



**T.C.
GAZI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**KIRGIZ TÜRKLERİNİN BİLMECELERİ
(İNCELEME-METİN)**

SERDAR ŞİMŞEK

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

EYLÜL 2018



**KIRGIZ TÜRKLERİNİN BİLMECELERİ
(İNCELEME-METİN)**

Serdar ŞİMŞEK

**DOKTORA TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL 2018

Serdar ŞİMŞEK tarafından hazırlanan ‘‘Kırgız Türklerinin Bilmeceleri (İnceleme-Metin)’’ adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY OKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman/BaŐkan : Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi


Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~



ye : Prof. Dr. İbrahim DİLEK

Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~



ye : Prof. Dr. Muammer Mete TAŞLIOVA

Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Yıldırım Beyazıt niversitesi

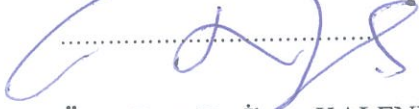
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~



ye : Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~



ye : Doç. Dr. İhsan KALENDEROĞLU

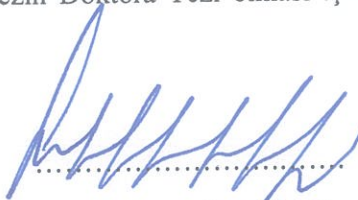
Türkçe EĞitimi, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~



Tez Savunma Tarihi: 20/09/2018

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli Őartları yerine getirdiğini onaylıyorum.



Prof. Dr. Saliha AĞAÇ

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.



Serdar ŞİMŞEK

20.09.2018

KIRGIZ TÜRKLERİNİN BİLMECELERİ (İNCELEME-METİN)

(Doktora Tezi)

Serdar ŞİMŞEK

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül 2018

ÖZET

20. yüzyıla kadar göçebe hayat tarzını sürdüren Kırgız Türklerinde, bu hayat tarzının etkisiyle oldukça zengin sözlü edebiyat geleneği oluşmuştur. Özellikle destancılık gelenekleri bakımından oldukça gelişmiş eserlere sahip olan Kırgız sözlü edebiyatının en zengin türlerden biri de bilmecelerdir. Sözlü kültür ortamında doğan ve aktarılan bilmeceler, her türlü varlık veya nesneyle ilgili sorulan soruların bulunması talep eden, genellikle soru ve cevap gibi iki ana unsurdan meydana gelen bir tür olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada, Kırgız bilmecelerinin yapı, şekil, muhteva özellikleri ile Sovyetler Birliği folklor politikalarının bilmecelere etkisi, geleneğin geçmişi ve bugünkü durumu incelenmiştir. Aynı zamanda çeşitli kaynaklardan tespit edilen bilmece metinleri, Kırgız Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılarak Türk dünyası bilmeceleri arasında yapılacak mukayese çalışmalarına zemin hazırlanmıştır.

Bilim Kodu : 31002

Anahtar Kelimeler : Bilmece, Kırgız Halk Edebiyatı, Kırgız Türkleri

Sayfa Adedi : 672

Tez Danışmanı : Prof. Dr. İsa ÖZKAN

RIDDLES OF KYRGYZ TURKS (ANALYSIS-TEXT)

(Ph. D. Thesis)

Serdar ŞİMŞEK

GAZİ UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

September 2018

ABSTRACT

In the Kyrgyz Turks, who continued the nomadic life style until the 20th century, a rich literary tradition came about/arose with the influence of this life style. One of the genres is riddles that constitutes the richest of Kyrgyz oral literature, which has particularly developed works in terms of epic traditions. Riddles that are born and conveyed in the oral culture are defined as genres which require the answers of the questions asked about any entity or objects. They are generally formed with main parts including questions and answers and transmitted in various environment. In this study, it was aimed to reveal the place and importance of the tradition of Kyrgyz riddles in the Turkish world as regards the riddle tradition by examining the structure, form and content characteristics of Kirgiz riddles along with its connection with Soviet folklore policies, the past and current state of the tradition and its transmission in electronic environment. At the same time, the texts of riddles identified in various sources were transferred from Kyrgyz Turkish to Turkish, and a ground has been prepared for comparative studies between the riddles of Turkic world.

Science Code : 31002
Key Words : Riddle, Kyrgyz Oral Literature, Kyrgyz Turks.
Page Number : 672
Supervisor : Prof. Dr. İsa ÖZKAN

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının vücut bulmasında birçok kimseden yardım ve destek gördüm. Kırgızistan'da araştırma imkânı sağlayan Prof. Dr. Ekrem ARIKOĞLU'na, Kırgızistan'daki kütüphane çalışmalarım boyunca yardımlarını esirgemeyen Dr. Ulanbek Alimov ve arkadaşım Ali ÇELİK'e; Kırgız kaynakları hususunda bilgisine başvurduğum ve metin aktarmalarındaki katkılarından dolayı Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ'a; gerek yüksek lisans gerekse doktora dersleri sırasında bilgilerinden istifade ettiğim hocalarım Prof. Dr. İbrahim DİLEK, Prof. Dr. Pakize AYTAÇ ve Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN'a; bilmecelerin Sovyet ideolojisiyle ilişkisi bağlamında fikirlerine müracaat ettiğim Doç. Dr. Nezir TEMUR'a; TİK üyeliği sırasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Muammer Mete TAŞLIOVA'ya; görev yaptığım Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ndeki mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi boyunca bizlerde Türk dünyası bilincinin oluşmasını sağlayan, gerek bilgi ve yorumlarıyla gerekse ahlak ve tecrübesiyle bilimsel bakış açısı kazandıran, tez süreci boyunca karşılaştığım problemlerin çözümünde eşsiz katkıları bulunan tez danışmanım, muhterem hocam Prof. Dr. İsa ÖZKAN'a müteşekkirim. Verdikleri desteklerden dolayı aileme, çalışmam boyunca yarattığı çalışama ortamı ve gösterdiği hoşgörü için kıymetli eşim Şükran ŞİMŞEK'e ve kendisine vakit ayıramadığım sevgili oğlum Oğuz Kağan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKLERİNDE BİLMECE KAVRAMI

1.1. Kırgız Türklerinin Halk Edebiyatı	5
1.1.1. Kırgız Türklerinin Halk Edebiyatıyla İlgili Tasnif Çalışmaları	21
1.2. Kırgız Türklerinde Bilmece Kavramı	30
1.2.1. Kırgız Kaynaklarında Bilmece Tanımları	31
1.2.2. Yabancı Kaynaklarda Bilmece Tanımları	35
1.2.3. Diğer Türk Kaynaklarında Bilmece Tanımları	36
1.3. Kırgız Bilmecelerinin Araştırılma Tarihi.....	40
1.3.1. Derleme Çalışmaları.....	40
1.3.1.1. Çarlık Rusya Döneminde Yapılan Derlemeler	40
1.3.1.2. Sovyetler Birliği Döneminde Yapılan Derlemeler	44
1.3.2. Yayımlanma Çalışmaları.....	59
1.3.2.1. Kırgızistan'da Yapılan Çalışmalar	59
1.3.2.2. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar	67
1.3.2.3. Dünyada Yapılan Çalışmalar	69
1.3.3. Tasnif Çalışmaları	70

2. BÖLÜM

KIRGIZ BİLMECELERİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

	Sayfa
2.1. Bilmecelelerin Şekil Özellikleri	77
2.1.1. Mensur Bilmeceleler	77
2.1.2. Manzum Bilmeceleler	79
2.1.2.1. Ölçülü Bilmeceleler	79
2.1.2.2. Ölçsüz Bilmeceleler	81
2.1.2.3. Kafiye Örgüsü	85
2.1.2.4. Kafiye Düzeni	86
2.2. Bilmecelelerde Söz Sanatları	88
2.2.1. Teşbih	89
2.2.2. İstiare	91
2.2.3. Teşhis	93
2.2.4. İntak	94
2.2.5. Tenasüp	95
2.2.6. Tezat	96
2.2.7. Mübalağa	98

3. BÖLÜM

KIRGIZ BİLMECELERİNİN SÖZEL TÜRLER ARASINDAKİ YERİ

3.1. Bilmeceleler ve Halk Nesri	99
3.1.1. Bilmece-Masal	99
3.1.2. Bilmece-Destan	104
3.1.3. Bilmece-Atasözü	106
3.2. Bilmeceleler ve Anonim Halk Şiiri	108
3.2.1. Bilmece-Tekerleme	108
3.3. Bilmeceleler ve Âşık Edebiyatı	111

4. BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKLERİNİN BİLMECELERİNDE MİTİK UNSURLAR

	Sayfa
4.1. Bilmecelelerin Mitolojiyle İlişkisi.....	117
4.2. Bilmece-Kült İlişkisi	120
4.2.1. Astral Kült.....	120
4.2.2. Ateş Kültü	121
4.2.3. Ağaç Kültü	123
4.2.4. Su Kültü	124
4.2.5. Hayvan Kültü	127
4.2.5.1. Kuşlar.....	129
4.2.5.1.1. Doğan.....	129
4.2.5.1.2. Baykuş	130
4.2.5.1.3. Bildircin.....	130
4.2.5.1.4. Bülbül.....	131
4.2.5.1.5. Kartal	132
4.2.5.1.6. Turna.....	132
4.2.5.2. Karada Yaşayan Hayvanlar	133
4.2.5.2.1. Deve	133
4.2.5.2.2. Geyik.....	133
4.2.5.2.3. Koyun, Keçi, Koç.....	134
4.2.5.2.4. Köpek.....	135
4.2.5.2.5. Kurt	136
4.2.5.3. Suda Yaşayan Hayvanlar.....	138
4.2.5.3.1. Balık.....	138
4.3. Mitik Varlıklar	139
4.3.1. Albarstı	139
4.3.2. Celmoguz	140
4.4. Bilmece ve Renk İlişkisi	142

Sayfa

4.4.1. Kara	142
4.4.2. Ak.....	143
4.4.3. Mavi	144
4.4.4. Yeşil	144

5.BÖLÜM**KIRGIZ BİLMECELERİNİN MUHTEVASI**

5.1. Hayat Tarzı.....	146
5.1.1. Yaylak-Kışlak Hayatı	147
5.1.2. Yerleşik Hayat.....	148
5.2. Din	148
5.2.1. Eski Türk İnançları	149
5.2.2. İslam.....	149
5.3. Halk Ekonomisi	150
5.3.1. El Sanatları	150
5.3.2. Taşımacılık	150
5.3.3. Aydınlatma	150
5.3.4. Isıtma	150
5.4. Yemek Kültürü	151
5.4.1. Ekmek.....	151
5.4.2. Hayvansal Ürünler	151
5.4.3. Yemekler	151
5.4.3. Sebze ve Meyveler.....	152
5.4.5. İçecekler.....	152
5.5. Halk Mimarisi	152
5.6. Giyim-Kuşam Kültürü	153
5.7. Eğlence Kültürü.....	153
5.7.1. Müzik.....	154
5.7.2. Geleneksel Oyunlar.....	155
5.7.3. Modern Oyunlar	157

5.8. Savaş Kültürü.....	157
5.9. Coğrafya.....	157

6. BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKLERİNİN BİLMECELERİ VE İDEOLOJİ

6.1. Sovyet Dönemi Folklor Politikaları ve İdeolojik İşlev	162
6.2. Kırgız Folklorunda Sovyet İdeolojisi.....	166
6.3. Kırgız Türklerinin Bilmecelelerinde Sovyet İdeolojisinin Etkileri.....	167
6.3.1. Sansür	169
6.3.2. Uyarılama ve Kurgulama.....	172
6.3.3. İdeolojik Bilmeceleler	176

7. BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKLERİNDE BİLMECE SORMA GELENEĞİ

7.1. Türk Dünyasında Bilmece Sorma Geleneği	181
7.2. Kırgız Türklerinde Bilmece Sorma Geleneği.....	185
7.2.1. Kırgız Türklerinin Bilmecelelerinde Cezalandırma	194
7.3. Değişen Gelenek: Elektronik Ortamda Bilmece Sorma Geleneği	197
7.3.1. İnternet Sitelerinde Bilmeceleler	200
7.3.2. Video Paylaşım Sitelerinde Bilmeceleler.....	201
7.3.2.1. YouTube ve Bilmece Sorma Geleneği	201
7.3.3. Sosyal Ağlarda Bilmeceleler.....	203
7.3.3.1. Geleneğin Yeni Aktarım Ortamı: Facebook	204

8. BÖLÜM

CODEX CUMANICUS VE KIRGIZ TÜRKLERİNİN BİLMECELERİ

8.1. Codex Cumanicus.....	207
---------------------------	-----

8.2. Codex Cumanicus'taki Bilmeceler Hakkında Yapılan Çalışmalar	208
8.3. Codex Cumanicus'taki Bilmecelerin Kırgız Varyantları.....	209

9. BÖLÜM

BİLMECE METİNLERİ

9.1. METİN	221
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	655
KAYNAKLAR	661
ÖZ GEÇMİŞ	671

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar**Açıklamalar****AKM**

Atatürk Kültür Merkezi

Akt

Aktaran

bk.

Bakınız

C

Cilt

CC

Codex Cumanicus

çev.

Çeviren

haz.

Hazırlayan

İnv. No.

Envanter Numarası

KSE

Kırgız-Sovet Enstiklopediyası

KTS

Kırgız Tilinin Sözdüğü

ME

Manas Enstiklopediyası

SSCB

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TDK

Türk Dil Kurumu

TKAE

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

TTK

Türk Tarih Kurumu

vb.

ve benzeri

vd.

ve diğerleri

Yay.

Yayınları

GİRİŞ

Toplumların kültürel kimliklerinin kaynağı ve taşıyıcısı olan sözlü kültür ürünleri, ait olduğu toplumun dünyayı algılama ve yorumlama biçimini, geleneksel görüşlerini yansıtırlar. Diğer bir ifade ile toplumların kültürel belleğine ilişkin her türlü birikim, sözlü kültür ürünlerini şekillendirmiş ve beslemiştir. Türk boylarının sözlü kültür ürünleriyle alakalı çalışmaların son yıllarda gelişme kaydettiği, farklı türlerle alakalı kapsamlı çalışmaların üretildiği gözlenmektedir. Özellikle muhtelif Türk boylarının destancılık ve masalcılık gelenekleri ile ilgili değerli çalışmalar yapılmıştır.

Türk dünyası sözlü kültür geleneği içerisinde çok önemli bir yeri olan Kırgız Türkleri, sözlü kültür gelenekleri açısından dünyadaki en zengin topluluklarından biri kabul edilir. Nitekim Kırgız Türklerinin sözlü kültür geleneğinin destan, masal, hikâye, türkü, atasözü, tekerleme vb. türler bakımından hayli zengin olduğunu söylemek mümkündür. Bu sözlü kültür ürünlerinden biri de bilmecelerdir. Bilmeceler, hemen hemen her çeşit konuda yaratılan, soru olarak verilen ipuçlarıyla muhatabını cevap aramaya sevk eden, eğlence ve yarışma maksadıyla söylenen bir sözlü edebiyat türüdür. Çeşitli ortamlarda aktarılan bilmeceler, Kırgız Türklerinin sözlü edebiyatında da oldukça zengindir.

“Kırgız Türklerinin Bilmeceleri (İnceleme-Metin)” adlı bu çalışma, Türk dünyası bilmece sorma geleneği içinde yer alan Kırgız bilmecelerinin genel karakterini bütün cepheleriyle ortaya koymak amacını taşımaktadır. Diğer yandan bu çalışma, bilmecelerin diğer sözlü edebiyat türleriyle olan münasebetini, Sovyet dönemi folklor politikalarının bilmecelere etkisini ve geleneğin geçmişteki ve günümüzdeki durumu gibi hususları incelemeyi hedeflemektedir.

Kırgız Türklerinin sözlü kültür ürünlerinden biri olan bilmeceler (tabışmaktar) hakkında, yeterli seviyede çalışma bulunmamaktadır. Türkiye’de yapılan çalışmaların çoğu, makale ve bildiri düzeyinde kalmıştır. Aynı zamanda bilmece türünün yapı, muhteva, şekil, işlev gibi özellikleri ile geleneğin bugünkü durumunu ayrıntılı bir biçimde irdeleyen ve Kırgızistan arşivlerinde ve yazılı kaynaklarında bulunan metinleri ihtiva eden geniş kapsamlı bir çalışma mevcut değildir. Diğer yandan Kazak, Tatar, Tuva, Türkmen Altay

Türklerine ait bilmecelerle ilgili birtakım bilimsel çalışmalar yapılmış olmasına karşılık, Kırgız Türklerinin bilmecelerini müstakil olarak ele alan bir çalışma yapılmamıştır.

Kırgız Türklerinin bilmecelerini ele alan az sayıdaki çalışma, Kırgızistan'da yayımlanan birkaç eserden yararlanılarak oluşturulmuştur. Fakat diğer yazılı kaynaklar ile Kırgızistan İlimler Akademisi El Yazmaları bölümündeki el yazma metinlerin değerlendirilmesiyle daha zengin bir eser meydana getirilmesi gerekmektedir. Çeşitli kaynaklarda dağınık bir vaziyette bulunan bilmecelerin tek bir eserde toplanması, türün özellikleri hakkında daha sağlıklı tespit ve değerlendirmelerin yapılmasına imkân sağlayacağı gibi muhtelif Türk boylarına ait bilmece metinleri arasında yapılacak mukayese çalışmalarına da zemin hazırlayacaktır.

Çalışmanın kapsamı Kırgız coğrafyasından tespit edilen bilmece metinleri ile sınırlandırılmıştır. Metin bölümü oluşturulurken şu şekilde bir yöntem izlenmiştir. İlk olarak Kırgız İlimler Akademisi El Yazmaları bölümünde bulunan Arap, Latin ve Kiril alfabeli el yazma metinler incelenmiştir. Daha sonra 1985 yılında yayımlanan ve Kırgız bilmecelerini barındıran en geniş eser olan K.İbraimov'un "Tabışmaktar" adlı eseri esas alınmak suretiyle bilmecelerin yer aldığı diğer antoloji, sözlük vb. çalışmalar taranmıştır. İbraimov'un eserinde bulunmayan bilmeceler, diğer eserlerde tespit edilmiş ve daha geniş kapsamlı bir metin oluşturulmuştur. Aynı şekilde yalnızca Kırgızistan Cumhuriyeti sınırları içinde derlenen metinler ile yetinilmemiş, Kırgızların meskûn olduğu Doğu Türkistan, Pamir, Tacikistan ve Anadolu sahalarından yazıya geçirilen bilmece metinleri de çalışmaya dâhil edilmiştir. Fakat İbraimov'un eserinde değerlendirdiği Kırgız Milli Üniversitesindeki el yazma kaynaklara çeşitli sebeplerden dolayı ulaşılamamış, buradaki metinler İbraimov'un aktardığı metinlerle sınırlı kalmıştır.

Metin merkezli yöntemin esas alındığı çalışmada bilmece metinleri ve bilmecelerle ilgili kaynaklar için Kırgızistan'da bulunan kütüphane ve arşivlerden yararlanılmıştır. Özellikle el yazma metinlerin muhafaza edildiği Kırgız İlimler Akademisi El Yazmaları bölümünden elde edilen el yazmalar, son derece önem arz etmektedir. 1920'li yıllardan itibaren Kırgız Türklerinin yaşadığı değişik bölgelerden derlenen bilmeceler, sonraki yıllarda popüler ve bilimsel çalışmalarda yer almıştır. Büyük ölçüde Sovyet döneminde yayımlan eserlerin ekseriyeti, metin neşrinden ibarettir. Fakat bilmece türünün bütün özelliklerini ele alan,

türün problemlerini irdeleyen çalışmalar oldukça azdır. Kırgız Türklerinin bilmeceleri üzerinde yalnızca Kırgız folklorist T. Abdırakunov tarafından doktora seviyesinde bir çalışma yapılmıştır.

Tez çalışması boyunca bilmece üzerine yapılmış çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır. Ayrıca bilmecelerin elektronik kültür ortamıyla olan münasebetini tespit edebilmek amacıyla internet ortamından yararlanılmıştır. Kırgızistan'da bilmece üzerine çalışmaları bulunan K. İbraimov ve A. Akmataliyev ile görüşmeler yapılmak suretiyle tez çalışmasıyla ilgili kaynaklar hususunda bilgiler edinilmiştir. Kırgız bilmece metinlerinin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılırken her iki metin aynı sayfada karşılıklı olarak gösterilmiştir. Bazı metinlerde rastlanan ve Türkiye Türkçesinde tam karşılığı bulunmayan kelimeler, dipnotta açıklanmıştır. Metinlerin künye bilgileri, bilmecenin altında verilmiştir. Bilmece metinlerinin Türkiye Türkçesine aktarılmasında, muhtelif sözlüklerden faydalanılmıştır. Özellikle Kırgız Tilinin Tüştündörmö Sözdüğü (1969), Kırgız Sözlüğü (2011), Kırgız Tilinin Dialektologiyalık Sözdüğü (2009), Kırgız Tilinin Sözdüğü (2010), Kırgız Tilinin Frazologiyalık Sözdüğü (2008), Kırgızca-Türkçe Sözlük (2018) gibi sözlükler, başvuru temel çalışmalar arasındadır.

Kırgız bilmecelerinin ele alındığı bu çalışmada dokuz bölüm yer almaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak Kırgız halk edebiyatı ve tasnifi hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Daha sonra çeşitli kaynaklar değerlendirilerek bilmece kavramı üzerinde durulmuştur. Son başlıkta ise Kırgız Türklerine ait bilmecelerin derlenmesi ve yayımlanması hakkında bilgi verilmiş, bilmecelerle ilgili yapılan tasnif çalışmaları ele alınmıştır.

İkinci bölümde bilmecelerin şekil özellikleri incelenmiştir. Aynı bölümde bilmecelerin söz sanatlarıyla ilişkisi incelenmiş, çeşitli söz sanatlarının bulunduğu bilmece metinleri örnek olarak verilmiştir.

Üçüncü bölümde bilmecelerin diğer sözlü edebiyat türleri içindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrı başlıklar hâlinde bilmecelerin masal, destan, atasözü, tekerleme ve âşik edebiyatıyla olan ilişkisi örnek metinlerle ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Kırgız bilmecelerinde bulunan mitik unsurlar incelenmiştir. Bilmecelerin kökeni hakkında üretilen teoriler bağlamında astral, ateş, su, ağaç, hayvan kültlerinin izleri, bilmece metinlerinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra bilmece metinlerinde rastlanan mitik varlıklar hakkında bilgiler verilmiştir. Son başlıkta ise bilmece-renk ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Beşinci bölümde bilmecelerin muhtevasında yer alan ve Kırgız Türklerinin kültürel dünyasını yansıtan unsurlar incelenmiştir. Bu bölümde bilmece metinlerinden hareketle Kırgız Türklerinin hayat tarzı, dinî görüşleri, yemek, eğlence, giyim-kuşam kültürü vb. hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın altıncı bölümünde Sovyetler Birliği döneminde izlenen folklor politikaları bağlamında Kırgız bilmecelerine uygulanan müdahale ve sansür hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca dönemin ideolojik hedeflerine uyumlu olarak yaratılan yapay bilmece metinleri örnek olarak gösterilmiştir.

Yedinci bölümde Türk dünyası bilmece sorma geleneği bağlamında Kırgız Türklerinin bilmece sorma geleneği incelenmiştir. Geleneğin geçmişteki durumu hakkında bilgi verilmiş, bilmece oyununda söylenen metinler örnek olarak verilmiştir. Aynı bölümde geleneğin elektronik kültür ortamına yansıyan unsurları, çeşitli açılardan ele alınmıştır.

Çalışmanın sekizinci bölümünde ise ilk Türk bilmecelerinin yer aldığı Codex Cumanicus adlı eserde bulunan bilmecelerin, Kırgız Türklerinin bilmeceleri arasındaki varyantları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Son bölüm olan dokuzuncu bölüm, bilmece metinlerinin yer aldığı kısımdır. Bu bölümde çeşitli kaynaklardan elde edilen bilmeceler tasnif edilerek Kırgız Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Sayfaların sol kısmında transkripsiyon edilen Kırgız Türkçesine ait metinler yer almış, bu metinlerin sağ kısmında ise Türkiye Türkçesine ait metinler verilmiştir.

1. BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKLERİNDE BİLMECE KAVRAMI

1.1. Kırgız Türklerinin halk edebiyatı

Türkistan coğrafyasında meskûn kadim Türk boylarından biri kabul edilen Kırgızlar, yüzyıllar boyunca savaş, işgal, kıtlık gibi zorluklarla mücadele etmiş, muhtelif toplulukların baskı ve işgallerine maruz kalmış bir Türk topluluğudur.¹ Atlı göçebe hayat tarzının asırlarca hâkim olduğu Kırgız Türklerinin toplumsal düzeni, sosyal, kültürel ve iktisadi yapıları, tabii olarak söz konusu hayat tarzı etrafında şekillenmiştir. Aynı zamanda böyle bir hayat tarzı, güçlü bir sözlü kültür geleneğinin de vücut bulmasını sağlayarak Kırgızların kültür dünyasını, geleneksel inanç ve tasavvurlarını kısacası kültürel kimliğini yansıtan hayli zengin bir sözlü edebiyatı oluşturmuştur. Şüphesiz Kırgız sözlü kültür geleneği denildiğinde, dünya ve Türk destancılık geleneğinin en önemli eserlerinden sayılan Manas destanı akla gelmektedir. Comokcu ve manasçıların dilinde nesilden nesile aktarılan ve başlı başına kültürel hazine olarak kabul edilen Manas destanı, Kırgız sözlü kültür geleneğinin en önemli eseri olmasının yanında Kırgız Türklerinin tarihî macerasını, kahramanların etrafında anlatan oldukça hacimli bir epik anlatı olarak tanınmaktadır (Özkan, 1995).

Kırgız sözlü kültür geleneği, diğer Türk topluluklarında olduğu gibi en eski dönemlerden günümüze değin hayatiyetini sürdüren oldukça zengin ve mütekâmil ürünlere sahip bir gelenektir. Zengin türkü, masal, ağıt, tekerleme, efsane gibi folklor ürünlerinin yanında esas olarak Kırgız Türklerini haklı bir şöhrete kavuşturan gelişmiş destancılık geleneğidir. Bu bakımdan Kırgızların destancılık geleneğinin, Türk dünyası destancılık geleneği içinde kendine mahsus bir yeri ve değeri vardır. SSCB döneminde her ne kadar politik amaçlara uygun bir hâle getirilmeye çalışılsa da Kırgız sözlü kültür geleneği, zengin folklor ürünleri ve güçlü sanatkârlarının sayesinde günümüze ulaşmıştır.

¹ Kırgız Türklerinin tarihi hakkında bk. Mehmet Saray, *Kırgız Türkleri Tarihi*, İstanbul, 1993.

Kırgız Türklerinin sözlü edebiyatının ilk basamağını, insanoğlunun ilkel dönemi olarak ifade edilen tarih öncesi dönemlerdeki dünya tasavvurunu, hayatı algılama ve yorumlama biçimini yansıtan mitik metinler teşkil eder. Dünyanın, tabiatın ve canlı-cansız varlıkların yaratılışına dair köken bilgisini, tufan, kıyamet gibi geleceğe dair inanmaları içerisinde barındıran ve kahramanları genellikle tanrılar olan mitik metinler, toplumların ilkel dönemlerdeki geleneksel inanç ve düşüncesini yansıtmaları bakımından son derece önemlidir. Kırgız Türklerinde bu tür anlatılar “*mif*,” “*añız*” terimleriyle karşılanmıştır (Ömürbay 2011: 269). Genellikle Kırgız mitleri, konuları bakımından şu şekilde tasnif edilmiştir:

- 1) Sığınılan varlıklar hakkında mitler (Caratkan, Teñir, Umay Ene, Cer Ene, Kut, Ata babaların arbağı).
- 2) Dünyanın, varlıkların yaratılışı hakkında mitler (Dünyanın yaratılışı yerin yaratılışı, Ay, Ülker, Altın Kazık, Üç Arkar, Cetigen, Bulut, Tufan, Kar, Deprem, Tavşan ve Sığır gibi hayvanların yaratılışı hakkında mitler).
- 3) Tabiat dışındaki kerametli güçlerle ilgili mitler (Can, Kaybolma, Taş Kesilme, Sihir, Hızır, Ölümsüzlük Suyu, Peri, Dağ Zirvelerindeki Kerametli Güçler, Devler, Celmoguzlar, Ejderhalar, Alpkarakuş, Albarstı, Cin hakkında mitler).
- 4) Totem Mitleri:
 - a) Ulus ve boyların teşekkülü hakkındaki totem mitleri (Kırgız, Bugu, Börü, Bayterek).
 - b) Tabiattaki varlıkların, hayvanların sahibi, pirleri hakkındaki totem mitleri: (Çilde, Ayaz Ata, Döötü Usta, Koroson Ata, Baba Dıykan, Kambar Ata, Oysul Ata, Çolpon Ata, Zengi Baba, Buudayık, Kumayık gibi totem mitleri)

(Ömürbay, 2011: 274-318).

Kırgız mitleri ve efsaneleri üzerinde müstakil bir çalışma yayımlayan Kalıbek Baycigitov ise Kırgız mitlerini altı ayrı grupta gösterir: “etimologiyalık (köken mitleri)”, “kosmogonikalık (âlemin yaratılışı hakkındaki mitler)”, “etnogonikalık (topluluklarla, boy ve oymaklarla ilgili mitler ya da efsaneler)”, “zoogonistikalık (hayvan mitleri)”, “eshatalogikalık (dünyanın sonu, kıyametle ilgili mitler)”, “kalendardık (takvim mitleri)” ve “baatırdık (kahramanlık mitleri)” (Baycigitov, 1985: 11-46).

Kırgız sözlü geleneğinin diğer bir türü de efsanelerdir. Muhtevalarının benzer mahiyette olması sebebiyle Batma Kebekova (1973: 68-83) gibi Kırgız folkloristler tarafından mitlerle birlikte ele alınan efsaneleri karışılmak amacıyla “*mif*”, “*anız*”, “*añgeme*”, “*ulamış*”, “*bolmuş*”, “*comok*” gibi farklı terimler kullanılmıştır.² Fakat her ne kadar türü karşılamada farklı terimlere başvurulmuşsa da bu terimlerin arasında birtakım anlam farklılıkları bulunmaktadır. Efsane türünün özellikleri dikkate alındığında “*legenda*” ve “*ulamış*” terimlerinin, türü tanımlamada kullanılacak en doğru kavramlar olduğu görülür.³ K. Baycigitov efsaneleri, “*kosmogoniyalık legendalar* (kozmojik efsaneler)”, “*geogrofotoponimkalık legendalar* (yer adları hakkında efsaneler)”, “*zoogonikalık legendalar* (hayvanlar ve bitkiler hakkındaki efsaneler)”, “*diniy-apokrifikalık legendalar* (dinî efsaneler)” şeklinde dört başlık altında sınıflandırmıştır (Baycigitov, 2004: 642).

Kırgız sözlü edebiyatının gelişmiş ve zengin türlerinden biri de “*cöö comok*” olarak bilinen masallardır. Hayalî bir mekânda, olağanüstü hususiyetlere sahip kahramanların başrolde olduğu olağanüstü hadiseleri, iyiliğin ve kötülüğün sonsuz mücadelesi etrafında aksettiren masallar, Kırgız Türkleri tarafından destan türünden ayırmak maksadıyla “*cöö comok*” olarak adlandırılır. Kırgızlar arasında 1930’lu yıllara kadar “*epos*” terimi bilinmediğinden dolayı epik eserlerin tamamını karşılamak için “*comok*” terimi kullanılmıştır.⁴ Fakat comok kavramı içinde ifade edilen eserleri de muhteva, hacim, şekil hususiyetleri bakımından iki gruba ayırmışlardır. Buna göre Manas, Canış-Bayış, Er Tabıldı gibi kahramanlık vakaları bakımından zengin ve oldukça hacimli manzum eserler “*comok*” olarak adlandırılırken; hacim bakımından daha küçük ve daha ziyade kara söz (nesir) şeklinde olan ve daha basit vakaları barındıran eserler ise “*cöö comok*” terimiyle karşılanmıştır (Bayhodcoyev, 1973: 245). Türün adlandırılmasındaki benzer karışıklık, masal ve destan anlatıcıları için de geçerlidir. Söz konusu türlerin anlatıcıları için aynı terim kullanılmasına rağmen, anlatıcıların hususiyetleri de değişiklik gösterir. Buna göre hem destan hem de masal anlatıcıları için “*comokcu*” kavramı kullanılmasına karşılık,

² Kırgız Türkçesinde mit ve efsane türünü karşılayan kavramların ayrıntılı bir incelemesi için bk. (Çeribaş, 2013).

³ Kırgız efsaneleri üzerine doktora çalışması hazırlayan Aygerim Dıykanbayeva’ya göre Kırgız Türkleri arasında daha ziyade “*ulamış*” terimi işletilmektedir. “*Legenda*” terimi ise Rus araştırmacıların etkisiyle bilimsel çevrelerde kullanıldığını belirtir. Kırgızlarda efsane türünün terminoloji sorunu için bk. Aygerim Dıykanbayeva, *Kırgız Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metin)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 43-54.

⁴ Comok teriminin etimolojisi hakkında bk. İsa Özkan ”Türk Boylarının Sözlü Edebiyatındaki Nımah/Comok/Cumbak/Yomak Anlatım Türü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi” *Türk Dili*, Sayı 556, Nisan 1998 s.368-378.

comok terimiyle karşılanan epik karakterli eserler, belli bir kabiliyete sahip, son derece usta sanatkarlar tarafından icra edilir. Daha basit vakaları ihtiva eden cöo comok türündeki eserler ise toplumdaki hemen hemen herkes tarafından anlatılabilir.

Kırgız folklor araştırmalarının ilk yıllarında masallar, folklorist Medina İskanderovna Bogdanova (1943: 80) tarafından şu şekilde tasnif edilmiştir:

1. Aybandar cönündögü comoktor (Hayvanlar Hakkındaki Masallar)
2. Keremettü comoktor (Kerametli Masallar)
3. Turmuştan alingan comoktor (Hayattan Alınan Masallar)
4. Anekdot comoktor (Anekdot Masallar)

Daha sonraki yıllarda yapılan tasniflerde, anekdot terimiyle işletilen fıkraların, masal türü içine dâhil edilmediği anlaşılmaktadır. Masallar araştırmacılar tarafından genel olarak üç başlık altında tasnif edilmiştir:

1. Aybandar cönündögü cöo comoktor (Hayvanlar Hakkındaki Masallar)
2. Keremettü cöo comoktor (Kerametli Masallar)
3. Turmuştuk cöo comoktor (Realist Masallar)

(Bayhodcoyev, 1973: 251).

Kırgız sözlü edebiyatının anlatmaya dayalı türler içerisinde en zengin türü olarak kabul edilen comoktor (destanlar), Kırgız sözlü kültür geleneğinin en mütakâmil seviyeye ulaşmış eserlerini ihtiva eder. Dünya ve Türk destancılık geleneği içerisinde Kırgız Türklerinin başta Manas üçlemesi⁵ olmak üzere, sahip olduğu epik anlatılar, kendilerine haklı bir şöhrete kazandırmıştır. Hacim bakımından dünyanın en uzun destanı olarak kabul gören Manas destanı, gerek zengin kültürel unsurları gerekse geleneksel hayat tarzını şekillendiren inanç ve uygulamaları aksettirmesi bakımından Kırgız kültürel kimliğinin en veciz ifadesi olarak itibar görmektedir.

⁵ Manas üçlemesi ifadesiyle destanın Manas, Semetey, Seytek bölümleri kastedilmektedir. Kahraman Manas'ın ölümünden sonra, düşmanlarıyla olan mücadelesi oğlu Semetey, torunu Seytek tarafından sürdürülür, böylece Manas'ın ülküsü kendi neslinden gelenlerle devam ettirilir. Detaylı bilgi için bk. (ME, 1995; Yıldız, 1995; Özkan, 1995).

Kırgız Türkçesinde destan türünü ifade etmek için genellikle “*comok*”, “*epos*” ve “*dastan*” terimleri kullanılmaktadır. “*Comok*” teriminin literatürde hem masal hem de destan türünün adlandırılmasında kullanılması neticesinde ortaya çıkan terim karışıklığının önüne geçilmesi amacıyla “*epos*” terimi, destan türünü karışılmak için bilinçli bir şekilde tercih edilip yaygınlaşmaya başlamıştır.⁶ Dolayısıyla bugün Batı kaynaklı “*epos*” teriminin kahramanlık karakterli eserleri karışılmada diğer terimlere üstünlük sağladığını ve edebî çevrelerde daha yaygın bir şekilde benimsendiğini söylemek mümkündür.

Muhteva ve hacim özellikleri bakımından Kırgız destanları, araştırmacılar tarafından birtakım tasniflere tabi tutulmuştur. Aşağıdaki tasniflerde görüleceği üzere, hacim bakımından yapılan tasniflerin hareket noktası, Manas üçlemesi olmuştur. Böyle bir tercihin oluşmasında Manas destanının hacim bakımından dünyanın en uzun anlatılarından biri olmasının payı büyüktür. Örneğin; usta manasçı Sayakbay Karalayev’in söylediği varyantın 500.533 mısradan müteşekkil olduğu dikkate alındığında, böyle bir tasnif yönteminin hareket noktası açıklanabilir. Fakat üzerinde durulması gereken diğer önemli nokta, Kırgızların Manas üçlemesinden başka sahip oldukları diğer epik anlatıları küçük destan olarak ifade etmeleri, araştırmacıları bu tür destanların birkaç bin mısradan teşekkül ettiği kanısına sevk edebilir. Hâlbuki Kırgız epik geleneğinin diğer eserleri de hacimleri bakımından hiç de küçük sayılamayacak seviyededirler.

Kırgız destanları genellikle “*çoñ epostor* (büyük destanlar)” ve “*kence epostor* (küçük destanlar)” şeklinde tasnif edilmiştir. Bu tasnife göre Manas, Semetey, Seytek destanlarından oluşan üçleme “*çoñ epostor*”; Kurmanbek, Cañıl Mirza, Er Tabıldı, Er Töştük, Kococaş, Olcoboy menen Kişimcan, Canış-Bayış, Şırdakbek, Sarinci Bököy, Kedaykan, Mendirman gibi destanlar ise “*kence epostor*” olarak kabul edilmiştir (Tokombayeva, 1973: 285; Musayev, 2004: 471).

Kırgız destanları muhtevaları bakımından ise; “*baatırdık epostor*” ve “*turmuştuk epostor*” olarak iki ana başlık altında tasnif edilmiştir. “*Baatırdık epostor*” grubuna Manas, Semetey, Seytek, Er Töştük, Er Tabıldı, Kurmanbek, Canış Bayış; “*turmuştuk epostor*” grubuna ise Kococaş, Kedaykan, Sarinci Bököy, Olcobay menen Kişimcan gibi destanlar girmiştir (Musayev, 2004: 471; Şeriyev ve Muratov, 1994: 116-117).

⁶ Kırgız halk edebiyatında destan kavramı için kullanılan kavramlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Çeribaş, 2011:16-20).

Kırgız destanları üzerine yapılan son tasniflerden biri de Mehmet Çeribaş'a aittir. Çeribaş, Kırgız Türklerinin kence epos olarak kabul ettiği Er Soltonoy destanı üzerine hazırladığı doktora çalışmasında destanları konu, dönem, yapı ve etki sahası bakımından şu şekilde tasnif eder:

A. Konularına göre:

1. Mitik Destanlar: Er Töştük, Kococaş, Coodarbeşim gibi.
2. Mitik-Kahramanlık Destanlar: Kococaş, Er Töştük, Boston, Coodarbeşim gibi.
3. Tarihî-Kahramanlık Destanlar: Manas, Semetey, Seytek, Mendirman, Er Tabıldı, Er Soltonoy, Kurmanbek, Şırdakbek, Canış-Bayış gibi.
4. Sosyal İçerikli Destanlar: Kız Dariyka, Kedaykan, Muñduk-Zardık gibi.
5. Lirik-Romantik Destanlar: Sarinci-Bököy, Gülgaakı, Ak Mөөr, Olcobay menen Kişimcan, Közölşaa gibi.

B. Dönemlerine göre:

1. Eski Destanlar: Er Töştük, Kococaş, Boston, Coodarbeşim
2. Tarihî Dönemi Ele Alan Destanlar: Manas, Kurmanbek, Er Tabıldı, Er Soltonoy, Şırdakbek, Mendirman, Seyitbek vb.

C. Yapılarına göre:

1. Manzum Destanlar: Manas, Kococaş, Er Töştük, Coodarbeşim, Cañıl Mirza, Boston, Mendirman, Bağış, Kurmanbek (Moldobasan Musulmankulov rivayeti) gibi.
2. Manzum-Mensur Karışık Destanlar: Canış-Bayış, Er Soltonoy, Er Tabıldı, Kurmanbek (Kalık Akiyev rivayeti), Seyitbek Destanı (Orozbay Urmambetov rivayeti) gibi.

D. Etki sahası bakımından:

1. Daire Oluşturmuş (Kollaşmış) Destanlar: Manas (Semetey, Seytek, Toltoy, Coloy Han, Kökötöy Han, Kenen Sarık, Kulan Sarık, Kız Saykal gibi kollar) Kurmanbek (Seyitbek), Er Töştük (Coodarbeşim Destanı).

2. Daire (Kol) Oluşturamamış Olanlar: Üç destan dışında kalanlar

(Çeribaş, 2011: 7-8)

Kırgız sözlü edebiyatının diğer bir bölümünü de araştırmacıların “ *lirikalık janr*” olarak bir ana başlık altında gösterdikleri lirik şiirler ve türküler teşkil eder. Bu tür ürünler, Kırgız Türklerinin gündelik hayatlarındaki muhtelif hadise ve durumlar karşısında, bilhassa geleneksel inançların şekillendirdiği doğum, evlenme, ölüm gibi geçiş törenleri etrafında icra edilirler. Bu tür sözlü ürünlerin ilk basamağını “*ırım-darım*” olarak bilinen “*üfürük-büyü*” şiirleri oluşturur.

“Darım” sözcüğü Kırgız Türkçesinde “*üfürükçü, afsuncuların hastayı ağzına su doldurup üfleyerek ya da çeşitli yakarmalarda bulunarak tedavi etme yöntemi, üfürükçü, afsuncuların tedavi amaçlı kullandıkları söz, dua, yakarma, sihir sözü*” anlamında kullanılmıştır. Bu türden tedavi yöntemleriyle insanları sağaltma hizmetinde bulunan kimselere de “darımcı” denilmektedir (Orozobaev, 2014: 84-85). Sözün gizli gücüne hükmettiklerine inanılan darımcılar, toplumun geleneksel inançlarına bağlı olarak uygulanan pratikler sırasında söz konusu ırları terennüm ederler.

Darım ırları, yılan, akrep sokmasında, “badik” denilen hayvanlarda rastlanan hastalığın bertaraf edilmesinde, göz ve diş ağrısının giderilmesinde, uçuk gibi hastalıkların tedavi edilmesinde ve hastalığa sebep olan kötü ruhların kovulmasında söylenen ırlardır. Bu ırlar, Kırgız Türkleri tarafından kerametli kabul edilmektedir (Taştemiroy, 1973: 54; Mukasov, 2004: 339). Bu tür ırlarda rastlanan “süf süf” gibi kelimelerin çoğunlukla anlaşılmaz ve sihirle ilişkili olması, söz konusu şiirlerin mitik dönemle olan bağıını gösterir. Akrep, yılan sokmasından oluşan şişliğin tedavi edilmesi için darımcı şöyle bir ır söyler:

*Talmakir, salmakir,
Senden malmakir,
Ala bıcı, kala bıcı,*

*Talmakir, salmakir,
Senden malmakir,
Ala bıcı, kala bıcı,*

*Bıcı, bıcı, bıcı çık!
Bıcırabay beri çık,
Kurtu bolso, kuurup çık,
Dartı bolso suurup çık,
Süf, süf süf!*

Bıcı, bıcı, bıcı çık
Cıvıdamadan beri çık,
Kurdu varsa, kavrulup çık,
Acısı varsa çekip çıkar,
Süf, süf süf!

(Ömürbay, 2011: 340)

Lirik türler içerisinde yer alan diğer sözlü edebiyat türlerinden biri de “*emgek ırları* (iş türküleri)” dir. Kırgız sözlü kültür geleneğinin en eski türlerinden biri kabul edilen “emgek ırları”, iş esnasında, işin ağırlığını hafifletmek amacıyla çalışan kişilerce terennüm edilirler. “Bekbekey”, “Şırıldan”, “Op Mayda”, “Ton Çık” gibi iş türküleri, Kırgızlar arasında çok sevilen ve yaygın olarak söylenen türkülerdir. “Emgek ırları” avcılık, hayvancılık, çiftçilik ve el sanatları şeklinde dört gruba ayrılır. Avcılık hakkında söylenen iş türküleri, türün tarihi bakımından en eski grubu teşkil ettiği kabul edilir. Hayvancılıkla ilgili türküler de bir hayli fazladır. Bunun sebebi, Kırgız Türklerinin yüzyıllar boyunca yaylak-kışlak hayat tarzını sürdürmeleri ve hayvancılığın en mühim uğraşlardan biri olmasıdır (Akmataliyev, 2004: 29-61). Kırgız folklorunda sevilen türkülerden biri de giyim eşyası dikmekle alakalı söylenen ve söyleyen insanın yapılan işin iyi bitmesiyle ilgili dileğini bildiren “Ton Çık” türküsüdür:

*Ak toktumdun terisi,
Aşatkısın keltirdim,
Abdan iyin cetkirdim,
Kıtkıl kılbay özündü,
Aşatkiñdi kandırdım,
Tap menen tuzuñ saldırdım.
Çık, terim, ton tonuma,
Kaldır küldür etpesin,
Tüşö kalgın conuma.
İylebesem maa cazık,
Kıldıraşañ saa cazık.
Ton çık, ton çık!*

Ak toklumun derisi,
Mayasını yaptım.
Omuza kadar sardım.
Sert yapmayan özümü,
Mayasıyla kandırdım
Keçe ile tuzunu koydum.
Çık derim elbiseme,
Paldır küldür etmesin,
Düşün sırtıma.
İşlemezsem bana yazık,
Yapmazsan sana yazık.
Elbise çık, elbise çık!

(Akmataliyev, 2004: 57).

Diğer Türk boylarında olduğu gibi Kırgız Türklerinde de bazı sözlü edebiyat ürünleri, her zaman bir tören bağlamında icra edilirler. Diğer bir ifade ile birtakım geleneksel pratik ve ritüellerin icra edilmesi esnasında, yapılan törenin mahiyeti ile ilgili şiirler terennüm edilir. Bu tür şiirler, çoğunlukla doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş törenlerinde söylenir ve Kırgız Türklerinde “*kaada-salt ırları* (Gelenek-Görenek Türküleri)” olarak adlandırılır. “*Kaada-salt ırları*” iki gruba ayrılır. Bu gruplar da kendi içinde alt başlıklara ayrılır. İlk grubun içerisine düğün törenleri ve aile ile ilgili türküler girer. Düğünlerde söylenen türküler, düğün sahiplerinin kutlandığı, gelin ve güveyin övüldüğü, evlenecek iki gence iyi dileklerin edildiği “*toy baştar*”, “*körüşüü* (yar görüşü)”, “*car car* (yar yar söyleme)”, “*kızdın koştoşuusu* (kızın vedası)” gibi alt türlerin oluşturduğu tören türküleridir. “*Kelindi otko kirgüzüü*”, “*balaga at koyuu*”, “*beşik ırı*”, “*tuşoo kesüü* (yeni yürüyen çocuğa köstek merasimi)” ise genellikle ailenin kurulması, çocuğun doğumunda ve yetişmesinde yapılan törenlerde söylenen türkülerdir.

Kaada-salt ırlarının ikinci grubunu, “*kereez*”, “*uguzuu*”, “*koşok-coktoo*”, “*köñül aytuu/köñül cubatuu*” gibi ölüm öncesi ve sonrasında söylenen türküler oluşturur (Kebekova, 2001: 11). Hem kara söz (nesir) hem de ır (nazım) şeklindeki “*kereez* (vasiyet) ırları”, ölümün vuku bulmasından önce okunur. Ölen kişinin geride bıraktığı ailesine vasiyeti olan “*kereez ırları*”, hemen hemen herkes için söylense de halk tarafından itibar gören insanların, özellikle kahramanların kereezleri, “geçmişin vasiyeti” olarak adlandırılıp akın ve çeçenler tarafından söylenmiştir. Bundan dolayı bu tür kereezler, daha fazla bilinmiş ve yaygınlık kazanmıştır (Kebekova, 2001: 42-43). 1858 yılında ölen Bugu boyunun beyi Borombay’ın kereezi, şu şekildedir:

Curtum, Isık Kölgö ıktanar,
Keñ Tekes közdöy çıkpañar,
Cerge salgın egindi,
Tegiz ukkun kekimdi,
Tüp, Cırgalañ kıştañar.
Çetten kelgen koñşunu,
Öz tuuganday kuştañar.
Eki semiz baylañar,
El cayloogo çıkıkanda,

Halkım, Isık Göl’e sığınım,
 Ken Tekes’e doğru varmayım,
 Toprağa ekin ekini,
 İyi dinleyin sözümü,
 Halk, Cırgalañ’da kışlayım.
 Uzaktan gelen komşuna,
 Kendi kardeşiniz gibi hürmet edin.
 İki semiz besleyin,
 Halk yaylaya çıktığında

*Serüündün colun caylañar,
Aştıkka cayluu cer ele,
Çıçkanga egin salıñar,
Aga-ini sıylaşıp,
Intımak bolsun baarıñar.*

Serinlikte yaylayın.
Ekin için iyi yerdir,
Sıçana toprağı ekin,
Büyük küçük birbirinize hürmet edip,
Birlik olun hepiniz.

(Kebekova, 2001: 43-44).

Ölümün gerçekleşmesinden sonra, ölünün ailesine ve akrabalarına ölüm haberinin duyurulması olan “*uguuzu ırları*”, “*kaada-salt ırları*”nın diğer bir türüdür. Bu ırlar, aynı şekilde hem nesir hem de nazım biçimindedir. Ölüm hadisesi etrafında icra edilen törenlerde söylenen diğer ırlardan “*koşoktor*” (ağıtlar) ise ölüm acısının tesiriyle ölen kişinin yakınları tarafından söylenirler. Bu ırlarda, ölen kişinin özellikleri ile yaptığı iyilikler ifade edilir. “*Köñül aytuu/köñül cubatuu*” şiirleri de cenaze evinin acılarını paylaşan kimselerin söyledikleri taziye mahiyetindeki şiirlerdir (Kebekova, 2001: 60-62).

Kırgız sözlü edebiyatının diğer bir türü de atasözleridir. Hayat karşısındaki tecrübenin bilgece ifadesi olarak addedilen atasözleri, Kırgız sözlü edebiyatında oldukça zengindir. Ataların bilgi birikimini, geleneksel tasavvurunu ve cemiyetin kabul ve değerlerini veciz bir şekilde yansıtan atasözleri, Kırgız Türkçesinde “*makal-lakap*” olarak ifade edilir. Muhteva açısından son derece geniş bir karaktere sahip olan “*makal-lakaplar*”, çoğunlukla ölçülü ve uyaklı bir yapı sergilerler. Toplumda yüceltilen ve her zaman kıymet verilen değerler, atasözleri vasıtasıyla genç nesillere aktarılmıştır. Örneğin, Kırgız Türklerinin kahramanlara verdiği değeri gösteren atasözleri şu şekildedir:

Er cigit el çetinde, coo betinde.

Er yiğit, hudut boyunda, düşman karşısındadır.

(Koyçumanov, 2001: 202)

Eldin eki tiregi bar,

Halkın iki direği var,

Birinçisi, akılman, ekinçisi baatır.

Birincisi akıllı kişi, ikincisi kahraman.

(Usupbekov, 1982: 40)

Er cigit üydö tuulat, coodo ölot.

Yiğit evde doğar, savaşta ölür.

(Koyçumanov, 2001: 206)

*Baatır ölsö atı kalat,
Korkok ölsö, nesi kalat.*

Kahraman ölse adı kalır,
Korkak ölse nesi kalır.

Baatırdın ömürü kıska, dañkı uzun.

Kahramanın ömrü kısa, ünü uzun.

(Koyçumanov, 2001: 50)

Türk edebiyatında da örneklerine rastlanan pastoral nitelikli şiirler, Kırgız Türklerinde “*tabiyat ırları*” başlığı altında değerlendirilir. Tabiatın güzelliklerini esas alan tabiat şiirleri, Kırgız sözlü edebiyatında zengin bir türdür. Kırgızların yaşadığı coğrafyanın tabiat güzellikleri, farklı tasvir ve benzetmeler aracılığıyla bu şiirlere yansımıştır.

Dünya edebiyatının temel temalarından aşk etrafında söylenen şiirlere, Kırgız sözlü edebiyat geleneğinde “*aşıktık*”, “*süyüü*”, ve “*mahabat ırları*” adı verilmiştir (Botoyarov, 2004: 191-193). Aşk duygusunu işleyen ilk tür “*seketbay*” olarak isimlendirilmiştir. “*Seketbay*” şiirlerinde, sevgilinin güzelliğine olan hayranlık, onu güzel olan her şeye benzeterек sonunda ona âşık olduğunu bildirme vardır (Zakirov, 1973: 107). Aşk şiirlerinin diğer bir türü olan “*küygön ırları*” ise âşık olan gencin sevdiğine yalvarışını anlatır (Tanayev, 1998: 50). Kırgız aşk şiirleri, genellikle Ekim Devrimine kadar şiirler ve Sovyet dönemindeki şiirler olarak tasnif edilmiş, Sovyet dönemindeki aşk şiirleri de Sovyet kuruluş dönemindeki aşk şiirleri, II. Dünya Savaşında söylenen şiirler ve savaş sonrasında söylenen şiirler olarak tasnif edilmiştir (Botoyarov, 2004: 199). Üç başlık altında toplanan “*süyüü ırları*”, toplumda oldukça yaygın bir şekilde benimsenmiş ve söylenmiştir.

Aşk şiirlerinin toplum tarafından oldukça sevilip yaygınlaşması, Sovyetler Birliği’nin ideolojik müdahalesine de sebep olmuş, bu tür şiirler sosyalist propaganda vasıtası olarak kullanılmıştır. Özellikle Uлуу Ata Mekendik Soguşu (İkinci Dünya Savaşı) sırasında toplumun yaşadığı sıkıntı ve acıları konu edinen mektup tarzındaki şiirler, aşk, özlem gibi hâkim temalar etrafında oluşturulmuştur. Fakat şiirlerde Sovyet patroizmi (Sovyet vatanserverliği) ve diğer ideolojik unsurları aksettiren ifadeler de sıklıkla başvurulmuştur. Örneğin cephedeki bir Kırgız askerinin, yurdundaki ailesine gönderdiği mektup tarzında yazılmış bir şiir şu şekildedir:

*Kerme, kerme, kerme too,
Faşistter çıktı bizge coo,
Frontko ketken asılım,
Kayrılıp kelsin esen-soo.*

Uzun, uzun, uzun dağ,
Faşistler çıktı bize yağ,
Cepheye giden kıymetlim,
Dönüp gelsin esen sağ.

(Tokombayeva, 1974: 318)

II. Dünya Savaşı'ndan önce söylenen aşk şiirlerinin savaş sırasında geçirdiği değişim ve varyantlaşmasına örnek bir şiir şu şekildedir:

*Almaluu bulak alarça,
Alması bışat canaşa.
Alması menen bir urup,
Ayılga saldıñ tamaşa.*

Elmalı pınar Ala-Ardıç,
Elması olur yan yana.
Elması ile bir vurup,
Köye saldın temaşa.

(Tokombayeva, 1974: 216)

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki varyant ise:

*Almaluu bulak, Ala-Arça,
Alması bışat canaşa.
Alması menen bir urup
Ar dayım kıldıñ tamaşa,
Soguşka ketip baratam,
Saginba şartka caraşa.*

Elmalı pınar, Ala-Ardıç,
Elması olur yan yana.
Elması ile bir vurup,
Her daim kıldın temaşa,
Savaşa gidip geleceğim,
Özleme pek çabuk.

(Botoyarov, 2004: 201)

Kırgız Türklerinin tarihî süreçte yaşadığı birtakım hadiseler, halkın muhayyilesi ile birleşerek folklor ürünlerine aksetmiştir. “*Tarihıy ırlar*” adı verilen bu tür şiirlerde daha ziyade vatani ve milleti tehdit eden düşmanlarla savaşan kahramanların hayatı anlatılır. Bu tür şiirlerde anlatılan vakalar ve kahramanlar, halkın bakış açısıyla verilir. Şabdan Baatır gibi milli kahramanlara yakılan ağıtlar, Kırgız-Kalmuk savaşları ve 1916 yılında vuku bulan “Ürkün” hadisesinin hatıraları, bu tür şiirlere aksetmiş, nesilden nesile söylenmiştir (Egemberdiyeva, 2004: 585-602).

Kırgız sözlü edebiyat geleneğinde liriklik ırlar başlığı altında gösterilen diğer bir tür “*sanat-nasiyat*”, “*terme*”, “*ülgü*” ve “*nuska*” şiiirleridir. Didaktik mahiyete sahip olan bu şiiirler, milletin kabul ve değerleriyle teşekkül etmiş ve her zaman halk irfanının ve tefekkürünün ifadesi olmuştur. İnsanları iyiye, güzele sevk etmek, muteber sayılan değerleri benimsetmek için yol göstermek, bu tür şiiirlerin esas mahiyetini oluşturur. “*Sanat-nasiyat*”, “*terme*”, “*ülgü ırları*”, insanın ruh cephesini geliştirme amacını taşımasının yanında toplumun kültürel özelliklerini, dünya tasavvurunu, gelenek ve inançlarını aktarma işlevine de sahiptir. “*Sanat-nasiyat ırları*”, genellikle iyi-kötü, güzel-çirkin, hayat-ölüm temaları etrafında hem yetenekli akınlar tarafından hem de anonim olarak söylenmiştir. Bu tür öğüt, nasihat temelli şiiirlerde makbul kimseler, “cakşı adam”, “akılduu cigit”, “cakşı ayal” şeklinde ifade edilirken, makbul olmayan kimseler ise “caman adam”, “naçar cigit”, “caman ayal” vb. olarak nitelendirilir:

*Cakşı kızga caman kız,
Bağı menen teñelet,
Cakşı erge caman er,
Malı menen teñelet,
Cakşı atka caman at,
Calı menen teñelet.*

İyi kıza kötü kız,
Bahtı ile denkleşir.
İyi erkeğe kötü erkek
Malı ile denkleşir.
İyi ata kötü at,
Yelesi ile denkleşir.

(Kıdırbayeva ve Tanayev, 2004: 222).

“*Terme*” türündeki şiiirler, “*sanat-nasiyat*” şiiirleri gibi didaktik mahiyete sahip olmasının yanında çoğunlukla akınlar tarafından söylenirler. Bu şiiirlerde gençlere yönelik nasihatler ön plandadır (Obozkanov, 2004: 231).

Kırgız sözlük kültür geleneğinin teşekkülü bakımından eski türlerinden biri kabul edilen aytışlar, iki kişi veya grubun karşılıklı olarak bir müsabaka havası içinde birbirleriyle yarıştıkları ve birbirlerinin sanatkârlık gücünü denedikleri şiiirlerdir. Türk boylarının sözlü edebiyatında müşterek türlerden olan bu şiiirler, Kırgız sözlü edebiyatında “*eldik, anonim aytıştar* (anonim halk atışmaları)” ve “*akındar aytışı* (âşık atışmaları)” olmak üzere ikiye ayrılır. Anonim halk atışmasında kız ile delikanlı, gelin ile kaynana, kayın ile yenge vb. birbirleriyle atışırlar. Bu tür anonim şiiirler, çok varyantlıdır. Ancak akınların atışmaları ise ferdidir (Kayıpov, 2005: 18).

Aytış türünün Kırgız Türkleri arasında yaygınlık kazanmasında ve yüzyıllarca muhafaza edilmesinde en büyük pay, akınlara aittir. Ulanbek Alimov akınların işlevleri ve atışmaları hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Akınlar, seyirciyi eğlendirme, eğlenme ve hoş vakit geçirme; değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme; sınama, değerlendirme, öğüt, nasihat ve tavsiye verme yoluyla ustalarından öğrendiklerini kendi çıraklarına öğretmesi, eğitmesi ve geleceğe taşıması gibi çeşitli işlevler üstlenmiştir. Eskiden geleneksel kullanım ve anlatım yerleri toy-düğünler, anma aş (aş), arkadaşların eğlence amaçlı toplandığı ortamlar (coro), toplantı-meclis (çoğuluş-cıyın), yayla şenlikleri, bayramlar ve ikili buluşmalar iken günümüzde aytışlar, festival, şölen, şenlik, tören, kutlama ve konser salonlarında icra edilmeye başlamıştır. Akınlar aytışı, “uçuraşuu aytışı (selamlaşma)”, “kayım aytışı (taşlama)”, “kordoo aytışı (sicilleme)”, “maktoo aytışı (övme, yüceltme)”, “alım-sabak aytışı (nazire)”, “sanat aytışı (öğütleme, didaktik)”, “tabışmak aytışı (bilmece)” ve diğer aytış türleri gibi türlere bölünerek gelişme göstermiştir. Türlerine göre karşı karşıya gelen akınlar, mat etme, sohbet, takılma, laf atma, eğlendirme ve bilgilendirme gibi amaçlarını çeşitli sanat türlerinden yararlanarak seyirciye yansıtmaktadırlar” (Alimov, 2010: 50).

Kırgız sözlü edebiyatının en zengin türlerinden biri de “alkış” ve “kargış”lardır. Cemiyet hayatında karşılaşılan her türlü hadise ve durumlarda dile getirilen alkışlar, kendi içinde “maktoo (övme)”, “alkoo (hayır dua)”, “tilek (dilek)”, “bata (dua)” gibi alt başlıklara ayrılrsa da muhteva açısından bu türler, birbirlerine oldukça yakındır. Alkışlarda Kırgız Türklerinin İslam öncesi eski inançlarına ait unsurlara da rastlanır:

Baygambar batasın bersin,
Bay döölötün bersin.
Teñir ata can bersin,
Umay ene bak bersin,
Kazanına aş bersin!

Peygamber dua etsin,
 Zengin devletini versin,
 Tanrı baba can versin,
 Umay Ana baht versin,
 Kazanına aş versin!

(Orozobekova, 2004: 292-293)

“Beddua etmek, lanet etmek” anlamında olan “kargışlar”, Kırgız halk edebiyatında oldukça fazladır. Alkışlarda olduğu gibi kargışlarda da dinî unsurlar hâkimdir. Kargışlar, yaşanan kötü durum ve hadiselerin tesiriyle söylenirler:

Muzdagan taştay bol,
Mülcügön baştay bol!

Donan taş gibi ol,
 Kemirilen bal gibi ol.

*Küygön kömrödöy bol,
Kertken dümürdöy bol!*

Yanan kömür gibi ol,
Kertilen kütük gibi ol.

(Şeriyev ve Muratov 2014: 67).

Kırgız sözlü kültür geleneğinin diğer bir türü “*cañılmaçtar* (tekerlemeler)” dır. Çeşitli edebî sanat ve ses oyunlarından yararlanmak suretiyle ahenkli bir bütünlük içinde, çoğunlukla anlamsız, basmakalıp kelimelerden oluşan tekerlemeler, eğlendirmek, şaşırtmak gibi bir işlev üstlenirler. Bu kabilden sözlü edebiyat ürünleri, bağımsız bir tür olarak söylenmelerine karşılık destan, masal gibi diğer anlatım türleri içerisinde de yer alırlar. Muhteva açısından son derece geniş bir karakter sergileyen tekerlemeler, çoğunlukla manzum yapıda söylenirler. Tekerlemeler, cañılmaç kelimesinden de anlaşılacağı üzere, kelimeleri yanılmadan, doğru bir şekilde söyleme amacını taşır. Çocuk folklorunda oldukça zengin olan tekerlemeler, çocukların dil öğreniminde önemli rol oynarlar (Orozobekova, 2004: 287-291).

Anadolu Türk folklorunda “yalanlama” olarak bilinen sözlü edebiyat ürünleri, Kırgız halk edebiyatında “*kalp*” terimiyle karşlanır. Gerçek hayatta olmayacak hadiseleri, gerçek gibi anlatma esasına dayanan yalanlamalar, bazen mensur bazen de manzum olarak söylenirler. Yalanlama türünden eserler, belli bir ana konuya sahip değildir. İnsanın hayal dünyasının genişliğini gösteren yalanlamaların, masallarda da sıkça yer aldığı görülür (Orozobekova, 2004: 287-291).

Millet hayatındaki her çeşit çatışmayı, sosyal aksaklığı mizahi bir dille eleştiren fıkralar, Kırgız sözlü geleneğinde oldukça zengindir. “*Anekdot*”, “*tamaşa*” ve “*comok*” terimleriyle bilinen ve toplumun her kesimi tarafından anlatılan fıkralar, aynı zamanda “*kuudul*” olarak adlandırılan ve güçlü bir anlatım ve komedyenlik yeteneğine sahip kişiler tarafından da anlatılmıştır. Kırgız sözlü edebiyatında Çooşbay, Kökötöy, Karaçunak, Kuyrucuk, Beknazar, Şerşen gibi milli mizah tiplerinin yanında yalnız Türk dünyasında değil, bütün dünyada tanınan Nasreddin Hoca (Apendi), Aldar Köse gibi fikra tipleri de mevcuttur. Türk boylarından Özbeklerde Nasreddin Afandi, Uygurlarda Nasreddin Ependi, Kazaklarda Koja Nasr, Tatar ve Başkurlarda Huca Nasretdin, Azerbaycan’da Molla Nasreddin gibi adlarla anılan Nasreddin Hoca, (Özkan, 1996: 196), Kırgız mizahı

denildiğinde de akla ilk gelen fıkra tipi olmasının yanında Kırgız Türkleri arasında oldukça sevilen bir fıkra tipi hüviyeti kazanmıştır (İsmailova, 2005: 36-43).

Kırgız halk edebiyatının diğer önemli bir grubunu ise köklü bir gelenek etrafında teşekkül eden ve çoğunlukla usta sanatkârların dilinde ve yeteneğinde gelişen âşık edebiyatı oluşturur. En eski dönemlerde, toplumdaki hastaları sağaltma, dinî ayin ve törenleri idare etme, kabile reisliği gibi birçok vazifeyi bünyesinde taşıyan ve kam, baksı, ozan olarak adlandırılan olağanüstü hususiyetlere sahip kimseler, daha sonraki dönemlerde sadece şairlik vazifesini icra eden kimselere dönüşmüştür. Bazı araştırmacılar tarafından ferdi yaratıcılığın ürünü olması sebebiyle anonim halk edebiyatı grubu içinde kabul edilmeyen âşık edebiyatı ürünleri, Kırgız Türkleri tarafından çok sevilmiş ve itibar görmüştür. Aynı zamanda âşık edebiyatı mensuplarının, toplumu derinden etkileyen olumlu ve olumsuz hadiseleri estetik bir ifadeyle aksettirmeleri, bir anlamda onları toplumun sözcüleri konumuna erdirmişlerdir.

Kırgız Türklerinde âşık edebiyatı mensupları, “akın” veya “ırçı” olarak anılırlar. Akın kelimesi sözlüklerde “*şair, halk şairi*” (Yudahin, 2011: 13), “*Kazak, Kırgız halklarına özgü tökmö ırçı, irticalen şiir söyleyen şiir türünde eser veren yazar*” (Abduldayev ve İsayev 1984: 55) olarak verilmiştir. Akın kelimesi ırçı kelimesi ile aynı anlamda kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmud’un sözlüğünde ır-yır kelimesi “*koşma, türkü, hava, ır, musikide ırlama, gazel*” olarak gösterilmiştir (Mahmud, 2013: 786). Kırgız Türkçesinde “*ritim ve kafiye ile oluşturulan şiirsel eser*” (Yudahin, 2011: 356), “*şarkı, şiir,*” (Abduldayev ve İsayev 1984: 750) anlamında açıklanmıştır. Hem ırçı hem de akın kelimesi, irticalen şiir söyleyebilme kudretine sahip destancı ve âşıkları karışılmak amacıyla da kullanılır.⁷

Kırgız akınları kendi aralarında hakkında bilinen bilgilerin niteliği, eğitim durumu, irticalen şiir söyleyebilme yeteneği, şiirlerinin muhtevaları, efsanevi-tarihi bakımından vb. özelliklere göre araştırmacılar tarafından birçok gruba ayrılmıştır.

⁷ Fakat her ne kadar akın-ırçıların destan söyleyebilmeleri, şiir türünde eser yaratma kabiliyetleri ve eserlerini belli bir ortamda icra etmeleri gibi hususiyetleri, manasçı olarak isimlendirilen usta destancıların hususiyetleri ile benzerlik gösterse de belli yönlerden onlardan ayrılırlar. Örneğin her akın ve ırçı, manasçılık yapamaz. Manasçı, hem akının hem de ırçının işlevlerini yerine getirebildiği gibi fazladan Manas Destanı’nı geliştirme, ezberleme ve söyleme yeteneğine sahiptir. Ayrıca manasçılar ile akın-ırçıları arasında destan icrası sırasında çalgı aleti kullanımı, jest ve mimik hareketlerinden yararlanma, şairlik yeteneği bakımından önemli farklar bulunmaktadır. Bu konuda geniş bilgi için bk. (Çeribaş, 2012: 37-39).

Kırgız sözlü kültür geleneğinin en zengin grubunu teşkil eden destanların anlatıcıları “comokcu”, “destancı” ve “manasçı” terimleriyle karşılanır. 20.yüzyılda Sagımbay Orozbekov ve Sayakbay Karalayev gibi “çoñ manasçı” olarak kabul edilen üstün yetenekli manasçıları yetiştiren Kırgız destancılık geleneği, son derece zengin ve gelişmiş epik eserlere sahiptir.

1.1. 1. Kırgız Türklerinin halk edebiyatıyla ilgili tasnif çalışmaları

Kırgız Türklerinin sözlü edebiyatına ait edebî ürünleri sınıflandırma çabaları, Sovyet döneminin ilk yıllarında yürütülen derleme faaliyetleriyle birlikte başlar. Yüzyıllar boyunca nesilden nesile belli bir geleneğe sahip olarak intikal eden folklor ürünlerinin Kırgız Türklerinde oldukça zengin ve mütakâmil bir seviyeye erişmiş olması ve farklı türleri ihtiva etmesi, söz konusu ürünlerin muhtelif ölçütlere göre tasnif edilmesinin zorluğunu da beraberinde getirmiştir. Gündelik hayatın her alanında icra edilen folklor ürünlerinin birbirleriyle iç içe geçmiş ilişkisi, birçok sözlü edebiyat ürününün farklı ortam ve niyetlerle icra edilişi ve bazı türlerdeki terim karışıklıkları, bu konuyla ilgilenen araştırmacıları farklı tasnifler yapmasına sebebiyet vermiştir.

Araştırmacılar tarafından yapılan tasnif çalışmaları, değişik coğrafi sahalardan derlenmiş zengin halk edebiyatı metinlerinin biçim, muhteva, icra özellikleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Söz konusu tasniflerde daha ziyade muhtevanın kategorize etmede ön planda olduğu ve başlıca ölçüt olarak kullanıldığı anlaşılır. Aynı zamanda Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin tarihî gelişimi de esas alındığı müşahede edilir.

Kırgız halk edebiyatının ilk tasnifi, Kırgız coğrafyasından yaptığı değerli derleme çalışmalarıyla temayüz eden Kayum Miftakov’a aittir. Miftakov, söz konusu derleme faaliyetleri neticesinde elde edilen zengin folklor materyallerini bazı ölçütlerden yararlanarak sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Onun 1923 yılında yaptığı ilk tasnif denemesi şu şekildedir:

- 1.Makal/Tabışmak
- 2.Mayda/Çüydölör
- 3.Cöö Comok.

4.Seketpay/Küygön

5.Kara Ir (Terme)

6.Çoñ Ir/Comok (İnv.No: 5251)

Miftakov'un yaptığı ilk tasnif denemesinin oldukça sınırlı bir tasnif olduğu görülür. Aynı zamanda muhteva ve biçimin ölçüt alındığı söz konusu tasnif çalışmasında, Kırgız folklorunun bütüncül olarak yansıtıldığı söylenemez. Miftakov, ilk tasnifini genişleterek 1924 daha ayrıntılı bir tasnif yapar:

1. Comoktor

- a. Çoñ comok
- b. İkkaya comok
- c. Okuya comok
- ç. Cöö comok
- d. İkkaya
- e. Tamsil

2. Tarihi Sözdör

- a. Tarih/Makaldar
- b. Kuu Irları
- c. Tarihi Adabiyat
- ç. Sancıra

3. Köngül Uulo Sözdörü

- a. Kara Ir
- b. Koşok

4. Eski Adat Sözdörü

- a. Bekbekey
- b. Şırıldan
- c. Darım
- ç. Bata

d. Caramazan

5.Kızıkçılık Sözdörü

- a. Küygön
- b. Seketbay
- c. Kız Öbüş
- ç. Aytış
- d. Camak
- e. Kalp
- e. Kükü

6. Mayda Adabiyattar

- a. Cañılmaçtar
- b. Tabışmaktar
- c. Makaldar (İnv.No:5254)

Yukarıdaki tasnif denemesinde de birtakım problemler mevcuttur. Muhteva, biçim ve işlevin esas alınmasıyla oluşturulan bu tasnifte, belli bir ölçütte karar kılınmaması sebebiyle türler arasındaki farklılık tam olarak tespit edilememiştir. 1927 yılında Miftakov, ikinci tasnif denemesine birtakım eklemeler yapar ve son tasnifini oluşturur:

1. Comoktor

- a. Çoñ comok
- b. Okuya comok
- c. Añgeme comok
- ç. Cöö comok
- d. Añgeme
- e. Tamsilder
- f. El draması

2. Tarihi Sözdör

- a. Sancıra
- b. Tarih sözdörü
- c. Kuu ırları

3. Köngül Uulo Sözdörü

- a. Kara  r (Terme)
- b. Koşok

4. Eski Adat Sözdörü

- a. Bekbekey
- b. Őırlıdan
- c. Darım
- . Bata
- d. Caramazan

5. Kızıkılık Sözdörü

- a. K lk l  sözüdür
- b. Kalptar
- c. Camaktar
- . Aytıştar
- d. Kız  b Ő
- e. Seketbay
- f. Küygön
- g. Beşik ırı

6. Mayda Adabıyattar

- a. Makaldar
- b. Tabışmaktar
- c. CaŐılmatar ( nv.No:5259)

Kayum Miftakov'un ardından sözlü edebiyat türlerinin sınıflandırma meselesine folklorist M.  . Bogdanova eĐilmiŐtir. II. Dünya Savaşı yıllarında Kırgız folkloru üzerine değerli incelemelerde bulunan ve ilmî anlamda ilk sınıflandırmayı meydana getiren Bogdanova, Kırgızların zengin halk edebiyatını “*lirikalik* (lirik)” ve “*epikalik* (epik)” türler olarak iki ana başlıkta toplar:

1. Lirikalik Canr (Lirik Türler):

- a) Emgek ırları

- b) İrımdar
- c) Kaada-adat ırları
- ç) El sözdörü
- d) Turmuş ırları
- e) Tabışmaktar
- f) Cañılmaçtar

2.Epikalık Canr (Epik Türler):

- a. Mifter
- b. Cöö comoktor
- c. Tamsilder
- ç. Legandalar
- d. Poemalar
- e. Anekdottor

1943 yılında yayımlanan “Kırgız Adabiyatının Oçerkteri” adlı eserde değerli Kırgız folklorist Kalim Rahmatullin’in tasnifi ise şu şekildedir:

1. Lirik Türler (Lirikalık Canr)

- a) Emgek İrları
- b) Kaada-adat ırları
- c) Urp-adat ırları
- ç) Makal-Lakaptar
- d) Tabışmak, cañılmaçtar
- e) İrımdar
- f) Sovetter kezindeki el ırları

2. Epostuk Canr

- a) Mifter
- b) Comoktor
 - Aybandar cönündö comoktor
 - Keremettü comoktor
 - Turmuş comoktor
 - Anekdottuk comoktor

c) Tamsilder

ç) Legandar

d) Poemalar

Baatırlık epostor

Novellalık epostor

Romantikalık epostor

Sotsiyalyaldık-sayasiy epostor

e) Satiralık ıgarmalar

3.Drama

A. Taygüröñov, 1948 yılında “Kırgız Elinin Folkloru” adıyla yaptığı tasnifte, sözlü edebiyat türlerini üç başlıkta toplar. Taygüröñov, söz konusu tasnifinde Rahmatullin ve Bogdanova gibi halk tiyatrosuna da yer verir. Fakat lirik ve epik başlıklara hangi eserlerin girdiğini belirtmesine rağmen, tıpkı Bogdanova ve Rahmatullin gibi kendisi de halk tiyatrosu başlığı altına hangi eserlerin girdiğini göstermez:

1. Lirikalık Canrlar (Lirik Türler)

a. Emgek ırları

b. ırımdar

c. Em –Dom ırlar

ç. Urp adat ırları

d. Din ırları

e. Didaktikalık ıgarmalar

f. Tarihi ırlar

g. Tabışmaktar

h. Kalptar

ı. Sovetik doordogu ırlar

i. Cañılmaçtar (Tekerlemeler)

2. Epikalık Canrlar (Epik Türler)

a. Mifter

b. Legendalar

c. Cöö comoktor

ç. Comoktor (Epostor)

d. Tamsilder

3. Eldik Dramalar (İnv.No:5228).

1947 yapılan diğerk bir tasnif, T. Samançin, T. Bayciyev ve Z. Bektenov'a aittir. Müşterek bir çalışmanın neticesi olan bu tasnif, "epik" ve " lirik" türler olmak üzere iki ana başlıktan müteşekkildir. Söz konusu tasnif, Bogdanova, Rahmatullin ve Miftakov'un tasniflerinden halk tiyatrosuna yer vermemesiyle ayrılır:

1. Epikalık Canr (Epik Türler)

- a. Cöö comoktor
- b. İr comoktor (Saatiralık poemalar ce epostor)

2. Lirikalık Canr (Lirik Türler)

- a. Emgek İrları
- b. Urp adat, ırım ırları
- c. Süyüü ırları
- ç. Darım ırları
- d. Didaktikalık canrlar (İnv.No:5254).

Kırgız halk edebiyatını tasnif etme çabalarından biri de M. Mamırov'a aittir. Mamırov daha önce 1988 yılında "El Agartuu" dergisinde Toktoş Tanayev ile birlikte kaleme aldıkları "Kırgız El Oozeki Çıgarmaçılığının Canrdık Bölünüşü" adlı yazısındaki tasnifini tekrar gözden geçirir ve 1997 yılında "Kut Bilim" gazetesinde son tasnifini yayımlar. Onun tasnifinde Kırgız halk edebiyatı üç ana gruba ayrılır:

1. El İrları (Lirikalar): Halk Türküleri

- a. Turmuş İrları: Beşik İrları (Ninniler), Emgek İrları (İş Türküleri), Oyun (Oyun şiirleri), Kereez İrları (Nasihat şiirleri), Maktoo (Ağıtlar), Kordoo İrları vb.

b. Salt Irları: İrim-Cırım Irları (Efsunlar), Em-Dom Irları (Tedavi şiirleri), Aytış (Atışma), Uçuraşuu (Rastlaşma), Koşok Irları (Ağıt), Car Çakıruu-Uguzuu (Yar Çağırma), Koştoşu Irları vb.

2.Çeçen Sözdör:

Makal-Lakaptar (Atasözleri), Tabışmaktar (Bilmeceler), Cañılmaçtar (Tekerlemeler), Kalptar (Yalanlamalar), Sanat-Nasıyat (Sanat-Nasihat Türküleri), şakaba (Şaka Türküleri), Çeçen cana Kuudul Sözdör (Usta Sözlere).

3.Comoktor:

Ulama-bulamıştar (Efsaneler), Cöö comoktor (Masallar), Tamsilder, Epostor, Tarihiy sözdör.

(Telemişyevna, 2013: 28-29)

Kırgız halk edebiyatının tasnif meselesi üzerinde en fazla meşgul olanlardan biri de Toktoş Tanayev'dir. Tanayev'in bu meseleye hasrettiği ve sınıflandırma hususunu muhtelif yönleriyle incelediği "Epikalık Janrlar" ve "Lirikalık Janrlar" olmak üzere iki önemli eseri bulunmaktadır. Tanayev, söz konusu eserlerinde Kırgız folklor araştırmalarının ilk yıllarından itibaren birçok folklorist ve bilim adamı tarafından yapılan tasnif denemelerini tartıştıktan sonra kendi tasnifini verir. Üç ana gruba ayırdığı tasnifinde Tanayev de halk tiyatrosunu ana bir başlık olarak dikkate alır. Onun tasnifinin diğer bir farklılığı da halk tiyatrosu veya sanatkarlığının ayrıntılı bir şekilde yer almış olmasıdır:

A. Lirikalık Canrlar (Lirik Türler):

1. Emgek Irları,
2. Süyüü ırları,
3. İrim cırım, em dom ırlar,
4. Din ırları,
5. Aytış ırları,
6. Armandar,
7. Koşoktor,
8. Caramazan,

9. Koştoşu,
10. Oyun Irları,
11. Baldar ırları,
12. Beşik Irları,
13. Coktoo Irları,
14. Kordoolor,
15. Kereez Irları,
16. Mezgil-Maal Irları,
17. Sanat –Nasiyat-Terme Irları

(Tanayev, 1998: 9)

B.Epikalık Çıgarmalar (Epik Ürünler):

1. Epostor
2. Cöö comoktor
3. Mif-Legandalar
4. Eldik Poemalar
5. Sancıra
6. Eldik Añgemeler
7. Anekdotlar
8. Tamsilder
9. Tabısmaktar
10. Makal-Lakaptar
11. Kalptar

(Tanayev, 1999: 21)

C.Körköm Önör (Oozeki Teatr):

1. Manasçılık önör,
2. Aytıştık önör,
3. Tökmölük önör,
4. Çeçendik önör,
5. Kuudulduk önör,
6. Irdoo önörü,
7. Muzikalık önör,
8. Biylöö önörü,
9. Kuurçak önör,

10. Eldik oyun-zook önör,
11. Eldik mayramdar,
12. Canduu canıbarlardı üyrönüü,
13. Zergerlik,
14. Uuzduk,
15. Ustaçılık.

(Tanayev, 1998: 13)

1.2. Kırgız Türklerinde bilmece kavramı:

Sözlü edebiyat geleneğinin bir türü olan bilmeceler hakkında yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından birçok tanım yapılmış ve bilmecelerin muhtelif özellikleri üzerinde durulmuştur. Bilmece türü, dünyanın hemen hemen bütün topluluklarının sözlü kültüründe rastlanılan ve çoğunlukla yapı, tema ve işlevleri bakımından benzer özelliklere sahip olan bir sözlü edebiyat türüdür. Bununla birlikte bilmece türünün muhtelif toplumların sözlü kültür geleneklerine göre değişik özellik ve işlevler kazandığı da söylenebilir.

Fakat diğer sözlü edebiyat türlerinin tanım meselesinde karşılaşılan ihtilafların bilmece türünü tanımlamada söz konusu olmadığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Çünkü bilmecelerin sahip olduğu muhteva, yapı ve işlev özellikleri ve bu özelliklere bağlı olarak kendisini ele veren genel karakteri, bilmeceleri diğer türlerden ayırt edilmesini sağlamıştır. Bu itibarla farklı araştırmacılar tarafından yapılan bilmece tanımlarındaki birbirine yakın ve benzer ifadelerin görülmesi, son derece tabii bir durum olarak düşünülmelidir. Bununla birlikte tanımlamalarda bulunan farklı ifade ve vurguların, bilmecelerin değişik toplum ve kültürlerdeki üstlendiği işlev ve bazı yapısal farklılıklar bulunmasından ileri gelir. Konuyla ilgilenen araştırmacılar, bilmecelerin bünyesinde taşıdığı özellikleri dikkate alarak birçok tanım yapmış, bilmeceleri farklı bakış açılarından hareketle açıklamaya ve türün genel mahiyetini belirlemeye çalışmışlardır.

1.2.1. Kırgız kaynaklarında bilmece tanımları:

Sözlü edebiyat türü olan bilmece türünü karşılayan en eski kelimeler Kaşgarlı Mahmud'un abidevî eseri Divânü Lûgati-t Türk'te bulunmaktadır. Kaşgarlı Mahmud, sözlüğünde bilmece örneklerine yer vermemesine karşılık, bilmece ile ilgili birçok kelimeyi

kaydetmiştir. Buna göre tap- fiil kökünden türemiş “tabuzgu”, “tabuzguk”, “tabzug”, “tabzuguk”, “tabızmak”, “tabuzmak” gibi terimler bilmece karşılığında kullanılmıştır (Sakaoğlu, 1983: 227).

Anadolu sahasında bilmece türü için “mesel”, “metelâ”, “masal”, “tapmaca”, “bulmaca”, “hikâye”, “söz”, “dele”, “fıcık”, “gazelleme”, “tanımaca”, “atlı hekat”, “bilmeli matal” gibi birçok terim kullanılsa da genel olarak bil- fiil kökünden türetilmiş olan “bilmece” terimi işletilmektedir (Koz, 1977: 432; Şimşek, 2003: 222).⁸

Türkiye sahası dışındaki Türk topluluklarında ise çoğunlukla tap- fiilinden türetilen terimlerin yaygın bir şekilde kullanıldığına şahit olunmaktadır. Altaylılar “tabıskak”, “tabışkak”; Azeriler “tapmaca”, “bilmaca”; Başkurtlar “tabışmak”, “yomak”; Hakaslar “tapçan nımah”; Karaçaylar “yumak”; Kazaklar “jumbak”; Özbekler “cumbak”, “çöpçak”, “matal”, “tabışmak”, “tapar”, “tapmaca”; Tatarlar “tabışmak”, “başvatkiç”; Tuvalar “tıvızık”; Türkmenler “matal”, “tapmaca”; Uygurlar “tepişmak”; Yakutlar “taabırın” terimlerini kullanmaktadırlar (Şimşek, 2003: 222).

Kırgız Türklerinde ise bazı Türk boylarında olduğu gibi edebî dilde bilmece türü için tap- fiil kökünden türeyen “tabışmak” terimi işletilmektedir. Fakat bazı Kırgız ağzlarında “cumbak” ve “cumak” kelimelerinin de kullanıldığı tespit edilmiştir. Ceembay Mukambayev’in hazırladığı Kırgız Tilinin Dialektologiyalık Sözdüğü’ne göre “cumbak” kelimesi Leylek bölgesinde, cumak kelimesi ise Çüy bölgesindeki ağzılarda yaşamaktadır (Mukambayev, 2009: 411).

Kırgız Türklerine ait bilmecelerin derlenmesi ve yayımlanmasına dair ilk çalışmalar, 1917 Ekim Devrimi’nden itibaren başlar. Devrime kadarki süreçte Kırgız sözlü kültürünün canlı ve zengin bir türünü oluşturan bilmeceler, çoğunlukla Kırgız folklorunu açıklamaya çalışan birtakım eserlerde ele alınmaya başlanmış; fakat türün örneklerini, muhteva, yapı, işlev özelliklerini içeren müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Şüphesiz böyle bir çalışma veya çalışmaların olmaması, konuyla ilgilenen araştırmacıların ilgisinin çoğunlukla Kırgızların

⁸ Bilmece terimi ile ilgili geniş bilgi için bk. (Sakaoğlu, 1983). Çukurova bilmece sorma geleneği hakkında doktora çalışması bulunan Gülsüm Tarçın, Çukurova bölgesinde yaptığı saha araştırmaları sırasında, şehir merkezinden uzak, dağ köylerinde ikamet eden yaşlı kaynak kişilerin bilmece teriminin yerine “mesel”, terimini kullandıklarını belirtir. Şehir merkezinde yaşayan yeni neslin ise yalnızca bilmece terimini bildiğini söyler. Detaylı bilgi için bk. (Tarçın, 2015: 125).

meşhur destancılık geleneğine yönelik olmasıyla açıklanabilir. Başka bir ifade ile dünyada ve Kırgızistan'da Kırgız folkloruna hasredilen çalışmaların çoğunluğu, Manas destanı ile alakalı olması sebebiyle Kırgız folklorunun diğer türleri Manas destanına nazaran daha az incelenmeye tabi tutulmuştur. Bundan dolayı bilmecelerin tanımı hususunda da pek fazla çalışma olmadığı, yapılanların da daha ziyade Rus folkloristlerin çalışmalarından hareketle yapıldığı söylenebilir. Kırgız ansiklopedi, sözlük vb. kaynaklarında yer alan bazı bilmece tanımları şu şekildedir.

Kırgız Türklerinin sözlü edebiyat ürünleri üzerine ilk önemli incelemeleri yapanlardan biri olan folklorist M. İ. Bogdanova, Rusça kaleme aldığı el yazma eserinde bilmeceleri “*Çevremizdeki olayların, nesnelere, kavramların, eşyanın belirgin niteliklerini, özelliklerini, vasıflarını vb. belirtip, onlara gizli anlamlar yükleyerek anlatan sözlü gelenek ürünüdür*” şeklinde tanımlar (Koca ve Koca, 2015: 335). Bogdanova'nın söz konusu tanımı, bilmecelerin muhteva sınırlarına işaret eden ve bilmecelerdeki söz oyunlarını vurgulayan bir tanımdır. Fakat bilmecelerin işlevi ve yapısı hakkında bilgi vermemesi bakımından eksik bir tanım olduğu da söylenebilir.

K.K. Yudahin'in hazırladığı ve muhtevasında bilmecelerle birlikte Kırgız folkloruna ait örneklerin yer aldığı ünlü Kırgız Sözlüğü'nde “tabışmak” kelimesi için bilmece ifadesi verilmiş; fakat kelimeyle ilgili bir tanım yapılmamıştır (Yudahin, 2011: 696).

Kırgız bilmeceleri için yapılan ilk tanımlardan diğeri Ziyaş Bektenov ve Taşım Bayciyev'e aittir. 1948 yılında yayımladıkları okul kitabında bilmeceleri “*Kişileştirme, mübalağa, karşılaştırmadan ve soru formunda oluşan düğümlü şiiri veya mensur biçimindeki sağlam cümle*” olarak tarif etmişlerdir (Abdırakunov, 1973: 5). Bu tanımın Kırgız bilmecelerini bütüncül olarak yansıtmadığını belirten Turdubay Abdırakunov, tanıma yönelik bazı eleştirilerde bulunur. Ona göre tanımın yapıldığı dönemde yazarların Rusça yazılan ders kitaplarından serbest tercüme yoluyla istifade ettiklerini ve Rus bilmece tanımını da bu şekilde Kırgızcaya aktardıklarını belirtir. Ayrıca Abdırakunov, tanımda bazı muğlak ifadelerin bulunduğu ve bilmece türünün ayırt edici vasıflarına temas edilmediğine dikkat çeker (Abdırakunov, 1973: 6).

1952 yılında Caki Taştmirov ve Samar Musayev'in hazırladığı ders kitabında ise bilmeceler “*Tabiattaki canlı veya cansız varlıkların hususiyetlerini, ikinci bir nesneye benzetip söyleyerek, hangi kelime olduğunu bulunmasını talep eden, mübalağa ve mukayese bakımından zengin olan, bir veya birden çok cümleden oluşan eserler*” olarak tanımlanmıştır (Abdirakunov, 1973: 7). Bu tanımdaki ilk göze çarpan husus, benzetmelere yapılan vurgudur. Fakat benzetme sanatı kullanılmadan oluşturulan bilmeceler de mevcuttur.

Kırgız folklorunu çeşitli yönlerden tahlil etmek amacıyla alanlarında uzman araştırmacılar tarafından kaleme alınan “Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki” adlı eserin “Tabışmak” bölümünü hazırlayan Caki Taştmirov bilmeceleri, “*Tabiat hadiselerinin, eşyanın veya emek neticesinde teşekkül eden aletlerin görünüşlerini, niteliğini veya hususiyetini aynı tipte olan varlıklarla mukayese ederek, mecazi anlamda aksettiren sözlü edebiyat türü*” şeklinde tarif etmiştir (Taştmirov, 1973: 151).

“Kırgız Tilinin Tüşündörmö Sözdüğü”nde bilmece/tabışmak “*Çözmek, cevabını düşünüp bulmak için tanzim edilen, genellikle şiir gibi kafiyelenen kısa metne sahip söyleyiş*” olarak açıklanmıştır (Abduldayev, 1969: 565). Bu tanımda bilmecelerin sadece amaç ve yapı özellikleri yer almaktadır.

“Kırgız Adabiyatı Termimderdin Tüşündörmö Sözdüğü”nün “tabışmak” maddesinde ise bilmece terimi: “*Herhangi bir varlığın, somut veya soyut kavramların adını söylemeden, temel özelliklerini belirterek adlarını başkalarından bulmasını isteyen küçük eserler*” şeklinde tanımlanmıştır (Şeriyev ve Muratov 1994: 91).

“Kırgız Adabiy İlminin Tüşündörmö Sözdüğü”nde “*Geniş bir şekilde yayılan sözlü edebiyat türü, mecazi anlamda belli bir hadise, nesne hakkında söylenen uçkul söz*” olarak tanımlanmıştır (Kıdırbayeva ve Asanaliyev, 2004: 501).

Kırgız bilmeceleri üzerine en geniş çalışmayı yapan K. İbraimov, eserinin girişinde bilmece türü hakkında bilgi verirken, bilmeceleri şu şekilde tanımlamıştır: “*Tabiat hadiselerine, her türlü varlık ve kavramlara mecazi anlamlar yükleyip tasvir ederek, cevap talep eden, kısa manzum eser*” (İbraimov, 2002: 9). İbraimov’un bu tanımı, daha sonraki yıllarda yayımlanan eserlerde de tekrar edilmiştir.

“Kırgız Sovyet Ansiklopedisi’nde “tabışmak” maddesinde bilmece “*Varlık veya hadiselerin çoğunlukla mecazi anlamda, manzum formunda tasvir edilmesi*“ olarak tarif edilmiştir (KSE, 1979: 502).

“Kırgız Tilinin Sözdüğü” adlı eserde bilmece “*Çözmek, cevabını düşünüp bulmak için hazırlanan, genellikle şiir gibi kafiyelenen kısa metin*” olarak tanımlanmıştır (KTS, 2010: 1127).

“Kırgız Adabiyatı Enstiklopediyalık Okuu Kuralı” adlı eserde bilmece “*Herhangi bir nesneyi, durumu veya soyut kavramları, kendi adıyla söylemeden, onların temel özelliklerini belirtip, cevabını başka birilerinin bulmasını isteyen vazife türündeki küçük eserler*” olarak tanımlanmıştır (Akmataliyev vd. 2004b: 342).

“Kırgız Adabiyatının Tarihi” adlı eserin “Tabışmaktar” kısmını kaleme alan C.Orozobekova, K.İbraimov’un yukarıdaki açıklamasını en iyi tanım kabul edildiğini ifade etmesine karşılık kendisi de bilmece “*Bilmece, kısa ve mecazi bir dille söylenen, tabiatta karşılaşılan gerçekliğin gizli bir nesneyle olan benzerliğini içeren, cevap talep eden manzum eser*” (Orozobekova, 2004: 262).

Son olarak çocuklar için hazırlanan “*Bul kim. Al emne?*” adlı ansiklopedide bilmece şu şekilde tarif edilir: “*Bilmece demek, tabiatta bizim bilip veya bilmediğimiz her türlü varlık, nesne, eşya ve hadiselerin söz ile tasvir edilmesidir* (Komisyon, 2004: 293).

Yukarıda verilen bilmece tanımlarından hareketle şunlar söylenebilir: Bilmece her zaman sözlü olma özelliğini bünyesinde taşıyan ve çoğunlukla soru ve cevap formundan oluşan bir sözlü edebiyat türüdür. Bilmece soru ve cevaptan meydana gelen iki ana unsuru, bir bakıma türün karakteristik hususiyetidir. Bilmece, söz konusu hususiyeti ile diğer folklor türlerinden kolayca ayırt edilebilir. Bununla birlikte bilmece, türün daha açık bir şekilde anlaşılmasında önemli rol oynar. Kırgız araştırmacıların yaptığı ve diğer kaynaklarda geçen bilmece tanımların, birbirlerine benzer ve oldukça yakın tespitlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte K. İbraimov’un tanımının, türün özelliklerini açıklamasının yanı sıra daha sonraki yıllarda yayımlanan folklor kitaplarında da tekrar edilmesi bakımından, Kırgız literatüründe genel kabul gördüğü söylenebilir.

1.2.2. Yabancı kaynaklarda bilmece tanımları:

Bilmece türü hususunda tanım bakımından ilk örnek Aristo'ya aittir. Ona göre bilmecelerin kuruluşu mecazdan teşekkül etmiştir. “*İyi bilmeceler bize genel olarak doyurucu mecazlar sağlar; çünkü mecaz bilmeceyi gerektirdiğinden, iyi bir bilmece güzel bir mecazın oluşmasına yol açabilir*“ Görüleceği üzere Aristo iyi bir bilmecenin mecaz ile olan ilişkisi üzerinde durur (Georges ve Dundes, 1974: 87).

Fransız bilgin Gaston Paris de Aristo'nun tanımındaki gibi mecazın önemine işaret eder: “Anlamı açık olmayan ve günlük kullanıma geçmemiş bulunan mecaz ya da mecazlar topluluğudur” (Georges ve Dundes, 1974: 88).

Bilmece türünün muhtelif meseleleri üzerine eğilen ve dikkate değer çalışmalarıyla temayüz eden Archer Taylor 1943 yılında “Riddle” adlı makalesinde bilmeceleri şu şekilde tanımlar: “*Gerçek bilmece ya da en dar anlamıyla bilmece, bir nesneyi, bütünüyle değişik bir başka nesneyle karşılaştırır.*” (Georges ve Dundes, 1974: 88). Taylor'un tanımı oldukça kısa ve öz bir tanımı olmasının yanında bilmeceleri yalnızca bilmecenin cevabı olan nesnelerin sahip olduğu nitelikleri, diğer nesnelere ile karşılaştırması olarak açıklaması kayda değerdir.

Rus folklorist Y. Sokolov da bilmece türünü incelediği makalesinde mecazın her ne kadar bilmecelerin kurgusunda zorunlu olmadığını ifade etse de tanımında mecazın önemine işaret eder: “*Bilmece, genellikle mecaz(metaphor) biçiminde olan ustalıklı bir soru olarak tanımlanabilir*” (Sokolov, 1973: 13).

Yukarıda verilen tanımları çoğaltmak mümkündür. Bilmece türünü açıklamak amacıyla yabancı araştırmacılar tarafından yapılan tanımlar incelendiğinde, bilmecelerin muhteva, işlev ve yapı hususiyetinden çok, mecaz/metaforun öne çıktığı görülür. Nitekim bilmece türünün karakteristik özelliklerinden sayılabilecek olan bu özellik, yapılan tanımların temel vurgusudur.

1.2.3. Diğer Türk kaynaklarında bilmece tanımları:

Bilmece türüyle ilgili ansiklopedi, sözlük ve diğer kaynaklarda yer alan bazı tanımlar bulunmakla birlikte bilmeceler üzerine incelemeler yapmış Türk araştırmacıların da tanımları mevcuttur. Aşağıdaki örnekler incelendiği takdirde, yapılan tanımların genellikle birbirine yakın ve benzer ölçütler temel alınarak yapıldığı göze çarpmaktadır. Bazı ansiklopedi maddelerinde ve sözlüklerde yer alan bilmece tanımları şu şekildedir:

Türk bilmeceleri hakkında ilk çalışmalardan birini yapan Tadeuzs Kowalski tarafından kaleme alınan İslam Ansiklopedisi maddesinde bilmece: “*Osmanlı Türkleri arasında ekseriya halk muammalarına verilen isimdir. Şimal ve Şark Türkleri bu manada olmak üzere tap- (bul) kökünden gelen tabışmak, tapmaca, tapkış, tapıskak, tabuşturmak vb. kelimelerini kullanırlar. Hakiki halk bilmeceleri lügâz veya muamma gibi yapma bilmecelerden ekseriya, hemen nazara çarpan basit şekilleri, cinas ve mana ikilikleri, akıl ve mantığa aykırı görünüşleri ile ayırt edilirler*” şeklinde tanımlanır (Kowalski, 1979: 615).

Pertev Naili Boratav tarafından kaleme alınan Türk Ansiklopedisi maddesinde bilmece: “*Nesnelere, tabiat unsur ve olaylarını, insan uzuvlarını, aletleri, nakil vasıtalarını, hayvanları, nebatları, uzak münasebetler ve tedailerle tarif eden hazır söz kalıpları*” olarak tanımlanır (Boratav, 1953: 394). Boratav’ın yapmış olduğu bilmece tanımında bilmecelerin hazır söz kalıpları olarak vurgulanması dikkat çekmektedir.

Halk bilimci Sabri Koz’un hazırladığı Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi’nin bilmece maddesinde: “*Somut veya soyut birçok kavramlarla ilgili üstü kapalı bir soruyu, uzak yakın ilişki ve çağrışımlarla düşünce ve dikkatimize aksettirerek karşılığını bulmayı hedef tutan, belli bir geleneğin gereği olarak oyun, yarışma, üretim faaliyetlerinde zamanı değerlendirme, bilgi gösterisi gibi fonksiyonları üstlenen, pek çoğu kalıplaşmış şiirli sözlerdir*” şeklinde tanımlanmıştır (Koz, 1977: 432). Koz’un bu tanımı, türün genel hususiyetlerine, aktarım ortamına ve işlevlerine temas etmesi bakımından son derece kapsamlı bir tanımdır.

Orhan Acıpayamlı’nın kaleme aldığı “Halkbilim Terimleri Sözlüğü”nde “*Toplantılarda, bireylerin bir eğitim, öğretim, eğlence ve ussal gelişim aracı olarak, geleneksel yöntemler*

uyarınca birbirlerine sorarak yanıt istedikleri nesne, canlı yâda doğaüstü varlıklarla ilgili evrensel soru tipine verilen ad” şeklindeki bilmece tanımında bilmecelerin evrensel niteliği özellikle vurgulanmıştır (Acıpayamlı, 1978: 23).

Turan Karataş’ın “Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü”nde bilmece ”Hayatımızı kuşatan, dolduran hemen her şeyi (nesnelere, araç-gereç, tabiat olayları, canlılar, vd.), birtakım benzetmelerden, çağrışımlardan yararlanıp üstü kapalı bir biçimde anlatarak soran kalıplaşmış söz grupları” şeklinde tanımlanır (Karataş, 2001: 70-71).

Erman Artun’un hazırladığı “Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü”nde bilmece türü: “*Bilmece, soyut-somut varlık ve kavramları uzak yakın ilişki ve çağrışımlarla insanın düşünce ve dikkatine sunarak bunları açıklamayı veya bulmayı amaçlayan kalıplaşmış sözlerden oluşan anonim halk edebiyatı türü*” şeklinde tarif edilmiştir (Artun, 2014: 99).

Türk Dil Kurumunun hazırladığı Türkçe Sözlük’te bilmece :”*Bir şeyin adını anmadan, niteliklerini üstü kapalı söyleyerek, o şeyin ne olduğunu bulmayı, dinleyen ve okuyana bırakan oyun, muamma*” olarak tanımlanmıştır (Komisyon, 1998: 298).

“Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü ”nün Doğan Kaya tarafından yazılan bilmece maddesinde bilmeceler ”*Geleneğin uzantısı içerisinde, somut ve soyut bütün kavramları uzak-yakın ilişkilerle sorulan, zihinde birtakım fikirler çağrıştıran, bilginin ve zihni melekelerin gelişmesinde rol oynayan eğlenceye dayalı anonim halk şiiri türü*” şeklinde tanımlanır (Kaya, 2001: 434).

Türkiye’de bilmece türü üzerine çalışan araştırmacıların bilmece tanımı hususunda sıklıkla atıfta bulunduğu tanımlardan biri Şükrü Elçin’e aittir. Elçin, bilmeceleri şu şekilde tanımlamıştır: “*Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nevinden mücerret kavramlarla dini konu ve motifleri, vb. kapalı bir şekilde, yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla, düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir. Bu sözler, birtakım “eğlence, lügâz, muamma ve bulmacalarda da görülen ve dinleyiciye sorulunca, ondan halli istenen “bil bakalım” veya “ol nedir ki” ifadelerinin bir bakıma geniş tarifidir*” (Elçin, 1983: VII).

Nasih Güngör ve İhsan Ozanoğlu'nun birlikte hazırladığı ve Türk bilmeceleri hususunda önemli derleme çalışmalarından biri kabul edilen "Kastamonu Bilmeceleri" adlı çalışmada bilmeceler " *Acunda duyulan ve görülen herhangi bir madde, mana ve olacın mecaz, kinaye ve neveleri gibi edebî sanatlar yolu ve aralarında yakın bir dünürlülük elde edilmek üzere dışardan eşya ve olaçlar gibi bir madde veya keyfiyet iradile sanlanıp tabir olunan bir madde veya mananın hallü keşfini muhataptan istemek için söylenen Halk edebiyatı karakterini haiz manzum veya mensur sözlere bilmece derler*" şeklinde tanımlanmıştır (Güngör ve Ozanoğlu 1939: 22).

Anadolu sahasında yaşayan Türk bilmeceleri hakkında geniş bir eser yayımlayan Amil Çelebioğlu ve Yusuf Öksüz, Şükrü Elçin'in tanımının en uygun tanım olduğunu kabul etmekle birlikte kendileri de şu tanımları yaparlar: "*Mücerred-müşahhas hemen her mevzuu, karakteristik bir veya birkaç yönüyle içine alan, daha çok manzum ve sual mahiyetinde, söyleyeni meçhul, tarihimizin karanlık devirlerinden günümüze süregelen halk mahsulleridir*" (Çelebioğlu ve Öksüz, 1995: 7).

Pertev Naili Boratav "100 Soruda Türk Halk Edebiyatı" adlı eserinde belli bir tanımdan ziyade bilmecelerin genel özellikleri üzerinde durmuştur: "*Bilmecelerde sorular hem biçim, hem de deyişleriyle özenilerek meydana gelmiş, özleştirilmiş söz yaratmalarıdır; şiire özgü çağrışımlı anlatımlar onların oldukları gibi bozulmadan saklanmasını gerektirir; herhangi bir sanat yaratması için duyulan bir türlü saygı onları rastgele yozlaştırmaktan korur. İşte bilmece bu nitelikleriyle bir halk edebiyatı türü değeri taşır*" (Boratav, 1999: 109).

Esmâ Şimşek'in bilmece bölümünü hazırladığı Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi'nde bulunan bilmece tanımı şu şekildedir: "*Belirli kurallar ve gelenekler dâhilinde bir şeyin çeşitli özellikleri anlatılarak ne olduğunun bilinmesi istenen; tabiat, insan, din, mücerred kavramlar vb. gibi insan hayatıyla ilgili hemen hemen her çeşit konuyu içine alan ve çoğunlukla manzum halde bulunan, insanların belirli konularda zekâ, dikkat ve maharetini ölçen anonim bir türdür*" (Şimşek, 2003: 224).

Son yıllarda yapılan bilmece tanımlarından biri, Batı Türklerinin bilmeceleri hakkında doktora çalışması hazırlayan Hatice İçel'e aittir. İçel, söz konusu çalışmasında yerli ve

yabancı kaynaklardaki tanımları verdikten sonra, kendi tanımını şu şekilde yapar: “*Bilmece, somut-soyut varlıkları, kavramları, durumları, duyguları, insanları, kısacası günlük hayatta karşılaşılabileceğimiz hemen hemen her şeyi konu alan, bunları birtakım ipuçları vererek ve uzak-yakın çağrışımlar kurarak tarif eden, böylece cevabın bilinmesine zemin hazırlayan, soru ve cevap olmak üzere iki ana unsuru bulunan, sorulması ve cevaplandırılması belirli bir geleneğe bağlanan, karşılıklı olarak iki kişinin veya grupların birbirine sorduğu, genellikle manzum olan, örneği az olsa da mensur şekilleri de bulunan anonim halk edebiyatı türüdür*” (İçel, 2005: 4).

“Türk Dünyasında Bilmece” adlı doktora çalışmasında Dilek Türkyılmaz, bilmece türünü şu şekilde tanımlamıştır: “*Bilmece, her tür nesne, kavram ve konu ile ilgili bir soruyu, geleneğin gereği olan zaman ve mekânlarda, çeşitli fonksiyonlar üstlenerek; sorulan nesne, kavram ve konuya ilişkin özellikleri az çok bünyesinde barındırarak; manzum ya da mensur bir yapı içerisine yerleşerek; muhatabın muhakeme ve dikkatini harekete geçirmek suretiyle karşılığını bulmayı hedefleyerek soran; cevabı ise “çoğu kez” tek kelime ve ait olduğu toplumun beklentilerine uygun, o toplumda önceden tartışılmadan kabul edilmiş olan; “pek çoğu” şiirsel bir ifadeye sahip ve “çoğu” kalıplaşmış ifadelerden oluşan, soru cümlesi olmadığı halde, geleneği bilenler tarafından öyle olduğu anlaşılan geleneksel sorulardır*” (Türkyılmaz, 2007: 22).

1.3. Kırgız Bilmecelerinin araştırılma tarihi

Türkistan ve Sibiryâ bölgesinde yaşayan farklı boylara mensup Türk topluluklarının sözlü edebiyatına yönelik çalışmaların, Rusların bu bölgeleri hâkimiyeti altına aldığı yıllarla paralel bir seyir takip ettiğini söylemek mümkün gözükmektedir. Daha önceki yüzyıllarda, yolu Türkistan bölgesinden geçen seyyahların eserlerinde Türk boylarının folkloru hakkında birtakım verilere tesadüf edilse de bu çalışmaların hem yazılış amacı olarak farklı niyet ve gayeler ile vücuda getirilmesi hem de muhtevalarında yer alan bilgilerin Türk boylarının folklorunun genel özelliklerini tam manasıyla ortaya koyabilecek niteliğe sahip olmaması sebebiyle Türk boylarının folklor araştırmaları tarihinin başlangıcını, 19. yüzyılın ikinci yarısı olarak göstermek kabul edilebilir bir tarih olarak ortaya çıkar.

1.3.1. Derleme çalışmaları:

Kırgız folklor ürünlerinin derlenmesi ile ilgili çalışmalar, Çarlık ve Sovyet Rusya dönemlerinde yapılan derleme faaliyetleri olarak iki alt başlığa ayrılır. Bu başlıklarda genel olarak Kırgız folkloruna yönelik yapılan derleme çalışmaları ele alınacaktır.

1.3.1.1. Çarlık Rusya döneminde yapılan derleme faaliyetleri:

Kırgız Türklerinin folklor ürünlerinin derlenmesi ile ilgili ilk ciddi çalışmaların 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başladığını söylemek mümkündür. Bu yüzyılda Türkistan bölgesinin Rus işgaline uğramasıyla birlikte, Rus idaresi tarafından bölgede yürütülen kültürel faaliyetler arasında folklor araştırmaları da bulunmaktadır. Çarlık Rusya, işgal ettiği coğrafyalardaki muhtelif Türk topluluklarını, otoritesi altına almak ve tesis ettiği hâkimiyeti kalıcı hâle getirebilmek için birtakım siyasi, sosyal ve kültürel politikalar izlemiştir. İzlediği bu politikaların arka planında, Sibiryaya ve Türkistan sahasında yer alan toplulukları kendi kültür dairesine sokma, böylelikle Ortodoks Hristiyanlığa mensup, Rusça konuşan bireyler yaratma amacı yer alır. Kültürel değişimin ön planda olduğu bu ana hedef çerçevesinde, sözü edilen sahalarda yaşayan topluluklara yönelik kesif bir Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma faaliyetleri yürütülmüştür.

Çarlık yönetimi söz konusu hedeflerine ulaşabilmek amacıyla Türk yurtlarında yaşayan Türk topluluklarının sosyal ve kültürel özelliklerinin tespit edilmesi ve öğrenilmesi ile ilgili çalışmalar planlamıştır. Bu amaçla dil, edebiyat, coğrafya, arkeoloji gibi farklı alanlarla uğraşan bilim adamları, seyyahlar ve özellikle Hristiyanlaştırma misyonuna sahip din görevlilerinden bilim heyetleri meydana getirilmiştir. Buna göre Rus hizmetinde olan bilim adamlarının ve bölgede hayli etkin bir faaliyet yürüten misyonerlerin teşkil ettiği, âdeta sömürge yönetiminin keşif kolu vazifesi gören bu ilmî heyetlerin Türk yurtlarına düzenlediği araştırma gezileri, bölge topluluklarının kültürü, sosyal ve ekonomik yapısına dair önemli veriler elde etmiş ve bu bilgiler raporlar hâline getirilerek Rus idaresi tarafından çeşitli politik uygulamaların esasını oluşturacak şekilde değerlendirilmiştir. Söz konusu çalışmalar neticesinde, her ne kadar farklı niyet ve amaçlar zemininde yapılmış veya devlet kontrolünün tayin ettiği sınırlar çerçevesinde yürütülmüş olsa da muhtelif sahalarda yaşayan Türk topluluklarına ait dikkate değer bilgilerin tespit edildiği, dil,

edebiyat, etnografya ve tarih alanında önemli çalışmaların kaleme alındığı söylenebilir (Aça, 2003: 29).

Türk boylarının kültürünün öğrenilmesinde başvurulacak en önemli kaynakların başında, sözlü edebiyat ürünleri gelmektedir. Türk kültürel kimliğinin gelişiminde ve işlenmesinde sözlü edebiyat ürünleri önemli rol oynamıştır (Özkan, 2009). Dolayısıyla Türk dünya görüşünü ve geleneksel değerlerini aksettiren sözlü edebiyat ürünlerinin tespit edilmesi, oluşturulmak istenen toplumsal kimliğin şekillenmesine de imkân vermiştir. Bundan dolayı Rus yönetimi, Türkistan topluluklarının kültürel kimliğini biçimlendiren sözlü edebiyat ürünlerine özellikle önem vermiş, kurulan komisyon ve heyetler aracılığıyla bu metinler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Rus Çarlığı'nın Türkistan sahasında yürüttüğü sömürge anlayışı içindeki kültür politikaları doğrultusunda Kırgız Türklerinin dili, edebiyatı ve etnografyası da çeşitli bilim adamları, seyyahlar tarafından incelenmeye tabi tutulmuştur. Türkistan sahasının kadim Türk topluluklarından kabul edilen Kırgız Türklerinin, asırlar boyunca atlı göçebe hayat tarzının şekillendirdiği, sözlü geleneğe yaşayan ve akın, ırçı ve comokcu diye adlandırılan usta sanatkârların dilinde işlenip çeşitli ortamlarda aktarılan, son derece zengin sözlü edebiyat geleneği mevcuttur. Söz konusu sözlü edebiyat geleneğine ait ürünler hakkında yapılan araştırmaların, Türkistan topluluklarına yönelik yürütülen folklor araştırmaları ile birlikte başladığı söylenebilir.

Çarlık Rusyası döneminde gerçekleştirilen Kırgız Türklerinin folklor araştırmaları, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, genellikle Kırgız Türklerinin yaşadığı bölgelere araştırma gezileri düzenleyen yabancı bilim adamlarının derleme çalışmalarıyla başlamıştır. Bu dönemde yürütülen folklor araştırmalarının nicelik açısından kayda değer aşama kaydettiği söylenemese de nitelik açısından Kırgız sözlü kültür geleneğine ait dikkate değer folklor metinlerinin tespit edildiğini söylemek mümkündür.

Sözü edilen dönemde, ilk olarak Kazak aydını Çokan Velihanov, Alman asıllı Rus Türkolog V.V. Radlov gibi araştırmacılar, Kırgız Türklerinin yaşadığı coğrafi sahaya çeşitli araştırma gezileri tertip ederek Kırgız dili, etnografyası ve kültürü hakkında önemli

bilgiler elde etmişler, aynı zamanda muhtelif türlere ait sözlü edebiyat ürünlerini derlemişlerdir.

İlk olarak askerî bir heyetle 1856 yılında Isık Göl bölgesine gelen Çokan Velihanov, burada karşılaştığı Bugu boyuna mensup Kırgız Türklerinden tarihî efsane, sancıra (şecere) ve diğer sözlü edebiyat ürünlerinin yanı sıra Türk destancılık geleneğinin en önemli örneklerinden kabul edilen Manas destanının bazı epizotlarını tespit etmiştir. “Kökötöydün Aşı” adlı önemli epizodun yanında “Manastın Balalık Çağı”, “Kanıkeyge Üylönüşü” gibi destanın diğer bölümlerini de yazıya geçiren Velihanov, 3320 mısra olarak derlediği epizodu, 1861 yılında St. Petersburg’ta “Cungariya Oçerkteri” adıyla yayımlamıştır (Mambetakun, 2014: 23-24; Musayev, 2012: 38).

Velihanov’dan sonra muhtelif Türk boylarının dili, edebiyatı, kültürü hakkında önemli araştırmaları bulunan Alman asıllı Rus Türkolog V.V. Radlov, Kırgızların yaşadığı bölgelere 1862 ve 1869 yıllarında iki defa seyahat etmiştir. Bu seyahatleri sırasında bölgede yaşayan Sarıbağış, Solto, Bugu boylarına mensup Kırgız Türklerinden önemli sözlü edebiyat ürünleri derlemiştir. Onun tespit ettiği metinler arasında Manas, Semetey, Coloy Kan, Er Töştük gibi epik karakterli eserler yanında Kulmurza gibi poema ve koşoklar bulunmaktadır. Türkolog V.V.Radlov, söz konusu bölgelerde elde ettiği folklorik malzemeyi, Rusça ön söz ve Kiril harfli Kırgızca metin ile 1885 yılında St. Petersburg’ta kısaca “Proben” adıyla bilinen “Obraztsı Narodnoy Literaturı Severnih Tyurkskih Plemen (Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatı Örnekleri) adlı on ciltten mürekkep eserinin beşinci cildinde yayımlamıştır. Ayrıca V.V. Radlov söz konusu eserinde “söz sanatında usta” olarak tarif ettiği Kırgız Türklerinin destancılık geleneği, destan türünün ve icra özellikleri hakkında çeşitli bilgiler de vermiştir (Tokombayeva, 1973: 18).

Kırgız folklor ürünleriyle ilgilenen diğer bir araştırmacı olan Macar bilgin Georg von Almasz, seyyah olarak 1900 yılında Türkistan bölgesine yaptığı seyahat sırasında Kırgız coğrafyasına da uğrar ve burada yedi ay boyunca dolaşır. Narın-Kol Kırgızlarının arasından 72 mısra hacminde Manas destanının “Manas Baatırdın Uulu Semetey menen Koştoşkonu” (Manas’ın Oğlu Semetey ile Vedalaşması) bölümünü yazıya geçirir ve

Kırgızca metinle birlikte 1911 yılında “Vostoçnoe Obozrenie” adlı dergide yayımlar. Aynı metni daha sonra Almanca’ya da çevirir⁹ (Musayev, 2012: 38).

1903 yılında Rus Coğrafya Cemiyeti, çeşitli uzmanlardan bir heyet oluşturarak Kırgızistan’a ilmî gezi düzenler. Bu heyete Rus ressam B. V. Smirnov ile A.T. Belinskiy de iştirak eder. Burada B.V. Smirnov, Kırgızların ünlü ırçısı Kencekara’dan Semetey’in Ayçürök ile Evlenişi” adlı epizodu ve “Ak Bala Baatır” hakkındaki şiiri, Rusçaya tercüme ederek nesir şeklinde yazıya geçirir. Smirnov’un bu tercümesi, 1914 yılında Moskova’da “Türkistandın Talaalarında (V Stepyah Turkestana)” adlı kitapta yayımlanır (Musayev, 2012 38; Tokombayeva, 1973: 19).

Görüldüğü üzere, Çarlık Rusya döneminde yapılan Kırgız folkloruna yönelik çalışmaların sistemli ve bir plan dâhilinde olmadığı, daha ziyade Kırgız Türklerinin yaşadığı coğrafyaya düzenlenen araştırma gezileri eksenli olarak geliştiği söylenebilir. Bu dönemde yapılan çalışmaların sınırlı sayıda kalmasında, Rus Çarlığı’nın 20. yüzyılın ilk yarısında beklenmedik bir şekilde yıkılmasının da etkisi olduğu tahmin edilebilir. Bununla birlikte Çarlık Rusya döneminde Kırgız folkloruna ait örneklerin ilk defa yazıya geçirilmesi, özellikle Radlov ve Velihanov tarafından Manas destanının tespit edilmesi, söz konusu dönemin dikkate değer çalışmaları olarak öne çıktığı söylenebilir.

1.3.1.2. Sovyetler Birliği döneminde yapılan derleme faaliyetleri

1917 yılında Bolşevikler tarafından gerçekleştirilen Ekim Devrimi ile birlikte Rus Çarlığı’nın yerine SSCB kurulur. Rus Çarlığı gibi farklı kimliklere sahip toplulukları hâkimiyeti altına alan SSCB, yönetim yapısı ve dayandığı ideolojik temeller açısından Rus Çarlığı’ndan son derece farklı bir karakter üzerine inşa edilir. Sosyalist esasların şekillendirdiği yeni siyasi yapının kuruluşunun ilk yıllarında, Sovyet devlet yapısının ve iktidarının pekiştirilmesine öncelik verilir. Sovyetler Birliği, hâkimiyeti altında tuttuğu toplulukları, kendi sosyalist ideolojisi etrafında dönüştürmek iddiasını taşımaktadır. Diğer bir ifade ile sosyalist kabul ve değerleri benimsemiş yeni bir toplum ve birey inşası,

⁹ Georg Von Alması tarafından kaleme alınan makale, Fikret Türkmen tarafından yayına hazırlanan ve A.T.Hatto, L.Bazin, P.N.Boratav, Remy Dor gibi bilim adamlarının Manas destanıyla ilgili incelemelerinin bulunduğu eserde yer almıştır. Detaylı bilgi için bk. Georg Von Alması ”Kahraman Manas’ın Oğlu Semetey ile Vedalaşması”, *Manas Destanı Üzerine İncelemeler: Çeviriler I*, (Haz. Fikret Türkmen), Ankara, 1995, s. 37-42.

devletin başlıca hedefidir. Dolayısıyla Sovyet yönetiminin, farklı kimlik değerlerine sahip topluluklar üzerinde uyguladığı siyasi, sosyal ve kültürel politikalar, bu resmî görüşten bağımsız olmamış, her zaman sosyalist hedeflerin hayata geçirilmesi niyetini taşımıştır. İşte folklor araştırmaları da bu politik gaye ekseninde yürütülmüş, folklorun toplumda mevcut olan birtakım işlevlerinden mümkün mertebe yararlanılmak istenmiştir. Folklorun politik ideallerin gerçekleşmesinde oldukça kullanışlı bir vasıta olduğunu kavrayan Sovyet yönetimi, değişik coğrafi sahalarda folklor ürünleri derlemek amacıyla saha araştırmalarını başlatmıştır.

Folklorun Sovyetler Birliği'ndeki ideolojik kullanımına dikkat çeken Felix Oinas, folklorun sosyal amaçlarla iç içe geçtiğini şu şekilde açıklar:

“Sovyetler Birliği'nde ilmin bütün alanları gibi folklor da sosyalizm ve komünizmin uygulanmasında bir vasıta olarak telakki edildi. Folklor kitlelerin yüreklerine yakındı ve özellikle büyük propaganda değerine sahip olduğundan sonuçta geniş çaplı olarak bunun için kullanıldı. Bu gerçek, Sovyet folklorcuları tarafından kuvvetle vurgulandı. Rusya'nın bütün tarihinde sözlü şiir Sovyet döneminde olduğu kadar geniş ve güçlü olarak sosyal amaçlara hizmet etmedi. Sovyet folklorcuları, folklorun heyecan vericiliğinin ve propagandaya katkılarının önemini açıkladılar. Sovyet folklorculuğu sosyal hayatın pratik görevleriyle kendisini sınıksız birleştirdi” (Oinas, 1993: 8).

Ekim Devrimi'nden sonra kurulan Sovyetler Birliği'nin ilk on yılı, folklor araştırmalarının altın dönemi olarak nitelendirilir. Parti ve hükûmetin, daha acil konular ile meşgul olması sebebiyle folkloristler, özgürce Tarihî okul, formalizm, Fin okulu gibi farklı eğilimlere sahip araştırmalarını sürdürmüşlerdir. Bu dönemde özellikle V.Propp, V.Jirmunskiy gibi folkloristler tarafından dikkate değer çalışmalar yapılmıştır (Oinas, 1978: 77-96).

Aynı şekilde diğer Türk toplulukları gibi, Kırgız Türkleri de SSCB'ye bağımlı kılınmıştır. Çarlık Rusya idaresinin ardından Sovyet sistemine dâhil olan Kırgız coğrafyasında söz konusu ideolojik amaçlar ve perspektif doğrultusunda folklor araştırmaları başlatılmıştır. Bu bağlamda Sovyet döneminde yapılan çalışmaları iki evreye ayırmak mümkün görünmektedir. Bu evrelerin oluşmasında Sovyet liderleri Lenin ve Stalin'in yönetim anlayışları ve uyguladıkları kültür politikaları da etkili olmuştur.

Kırgız folklor araştırmalarının ilk evresinde Ekim Devrimi'nin lideri V.İ. Lenin'in folklor metinlerine önem atfeden ve bu metinlerin derlenmesine yönelik yaptığı çağrı üzerine Sovyetler Birliği Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde de yoğun derleme

faaliyetleri başlamıştır. Genellikle öğretmen, öğrenci veya sözlü edebiyat ürünlerine ilgi duyan, “amatör” olarak nitelendirebileceğimiz kişiler eliyle Kırgız coğrafyasının çeşitli bölgelerine saha araştırmaları tertip edilmiş ve Kırgız folklorunun farklı türlerine ait oldukça zengin ürünler tespit edilmiştir (Temur, 2011: 81).

1920’li yıllarda başlatılan saha araştırmaları neticesinde elde edilen folklorik malzemenin arşivlenmesi ve yayımlanması çalışmaları, Sovyet dönemin ilk yıllarındaki Kırgız folklor araştırmalarının ikinci evresini oluşturur. V.İ. Lenin’in ölümünün ardından yönetimde tek söz sahibi hâline gelen Stalin’in bu yıllarda uyguladığı dönüştürme politikaları, aynı şekilde kültür politikalarına da yansımıştır. Zira bu dönemde Sovyetler Birliği’ni oluşturan toplulukların sosyalist sisteme katılımını hızlandırmak amacıyla Stalin tarafından son derece sert politikalar izlenmiştir. Aynı şekilde V.İ. Lenin döneminde başlatılan folklor araştırmalarının rejime ait değerlerin toplumda yaygınlaştırmadaki rolü göz önünde tutularak bu dönemde de folklor merkezleri aracılığıyla saha araştırmalarına yoğun bir şekilde devam edilmiştir. Özellikle 1934 yılında tertip edilen I. Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi’nde alınan kararlar, folklor araştırmalarının esaslarını tespit etmesinin yanında sonraki yıllarda yapılan çalışmaların istikametini de belirlemiştir. Sürdürülen derleme faaliyetleri ile birlikte elde edilen folklorik malzeme, bu yıllarda arşivlenmeye ve yayımlanmaya başlamıştır (Temur, 2011: 81).

1920’li yıllarda Kırgız folkloruna ait halk edebiyatı ürünleri, resmî makamların gözetiminde âdeta derleme seferberliği olarak kabul edilebilecek yoğun saha araştırmaları sonucunda yazıya aktarılmıştır. Sözü edilen yıllarda çeşitli meslek gruplarına mensup kişilerin iştirak ettiği derleme ekipleri, ülkenin dört bir yanından önemli halk edebiyatı metinleri derlemiştir. Özellikle Manas destanının oldukça zengin varyantları, bu yıllarda tespit edilmiştir.

İşte başlatılan yoğun saha araştırmalarında Kayum Miftakov ve İbrayım Abdırâhmanov gibi isimlerin dikkate değer çalışmalarının öne çıktığı görülür. Özellikle bir Başkurt Türk’ü olan Kayum Miftakov, gerek Sovyet döneminin ilk yıllarında yürüttüğü derleme faaliyetleri gerekse Kırgız folkloru, dili ve kültürü hakkında kaleme aldığı eserleri ile Kırgız folklor araştırmalarının gelişmesinde ciddi mesai harcayan halk bilimcilerden biri olarak temayüz eder. Diğer yandan Miftakov, birçok Kırgız gencini saha araştırmalarına

yönlendiren ve belli yöntem ve bilgileri öğreten öncü bir halk bilimci kimliği taşır. Bu bakımdan Kırgız Türklerinin sözlü gelenekte yaşayan birçok sözlü edebiyat ürününü kaydederek kaybolmaktan kurtaran Miftakov'un Sovyet dönemi Kırgız folklor araştırmalarının ilk yıllarında önde gelen şahsiyetlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Sovyet döneminin ilk yıllarındaki folklor araştırmalarını konu edinen ve bu dönemi irdeleyen çeşitli bilimsel kaynaklarda da Miftakov'un yürüttüğü çalışmalar, dönemin temel faaliyetleri olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla Sovyet döneminin erken yıllarındaki saha araştırmaları, Miftakov'un ve öğrencilerinin çalışmaları etrafında şekillenmektedir.

1892 yılında Ufa şehrinin Elatavust ilçesinde şu anda Başkurdistan'ın Salavat bölgesinde bulunan Nisibaş köyünde bir çiftçi ailesinde dünyaya gelen Miftakov, 1911-1919 yılları arasında Kostanay, Semey, Torgay ve Yedisu bölgelerinde öğretmen olarak çalışır. Çocukluğundan itibaren sözlü kültür ürünlerine ilgi duyan Miftakov, bu yıllarda Kazak Türklerinden binlerce atasözü derlemiş ve böylece Kazak sözlü edebiyatını yakından tanımıştır (Tokombayeva, 1991: 12).

Kayum Miftakov'un Kırgız sözlü edebiyatı ile ilgili ilk çalışmaları, 1916 yılındaki Ürkün hadisesinden sonra, Doğu Türkistan'ın Sincan bölgesine kaçan Kazak ve Kırgızlar ile tanışmasıyla başlar. Isık Göllü Arık Tukumu ile Sarı Bağış boylarına mensup olan bu Kırgızlardan bazı halk edebiyatı ürünleri tespit eder. Burada tanıdığı ve zenginliğine şahit olduğu Kırgız folklorunu daha iyi bir şekilde öğrenmek amacıyla Kırgız coğrafyasına gider (Tokombayeva, 1991: 12).

Miftakov, 1920 yılında Kırgızistan'ın Talas bölgesinde okul müfettişi olarak çalışır. Öğretmenlere yönelik kurslar düzenler. Manas'ın türbesi dikkatini çeker, türbede yer alan yazıları kaydeder. Onun Kırgız folklor araştırmaları açısından ilk dikkate değer faaliyeti, Talas'ın Köpürö bölgesinde Kırgız halk edebiyatını derleme derneğini kurma teşebbüsüdür. Fakat dernek üyelerinin halk edebiyatı ürünlerini derleme çalışmalarına yeterli önemi vermemesinden dolayı onun bu teşebbüsü, bir anlamda amacına ulaşmadan yarım kalır. Miftakov, sadece bir öğretmenin Saruu boyunun şeceresini yazıp teslim ettiğini söyler (Tokombayeva, 1991: 12-13).

Talas bölgesinde bulunduğu yıllarda Kırgızların ünlü Manas destanıyla da ilgilenen Miftakov, destanın destancılar tarafından nasıl icra edildiği meselesi üzerinde durur. Bu niyetle Talas bölgesinde yaşayan destancılar hakkındaki bazı bilgileri halk arasından tespit etmeye gayret eder. Destancı Balık'ı diğer destancılarından ayıran ustalığı, Manas destanını diğer destancıların yedi gün söylemesine karşılık, Balık'ın kırk gün söylemesi, Cañıbay Kocekov'un büyük atalarının yedinci atasına kadar Manas söyleyebilmesi, Saruu ve Sayak boylarına mensup akın ve comokçularının Manas destanını uzatarak söylemeleri gibi manasçılarının icra hususiyetlerine dair bazı bilgileri kaydeder (Tokombayeva, 1991: 12-13).

1921 yılında Karakol bölgesinin halk maarifi bölümü, Miftakov'u Toñ bölgesinin Tört Kül köyünde bulunan ortaokula müdür, civardaki 29 okula ise müfettiş olarak tayin eder. Miftakov, söz konusu vazifelerini icra ederken folklor çalışmalarını da devam ettirir. Görev yaptığı okulun çatısı altında "Kırgız El Adabiyatın Cıynoo Kurcogu (Kırgız Halk Edebiyatını Derleme Derneği)" adıyla bir folklor derneği kurar. Kurulan bu dernek, Kırgız sözlü edebiyat ürünlerini derleme amacını taşıyan ilk dernek olarak kabul edilir (Tokombayeva, 1991: 14).¹⁰ Miftakov, derleme derneğini kurduktan sonra, saha araştırmalarında yer alacak derlemecilerin takip edecekleri metod ve esasları öğretmek amacıyla "Kırgız Kalk Adabiyatının Cıynoo Coldoru (Kırgız Halk Edebiyatını Derleme Yöntemleri)" adlı makaleyi kaleme alır (Miftakov, 1921).¹¹

1920'li yıllarda başlatılan derleme faaliyetleri, Türkistan Bilim Komisyonuna bağlı Kırgız İlim Komisyonu aracılığıyla yürütülür. 1920-1924 yılları arasında Kırgızların ünlü bilim adamlarından ve eğitimcilerinden olan İşenaalı Arabayev'in Kırgız İlim Komisyonu başkanlığı döneminde, Kırgız Türklerine ait folklor ürünlerinin tespit edilip

¹⁰ Kırgız folklor araştırmalarının ilk yıllarında kurulan folklor derneklerinin ilk kim tarafından kurulduğu hususunda bazı kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Kayum Miftakov, 1947 yılında kaleme aldığı otobiyografisinde 1921 yılında Kara Kırgız Halk Edebiyatını Derleme Derneği'ni kurduğunu belirtir. Fakat bazı araştırmacılar, Miftakov'un Kırgız halk edebiyatı ürünlerini 1916 yılında gittiği Doğu Türkistan'da duyduğunu, 1920-1921 yıllarında Cambul ilçesinde öğretmenlik yaptığını ve 1922 yılında derleme çalışmalarına başladığını öne sürer. Aynı şekilde Miftakov'un Talas'ta kurduğu derneğin İşenaalı Arabayev'in Tört Kül köyünde kurduğu derneğin devamı nitelediğinde olduğu ifade edilir. Miftakov ve Arabayev'i tanıyan Ziyaş Bektenov da ilk derleme faaliyetlerinin Toñ bölgesinde Arabayev tarafından başlatıldığını ifade eder. Sovyet döneminde ve daha sonraki yıllarda yayımlanan eserlerde İşenaalı Arabayev'den bahsedilmemesinin sebebi olarak Arabayev'in milliyetçi, İslamcı suçlamalar nedeniyle Sovyet yönetimi tarafından "halk düşmanı" ilan edilmesi gösterilir. Detaylı bilgi için bk. Güngör, Ebubekir (2013) *Bozkırda Bir Ceditçi: Kırgızistan'ın Rehberi Moldoke İşenaalı Arabayev*, IQ Kültür Sanat Yay.:210-211.

¹¹ Söz konusu eser hakkında yapılan bir inceleme için bk. Şimşek, Serdar, "Kayum Miftakov'un Kırgız Halk Edebiyatını Derleme Yöntemleri Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.62, 2018, s.147-162.

yayımlanmasına öncelik verilmiştir. Kendisinin de Kırgız sözlü kültür geleneğine ait ürünleri derleyip yayımlaması ve dolayısıyla ilk derlemecilerden olması bakımından Arabayev, Kırgız coğrafyasında saha araştırmaları tertip etmiş ve elde edilen folklorik malzemenin yayımlanması için uğraşmıştır. Özellikle manasçı Sagımbay Orozbekov'dan Manas destanının derlenmesini yakından takip ederek Orozbekov ve Abdırhmanov'u Taşkent'e çağırması, burada manasçı ile yakından ilgilenmiştir (Güngör, 2013: 201-214). Arabayev, manasçı Tımbek'ten daha önceki yıllarda yazıya aktardığı "Semeteydin Ayçürökkö Üylönüşü (Semetey'in Ayçürök ile Evlenmesi)" parçasını "Semeteyden Bir Bölüm" adıyla 1925 yılında Moskova'da yayımlamıştır (Tımbek, 1925).

Söz konusu yıllarda halk edebiyatı ürünlerinin derleme faaliyetleri, Türkistan İlim Komitesi (daha sonra Kırgızistan Eğitim Komitesi) eliyle yürütülmüştür. Bu yıllarda Miftakov, Kurmanbek, Canış-Bayış destanlarını comokcu M. Musulmankulov'dan; Kocacaş, Sarinci-Bökü destanlarını ise S. Konokbayev'den yazıya aktarır. Bu yıllardan itibaren 1930'lu yılların sonuna kadar Miftakov, Isık Köl, Narın, Talas, Çüy, Tıyaşan gibi bölgelerde yaşayan Kırgız Türklerinden çok sayıda halk edebiyatı ürünü derlemiş ve bu metinleri Kırgızistan Tetkik Enstitüsü'ne teslim etmiştir (Tokombayeva, 1973: 21).

Bu yıllarda yapılan derlemelerin merkezinde Manas destanının ünlü destancılarından tespit edilmesi yer alır. Bu çalışmaların başında ise Sagımbay Orozbekov'dan Manas destanını derleme faaliyeti gelmektedir. Kayum Miftakov da manasçı Sagımbay Orozbekov'dan Manas destanını yazıya aktarılmasına öncülük etmiştir. Kırgız Halk Edebiyatını Derleme Derneği'nde manasçı Sagımbay Orozbekov'dan Manas destanının derlenmesi kararı alındıktan sonra, Miftakov ve öğrencisi Saparbay Sooronbayev, Orozbekov'u Kök Torpok yaylasında bulurlar. Sonradan aralarına katılan İbrayım Abdırhmanov ve Çaki Kaptagayev ile birlikte destanının derleme çalışması başlar. Manasçının icra ettiği destanın ilk kısımları, Kayum Miftakov tarafından yazıya geçirilir. Fakat İbrayım Abdırhmanov'un oldukça işlek ve güzel yazdığını gözlemleyen Miftakov, destanın deftere geçirilmesini ona bırakır ve kendisi diğer sözlü edebiyat ürünlerini derlemekle meşgul olur. İbrayım Abdırhmanov, Sagımbay Orozbekov'dan Manas destanını derlemeye devam ederek oldukça zor koşullara rağmen, 1926 yılında derleme çalışmasını

tamamlar (ME, 1995/II: 167; Musayev, 2004: 210-216).¹² Miftakov'un gayretiyle derleme faaliyetlerine katılmış olan İbrayım Abdırâhmanov, müteakip yıllarda muhtelif destancılardan Manas üçlemesini ve diğer sözlü edebiyat ürünlerini derlemiştir.¹³

1920'li yıllarda büyük bir hızla devam eden derleme faaliyetleri, başta Kayum Miftakov ve İbrayım Abdırâhmanov olmak üzere, Cuma Camgırçiyev, Ömürâli Manayev, Smat Kempirov, Nasirdin Botoyev, Saparbay Sooronbayev gibi derlemecilerim katıldığı derleme heyetleri oluşturulmuş, muhtelif bölgelere saha araştırmaları düzenlemiştir. Özellikle Narın, Koçkor, Talas bölgelerine, Arpa, At Başı, Orta Sırt, Ak Say yaylalarına gidilerek bu yerlerde yaşayan yerli halktan ve Moldobasan Musulmankulov, Togolok Moldo gibi usta sanatkârlardan, Kırgız folklorunun hemen hemen her türüne ait sözlü edebiyat ürünleri tespit edilmiştir (Tokombayeva, 1991: 25-35).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, bu yıllarda sürdürülen folklor faaliyetlerinin diğer bir önemli ismi İbrayım Abdırâhmanov'dur. 1888 yılında Ceti Ögüz ilçesinde Çırak köyünde dünyaya gelen Abdırâhmanov, Prcevalıski'deki 7 yıllık Tatar mektebinden mezun olduktan sonra 1905 yılında Ceti-Ögüz'de yeni açılan bir okulda öğretmenlik yapmıştır. Bu okulda 11 yıl görev yaptıktan sonra, 1916 yılında At Başı bölgesine gitmiş, burada ve Narın bölgesinde de öğretmenlikle meşgul olmuştur. 1920'li yıllarda Alma Ata, Frunze şehirlerinde açılan öğretmenlik kurslarını bitirmiştir. 1939 yılında ise Frunze'deki Pedagoji Enstitüsünün Kırgız Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olmuştur (Tokombayeva, 1973: 21; İbraimov, 1987: 7-8).

1935 yılından itibaren Abdırâhmanov, Kırgız Türklerinin kültür mirasını, tarihini ve özellikle Manas destanını çok iyi bilen derlemeci olarak Dil ve Edebiyat Araştırma Enstitüsünde çalışmaya başlamıştır. 1948 yılında SSCB Yazarlar Birliği'ne üye olan Abdırâhmanov, 1967 yılında At Başı ilçesinin "Pograniçnik" kolhozunda vefat eder (İbraimov, 1987: 9).

¹² Ziyaş Bektenov, Manas destanının yazıya geçirilmesinde Kırgız Bilim Komisyonu başkanı İşenaalı Arabaev'in önemli katkıları olduğunu belirtir. Bektenov'a göre İşenaalı Arabaev, destanın Orozbekov'dan derlenmesi için Kayum Miftakov'u görevlendirir. Miftakov'un derlediği metinleri inceleyen Arabaev, Miftakov'un manasçının anlattığı destanın Kırgız dilinde yazamadığını görerek onun yazdıklarını beğenmez ve destanın derlenmesini İbrayım Abdırâhmanov'a teslim ettiğini ifade eder. Detaylı bilgi için bk. Ziyaş Bektenov, *Zamandaştarım Cönündö Eskerüü: Adabiy Eskerüülör*, Adabiyat Basması, 1992, s.11-12.

¹³ Kırgız folklor araştırmalarında değerli hizmetleri olan ve folklorist kimliğinin yanında Manasçı olarak kendisine ait bir varyantı bulunan İbrayım Abdırâhmanov'ın hayatı, çalışmaları hakkında daha detaylı bilgi bk. Kutugalı İbraimov, *İbrayım Abdırâhmanov*, Frunze: İlim Basması, 1987.

Abdirahmanov, Kırgız halk edebiyatı ürünleri derleme çalışmalarına ilk olarak Kayum Miftakov ve İbray Toyçinov'un vasıtasıyla büyük manasçı Sagımbay Orazbokov'dan Manas destanını derleyerek başlamıştır (Tokombayeva, 1973: 21; İbraimov, 1987: 12). Daha sonraki yıllarda Sayakbay Karalayev, Moldobasan Musulmankulov, Bağış Sazanov, Şapak Rısmendeyev, Akmat Rısmendeyev Canıbay Kocekov gibi ünlü manasçılardan derlemeler yapar (İbraimov, 1987: 24).

İbrayım Abdirahmanov manasçılardan destan derlemesinin yanı sıra manasçıların biyografilerini, icra özelliklerini, halk içinde manasçılar için söylenen efsane ve hikâyeleri de yazıya geçirir. Keldibek, Balık, Akılbek, Tımbek, Çoyuke, Sagımbay, Sayakbay gibi on beşe yakın manasçının hayat hikâyelerini yazıya aktarır (İbraimov, 1987: 25).

Togolok Moldo'dan Canıl Mirza, Er Eşim, Şırdakbek, Mendirman gibi destanların yanı sıra masal, atasözü gibi diğer halk edebiyatı türlerine ait 117 eser derler.

İbrayım Abdrahmanov, Unçukpas Kız, Altın Kuş, Ceke Taz menen Ceti Taz, Üç UUr, Abıška menen Ayu gibi muhtelif muhtevaya sahip masalları, Tolubay Sınçı, Aldar Kösö, Asan Kaygı, Ceyren Çeçen, Toktogul Irçı, Çık Tatırbas Çınarbay, Canıbek Han hakkındaki efsane ve masalların bazı varyantları, Isık Kölün Çığışı, Arpa, At-Başı, Narın gibi bazı yer adlarının kökenini açıklayan etiyolojik efsaneleri, kedi, kurt, kaplumbağa, geyik gibi bazı havyanlar hakkındaki mitolojik anlatıları, Talım Kız menen Köböktün Ayıtışı, Aygan menen Kebukanın Ayıtışı gibi bilmeceli atışmaları yazıya geçirir (İbraimov, 1987: 27-38).

1920 yıllarda edebiyat dünyasına adım atan genç yazarlar da sözlü kültür ürünlerini derleme faaliyetlerine iştirak etmişlerdir. Aynı şekilde resmi makamlardan Kırgız gençlerinin derleme faaliyetlerine katkıda bulunmaları istenmiştir. Kırgız Bilim komitesi, Taşkent, Alma Ata ve Bişkek'te eğitim alan Kırgız gençlerinden oluşan Kara Kırgız Kültür ve Eğitim derneğinin üyelerine yaz tatilinde Kırgız folkloruna ait sözlü edebiyat ürünlerini derleme vazifesi yüklemiştir (Tokombayeva, 1973: 21; Artıkbayev, 2013: 61). Aalı Tokombayev "Kurmanbek", Cuma Camgırçiyev "Er Töştük", Huseyin Karaseyev "Olcobay menen Kişimcan" destanlarını; K. Cantöşev, "Ak Selki", "Kalbübü", "Caramazan", "Bekbekey", "Ak Kelin" gibi Kırgız folkloruna ait metinleri ve ezgileri kaydetmişlerdir.

1934 yılında tertip edilen Sovyet Yazarlar Birliği toplantısı, SSCB’de sürdürülen folklor araştırmalarının mahiyetini ve sınırlarını belirlemiştir. Özellikle bu toplantıda ünlü yazar Aleksey Maksimoviç Gorki’nin öne sürdüğü görüşler, Komünist partinin folklor çalışmalarında uygulayacağı esasları ve izleyeceği yolu tayin etmesi bakımından önemlidir. Gorki bildirisinde sözlü edebiyatın kökeninin emek süreci ile sıkı sıkıya ilişkili olduğunu belirtir ve onun kolektif ve özgünlüğünün ilmî yönü üzerinde durur. Aynı şekilde sözlü edebiyatın tarihi önemini, edebi özelliklerini açıklamış ve sözlü edebiyat ürünlerine has tiplerin yaratılışı hakkında bilgi vermiştir. Gorki, söz hünerinin folklordan başladığını vurgulayarak herkesin kendi sözlü edebiyat ürünlerini derlemesini ve bunları öğrenmesi gerektiğini söyler ve SSCB’deki yazarlara folklorun birçok malzeme vereceğini belirtir. Gorki’nin Yazarlar Birliği’nde sunduğu bildirisi, SSCB’ye bağlı diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Kırgız folklor araştırmalarını da etkilemiş, derleme faaliyetlerini hızlandırmıştır (Tokombayeva, 1973: 24).

1950’li yıllardan itibaren Kırgız folklor araştırmaları, derleme faaliyetlerinden ziyade elde edilen malzemenin yayımlanması ekseninde gelişme gösterir. 1920’li yıllarda yapılan saha araştırmaları yoğunluğunda olmasa da bu yıllarda da çeşitli derleme seferleri düzenlenmiştir.

20. yüzyılda Sovyetler Birliği Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nde ve Kırgızların yaşadığı değişik bölgelerden edilen materyallerin ekseriyeti, günümüzde Kırgız İlimler Akademisi El Yazmaları bölümünde bulunmaktadır. Tespit edilen folklor malzemesinin içinde çok sayıda bilmece metni de vardır. El yazmaları bölümünde bulunan bilmececelere ait materyaller ve derleme bilgileri şu şekildedir:

1920-?

- Tabışmaktar, 1920 cıldarı cıynalğan. Aytıp bergender: Talastan Canızak şekerbek uulu, İbrayım Kurmankoco uulu, Toktonaalı Mırzabek uulu, Aldař Sasıkkul uulu, Kayıpazar Nurmambet uulu, Tařbek Coldubay uulu, İbrayımkul, Isak, Malbek, Narından Moldobasan Musulmankulov, Isak Sarıbala uulu, Kurmanaalı Mama uulu, Tüzgön- İbrayım Abdırähmanov. 1954. İnv. No:1839.

1921-1923

- . Tabışmaktar, cıynagandar: Kayum Miftakov, Iymanbek Şamen uulu, Cuma Camgırçıyev, Karakol-Narın-Talas, İnv. No: 250.

1922

- . Tabışmaktar, Osmanalı Bektenovdun Üyündö cazılıp alingan. Cıynagan: Saparbay Sooronbayev, Kayum Miftakov, Narın, İnv. No: 1013.
- . Tabışmaktar, aytkan: Kurnanaalı Mama uulu, Cıynagan: Saparbay Sooronbayev Kayum Miftakov, Boogaçı Cakıpbek uulunun üyündö cazılğan, Narın, İnv. No: 1018.

1922-1923

- . Tabışmaktar, cıynagan: Kayum Miftakov, Narın-Talas, İnv. No: 244.
- . Tabışmaktar, cıynagan: Kayum Miftakov, Narın-Talas, İnv. No: 357.
- . Tabışmaktar, aytkan Adamdar: Atay Ogombayev, Toktonaalı Ömürbek uulu, Cumagul Osmon uulu, Ibrayım Kurmankul uulu, Sünnötbek Bektursun uulu, cıynagan: Kayum Miftakov, İnv. No: 360.

1922-1923-1926

- . Tabışmaktar, cıynagandar: Kayum Miftakov, Iymanbek Şamen uulu, Cuma Camgırçı uulu, Karakol-Narın-Talas, İnv. No: 452.

1923

- . Tabışmaktar, cıynagan: Kayum Miftakov, İnv. No: 259.
- . Tabışmaktar, cıynagan: Kayum Miftakov, Talas, İnv. No: 359.

1925

Tabışmaktar, cazgan: Abdıl Kulke uulu, tüzgön: Kalmurza Arabay uulu İnv. No:219.

1926

- . Tabışmaktar, cıynagan, Cuma Camgırçıyev, İnv. No: 240.

1927

- . Tabışmaktar, cıynagan: Kayum Miftakov, İnv. No: 237.
- . Tabışmaktar, cıynagan: Kayum Miftakov, İnv. No: 241.
- . Tabışmakar, Ümöt Moldonun Arhivinen, İnv. No: 402.

1927-1928

- . Tabışmaktar, çoğultkan: Kayum Miftakov, İnv. No: 247.

1934

- . Tabışmaktar (El Oozunan), İnv. No: 5 (198).

1946

- . Tabışmaktar, Isıköl oblastının Pokrovka rayonun Çoñ-Kızıl suu degen cerinen tabılğan materialdar: Otrıvki iz Korana Divan Fazuli “Leyli i Madcun” Çorkiton (4 knigi) İz şariata Rukopisъ Nravruçeniya Irlar, tabışmaktar, cañılmaçtar, çoğultkan: A.Taygüröñov İnv. No: 532.

1947

- . Tabışmaktar, aytkan: Bazarbayev, Cıynagan: Kayum Miftakov, İnv. No: 380.
- . Tabışmaktar, aytkandar: Töröyev Sakı, Ceentayev Kamar, Alişa Galov, Kasımov Üsön, cıynagan: Kayum Miftakov, Çoñ Alay. İnv. No: 382.
- . Tabışmaktar, aytkan: Borkeyev Mamatisak, Ardinov, Nişanov Aymat, cazıp alğan: Abdıldabek Taygüröñov, Oş oblasti, Özgön, Mirza Ake rayondarı, İnv. No:447.

1949

- . Tabışmaktar, (Tıyan-Şan oblastına uyuşturulgan ekspeditsiyanın materiyaldarınan) aytkan: Kудaybergenova Kalbübü, Narın Rayonu, Örnök Kolhozu, cazıp alğan: Mamıtov Cusup. Aytkan: Döötiyev Osmon, Balıkçı rayonu,(Çolpon rayonuna meymanga kelgen cerinen cazılğan) cazıp alğan: Çoturov Cumadil. İnv. No: 421.
- . Tabışmaktar, aytkan: Naymanov Orunbay, cazıp alğan: İsrailov Sıdıkbek, Isık Köl, İnv. No:422.

1956-1957

- . Tabışmaktar, aytıp bergen: Subankulov Abdıkadır, cazıp alğan: Turgunaalı Moldobayev, Namangan-Calalabad oblastı, Üç Korgon rayonu, İnv. No: 1902.

1959

- . Tabışmaktar, aytıp bergen: Abdraimov Orozakun, cazıp alğan: B. Malenov, Batma Kebekova, Cumgal rayonu, İnv. No: 4013.

1962

- . Tabışmaktar, aytkan: Sagınbayev İbray, Baykocoyev Kıdıralı. Cazıp alğan: S. Bayhodcoyev, S. Zakirov, A. Tokombayeva. Tüp rayonu, Taldı-Suu ayılı, İnv. No: 5127.

1964

- . Tabışmaktar, cıynagan: S. Zakirov, A. Tokombayeva, B. Kebekova. Isık-Köl rayonu, İnv. No: 5172.
- . Tabışmaktar, aytıp bergen: Batma Murataliyeva, Saaliev Burulça. Cazıp alğan: Abdıbek Niyazbekov, At-Başı, İnv. No: 5340.

1967

- . Tabışmaktar, cıynagan: S. Zakirov, A. Tokombayeva, T. Abdırakunov. Moskva rayonu, İnv. No: 5174.

1968

- . Tabışmaktar, cıynagan: Zina Mambetseitova. İnv. No: 5184.
- . Tabışmaktar, cıynagan: C. Taştemirov, İnv. No: 5321.

1969

- . Tabışmaktar, aytkan: K. Osmonaliyeva. Cıynagan: S. Zakirov, A. Tokombayeva, T. Abdırakunov, P. İrisov, G. İtigulova. Kemin, Çüy rayondoru. İnv. No: 5193.
- . Tabışmaktar, cıynagan: Mambetseitova Zina, İnv. No: 5197.

1970

- . Tabışmaktar, aytkan: Momunalieva Şurutay. Cıynagan: C. Taştemirov, Ümötaliyev, Botoyarov, Aliyev, Talas, İnv. No: 5213.
- . Tabışmaktar, cıynagan: Abdılđa Karasartov, İnv. No: 5226.
- . Tabışmaktar. cıynagan: Abdılđa Arstakeev, İnv. No:5227.
- . Suroo-coop türündögü tabışmaktar, cıynagan: Şadıkanov Akmataalı. Isık-Köl rayonu, İnv. No: 5231.

1971

- . Tabışmaktar. Cıynagan: Abdılđa Karasartov, İnv. No: 5226.
- . Tabışmaktın Satuusu: (Sattım-aldım oyunu). Cıynagan: Cancigit Kazakbaev, Kant rayonu, İnv. No: 5241.

1972

- . Kırgız Elinin Tabışmaktarı. Cıynap tapşırgan : Mamacan Zulpiyev. Oş oblasti,

Lenin rayonu, Fond, İnv. No: 5251.

- . Tabışmaktar, Aytkan: Cumabayev Mamat, Mametov Absamat, Süyünbaev, Cılkiçiev, Kulalı Berdibay uulu. Cazıp algan: Abdılada Arstakeev. Ceti-Ögüz rayonu, Kızıl-Dıykan selosu. Fond, İnv. No: 5244.
- . Tabışmaktar, Çogultkan: Toktosun Bayburayev, Narın oblasti, Tiyañşan rayonu, İnv. No: 5255.

1973

- . Tabışmaktar, (Folklorduk, etnografıyalık materialdar Isıköldön), Çogultkan: Cumalı Tokombayev, İnv. No: 5260.
- . Tabışmaktar, Cıynagan: Cancigit Kazakbayev, İnv. No: 5257, d. No: 5.
- . Tabışmaktar, Aytkan: Kocobayev Ömürkan. Cıynagan: Cancigit Kazakbayev. Sokuluk rayonu, İnv. No: 5267, d. No 3.
- . Tabışmaktar, (Özgön rayonuna uyuşturulgan folklorduk ekspeditsiyanın materialdarınan. Ekspeditsiya müçölörü belgisiz), İnv. No: 5268.

1974

- . Tabışmaktar, Aytkan: Kurmanaliev Sabıraalı. Cazıp algan: Cancigit Kazakbayev. Sokuluk rayonu, İnv. No: 5281, d. No 2
- . Tabışmaktar, Cıynagan: Mamakan Zulpiyev. Lenin rayonu. İnv. No: 5286.

1975

- . Tabışmaktar, Aytkan: Aydarkanov Aman. Cazıp algan: Cancigit Kazakbayev. Kalinin rayonu, İnv. No: 5285, d. No 3.
- . Tabışmaktar, Cıynagan: T. Abdırakunov, P. İrisov, C. Musaeva, Ş. Aytbaeva. Özbek SSRİ, Sır-Darıya. Cizak oblastları, Zaamin, Sañzar Kırgızları, İnv. No: 5289.

1976

- . Tabışmaktar, Cıynagan: S. Zakirov, T. Abdırakunov, C. Musaeva, S. Kaipov.

Suzak rayonu, İnv. No: 5297, d. No 2.

- . Tabışmaktar, Aytkan: Selki Satılğanova. Cazıp alğan :Cancigit Kazakbaev, Moskva rayonu, İnv. No: 5303.
- . Tabışmaktar, Aytkan: Cusupova Şaarkan (Alay), Abdıkadırova Ayşa (Isık-Köl rayonu), Coldubay Coroev, Bübükalça Şükürova, Sırğa Tacibayeva (Batken rayonu). Cazıp alğan: Kalima Bakivaliyeva, Toktobek Mamitov. İnv. No: 5295.

1977

- . Tabışmaktar, Aytkan: Kalmat İsakov (55 çaşta), Capar Kadırov (75 çaşta), Bayalı Akmatov (70 çaşta). Cazıp alğan: Musaev Sırtbay. Leylek rayonu, İnv. No: 5305.
- . Tabışmakatar, Çogultkan: Cancigit Kazakbayev, Alamüdün rayonu, İnv. No: 5308.

1978

- . Tabışmaktar. Cıynagan: Zina Mambetseitova, İnv. No: 5325, p. No 1.

1979

- . Tabışmaktar. Cıynagan: K. Kırbaşev, C. Tölöyev, K. İbraimov, Ü. Konokbayev. At-Başı rayonu, İnv. No: 5330.

1979-1980

- . Tabışmakatar, Çogultkan: Cancigit Kazakbayev, Alamüdün rayonu, İnv. No: 5342.

1980

- . Tabışmaktar, Narın oblastının Tyan-Şan ayonunan cıynalğan folklorduk materialdar, Çogultkan: Murat Mukasov, Kalıbek Baycigitov, Anara Tokombaeva, Rıskül Meerkanova, Narın oblastı, Tıyan-Şan rayonu, İnv. No: 5345, no:1.

1983

- . Tabışmaktar, (Tacik SSRİ'nin Cerge-Tal rayon cıynalgan folklorduk materialdar), Çogultkan: Canıbek Tölöev, Aalı Tokombayev, Nikolay Pastov, Rıskül Meerkanova, Buudaybek Sabırov, Esenaalı Abdıldayev, İnv. No: 722.

1984

- . Tabışmaktar, (Talas oblastının Toktogul, Cañı-Col rayonunan cıynalgan folklorduk materialdar) Çogultkan: Canıbek Tölöev, Kubat İbrahimov, Buudaybek Sabır uulu, Rıskül Meerkanova, İnv. No: 728.

1987-1988

- . Tabışmaktar, Comoktor (Şekarab Şerif, Sır dayra ce üç kesir ayaldın coboloñdüü coruktarı" c.b. comoktor, cana tabışmaktar bar), Çogultkan: Anarbek Kaynazarov, Oş oblastı Kara-Suu selosu, İnv. No: 748.

1985

- . Tabışmaktar, Kalmurat Rıskulov tapşırğan materialdar, Çogultkan: Kalmurat Rıskulov, İnv. No: 770.
- . Tabışmaktar, Çogultkan: Kubat İbrahimov, B. Sadıkov, Narın Oblastı, At-başı rayonu, İnv. No: 734.

1985-1989

- . Tabışmaktar, Ar Türdü Folklorduk Materialdar, Çogultkan: Ömürzak İmanbekov İnv. No: 767.

1.3.2. Yayınlanma çalışmaları:

1.3.2.1. Kırgızistan’da yapılan çalışmalar

Kırgız sözlü kültür geleneğinin en zengin türlerinden biri olan bilmecelerin yayımlanması, Kırgız Türklerinin SSCB’ye dâhil olmasından itibaren başlar. Sovyet iktidarının kuruluşunun ilk yıllarında okuryazar oranını yükseltmek ve esasen rejimin ideolojik kabul ve değerlerinin hızlıca benimsenmesini sağlamak amacıyla birliğin dört bir yanında okumu-yazma seferberliği düzenlenir. Bu politika bağlamında alfabe ve gramer konularında ders kitapları hazırlanır. Kırgız folklor ürünleri de hazırlanan ders kitaplarında kendisinden yararlanan bir kaynak olarak kullanılır. Daha sonraki yıllarda saha araştırmalarında elde edilen bilmece metinleri, Kırgız sözlü edebiyat örneklerini içeren antolojilerde ve bazı sözlük çalışımlarında yer alır. Bilmece türünün tanımı, özellikleri ve bol miktarda bilmece metinlerinin yer aldığı çalışmalar, daha ziyade 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yayımlanır. Hâlbuki 1920’li yıllarda devlet destekli yapılan saha araştırmaları neticesinde elde edilen oldukça zengin bilmece metni, Kırgız İlimler Akademisi’nin El Yazmaları bölümünde bulunmaktadır. Bu metinler, oldukça geç bir dönemde neşir imkânı bulur. Aynı zamanda her ne kadar bilmeceleri esas alan bazı eserler yayımlanmış olsa da Kırgız bilmeceleri ile alakalı çalışmaların yeterli seviyede olduğunu söylemek mümkün değildir. Yayımlanan eserlerin de birçoğu, türün meselelerini tahlil etmekten ziyade, metin neşriyle sınırlı kalmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Kırgız folklor araştırmalarında çoğunlukla destan türüyle ilgili çalışmalar hâkimdir. Araştırmacıların ilgisinin destan türüne, özellikle Manas destanına yönelik olması, diğer türler gibi bilmece türü üzerine de yapılan çalışmaların sayısını etkilemiştir.

Kırgız bilmeceleri ilk olarak İşenaali Arabayev tarafından hazırlanan alfabe ve gramer kitabında yayımlanır. 1924 yılında Sovyet hükûmetinin okuma-yazma seferberliği dâhilinde İşenaali Arabayev tarafından yazılan Arap harfli “Kırgız Alippesi” adlı ders kitabında Kırgız Türkçesinin sesleri ve harfleri tanıtıldıktan sonra gramer bilgilerinin pekiştirilmesi amacıyla Kırgız gelenekleri, kültürü, hayatı hakkında örnek okuma parçaları verilir. Söz konusu okuma parçaları için Kırgız sözlü edebiyat türlerinden de yararlanılmış, atasözü ve tekerlemelerle birlikte dokuz bilmece metni eserde yer almıştır. Söz konusu bilmecelerden biri “Sokur Kız Menen Cetim Kızdın Tabışmak Aytışı”

adlı atışma türündedir. Eserdeki bilmeceler, Kırgız Türkleri arasında oldukça yaygın olarak bilinen bilmecelerdendir (Arabayuulu, 1924).¹⁴

Bu yıllarda bilmece metinleri çoğunlukla çocuklar için hazırlanan ders kitaplarında yayımlanmıştır. Buna göre 1948 yılında Taşım Bayciyev tarafından yazılan “Bizdin Adabiyat” adlı okul kitabında on yedi bilmece metni yer alır. Ziyaş Bektenov ile Taşım Bayciyev tarafından hazırlanan “Kırgız Adabiyatı” adlı okul kitabında da Kırgız bilmecelerine yer verilmiş, bilmecelerin tanımı, muhtevası ve genel özellikleri üzerinde durulmuştur. Söz konusu eserde kırk bir bilmece yer almış ve bu bilmeceler muhtevalarına göre tasnif edilmiştir (Bektenov ve Bayciyev 1993: 81-85). Aynı şekilde 1952 yılında Caki Taştemirov ve Samar Musayev tarafından yazılan ders kitabında da bilmeceler hakkında kısa bilgiler verilmiştir (Abdirakunov, 1973: 4).

Kırgız Türklerinin bilmecelerini bilimsel anlamda ilk defa ele alan ve türü hususiyetleri, tasnifi, gelişimi ve muhtevası açısından inceleyen folklorist M. İ. Bogdanova olmuştur. 1942 yılında kaleme aldığı “Kırgızskiy folklor, Opıt Klassifikatsii Canrov” adlı yayımlanmayan el yazma eserinde Bogdanova, Kırgız halk edebiyatı üzerine tasnifinde bilmeceler ile tekerlemeleri, Kırgız folklorunun lirik türlerinin arasında göstermiş ve türün genel özellikleri hakkında bilgi vermiştir (Abdirakunov, 1973: 4).

İlk olarak 1940 yılında K.K. Yudahin tarafından yayımlanan meşhur “Kırgızsko-Russkiy Slovar (Kırgızca-Rusça Sözlük)” adlı eserde altı bilmeceye yer verilmiştir (Yudahin, Kırgız Sözlüğü, 2011). Söz konusu sözlüğün 1965 yılında ikinci baskısı ve 1985 ve 1999 yıllarında ise ikinci baskının esas alındığı diğer baskıları yapılmıştır. Eserin ikinci baskısı, ilk baskıda yer alan kelimelerin hemen hemen iki katı seviyesindedir.¹⁵ Aynı şekilde sözlükteki kelimeleri açıklamak, daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla örnek olarak verilen atasözü, bilmece gibi folklor ürünleri açısından da daha zengin bir yapı sergiler.

¹⁴Arabayeve tarafından hazırlanan eserde “Sokur Kız menen Cetim kızdın tergen karagattarın sayışıp tabışmak aytışı” Talımkız menen Köböktün tabışmaktuu aytışı”ndan değiştirilmiştir (Abdirakunov, 1973: 5).

¹⁵Yudahin 'in hazırladığı sözlüğün 1940 yılında yapılan ilk neşrinde yirmi beş bin madde başı kelime olmasına karşılık, 1965 yılında yapılan genişletilmiş baskısında otuz yedi bin beş yüz otuz sekiz kelime mevcuttur. Kelime sayısının çoğalmasıyla birlikte kelimelerin açıklanmasında örnek olarak verilen folklor ürünlerinin de sayısı artmıştır. Kırgızca-Rusça Sözlüğü 'nün hazırlanması, baskıları arasındaki farklar için bk. Ayşe Nuriyahmetova, “Kırgız Sözlükçülüğü Açısından Yudahin'nin Çalışmaları” *International Journal of Social Science*, Number: 38 , p. 351-358, Autumn II 2015.

Buna göre eserin ikinci baskısında yetmiş altı bilmece metnine yer verilmiştir (Yudahin, 1985).

1943 yılında yayımlanan “Kırgız Adabiyatının Oçerkleri” adlı eser, M. İ. Bogdanova, Ö. Cakşiyev, T. Samançin, K. Rahmatullin tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışma, Kırgız folklorunun çeşitli türlerini bilimsel açıdan ele alan makalelerin bulunduğu ilk ciddi çalışmadır. Üç bölümden oluşan eserin ilk bölümünde M.İ. Bogdanova “Kırgız Folkloru” adlı makaleyi kaleme almıştır. Bogdanova’nın bu makalesi, Kırgız edebiyat tarihinde Kırgız folklorunu tasnif eden ve açıklamayı amaç edinen ilk çalışmalardan biri kabul edilir. Bogdanova, Kırgız folklorunun tasnifinde bilmecelelere temas etmiş; fakat geniş bir inceleme yapmamıştır. Ayrıca âşık atışmaları hakkındaki kısımda, muamma türü üzerinde de durmuş ve muamma türüne “Talım Kız ile Köbök”ün bilmeceli atışmasını örnek vermiştir (Bogdanova, 1943).

1947 yılında A.Taygüröñov tarafından hazırlanan “Kırgızdın Sovettik Folkloru” adlı antoloji yayımlanır. Söz konusu eser, Kırgız Sovyet folkloruna ait materyalleri ihtiva etmesi açısından son derece önemlidir. Eser, “Cañı Zaman”, “Emgek Cönündö”, “Ata Mekendik Soguş”, “Küygön”, “Ceñiş Irları” ve “Tabışmak, Cañılmaç cana Kalptar” olarak altı başlıkta kategorize edilmiştir. Eserin A.Taygüröñov tarafından kaleme alınan ön sözünde, Sovyet folklorunu oluşturan türlerin şekli, Ekim Devrimi’nden önceki biçim gibi olduğu; fakat muhteva bakımından Sovyet vatanseverliğini, komünist düşünceyi yansıttığı ifade edilir (Taygüröñov, 1947: 4). Söz konusu antolojide “İlim ve Teknik”, “Hayvanlar Hakkında”, “Tabiat ve Bitkiler Hakkında” ve “Çeşitli Bilmeceler” olmak üzere dört alt başlıkta doksan bir bilmece yer almıştır. Eserdeki bilmecelerin ekseriyeti, geleneksel Kırgız folklorundaki yaygın olarak bulunan bilmeceler arasından seçilmiştir. Fakat söz konusu eserde, Sovyet döneminde oluşmuş yahut kurgulanmış tren, otomobil, mikroskop gibi Kırgız sosyal hayatında yeni görülmeye başlanan teknik alet ve araçlarla ilgili bilmeceler de mevcuttur.

1958 yılında Kırgız halk bilimci Munduk Mamırov tarafından kaleme alınan “Pamirdik Kırgızdardın Eldik Oozeki Çıgarmalarının Ülgülörünön” adlı eserde, Afganistan’ın Pamir bölgesinde yaşayan Kırgız Türklerine ait destan, masal, atasözü, ağıt gibi metinler yer alır.

Eserde bilmecelere de temas edilerek on altı bilmece metni örnek olarak verilmiştir (Mamırov, 1958).

1962 yılında M. Murataliyev tarafından “Tabışmaktar cana Anın Manisi” adıyla bir makale kaleme alınır. Söz konusu makalede yazar, bilmecelerin muhtevasına, çocukların ve yetişkinlerin hayatındaki rolüne ve çocuk eğitimindeki önemine değinir (Murataliyev, 1962).

1966 yılında Ceembay Mukambayev tarafından yazılan ”Baştalğıç Klasstarda Eldik Oozeki Çıgarmaçılıktı Üyrötüü Coldoru” adlı eser, adından da anlaşılacağı üzere, ilkokul eğitiminde öğretmenlere metot yönünden yardımcı olması maksadıyla yazılmıştır. Metotla ilgili çeşitli bilgiler arasında da iki yüzden fazla bilmece, örnek materyal olarak yer almıştır. Söz konusu eser, Kırgız bilmecelerinin müstakil bir antoloji olarak yayımlanmasından önce, içerisinde en fazla bilmece metni barındıran eser olarak dikkati çeker. Aynı zamanda eserin El Yazmaları bölümündeki metinlerden başka Mukambayev’in kendisinin derlediği metinleri de içermesi, Kırgız bilmece araştırmaları için oldukça önemlidir (Abdırakunov, 1973: 14).

Kırgız sözlü edebiyat türlerini inceleyen en kapsamlı çalışma, “Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki” adını taşır. 1973 yılında Caki Taştemiroy, Seyitkazi Bayhodcoyev ve Saparbek Zakirov’un editörlüğünde hazırlanmıştır. Folklor el kitabı mahiyetine sahip olan eser, emgek ırları, ırım cana darımdar, üylönü salt ırları, din ırları, süyüü ırları, koşok, arman, sanat, terme, makal lakaptar, tabışmaktar, baldar ırları, çeçen sözdör, comoktor, mif cana legenda, cöö comok, aytıştar gibi alt bölümlere ayrılmıştır. Caki Taştemiroy tarafından kaleme alınan “Tabışmak” bölümünde bilmece sorma geleneği, bilmecelerin tanımı, yapısı, muhtevası, gelişimi hakkında detaylı bilgiler verilmiştir (Taştemiroy, 1973: 151-170).

Kırgız bilmecelerini ihtiva eden en hacimli antolojilerden ilki, 1971 yılında Ceembay Mukambayev ve Caki Taştemiroy tarafından hazırlanmıştır. “Kırgız El Tabışmaktarı, Cañılmaçtarı, Kalptarı” adını taşıyan antolojide bilmeceler ile birlikte az sayıda cañılmaç (tekerleme) ve kalp (yalanlama) örneğine de yer verilmiştir. Söz konusu eser, yayımlandığı tarih itibarıyla içerisinde en fazla bilmecelerin bulunduğu eser olarak dikkat çeker.

Antolojinin bir diğer önemli özelliği, Sovyetler Birliği döneminde yaratılmış/kurgulanmış bilmece metinlerini de ihtiva etmesidir. Eserin ön sözünde, bilmecelerin gelişimi, muhtevası, yapısı hakkında genel bilgiler verildikten sonra antolojide yer alan bilmece metinlerinin, saha araştırmaları sonucunda tespit edilmiş malzeme ile gazete, dergi, kitap gibi muhtelif kaynaklarda yayımlanan metinlerden seçildiği ifade edilir. Fakat bu seçilen metinlerin açık künye bilgileri verilmez. Eserin sonunda bazı bilmecelerdeki anlamı bilinmeyen yahut standart dilde kullanılmayan kelimeler, 107 madde hâlinde açıklanmıştır (Mukambayev ve Taştemirov 1971).

Mukambayev ve Taştemirov'un (1971) eseri, o dönemdeki matbuat hayatına da yansımış, eser hakkında tanıtma yazıları yayımlanmıştır. Bu yazılardan ilki, B. Karabayev tarafından "Sovettik Kırgızstan" gazetesinin kitap tanıtım bölümünde yayımlanır. Karabayev, "Eldik Murastar-Elge" adlı yazısında "Kırgız El Tabışmaktarı, Cañılmaçtarı, Kalptarı" adlı antolojiyi muhtelif yönlerinden tanıtmaya çalışır. Eseri tanzim eden yazarların bilmecelerin önemi, gelişimi, muhtevası hakkındaki görüşlerini alıntılar ve kendisinin de bu görüşlere katıldığını belirtir. Ayrıca bu eserin ihtiva ettiği ürünler açısından bir ilk olduğunu vurgular ve bilmece, tekerleme ve yalanlama türlerine ait birer örnek verir (Karabayev, 1972).

Aynı eserin eksikliklerini tenkit eden bir yazı, Turdubay Abdırakunov tarafından yazılır. Abdırakunov, "Kırgız Tabışmaktarının Klassifikatsiyası" adlı makalesinde bilmeceleri ilk defa bir antoloji olarak yayımlayan yazarların önemli bir hizmeti ifa ettiklerini; fakat eserde bazı eksikliklerin de bulunduğunu ifade eder. Abdırakunov'a göre bazı bilmecelerde yer alan arkaik yahut tarihi kelimelerin açıklanması maksadıyla eserin sonuna konulan sözlükte yanlış anlamlar mevcuttur. Aynı zamanda eserdeki bilmecelerin ne zaman, nereden ve kimden derlendiği, hangi gazete ve dergiden alındığı veya hangi el yazmalar bölümünde bulunduğu bilgisinin verilmediğine dikkat çeker. Son olarak Abdırakunov, eserdeki bilmecelerin sınıflandırılmasında eksikliklerin olduğunu söyler ve eserin zayıf yönlerine işaret eder (Abdırakunov, 1972: 158-160).

Diğer bir eleştiri yazısı, C. Toktogaziyev tarafından kaleme alınır. Toktogaziyev de "Tabışmaktardın Cıynadı Tuurasında" adını taşıyan yazısında, eserin alanında bir ilk olması sebebiyle bazı eksikliklere de sahip olduğunu, özellikle bilmece tasnifinin bazı

problemler taşıdığını ve kimi bilmecelerin de farklı sayfalarda tekrar edildiğini belirtir (Toktogaziyev, 1972).

1972 yılında P. İrisov tarafından yayımlanan ve çocuk folkloruna dair örneklerin bulunduğu antoloji türündeki eserde, masal, tekerleme metinlerinin yanı sıra bilmeceler metinleri de yer almıştır. Buna göre söz konusu eserde, İ. Abdırakmanov tarafından yazıya geçirilmiş yetmiş bilmece bulunmaktadır (İrisov, 1972).

Kırgız Türklerinin bilmeceleri üzerine yapılan ilk bilimsel nitelikteki çalışma, Turdubay Abdırakunov tarafından 1973 yılında yapılmıştır. “Kırgız Tabışmaktarı” adını taşıyan eser, Caki Taştemirov danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Eser, giriş ve dört bölümden meydana gelmiştir. Abdırakunov, eserin girişinde bilmecelerin genel özellikleri, tanımı, yayımlanma tarihi hakkında bilgiler vermiş, daha önce yayımlanan bilmecelerle ilgili kaynakları eleştirel bir biçimde değerlendirmiştir. Eserin ilk bölümünde Kırgız bilmecelerinin teşekkülü ve gelişimi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise “Halk bilmecelerinin muhtevası” başlığı altında Kırgız bilmecelerinin muhtevası değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde Kırgız bilmecelerinin atasözü, masal, tekerleme ve diğer türlerle olan münasebeti araştırılmıştır. Eserin son bölümünde ise bilmecelerin şiirsel ve estetik hususiyetleri incelenmiştir. Abdırakunov’ un söz konusu eseri, bilimsel mahiyete sahip olması, özellikle bilmece türünü müstakil olarak çeşitli kaynakları değerlendirmek suretiyle tahlil etmesi açısından hâlâ değerini koruyan bir eser niteliğindedir (Abdırakunov, 1973).

Kırgız bilmecelerinin yer aldığı dikkate değer eserlerden bir diğeri, aynı zamanda ilk bilmece antolojisini yayımlayan yazarlardan biri olan Ceembay Mukambayev’in “Kırgız Tilinin Dialektologiyalık Sözdüğü” adlı sözlük çalışmasıdır. 1950’li yıllardan itibaren Kırgız coğrafyasının muhtelif bölgelerinden Kırgız Türkçesinin değişik ağızlarına ait dil malzemeleri derleyen C. Mukambayev, elde ettiği sonuçları ilk olarak 1972 yılında yayımlanmıştır. Fakat söz konusu eser, ideolojik açıdan sosyalist düşünceye zararlı fikir ve kavramları aksettiren halk edebiyatı ürünlerine yer verdiği gerekçesiyle resmî makamlar tarafından yasaklanır ve C. Mukambayev de cezalandırılır. Daha sonra söz konusu eser, yasaklanmasına sebep olan unsurlardan “temizlenip”, 1976 yılında tekrar neşredilse de eserin tamamı neşredilme imkânı bulamaz. Eserin tamamı, SSCB’nin yıkılıp Kırgızistan’ın

bağımsız olmasından sonra neşredilmeyen ikinci cildiyle birlikte 2009 yılında yayımlanabilir. Bu sözlük çalışmasında, Kırgız coğrafyasındaki ağız özelliklerini içeren kelimeler, Kırgız sözlü edebiyatının atasözü, bilmece gibi türlerinden yararlanarak açıklanmıştır. Eserde beş yüz altmış sekiz bilmece örneğine yer verilmiştir. Diğer yandan bu sözlük, C.Mukambayev'in C. Taştemirov ile birlikte hazırladığı “Kırgız Tabışmaktarı, Cañılmaçtarı cana Kalptarı” adlı eserde bulunmayan bazı bilmeceleri de ihtiva etmesi ve bilmecelerin farklı ağızlara ait varyantlarını içermesi bakımından son derece önemlidir (Mukambayev, 2009).

1985 yılında halk bilimci K. İbraimov tarafından “Tabışmaktar” adıyla bilmecelere tahsis edilen en hacimli antoloji yayımlanır (İbraimov, 1985). Eseri hazırlayan İbraimov, önceki yıllarda yayımlanan antolojilerden de yararlanmakla birlikte, esas olarak Kırgız İlimler Akademisi El Yazmaları bölümünde saklanan yayımlanmamış bilmece metinlerinden eserini oluşturmuştur. Eseri daha önceki yıllarda yayımlanan antolojilerden ayıran en önemli hususiyetlerden biri de antolojide bulunan bilmecelerin kaynak bilgilerinin verilmiş olmasıdır. Böylelikle antolojideki bilmecelerin hangi kaynaktan bulunduğu veya El yazmaları bölümünde hangi envanter numarasına kayıtlı olduğu bilgisi takip edilebilir. Eserin girişinde İbraimov, bilmecelerin teşekkülü, neşredilme tarihi, araştırılması, yapısı ve muhtevasına değinerek bilmece türü ile alakalı genel bir bilgi verir. Söz konusu eser, 2002 yılında bilmece metinlerinde hiçbir değişiklik yapılmadan tekrar yayımlanır (İbraimov ve Akmataliyev 2002).

Kırgız SSR İlimler Akademisi'nin Dil ve Edebiyat Enstitüsü tarafından 1983 yılında Kırgızların meskûn olduğu, o dönemde Tacikistan Cumhuriyeti'ne bağlı olan Cergetal bölgesine folklor malzemeleri derlemek amacıyla ilmî gezi düzenlenir. Bu ilmî gezide Cergetal bölgesinde yaşayan Kırgız Türklerinden türkû, ağıt, efsane, masal türlerine ait halk edebiyatı ürünlerinin yanında bilmeceler de derlenmiştir. Söz konusu gezide tespit edilen folklor ürünleri, 1987 yılında Anar Tokombayeva tarafından yayımlanmıştır. Eserde doksan altı bilmece metnine yer verilmiştir (Tokombayeva 1987).

Kırgızistan'da bilmece türünü ele alan bilimsel diğer bir çalışma da A. Dulkanayev tarafından yapılmıştır. Söz konusu eserde bilmecelerin söz dizimi hususiyetleri ele

alınmıştır (Duncanayev, 1998). Başka bir bilimsel çalışma ise Kırgız bilmecelerinin metin özelliklerini dikkate alan bir eserdir (İşenbayevna, 2006).

Kırgız bilmeceleriyle ilgili başka bir antoloji çalışması, 2012 yılında yayımlanan “Kırgız Adabiyatının Antologiyası” adını taşıyan ve Kırgız edebiyatının muhtelif türlerine ait örneklerin verildiği 10 ciltlik eserdir. Eserin dördüncü cildi “Eldik Baldar Folkloru”na tahsis edilmiştir. Bu ciltte çocuk ırları, yalanlamalar, atasözleri, bilmeceler, tekerlemeler, masallar, efsaneler ve çocuk oyunlarına dair metinler bulunmaktadır. Eserde çeşitli konularla ilgili yüz on dokuz bilmece yer almıştır (Rısbayev, 2012).

Son yıllarda yapılan diğer bir antoloji türündeki eser, A. Sadikulova tarafından tertip edilmiştir. 2014 yılında yayımlanan “Makaldar cana Lakaptar” adlı eserde isminden de anlaşılacağı üzere eserin esası, atasözleri ve deyimler üzerine kurulmuştur. Bununla birlikte söz konusu eserde geçmiş dönemde yayımlanan metinler ile farklı örneklerin de bulunduğu bilmecelere de yer verilmiştir (Sadikulova, 2014).

2014 yılında “Baldar Cörölgösü” adıyla çocuklara yönelik hazırlanan ve çocuk folkloruna ait tekerleme, yalanlama, şiir ait metinlerin yer aldığı antoloji türündeki eserde, elli altı bilmeceye yer verilmiştir (Cusupov ve Bakaşova, 2014).

Diğer bir antoloji de yine çocuk folkloru üzerine hazırlanan ve çocuk folkloruyla ilgili sözlü edebiyat ürünlerini ihtiva eden bir çalışmadır. A. Akmataliyev’in redaktörlüğünde tanzim edilen “Kırgız Adabiyatının Antologiyası” adlı eserin “Didaktikalık Çıgarmalar” bölümünde insanlar, hayvanlar, bitkiler ve kuşlar hakkında otuz beş bilmeceye yer verilmiştir (Akmataliyev, 2004).

Halk Edebiyatı Serisinin 20. Cildi, “Baldar Folkloru” adıyla Gülbara Orozova tarafından hazırlanmıştır. Eserin giriş bölümünde bilmecelerin tanımı, muhtevası ve yayımlanması hakkında bilgi verilmiş ve daha sonra antoloji içinde iki yüz kırk beş bilmeceye yer verilmiştir. Eserde bulunan bilmecelerin çoğunluğu, K.İbraimov’un hazırladığı antolojiden alınmıştır (Orozova, 1998: 17-21).

Kırgız Türklerinin tarihi, kültürü, edebiyatı ve folkloru hakkında yapılmış en geniş çalışmalardan biri “Kırgızdar (Kırgızlar)” adlı eserdir. K. Cusupov ve K. İmanaliyev

editörlüğünde hazırlanan eserde, Kırgız Türklerinin tarihi, kültürü, gelenekleri ve folkloru hakkında çeşitli araştırmacılara ait yazılar bulunmaktadır. Eserin altıncı cildinde “Tabışmaktar” başlığı altında otuz altı bilmece metnine yer verilmiştir (Cusupov, 2011: 289-292).

Yakın dönemde yayımlanan ve Kırgız edebiyat tarihi hakkında en ciddi çalışmalardan biri olan on ciltlik “Kırgız Adabiyatının Tarihi” adlı eserin ilk cildi, Kırgız folkloruna ayrılmıştır. Söz konusu cildin “Tabışmaktar” bölümünü hazırlayan C. Orozobekova, bilmecelerin tanımı, muhtevası, yapısı ve işlevine dair bilgiler vermiştir (Orozobekova, 2004: 252-273).

1.3.2.2. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Sovyetler Birliği döneminde, komünist yönetimin katı anlayışı sebebiyle Türkistan Türklerinin folklor ürünlerini geniş anlamda araştırma/inceleme imkânı bulamayan Türkiye Türkolojisi, özellikle SSCB’nin 1991 yılında dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kavuşan Türk topluluklarının folklor ürünlerini incelemeye yönelmiştir. Söz konusu tarihten itibaren Anadolu, Türkistan ve Sibiryaya sahasında yaşayan muhtelif Türk boylarının destan, masal, âşıklık geleneği gibi sözlü kültür geleneklerini karşılaştırma esasına dayanan çalışmalar hızlı bir artış göstermiş, geçmiş yılların aksine oldukça kıymetli eserler meydana getirilmiştir. Fakat yapılan araştırmaların arzu edilen seviyede olduğunu da söylemek mümkün değildir. Aynı durum, Kırgız folklor araştırmaları için de geçerlidir. Türkiye’de Kırgız folklorunu esas alan çalışmaların merkezinde Kırgız destancılık geleneği, özellikle Manas destanının yer almıştır. Bu sebeplerden dolayı Kırgız bilmecelerini ele alan çalışmaların az olduğu, yapılan çalışmalar da genellikle bilmece metinlerinin Türkiye Türkçesine aktarma temelinde gelişmiştir.

Türkiye sahasında Kırgız bilmeceleriyle ilgili yapılan ilk çalışmalardan biri, Kırgız halk bilimci Süleyman Kayıpov’a aittir. Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal etmesi sebebiyle 1982 yılında Afganistan’ın Pamir bölgesinden Van’ın Erciş ilçesine göç eden ve bugün aynı ilçeye bağlı Ulupamir Köyünde ikamet eden Kırgız Türklerinden 1997 yılında Süleyman Kayıpov tarafından folklor materyalleri derlenmiştir. Kayıpov’un derlediği malzemeler içinde bilmeceler de bulunmaktadır. Derlediği malzemeyi “Cılga Bergis Carım

Kün” adlı eserinde yayımlayan Kayıpov, Mamaziya adlı ihtiyar bir kimseden yirmi sekiz bilmece derlemiş ve bu bilmeceleri eserinde değerlendirmiştir (Kayıpov, 2006).

Kırgız bilmecelerini inceleyen ve Türkiye Türkçesine aktaran ilk makalelerden biri, Çağatay Koçar tarafından kaleme alınan “Türkistan Halk Edebiyatında Bilmece Türü” adını taşımaktadır. Koçar, bu makalede bilmece türü üzerine genel bilgiler verdikten sonra Türkistan bölgesinde yaşayan Kazak, Kırgız, Özbek, Uygur Türklerinin bilmecelerini örnek metinlerle birlikte incelemiş ve bazı bilmeceleri Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Kırgız bilmecelerini incelediği kısımda bilmece tanımını verdikten sonra on iki bilmece metnini Türkiye Türkçesine aktarmıştır (Koçar, 1991: 163-176).

Türkiye’de yayımlanan çalışmalarda Kırgız bilmecelerini ihtiva eden önemli antolojilerden biri de “Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi” adlı eserdir. Değişik Türk boylarının sözlü ve yazılı edebiyatına dair örnekleri barındıran ve son derece kapsamlı olan antolojinin 31. ve 32. cildi, Kırgız edebiyatına tahsis edilmiştir. Eserin 31. cildinin girişindeki “Yüzyıllardır Devam Eden Söz Sanatı” adlı makaleyi kaleme alan Kırgız halk bilimci Süleyman Kayıpov, bu makalede Kırgızların tarihi, sözlü geleneği, âşıklık geleneği ve yazılı edebiyatına ilişkin bilgiler vermiştir. Kayıpov, “Sözlü gelenek” adlı alt başlığında Kırgız sözlü edebiyat türleri üzerinde durmuş, türlerin genel özelliklerini açıklamaya çalışmıştır. Antolojinin girişinden sonra Kırgız halk edebiyatı ve yazılı edebiyatında yer alan örnek metinler, Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Aynı bölümde Kalmamat Kulamaşayev tarafından yetmiş dört bilmece metni, Kırgız Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır (Kayıpov 2005: 213-217).

Türkiye’de Kırgız bilmeceleri üzerine yapılan dikkate değer çalışmalardan biri, Zekeriya Karadavut’a aittir. “Kırgız Bilmeceleri” adlı makalesinde Karadavut, Kırgız bilmecelerinin tanımı, yayımlanma tarihi, tasnifi, yapısı ve muhtevası hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca Kırgız Türklerinin bilmece sorma geleneği üzerinde de durarak “Aldım/Sattım” oyununun metnini vermiştir. Çalışmanın sonunda Karadavut, K.İbraimov’un antolojisinden seçmiş olduğu çeşitli konulara ait 178 bilmece metnini, Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Karadavut’un söz konusu makalesinde yer alan bilmece metinleri, Türkiye’de yayımlanan ve Kırgız bilmecelerini içeren en geniş çalışmalardan biri olarak dikkat çeker (Karadavut, 2006).

Türkiye’de Kırgız bilmecelerine doğrudan olmasa bile dolaylı olarak temas eden diğer bir çalışma, Dilek Türkyılmaz tarafından hazırlanan doktora çalışmasıdır. “Türk Dünyasında Bilmece” adlı önemli çalışmasında Türkyılmaz, ilk olarak muhtelif Türk topluluklarına ait bilmecelerin genel özelliklerini ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Daha sonra Türkyılmaz, Türkiye Türkçesindeki bilmeceler ile Türk dünyasının muhtelif topluluklarını ait bilmeceleri mukayese ederek yedi yüz civarında ortak metin tespit etmiştir. Türkyılmaz’ın çalışmasında, Kırgız bilmeceleri de mukayesede esas alınmış; Anadolu sahası Türk bilmeceleri ile Kırgız bilmeceleri arasında iki yüz on bir ortak metin tespit edilmiştir (Türkyılmaz, 2007).

Doğu Türkistan’ın Kızılsu Özerk Bölgesinde yaşayan Kırgızlar ile ilgili çalışmalar oldukça azdır. Bundan dolayı bölgede yaşayan Kırgız Türklerinin folkloru hakkında da yeterince inceleme bulunmamaktadır. Türkiye’de Kızılsu Özerk Bölgesinde yaşayan Kırgızlar hakkında yapılan önemli bilimsel çalışmalardan biri, Gülsine Uzun’a aittir. Uzun, söz konusu doktora çalışmasında, bölgede yaşayan Kırgızların tarihi, kültürü, folkloruna dair bilgiler verdikten sonra Doğu Türkistan Kırgız Türkçesinin ses, şekil ve cümle bilgisini incelemiştir. Eserinin sonunda bölgeden derlenmiş atasözü, bilmece, türkü gibi sözlü edebiyat ürünlerine yer vermiş ve bu metinler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Eserde otuz altı bilmece metni bulunmaktadır (Uzun, 2006).

Türkiye’de yapılmış Kırgız bilmecelerini esas alan son çalışma, Ergün Koca ve Ayşen Koca’ya aittir. “Kırgız Sözlü Geleneğinde Çocuk Folkloru ve Tabışmaktar (Bilmeceler)” adıyla bildiri olarak hazırlanan bu çalışmada, Kırgız bilmecelerinin tanım, şekil, yapı ve içerik özellikleri ele alınmıştır. Yapılan inceleme ve değerlendirmeler, K.İbraimov’un eserindeki bilmeceler esas alınarak oluşturulmuş ve söz konusu eserden seçilen örnek bilmece metinleri, Türkiye Türkçesine aktarılmıştır (Koca ve Koca, 2015: 333-351).

1.3.2.3. Dünyada Yapılan Çalışmalar

Dünyada Türk bilmece geleneği üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğu, en eski Türk bilmecelerini ihtiva eden “Codex Cumanicus” adlı eser üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmaların en başarılılarından biri, ünlü Türkolog Andreas Tietze’nin “The Koman Riddles and Turkic Folklore” adlı eseridir. Tietze bu eserinde Codex Cumanicus’ta yer

alan en eski bilmece metinlerini, diğerk Türk boylarının eş metinleri ile mukayese etmek suretiyle okumaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Tietze'nin 1966 yılında yayımladığı eserinde Türkmen, Kazak, Tatar bilmeceleeri mukayesede esas alınmasına karşılık, yayımlandığı tarihte Kırgız bilmeceleerini içeren geniş bir eser bulunmaması sebebiyle Kırgız bilmeceleeri pek fazla mukayesede yer almamıştır. Sadece birkaç kaynaktan edinilen bilmeceleer, eserde değerlendirilmiştir (Tietze, 1966).

Dünya Türkoloji araştırmalarında Kırgız bilmeceleerini müstakil olarak ele alan ve bir makale kaleme neşreden yabancı araştırmacı Fransız Türkolog Rémy Dor'dur. Özellikle Dor, dünyada Pamir Kırgızları olarak bilinen, Afganistan'ın Pamir bölgesinde yaşayan Kırgızların dili, kültürü, hakkındaki çalışmaları ile tanınmıştır. Söz konusu bölgeye 1972 ve 1973 yıllarında iki ilmî seferler düzenleyen Dor, Kırgız Türkçesinin Pamir ağzı üzerine incelemelerde bulunmuştur. Aynı zamanda Pamir Kırgızlarının sözlü edebiyatıyla da ilgilenmiş ve bölgede yaşayan Kırgız Türklerinden folklor ürünleri derlemiştir. Dor, Pamir Kırgızlarından derlediği bilmeceleeri, 1982 yılında hacimli bir makaleyle yayımlamıştır. Söz konusu makalesinde Dor, bilmeceleerin terim, yapı, muhteva ve işlevi hakkında bilgiler verdikten sonra altmış bir bilmece metnini, Fransızcaya tercüme etmiştir. Ayrıca tespit ettiği her bilmeceyi, Kırgız coğrafyasından derlenen bilmeceleer ile diğerk Türk boylarındaki bilmeceleeri mukayese ederek anlamlandırmaya çalışmıştır (Dor, 1982).

1.3.3. Tasnif çalışmaları

Değişik araştırmacılar tarafından yapılan bilmece tasniflerinin, benzer ölçütler dikkate alınarak oluşturulduğu gözlenmektedir. Dünyada yapılan tasniflerin çoğu, muhteva ve yapı özellikler temel alınarak oluşturulmuştur. Fakat bazı araştırmacıların farklı özellikleri de dikkate alarak yaptığı bilmece tasnifleri de mevcuttur.

1972 yılında yayımlanan “Kırgız El Tabışmaktarı, Cañılmaçtarı, Kalptarı” adlı eserde Mukambayev ve Taştemiroy, bilmeceleerin tasnifi hususuna da değinmişler, yapmış oldukları tasnifi, Rus folklorist V.V. Mitrofanova'nın 1968 yılında Rus bilmeceleeri üzerine yaptığı tasniften hareketle oluşturduklarını ifade etmişlerdir. Fakat her halkın birtakım kültürel farklılıklara sahip olduğunu, sözlü edebiyat eserlerine de bu farklılıklarına aksettiğini işaret ederek, Kırgız kültüründeki boz üy, at koşumları, atışmalı bilmeceleer gibi

farklı unsurların bilmece tasnifinde dikkate alındığını belirtirler. Mukambayev ve Taştemirov, bilmecelerin antoloji olarak ilk kez yayımlanması sebebiyle bilmecelerin tasnifinde birtakım eksikliklerin bulunabileceğini de kabul ederler (Mukambayev ve Taştemirov 1971: 10-11). Eserde bilmeceler muhtevaları bakımından şu şekilde tasnif edilmiştir:

1. Asman, cer, tabiyattın kubuluştarı
2. Suu, deñiz, köl, darıyalar
3. Balıktar, suuda-kurgakta çaşooçular, soylooçular
4. Çımın-çirkeyler, kurt-kumurskalar
5. Kanattuular
6. Üy aybandarı
7. Adam
8. Tokoy, darak, karagan-çer, cemiş, çöptör
9. Egin, aydoo, baguu, orup-cıyuu
10. Ogorod, çaşılça
11. Boz üy, tutuuları, emerekteri
12. Kıştak, tam üy, koroo-cay, çarbalık buyumdar
13. Üy casalgaları
14. Ot, carık, cılıtuu
15. İdiş-ayak
16. Kiyim-keçek, koozduktar
17. Tamak-aş
18. Col cürüü cana baylanış karacattarı
19. At cabıktarı
20. Kesip, kol önörçülük
21. Muzıkalık aspaptar
22. Bilim, kitep, kat, okuuga kerektüü buyumdar
23. Ubakıt, mezgl cönündögü tüşünüktör
24. Sport cana başka oyundar
25. Suroo-coop cana tamaşa türündögü tabışmaktar
26. Tabışmak maseleler
27. Söz oyunu türündögü esep tabışmaktar

28. Aytış türündöğü tabışmaktar

29. Ar türdüü tabışmaktar

Mukambayev ve Taştımirov'un yukarıda verilen bilmece tasnifi, konuyla ilgili araştırmacılar tarafından tenkit edilmiştir. T.Abdırakunov, söz konusu eserde yer alan tasnifi ele aldığı yazısında, bilmecelerin tasnifinde gökyüzü, tabiat olayları, insan, ev hayvanları ilgili bilmeceler ile hem cevaplarına hem de kuruluş şekillerin göre teşekkül eden muamma bilmeceleri ve soru-cevap bilmecelerinin aynı tasnif içinde gösterildiğini belirtir. Aynı şekilde "Çeşitli Bilmeceler" başlığı altında bulunan demir, tıyn, değnek ve diğer nesnelere uygun olduğu diğer başlıkların altında gösterilebileceğini söyler. Diğer yandan tasnifin "Evcil Hayvanlar" başlığı altında kedi, köpek gibi hayvanların yanı sıra kurt, tilki, dağ sıçanı gibi vahşi hayvanları da bulunduğunu ve bunun başlıkla uyumlu olmadığına işaret eder (Abdırakunov, 1972: 158-160).

1947 yılında A. Taygüröñov tarafından hazırlanan "Kırgızdın Sovettik Folkloru" adlı eser, "Cañı Zaman", "Emgek Cönündö", "Ata Mekendik Soguş", "Küygön", "Ceñiş Irları", "Tabışmak, Cañılmaç cana Kalptar" olarak altı bölüme müteşekkildir. Taygüröñov, bilmecelerle ilgili bölümde geniş bir sınıflandırma yapmamış, antoloji için seçtiği metinleri başlıklara ayırmakla yetinmiştir. Taygüröñov tarafından bilmeceler şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- a) İlim tehnika Cönündö (İlim ve Teknik Hakkında)
- b) Aybandar cana Canıbarlar cönündö (Hayvanlar)
- c) Caratılış cana Ösümdüktör cönündö (Tabiat ve Bitkiler)
- d) Türlüü tabışmaktar (Çeşitli Bilmeceler)

K. İbraimov tarafından hazırlanan "Tabışmaktar" adlı eserde bilmeceler muhtevasına göre beş ana başlıkta sınıflandırılmıştır:

- 1.Aalam cana Caratılış Kubuluştarı,
 - Cer-suu, too-taş
 - Asman
 - Caratılış kubuluştarı
- 2.Canıbarlar Düynösü

Üy aybandarı

Capayı aybanattar

Kanattuular

Çımın-çirkey, kurt-kumurskalar

Cer-suuda çaşooçular, soylooçular

3.Ösümdüktör Düynösü

Capayı ösümdüktör, bak-daraktar

Ogorod cana bakça ösümdüktörü

4.Adam

5.Ar Kıl Tabışmaktar

Kiyim-keçeler, koozduktar

Tamak-aştar

Tehnika, col cürüü, baylanış karacattarı

Emgek, emgek kuraldarı

Kesip, kol önörçülük

Turak-cay, tam üy, koroo-cay, çarbalık buyumdar

Carık, ot cılıtuu

Boz üy

Üy buyumdarı, casalğası

İdiş-ayaktar

At cabdıktarı

Muzıkalık aspaptar

Okuu-bilim cana aga kerektüü buyumdar

Ubakıt, mezgl

Diniy tüşünüktör

Oyun-zooktor

Suroo-coop

Tabışmak maseleler

Söz oyunu türündögü esep tabışmaktar

Tabışmaktuu aytıştar

Comok, aňgeme tabışmaktar

Kıska tabışmaktar

Diğer bir tasnifte ise bilmeceler yapısına ve Kırgız folklorundaki yer alış biçimlerine göre tasnif edilmiştir:

1. Ritümdüü corgo sözdör türündögü tabışmaktar (Ahenkli söz türündeki bilmeceler),
2. Muun ölçö mü birdey, uykaştarı tak ır türündögü tabışmaktar (Hece ölçüsü aynı, tam kafiyeli şiir şeklindeki bilmeceler),
3. Kurç uçkul sözdördön turgan, proza türündögü tabışmaktar (Veciz, nesir şeklindeki bilmeceler)
4. Suroolu tabışmaktar (Sorulu bilmeceler)
5. Aytış tabışmaktarı (Atışma/Muamma bilmeceleri),
6. Comok türündögü tabışmaktar (Masal şeklindeki bilmeceler)
7. Esep tabışmaktarı (Hesap bilmeceleri)
8. Rebustar, krossvorddor (Resimli bilmeceler, bulmacalar (Taştemirow, 1973: 161-162).

Ceenalı Şeriyev ve Abdikerim Muratov tarafından hazırlan “Kırgız Adabiyatı Terminderdin Tüşündürmө Sözdügü’nde de yukarıdaki tasnif verilmiş; fakat son madde tasnife dâhil edilmemiştir:

1. Ritümdüü corgo söz türündögü tabışmaktar (ahenkli söz türündeki bilmeceler),
2. Ir türündögü tabışmaktar (şiir şeklindeki bilmeceler),
3. Uçkul sözdön turgan, prozalık formadığı tabışmaktar (veciz, nesir şeklindeki bilmeceler)
4. Suroolu tabışmaktar (Sorulu bilmeceler)
5. Aytış tabışmaktar (Atışma bilmeceleri),
6. Comok türündögü tabışmaktar (Masal şeklindeki bilmeceler)1
7. Esep tabışmaktarı (Hesap bilmeceleri) (Şeriyev ve Muratov 1994: 91).

Çalışmamızda Kırgız bilmeceleri şu şekilde tasnif edilmiştir:

1. Tabiat ve Tabiat Olaylarıyla İlgili Bilmeceler

- a. Gökyüzü İle İlgili Bilmeceler
- b. Yeryüzüyle İle İlgili Bilmeceler

c. Tabiat Hadiseleri İle İlgili Bilmeceler

d. Zaman ile İlgili Bilmeceler

2. Bitkilerle İlgili Bilmeceler

a. Ağaçlar

b. Sebzeler

c. Meyveler

d. Tahıllar

e. Çiçekler

f. Çeşitli Bitkiler

3. Hayvanlarla İlgili Bilmeceler

a. Kuşlar

b. Böcek ve Haşereler

c. Sürüngenler

d. Çeşitli Hayvanlar

d.a. Karada Yaşayan Hayvanlarla İlgili Bilmeceler

d.b. Suda Yaşayan Canlılarla İlgili Bilmeceler

d.c. Hem Karada Hem Suda Yaşayan Hayvanlar

4. İnsanla İlgili Bilmeceler

a. İnsanlarla İlgili Bilmeceler

b. Vücut, Uzuvarla İlgili Bilmeceler

c. Meslekler İlgili Bilmeceler

d. Soyut ve Manevi Kavramlarla İlgili Bilmeceler

5. Din İle İlgili Bilmeceler

6. Eşyalarla İlgili Bilmeceler

a. Ev ve Evde Kullanılan Eşyalarla İlgili Bilmeceler

b. Mutfak Eşyalarıyla İlgili Bilmeceler

- c. Yakacak ve Aydınlanmada Kullanılan Eşyalarla İlgili Bilmeceler
 - ç. Çiftçilikte Kullanılan Eşyalar
 - d. Giyim ve Elbiselerle İlgili Bilmeceler
 - e. Dikişle İlgili Bilmeceler
 - f. Müzik Aletleri
 - g. Silahlarla İlgili Bilmeceler
 - h. At Koşumları
 - h. Çeşitli Eşyalarla İlgili Bilmeceler
7. Yemekler ve İçecekler
8. Ulaşım Araçlarıyla İlgili Bilmeceler
- a. Kara Ulaşım Araçları
 - b. Deniz Ulaşım Araçları
 - c. Hava Ulaşım Araçları
9. İletişim Araçlarıyla İlgili Bilmeceler
10. Eğitim-Öğretim İle İlgili Bilmeceler
11. Oyunlarla İlgili Bilmeceler
12. Çeşitli Bilmeceler
13. Soru-Cevap Bilmeceleri
14. Tekerleme Bilmeceler
15. Bilmeceli Problemler

2. BÖLÜM

KIRGIZ BİLMECELERİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.1. Bilmecelerin şekil özellikleri

Türk dünyası bilmeceleri, araştırmacılar tarafından şekil yönünden genellikle mensur ve manzum olarak ikiye ayrılmıştır. Şükrü Elçin, dile bağlı folklor mahsulleri gibi muhite, zamana ve konuya göre az çok değişikliklere uğrayan iptidai bazen saf şiir sayılabilecek bilmecelerin şekil bakımından nazım ve nesir olarak iki ifade tarzı gösterdiğini söyler (Elçin, 1983: 8). Kırgız Türklerinin bilmecelerini de şekil açısından mensur ve manzum olarak ikiye ayırmak mümkündür.

2.1.1. Mensur bilmeceler

Mensur yapıdaki bilmeceler, düz cümle şeklinde olan bilmecelerdir. Elçin'e göre vezin ve kafiyeden mahrum olan ve hafızalarda yaşaması zorlaştırdığından manzum olanlara nispetle sayıları az olan, fakat çoğu zaman seci karakteri taşıyan mensur bilmeceleri manzum bilmecelerden ayırmak mümkün değildir (Elçin, 1983: 8). Aynı şekilde Çelebioğlu ve Öksüz de mensur ve manzum olan bilmecelerin manzumların ekseriyette olmasının yanında bir kısım mensur parçaların da aslında manzum olmasının muhtemel olduğuna dikkat çekerler (Çelebioğlu ve Öksüz, 1995: 10). Buna göre, bazı mensur bilmecelerin, manzum yapıdaki bilmecelerden ayrılan parçalar olması muhtemeldir.

Kırgız Türklerinin bilmecelerinde manzum bilmeceler ekseriyeti teşkil etse de mensur bilmecelerin de miktarı azımsanmayacak seviyededir. Mensur bilmeceler, yüklemli ve yüklemsiz bilmeceler olarak ayrılabilir:

Yüklemsiz Bilmeceler

Cıldız

Üy üstündö köp bermet. (89)

Yıldız

Evin üstünde pek çok inci.

Çıçkan

Cük aldında bork semiz. (1143)

Cumurtk

Ak ootom oozu pütük. (3507)

Çiy tübüdü çınar terek. (3528)

Sabiz

Cer üstündö kırk kazık. (508)

Uyduñ Tanoosu, Tili

Eki eşikke bir kösöö. (1271)

Çayır

Moldo akemin sallasi bir kucak. (794)

Sıçan

Yük altında tombul.

Yumurta

Ak otağımın ağzı büzülü.

Çiğ dibinde çınar bardak.

Havuç

Yer üstünde kırk kazık.

İneğin Burun Deliği-Dili

İki kapıya bir köseği.

Reçine

Molla amcamın sarığı bir kucak.

Yüklemli Bilmeceler**Piyaz**

Urpay sekpey adamdı ıylatat. (501)

Cılan

Coldo mayluu tokoç catat. (1087)

Çıçkan

Cerde cezdekemnin atı kişineyt. (1141)

Bir kuşum bar kuyruğu bacak-bacak. (1160)

Tiken

Coldo bay bay bar. (797)

Attın Kuyruğu

Carga tayak süyödüm. (1289)

Mışık

Ot boyunda popoloy semiz ıylagan. (1354)

Bürgö

Karañğı üydö kaşañ kempir sekiret. (963)

Soğan

Korkusuz insanı ağlatır.

Yılan

Yolda yağlı ekmek yatar.

Sıçan

Yerde eniştemin atı kişner.

Bir kuşum var, kuyruğu fıldır fıldır.

Diken

Yolda vay vay var.

Attın Kuyruğu

Uçuruma dayak dayadım.

Kedi

Ateşin başında şişman ağlarmış.

Pire

Karanlık evde tembel kocakarı zıplar.

2.1.2. Manzum bilmeceler

Manzum bilmeceler, şiir şeklinde olan, halk edebiyatının temel vezni hece ölçüsüyle söylenen ve kafiyelenen bilmecelerdir. Fakat manzum bilmecelerin tamamı gözden geçirildiğinde, hece ölçüsüne uymayan bilmece metinlerine de rastlanmaktadır.

Kırgız bilmecelerinde ölçülü ve ölçsüz bilmeceler bir aradadır. Çoğunlukla iki ve dört mısralardan kurulan Kırgız bilmeceleri arasında daha fazla mısradan meydana gelen bilmece örneklerine de rastlanır. Mensur bilmeceleri ölçülü ve ölçsüz bilmeceler olarak iki alt başlıkta göstermek mümkündür.

2.1.2.1.Ölçülü Bilmeceler

2.1.2.1.1 Beyitten Kurulu Bilmeceler

Kırgız bilmeceleri arasından en fazla rastlanılan bilmeceler, beyit ile kurulan bilmecelerdir. İki mısradan oluşan bu bilmeceler, hecenin üçlü, dördü, beşli, altılı, yedili, sekizli ölçülerinde söylenir.

Üç Heceli Bilmeceler

Eşik

Narı şalp,

Beri şalp. (1984)

Kapı

Ötesi şalp,

Berisi şalp.

Dört Heceli Bilmeceler

Kindik

Özüñdö bar,

Esiñde cok. (1812)

Göbek

Özünde var,

Aklında yok.

Altı Heceli Bilmeceler

Şireñke

Kiçine sandıkça,

İçi tolo mıkça. (2524)

Kibrit

Küçücük sandıkçık,

İçi dolu çivicik.

Yedi Heceli Bilmeceler**Tuyak**

*Taşka tiyse ketilbes,
Suuga tiyse ezilbes. (1291)*

Toynak

*Taşa değse gedilmez,
Suya değse ezilmez.*

Sekiz Heceli Bilmeceler**Kirpik**

*Eki adam ayaktaşat,
Biri birin tayaktaşat. (1697)*

Kirpik

*İki adam yürür,
Birbirlerini döverler.*

Üçlüklerden Kurulmuş Bilmeceler**Dört Heceli Bilmeceler****Kömöç, Kiyik, Töönün İçegisi**

*Oydo oloñ,
Kırda kılañ,
Bir kap cılan. (3175)*

Ekmek, Geyik, Devenin Bağırsağı

*Ovada olon,
Tepede kılan,
Bir kap yılan.*

Yedi Heceli Bilmeceler**Kazan**

*Kapkara kursağı bar,
Ukpagan kulagı bar,
Süylöböğön tili bar. (2406)*

Kazan

*Kapkara kursağı var,
Duymayan kulağı var,
Konuşmayan dili var.*

Dörtlüklerden Oluşan Bilmeceler

Üç Heceli Bilmeceler

**Caan, Çıçırkanak, Tabılgı,
Karagay**

Iylaak kız,

Tırmaak kız,

Kızıl kız,

Uzun kız. (269)

Yağmur, Deniz Topalak, Ağaç,¹⁶

Köknar

Ağlak kız,

Kaşınan kız,

Kızıl kız,

Uzun kız.

Dört Heceli Bilmeceler

Cumurtka

Üstü takta,

Astı takta,

Orto ceri

Sarı pahta. (3521)

Yumurta

Üstü tahta,

Altı tahta,

Orta yeri

Sarı pamuk.

Çegirtke

Kögön közdüü,

Kuş kanattuu,

Uy müyüzdüü,

Şuşaň buttuu. (996)

Çekirge

Sinek gözlü,

Kuş kanatlı,

İnek boynuzlu,

Makas ayaklı.

Beş Heceli Bilmeceler

Eçki

Sakalın süyröp,

Calakay tügöt,

Calbarat öksöp,

Camgırdan cüdöp. (1170)

Keçi

Sakalını sürükleyerek,

Tembelce dikilir,

Yalvar yakar ağlayarak,

Yağmurdan kaçır.

¹⁶ Dalları bordo renkte olan yabani ağaç türü (KTSÖ, 2018: 1923).

Altı Heceli Bilmeceler**Sakal, Murut, Bettegi Bırış**

*Eegimdeki ečki,
Murun cakta kirpi.
Meken kılıp betti,
Cilaan cılıp ketti. (1850)*

Sakal, Bıyık, Yüzdeki Kırışık

*Çenemdeki keçi,
Burun yanında kirpi
Mekân kılıp yüzü,
Yılan sürünüp gitti.*

Yedi Heceli Bilmeceler**Çakçoo**

*Uzun uzun ulama,
Uçu menin kolumda.
Sagızganday sayragan,
Sabı menin kolumda. (2495)*

Çakçoo¹⁷

*Uzun uzun ulama,
Ucu beni elimde.
Saksağan gibi şakımış,
Sapı benim elimde.*

Darıya

*Külüñ külüñ, külüñ at,
Külüp öttü bildiñbi?
Kölökösün körsötpöy,
Cürüp ketti bildiñbi? (192)*

Nehir

*Oynak oynak oynak at,
Gülüp geçti bildin mi?
Gölgesini göstermeden,
Yürüyüp gitti bildin mi?*

On Heceli Bilmeceler**Çirkey**

*Abada bir kuşum bar añ saladı,
Künügö keçke maal kişi aladı.
Kuday'dın kudretine tañ kalamın,
Tütüktöp takır cerden suu aladı. (1016)*

Sivrisinek

*Havada bir kuş var av avladı,
Günden geceye kadar insan yakaladı,
Tanrı'nın kudretine şaşarım,
Hortumla çorak yerden su aldı.*

Beş Mısralı Bilmeceler**Kekirtek**

Seki-seki, seki taş,

Gırtlak

Çıkık çıkık çıkık taş,

¹⁷ Yoğurdun yağını almak için kullanılan bir tür alet (KTSÖ, 2018: 684).

*Seki taştın üstündö,
Seksen koydun izi bar.
Munu tapkan adamdın,
Cüz cıyırma caşı bar. (3234)*

*Çıkık taşın üstünde,
Seksen koyunun izi var,
Bunu bulan adamın,
Yüz yirmi yaşı var.*

Altı Mısralı Bilmeceler

Kamış
*Muun muun muunçak,
Muun ala tüyünçök,
On beş kızdın enesi,
On beş caşar keilnçek,
Sekiz kızdın enesi,
Selkildegen kelinçek. (767)*

Kamış
*Boğum boğum boğumcuk,
Boğumu ala bohçacık.
On beş kızın anası,
On beş yaştaki gelincik,
Sekiz kızın anası,
Sallanan gelincik.*

Yedi Mısralı Bilmeceler

Boz Üy
*Düynödö bir acıdaar körösüñbü?
Carkırap calgız közü çekesinde,
Söök çok bul canbardın denesinde.
Kabağı kündüz açık tündö cabık.
Tartadı cakındaşañ oozun açıp,
Coloboy cakındabay çarası çok,
Adamzaat kutula albas andan kaçıp! (2401)*

Boz Üy (Kırgız Çadırı)
*Dünyada bir ejderha var, gördün mü?
Parıldar tek gözü alında.
Kemik yok bu canavarın vücudunda,
Gözü gündüz açık, gece kapalı.
Yakındaysan yerdı ağzını açarak,
Yaklaşma, yakın durma çaresi yok,
İnsanoğlu kurtulamaz ondan kaçarak.*

Sekiz Mısralı Bilmeceler

Ooz, Murun, Köz, Kaş, Mañday, Çaç, Bit
*Şap şapıldak,
Şap şapıldak üstüdö pış-pışıldak,
Pış pışıldak üstüdö kaynar bulak,
Kaynar bulak üstüdö şam çırak,
Şam çırak üstüdö kara pilik,*

Ağız, Burun, Göz, Kaş, Alın, Saç, Bit
*Şap şapıldak,
Şap şapıldak üstünde pış pışıldak,
Pış pışıldak üstünde kaynar pınar,
Kaynar pınar üstünde mum,
Mumun üstünde kara fitil,*

*Kara pilik üstüdö sarı teskey,
Sarı teskey üstüdö kara tokoy,
Kara tokoy içide kara doñuz. (1839)*

Kara fitil üstünde sarı gölge,
Sarı gölge üstünde kara orman,
Kara orman içinde kara domuz.

On Mısralı Bilmeceler

Düköndögü Buyumdar
*Sarı zapasta bir saray,
Sırtı biröö içi cüz.
Al saraydın içinde,
Almaday bolgon tolgon kız.
Akça bergen adamdar,
Al kız menen aralaşıp cata tur!
Bul berbegen adakezdememdar,
Közü sokur, köñülü tüz.
Oşo azır kız bolso da,
Katın bolor keler küz. (3686)*

Dükkândaki Mallar
Sarı renkli bir saray,
Dışı bir, içi yüz.
O sarayın içinde,
Elma gibi olan olgun kız,
Para veren insanlar,
O kız ile dolaşıp yatarlar.
Para vermeyen insanlar,
Gözü kör, iyi niyetli.
O şimdi kız olsa da,
Kadın olur gelecek güz.

On Dört Mısralı Bilmeceler

Ooz, Murun, Sakal-Murut
*Küñgöydögü taş kuduk,
Tegeregi ak kuduk.
Teskeydegi taş kuduk,
Tegeregi ak kuduk.
Bürkölgöndö karañğı,
Tünü tüşkön taş kuduk.
Açılğanda karañğı,
Aalamga cetken ak kuduk,
Ortosunda sarı kır,
Orguştap agat bulagı.
Caykalıp sonun körk beret,
Betege, şıbak, tulañı.
Oylonup munu kim tabat?*

Ağız, Burun, Sakal-Bıyık
Güneydeki taş kuyu,
Etrafı ak kuyu,
Gölgedeki taş kuyu,
Etrafı ak kuyu.
Kapandığında karanlık,
Geceleyin taş kuyu.
Açıldığında karanlık,
Âleme yeten ak kuyu,
Ortasında sarı tepe,
Fışkırıp akar pınarı.
Çalkalanıp güzellik verir,
Ot, pelin, çim,
Düşünüp bunu kim bulur?

Adamda bolot bu dağı. (1851)

İnsanda olur bu dahi.

2.1.2.2. Ölçüsüz Bilmeceler

Bu bilmecelerin ortak özelliği mısralarda hece sayısı bakımından tam bir birlik sağlamayan bilmecelerdir.

But

Eki külük bar,

Birinen biri ozot.

Karkıra colu kayık,

Turna colu tuyuk. (1783)

Ayak

İki yüğrük var,

Birinden biri öne geçmez.

Turna yolu açık,

Turna yolu çıkmaz.

2.1.2.3. Kafiye Örgüsü

Yarım Kafiye

Kögön, Kozu-Ulak

Bir kulakta kırk teşik,

Kırk teşikte kırk kulak. (1236)

Köken, Kuzu-Oğlak

Bir kulakta kırk delik,

Kırk delikte kırk kulak.

Ala Çıyırçık

Çıtır mıtır,

Çiyden kotur. (800)

Ala Sığırçık

Çıtır, pıtır,

Çiğden çıplak.

Çok, Calın

Kızıl monçok,

Calbır çeçek. (2587)

Köz, Alev

Kızıl boncuk,

Sallanan çiçek.

Cügön, Kömöldürük

Baldır şaldır akem baş karmayt,

Döölötbök akem töş karmayt. (3029)

Gem, Göğüslük

Takır tukur ağabeyim başı tutar,

Devletbey ağabeyim döşü tutar.

Tam Kafiye**Cıldız**

*Talaaga tarık çaçtım,
Tırkırap üygö kaçtım. (82)*

Yıldız

Tarlaya darı saçtım,
Korkup eve kaçtım.

Ay, Suu

*Kırda kılıç çarkırayt,
Oydo kara atan barkırayt. (116)*

Ay, Nehir

Tepede kılıç parıldar,
Ovada kara deve bağırır.

Zengin Kafiye**Cügörü**

*Şıp şıp şıp terek,
Şıp terek suu kerek. (728)*

Mısır

Şıp şıp şıp ağaç,
Şıp ağaca su gerek.

Darıya, Suu

*Şar şar ünü bar,
Parça tayagı bar.
Cügürsö cetpes,
Coldo ayagı bar. (177)*

Nehir

Şar şar sesi var,
İpek bastonu var,
Koşarsa yetişilmez,
Yolun sonu var.

Anar

*Kiçinekey mıkça,
İçi tolgon tıkça. (606)*

Nar

Küçük çivicik,
İçi dolu tıkıcık.

2.1.2.5. Kafiye Düzeni**Kafiye Düzeni aaba Şeklinde Olanlar****Bulbul**

*Ukkuluktuu sayragan, a
Caz ayında caylagan. a
Kış bolgondo ketet da, b
Cazında kelet kayradan. a*

Bülbül

Kulağa hoşça şakır,
Bahar zamanı gelir,
Kış olduğunda gider de,
Yeniden baharda gelir. (815)

Kafiye Düzeni aabb Şeklinde Olanlar

Cılan			Yılan
<i>Uzun-uzun uz kelet,</i>	a		Uzun uzun uz gelir,
<i>Uzun boyluu kız kelet,</i>	a		Uzun boylu kız gelir,
<i>Kabaktarı kaltırap,</i>	b		Göz kapaklarını titretip,
<i>Tırmaktarı caltırap.</i>	b	(1095)	Tırnaklarını parlatıp.

Kafiye Düzeni abab Şeklinde Olanlar

Cılan			Yılan
<i>İyri büyrü çubalıp,</i>	a		Eğri büğrü gidip,
<i>Booru menen soylogon.</i>	b		Gövdesiyle sürünen.
<i>Korkunuçtuu atı bar,</i>	a		Korkunç adı var,
<i>Al emne ekenin oylogun.</i>	b	(1103)	Onun ne olduğunu düşünün.

Kafiye Düzeni aaaa Şeklinde Olanalar

Üzengi, Eyer, Kuyruk, Cal			Üzengi, Eyer, Kuyruk, Yele
<i>Teptim terek,</i>	a		Teptim kavak,
<i>Mindim beşik,</i>	a		Bindim beşik,
<i>Arkam kıyak,</i>	a		Arkam zırh,
<i>Aldım sibak.</i>	a	(3045)	Önüm kazık.

Kafiye Düzeni abcb Şeklinde Olanlar

Çiy Tokugan Taştar, Ayal			Hasır Dokuyan Taşlar, Kadın
<i>Öyüzgünün cılıksı,</i>	a		Öte tarafın yılıksı,
<i>Büyüz öydö kuyukkan.</i>	b		Beride sürüden ayrılmış,
<i>Topçu kulak boz uyuk,</i>	c		Düğme kulak, boz oyuk,
<i>Ayday albay buyukkan.</i>	b	(2191)	Yolunu şaşırılmış.

Kafiye Düzeni aabc Şeklinde Olanlar**Köpölök**

Ebeñ-ebeñ, ebeñ dedi, a
Öydö uçup, ıldıy tömөndөdү, b
Söögü çok bir kuş bar, c
Munun atın kim bildi? a (1031)

Kelebek

Yüksek yüksek yüksek dedi
 Yüksek uçup, aşağıya alçaldı,
 Kemiği yok bir kuş var,
 Bunun adını kim bildi?

Kafiye Düzeni abca Şeklinde Olanlar**Şamal**

Uçkurdugu kep emes, a
Senin algır kuşuñdan, b
Togolotot topundu, c
Kokus çıksa coluñdan. b (286)

Rüzgâr

Hızlı uçtuğu laf değil,
 Senin alıcı kuşundan,
 Yuvarlar takkeni,
 Aniden çıksa yoluna.

2.2. Bilmecelerde söz sanatları

Bilmecelerin tanımı yapılırken, muhtelif varlıkları veya herhangi bir nesneyi çoğu zaman benzetme yoluyla tasvir eden ve muhatabına verdiği ipuçlarıyla sorunun cevabını çözmeye yönlendiren bir tür olduğu üzerinde durulur. Bu özelliği sebebiyle bilmecelerde karşısındakini şaşırtma amaçlı söz oyunlarına, cevabının bulunmasını istenilen nesneye ait nitelikleri, farklı bir varlığı veya nesneye benzeterek yapılan benzetmelere, insanlara ait vasıfların hayvanlara yükleme gibi unsurlara oldukça sık rastlanır. Edebî sanatlar olarak bilinen bu unsurlar, bilmece dilinin vazgeçilmez unsurları arasındadır. Hatta bir bilmecenin zorluğunu veya kolaylığını, bilmecede başvuru edebî sanatın işleme kabiliyeti tayin edebilir. Bu bakımdan bilmecelerde bulunan edebî sanatlar, hem bilmece dilinin ve anlam dünyasının zenginleşmesine imkân verirken hem de farklı kavramları çeşitli sanatların yardımıyla ifade edilmesi neticesinde bilmecelerin cevabını bulmaya çalışanlara farklı nesnelere veya varlıklar arasında ilgi kurmasını sağlamaktadır.

Kırgız Türklerinin bilmeceleri de barındırdığı söz sanatları bakımından oldukça zengindir. Özellikle teşbih ve istiare en sık başvuru sanatlarıdır.

2.2.1. Teşbih

Bilmeceler genellikle benzetmeye dayalı olarak oluşturulur. Farklı varlıklar ve nesnelere birbirlerine benzetilmek suretiyle aralarında alaka kurulur. Mesela ay, yarım bir ekmeğe, güneş uzun boylu sarı bir deveye, yıldızlar darıya, şimşek Tanrı'nın kılıcına ve bulutlar ise pamuktan yapılmış bir deveye benzetilmiştir.

Ay <i>Tam üstündö cartı nan.</i> (19)	Ay Dam üstünde yarım ekemek.
Kün <i>Uzun boyluu sarı atan.</i> (44)	Güneş Uzun boylu sarı deve.
Cıldız <i>Talaaga taruu çaçtım.</i> (81)	Yıldız Tarlaya darı saçtım.
Çağılğan <i>Teñir'imın kılıcı.</i> (221)	Şimşek Tanrı'mın kılıcı.
Bulut <i>Töö casadım kebezden.</i> (298)	Bulut Deve yaptım pamuktan.

Ardıç ağacı kara bir kartala, ceviz ahşap bir sandığa, buğdaylar kırk kıza, kartal yaşlı bir kadına, karınca her türlü zorluğu aşabilen dayanaklı kahverengi bir ata benzetilir.

Arça <i>Kara bürgüt oturat.</i> (431)	Ardıç Ağacı Kara kartal oturur.
Cañgak <i>Cığaç sandık togolok.</i> (639)	Ceviz Ahşap sandık yuvarlak.
Buuday Buğday <i>Talaada kırk kız bar</i> (693)	Buğday Tarlada kırk kız var.
Bürküt <i>Karañğı üydö karaluu katın olturat.</i> (814)	Kartal Karanlık evde yaşlı kadın oturur.
Kumurska <i>Taşdan, zoodan taybagan, Beli içke küröñ at.</i> (1070)	Karınca Taştan, kayadan kaymayan, Beli ince, al at.

Kurbağalar, değişmez mekânları olan gölde havlayan bir köpeğe; insanın kafası yedi delikli bir tokmağa; dişler muhkem bir kaleye; gözler tepedeki bir çift lambaya; geleneksel Kırgız çadırı boz üy insanları yutan bir ejderhaya; süpürge beli bağlı yaşı bir kadına; tren ise katar katar giden deveye benzetilir.

Baka

Sasık köldö it üröt. (1535)

Baş

Ceti teşıktüü tokmok. (1616)

Tiş

Kalaluu korgon buzuldu. (1738)

Köz

Döñ astında koş çırak. (1632)

Bozüy

Aalamda bir acıdaar bilesiñbi? (2038)

Şıprıgı

*Karañgı üydö beli buulgan
kempir catat.* (2238)

Poezd

Katar-katar kara nar. (3242)

Kurbağa

Pis gölde it havlar.

Baş

Yedi delikli tokmak,

Diş

Surlu kale bozuldu.

Göz

Tepenin altında iki mum.

Bozüy

Dünyda bir ejderha, biliyor musun?

Süpürge

Karanlık evde beli bağlı
kocakarı yatar.

Tren

Katar katar kara deve.

Saksağanın dış görünüşü, hareketleri farklı unsurlara benzetilir. Aklığı kara, karalığı kuruma, oturuşu beye ve uçuşu da oka benzetilir.

Sagızgan

*Aktıgı karday,
Karalıgı köödöy,
Oturganı bektey,
Uçkanı oktoy.* (886)

Saksağan

Aklığı kar gibi,
Karalığı is gibi,
Oturuşu bey gibi,
Uçuşu ok gibi.

Kemer, gündüzleyin beli sarmasından dolayı çembere, geceleyin kıvrıldığından dolayı ise bir yılan benzetilmiştir.

Belboo

Kündüzü alkaktay,

Tünküsü cılanday.

Munu kim tapsa,

Aklı dayraday. (2764)

Kemer

Gündüz halka gibi,

Geceleyin yılan gibi.

Bunu kim bulursa,

Aklı derya gibi.

2.2.2. İstiâre

Bir varlığı veya nesnenin kendisine benzerliği bulunan başka bir varlıkla veya nesne ile ifade edilmesi olarak bilinen ve kimi zaman “metafor”, “eğretileme”, “deyim aktarması” da denilen istiare sanatı, bilmecelerde oldukça fazladır (İçel, 2010: 82). Örneğin, gökyüzü mavi bir kaftana, kaftandaki bitler yıldızlara, yağmur yetim bir çocuğa, gözler hızlı koşan iki yüğrük ata, saçlar yamacın üzerindeki kara orman benzetilmiştir.

Kün, Cıldız

Kök çapanım pittep ketti. (106)

Gökyüzü, Yıldız

Mavi kaftanım bitlenip gitti.

Camgır

Cetim bala cer çukuyt. (259)

Yağmur

Yetim çocuk yeri eşeler.

Köz

Eki atım bar,

Biri birinen cügürük. (1661)

Göz

İki atım var,

Birbirinden yüğrük

Çaç

Kara kıya üstündö kara tokoy. (1682)

Saç

Kara yamaç üstünde kara orman.

Namaz ve oruç ibadeti ile iki kutsal bayram da istiare yoluyla toy kuşu ile otuz kaza benzetilmiştir. Diğer bir bilmecede İslam dininin yerine, Kırgızların kutsal saydığı kavak ağacı kullanılmıştır.

Namaz, Ayt, Orozo

Beş bezbeldek,

Eki toodak, otuz kaz, (1944)

Namaz, Bayram, Oruç

Beş toy kuşu,

İki toy kuşu, otuz kaz,

Bir birinen az.

Birbirinden az.

İslam Dini

İslam Dini

*Dünyödö bar bir bay terek,
Budağı köö ardam bolso kerek,
Munu tapkan cigitti,
Akılman dese kerek. (1934)*

Dünyada var bir kutsal kavak,
Budağı her zaman olsa gerek.
Bunu bulan yiğit,
Akıllı olsa gerek.

Kapının kilidi köpeğe; masa, dört yumurtanın üzerinde duran bir tavuğa benzetilmiştir.

Kulpu

Kilit

Bir it bar ürböyt. (1995)

Bir it var, havlamaz.

Stol

Masa

Bir took tört tukum basıp catat. (2262)

Bir tavuk dört yumurtaya basıp durur.

Bir yıl çınar ağacına; on iki ay ağacın dallarına ve üç yüz altmış gün de yapraklara benzetilmiştir.

Cıl, 12 Ay, 360 Kün

Yıl, 12 Ay, 360 Gün

*Bir tüp çınar terek,
On eki şağı bar,
Üç cüz altmış barki bar. (388)*

Bir çınar ağacı,
On iki dalı var,
Üç yüz altmış yaprağı var.

Ateş ve üzerindeki kazanın yerine kızıl ve kara öküz kullanılmıştır.

Ot, Kazan

Ateş, Kazan

Kızıl öküz kara öküzdü calayt. (2429)

Kızıl öküz kara öküzü yalar.

Aşağıdaki bilmeceye kapsı ve deliği olmayan, ama içi dolu insandan oluşan bir ev üzerine kurulmuştur. Ev karpuzun yerine, karpuzun çekirdekleri de evde yaşayan insanların yerine kullanılmıştır.

*Bir üyüm bar,
Eşigi da cok,
Teşigi da cok.*

Bir evim var,
Kapısı da yok,
Deliği de yok,

Birok içi tolo adam. (551)

Ama içi dolu insan.

İki çatal yol ise pantolonun yerine kullanılmıştır.

Şım

Erte turdum,

Eki ayrı colgo kirdim. (2758)

Pantolon

Sabah kalktım,

İki çatalı yola girdim.

2.2.3. Teşhis

İnsanların davranışlarını hayvanlara yükleyen teşhis sanatına bilmecelerde oldukça sık rastlanır. Deniz gökyüzü ile dik dik bakışır, ayaz pencereye nakış işler, ağaçlar yazın giyinir, kışın soyunur, soğanların ise altı kat elbisesi vardır.

Asman menen tikteşet, (206)

Tirizege sayma sayat. (318)

Caydın künü kiyengin,

Kıştın künü çeçingen. (420)

Altı kabat tonu bar. (486)

Gökyüzü ile dik dik bakışır,

Pencereye nakış işler.

Yazın giyinir,

Kışın soyunur.

Altı kat donu var.

Kamış şapka takar, haşhaş yüzünü yırtarak ağlar, serçe pek gevededir, horoz halkı yönetir:

Başında ükü tumagı bar. (782)

Betin tıtp ıylayt. (624)

Oozunun şoktugunan (909)

Tacılıu can başkarat. (1204)

Başında baykuş şapkası var.

Yüzünü yırtıp ağlar,

Ağzının gevezeliğinden,

İbikli can yönetir.

Kurbağa şarkı söyler, hayvan ağılı geceleyin yüz koyun yutar, çizme gündüz gebe, gece ise kısır kalır, kapının zinciri ise geceleyin çalışır, gündüz uyur:

Suuda catıp ır ırdayt. (1549)

Keçinde cuttu, sanatta cüz koy. (2018)

Kündüz booz, tündö kısır. (2766)

Tündösü işteek,

Kündüzü uhtaak. (1992)

Suda yatıp şarkı söyler.

Akşam yuttu, tastamam yüz koyun,

Gündüz hamile, gece kısır.

Geceleyin çalışkan,

Gündüzleyin uykucu.

2.2.4. Intak

Canlı cansız varlıkları insanlar gibi konuşurma esasına dayanan intak sanatına, bilmecelelerde de başvurulur Nehir yazın taşıp kışın donduğunu, bütün halk için kıymete sahip olduğunu dile getirir:

*Cazında taşıym,
Kışında katıym.
Calpı el için,
Kımbatka tatıym. (188)*

Baharda taşarım,
Kışın donarım.
Bütün halk için,
Kıymete sahibim.

Kurbağa ne zaman görüneceğini şöyle anlatır:

*Catam-catam carıkta,
Cazda çıgam arıkka. (1530)*

Yatarım, yatarım ışıktı,
Baharda çıkarım su yoluna.

Kalem yaptığı işi şöyle anlatır:

*Takır kat bilbeym,
Anı moynuma alam.
Kıla cürgön kesibim,
Kulımdar boyu cazam. (3420)*

Boş yer bilmiyorum,
Bunu kabul ediyorum,
Yaparım işimi,
Yüzyıllar boyu yazıyorum.

Zil, okuldaki işlevini şu şekilde söyler:

*Mektepte bar atagım,
Ceteleseñ basamın.
Tabışım ündüü ugulup,
Tak oyumdu aytamın.
Kerektüü buyum men saga,
Atımdı taap atagın! (3440)*

Mektepte var şöhretim,
Tutsan yürürüm,
Sesim sesli duyulup,
Tek düşüncemi söylerim.
Gerekli nesneyim ben sana,
Adımı bulup söyleyin!

2.2.5. Tenasüp

Tenasüp sanatı, anlam birliğini esas alan sanatlardandır. Başka bir ifade ile aralarında yakınlık bulunan kelimeleri bir arada kullanma sanatıdır. Bazı bilmecelerde bu sanatın kullanımına rastlanır. Örneğin aşağıdaki bilmecede bir ev yapımında kullanılan balta, keser, tuğla, sıvamak gibi kelimeler bir arada kullanılmıştır:

<i>Kış kuybay, ılay çılabay,</i>	Tuğla pişirmez, çamur karıştırmaz,
<i>İçi tışın şıbabay,</i>	İçini dışını sıvamaz,
<i>Üy kurup alat kaysı usta,</i>	Ev yapar hangi usta,
<i>Balta, kerki karmabay? (833)</i>	Balta, keser tutmadan.

Başka bir bilmecede de balta ile köknar ağacı birlikte kullanılmıştır.

<i>Bir balta menen miñ karagay kıydım. (3547)</i>	<i>Bir baltayla bin köknar kestim.</i>
---	--

Cevabı balık olan bilmecede ise baş, saş, göz, kaş kelimeleri kullanılmıştır:

<i>Başı bar da, çaçı cok,</i>	Başı var da saçı yok,
<i>Közü bar da, kaşı cok. (1505)</i>	Gözü var da kaşı yok.

Aşağıdaki bilmecede sandık, anahtar, kilit,

<i>Bazardan sarı sandık aldım,</i>	Pazardan sarı sandık aldım,
<i>On eki açkıç menen kilitin saldım.</i>	On iki anahtarla kilit vurdum,
<i>Altın sandık,</i>	Altın sandık,
<i>Altın sandık içinde kümüş catır,</i>	Altın sandık içinde gümüş yatar,
<i>Anı tapkan akılman baatır. (415)</i>	Onu bulan zeki bahadır.

Diğer bir bilmece ise gül ile bülbülün aşkı anlatılır:

<i>Uçuptur maşırıktan eki bulbul,</i>	Uçmuş maşırıktan iki bülbül,
<i>Bulbuldun izdegeni bir kızıl gül.</i>	Bülbülün aradığı bir kızıl gül.
<i>Bulbul izdep bir kızıl gül tapsa dağı,</i>	Bülbül arayıp bir kızıl gül bulsa da,

Konuuga bakça tappay aylanıp cür. (66) Konmaya bahçe bulamadan dönüp durur.

2.2.6. Tezat

Aralarında zıtlık bulunan kelimelerin kullanılmasıyla oluşturulan tezat sanatı, bilmecelerin değişmez özellikleri arasındadır. Aşağıdaki bilmecede ayın bir yüzü kara, bir yüzü ak, diğer bilmecede ise bir ak ile kara at bulunmaktadır.

Ay

*Bir beti kara, bir beti ak,
Tereñ oylop anı tap.* (8)

Ay

*Bir yüzü kara, bir yüzü ak,
İyi düşünüp onu bul!*

Caz, Kış

*Biri ak at,
Biri kara at,
Birin soñunan bir çurkap,
Cıl sayın kuuşat.* (364)

Bahar, Kış

*Biri ak at,
Biri kara at,
Birin arkasından biri koşup
Her sene takip eder.*

Aşağıdaki bilmecelerde helal-haram kavramları bir arada bulunur:

Eşek

*Küçü adal,
Eti aram.* (1179)

Eşek

*Gücü helal,
Eti haram.*

Aaarı

*Tört ayagın büyürgön,
Ay talaaga cügürgön.
Sorposu adal, eti aram,
Bul emine boluçu?* (941)

Arı

*Dört ayağını bükermiş,
Issız yere koşarmış,
Çorbası helal, eti haram,
Bu ne olabilir?*

Alt ve üst karşılığında bilmecelerden sıklıkla yararlanır:

Taş Baka

*Astı taş,
Üstü taş.
Orto ceri*

Kaplumbağa

*Altı taş,
Üstü taş,
Orta yeri,*

Calpak baş. (1112)

Yassı baş.

Cumurtk

Aldı dağı ak taş,

Üstü dağı ak taş,

Deği tuş tarabı taş,

Birok ortosunda bışkan aş. (3509)

Yumurta

Altı da ak taş,

Üstü de ak taş,

Dahi her yanı taş,

Ama ortasında pişmiş aş.

Kış-bahar şu şekilde işlenir:

Cüzüm

Kışındağı görüstan,

Cazındağı gülüstan. (585)

Cazında taşıym,

Kışında katıym.

Calpı el üçün,

Kımbatka tatıym. (188)

Üzüm

Kış zamanı kabristan,

Bahar zamanı gülüstan.

Baharda taşarım,

Kışın donarım.

Bütün halk için,

Kıymete sahibim.

Gündüz ve gece:

Cük

Kündüzü peridey,

Tündösü cindey. (2225)

Yüklük

Gündüzleyin peri gibi,

Geceleyin cin gibi.

Son bilmecemizde ise hem gece-gündüz hem de bey-köle kelimeleri kullanılarak tezat sanatı yapılmıştır.

Cuurkan

Kündüz biy,

Tündö kul. (2214)

Kündüz kan bolot,

Tündö malay bolot. (2215)

Yorgan

Gündüz bey,

Gece kul.

Gündüz han olur,

Gece köle olur.

2.2.7. Mübalağa

Halk edebiyatı ürünlerinde oldukça sık başvurulan mübalağa sanatı, bir şeyi abartarak anlatma esasına dayanır. Örneğin cevabı pire olan aşağıdaki bilmecede halkın bu canlıdan korktuğundan bahsedilir:

Bürgö

*Bir candık özü nazik kalkka tentek
Korkuşat anı körgön urгааçı-erkek.
Tor cayıp miltık atıp albasa da,
Karmalat akırında kol men eptep. (961)*

Pire

Bir varlık kendi ince, halka musallat,
Korkarlar onu gören kadın erkek,
Tuzak kurulup silah atmasa da
Yakalanır sonunda el ile ustaca.

Güneşin yerine kullanılan pide, büyüün dünyaya yettiği söylenir:

Kün

*Bir baatır,
Aalemge tatır. (55)*

Güneş

Bir pide,
Âleme yeter.

Cevabı yıldız olan bilmecede bir kimsenin sahip olduğu yüz yılki kıyamete kadar düşmeden koşmaktadır:

Cıldız

*Bir calgızdın cüz cilkısı bar,
Birinen biri ozboy turgan,
Kıyamet kayımgaça tüşpöy turgan. (73)*

Yıldız

Bir kimsenin yüz yılki var,
Birbirine yetişemez,
Kıyamete kadar düşmeden koşarmış.

3. BÖLÜM

KIRGIZ BİLMECELERİNİN SÖZEL TÜRLER ARASINDAKİ YERİ

Sözlü kültür geleneği içinde oluşan ve halkın kolektif bilincinin birer yaratması olan sözlü edebiyat ürünlerinin en önemli özelliklerinden biri de masal, tekerleme, destan, türkü gibi farklı ürünlerin bir arada bulunmasıdır. Bazen bu ürünlerin birebirleriyle son derece yakın ilişki içinde olduğu, aynı tür içinde farklı sözlü edebiyat ürünleri örneklerine de rastlamak mümkündür. Bilmece de sahip olduğu işlevler bakımından bazı halk edebiyatı ürünleri içinde kendisine yer bulmuştur. Bilmece genellikle masal ve âşık atışmalarında kendisinden yararlanan bir tür olarak bulunmaktadır.

3.1. Bilmece ve halk nesri

3.1.1. Bilmece-masal

Genellikle nesir şeklindeki bir sözlü edebiyat türü olan masalarda bilmece unsurlarına rastlanır. Olağanüstü kahramanların başrolde olduğu ve masal mekânlarında cereyan eden olağanüstü hadiseleri anlatan masalarda doğrudan bilmece örneklerine yer verilmez; fakat masal kahramanlarının başarıya ulaşmasında bilmece, kahramanın zekâsını tayin eden bir unsur olarak öne çıkar. Bundan dolayı bazı masal metinlerinde bilmeceye yakın ifadelerle rastlamak mümkündür.

Masal ile bilmece arasındaki ilk ilişki, bilmece bazılarında mesel şeklinde isimlendirilmesiyle kurulabilir. Kimi Türk topluluklarında ve Türkiye sahasında bilmece için “mesel”, “mesel satma”, “küçük mesel” gibi terimlerin işletildiği bilinmektedir (Türkyılmaz, 2009: 157).

Esmâ Şimşek, Türk bilmecelerinin genel özelliklerini açıklayan makalesinde, masal ile bilmece ilişkisine de değinerek bazı masalardaki bilmece işlevi üzerinde durur. Ona göre, masallar içinde bilmece bir imtihan aracı olarak başvurulur. Masal kahramanları, bilgilerini ve zekâlarını ispatlamak için birbirlerine bilmece sorarlar. Bazen de ülkeler

arasında sorulan bilmece sorulduğu görülür, cevabın çözülememesi de savaş sebebi olarak gösterilir. Masal kahramanı kendisine sorulan bilmeceyi çözdüğü takdirde şu neticelere ulaşır:

- a. Ölümden kurtulur,
- b. Sevdiğine kavuşur,
- c. Büyük mevkiler elde eder,
- d. Padişahın kızıyla evlenme hakkı kazanır,
- e. Zengin olur (Şimşek, 2003: 240).

Kırgız masallarında da bilmeceli ifadelere rastlanır. Bilmeceler kendi tür özelliklerini kaybetmeden, masalın konu gelişimine, düşünce yönünden çözümüne hizmet eder. “Bir kızga Üç Aşık”, “Baarınan Kaysınısı Çoñ”, “Süylöbös Han”, “Akılduu Kız”, “Akılduu Kız menen Zulum Han”, “Gülkayır Gülgö ne Kıldı”, “Gül Gülayırğa Ne Kıldı?”, “Ceyrençe Çeçen menen Akıl Karaçaç”, “Canıbek Han” “Ceeren Çeçen menen Uulu”, “Bir Topu, Akılman Bala”, “Ak Koyon menen Aynek”, “Çal menen Bekkan” gibi masallar bilmeceli masallara örnek olarak verilebilir (İbraimov, 1985: 13; Abdırakunov, 1973: 196-198).

Turdubay Abdırakunov, Kırgız masallarında rastlanan bilmecelerin kullanım yerlerini ve işlevlerini dört gruba ayırarak gösterir:

- a. Bazı masallar, hanın yetişmiş, evlenme çağına gelmiş kızları tarafından bilmece sorulup cevabını bulan kişiyle evlenmesiyle neticelenir. Belirtilen şarta göre, kızlarla evlenmek isteyen, bilmeceyi cevaplar, fakat cevabı bulamayanın başı alınmak suretiyle cezalandırılır. Bazen de canı bağışlanır ve hana ebediyen köle olur. Bazen bilmeceler kızlar tarafından değil, kızların babası tarafından sorulur. Han, bilmecenin cevabını doğru bilen kimseye, zenginliğine ve fakirliğine bakmadan, genellikle genç bir kimseye, mükâfat olarak kızını ve hanlığını verir.
- b. Bazı masallarda bekâr han, gelecekte karısı olacak kız bulmak için bilmecelerden faydalanır, kızın akıllılığını veya akılsızlığını bu sayede tespit eder.

- c. Bazı masallarda bilmeceler, han veya kahraman Ceeren çeçen ile akıllı delikanlının veya kızın, bazen ihtiyarın ilk karşılaştığında aralarından geçen diyaloglarda kullanılır. Herhangi bir zamanda bu şekildeki bilmeceli diyaloglar babası ile delikanlının arasında da geçebilir.
- d. Bilmeceler, devletler arasındaki görüşmelerde veya ultimatolarında, her türlü askerî hareketlerde kullanılır (Abdırakunov, 1973: 193).

Bazı Kırgız masallarında geçen bilmece veya bilmecemsi ifadeler şu şekildedir:

H 540.3. Kralın Bilmeceleri, han, kızlara üç bilmece sorar

H.561.1. Zeki Kız Kralın Bilmecelerini Cevaplar

“Akıllı Kız” masalında han ülkesinde bulunan kızların çözmesi şartıyla üç bilmece sorar ve bu bilmeceleri fakir bir kız çözer. Hanın sorduğu ilk üç bilmece şu şekildedir: “Doğu ile batının arası kaç günlük yol, gök ile yerin arası kaç günlük yol, yalan ile doğrunun arası kaç günlük yol? Bu bilmeceyi, ablalarıyla hanın huzuruna gelen akıllı bir kız çözer. Kızın cevabı şöyledir: “Doğu ile batının arası güneş için bir günlük yol, gök ile yerin arası kaş ile göz kapağının arası kadardır, çünkü kaşınızı kaldırıp yukarıya bakarsanız, gök göz kapağınızı düşürür, aşağıya bakarsanız yer görünür, üçüncü bilmecenin cevabı ise yalan ile doğrunun arası sadece dört parmak, kulak ile duyulursa yalan, göz ile görülürse gerçek, kulak ile gözün arasında ise dört parmak var”.

Kızın sorduğu bilmeceyi bildiğini gören han, üç bilmece daha sorar: Hor görülme nedir, dert nedir, kaygı nedir? Kız şöyle cevap verir: Horluk denen şey hastalıktır, dert, keder ölümdür, kaygı ise yokluktur” (Karadavut, 2006: 337; Tokombayeva ve Kebekova, 2010: 211-214).

H.561. Bilmecelerin Çözümü,

“Kötü Çoban” masalında han kızı, kendisiyle evlenmek isteyenlere bilmece sorar. Bir bıçak, bir ege ve bir çömlek olarak verilen bilmeceyi fakir çoban çözer ve han kızı ile evlenir (Karadavut, 2006: 364-379).

Bir başka masalda bir zengin, çobanının çok güzel karısına sahip olmak ister ve çobana bir bilmece sorar. Zengin sorduğu bilmecenin cevabını çobanın karısı bulur (İbraimov, 1985: 291-292)

Han kızının sorduğu bilmecenin cevabını bilen kişi ile evlendirir (İbraimov, 1985: 292).

H.583. Zeki Çocuk Padişahın bilmecelerini çözer.

“İyiliğe İyilikle Karşılık Verilir” masalında zeki bir çocuk, padişahın sorduğu iki bilmeceyi çözer. İlk bilmece, “karanlık bir evde buğday, arpa, yulaf, darı bir gecede birbirinden nasıl ayrıştırılır?”. İkinci bilmece üstleri aynı bezle süslü, birbirlerine benzer altmış arabada, padişahın kızı bunlardan birisinde olacaktır, padişahın kızı hangi arabadadır” (Yılmaz, 1994: 160).

Bazı masalarda ise manzum bilmecelere yer verilir. Atışmaların bir türü olan bilmeceli atışma bir Kırgız masalında şu şekilde yer almıştır:

Kız:

Moldo torgoy, boz torgoy

Kanatında katı bar.

Karmap alıp sayratkan,

Kaysı kaysı baygambar?

Moldo cigit:

Moldo torgoy, boz torgoy

Kanatında katı bar.

Karmap alıp sayratkan,

İbraim baygambar.

Kız:

Töbödögü tört cıldız,

Batkan ceri kaysı eken?

Kız:

Molla turgay¹⁸, boz turgay,

Kanadında beni var.

Yakalayıp öttüren,

Hangi, hangi peygamber?

Molla Yiğit:

Moldo turgay, boz turgay,

Kanadında beni var.

Yakalayıp öttüren,

İbrahim peygamber.

Kız:

Tepedeki dört yıldız,

Battığı yeri neresi imiş?

¹⁸ Moldo turgay, bir turgay kuşu türüdür (Yudahin, 2011: 750).

*Tört çalıyar birigip,
Catkan ceri kaysı eken?*

Dört halife birleşip,
Yattığı yeri neresi imiş?

*Moldo cigit:
Töbödöğü tört cıldız,
Batkan ceri kıbla.
Tört çalıyar birigip,
Catkan ceri Medina.¹⁹*

Molla Yiğit:
Tepedeki dört yıldız,
Battığı yeri kıble.
Dört halife birleşip
Yattığı yeri Medine.

*Kız:
Catıp kalgan cıgaçka,
Can kirgizgen kim boldu?*

Kız:
Yatıp duran ağaca,
Can veren kim?

*Moldo cigit:
Catıp kalgan cıgaçka,
Can kirgizgen kıyakçı.*

Molla Yiğit:
Yatıp duran ağaca
Can veren kemancı.

*Kız:
Kumurskanı koy kılıp,
Kumga caygan kim boldu?*

Kız:
Karıncayı koyun edip,
Kuma yayan kim?

*Moldo cigit:
Kumurskanı koy kılıp,
Kumga caygan kuu şaytan.*

Molla Yiğit:
Karıncayı koyun edip,
Kuma yayan kurnaz şeytan.

*Kız:
Çegirtkeni at kılıp,
Çertip mingen kim boldu?*

Kız:
Çekirgeyi at kılıp,
Çekip binen kim?

*Moldo cigit:
Çegirtkeni at kılıp,*

Molla Yiğit:
Çekirgeyi at kılıp,

¹⁹ Bilmecedeki dört halifenin de Medine'de yattığı ifadesine karşılık, Hz. Ali'nin türbesinin Irak'ın Necef şehrinde olduğu bilinmektedir.

Çertip mingen kuu şaytan.

Çekip binen kurnaz şeytan.

Kız:

Köpölöktü kuş kılıp,
Kondurup cürgön kim boldu?

Kız:

Kelebeği kuş kılıp,
Konduran kim?

Moldo cigit:

Köpölöktü kuş kılıp,
Kondurup cürgön kuu şaytan.

Molla Yiğit:

Kelebeği kuş kılıp,
Konduran kurnaz şeytan.

(İbraimov, 1985: 292-294)

3.1.2. Bilmece-destan

Kahramanlık temalı eserlerde tıpkı masallarda olduğu gibi kahramanların bazı olaylar esnasında bilmecelelere yahut bilmeceye yakın ifadelere başvurduğu görülür. Fakat destanlarda bilmecelelere yer verilmesi, masallardaki gibi sık değildir. Kırgız Türklerinin Manas destanında bu türden bir örneğe rastlanmaktadır.

Manas'ın Aygan Han ile savaşından önce Manas'ın yiğidi Almanbet, düşmandan haber almak için yola koyulur, yolda Marduba adlı Kalmuk'u öldürür ve onun kılığına girerek Aygan Han'ın şehrine varır. Burada kızların oyununa rastlar. Almanbet de oyuna katılarak Aygan Han'ın kızına söylediği şarkısında bir bilmece söyler (ME, 1995: 141)

.....

*Ak, kara dep, baştadı,
Ak makuluk tuuganı,
Arkasınan kapkara,
Bir makuluk kuuganı,
Aktın alıp ordunu,
Kara basıp turganı.
Karanı koyboy, kazılıp,
Ak aylantıp kuuganı,
Karanın ordun ak alıp,*

.....

*Ak, kara diye başladı,
Ak mahluk akrabası,
Ardından kapkara,
Bir mahluk kovalamış,
Akın şehrini alıp,
Kara geçmiş.
Karayı bırakmayıp,
Ak kovalamış,
Karanın şehrini ak alıp,*

*Kança zaman turganı,
 Kayta alam – dep, talapker,
 Karap turat bu dağı.
 Karanın turgan cerinen,
 Kara too köçüp kuladı.
 Too carılıp cel çıktı,
 Cer carılıp, sel çıktı.
 Kaptagan kara sel kördüm,
 Aralaşkan al selge,
 Altısı bar kabilan,
 Arstan, colbors aralaş,
 Seksen törtün şer kördüm.
 Catkan cayan köldöğü,
 Kölgö batpay kölbödü,
 Añdap tursam al cayan
 Arstandardı körbödü,
 Cayandı közdöy cabılıp,
 Arstandar cönödü.
 Cayan catkan kölündö,
 Cayı – dedim, köönümdö.
 Kaysınısı ölöörün,
 Karap turdum bile albay.
 Sel kaptadı tokoydu,
 Tamırları suurulup,
 Cangel kaliñ tokoylor,
 Say çetinde toñkoydu,
 Cerdik bolup cerdegen,
 Cetimiş töö, baarı atan,
 Cerdi cemire baskan çal buura,
 Celini süttüü kuu ingen,
 Cergesinen kalbadı.*

Nice zaman kalmış,
 Tekrar alacağım diye,
 Bekleyip duruyor öbürü de,
 Karanın durduğu yerinden,
 Kara dağ çökmüş,
 Dağ yarılıp yel çıktı,
 Yer yarılıp sel çıktı.
 Kaplayan kara sel gördüm,
 Selin içinden,
 Altısı var kaplan,
 Arslan, kaplan birlikte,
 Seksen dört arslan gördüm.
 Yatan yayınbalığı göldeki,
 Göle sığmayıp üzerine çıktı,
 Dikkat etsem o yayınbalığı,
 Arslanları görmedi,
 Yayınbalığına doğru yönelip,
 Arslanlara gittiler.
 Yayınbalığı olan gölde
 Yeri dedim içimden.
 Hangisinin öleceğine,
 Baktım öğrenemeyip.
 Sel kapladı ormanı,
 Kökleri koparak,
 Karanlık sık ormanlar,
 Çay kenarında biriktiler,
 Yerli olup yaşayan,
 Yetmiş deve, tamamı erkek,
 Yeri kazarak yürüyen kır buğra,
 Memesi süt dolu boz deve,
 Yerinde kalmadı.

Aygan Han'ın kızı, Kalmuk kılığına giren Almanbet'in şarkısındaki bilmeceyi çözer ve şu şekilde cevap verir:

*Ak degeni Isılam,
Añdatmakka söz kılam,
Aman-esen kalbadım,
Ar kaçça bolsom men mindan.
Kara deşi Macusu,
Karap turup bilbediñ*

.....
*Too kuladı degen söz
Tozulduñar baariñ – dep,
Soyular uluk kaniñ – dep,
Too carılıp, cel çıkkan,
Celdey uçup söz ketip
Cer carılıp, sel çıkkan –
Asker çıgıp musulman
Almak üçün talkalap,
Talap kılıp uşundan
Arbın çerüü kelgeni.
Aytıp catsa bilbediñ
Kıyanga akkan colborsu
Kıraan Manas coldoşu.*

.....
*Cayan kaydan cay aldı
Cayan senin Ayganın,
Calpı baariñ bilbediñ.*

Ak dediği İslam,
Anlatmak için söz ediyorum,
Sağ salim kalmadım,
Nasıl olsam da ben burada.
Kara dediği Mecusi,
Bakıp anlamadınız,

Dağ parçalandı denen söz,
Kuşatıldınız hepiniz diye,
Öldürülecek ulu hakanın diye,
Dağ yarılıp, yel çıkmış,
Yel gibi söz uçup,
Yer yarılıp, sel çıkmış,
Müslüman asker çıkıp,
Almak için talan edip,
Talan etmek için buraya,
Kalabalık asker gelmiş,
Anlatsa da bilmedin,
Sele akan kaplanı,
Cesur Manas yoldaşı.

Yayınbalığı nereye yerleşti,
Yayınbalığı senin Aygan'ın,
Hiçbiriniz bilmediniz.

(Orozbekov, 2017: 318-319).

3.1.3. Bilmece-atasözü

Bilmece ile halk edebiyatının diğer türleri arasında yakın ilişki vardır. Birçok bilmece metni, kendi yapısını muhafaza ederek veya değişik ortam ve sebeplerden dolayı birtakım değişikliklere uğrayarak farklı türlerde metin hâline gelebilir. Örneğin aynı sözlü edebiyat

ürünü, farklı bağlamlarda söylenmesi veya söylenişindeki farklılıklarından dolayı bilmece ya da atasözü olabilir (Boratav ve Başgöz, 1974: 4).

Bilmeceler, halk edebiyatının en eski türlerinden biri olması nedeniyle, türküler, atasözü ve deyimler, destanlar, aydış şiirleri, komuz ezgilerine kadar nüfuz edip onlarla ilgili olmuştur. Atasözleri ve deyimler ile bilmeceler, kısalığı ve ahenk yapısı, vecizeye yakınlığı, metafora başvurulması bakımından birbirine oldukça yakındır. Bu yakınlıktan dolayı, bazı örneklerde onları birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Atasözleri ve deyimlerde de bilmecelerdeki gibi gizli bir düşünce mevcuttur. Bilmeceler yapısı, dış görünümüyle de özellikle cevapsız olduğunda atasözleri ve deyimlere oldukça benzer özelliktedir. Bu ifadelerin bilmece mi yahut atasözü mü olduğu, muhtevası dikkate alınarak belirlenir. Bilmece her türlü nesnelere hakkında son derece geniş bir muhtevaya sahipken, atasözleri genellikle toplumdaki ilişkiler, ahlak, insanların karakteri hakkında söylenir. Aynı şekilde bilmeceler soru şeklinde olduğundan atasözünden ayırt edilebilir (İbraimov 1985: 13). Fakat bu şekildeki bilmece karakterine sahip olan atasözlerine az rastlanır:

El catsa da, Elebay akem catpayt, El yatsa da Elebay ağam yatmaz.

Açıla elek sandıkta, Açılmamış sandıkta,
Bıçıla elek kunduz bar. Enenmemiş kunduz var.

Uyadan emne körsö, uçkanda oşonu alat. Yuvadan ne görse, uçtuğunda onu işler.

Altın sandık içinde altın saka Altın sandık içinde altın aşık kemiği,
Alçı taası bilinbeyt. Ötesi berisi bilinmez.

(Zakirov, 1972: 19; Abdırakunov, 1973: 153; İbraimov 1985: 13).

Bazı bilmeceler, özellikle soru formundaki bilmeceler, cevaplarıyla birleşerek atasözü karakterine bürünebilir. Örneğin “*Murun tuulup, kiyin kalgan emne?*” şeklindeki bilmecenin cevabı “kulak” olarak verilir. Daha sonra bu bilmece “*Murun çıkkan kulaktan, kiyin çıkkan müyüz ozuptur*” şeklinde bir atasözü hâline gelmiştir (Zakirov, 1972: 19). Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür:

Düynödö emne külük?

Dünyada ne yüğrük?

Söz atası emne?

Sözün atası ne?

Suu atası emne?

Suyun atası ne?

Düynödö emne tattuu?

Dünyada ne tatlı?

*Bışırırşañ aş,
Bışırbaşañ kuş.*

Pişirirsen aş,
Pişirmezsен kuş.

gibi bilmecelerin cevabı sırasıyla “sanaa (düşünce)”, “kulak”, “bulak”, “uyku”, “cumurtka” olarak gösterilir. Bu bilmeceler bazen cevapları ile birleşerek atasözünü kullanarak kullanıldığı da görülür:

Düynödö sanaa külük.

Dünyada düşünce yüğrük.

Söz atası kulak, suu atası bulak.

Sözün atası kulak, suyun atası bulak.

Düynödö bal tattuu emes, uyku tattuu.

Dünyada bal tatlı değil, uyku tatlı.

Cerde catkan cumurtka

Yerde yatan yumurta

Asmanda uçkan kuş bolot.

Gökte uçan kuş olur.

(Abdirakunov, 1973: 157).

3.2. Bilmeceler ve anonim halk şiiri

3.2.1. Bilmece-tekerleme

Sözlü edebiyat geleneğinin en yaygın türlerinden kabul edilen tekerlemeler, daha ziyade bilmece, ninni, âşık şiiri gibi diğer folklor ürünlerinde de son derece geniş bir şekilde bulunması sebebiyle şekil, muhteva, işlevleri itibarıyla sınırları tam manasıyla çizilemeyen bir sözlü edebiyat türüdür. Fakat kendisine mahsus şekil, muhteva ve anlatım özelliklerine de sahip olmasının yanı sıra, diğer türlerden bağımsız olarak söylenen tekerlemelerin de bulunduğunu söylemek mümkündür (Duymaz, 2002: 9).

Tekerleme türü üzerinde incelemeleri bulunan Ali Duymaz tekerlemelerin belli bir ana konuya dayanmadığına, bağlı buldukları türlerle ilişkileri bakımından anlamlarından ziyade fonksiyonlarıyla ön planda olduğuna, mısra başı ve mısra sonu kafiye, aliterasyon ve secilerle sağlanan ses oyunlarıyla belli bir nazım düzenine büründüğüne ve çoğunlukla muhtevanın yerine şekil ve işlevin tayin ettiği karaktere sahip olduğuna dikkat çeker. Aynı şekilde çoğu tekerlemelerin azımsanmayacak ölçüde saçma veya anlamsız sözlerden meydana gelmesi sonucunda oluşan muhteva serbestliği sayesinde değişik türlerin içinde kullanılma imkânı sağladığını belirtir (Duymaz, 2002: 21).

Ali Duymaz, bilmece sorma geleneğinde tekerleme özelliği gösteren metinlerin iki şekilde yer aldığını söyler. İlk grupta tekerleme edası taşıyan bilmece metinleri yer alır. Diğer grup ise bilmece sorma geleneği içinde bulunan ve bilmece metni dışında özel bir yere sahip olan tekerleme metinleridir (Duymaz, 2002: 268).

Kırgız halk edebiyatında tekerlemeler “cañılmaç” terimiyle karşılaşılır. Hızlı konuşmaya, dil gelişimine, söz ustalığına yardım eder, özellikle çocukların ana dillerinin öğrenmelerini ve doğru bir şekilde telaffuz etmelerini sağlar (Şeriyeve ve Muratov, 1994: 31).

Bazı bilmecelerin, tekerleme görevi gören örnekleri mevcuttur:

*Bagal bagal, bagal kiyik,
Bagalçaktuu cündüü kiyik,
Kaşık tolbos kanduu kiyik,
Kazan tolbos göştüü kiyik.*

Küçük, küçük, küçük geyik,
Ayakları yünlü geyik,
Kaşık dolmaz kanlı geyik,
Kazan dolmaz etli geyik.

(İbraimov, 1985: 54)

Diğer yandan yalanlamalı tekerlemelere benzer bilmecelere de rastlanmaktadır:

*Çegirtkeni at kılıp,
Çerüügö mingen kim eken?
Kumurskanı koy kılıp,
Kumga caygan kim eken?
Kara suunu kaynatıp,
Kaymak algan kim eken?*

Çekirgeyi at yapıp,
Ordu yürüten kimmiş?
Karıncayı koyun yapıp,
Kuma yayan kim imiş?
Kara suyunu kaynatıp,
Kaymak alan kimmiş?

(İbraimov, 1985: 14).

Cevabı ağız, burun, sakal-bıyık olan bilmece metni tekerleme edası taşımaktadır:

<i>Küñgöydöğü taş kuduk,</i>	Güneydeki taş kuyu,
<i>Tegeregi ak kuduk.</i>	Etrafi ak kuyu,
<i>Teskeydegi taş kuduk,</i>	Gölgedeki taş kuyu,
<i>Tegeregi ak kuduk.</i>	Etrafi ak kuyu.
<i>Bürkölgöndö karañğı,</i>	Kapandığında karanlık,
<i>Tünü tüşkön taş kuduk.</i>	Geceleyin taş kuyu.
<i>Açılğanda karañğı,</i>	Açıldığında karanlık,
<i>Aalamga cetken ak kuduk,</i>	Âleme yeten ak kuyu,
<i>Ortosunda sarı kır,</i>	Ortasında sarı tepe,
<i>Orguştap agat bulağı.</i>	Fıskırıp akar pınarı.
<i>Caykalıp sonun körk beret,</i>	Çalkalanıp güzellik verir,
<i>Betege, şıbak, tulañı.</i>	Ot, pelin, çimeni.
<i>Oylonup munu kim tabat?</i>	Düşünüp bunu kim bulur?
<i>Adamda bolot bu dağı.</i>	İnsanda olur bu dahi.

(İbraimov, 1985:120)

Anadolu bilmece sorma geleneğinde bilmece oyunu sırasında her türlü gayretine, akıl yürütmesine karşın bilmeceyi bilemeyen kişi, bilmeceyi sorana bir şehir vermek mecburiyetinde kalır. Oyunun sonunda bilmeceyi soran cevabı verir. Ancak bu cevap, cezalandırıcı, alay edici ve küçük düşürücü bir tekerlemeyle birlikte verilir. Bilmece sorma geleneği bağlamında, ancak metin dışında yer alan bu metinler, tekerleme özelliği taşımaktadır. Anadolu'da Balıkesir ve Elazığ'dan derlenmiş bu tip tekerlemeler mevcuttur (Duymaz, 2002: 272).

Kırgız Türklerinin bilmece sorma geleneğinde de benzer mahiyete sahip tekerlemelere rastlanmaktadır. Buna göre sorulan bilmeceyi çözemeyen ve bu başarısızlığı nedeniyle cezalandırılan kişiye Aldım-sattım oyunu ile kendisiyle alay edilen bir tekerleme söylenir:

<i>Sattım, sattım,</i>	Sattım, sattım,
<i>Sart betine kattım.</i>	Sart yüzüne kattım.

Kolun Kokon ciberdim,

Butun Bukar ciberdim.

Tilin calayak kıldım,

Tişin bokko saydım.

Murdun şimek kıldım,

Közün şam çırak kıldım.

Oozun kültük kıldım.

Küñ ciligin külgö,

Kar ciligin karga ırgıttım.

Tabışmak, tabışmak,

Tay kuyruguna cabışmak.

Kölökösün, körüşmök,

Körüp alıp öbüsmök.

Elini Hokand'a yolladım,

Ayağını Buhara'ya yolladım.

Dilini kundak yaptım,

Dişini boka batırdım.

Burnunu sübek yaptım,

Gözünü lamba yaptım,

Ağzını kültük²⁰ yaptım.

Gün iliğini küle,

Kar iliğini kara attım.

Bilmece, bilmece,

Tay kuyruğuna yapışmak,

Gölgesinde görüşmek,

Görüp öpüşmek.

(İbraimov, 1985: 13).

3.3. Bilmeceler ve âşık edebiyatı

Türk Dünyasının sözlü kültür geleneği içinde değişen zaman ve mekânda varlığını farklı ad ve ortamlarda devam ettiren âşıklık geleneği, çeşitli coğrafi sahalarda yaşayan Türk topluluklarının müşterek geleneği olma vasfını kazanmış oldukça köklü bir gelenektir. Kökeni ozan/baksı geleneğine dayanan bu sözlü kültür geleneğinin temsilcileri, akın, cırav, âşık, ozan gibi isimler almışlardır. Geleneğin mensupları ferdi olarak şiirler terennüm etmelerinin yanında, çeşitli toplantı ve ortamlarda dinleyiciyi eğlendirmek veya bir anlamda ustalıklarını, yeteneklerini ispat etmek maksadıyla karşılıklı söyleyişlerde de bulunmuşlardır. Atışma olarak bilinen bu şiir müsabakalarında âşıklar, şairlik kudretinin bir ölçüsü olarak bilmecelere de başvururlar.

Umay Günay Anadolu âşıklık geleneğindeki âşık atışmalarının bir bölümü olan bağlama-muamma bölümü hakkında şu bilgileri verir:

“Anadolu âşık tarzı şiir geleneğinde âşıklar arasında karşılaşma, deyişme, atışma veya karşı beri denilen sistemli deyişlerin tekkellüm bölümünde yer alan bağlama-muamma bölümünde iki âşık birbirlerinin dinî, tasavvufî ve İslamî bilgilerini ölçerler. Bağlama veya muamma adıyla anılan bu

²⁰ Kültük: Pisliklerin akması için çocuk beşiğinin altına konulan teneke, kutu, çömlek yahut bir parça keçe gibi şey. bk. Yudahin, 2011: 536).

tür deyişmelerde âşıkların biri diğerine soru sorar, ikinci âşık birinci âşığın açtığı ayağa bağlı olarak sorulan sorunun cevabını taşıyan bir dörtlük söyler. Dörtlük sayısı kısıtlı olmadığı gibi ikinci âşık birinci âşığın sorusuna cevap verdiği dörtlük içinde karşısındakine de soru yöneltebilir. Birinci âşığın soruları bitip hepsi doğru olarak cevaplanmışsa o zaman ikinci âşık yeni ayak açarak kendisini sorguya çekmiş olan âşığı imtihan eder” (Günay, 2008: 89).

Anadolu âşık tarzı şiir geleneğindeki muamma bölümü, Kırgız akınlık geleneğinde de bulunmaktadır. Bilmece türü, aytiş şiirlerinde geniş bir şekilde yer almış ve aytiş türünün bir kolu hâline gelmiştir. Kırgız halk edebiyatındaki “Talım Kız menen Köböktün Aytişi”, “Baygabıl menen Çata Kızdın Aytişi” gibi birçok muamma örneği mevcuttur. Toktogul, Naymanbay, Barpı, Ceñicok gibi ünlü akınlar da atışmanın bu türüne ait eserler vermişlerdir. Akın karşılaşmalarındaki muamma bölümü, akının akınlık sanatındaki kabiliyetini, hazırcevaplığını sınamayı amaç edinen atışmanın zor bir türü olarak kabul edilir. Bundan dolayı bazı akınlar birbirlerini atışmanın diğer bölümlerinde mağlup edemeyince, muamma bölümüne geçip yeteneklerini bilmece sorarak ölçmeye çalışırlar.

Muamma bölümüne ait bazı örneklerin, kopuz ezgilerinde (Aygan menen Ketbukanın Aytişi) ve hacimli halk şiirlerinde (Kurmanbay) yer aldığı bilinmektedir.

Kırgız aytişleri üzerine doktora çalışması yapan Ulanbek Alimov, aytiş türleri ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Anadolu âşıklık geleneği üzerinde yapılan araştırmalarda Kırgız aytiş türlerinin hepsinin tam karşılıkları bulunmaktadır. Ancak Kırgız akınlık geleneği araştırmacıları bunları aytişin birer türü olarak değerlendirmeye almışlardır. Anadolu âşıklık geleneğindeyse türler, âşık karşılaşmalarının birer bölümü olarak ele alınmıştır. Aytişlerin türlerinde dikkat edilmesi gereken diğer bir konu da, her karşılaşma için geçerli olmamakla birlikte, aynı karşılaşmada iki veya daha fazla aytiş türünün kullanılmasıdır. Bu durum akınların irticalen (tökmölük) şiir söylemesinden ve atışmanın (akınlardan biri, seyircinin veya atışmayı yönetenler tarafından belirlenen) seyirinden kaynaklanmaktadır. Örnek olarak “Barpı ile Kalmurza’nın karşılaşmasında” olduğu gibi, aynı karşılaşmanın (iki varyantında da) içinde aytişin Kordoo (Sicilleme) türünün ve Tabışmak (bilmece) türünde icra edilmesini gösterebiliriz” (Alimov, 2010: 167-168).²¹

Kırgız akınlık geleneğinde aytişler aşağıdaki gibi tasnif edilmektedir:

1. Uçuraşuu Aytişi (Selamlaşma)
2. Kayım Aytişi (Taşlama)

²¹ KIRGIZ Türklerinde olduğu gibi, Kazak Türklerinin âşık tarzı şiir geleneğinde de bilmececi aytişlere rastlanır. “Cumbak aytişi” olarak bilinen aytiş türünde akınların birbirlerinin yeteneklerini sınamak ön plandadır. Kazak cumbak aytişleri hakkında detaylı bilgi için bk. Metin Ergun (2002) Kopuz Sarını: Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneği Akın ve Cıravlar, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, s.25.

- 3 Kordoo Aytışı (Sicilleme)
4. Maktoo Aytışı (Övme, yüceltme)
5. Alım-Sabak Aytışı (Nazire)
6. Sanat Aytışı Öğütleme, (Didaktik)
7. Tabışmak Aytışı (Muamma)
8. Diğer Aytış Türleri (Alimov, 2010: 167).

Bazı aytışlarda akınlar tarafından sorulan bilmeceler, Kırgız bilmece geleneğinde yer alan bilmecelerdir. Örneğin “Eseaman ile Çoñdu Akının Aytışı ve “Talım Kız ile Köböğ’ün Atışması”nda yer alan bilmece, halk arasında da yaygın olarak söylenen bilmecelerden biridir.

Usta Kırgız akınları Barpı ile Ceñicok’un bilmeceli atışmasının bir bölümü şu şekildedir:

Ceñicok:

*Bayatan aytkan sözüme,
Kapa bolbo, çıragım,
Cürögüñdü çıkarıp,
Bir pas seni sındadım.
Öydö ötöt kök döböt,
Ildıy ötöt boz döböt.
Eki döböt ayrımın,
Akıl menen kim köröt?
Tamagınan kan çıkpay,
Sunalıp kişi nege ölot?*

Deminden söylediğim sözüme,
Darılma, ışığım,
Yüreğini çıkarıp,
Bir az seni sındadım.
Yukarı geçer beyaz köpek,
Aşağı geçer kır köpek.
İki köpeğin farkını,
Aklıyla kim görür?
Damağından kan çıkmadan,
Yıkılıp insan niye ölür?

Barpı:

*Öydö ötkön kök döböt,
Amal bolot, Ceñicok.
Ildıy ötkön boz döböt
Şamal bolot, Ceñicok.*

Yukarı geçen beyaz köpek,
Zaman olur, Ceñicok.
Aşağı geçen kır köpek,
Rüzgâr olur, Ceñicok.

*Munu Barpı bilbese,
 Caman bolot, Ceñicok.
 Bilbegender bul sözdü,
 Nadan bolot, Ceñicok.
 Kögörüp öskön kiyanı,
 Kış kün körböyt, Ceñicok.
 Azireyil can tartat,
 Eç kim körböyt, Ceñicok.
 Ölüm başka kelgende,
 Er muñayat, Ceñicok.
 Can denden ketkende,
 Köz tunarat, Ceñicok.
 Tappadı dep bolbogun
 Sen kicalat, Ceñicok.*

Ceñicok:

*Dünyödö biröo bar,
 Turbay ketet, Barpı akın.
 Bölök colgo özünü,
 Burbay ketet, Barpı akın.
 Ekinçisi aytkanım,
 On eki caş, Barpı akın.
 Tabalbastan bolbogun,
 Menden kusa, Barpı akın?*

Barpı:

*Senin aytkan kasiyet-
 Kündün nuru, Ceñicok.
 Kün çıgabı coludan,
 Bilseñ, çını, Ceñicok?
 Ay menen Kün cılışsa,
 Kim cete alat Ceñicok?
 Kün bolboso, dem alıp,
 Kim es alat, Ceñicok?*

Bunu Barpı bilmezse,
 Kötü olur, Ceñicok.
 Bilmeyenler bu sözü,
 Nadan olur, Ceñicok.
 Yeşerip büyüyen ot,
 Kış göremez, Ceñicok.
 Azrail can alır,
 Hiç kimse göremez, Ceñicok.
 Ölüm başa gelince,
 Yiğit bile baş eğer, Ceñicok.
 Can bedenden gidince,
 Göz kapanır, Ceñicok.
 Bulamadı diye sakın,
 Sen düşünme, Ceñicok.

Dünyada biri var,
 Durmadan gelir, Barpı akın.
 Başka yola kendini,
 Çevirmeden gelir, Barpı akın.
 İkinci diyeceğim,
 On iki yaş, Barpı akın.
 Bulamadığından sıkılıp,
 Beni özleme, Barpı akın?

Senin dediğin olay,
 Güneşin nuru, Ceñicok.
 Güneş kendi yoluyla çıkar,
 Gerçeği bilersen, Ceñicok?
 Ay ile güneş hareket edince,
 Kim ulaşabilir Ceñicok?
 Güneş olmazsa soluk alıp,
 Kim dinlenebilir, Ceñicok?

*Teptegerek bir nesre-
Aydın özü, Ceñicok.
Kanday boldu Barpının
Aytkan sözü, Ceñicok?*

Yusyuvurlak bir şey-
Aydın ta kendisi, Ceñicok.
Nasıl oldu Barpı'nın
Söylediği sözü, Ceñicok?

diyerek Ceñicok akının bilmeceğine doğru cevap verir. Bilmece sorma sırası Barpı akına gelir ve şu bilmeceyi sorar:

Barpı:

*Senin aykanıña unadım.
Senen da bir söz suradım.
Başında bar seldesi,
Oozunda bar kelmesi,
Üç cüz altmış bir cöcösü,
Munun kanday boldu manisi?*

Senin dediklerini yaptım.
Senden de bir söz sordum.
Başında var sarığı,
Ağzında var kelimesi,
Üç yüz altmış bir civcivi,
Bunun nedir anlamı?

Ceñicok:

*İmerilip süylödüm,
İlek-ilegiñ bilbedim.
Kaydan sanap bileyin
Cöcölörüñ balasın?
Ceñicoktu, Barpı akın,
Ar balaaga salasıñ.*

Eğilip konuştum,
Sorunu bilemedim.
Nereden sayıp bileyim,
Tavuğun civcivlerini?
Ceñicok'u Barpı akın,
Her belaya sokarsın.

Ceñicok akın, bilmececinin cevabını veremez. Bir anlamda atışmayı kaybetmiş olur. Bunun üzerine Barpı akın şöyle der:

Barpı:

*Abalı menden suradıñ,
Türdü ırdın kıyının.
Çeçalbasañ Ceñicok,
İçi ötköndöy ıyınıñ.*

Sırasıyla sordun,
Türlü şiirin zorunu.
Çözemezsen Ceñicok,
İçi ağrımışçasına ıkın.

Ceñicok:

Kıyndıktı tez bilgen.

Zorluğu tez anlayan.

*Kıstalıŷta söz bilgen,
Ak tañday asıl akından,
Kalıŷpaysıñ Barpı akın.
Ar dayım bolsun oyuñda;
Akındık coluñ oñunda-
Arıŷtaysıñ, Barpı akın.*

Güçlükte söz bilen,
Ak damaklı asil akından,
Geride kalmazsın Barpı akın.
Her daim olsun aklında;
Akınlık yolunda son hızla
İlerliyorsun, Barpı akın.

Ceñicok yenildiğini kabul ederek Barpı akını över ve akınlık yolunda ilerlemesini, yolunun açık olmasını diler (Alimov, 2010: 270-273).

Yukarıda örnek olarak verilen muamma metninde akınların birbirlerine sordukları bilmecelerin ekseriyeti, halk arasında yaygın olarak bilinen bilmecelerdir. Diğer bir ifade ile anonim olarak tespit edilen bilmece metinleri ile âşıkların atıŷmalarında kullanılan bilmeceler, hemen hemen aynıdır.

4. BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKLERİNİN BİLMECELERİNDE MİTİK UNSURLAR

4.1. Bilmecelelerin mitolojiyle ilişkisi

Bilmecelerin mitoloji ile alakası daha çok bilmece türünün ortaya çıkışı ile ilgili teorilere dayanmaktadır. Bilmecelerin kökeni hususunda ortaya atılan ve kabul gören dikkate değer teorilerden biri, Rus folklorist V. Anikin tarafından geliştirilmiştir. Anikin'e göre bilmecelerin kökeni, ilkel insanların animistik inançları etrafında oluşan tabularla ilgilidir. Tabiattaki her nesnenin bir ruhu olduğu temelinde gelişen animistik anlayışın tezahürlerinden biri, hayvanların ve doğadaki nesnelerin kutsal kabul edilmesi ve her varlığın bir sahibinin, iyesinin kabulüne dayanmaktadır. Buna göre doğadaki kutsal varlıklar, insanların hayatına müdahale edebilen, felaketler getirebilen, hatta ölümlere yol açabilen olağanüstü varlıklar olarak tasavvur edilir. İşte insan hayatına bu şekilde tesir edebilen bu kutsal varlıklardan korunmak için, onların isimleri doğrudan söylenmemesi esasına dayanan gizli bir dil vücuda getirilmiştir. Böylece adının yerine başka lakap ve kelimelerle anılan kutsal varlığa karşı tedbir alınmakta ve muhtemel tehlikeler bertaraf edilmektedir. Bu şekilde oluşan gizli dilin, bilmece türünün kökenini teşkil ettiği öne sürülmektedir (Başgöz ve Tietze, 1999: 5-6).

Kırgız kaynaklarında da bilmece türünün kökeni konusunda, mitoloji ile ilişkisi vurgulanır. Özellikle tabu olarak görülen inançların tesiri sonucunda bilmece türünün meydana geldiği belirtilir. D. K. Zelenin, V. P. Anikin ve İ. M. Kolesikov gibi Rus folkloristlere göre, bilmecelerin teşekkülüne tabu (tergöö sözdör) sebep olduğu, çünkü eski devirlerde herhangi bir nesneyi kendi adıyla anılmasını yasaklayan inancın etkisiyle mecazi anlamda gizli kelimeler oluştuğu öne sürülür. Kırgız bilmecelerinde örtmece sözlerin oldukça zengin oluşu, bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir (Orozobekova, 2004: 253-272).

Ruhlar âleminde ve onların bölgelerinde ses çıkarmak veya adı seslenilenin karşılık vermesi suretiyle varlığını hissettirmesi, tehlikeli sayılır. Böyle durumlarda insanın

ayrılabilir parçası yani ruhu, “başka dünya” varlıkları tarafından kaçırılabilir (Lvova vd. 2013: 163).

Türklerin ilkel dönemlerinde totem hayvanlar ile ilişkili olarak meydana geldiği düşünülen ve tabu kabul edilen hayvanlar ilgili birtakım yasaklamalar mevcuttur. Bu yasak genellikle tabu hayvanın adının anılmaması yasağıdır. Kökeni oldukça eskiye dayanan inancın tezahürlerini günümüz Türk toplulukların hayatlarında da müşahede etmek mümkündür.

Bazı hayvanların kutsal sayılmaları sebebiyle adlarının doğrudan söylenmemesi yasağı, Altay Türkleri için de geçerlidir. Altaylıların geleneksel kabullerine göre kutsal kabul edilen hayvanların isimleri doğrudan anılmaz, haklarında gülünç hikâyeler anlatılmaz. Bu hayvanları bazıları şu şekildedir: Ayı, kurt, porsuk, yılan, samur, tavşan, tilki, baykuş, saksağan, kuzgun ve balık. Tıpkı diğer topluluklarda olduğu, kutsallık atfedilen hayvanların isimleri yerine onları tasvir eden veya çağrıştıran birtakım ifadelere başvurulur. Örneğin ayı “abaay”, “Altaydın eezi”, “kayrakan”, “can karındaş”; kurt “uzun kuyruk”, “kök iyt”, “kök taygıl” gibi kelimelerle anılır. Aynı zamanda bu “kutsal” hayvanların avlanması da belli kurallara bağlanmıştır (Dilek, 2013: 15).

Geleneksel inanç dünyasında tespit edilen tabulardan biri de kadınların diline aittir. Altay Türklerinde kadın hayatının her alanı, evlilikten itibaren birtakım yasaklarla kuşatılır. Dışarıdan evlilik kuralının işletildiği topluluklarda kadın, “başka dünya” ya geçer. Bu dünya da insanların dünyası olmasına rağmen, mitolojik algılamada yabancı bir dünyadır. Buna göre evlilik öncesi uygulamalardaki yasaklar zamanla ortadan kalkar; fakat gelinin yeni evinde eşine ve eşinin akrabalarına adlarıyla hitap edememe yasağı devam eder. Denilebilir ki, onun için bu kişilerin adları yoktur. Gelinin uyması gereken bu yasağa göre, gelin, eşinin veya eşinin akrabalarının özel isimleriyle değil, onların ağabey, dede, abla gibi sosyal konumlarını belirten ifadeleri kullanmak zorundadır. Özel isimleri kullanmasına izin verilmeyen gelin, hitap ettiği kişileri tasvir etmek durumunda kalır. Örneğin kayınvalidesi hakkında konuşan gelin, ondan bahsetmek için “küpeli olan” ifadesini kullanır. Bunun gibi daha ziyade kadınların diline mahsus, böyle bir yasaklamadan doğan birçok kelime dile yerleşir (Lvova vd. 2013: 172-175). İşte kadınlar dilinde görülen bu türden yasaklamalar, tıpkı kutsallık atfedilen ruh ve iyelerde olduğu gibi yoğun bir örtmece kelimelerin kullanımına sebebiyet vermiştir.

İlhan Başgöz ve Andreas Tietze, “Türk Halkının Bilmeceleri” adını taşıyan antolojide, Rus folklorist V. Anikin’in teorisini genel hatlarıyla açıkladıktan sonra, Anikin’in ilkel devirlerde teşekkül eden animistik anlayıştan ötürü oluşan tabuları doğru bir şekilde tespit ettiğini; fakat bu gizli dilin ne zaman bilmece oyununa dönüştüğüne ilişkin yeterli açıklama getirmediğini söylerler. Ayrıca her tabunun da sadece animistik anlayıştan türediği görüşüne de karşı çıkarlar. Onlara göre Anadolu’nun muhtelif yerlerinde domuz ile ilgili rastlanılan “dağda gezen” gibi tabu sözlerin kökeninde İslam dini vardır. Ayrıca açıkça söylenmesi uygun görülmeyen yahut gizli kalması gereken mesajların da gizli dilden oluşan ve bilmece gibi ifadelerle anlatıldığını vurgularlar (Başgöz ve Tietze, 1999: 5-6). Şüphesiz İslamiyet ile tanışmış Türk topluluklarının, domuzu dinî yasak sebebiyle tüketmemeleri, yetiştirmemeleri sonucunda domuz üzerinde birtakım yasakların teşekkül ettiği ileri sürülebilir. Fakat unutulmamalıdır ki, eski devirlerden itibaren Türk topluluklarını diğer Altay gruplarından ayıran en önemli özelliklerden birisinin hiçbir zaman domuz yetiştiriciliği ile meşgul olmamaları gelmektedir. Elbette böyle bir tercihin oluşmasında yaylak-kışlak hayat kültürünü benimseyen Türk topluluklarının yerleşik hayat tarzında yetiştirilmesinde daha mümkün ve sürdürülebilir olan domuz yetiştiriciliğine rağbet etmemeleri de etkili olmuştur. Fakat İslamiyet ile tanışmamış yahut İslami etkinin zayıf olduğu sahalarda yaşayan Türk topluluklarının dillerindeki domuz ile ilgili örtmece kelimelerin varlığı, tıpkı diğer hayvanlarda olduğu gibi animistik inançlar çevresinde geliştiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Elbette farklı coğrafi saha ve iklim koşullarında yaşayan ve değişik kültür çevreleriyle etkileşimde bulunan Türk topluluklarının tabii olarak inanç dünyalarındaki farklı unsur ve yorumlara yol açtığı gerçeği de gözden uzak tutulmamalıdır.

Tabiattaki her nesnenin ruhu ve gizli bir kudreti esasına dayanan animistik anlayış etrafında gelişen tabu/örtmece kelimeler, genellikle hayvanların adları, zarar verebilecek kötü ruhların adları, kişilerin yasak adları, ölüm, hastalık, fiziksel yetersizlik, insanın durumu ve anatomisi, kişinin cinsel hayatı, evlilik ilişkisi gibi kavramları içerir. Tabu sözcüklerin yerine kullanılan, duygu ve çağrışım bakımından daha tarafsız eş anlamlı sözcükler de zaman içinde kullanıla kullanıla söz konusu varlık ya da durumun doğrudan adı durumuna gelir ve tabulaşır (Yılmaz, 2014: 312-326). Gülsüm Killi Yılmaz, Sibiryaya Türk topluluklarının dillerinde ayı ile ilgili örtmece söz ve ifadelerini incelediği çalışmasında, ayının yerine “dede, amca, nine, dayı” gibi akrabalık adları bildiren adlar,

“tayganın efendisi, hükümdar, sahip” gibi saygı ifade eden unvan ve hitaplar, “yiğit, güçlü, canavar” gibi ayının gücünü yansıtan ifadeler, “yer kulaklı, yırtıcı, korkunç gibi ayının üstün özelliklerini belirten örtmece kelimelerin kullanıldığı belirtir (Yılmaz, 2014: 312-326).

4.2. Bilmece-kült ilişkisi

4.2.1 Astral kült

Türklerin gökyüzü ile kurduğu ilişkinin temelinde Tanrı tasavvuru yatmaktadır. Orhun Abidelerindeki metinlerde somut bir şekilde takip edilebilen bu ilişki, gökyüzünün Tanrı veya Tanrısal varlıkların mekânı olduğu tasavvuru anlayışı etrafında teşekkül etmiştir. Gökte ay, güneş, yıldız gibi astral unsurlar ve gökte meydana gelen tabiat hadiseleri de bu kutsal anlam içinde şekillenerek ilkel dönemlerden itibaren Türklerin geleneksel inanç dünyalarında kült seviyesine ulaşmıştır. Günümüz Türk topluluklarının gündelik hayatlarında bağlı kaldıkları uygulamalarda tespit edilebilen bu anlayış, hâlen etkisini sürdürmekte yahut çeşitli dinleri benimseyen Türk topluluklarının geleneksel uygulamalarında, inançlarında kalıntılara tesadüf edilmektedir. Göksel varlıkları tanıma gayreti neticesinde oluşan birtakım inançlar, aynı şekilde sözlü ürünlere de yansımıştır. Türk folklorunun değişik türlerinde mevcut bu inancın kalıntılara bilmeceelerde de rastlanılmaktadır.

Türklerin inanç sistemlerinde gökyüzünde gerçekleşen tabiat olaylarının genellikle müsebbibi olarak Tanrı düşünülür. Yıldırım, şimşek ve gök gürültüsü çoğunlukla gökyüzünde yaşayan Tanrı'nın cezası, laneti olarak yorumlanır. Buna göre korkunç, gürültülü hadiselerin sorumlusu Tanrı'dır (Roux, 2002: 126-127).

Kırgız Türklerinde şimşek ve gök gürültüsünün canlı bir varlık olduğu inancı hâkimdir. Özellikle şimşekten çekinilir, korku duyulur. Gök gürültüsü ve şimşeğin nedenini gökyüzünde yaşayan Makul ve Makkay adlı iki meleğin hareketlerine bağlarlar. Bu iki melek, kendilerini büyük kamçılı ile kovaladıkları anda gök gürültüsü; kamçılarının uçlarının parçalandığı durumlarda ise şimşeğin çıktığını düşünürlerdi. Tanrı'nın öfkesi olarak algılanan şimşekten çok korkan Kırgızlar, bu gibi durumlarda “*Aylanayıñ Tenir*

koldoy kör, çağılğanından sakta caratkan (Kurban olayım Allah'ım koru, Şimşeginden koru Yaradan)" şeklinde dua ederlerdi (Dıykanbayeva, 2016: 41).

Kırgız bilmecelerinin tabiat ve gökyüzü ile ilgili bilmece metinleri incelendiğinde ay, güneş, yıldırım ile alakalı mitolojik görüşlerin kalıntılarına rastlanılmaktadır. Buna göre şimşek, Tanrı'nın kılıcı olarak ifade edilir ve Tanrı ile ilişkilendirilir:

Çağılğan

*Teñirimin kılıcı,
Cerge tiyet bir uçu,
Bu nimne boluçu?*

Şimşek

Tanrı'mın kılıcı,
Yere değer bir ucu,
Bu ne olabilir?

(Kayıpov, 2005: 216)

Türk topluluklarının mitolojik dünya görüşlerinde gökyüzünde meydana gelen gök gürültüsü, yıldırım, rüzgâr gibi tabiat hadiselerinin, kuş, ejderha, boğa gibi birtakım hayvanların, kimi olağanüstü varlıkların veya yaşlı bir kadının eylemleri sonucunda gerçekleştiğine inanılmaktadır (Harva, 2014: 168-183). Aşağıda cevabı gök gürültüsü ve şimşek olan bilmecelerde bu anlayış ile ilgi kurulabilir. Buna göre gök gürültüsü ve şimşek, buğra, kısrağın kükremesidir.

Kün Kürküröö, Çağılğan

*Kür kür buuram kürküröyt,
Tört ayağı zirkireyt.*

Gök Gürültüsü, Şimşek

Kızışan buğram kükrer,
Dört ayağı titrer.

(İnv. No.706/21)

Kün Kürküröö, Çağılğan

Buluttan buurul aygır kişeneyt.

Gök Gürültüsü, Şimşek

Buluttan kır aygır kişner.

(İnv. No.706/21)

4.2.2. Ateş kültü

Eski Türk inançlarının merkezinde yer alan ve genellikle insan olarak tasavvur edilen iyeler, tabiattaki her şeyin bir sahibi olduğu düşüncesi etrafında şekillenir. Bu tür bir tasavvurun, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Türk topluluklarının geleneksel hayatlarında da önemli bir unsur olduğu müşahede edilir. Buna göre ateş ve ocak da iyeli

kabul edilen varlıklardan sayılmaktadır. İnsanların birtakım ihtiyaçlarını karşılamasının yanında ateş ve ocağın iyeli ve kutsal kabul edilmelerinden dolayı koruyucu ve cezalandırıcı vasfı da bulunmaktadır. Sibiryaya ve Türkistan sahasında yaşayan Türk boylarının geleneksel hayatlarının temel unsuru olan ateş ve ocak etrafında da çeşitli inanmalar teşekkül etmiştir.

Geleneksel dinî inanç ve kabullerini güçlü bir şekilde devam ettiren Türk boylarında ateş, iyeli ve kutsal kabul edilir. Dolayısıyla ateşe karşı sergilenecek davranışlarda dikkatli olunması gerekir. Ona hürmet edilir, gerekli ihtimam gösterilir. Bu saygının neticesinde ateş ve ocak çevresinde birtakım yasaklamalar ortaya çıkmıştır. Bu yasaklamalardan bazıları şu şekildedir: “ateşe kötü bir şey saçılmaz, bıçak, makas gibi sivri uçlu aletler çevrilmez, su ve kan dökülmez, ateşe üflenmez, tükürülmez, çöp, pislik atılmaz, küfredilmez”. Ateş etrafında oluşan tabuların arkasında ateşin kutsal sayılması, koruyuculuğu, bereket vericiliği, temizleyiciliği, kutsal varlıklar arasında aracı olması ve tehlikeliliği gibi sebepler bulunmaktadır (Dilek, 2007: 34-52; Kumartaşlıoğlu, 2016: 327-367).

Ateş ve ocak iyesi, insanlar tarafından antropomorfik şekilde algılanmıştır. Diğer bir ifade ile evin ve ailenin koruyucusu kabul edilen ateş, kişileştirme yoluyla tasvir edilmiştir. Buna göre ateş iyесinin genellikle bir kadın olduğu inancı hâkimdir. Muhtelif Türk boyları arasında “ot ene”, “ot ine” gibi isimlerle anılan ateş iyesi, bir kadının fiziki özelliklerine sahiptir. Minusinsk Tatarları için ateş iyesi altmış belikli, kırk dişli, boz kısrak üzerinde seyahat eden, Yenisey’in yukarı kısımlarında yaşayan bir bakire iken, Altay Türkleri için de ak ve parlak genç bir kız olarak bilinmektedir. Aynı şekilde ateş iyесinin kadın suretinde olduğuna inanılması, diğer önemli iyelerden kabul edilen Umay Ana ile de aralarında ilgi kurulmasına sebebiyet vermiştir (Kumartaşlıoğlu, 2016: 98-101).

Kırgız Türklerinin geleneksel inançlarında da ateş önemli bir yere sahiptir. Eski Kırgızların defin törenlerinde ölümlere yakılma işleminin uygulandığı tespit edilmiştir (Tryjarski, 2012: 234). Günümüz Kırgız Türklerinin evlilik geleneklerinde ise “otko kirgizüü” töreninde ateş önemli bir unsur olarak yer almaktadır. Düğünden sonra uygulanan “otko kirgizüü” töreni, esas itibarıyla gelinin yeni dâhil olduğu damadın akrabalarına tanıtılmasını, aileye yeni kabul edilen kişinin “üye” olarak kabul edilmesini sembolize eder. Bu törende, damadın

evine ilk kez gelen gelin, ocağı selamlar ve ocağa yağ döker. Aynı şekilde yeni evlenen genç çiftler, damadın yakın akrabaları tarafından sırayla yemeğe davet edilir. Gelin davet edildiği eve eğilerek girer. Evin yaşlı kadını geline dua ederek ateşe yağ atar ve “*Aldığın kişiyle beraber ağarıp beraber yaşlan, bundan sonra bu ocağa gelip dur*” der ve gelinin ağzına sarı yağ sürer (Polat, 2008: 171-172). Görüldüğü üzere “yabancı” olan gelinin aileden biri sayılması amacıyla uygulanan törende ateşe başvurulmuştur. Başka bir ifade ile aileye yeni katılan üyenin meşruiyeti, ailenin simgesi sayılan ocak/ateş vasıtasıyla sağlanmaktadır. Ateşe saçı saçan kişinin yaşlı bir kadın olması da ateş iyesinin dişil olduğu inancıyla yakından ilişkilidir.

Kırgız bilmecelerinde de ateş iyesi ile ilgili inancın izlerine rastlanılmaktadır. Ateş iyesinin genellikle dişil olarak düşünülmesi, bilmecelere de yansımıştır.

*Kiçinekey sarı kız,
Baarı cokko darı kız.*

Küçücük sarı kız,
Her şeye deva kız.

(İnv. No.706/226)

Karañğı üydö sarı kız oturat.

Karanlık evde sarı kız oturur.

(İbraimov, 1985: 178).

4.2.3. Ağaç kültü

Türklerin geleneksel inançlarında tabiatın önemli unsurlardan olan ağaçlar önemli yer tutmaktadır. Özellikle dünyanın farklı toplumlarında da benimsenen mitolojik hayat/dünya ağacıyla ilgili tasavvura Türklerin geleneksel dünya görüşlerinde de tesadüf edilmektedir. Türklerin kutsal kabul ettiği ve Tanrı’yı sembolize ettiğine inanılan hayat ağacının diğer sıfatlarından biri de bay terek (kavak) ağacıdır. Kazak, Karakalpak, Kırgız, Altay Türklerinin “pay terek/bay terek” diye bildikleri kavak ağacı, kökleri yeraltında, gövdesi yeryüzünde ve dalları gökyüzünde olduğuna inanılan bir dünya ağacı olarak kabul edilir. Kavak ağacının gövdesinden ya da tepesinden akan kutsal sıvı (süt, su) kahramanlara kuvvet verip, ölümsüzlük bahşeder. Kavak ağacının en önemli özelliği Tanrı’yı sembolize etmesidir (Ergun, 2012: 442).

Kırgız Türkleri arasında da “bay terek” kutsal kabul edilen ağaçlardandır. Kırgızların meşhur Manas destanında bay terek ayrıntılı bir şekilde yer alır. Manas’ın ölümünden sonra oğlu Semetey’i düşmanların saldırılarından korumak amacıyla yola çıkan Kanıkey, aç ve susuz kaldığı bir sırada karşısına bir bay terek çıkar. Burada rastladığı ağaca kendisini ve oğlunu koruması için yalvarır. Kanıkey’in yakarışını kabul eden bay terek, dallarından ırmak gibi süt akıtır. Kanıkey ve oğlu Semetey akan süttten içip eskisi gibi kuvvetlenirler (Ergun, 2012: 443-44).

Kırgız Türklerinin bilmecelerinde kavak ağacı ile alakalı olarak cevabı İslam dini olan bilmecede bay terek (kavak) ağacının kutsallığına işaret edilir. Burada geleneksel dinî anlayışta kutsallık atfedilen kavak ağacı, yeni kutsal bir din olan İslamiyet’i açıklamak için kullanılmıştır.

İslam Dini

*Düniyödö bar bir bay terek,
Budagı köö ardam bolso kerek,
Munu tapkan cigitti,
Akılman dese kerek.*

Dünyada var bir kutsal kavak,
Budağı her zaman olsa gerek.
Bunu bulan yiğit,
Akıllı olsa gerek.

(İnv. No:198/38)

4.2.4. Su kültürü

Kırgız Türklerinde “ee”ler ile birlikte ele alınan ve tıpkı onlar gibi koruyucu özelliğe sahip pir inancı bulunmaktadır. Kırgız bilim adamı Orozobaev’e (2014: 65) göre Kırgız Türklerinde yaşayan pir inancında İslamî unsurlar ile eski Türk inancına ait unsurlar bir arada bulunmaktadır. Ona göre bu kavram, Gök Tanrı inanç sistemindeki iyelerin İslamiyet dönemindeki devamı ile İslam mitolojisinde yer alan bazı peygamberlerin Kırgız geleneksel inanç sistemindeki konumu ve halk inanışlarındaki etkisi olarak görülebilir. Söz konusu pirlere Kırgız geleneksel inanç sistemindeki eeler ile aralarında birtakım farklar bulunmaktadır. Buna göre pirlere kimliği bilinen varlıklar olması, eeler arasındaki en büyük farktır. Diğer önemli bir fark da pirlere kutsallık atfetme ve yardım dileme noktasındadır. Kırgızlara göre eeler, pirlere kadar kutsal sayılmazlar. Yine aynı şekilde

müşkül durumlarda pirlere sığınılıp yardım istenilmesine rağmen, eelerden bir yardım beklenilmez (Orozobayev, 2014: 66).

Pir adıyla tanımlanan ve kutsallık atfedilen bu kişiler, çoğu tarihte yaşamış, fakat zamanla halk muhayyilesinin tesiriyle efsanevi karakter hüviyetine bürünmüş şahsiyetlerdir (Özkan, 1993: 736). Eski inanç sisteminde yer alan ve farklı kelimelerle ifade edilen bazı pirlere, İslamlaşma ile birlikte bazı hayvanların hamileri olan Çolpan Ata, Kambar Ata, Oysul Ata, Zeñgi Baba gibi isimlere dönüşmüştür (Orozobayev, 2014: 65). Örneğin; Kırgız Türkçesinde “Şaymerden” kelimesi “yiğitlerin hamisi” anlamında kullanılır. Bu kelimenin İslam’ın dört halifesinden biri olan Hz. Ali’nin lakabı “şah-ı merdan” dan geldiği açıktır. Cesaret ve kahramanlığın timsali olarak kabul edilen Hz. Ali’nin lakabı, Kırgızlarda “yiğitlerin hamisi”, savaşa giden kahramanları düşmanlardan koruyan, müşkül durumlarda onlara yardım eden bir “pir”e dönüşür (Orozobayev, 2014: 66). Fakat bütün pir isimleri İslami dönemde kaybolmamış, eski Türk dininin önemli unsuru olan Umay Ene gibi isimler de “çocukların koruyucusu, hamisi” anlamında Kırgız pir inançlarında yaşamaya devam etmiştir (Orozobayev 2014: 71).

Kırgız Türkleri arasında bilinen pirlere şu şekildedir: Kambar Ata (atın hamisi), Oysul Ata (devenin hamisi), Çolpon Ata (koyunun hamisi) Zengi Baba (ineğin hamisi), Umay Ene (çocukların hamisi), Şaymerden (yiğidin hamisi), Kayberen (geyiğin hamisi), Baba Dıykan (çiftçilerin hamisi), Böltök (bıldırcının hamisi), Döötü (zanatkarların hamisi) Dönköy (köstebeğin hamisi), Caltañkara (atın hamisi), Bavakan (atın hamisi), Mañkayın (ayının hamisi), Kumayık (köpeğin hamisi), Buudayık (kuşun hamisi), Sulayman (suyun piri) gibi birçok pir adı geçmektedir. Fakat Bavakan, Mañkayın, Dönköy gibi bazı pir isimleri sadece ağızlarda yaşamakta olup çoğunun adı unutulmuştur. Halk arasında Çolpan Ata, Oysul Ata, Zeñgi Baba, Kumayık, Buudayık gibi pirlere yaygın bir şekilde bilinmekte ve Kırgız folklorunda oldukça sık yer almaktadır (Orozobayev, 2014: 65-66; Mukasov, 2004: 328). Diğer yandan Kırgız Türklerinin ünlü destan kahramanı Manas da Kırgız halkının koruyucu ruhu, piri olarak kabul görür (Orozobayev, 2014: 72).

Kırgız Türklerinin geleneksel inançlarında suyun piri/iyesi Süleyman olarak bilinir. Çoğunlukla ırım cırım, em-dom şiirlerinde rastlanan “suu çilten”, “suu başı”, “suunun eesi Sulayman” gibi ifadeler, bu inancın bir yansımasıdır.

Oy, aziret Sulayman pirim,

Oy, duldul atan-töö peri meyman,

Oy, Sulayman attu suu çilten meyman,

Oy, oşo suu başı Sulayman meyman.

(Mukasov, 2004: 328).

Kırgız Türkleri, akıntılı sulardan geçerken suların piri Süleyman'dan yardım isterler, ona dua ederler:

Akını katuu dayradan,

Alla Taala koldosun.

Su keçkende cetelep,

Sulayman bolsun coldoşuñ.

Şaştırı albay kıynalıp,

Şaytan şaşıp oñbosun.

Sulaymandan kagacıp,

Çölgö kaçıp cogolsun.

Oomiyn!

Akıntısı şiddetli ırmaktan

Allah Teâlâ korusun.

Suyu geçtiğinde yardım edip,

Süleyman olsun yoldaşın.

Acele ettirmeyip zorlanıp,

Şeytan şaşıp yok olsun.

Süleyman'dan korkup,

Çöle kaçıp defolsun.

Âmin!

(Dıykanbayeva, 2016: 208).

Kırgız Türklerinin bilmece geleneğinde yer alan şu bilmece metni, geleneksel inançlar etrafında şekillenen suyla ilgili inançların izlerini taşır:

Bürküt, Balık, Tegirmendin Taşı, Çay

Toodon talaçak kördüm,

Suudan sulayman kördüm.

Köşüp catkan taştı kördüm,

Tuzsuz içken aştı kördüm.

Kartal, Balık, Değirmen Taşı, Çay

Dağdan dalan gördüm,

Suda Süleyman gördüm

Köpük döken taşı gördüm,

Tuzsuz yenen aşı gördüm.

(İbraimov, 1985: 63)

Çöö, Börü, Balık, Mışık

*Çoldo çölöymön,
Toodo toloymon,
Suuda sulayman,
Hışlakta Kılayman.*

Çakal, Kurt, Balık, Kedi

*Çölde Çölöymön,
Dağda Toloymon
Suda Süleyman,
Kışlakta Kılayman.*

(Mukambayev, 2009: 1075)

Türk dünyasında oldukça yaygın olan ve birçok varyantına rastlanan bu bilmeceye ilişkin en geniş inceleme, Andreas Tietze tarafından yapılmıştır. Tietze, “Çok Cevaplı Bir Türk Bilmecesinin Tahlili” adlı makalesinde, söz konusu bilmecenin Osmanlı ve diğer Türk boylarındaki varyantlarını yapı, mısra, kelime yönünden inceleyerek esas kökenini tespit etmeye çalışır. Çeşitli varyantları karşılaştırdıktan sonra bilmecede bulunan “Süleyman” ifadesinin çoğunlukla Müslüman Türkler arasında tespit edilen varyantlarda bulunduğunu, fakat İslamiyet ile tanışmamış Altay, Hakas, Tuva, Yakut Türklerinde de bilmecenin korunduğuna dikkat çeker. Buna göre bilmecenin en eski ve orijinal hâlinin “Suda suyun efendisi/Dağda dağın efendisi” şeklinde olduğunu ve eski Türk inanç unsurlarından su iyesi ile ilişkilendirilebileceğini belirterek, İslamiyet ile birlikte bilmecenin eski mitolojik manasını kaybedip, İslami ifadelerle büründüğünü söyler (Tietze, 1981).

Tietze'nin tespiti, Kırgız Türklerinin geleneksel inançlarıyla da paralellik gösterir. “Suda Süleyman” ifadesi Müslüman Kırgız Türklerinin bilmece geleneğinde sıkça yer almaktadır. Aynı zamanda suyun pirini Süleyman olarak kabul ederler. Buradan hareketle denilebilir ki, eski inançlarda farklı bir isimde yaşayan su iyesi, Kırgızların İslamlaşması ile birlikte Süleyman adı üzerinde birleşmiştir. Fakat suyu koruyan iye inancı terkedilmemiş; su iyesi Süleyman şeklinde devam etmiştir.

4.2.5. Hayvan kültürü

Türklerin geleneksel inançlarında kendine mahsus bir yeri olan hayvanlar etrafında da birtakım inanmalar teşekkül etmiştir. Özellikle vahşi hayvanlar kategorisindeki kurt, boğa, kaplan vb. hayvanlara ilişkin Türk kültüründe belli bir değer atfedildiği, tarihî kayıtlardan ve bazı epik metinlerden takip edilmektedir. Türklerin hayvanlara verdiği değer ve bazı sembollerin hayvanlar vasıtasıyla iletimi, kimi zaman hayvanlara duyulan saygının

derecesinin totem inancıyla ilişkilendirilmesine de sebebiyet vermiştir. Bu konu üzerinde yapılan incelemelerde farklı görüşler öne sürülmüştür. Diğer yandan özellikle kartal, kurt ile ilgili hayvanlara ait bazı nesnelere gündelik ve sosyal hayattaki kimi uygulamalarda koruyucu işlevinin bulunması, adı geçen hayvanların geçmiş dönemde totem hayvanı olarak kabul edildiğinin kültürel kalıntısı şeklinde yorumlanmıştır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi kendisine ait bir ruhu olduğu düşünülen ve kutsallık atfedilen bazı hayvanların adlarının söylenmemesi yasağı, örtmece kelime ve ifadeleri doğurmuş ve Anikin'in teorisine göre bilmece türünün teşekkülüne de zemin hazırlamıştır. Tıpkı Türk dünyasına ait bilmecelerde olduğu gibi, hayvanlarla ilgili Kırgız bilmecelerinde de bu kabilden örtmece kelimelerin pek fazla olduğu söylenebilir. Fakat bu tip bilmece metinlerinde geçen bütün ifadelerin tabu inancıyla ilişkilendirilmesi de doğru bir tespit değildir. Gerçekten bazı bilmecelerin birtakım dinî ve geleneksel inançların etkisiyle oluştuğu iddia edilebilir. Fakat her nesne veya hayvan hakkında söylenen, örtmece olarak nitelendirilen sıfat veya ifadelerin arka planında tabu inancının bulunduğu görüşü, aşırı bir genelleme olacağı gözden uzak tutulmamalıdır.

Kırgız Türklerinin kültürel dünyasında da hayvanlarla ilgili birtakım tasavvur ve inanç ekseninde gelişen uygulamaların izlerine rastlanılmaktadır. Kırgız Türklerinin hayvanlar dünyasına duyduğu yakınlık, sevgi sözcüklerinde de görülebilir. Kırgızlar çocuklarını hayvan yavrularının isimleriyle severler. Örneğin: “kozum (koyun yavrusu)”, “botom (deve yavrusu)”, “kulunum (at yavrusu)”, “torpogum (inek yavrusu)”, “ulağım (keçi yavrusu)”, “cöcöm (tavuk yavrusu)” (Dıykanbayeva, 2016: 102).

Aynı şekilde Kırgız destanlarında kahramanların tasvirleri, hayvanlardan hareketle yapılmaktadır. “Manas destanında kahramanların tasvirinde olumlu benzetmeler, daha çok kaplan, bürküt (kartal), şumkar (şahin) gibi yırtıcı; olumsuz benzetmeler ise kaman (erkek yaban domuzu), çoçko (domuz), eşek gibi küfür ve hakareti çağrıştıran hayvanlara nispetle yapılmaktadır” (Özkan, 1995: 45).

4.2.5.1. Kuşlar

4.2.5.1.1. Doğan

Eski Türklerde evlerin ve sarayların süsü; hakanlar ve yiğitlerin sembolü olarak kıymet verilen doğan, folklor ürünlerinde de oldukça yaygındır. Aynı zamanda yırtıcı hayvanların adını verme geleneği uyarınca, insanlara Tuğrul, Çağrı, Sungur, Şahin, Lâçin gibi doğan isimleri verildiği bilinmektedir (Ögel, 2010: 129).

Kırgız Türklerinin türeyiş efsanelerinin birinde Kırgızların kökeni doğanla ilişkilendirilmektedir. Efsaneye göre çadırın içinde uyuyan bir kadının etrafında bir doğan uçar. Zaman içinde bu kadının hamile olduğu anlaşılır. İşte bu doğan çocuk, Kırgız beylerinin atası olarak kabul edilir (Dıykanbayeva, 2016: 12).

Kırgız Türklerinde “itelgi” olarak bilinen doğan kuşu, avcılıkta kullanılan en önemli kuşlar arasındadır. Kırgız folklor ürünlerinde doğan, genellikle güç ve cesaretin simgesidir. Tespit edilen bir Kırgız efsanesinde alıcı kuşlar kartal ve doğan, daima rekabet hâlinindedir, kartal, doğanın yavrularını yer, bunun üzerine doğan, kartalı pençesiyle öldürür. Bundan dolayı kuşların en güçlüsünün doğan olduğu söylenir (Dıykanbayeva, 2004: 282-283).

Kırgız Türklerinin bilmecelelerinde de doğan ve kartal benzer özellikleri ile yer alırlar. Her ikisi de yüksekte oturan yaşlı bir kadına benzetilir. Ayrıca kuşların en hızlı uçanı, en güçlüsü olarak tanıtılırlar.

İtelgi

*Cük burçunda mañkayıp,
Karaluu katın oturat.
Kaçan da bolso ordunda,
Kıymıldabayt kıl etpeyt,
Bir cerinen bılk etpeyt.*

Doğan

Yüksekte uçup duran,
Karalı kadın oturur,
Hiçbir vakit yerinden,
Kıpırdamaz, kımıldamaz,
Bir kez yerinden oynamaz.

(İbraimov, 1985: 63)

4.2.5.1.2. Baykuş

Kırgız Türklerinde baykuş, kutsal sayılan hayvanlardandır. Bu yüzden baykuşlarla ilgili kısıtlamalar mevcuttur. Baykuşların öldürülmesi yasaklanmıştır. Kırgız kabilelerin bazı türeyiş efsaneleri de baykuşla ilişkilendirilir. Aynı şekilde bir Kırgız kabilesi Soltoların Ükü (baykuş) adlı bir boyuna rastlanır. Diğer yandan Kırgızlar arasında baykuşların hamile kadınları ve çocukları koruduğu inancı mevcuttur. Buna göre doğumun daha kolay gerçekleşmesi için kadının üzerine baykuş kondururlar. Benzer bir işlem çocuğu olmayan kadınlar için yapılır, çocuğu olmayan kadınların odasına gece vakti baykuş koyarlar. Çocuk doğduktan sonra beşiklere baykuşun teleğini ve tırnağını asarlar. Aynı şekilde günümüz Kırgız kızlarının başlığına takılan baykuş teleği, süs olmaktan ziyade baykuşun koruyucu özelliğinden yararlanmak içindir (Dıykanbayeva, 2016: 107).

Baykuş hakkındaki bilmece şu şekildedir:

Ükü

*Adam karap turganday,
Kanatı bar kaldaygan.
Tünküsün uyku körbögön,
Kündüzü uçup cürbögön.*

Baykuş

İnsana bakıyor gibi,
Kanadı var kabaran,
Geceleri uyku uyumayan,
Gündüzleri uçup durmayan.

(İbraimov, 1985: 65)

4.2.5.1.3. Bildırcın

Kırgız Türkleri arasında “bödüönö” olarak bilinen ve son derece hızlı uçabilen kuşlardan biri kabul edilen bildırcın, bu özelliğinden dolayı yorga atlara benzetilmiştir. Ayrıca küçük boylu ve boz renginde oluşu, bilmecelerde vurgulanmıştır. Bunun yanında bazı bilmecelerde “Toktomuş”, “Meşirep” gibi örtmece kelimelerle ifade edilmiştir.

Bödönö

*Tap-tap, tap corgo,
Taman ayak boz corgo,
Celip ketse cetkirbeyt,
Cerge tüşşö körünböyt.*

Bıldırcın

Tap tap tap yorga,
Küçücük boz yorga.
Yelip gitse yetişilmez,
Yere düşse görünmez.

4.2.5.1.4. Bülbül

Türkistan ve Türkiye sahası Türk edebiyatında aşkın sembol ifadelerinden biri olan bülbül, Kırgızlar tarafından da oldukça sevilen ötücü kuşlardan biridir. Bülbülün en önemli özelliklerinden biri de her zaman zengin tabiat unsurları ile bezenmiş ortamlarda yaşamasıdır. Kırgız Türklerinin Yenisyey civarından Aladağ'a göç etmelerini ve Ala Arça ırmağının kökenini açıklayan "Ala Arça Suyu" adlı efsanede, Moğolların saldırısına uğrayan Kırgız kabilesine yaşlı bir kadın, çok hoş öten bülbülün öttüğü topraklara göç etmelerini, orayı kendilerine mekân tutmalarını tavsiye eder. Trajik olayların ertesinde Kırgız kabilesi "Ala Arça ırmağın aktığı, çok güzel bir kuş öttüğü ve yemyeşil tabiata sahip Aladağ'a" yerleşirler. Bu efsanede bülbül, cennet gibi düşünülen toprakların bir unsuru olarak yer almıştır (Dıykanbayeva, 2004: 251-252).

Bülbül kuşu, bilmecelere küçük ve güzel ötüşlü olarak yansımıştır. Güzel ötüşlü olması sebebiyle Kırgızlar kendisini akın, usta hatip olarak adlandırmıştır. Ayrıca argen, gramofon, keman gibi müzik aletleri bülbüle benzetilerek oluşturulmuştur. Edebî eserlerde sıkça kullanılan aşk metaforlarından bülbül-gül ilişkisi de bilmece metinlerinde yer almıştır.

Cevabı bülbül olan bazı bilmeceler şu şekildedir:

*Cayda bar da küzdö cok,
Akın dep aytat elibiz.
Güldüü cerde, çöldö cok,
Kay can bul oylop kör!*

Yazın var da güzün yok,
Ozan der halkımız.
Çiçekli yerde var, çölde yok,
Hangi can düşünüp bulur!

(Sadıkulova, 2014: 407)

*Ukkuluktuu sayragan,
Caz ayında caylagan.
Kış bolgondo ketet da,
Cazında kelet kayradan.*

Kulağa hoşça şakır,
Bahar zamanı gelir,
Kış olduğunda gider de,
Yeniden baharda gelir.

(İbraimov, 1985: 65)

4.2.5.1.5. Kartal:

Kartal, Kırgız Türklerinin önem verdiği yırtıcı kuşlardandır. Özellikle avcılıkla meşgul olan Kırgızların, av hayvanlarını avlamak amacıyla kullanılan alıcı kuşların başında kartal gelirdi. Kırgız Türklerinde kartallarla ilgili yaygın olan inanışlardan biri, kartalın insanları kötü varlıklardan koruyucu işlevine yöneliktir. Bu inanç bağlamında bazı kartalların doğum sırasında kadının ciğerini söküp, suya atan albarstıyı yakalayarak kadını ve çocuğu ölümden kurtardığına dair çeşitli hikâyeler anlatılmaktadır. Kartalın, albarstıyı bertaraf eden, insanları koruyan kutsal bir kuş olduğuna inanan Kırgızlar, albarstıyı uzak tutmak, onun saldırısından korunmak için kartalın koruyucu özelliğine başvururlar. Buna göre doğum anında albarstının saldırısından kaçınmak için evde kartal bulundurulur (Baycigitov, 1985: 143). Aynı şekilde çocukların elbiselerine ve beşiğin üst kısmına kartalın tırnakları asılır (Orozobaev, 2014: 60).

Kırgız Türklerinin bilmecelerinde kartal, dağları mekân tutan, öfkeli bir kuş olarak tanıtılır. Ayrıca kartal yaşlı bir kadına benzetilir.

Bürküt

Karañğı üydö karaluu katın olturat.

Kartal

Karanlık evde yaşlı kadın oturur.

(İbraimov, 1985: 62)

4.2.5.1.6. Turna

Türk boylarının sözlü geleneklerinde kendisine sıkça rastlanılan ve haberci kuş motifi ile bilinen turna kuşu ile ilgili Kırgız bilmecelerinde ay ve güneşin üzerinden veya altından uçan ve altın, gümüş kaval çalan bir yiğit olarak tasvir edilir. Bu bilmecenin en eski varyantı, Kıpçak Türklerinin dil yadigârı Codex Cumanicus adlı eserde bulunmaktadır (Tietze, 1966: 32).

Karkıra

*Ay üstüdön ötkön cigit,
Altın çoor tartkan cigit,
Kün üstüdön ötkön cigit,
Kümüş çoor tartkan cigit.*

Turna

Ayın üstünden geçen yiğit,
Altın kaval çalan yiğit,
Güneşin üstünden geçen yiğit,
Gümüş kaval çalan yiğit.

4.2.5.2. Karada yaşayan hayvanlar

4.2.5.2.1. Deve

Deve, Kırgızların kutsal saydığı hayvanlardandır. Bu inancın etkisiyle Kırgızlar arasında deve ile ilgili çeşitli inançlar mevcuttur. Kırgızlar devenin eskiden bir insan olduğunu, daha sonradan deve kılığına girdiğine inanırlar. Bundan dolayı deveyi binek olarak kullanmazlar. Devenin dövülmesi de yasaktır (Dıykanbayeva, 2016: 109).

Günümüz Kırgızlar arasında deve ile ilgili bazı uygulamalar devam etmektedir. Kutsal kabul ettikleri dağların, mezarların, pınarların, ağaçların sahibinin ak deve olduğuna inanılır ve bu yerlere gidip dua edilir. Özellikle çocuk isteyen kadınlar, bu kutsal sayılan mekânlara gidip dua eder ve devenin sesini duyabilmek için geceyi orada geçirirler. Devenin sesini işiten kadınların kısa zamanda çocuk sahibi olacağına inanılır. Bu olaydan ötürü çocuk sahibi olduklarında da çocuğun adını “Taylak (deve yavrusu)” koyarlar (Dıykanbayeva, 2016: 109).

Deve ile ilgili bilmecelelere oldukça sık rastlanır. Daha ziyade dış görünümü itibarıyla bilmecelelere yansımıştır.

4.2.5.2.2. Geyik

Kırgız Türklerinin hayvanlar dünyasına ilişkin inançları arasında geyiğin önemli bir yeri vardır. Özellikle çoğu araştırmacı tarafından totemizm evresinin kalıntısı olarak yorumlanan bir ata hayvandan türeme inancı, Kırgız boylarının etnik oluşumlarını açıklayan efsanelerinde sıklıkla yer alır. Bugün Isık Göl bölgesinde yaşayan Bugu (geyik) adlı boyun etnik teşekkülü, Bugu Ana efsanesine bağlı anlatılır. Geyik etrafında anlatılan efsaneler, genellikle avcı ve geyik ilişkisine dayanır. Kutsal kabul edilen geyiğin avlanmasıyla ilgili birtakım yasaklamalar da mevcuttur (Dıykanbayeva, 2016: 100-103).

Kırgız Türklerinin bilmecelerinde geyik ile ilgili hem cevabı geyik olan hem de geyiğe benzetilerek oluşturulan metinlere rastlanılmaktadır. Cevabı “insan ve can” olan bilmecede insan, geyiğe benzetilerek anlatılmıştır.

*Cürömün bir altınduu kiyik bagıp,
Moynuna üç altmış tumar tagıp,
Eki uuru karaktap alam dedi,
Bekittim altmış eki kazık kagıp.*

Yürüyorum bir altınlı geyik bağlayıp,
Boynuna üç altmış muska takıp,
İki hırsız çalıp alayım dedi,
Sakladım altmış iki kazık çakıp.

(İnv. No.706/89)

4.2.5.2.3. Koyun, Keçi, Koç

Geleneksel Kırgız hayatı, hayvancılık faaliyeti üzerine kurulmuştur. Hayvancılık, gerek temel besin ihtiyaçlarının karşılanmasında gerekse tabiat, eşya ve hayvanlara ait tasavvurun biçimlenmesinde başat rol oynamıştır. Diğer bir ifade ile yüzyıllara dayanan hayvancılık faaliyeti ve onun etkisiyle hayat tarzını belirleyen göçebe kültür, Kırgızların geleneksel alışkanlıklarını tayin etmiş, aynı zamanda kendi kültürel değer ve kabullerini, zihniyet dünyasını inşa etmiştir. İşte sözü edilen göçebe kültürün yahut hayvancılık ekonomisinin vazgeçilmez unsurları arasında koyun, keçi, koç gibi küçükbaş hayvan yetiştiriciliği gelmektedir. Kırgız hayatının önemli unsurlarından ve kurban hayvanlarından olan bu hayvanlar hakkında tabii olarak çeşitli inanışlar da geliştirilmiştir. Buna göre eski Türk dininin geleneksel inanç unsurlarından iye kavramının günümüz Kırgız inanç dünyasındaki devamı kabul edilen pir inancında koyunun piri “Çolpon Ata”, keçinin piri “Çıçañ Ata” olarak geçmektedir (Orozobaev, 2014: 65). Söz konusu pirlerin hayvanları koruduğuna inanılmaktadır. Kırgızların geleneksel uygulama ve pratiklerinde ana unsur olarak gözüken bu hayvanlara sözlü edebiyat ürünlerinde de sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin Manas üçlemesinin Semetey kısmında henüz bebek olan destan kahramanı Semetey’i, kutsal ağacın gölgesinde uyurken dişi bir koyun emzirir (Jirmunskiy, 2011: 99).

Koyun, koç, keçi hakkındaki bilmeceler de oldukça fazladır. Bu hayvanlar, dış görünüşlerinin yanında benzetme unsuru olarak da bilmecelerde yer alırlar. Özellikle koyun-kurt, koyun-köpek ve koyun-çoban ilişkisi sıklıkla işlenir. Koyun ile ilgili bazı bilmeceler şu şekildedir:

Koy

Bastek boyu bar,
Añtara kiygen tonu bar.

Koyun

Ufacık boyu var,
Ters giydiği donu var.

(İbraimov, 1985: 38)

Koy, İt

Koroodogu kormotok,
Kuup çıkkın ermetok.

Koyun, Köpek

Ağıldaki kormotok,
Kovalayan ermotok.

(İnv. No.706/81)

4.2.5.2.4. Köpek

Türklerin geleneksel inançlarında köpeğin yeri açık değildir. Türklerin köpeğe karşı olan tutumları kimi zaman bölgeye, inançlara bağlı olarak bazı dönemlerde köpek dinî kült objesi olarak kullanılırken; bazen de bir kimseye köpek denilmesi aşağılayıcı, hakaret olarak algılandığını gösterir (Trjarski, 2016: 103). Altay Türklerinde köpek, kutsal sayılan hayvanlardandır. Altay yaratılış mitinde köpek, Tanrı tarafından insanları korumakla vazifelenir. Aynı zamanda kutsal sayılan köpek etrafında birtakım inanç ve tabular da oluşmuştur. Çocukların koruyucusu olduğuna inanılan köpeğin, eve kötü ruhları yaklaştırmadığı inancı hâkimdir (Dilek, 2013: 86-87).

Kırgızlar arasında köpek ile ilgili benzer inançlar mevcuttur. Köpeğin tüyü ve dişi kutsal sayılır. Bundan dolayı çocukları nazardan korumak için çocukların giysilerine, beşiklerine köpek tüyü takma geleneği bulunmaktadır. Aynı şekilde uzun süre çocuğu olmayan aileler, doğan ilk erkek çocuklarında bazı tedbirlere başvururlar. Buna göre çocuk doğduğunda kulağı delinir ve kulağına köpek tüyü takılır. Ayrıca bu gibi durumlarda sarı köpeğin tüyü daha makbul olduğu söylenir. Diğer yandan yeni doğmuş çocuğa ilk defa gömlek giydirileceği vakit, gömlek önce köpeğin başına, daha sonra çocuğa giydirilir. Görüldüğü üzere kötü ruhların saldırısına karşı köpeğin koruyuculuğundan yararlanılır. Muhtemelen eski dönemlerde varolan köpeğin koruyucu kimliği, bu uygulamalarda devam etmiştir. Aynı şekilde köpek ile ilgili birtakım yasaklamalara da rastlanır. Örneğin köpeği öldürmek veya tekmelemek kesinlikle yasaktır. Özellikle hamile kadınların bir köpeği tekmelemeleri durumunda, bu kadınlardan doğan çocukların mutlaka “itiy” olarak bilinen ve yeni doğmuş çocukların saçlarının dökülmesine sebep olan bir hastalığa uğradığına inanılır. Bu

hastalığın sağaltılmasında da köpeklerden faydalanılır. Hastalığa yakalanan çocuk, ölmüş köpeğin başıyla yedi kere yıkanır ve yedinci gün köpeğin başı beyaz bir beze sarıp gömülür veya hastalıklı çocuk köpeğin cesedinin bulunduğu yere götürülür. Daha sonra çocuk, üç kere köpeğin yanına yatırılır (Dıykanbayeva, 2016: 103).

Kırgızların bazı etiyolojik efsanelerinde köpeğin rolü bulunur. Bu bağlamda anlatılan efsane şu şekildedir: Hükümdarın kızı, maiyeti olan kırk kız ile gezmeye çıkar, fakat bu sırada obaları düşmanlarının saldırısına uğrar ve bütün erkekler öldürülür. Geziye çıkan kızlar, geriye döndüklerinde obada sadece bir erkek kızıl köpeğin yaşadığını görürler. Bu kırk kız, bu erkek kızıl köpekten hamile kalır ve Kırgızlar bu kırk kızın türeyenlerden oluşur (Dıykanbayeva, 2016: 104; Trjarski, 2016: 106).²²

Kırgız Türklerinin bilmecelerinde köpek, evin koruyucu kimliği ile öne çıkar. Köpeğe ilişkin tabular, bilmecelerde görülmez. Köpek bilmecelerin dünyasında evin bekçisi olarak takdim edilir.

*Öz üyümdün kulağı,
Bir canıbar bu dağı.*

Evimin kulağı,
Bir hayvan bu dahi.

(İbraimov, 1985: 49)

*İçibizde bir candar bar,
Közü pitik, köñülü tar,
Kündö üç ubak ursañ da,
Eç kılbayt namıs, ar.
Kazakta bar, Kırgızda bar,
Kıtayda bar, Kırımıda bar.*

İçimizde bir canlı var,
Gözü küçük, gönlü dar,
Günde üç vakit vursanız da
Hiç bırakmaz namus, ar.
Kazak'ta var, Kırgız'da var,
Çin'de var, Kırım'da var.

(İnv. No.706/87)

4.2.5.2.5. Kurt

Eski Türklerin hayatında her zaman bir yeri olan ve âdeta kendi kimliklerinin sembolü hâline gelen kurt, Türk mitolojisinde kutsal kabul edilen hayvanların en başta gelenidir.

²² Jean Paul Roux bu efsanede kurdun yerine geçen erkek kızıl köpek motifinin Göktürklerin ardılları olan Karahanlılardan Kırgızlara geçtiği düşüncesindedir (Roux, 2015: 57).

İlkel dönemlerde totem olup olmadığı veya kendisine tapınılan bir hayvan mı olduğu problemi, araştırmacılar tarafından tartışılan bir konu olarak öne çıkar. Kurt ile ilgili inançların temelinde, çoğunlukla Oğuz Kağan ve Bozkurt destanlarındaki motiflerin sağladığı mitik anlamlardan hareketle, Gök Tanrı tarafından gönderilen kutsal hayvan kimliği bulunmaktadır (İnan, 1998). Bu inancın bazı unsurları günümüzde kaybolmuş olsa da değişik Türk boylarının hemen hemen tamamında kurt ile ilgili bazı inanç ve pratiklerin varlığının devam etmesi, mitolojik inanç kalıntılarının değişen hayat tarzı ve coğrafya ile değişik şekillere büründüğü şeklinde yorumlanabilir. Diğer yandan kurtla ilgili rastlanan örtmece kelimeler de ilkel dönemlerde kurt ile ilgili inançların tezahürü olduğu da çeşitli araştırmacılar tarafından benimsenmektedir. Oğuzlarda eskiden kurt için börü kelimesi kullanılmasına karşın daha sonraki yıllarda börü kelimesinin tabu kabul edilmesinden dolayı kurt kelimesi işletilmiştir (İnan, 1998: 625). Aynı şekilde Kırgız Türkçesinde de uluma kelimesinin kurt yerine kullanılması, tabu inancının somut örnekleri olarak kabul edilebilir (Dıykanbayeva, 2016: 106).

Diğer Türk boylarında olduğu gibi Kırgız Türklerinde de kurt ile ilgili benzer inançlara rastlamak mümkündür. Bu inançlar arasında kurdun koruyucu özelliği ön plandadır. Çoğunlukla kötü ruhlardan korunmak yahut onların kötülüklerinden sakınmak amacıyla başvurulan birtakım tedbirler arasında kurt ile ilgili bazı uygulamalar mevcuttur. Örneğin Kırgızlar kurdun çocukları ve kadınları, hastalıklardan, felaketlerden koruduğuna inanılır. Diğer yandan kötücül varlıkların saldırılarından korumak amacıyla kurdun dişleri ve tırnağı, çocuğa veya beşiğe iliştilir. Böylece bebek, kutsallık atfedilen kurda ait nesnelere aracılığıyla korunmuş olur. Henüz doğmuş bir çocuğun, gelecekte kahraman olmasını sağlamak için çocuğun ağzına kurdun tükürüğü sürülür. Aynı şekilde Kırgızların Sayak kabilesinin, bir kurt tarafından emzirilen çocuktan türediğine inanılır (Dıykanbayeva, 2016: 105).

Kırgız Türklerinin bilmecelelerinde kurt ile ilgili örtmece kelimeler yer almaktadır. Bozkır toplumunun düşmanlarından sayılan; fakat aynı zamanda korkuyla karışık kendisine saygı duyulan kurt, “Baybarak baatır”, “Mamadiyar kan”, “Esenaalı biy”, “Şadıbek baatır”, “Çokçoloy baatır”, “Mamaseyit bek”, “Akanseyit kan” gibi örtmece kelimeler ile anılır. Kurt adının tabu olması, yukarıda işaret edilen inancın tesiri ile oluşmuş, bilmecelelere bu şekilde yansımıştır:

*Düür-düür, dük kelet,
Eşikti kara kim kelet?
Mamadiyar kan kelet,
Kamçısından kan taamp kelet.*

Pat pat patırıyla gelir,
Kapıya bak kim gelir?
Mamadiyar Han gelir,
Kamçısından kan damlatıpgelir.

(İbraimov, 1985: 51)

*Miñ koydu aralay çapkan,
Baybarak baadır.*

Bin koyunu kuşatıp saldıran,
Baybarak bahadır.

(İbraimov, 1985: 52)

*Kaptaldı kaptalday baskan
Şadıbek baadır.*

Yamacı kuşatarak koşan,
Şadıbek bahadır.

(İnv. No.706/90)

4.2.5.3. Suda yaşayan hayvanlar

4.2.5.3.1. Balık

Türk boylarının inanışlarında bereket, refah, bolluk simgesi olarak görülen balık, aynı zamanda Altay Türkleri arasından tespit edilen dünyanın yaratılışıyla ilgili mitte de önemli rol üstlenen bir hayvan olarak yer alır (Çoruhlu, 2006: 148). Türk masallarında ve efsanelerinde çeşitli özellikleriyle takdim edilen balık, Kırgız Türklerinin bilmecelerinde yaşadığı mekân ve dış görünümü itibarıyla yer almıştır. Özellikle suyla ilgili animistik görüşlerin etkisiyle meydana gelen suyun efendisi/su iyesi inancı, dolaylı olarak balıkla da ilişkilendirilmiştir. Su kültü başlığı altında verilen bilgiler bağlamında balık, Kırgız bilmecelerinde suyun piri, su eezi Süleyman ifadeleriyle takdim edilmiştir.

Bürküt, Balık, Tegirmendin Taşı, Çay

*Toodon talaçak kördüm,
Suudan sulayman kördüm,
Köşüp catkan taştı kördüm,
Tuzsuz içken aştı kördüm.*

Kartal, Balık, Değirmen Taşı, Çay

Dağdan dalan gördüm,
Suda Süleyman gördüm,
Köpük döken taşı gördüm,
Tuzsuz yenen aşı gördüm.

(İbraimov, 1985: 63)

4.3. Mitik varlıklar

4.3.1. Albarstı:

Dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış Türk boylarının dinî inançlarında varlığı tespit edilen ve “al”, “al karası”, “albız”, “al kızı” gibi çeşitli isimlerle anılan bu kötü ruh, genellikle doğum anında ve sonrasında kadın ve çocukları öldürmeye çalışan bir varlık olarak tasavvur edilir. Aynı zamanda doğum sonrasında ve başka zamanlarda da insanları tehdit eden bu şeytanî ruhtan korkulur, çekinilir. Onu bertaraf etmek için çeşitli tedbirler alınır ve bazı pratiklere başvurulur.

Kırgız mitolojisinde albarstı, saçları uzun ve dağınık, memeleri sallanan, çirkin bir kadın olarak tarif edilmektedir. Doğum sırasında hamile kadına ve bebeğe musallat olan bu kötü yaratık, kadının ciğerini çalarak suya attığına, böylece kadını öldürdüğüne inanılır. Albarstının saldırısından kaçınmak maksadıyla bazı tedbirler alınır. Buna göre kadının ve çocuğun yanına demirden olması sebebiyle bıçak konulur (Dıykanbayeva, 2016: 141). Başka bir tedbir de çığlık atılmasıdır. İnanişâ göre albarstı, çığlıktan kaçmaktadır. Bu sebeple, doğum sırasında biri sürekli bağırmalı, çığlık atmalıdır. Diğer yandan kutsallık atfedilen hayvanlardan kartalın olduğu yere albarstının yaklaşmayacağına inanılır. Albarstının kadının ciğerini söküp suya attığına dair inanmalar sebebiyle doğum anında su bulundurulmaz. Bu tedbirlerin alınmaması hâlinde, albarstıya uğrayan kadının kendinden geçeceğine, hastalanacağına ve nihayetinde kadın ve bebeğin öleceğine inanılır (Baycigitov, 1985: 143).

Kırgız Türklerine göre albarstı, kara ve sarı albarstı olmak üzere iki çeşittir. Genellikle ciddi ve ağır başlı bir ruh olarak düşünülen kara albarstının nadir olarak görüldüğü, onu görebilen kimsenin ise ona iyi davrandığında o kimseye hayatı boyunca eşlik edip koruyup kolladığına inanılır. Fakat ona kötü davranıldığında, her türlü felaketin olacağı düşünülür. Sarı albarstı ise saçları dağınık, hilekâr, sarışın kadın suretindedir. Ayrıca sarı albarstıya kötü kokan sasık albarstı da denilmektedir. Kırgız efsanelerinde sarı albarstı, doğum yapan kadının ve bebeğin ciğerini suya atan, geceleri insanları “basan”, bazen güzel kız, bazen de keçi, oğlak, enik kılığına bürünüp insanoğlunu tehdit eden, demonik özellikler taşıyan bir

varlık olarak anlatılır (Baycigitov, 1985: 140-141; İnan, 1998: 259-261; Orozobaev, 2014: 59-60).

Görüldüğü üzere, doğum hadisesinde yahut başka bir zamanda insanlar ile mücadele görevi üstlenen bu kötücül varlık, aynı şekilde ilgili toplumun sözlü edebiyat ürünlerine de girmiştir. Aynı olumsuz özellikleri bünyesinde barındıran albarstıya bilmece metinlerinde de rastlanılmaktadır. Kırgız bilmece metinlerinde albarstı ile ilgili iki bilmece tespit edilmiştir. İlk bilmecenin cevabı “albarstı”dır. Bilmecede çiğ otunun dibinden tavşan çıktığı, tokmak ile vurulduğunda inine kaçtığı ifade edilir. Burada dikkat çeken önemli nokta, bütün bunların henüz olmadığı belirtilmesidir. Bize göre, albarstıya duyulan korkudan dolayı, bilmece bu şekilde kurgulanmıştır:

Albarstı

*Çıga elek çiydin tübünön,
Tuula elek koyon kaçtı.
Casala elek tokmok menen urup iysem,
Kazıla elek iyinge kire kaçtı.*

Albastı

*Bitmemiş çiğın dibinden,
Doğmamış tavşan kaçtı.
Yapılmamış tokmak ile vursam,
Kazılmamış inine girip kaçtı.*

(İbraimov, 1985: 233)

Cevabı hamur olan bir bilmecede de albastı ifadesi geçmektedir. Bu bilmecede hem albastı kelimesinden faydalanarak ses benzerliğinden yararlanılmış hem de albastının tipik hususiyeti “basmak” eylemi sezdirilmiştir:

*Albarstı, külbarstı,
Ak kempirdi coo bastı.*

*Albastı, külbastı,
Ak ihtiyarı düşman bastı.*

(İbraimov, 1985: 139).

4.3.2. Celmoguz:

Tıpkı albarstı gibi Türk boylarının sözlü edebiyat ürünlerinde tesadüf edilen olağanüstü varlıklardan biri de “celmoguz” dur. Kırgızlar tarafından “celmoguz” olarak adlandırılan bu demonik varlık, Kazaklarda “jalmavız”, Tatarlarda “yalmavız”, Özbeklerde “yalmagız/yalmovız” (İnayet, 2010: 21), Altay Türklerinde “celbegen” (Dilek, 2013:45)

şeklinde anılmaktadır. Anadolu sahasında ise bazı masalarda “Congalaz Karısı” ismiyle yer almaktadır (Yıldırım, 2015: 1261-1272). Genellikle masal ve destanlarda kahramanın macerası sırasında ona karşı savaşan olağanüstü olumsuz bir tipolojik özellikleri ile tesadüf edilen bu kötü yaratık hakkında geniş bir inceleme yayımlayan Alimcan İnayet’e göre yalmavuz/celmoguz, genellikle dağ ve mağaraları mesken tutan, çok başlı, şekil değiştirebilen, insan kanı emen, insan ve sürüleri yiyen, ruhunu başka yerlerde saklayabilen, çift cinsiyetli, hilekâr bir yaratıktır. Onun en karakteristik özelliği, insan eti yemesi ve kan emmesidir (İnayet, 2010: 69).

Kırgız halk edebiyatında celmoguz tipi, bazen ona benzer özellikler taşıyan, “cezkempir”, “ceztırmak”, “ceztumşuk” olarak bilinen tırnakları, burnu bakırdan bir kocakarı tipi ile birlikte ele alınır. Celmoguz tipi, anlatılarda şu özellikleri ile bilinir: Celmoguz kempir, ağzı boynuz, süsü keçe, sıcak yiyip soğuk pisleyen, pis duman çıkarıp oturan, havan ile havanelini kamçılayan bir kocakarıdır. Bu kocakarı büyü ile gözü kara, yakışıklı kahramanların canını alır, kanını emer ve insanoğluna korku verir. Celmoguz bazen de yedi başlı ve tek gözlü olarak tasvir edilir. Bu tip celmoguzlar, yeraltından yeryüzüne çıktıklarında insan ve hayvanları öldürür. Bu tipteki celmoguzlar, genellikle devler ile ilişkilendirilir (Ömürbay, 2011: 299-300).

Celmoguz tipine Kırgız destanlarında da rastlanılmaktadır. Manas üçlemesinin Seytek bölümünde (ME, 1995: 215) ve Er Töştük destanında celmoguz bulunmaktadır (Yeşildal, 2015: 286). Aynı şekilde Boston destanında kahraman Boston, celmoguz ve oğullarıyla savaşır (Yıldız, 2010: 45).

Celmoguz tipi, bilmecelere de yansımıştır. Cevabı “tarak” olan bilmecede tarak celmoguzla benzetilmiştir. “Karanlık ormanı celmoguz tırmalar” ifadesinden anlaşıldığına göre celmoguzun mekânı, saçların yerine kullanılan karanlık ormandır. Halk inançlarında ve sözlü edebiyat eserlerinde de celmoguzun mekânlarından biri, karanlık ormandır. Karanlık ormanların kötü, şerir ruhların vazgeçilmez mekânı olduğu tasavvuru ile birleştirildiğinde, söz konusu bilmecede de karanlık orman, celmoguz unsurları kullanılarak bilmecenin çözümüne ilişkin ipuçları oluşturulmuştur.

*Karañgi tokoydu,
Celmoguz tirmalayt.*

Karanlık ormanı,
Celmoguz tırmalar.

(İbraimov, 1985: 192)

Cevabı iplik ve iğne olan diğer bilmecede de celmeoguz rastlanır:

*Cilt-cult etip toktoguz,
Calgız közdüü celmoguz.*

Fırlayıp durur,
Tek gözlü canavar.

(İbraimov, 1985: 155)

4.4. Bilmeceler ve renk ilişkisi

4.4.1 Kara

Türklerin kültürel dünyasında kara rengi, oldukça zengin anlamları ihtiva eder. Genellikle karanlık, ölüm ve yaşla ilişkilendirilir. Yaşar Çoruhlu, kara rengin dâhil olduğu anlam genişliğini maddeler hâlinde şu şekilde gösterir: “1. Kuzeyde olan bir yer (şehir, ırmak, göl vs), ya da kuzeyde yaşayan bir topluluk. 2. Şiddet güç ve yoğunluğu ve gerçeği vurgulamak için. 3. İyi ya da iyilik ilkesinin karşısında olumsuz ya da kötü olan ilkeyi belirtmek için. 4. Yas, ölüm gibi insanın hayatında meydana gelebilecek üzüntü verici hususları belirtmek için. 5. Olumlu ya da olumsuz olarak nitelendirmeden iki farklı şeyi belirtmek için.” (Çoruhlu, 2006: 188).

Kara rengi, bilmecelerde genellikle eşyanın, hayvanın veya herhangi bir varlığın rengini belirtmek için kullanılır:

*Ak koyum turup ketti,
Kara koyum catıp kaldı.*

Ak koyunum kalkıp gitti,
Kara koyunum yatıp kaldı.

(İbraimov, 1985: 223)

*Appaktığı pahtaday,
Karalığı köödöy.*

Aklığı pamuk gibi,
Karalığı is gibi.

(İbraimov, 1985: 58)

Kara rengin en önemli anlam karşılığı yastır. Türkler, ölüm karşısında duydukları acının ifadesi olarak kara rengini tercih etmişlerdir. Bilmecelerde karanın yas alameti olarak temsil edilmesine dair şöyle bir örnek verebiliriz. Aşağıdaki bilmecedeki “karaluu katın” ifadesi “*kocasının ölümünden sonra matem giyimi taşıyan kadın*” anlamını taşımaktadır (Yudahin, 2011: 405).

Karañğı üydö karaluu katın olturat.

Karanlık evde yaslı kadın oturur.

Aynı zamanda kara rengi, bilmecelerde yerin rengi olarak kullanılmıştır. Bu kullanım, Orhun Yazıtları’nda geçen “kara, yağız yer” ifadesini hatırlatmaktadır.

Kara cerge abdan batkan.

Kara yere çok batmış.

Kara cerge kelgende.

Kara yere geldiğinde.

Irisin kara cerden tilegen.

Rızkını kara yerden dilemiş.

Ayrıca kara dağ ifadesi, dağın rengini belirtmekle beraber, dağın yüceliğini de yansıtmaktadır:

Kara toonun başına

Kara dağın başına,

Kara toonun boorunan

Kara dağın bağrından

Kara kara kara too,

Kara kara kara dağ,

4.4.2. Ak

Ak/beyaz renk, Türk kültür dünyasından en sık renk olarak öne çıkmaktadır. Saflığı, temizliği, iyiliği temsil eden ak renk, Türk mitolojisinde Ülgen gibi iyi tanrıların rengi kabul edilmektedir.

Bilmecelerde daha ziyade nesnelere, hayvanların vb. rengini belirtmek için kullanılmaktadır.

Ak taylak, kök taylak,

Ak taylak, gök taylak,

Ak sandığım açıldı,

Ak sandığım açıldı,

Kimi zaman otağ rengi olarak kullanılmaktadır:

Ak otoo aldı pütöö,

Ak otağın önü zar,

4.4.3. Mavi

Kök/mavi rengi genellikle gökyüzü ve gökyüzünde yaşayan varlıklarla ilişkilendirilmektedir. Gök rengi çoğunlukla olumlu anlamlar ihtiva etmesine karşın, bazı yerlerde tıpkı kara renk gibi yas alameti olarak kullanılmaktadır (Çoruhlu, 2006: 182-183).

Bilmece metinlerinde göğün yahut diğer hayvan ve nesnelere rengini belirtmek için kullanılmaktadır:

Kök tastorkon betinde,

Mavi sofranın üzerinde,

Kök körpögö közçö caydım.

Gök yorgana boncuk yaydım.

Kök atım köktü karay cügüröt.

Boz atım göğe doğru koşu

Kök ögüzüm köl capırıp baratat.

Gök öküzüm gölü yıkıp geliyor.

4.4.4. Yeşil

Tabiatın rengini aksettiren yeşil rengi, gökyüzünün rengi ile bütünlük arz etmekte ve çoğu zaman kök rengi yeşil rengini de ifade etmektedir (Çoruhlu, 2006: 182-183).

Bilmecelerde baharın, yeşilliğin veya nesnelere rengi için her zaman yeşil kullanılmıştır.

Ak tondu alıp, caşıl ton captı,

Ak elbiseyi alıp, yeşil elbise yaptı,

Caydın künü caşıl kilem camınat,

Yaz günü yeşil kilim serilir,

Çapanı caşıl barkıttan.

Kaftanı yeşil kadifeden.

Ortodogu caşıl pakta.

Ortadaki yeşil pmauk.

5. BÖLÜM

KIRGIZ BİLMECELERİNİN MUHTEVASI

Sözlü kültür ürünleri, ait olduğu toplumun geleneksel dünya görüşünü, sosyokültürel özelliklerini, toplum yapısının geçirmiş olduğu iktisadî ve ekonomik değişimleri, yaşadığı tarihî hadiseleri, kısacası zengin unsurlarıyla bütün varlığını aksettirirler. Diğer bir ifade ile halkın kolektif bir şekilde yarattığı ürünler, o halkın kimlik değerlerini yansıtmasının yanında toplumsal yapı ve düzenine ilişkin her türlü maddi ve manevi özelliklerini de bünyesinde taşır. Aynı şekilde toplum, yaşadığı coğrafya ve mekândan bağımsız değildir; yarattığı değer ve unsurlar ait olduğu kültürel iklimin tesiriyle teşekkül etmiş ve ondan her zaman bir parça yer almıştır. Bu bakımdan ilgili toplumun kültürel varlığını incelemek veya öğrenmek için başvurulacak kaynakların başında sözlü edebiyat ürünleri gelmektedir. Şüphesiz sömürge yönetimler tarafından asimile veya sömürge edilmek istenen toplumların sözlü edebiyat ürünlerinin ciddi bir biçimde araştırılması da sebepsiz yere değil, bu gerçeğin neticesi olarak algılanmalıdır. Edinilen kültürel bilgiler doğrultusunda, sömürge edilmek istenen toplumla ilgili uygulanabilir politikalar geliştirilir yahut öngörülür.

Bu bölüm, Kırgız Türklerinin sözlü edebiyat ürünlerinden bilmecelere yansıyan muhteva dünyasına odaklanmaktadır. Aynı zamanda bu tür bir inceleme, Türk boylarının bilmecelerinin muhtevalarının birbirleriyle mukayese edilmesini ve daha sağlıklı tespitlerin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Zira Türk boylarının bilmece metinleri arasında ortak bilmece metinlerinin bulunmasına karşın, yaşadığı coğrafya ve iklim, mensup olduğu hayat tarzı itibarıyla birtakım farklılıklar da bulunmaktadır. Örneğin; Kırgız Türklerinin bilmecelerinde “bozüy” ve “at koşumları” ile ilgili sayısız örneğe rastlanılmasına rağmen, Kırgız Türklerine göre nispeten daha erken dönemde yerleşik kültürle tanışmış Anadolu sahasında yaşayan Türklerin bilmecelerinde, bu unsurlara ait örneklerin sayısı oldukça azdır. Aynı şekilde Türk boylarının tarih boyunca farklı coğrafi sahalarda yaşadığı hadiseler, değişik kültür gruplarıyla olan kültürel etkileşimler ve geçirdikleri toplumsal dönüşümler de bilmece metinlerinin farklılaşmasını artıran temel sebepler olmuştur. Dolayısıyla her Türk boyuna ait bilmece metinlerinin birbirleriyle mukayese edilmek

suretiyle muhteva özelliklerinin tespit edilmesi, Türk folklor ürünlerinin ait olduğu bağlam ve kültürel evreni hakkında genel tespitlerin yapılmasını sağlayacaktır.

5.1. Hayat tarzı

Türk boyları, tarih sahnesine çıkışlarından itibaren mensup oldukları hayat tarzı olarak genellikle göçebe ve yerleşik hayat tarzı sürdürmüşlerdir. Elbette bu hayat tarzlarının şekillenmesinde, coğrafya ve iklim şartlarının yakından ilgisi vardır. Dolayısıyla kara ikliminin hâkim olduğu bozkır coğrafyasında hayatlarını idame ettiren toplumlar ile daha sıcak iklimdeki sahaları yurt tutan toplumların ürettiği kültürel unsurlar, tabii olarak birbirlerinden farklılık göstermektedir.

Kırgız Türkleri, 20. yüzyılın ilk yarısına kadar yaylak-kışlak hayat tarzını sürdürüyorlardı. Fakat bu dönem, hem olağanüstü tarihî hadiselerin cereyan ettiği hem de kültürel dünyalarının dönüşüme uğramaya başladığı bir dönem olma özelliği taşımaktadır. Çarlık Rusya'nın ardılı SSCB döneminden itibaren Kırgız toplum yapısı, devletin politik hedefleri gereğince biçim değiştirmeye başlar. Buna göre Kırgız yaylak-kışlak hayat tarzına yönelik en ciddi müdahale, Sovyetler Birliği döneminde yaşanmış ve yerleşik hayat tarzının bu dönemde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin kolektifleştirme ve hâkimiyet tesis etme politikası ekseninde 1920'lerin sonu ile 1930'lu yılların başlarında Türkistan ve diğer bölgelerdeki göçebeler, yeni kurulan hayvancılık kolektiflerine yerleştirilmeye zorlanmıştır. Dolayısıyla hayvanlar üzerindeki özel mülkiyetlerini kaybeden ve göçebe hayat tarzına müdahale edilerek zorla iskâna tabi tutulmaya çalışılan topluluklar arasında kolektivizasyona karşı muhalefete yol açmış; buna direnenler ya öldürülerek ya da sürgüne gönderilerek Sovyet yönetimi tarafından cezalandırılmıştır. Özellikle en büyük göçebe nüfusu teşkil eden Kazak ve Kırgızlar, mecburi iskâna tabi tutulmuş, iki milyon insanın ölümüne ve hayvan varlıklarının yarısını kaybetmesine yol açmıştır.²³ Kitleler hâlinde ölümlerin yaşanmasına, hayvan varlıklarının büyük ölçüde telef olmasına rağmen, Sovyet yönetimi amacına ulaşmış, göçebeler “*ehlîleştirilmişlerdir*” (Khazanov, 2015: 63).

²³ Bu dönemde uygulanan kolektivizasyon politikası sonucu Kazakistan'da yaşanan trajik hadiseler hakkında bk. (İbrahim ve Türk, 2016).

Sovyetler Birliği döneminden itibaren Kırgız hayat tarzı dönüşüme uğramış, zorunlu olarak yaylak-kışlak hayat tarzından yerleşik hayat tarzına geçilmiş ve yerleşik kültür hâkim unsur hâline gelmeye başlamıştır. Bu değişim, bilmeceler üzerinden de takip edilebilir. Nitekim bilmecelerin muhtevalarında göçebe ve yerleşik kültür unsurları bir arada bulunmaktadır. Diğer yandan radyo, televizyon, tren, uçak, traktör gibi 20. yüzyılın teknolojik ve teknik unsurlarına bilmecelerde rastlanmaya başlamaktadır. Fakat Kırgız sahasından derlenen bilmece metinlerinin ekseriyeti, henüz yerleşik hayatın hâkim olmadığı ve Sovyetler Birliği'nin kuruluşunun ilk yıllarında tespit edilmiş olmaları sebebiyle göçebe hayata ait unsurlardan oluşmaktadır.

Günümüz Kırgızistan'ı da çeşitli sebeplerden dolayı iki bölgeye ayrılmış kabul edilen bir ülke olarak ele alınmaktadır. Mehmet Çeribaş'ın da ifade ettiği gibi Tanrı dağlarının ikiye böldüğü, bu nedenle coğrafî ve sosyokültürel bakımlardan tündük (kuzey) ve tüşük (güney) olarak ayrılmış kabul edilen Kırgızistan'daki söz konusu bölünme dil, kültür, siyaset ve algı biçimi yönünden diğer anlamları da ihtiva ettiği dikkat çekmektedir. "Buna göre ülkenin güney bölgesi şehirli-tarımcı ve dindar Özbek Türkleri etkisi sebebiyle yerleşik hayata ait unsurlara daha fazla tesadüf edildiği ve Kuzey Kırgızları tarafından öz niteliklerini kaybetmiş Kırgızların yaşadığı bölge olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık kuzey bölgesi göçebe-hayvancı ve gelenekçi özellikleri ile güneyliler tarafından hâlâ vahşi, Rus tesiri altına girmiş veya Ruslaşmış, kuzeyliler tarafından ise saf (genetik ve dil-düşünce ve kültür anlamlarında) Kırgızların yaşadığı bölge olarak kabul edilmektedir" (Çeribaş, 2014: 360-361).

5.1.1. Yaylak-Kışlak hayatı

Tarih sahnesinde görülmeye başlamalarından itibaren Kırgız Türkleri, 20. yüzyılın başlarına kadar yaylak-kışlak hayat tarzını benimsemişlerdir. Bu hayat tarzı, Kırgızların bütün kültürel birikimlerine, maddi ve manevi unsurlarına aksetmiş, dünya görüşlerinin şekillenmesinde birincil amil olmuştur. Aynı zamanda göçebe hayat tarzı, güçlü bir sözlü kültürü doğurmuş, Kırgızların zengin sözlü edebiyat geleneklerinin teşekkülüne imkân vermiştir.

Kırgız bilmecelerinin yaslandığı kültürel dünyayı göçebe hayat tarzının belirlediğini söylemek mümkündür. Hayvan yetiştiriciliği ve buna bağlı gelişen beslenme kültürü, göçebe hayatın vazgeçilmez unsuru at, koyun, keçi gibi hayvanlar, geleneksel mimari yapılar, dinî inançlar, hep göçebe hayatın etkisini taşımaktadır.

5.1.2. Yerleşik hayat

Yukarıda da değinildiği gibi, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Kırgız Türkleri, göçebe hayat tarzından yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır. Rus Çarlığı döneminde göçebe hayata mensup topluluklarının yaylak ve kışlaklarına Rus çiftçileri yerleştirilmek suretiyle göçebe hayat tarzını sınırlamak için bir politikanın izlendiği görülse de (Khazanov, 2015: 52), göçebe topluluklarının hayat tarzına yönelik daha sert müdahale Sovyet döneminde yaşanmıştır. Sovyet yönetiminin göçebe toplulukları kontrol etme, devletin izlediği kolektivasyon politikası, Sovyet tipi insan yaratma amaçları bu sürecin hızlanmasında etkili olmuştur.

Kırgız Türklerinin bilmecelerinde yerleşik hayat tarzı unsurlarına 1950’li yıllardan sonra yapılan derleme çalışmalarında elde edilen bilmece metinlerinde rastlanmaktadır. Söz konusu bilmece metinlerinin çoğunluğu, şehir yaşamı ve buna bağlı unsurlar ile yeni teknolojik araçlarla ilgilidir.

5.2. Din

Kırgız Türklerinin dinî inançlarında, geleneksel eski Türk dininin inanç unsurları ile daha sonradan benimsedikleri İslamî unsurlar bir arada yaşamaktadır. Kimi araştırmacıların, Kırgız Türklerinin dinî inançlarında gözlemledikleri bu durum, Kırgızların uzun bir İslamlaşma süreci geçirmelerine rağmen, sathi bir şekilde Müslümanlaştıkları, dinî esaslara pek fazla riayet etmedikleri şeklinde yorumlanmaktadır (Orozobaev, 2014: 35). Böyle bir yüzeysel İslamîleşme, Sovyetler Birliği döneminde resmi olarak uygulanan ateizm propagandası ile Seyfettin Erşahin (1999: 433)’ nin de belirttiği gibi İslami kültür bölgelerinden uzak kalma, din eğitimi yetersizliği, sosyoekonomik şartlar, Kırgızların muhafazakâr karakteri gibi birtakım sebeplerden dolayı oluştuğunu söylemek mümkündür.

5.2.1. Eski Türk inançları

Büyük Türk kütesini meydana getiren boylardan biri olan Kırgız Türklerinin dinî inançları, geleneksel eski Türk inançları ile paralellik göstermektedir. Eski Türk dinî yapısında bulunan atalar kültü, gök, ateş, dağ, su etrafında bulunan kültler, geçiş törenlerinde uygulanan bazı pratikler, günümüz Kırgız Türklerinde varlığını devam ettirmektedir.

Kırgız bilmece metinlerinde İslam öncesi inanç unsurlarıyla ilgili çok zengin bir veriye rastlanmasa da kült merkezli inanışlara ait tezahürlerin bilmeceelerde bulunduğu söylenebilir (bk. 4.Bölüm).

5.2.2. İslam

Günümüz Kırgız Türklerinin büyük bir ekseriyeti, İslam dinine mensuptur. Kırgız Türklerinin ne zaman Müslümanlaşmaya başladıkları hakkında araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmüş olsa da genellikle kitleler hâlinde İslam'ı benimsemeleri X-XIX. yüzyıllar arasındaki uzun zaman diliminde meydana geldiği görüşü hâkimiyet kazanmaktadır (Erşahin 1999). Şüphesiz 1917 yılından itibaren SSCB'ye dâhil olmasıyla komünist yönetimin idaresi altına giren Kırgızlar, bu süreçte dinî yaşamlarına uygulanan baskılar neticesinde dinlerini özgürce yaşama, öğrenme imkânı bulamamışlardır.

Kırgız sözlü edebiyat ürünlerinde İslamî tesirin güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Destanlarda, masal, atasözü, türkü gibi motif ve tiplerde İslami anlayışın izlerini bilmeceelerde de görebiliriz. Tanrı, namaz, oruç, ramazan ayı, Azrail, şeytan hakkındaki bilmeceeler bulunmakla birlikte “Selamünaleyküm”, “Allah ü Ekber” gibi dinî ifadeler de rastlamaktayız. Fakat bu tür bilmeceelerden bazıları, Sovyet döneminde uygulanan sansür nedeniyle yayımlanma imkânı bulamamıştır (bk. 6. Bölüm).

5.3. Halk ekonomisi

5.3.1. El sanatları

Kırgız Türklerinin maddi varlıklarına, gündelik hayatta kullanılan alet ve eşyaları dikkate alındığında demircilik, dokumacılık, ağaç işlemeciliği, keçecilik, kaşıkçılık vb. alanlarda son derece gelişmiş bir birikime sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Kırgız bilmecelerinde el sanatları ve dolayısıyla el sanatlarının neticesinde üretilen eşyalar oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde kullanılan aletler, mutfak ürünlerinde kullanılan aletler, özellikle kıymız yapımında kullanılan bişkek, saba ve at koşumları bilmece metinleri arasında oldukça zengindir.

5.3.2. Taşımacılık

Geleneksel Kırgız hayatı, at üzerine kurulmuştur. Bozkır insanının temel vasıtası olan atın yerini sonraki yıllarda teknolojik ilerleme ile birlikte farklı ulaşım araçları almıştır. Kırgız bilmecelerinde at arabası, tren, otomobil, otobüs, trolleybüs, bisiklet, traktör, gemi, uçak, zeplin gibi ulaşım araçlarına rastlanmaktadır. Bu modern ulaşım araçları ile ilgili bilmecelerin çoğunluğu, genel olarak Sovyet döneminde yaratılmıştır.

5.3.3. Aydınlatma

Aydınlanma ihtiyacından doğan ürünler, mum, lamba, el feneri, kibrit olarak bilmece metinlerine yansımıştır.

5.3.4. Isıtma

Isınma, yemek pişirme ihtiyacı için geleneksel Kırgız hayatının merkezinde ocak bulunmaktadır. Bilmece metinlerinde ocak, soba, elektrikli soba gibi unsurlara rastlanmaktadır.

5.4. Yemek kültürü

Yemek kültürünün oluşmasında iklim ve coğrafya, din, kültürel etkileşim ve ticaret etkili olan temel faktörlerdir. Kara ikliminin hâkim olduğu Türkistan sahasında yaşayan Türk toplulukları, tarım alanlarının kısıtlı olması sebebiyle uçsuz bucaksız bozkırlarda hayvan yetiştiriciliğiyle meşgul olmuştur. Bu hayat tarzı tabii olarak yemek kültürlerine de yansımış, genellikle et ve süt ağırlıklı beslenmişlerdir (Kabak, 2016: 386). Kırgız mutfağının ana yemekleri, et ve sütle yapılmaktadır.²⁴ Kırgız bilmecelerine akseden yemek kültürü şu şekildedir:

5.4.1. Ekmek

Yemek kültürünün temel ögesi ekmekler açısından Kırgız mutfağı oldukça zengindir. Geleneksel yöntemlerle pişirilen kömöç, nan, patir gibi ekmekler bilmece metinlerine de yansımıştır.

5.4.2. Hayvansal ürünler

Bilmecelerde et ve sütü ürünlerinden yapılmış, peynir, tereyağı, kımız gibi ürünlere sıklıkla rastlanmaktadır. Örnek vermek gerekirse; her Kırgız sofrasının baş tacı kabul edilen ve kaymak yağının eritilmesinden meydana gelen “sarı may” isimli tereyağına (Cusupov vd. 2011: 332), pişmiş etlere bilmece metinlerinde sıklıkla tesadüf edilmektedir.

5.4.3. Yemekler

Kırgızlar süt, et ve un ağırlıklı olmak üzere hayvansal ve tahıl mamullerinden oluşan son derece zengin bir mutfağa sahiptirler. Kırgız yemek kültürü doğal olarak bilmecelere de yansımış, sorulan bilmeceler ile bir anlamda zengin yemeklerin adları genç nesillere öğretilmiştir. Kırgız Türklerinin sevdiği yemekler içinde et suyunda haşlanmış erişte ile etin karışımından oluşan “beş barmak” yemeğinin ayrı bir yeri vardır. Anadolu yemek kültüründe de bulunan ve bir tür erişte olan “kesme”, kurutulmuş arpa ve buğdayın suya atılmasıyla yapılan bir tür çorba olan “carma”, Kırgız bayramlarında yapılan “sümölök” tatlısı, “kurut,” “çüçbara” gibi yiyecekler bilmecelere de aksetmiştir.

²⁴ Kırgız Türklerinin yemek kültürü hakkında bk. (Kırgızdar, 2011/XII: 292-352).

5.4.3. Sebze ve meyveler

Kırgız coğrafyasının oldukça dağlık ve tarım alanlarının sınırlı olması sebebiyle Kırgızlarda Anadolu Türklerinde olduğu gibi sebze ve meyve çeşitliliği görülmemektedir. Kırgız bilmecelerinde karpuz, kavun, üzüm, erik, nar sıklıkla geçer. Sebzelerden de mısır, pirinç, patates, soğan, havuç, pancar, turp, kabak, lahana, şalgam sayılabilir.

5.4.5. İçecekler

Yemeklerde olduğu gibi Kırgız Türklerinin sıklıkla tükettiği içecekler, süt ve tahıllardan elde edilmektedir. Bilmecelerde genellikle çay, kımız ve boza ile ilgili unsurlara tesadüf edilmektedir.

Kımız, Türklerin dünya mutfağına armağan ettiği en önemli içeceklerden biridir. Deve, inek ve koyun sütünden de yapılan fakat genellikle kısrak sütünden yapılanı makbul olan kımız, hafif alkollü bir içecektir. Kımız, Kırgız yemek kültürünün temel unsurlarından biri sayılmaktadır (Kırgızdar, 2011/XII: 339-340).

Bozo (Boza), arpa, darı kullanılıp malt suyu ile karıştırılarak yapılan boza, Kırgız Türkleri arasında oldukça sevilen içeceklerdendir. Kırgızistan caddelerinde boza satan satıcılara rastlanması, bozanın popüler bir içecek olarak kabul görmesinin bir işaretidir.

Türkistan sahasına Çinlilerin etkisiyle geldiği düşünülen çay, Kırgız mutfağının temel içeceklerinden kabul edilir. Ak kuyruk ve kırkma çay denilen çay çeşitleri, semaver ve çaydanlık kullanılarak yapılmaktadır. Çayın içerisine kokulu olması için elma; tatlı olması için şeker, ve tadının değişik ve güzel olması için de süt veya kaymakla konulmaktadır (Yıldız, 1995: 477). Sözlü edebiyat ürünlerinde, özellikle destanlarda kahramanların sıklıkla çay içtiğine tesadüf edilmektedir. Kırgız bilmecelerinde de çay ve çay hazırlamada kullanılan aletlere ilişkin malzeme bulunmaktadır.

5.5. Halk mimarisi

Kırgız göçebe hayatının vazgeçilmez unsurlarından biri, kolayca taşınıp sökülebilen göçebe çadırlarıdır. “Bozüy” adı verilen bu çadırlar, geleneksel Kırgız hayatının temel

ögesi olarak öne çıkmış, Kırgız hayatıyla bütünleşmiş ve bundan dolayı Kırgızistan bayrağının ana motifi olmuştur (Polat, 2008: 31). Kırgız geleneklerinin yaşatıldığı ve aktarıldığı ana mekân olan bozüyler, sözlü edebiyat eserlerinde sıklıkla işlenmektedir.

Kırgız Türklerinin bilmecelerinde bozüy ile ilgili çok sayıda metin örneğine rastlanmaktadır. Bozüy ve bozüyü meydana getiren unsurlar da bilmecelerde yer almaktadır. Çadırın duvarını oluşturan iskelet “*kerege*”, obanın sırtıkları olan “*uuk*”lar, bozüyün yukarısında bulunan ve gün ışığı girmesine ve ocaktaki dumanın çıkmasını sağlayan “*tündük*”, kapının pervazları oluşturun “*bosogo*”, tünlüğü örten “*tündük cabuu*” vb. hakkında oldukça zengin bilmeceler yaratılmıştır. Bozüylerin bütün unsurlarıyla bilmecelere yansması, Kırgızların bozüylere verdiği kıymete dair önemli kanıtlardan olduğu söylenebilir.

5.6. Giyim-Kuşam kültürü

Kırgız Türklerinin bilmecelerinde, çoğunlukla temel giysilerin varlığı söz konusudur. Bu giysiler arasında genel itibarıyla kışlık giysiler ağırlıktadır. Kalpak, topu, tebetey, eleçek, cooluk, çapan, şım kemsel vb. gibi isimlerle bilinen palto, pantolon, eldiven, çizme, ayakkabı, çorap, şapka gibi temel giysilerin yanında küpe, yüzük gibi süs eşyalarına da rastlanmaktadır. Diğer taraftan Kırgızların millî sembollerinden dilimli Kırgız kalpağına ait bilmeceler de bulunmaktadır.²⁵

Tespit edilen bir bilmecede ise genellikle 20.yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanmaya başlayan kravat ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

5.7. Eğlence kültürü

Kültürel kimliğin ayrılmaz parçaları durumunda olan gelenek, görenek ve inançlar, genellikle eğlence ortamlarında yaratılır ve yaşatılır. Diğer ifade ile kültürün teşekkülüne imkân veren unsurlar, eğlence ortamlarında ve eğlenmek amacıyla yaratılmakta, sunulmakta ve yeni nesillere aktarılmaktadır. Aynı zamanda toplumun aynası kabul edilen eğlenceler, yaşanan kültürel değişimlerin tespit edilebildiği önemli alanlardan birisi olarak öne çıkmaktadır (Özdemir, 2005: 9). Bu bakımdan, sözlü edebiyat ürünlerine akseden

²⁵ Kırgız Türklerinin milli giysileri için bk. (Kırgızdar, 2011/XII:379-392).

eğlence anlayışı vasıtasıyla ilgili toplumun kültür unsurları hakkında sağlıklı verilere ulaşılabilir.

Kırgız Türklerinin eğlence kültürünün bilmecelere yansması, genellikle müzik ve oyunlar çerçevesinde olmuştur. Geleneksel müzik aletleri, özellikle kopuz, Kırgız kimliğinin birkaç sembolünden biri sayılmaktadır. Aynı şekilde açık veya kapalı alanlarda oynanan geleneksel oyunlar, Kırgızlar tarafından oldukça sevilmiştir.

5.7.1. Müzik

Halk kültürünün önemli unsurları arasında yer alan geleneksel müzik, Kırgız Türklerinin bilmecelerine müzik aletleri olarak yansmıştır. Kırgız millî kimliğinin karakteristik sembollerinden kabul edilen kopuzla ilgili bilmecelere oldukça sık rastlanmaktadır. Kırgız Türkçesinde “muzikalık aspatar” olarak adlandırılan müzik aletlerinden bilmecelerde yer alanlar şu şekildedir:

Komuz (kopuz): Bütün Türk boyları arasında bilinmekte ve “kobuz”, “hobuz”, “komıs”, “kobuz”, “kopuz”, “homuz”, “kumus” gibi isimlerle anılmaktadır. En eski müzik aletlerinden biri olan kopuz, Türkistan sahasında yaşayan Türk boyları arasında üç telli çalgı aleti olarak bilinen geleneksel çalgı aletinin genel adı olarak da bilinmektedir. Kırgız Türkleri arasında geleneksel komuz, genellikle “almurut (armut)” şeklinde olan komuzdur (Çeribaş, 2014: 364).

Ooz Komuz/Temir Komuz: Rusçada “bargan”, Almanca “maultrommel”, Fransızca “guimbarde”, İspanyolca “birimbao”, Türkçe “demir kopuz” Moldovanca “drombule”, Kazakça “şan kobız” Özbekçe “çang kobuz” adı verilmektedir. Temir komuzdan ses, ağza sıkıştırılan çalgının ucundaki çatal demire parmakla vurma yoluyla elde edilir. “Temir komuzçu” veya “ooz komuzçu” olarak bilinen ve genellikle kadın ve çocuklar tarafından icra edilen temir komuz icrası, 1930’lu yıllardan itibaren erkekler arasında da yaygınlaşır (Çeribaş, 2014: 369).

Kerney (Borazan): üflemeli çalgılardan olan ve geleneksel Kırgız müziğinin önemli müzik aletlerinden kerneyin, Kırgızlar arasında “üyüz kerney (boynuz borazan)” ve “temir kerney (demir/bakır veya kalay borazan) “olmak üzere iki türüne rastlanır (Çeribaş, 2014: 367).

Surnay (Zurna): Güçlü ses çıkaran müzik aletlerinden olması sebebiyle müzik dışındaki alanlarda, duyurularda, eğlencelerde, bayramlarda, oyunlarda da kullanılan surnay, bütün Türk boyları arasında yayılmış durumdadır. Günümüzde Kuzey Kırgızistan’da bu çalgı aletinin unutulmaya yüz tuttuğu; fakat Güney Kırgızistan bölgesinde hâlâ varlığını devam ettirdiği gözlenmektedir (Çeribaş, 2014: 366-367).

Dutar: Kopuz benzeri bir müzik aleti olan dutar, genellikle Türkmen ve Özbekler arasında yayılmıştır. Dutar, iki telli, dut ve erik ağacından yapılmış bir gövdeye sahip 45-50 cm’lik bir sap üzerine yerleştirilmiş 13 perdelik bir müzik aletidir (Şahin, 2009: 228). Dutarın Kırgız bilmecelerinde görülmesi, Özbek tesiri neticesinde olduğu tahmin edilebilir.

Kıl Kıyak (Telli/Yaylı Kemençe): “Kıllı (telli) ve yay ile çalınan bir müzik aletidir. Geleneksel kıl kıyak erik, ardıç veya cevizden yapılmaktadır. İki kılı bir de kıl takılan bir yayı vardır” (Çeribaş, 2014: 365).

Yukarıda ifade edilen müzik aletlerinden başka, Kırgız Türklerinin bilmecelerinde “balalayka”, “mandolin”, “Rus kemanı” gibi müzik aletlerine tesadüf edilmektedir. Bu müzik aletlerinin Rus etkisiyle birlikte Kırgız müziğinde yer almaya başladığı tahmin edilebilir.

5.7.2. Geleneksel oyunlar

Kırgız Türkleri arasında açık ve kapalı alanlarda, normal veya özel günlerdeki geçiş törenlerinde oynanan oldukça çeşitli geleneksel oyunlar mevcuttur. Bilmece metinlerinde geleneksel oyun olarak aşık oyununun baskınlığı göze çarpmaktadır. Çeşitli bilmece metinleri, aşık oyunu ve onun ilgili unsurlar ile kurulmuştur. Kırgız bilmecelerine de akseden geleneksel oyunlardan bazıları şu şekildedir:

Ak Çölmök: Kızlar ve delikanlılar arasında gece oynanır. İki takıma ayrılan gençler, aralarına atılan kemendi bulmaya çalışırlar (Bektenov ve Musin, 1978: 58-59).

Toguz Korgool: Kırgız Türklerinin millî oyunlarından biri sayılan oyunculardandır. Genellikle ihtiyar kimseler tarafından oynanan bu oyun, sadece iki kişi ile oynanır. Tahta üzerinde karşılıklı dokuzardan on sekiz çukur bulunur. Tahtanın ortasında da iki büyük

çukur vardır. Buna göre oyun tahtasında yirmi çukur yer alır. Tahtadaki her çukurdaki dokuzar taş, belirli kurallara bağlı olarak diğer çukurlara atılır. Oyunun bitiminde kim daha fazla taşla sahip olmuşsa, oyunu o kazanır (Bektenov ve Musin, 1978: 117-118).

Çatıraş: On dört ak, on dört kara taşla oynanan satranca benzeyen bir oyundur.

Türk boyları arasında sevilen oyunlardan olan aşık oyunu, Kırgız eğlence kültürünün temel oyunlarından biri kabul edilmektedir. Manas, Er Töştük, Toltoy, Bağış, Er Tabıldı, Coodarbeşim gibi destanlarda kahramanlar aşık oyunları oynamaktadırlar (Orozobayev, 2018: 31). Aynı şekilde bilmecelerde de aşık oyunu ve onunla ilgili kelimelere sıklıkla rastlanmaktadır. Dolayısıyla aşık oyununun Kırgız Türkleri tarafından oldukça sevildiği ve benimsendiği söylenebilir.

Ordo: Kırgız Türkleri arasında en sevilen aşık oyunlarından biridir. En eski aşık oyunu olduğu düşünülen ve Kırgız Türkçesinde “*han otağı, büyük süslü çadır*” anlamındaki ordo kelimesinden meydana gelen oyun şu şekilde oynanır: Yuvarlak çember çizgisinin tam ortasına han ve her oyuncu için üç beş aşık kemiği konur ve oyuncular iki takım olarak sırayla çember çizgisinden içerideki aşıkları ve hanı “abalak” veya “tomпой” denilen vurma aletlerle vurarak çemberden dışarıya çıkarmaya çalışılır (Orozobayev, 2018: 61-62).

Tomпой: Kırgız Türkleri arasında sadece ordo oyununda kullanılır ve boynuzlu büyükbaş hayvanın (sığır, manda, geyik) aşık kemiği olarak bilinir (Orozobayev, 2018: 87-88).

Saka: Aşık oyununda kullanılan bazı aşık kemiklerinden biridir. Genellikle dağ tekesinin ve koçunun aşığı olarak kabul edilir (Orozobayev, 2018: 95).

Çükö: Aşık oyununda kullanılan aşıklardan biridir. Koyunun uyluk kemiğiyle kaval kemiğinin arasında bulunan ve dörtgen şeklinde olan kemik olarak tanımlanır (Orozobayev, 2018: 86).

Alçı-Taa: “Alçı” aşık kemiğinin çukur tarafı anlamındadır ve aşık kemiğinin bu şekli genellikle sahibine vuruş kakkı kazandır (Orozobayev, 2018: 106-107). “Taa” ise alçın zıt kısmı tohan anlamındadır. Aşığın tohan şekli hoş görülmez; çünkü “han”a muhalif olan taraftır (Orozobayev, 2018: 111-112).

5.7.3. Modern Oyunlar

Kırgız Türklerinin bilmecelerinde modern oyunlardan bilardoya rastlanılmaktadır. Genellikle yeşil çuha kaplı, boyu eninin iki katı olan, kenarları çevrili dikdörtgen bir masa üzerinde, fildişinden yapılmış üç küçük top ve isteka ile oynanan, belirli kuralları olan bir oyundur.

5.8. Savaş kültürü

Kırgız Türkleri, diğer Türk boylarında olduğu gibi tarih boyunca varlığını tehdit eden düşmanlarıyla mücadele eden ve son derece savaşçı vasıflara sahip, hürriyetlerine düşkün bir topluluk olarak tanınırlar. Bozkır hayat şartlarına bağlı olarak otlak ve meraları koruma ihtiyacı daima düşman saldırısına karşı tetikte olmayı ve beraberinde savaşları doğurmuştur. Bu bağlamda savaşlarda kullanılan araç ve gereçlere, sözlü edebiyat ürünlerinde, özellikle savaşın ana tema olduğu destanlarda sıklıkla tesadüf edilmektedir.

Kırgız Türklerinin bilmecelerinde savaş kültürünü yansıtan unsurların azlığı dikkati çekmektedir. Şüphesiz bu durum, savaş ve mücadelenin esas anlatısı olarak destanların seçilmesi, bilmecelerin daha ziyade diğer kavramlarla ilişkili olarak yaratıldığı ve aktarılmasından ileri gelmektedir.

Bilmecelerde savaşlarda ve avcılıkta kullanılan kılıç, kapan, tüfek, okluk, top, mayın gibi unsurlar yer almaktadır. Özellikle tüfekte ilgili bilmeceler oldukça fazladır. Mayın gibi savaşlara kullanılan patlayıcı maddelerin ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra bilmece metinlerine girdiği tahmin edilebilir.

5.9. Coğrafya

Kırgız Türklerinin bilmecelerinde Kırgızların yaşadığı sahada ve yakın coğrafi bölgelerde bulunan bazı yer adlarına rastlanmaktadır. Kırgız coğrafyasında bulunan At-Başı, Alay, Isık Göl, Frunze gibi şehir ve bölgeler bilmecelere yansımıştır. Kırgızistan'ın Narın vilayetine bağlı bir ilçe olan At-Başı, tarihte önemli hadiselerin vuku bulduğu bir bölge olarak bilinir (ME, 1995/I: 106). Tanrı dağlarına yakın bir bölgede bulunan Isık Köl, sıcak göl anlamına gelmektedir. Günümüz Kırgızistan'ın önemli turizm bölgelerinden olan Isık

Göl, bilmece ve diğer sözlü edebiyat ürünlerinde bulunmaktadır. Kırgızistan'ın güneyinde yer alan Alay ilçesi, Manas destanında da geçen önemli bölgelerden biridir. Destanda Manas'ın Altay'dan Ala Dağ'a göçtükten sonra ilk olarak Alay bölgesinde yaşadığı anlatılır (ME, 1995/I: 74). Kırgızistan Cumhuriyeti'nin başkenti olan Bişkek, geçmişte Pişkek olarak bilinirken, daha sonra Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarında önemli görevlerde bulunan Sovyet generali M. Frunze'nin hatırasını yaşatmak amacıyla Frunze olarak değiştirilmiştir. Bilmece metinlerinde Frunze şeklinde yer almaktadır.

Kırgızistan'a komşu olan Doğu Türkistan, bilmecelerde sıklıkla geçmektedir. Ayrıca bu bölgede önemli miktarda Kırgız nüfusu da bulunmaktadır. Bölgenin Kırgızlar açısından diğer bir önemi, Ürkün hadisesinden ileri gelmektedir. 1916 yılında vuku bulan Ürkün hadisesinden dolayı Rus Çarlığı'nın zulmünden kaçan Kırgızlar, Doğu Türkistan'a sığınmış, bu yıllardaki hatıralarını sözlü edebiyat ürünlerine aktarmışlardır (Saginbekov, 2007: 32-38).

Bilmece metinlerinde Doğu Türkistan'da yer alan Yarkent, Kaşgar gibi şehirler sıklıkla geçmektedir. Kaşgar, Satuk Buğra Han ve torunlarının ikamet ettiği, pek çok tarikat mensubunun yaşaması sebebiyle halk arasında "aziz" kişileri yetiştiren anlamına gelen "Âzîzâne Kâşgar" olarak bilinmektedir (Özkan, 1989: 3-4). Önemli ticaret ve eğitim merkezlerinden olan ve Doğu Türkistan'ın güneyindeki Tarım Havzası'nda yer alan Kaşgar, bilmece metinlerinde "Kaşkar" şeklinde geçmektedir.

Aynı şekilde Tarım Havzası'nda bulunan önemli şehirlerden bir diğeri Yarkend'dir. Tıpkı Kaşgar şehri gibi Yarkend de halk arasında bazı sıfatlarla anılır. Buna göre Yarkend şehri, birçok din büyüğünün şehirde yaşaması sebebiyle "Pîrâne Yarkend" ve "Velîyyâne Yarkend" ifadeleriyle bilinir. (Özkan, 1989: 3-4).

Kırgız Türklerinin bilmecelerinde rastlanan yer adlarından Hokand, Buhara, Semerkant, Andican şehirleri, günümüzde Özbekistan sınırları içinde bulunmaktadır. Tarih boyunca önemli ticaret ve kültür merkezi olarak tanınan Buhara, bilmece metinlerinde "Bukar" şeklinde yer alır. Manas destanında da Buhara'ya rastlanır. Destanda "altı kapılı Buhara" şeklinde ifade edilen Buhara, Manas tarafından yağmalanır (Yıldız, 1995: 1909). Türkistan'da kurulan ve Kırgızları da hâkimiyeti altında bulunduran Hokand Hanlığı'nın

merkezi olan olarak bilinen Hokand şehri, Fergana vadisinde yer almaktadır. Metinlerde “Kokon” şeklinde geçmektedir. Özbekistan’ın önemli şehirlerinden sayılan Semerkant ise metinlerde “Samarkan” olarak yer almaktadır. Fergana vadisinde bulunun diğer şehirlerden biri de Andican’dır. Meşhur Türk hükümdarı Babür’ün de doğduğu yer kabul edilen Andican, bilmecelerde “Anciyan” şeklinde geçmektedir.

Bilmecelerde rastlanan diğer şehirlerden bazıları Rus sahasına aittir. Özellikle SSCB’nin merkezi Moskova’ya bilmecelerde tesadüf edilmektedir. Moskova şehrinin geçtiği bazı bilmecelerin ideolojik mahiyete sahip veya ideolojik amaçlar için yaratılmış bilmeceler olduğu ileri sürülebilir. Fakat Moskova’nın SSCB içindeki konumu ve temsil ettiği değerler açısından tabii olarak bilmecelere girdiği de düşünülebilir. Bilmecelerde rastlanan diğer bir Rus şehri ise Orenburg’tur. Rus Çarlığı döneminden itibaren önemli kültür şehirlerinden biri olan Orenburg, bilmece metinlerinde “Orinbor” şeklinde geçmektedir.



6. BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKLERİNİN BİLMECELERİ VE İDEOLOJİ

19. yüzyılda teşekkül etmesinden itibaren, özellikle Avrupalı aydınların kimlik arayışı gayretleri ile birlikte bir disiplin hâline gelen folklor, her zaman ait olduğu toplumun kültürel kimliğini yansıtan ve koruyan bir alan olarak düşünülmüştür. Ait olduğu toplumun kültür ve inanç dünyasının bir ifadesi olan folklor ürünlerinin incelenmesi, üzerinde hâkimiyet kurulmak istenen ve çoğunlukla “öteki” olarak düşünülen toplumların kültürel unsurlarına vakıf olunmasını sağlamıştır. Bundan dolayı devlet yöneticileri, toplumu kendi politik ideallerine göre dönüştürme/kurgulama çalışmalarında folklorun çok önemli bir vasıta olarak kullanılabilceğini ve istenen toplumsal kimliğe ait değerlerin folklor ürünlerinin etkisiyle toplum tarafından daha hızlı bir şekilde benimseneceğini düşünerek, folklor ürünlerinden mümkün olduğunca faydalanmaya çalışmışlardır.

20. yüzyılın başlarında, önceki yüzyılda bir realite olarak ortaya çıkan ve büyük imparatorlukların parçalanmasına sebep olan milliyetçilik akımının tesiri ile kurulan yeni ulus devletlerin inşasında önemli bir rol üstlenen folklor disiplini, gerek millî kimliklerin belirlenmesinde gerekse yeni toplumların teşkil edilmesinde, sürekli kendisine başvuru alan bir alan olarak öne çıkmıştır. Özellikle bu yüzyılda ortaya çıkan nasyonalist ve sosyalist esaslara sahip devletler, folklorun halk nezdindeki önemini dikkate alarak kendi ideolojik hedeflerine ulaşabilmek adına, folklor araştırmalarını teşvik etmiş, rejimin görüşlerini barındıran sahte folklor ürünleri yaratmışlardır. Esas olarak folklorun 20.yüzyıldaki politik amaçlar için kullanımı, 19. yüzyıldaki romantik milliyetçilik hareketi ile yakından ilişkilidir. Millî kimliğin belirlenmesinde halk şiirinin önemini vurgulayan J.G. von Herder’in sonrasında Avrupa’nın diğer ülkelerindeki bilim adamları, yerel ağızlarda, halk masalları ve şarkılarında halk ruhunu aramışlardır. Yaratıcı araştırmayı ve masum millî gururu uyaran bu tür kök arayışının erdemleri olmasına karşılık özellikle Nazi Almanya’sı ve Sovyet Rusya’da siyasi ideoloji ve aşırı milliyetçilik için aşırı uygulamalar hâline gelmiştir (Çobanoğlu, 2002: 193).

Bu bölümde, 20. yüzyılda folklor disiplinini kendi politik idealleri için ideolojik bir araç hâline getiren Sovyetler Birliği’nin kendisine bağlı Türk topluluklarında yürüttüğü folklor

politikaları çerçevesinde Kırgız sözlü edebiyat türlerinden bilmecelerdeki Sovyet ideolojisinin etkileri tespit edilmeye çalışılacaktır. Söz konusu Sovyet etkisinin ne şekilde bilmece metinlerine yansıdığı ve Sovyet yönetimi tarafından hangi müdahalelerin yapıldığı hususu ele alınacaktır.

6.1.Sovyet Dönemi folklor politikaları ve ideolojik işlev

Bolşevikler tarafından gerçekleştirilen 1917 Ekim İhtilali ile birlikte Rus Çarlığı'nın yerine Sovyet egemenliği inşa edilir. Yeni siyasi yapının teşekkülünün akabinde yeni sistemin ve ideolojinin Sovyet halkları arasında yaygınlaştırılması çalışmalarına da hız verilerek, bu amaç doğrultusunda Sovyet yöneticileri tarafından muhtelif kültürel, siyasi ve sosyal politikalar takip edilir. Takip edilen bu politikaların diğer bir amacı da rejimin değerlerini özümsemiş yeni bir toplum ve birey inşasıdır. Sovyetler Birliği'ne bağlı Türk toplulukları da Çarlık idaresinin ardından yeni bir işgalci politikanın baskısı altına girmiş, özellikle Stalin döneminde devletin uyguladığı katı dönüştürme ve yapılandırma politikaları, Türkistan halklarının hafızalarında derin izler bırakan hadiselerin cereyan etmesine yol açmıştır. Repressiya terimiyle bilinen Stalin dönemindeki baskı politikası neticesinde, milliyetçi, İslamcı olmakla suçlanan yüzlerce aydın, yazar, bilim adamı tutuklanarak basit bir sorgulama sonucunda ya idam edilmişler ya da sürgüne gönderilmişlerdir (Aça 2003, 47-49). Böylece, Türk toplulukları üzerinde uygulanmak istenen politikalara karşı oluşabilecek muhtemel karşı tepikler, erken bir dönemde sert bir şekilde susturulmuştur.²⁶

Sovyetler Birliği döneminde rejimin politik hedefleri doğrultusunda toplumsal hayatın her alanına müdahalede bulunulmuştur. Birliği oluşturan farklı tarihsel ve kültürel geçmişe sahip toplulukları, tek bir Sovyet kimliği toplama gayreti içinde olan Sovyet hükûmeti, toplumsal hayatı düzenleyen kurum ve değerleri yakından takip etmiş, toplumları daima kontrol altında tutmuştur. Diğer bir ifade ile sosyalist değer ve kabullerini benimsemiş, Rus dilli bir "*homo sovyeticus*" tipi yaratma amacını taşıyan Sovyet yönetimi, toplumu ve bireyi bu hedef doğrultusunda biçimlendirmeye çalışmış, bunun için de her türlü metoda başvurmuştur (Roy 2009: 9). Devletin izlediği bu türden dönüştürme politikaları neticesinde, kültürel kimliği belirleyen en önemli kaynak hüviyetindeki sözlü edebiyat

²⁶ Stalin döneminde Kırgızistan'da uygulan baskı politikası ile ilgili bk. (Güngör, 2018).

eserleri de yeni Sovyet insanı ve toplumu teşkil etme çabasında bir vasıta olarak kullanılmıştır.

Çarlık Rusya'nın son dönemlerinden itibaren Türkistan sahasında muhtelif araştırmacılar tarafından başlatılan folklor çalışmaları, Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla birlikte gelişerek devam etmiştir. Devrimden sonraki yıllarda başlatılan folklor araştırmalarının yegâne amacı, rejimin ideallerine sağladığı katkıdır. Özellikle 1934 yılında tertip edilen Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi'nde Maksim Gorki'nin folklorun önemini vurgulayan konuşması, komünist partinin folklor çalışmalarına olan bakış açısını etkileyerek Sovyet folklor araştırmalarının esaslarını belirlemiştir (Temur, 2009: 135-136; Kalenderoğlu, 2011: 65-66).

Komünist parti, halk edebiyatının hem eski hem de yeni örneklerini derlemeyi, bunları bir yandan bilim adamlarının incelemesine sunulmasını, diğer yandan da sosyalist ilkelere göre yeniden işlenip köylerde, kolхозlarda, işçi çevrelerine sirayet etmiş olan burjuva sanat anlayışını yok etmek için kullanmayı amaç edinmiştir (Başgöz, 1992: 18-19). Buna göre, Sovyetler Birliği'nin folklorla olan yaklaşımı, folklorun bilimsel gelişimine önem vermekten ziyade, ondan hangi bağlam ve işlevlerde yararlanma fikri etrafında gelişir. Folklor, halkların kültürel yapılanması, politik eğitimi ve sosyalizmin gerçekleşmesinde bir araç olarak düşünülmüştür (Oinas, 1978, 80). Bu bakış açısı dâhilinde, destan, masal, türkü, atasözü gibi sözlü kültür geleneğine ait eserler, sosyalist değerler ile barışık, sistemin hedeflediği sosyalist toplum yaratma sürecinde bir bakıma yeniden yaratılarak muhtevası ideolojik mesaj ve renklerle donanmış bir hâle getirilmiş ve devrim önderlerinin kutsandığı, Sovyet mitolojisi ve kültlerinin oluşturduğu Sovyet folkloru yaratılmıştır (Panchenko, 2007: 139).

Sovyetler Birliği döneminde rejimin amaçlarına uygun esaslar çerçevesinde oluşturulan ideolojik folklor anlayışı, birliğe bağlı Türk topluluklarının folklor araştırmalarına da yansımıştır. Örneğin, Türkmenistan'da sözlü edebiyata ait eserlerin derlenmesi ve yayımlanması hususunda Sovyet yönetiminin açık bir kontrolü söz konusudur. Stalin döneminin baskıcı politikası neticesinde folklor ürünlerinin derleme çalışmalarında, muhtevasında dinî ve millî unsurlar barındıran eserler yasaklanır. Göroğlu, Yusup-Ahmet, Korkut Ata gibi destanlar üzerinde çalışanlar halk düşmanı ilan edilir. Sayatlı Hemra, Aslı-

Kerem, Şasenem-Garip gibi derlenen hikâyelerden dinî ve millî unsurları ayıklananlar ve ideolojik açıdan “*harmonizasyon*”a tabi tutulanlar yayımlanabilir (Özkan, 2007: 170).

II. Dünya Savaşı yıllarında, yıkıcı politik ortamın etkisini göz önünde bulunduran Sovyet yönetimi, SSCB’yi teşkil eden toplulukları “Büyük Vatan Savunması” idealinde birleştirmeye çalışır. Bu amaçla, halkın moralini yükseltmek ve cephede savaşan askerlere cesaret telkin etmek için epik karakterli ve millî unsurlar bakımından zengin sözlü edebiyat eserlerinin yayımlanmasına kısmi izin verir (Akman, 2008: 168-169). Bu dönemde daha önce halk düşmanı, burjuva sözcüsü ilan edilen kahramanlara, çeşitli yayın organlarında daha sık yer verildiği gözlemlenir. Göroğlu, Yusup-Ahmet, Dede Korkut, Manas gibi eserler bu dönemde yayımlanır (Özkan, 2007: 171-172; Çeribaş, 2017: 107). Aynı şekilde, Kırgızistan’da 1940-1945 yılları arasında Manas destanının Alooke Han, Manastın Ölümü, Makel Döo, Kanıkeydin Comogu, Birinçi Kazat gibi bazı epizotları, propaganda amacıyla seri hâlinde basılır (ME, 1995: 427; İbraimov, 1987: 62). Fakat söz konusu “*müsaade*”nin geçici olduğu, yönetimin daha sonraki uygulamalarından anlaşılır. Yayımlanan bu tür epik eserlere, savaşın sona ermesinden kısa bir süre sonra, Pantürkist ve Panislamcı unsurların kaynağı, rejim aleyhtarı gibi suçlamalar yöneltilir.

1950’li yıllarda Türk topluluklarına ait folklor ürünleri, yeniden Sovyet makamlarının denetim ve baskısına maruz kalır. Özellikle Türk topluluklarının kültürel kimliklerinin taşıyıcısı konumundaki destanlar, söz konusu denetimin merkezinde yer alırlar. Bu denetimin sebebi olarak, destanların eski geleneksel hayatın izlerini aksettirdiği, Sovyet değerlerine aykırı İslami ve Pantürkist unsurları ihtiva ettiği gösterilir. Bu yıllarda Türk destancılık geleneğinin en önemli epik eserleri Dede Korkut, Köroğlu, Alpamış ve Manas suçlamaların odağı hâline gelerek bu destanlar hakkında ilk olarak muhtelif dergi ve gazetelerde karalama kampanyaları düzenlenir. Yapılan karalama kampanyalarının sonunda destanlar, sosyalist düşünceye uymayan unsurlardan temizlenerek sıkı bir sansür işleminden sonra yayımlanır (Temur, 2009: 136; Çeribaş, 2017: 107-108).

Yapılan karalama kampanyasından Kırgız Türklerinin meşhur Manas destanı da kurtulamaz. Türk destancılık geleneğinin en hacimli ve müttekâmil destanlarından biri olarak kabul edilen Manas destanı üzerinde Kırgızistan’da çeşitli bilim insanları ve yazarlar tarafından çeşitli mahfillerde tartışmalar yapılır. Esas olarak bu tartışmalar,

destanın eski hayatın gerici değerlerini taşıdığını ve Panislamist, Pantürkist unsurları aksettirdiğini savunan yazarların makalelerinin yayımlandığı “Sovetskaia Kirgizii” gazetesi ile Kırgızların millî kimliğini ifade eden en önemli eser olduğunu savunan ve esas itibarıyla yapılan eleştirilere cevap mahiyetindeki yazıların yayımlandığı “Kızıl Kırgızistan” gazetesi arasında cereyan eder. Fakat basında yapılan tartışmalardan bir sonuç alınamayınca, 1952 yılında Komünist Parti, SSCB Bilimler Akademisi, Kırgızistan’ı ve diğer Orta Asya devletlerini temsil eden 300’e yakın delegenin iştirak ettiği bir konferans tertip edilir (Bennigsen, 2002: 67-68; ME, 1995: 306). Bu konferansta esas olarak Manas destanının rejime ait değerleri taşıyıp taşımadığı tartışılmış ve konferansın sonunda destanın “gerici” unsurlardan temizlenmiş Kurama varyantının hazırlanmasına karar verilir. Söz konusu Kurama varyantı, 1958 yılında iki cilt hâlinde yayımlanır (Temur, 2009: 136). Eserde Sagımbay Orozbekov ve Sayakbay Karalayev’in varyantı esas alınmakla birlikte Togolok Moldo, Moldobasan Musulmankulov, Bağış Sazanov gibi diğer Manasçıların varyantlarından da faydalanılır (ME, 1995: 413).

Bununla birlikte varyantların orijinal hâlleri ile Kurama varyantı arasında kelime kadrosu ve epizotlar bakımından birtakım ayrılıklar vardır. Manasçıların dilinde anlatılagelen destanın kelime kadrosunda bulunan Türk kültürü ve İslami kimliğe ait Türk, Türkistan, Oğuz Han İslam, Turan, Hz. Muhammed gibi kelimeler ayıklanmıştır. Eseri tertip eden araştırmacılar, sosyalist düşünceye aykırı kabul ettikleri mısraları destandan çıkarmış, rejimin temel kabul ve değerlerine uyumlu gördükleri bölümleri esere almışlardır. Burada açık bir şekilde devletin destan üzerinde müdahalesi söz konusudur. Buna göre destan, Manasçıların anlattığı tabii hâliyle değil, birtakım tahrifatlara uğrayarak yeniden kurgulanıp yayımlanmıştır. Böylelikle destan, kendi doğal ortamından koparılmış, birtakım ideolojik tasavvurların etkisiyle folklor ürünü olarak kabul edilemeyecek yapay bir metne dönüşmüştür (Temur, 2009: 137-143).

Sovyetler Birliği döneminde Manas destanına uygulanan ideolojik müdahale örneklerine Kırgız destancılık geleneğine ait diğer destanlarda da rastlanmaktadır. 1950’li yıllarda yayımlanan Er Töştük, Er Tabıldı ve Er Soltonoy gibi destanlarda da birtakım tahrifatlar yapılmış, bu eserlerin bir ideolojik varyantı yaratılmıştır (Çeribaş, 2012: 760).

Görüldüğü üzere devletin esas olarak baskı altında tuttuğu ve sıkı bir sansür işleminden sonra yayımlanmasına izin verdiği türlerin başında destanlar gelmektedir. Destanlar, Sovyet idaresince sürekli kontrol altında tutulmaya çalışılmış, aynı zamanda destanların millî kimliği besleyen olumlu tesiri ortadan kaldırılmaya yönelik faaliyetler yürütülmüştür.

Stalin sonrası Sovyetler Birliği döneminde uygulanan folklor politikalarında önceki dönemde izlenen politikalara göre nispeten bir yumuşama görülse de Sovyet rejimi, bu dönemde de yapılan çalışmalarda ve yayımlanan eserlerde her zaman kontrolünü hissettirmiş, resmi ideolojinin tayin ettiği ilkelerin dışında hareket edilmesine izin vermemiştir. Yayımlanan eserlerde Marks, Lenin, Gorki ve Engels gibi isimlerin görüşlerine vurgu yapılmış, dinî ve millî motifler hiçbir şekilde yer almamıştır. Kısacası bu eserlerin, rejimin sınırlarını çizdiği ideolojik kavramsal yapıya göre inşa edildiği anlaşılmaktadır (Çeribaş, 2017: 108-109).

6.2. Kırgız folklorunda Sovyet ideolojisi

Sovyet döneminde Kırgızistan’ da uygulanan folklor politikalarına dair yapılan en önemli çalışma, Nezir Temur’a aittir. Doktora çalışması olarak hazırlanan “Folklor ve İdeoloji: Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan’da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1953)” adlı çalışmasında Temur, Sovyetler Birliği’nin Lenin ve Stalin döneminde Kırgızistan’da uygulanan folklor politikalarını bütün cepheleriyle incelemiştir. Özellikle resmî makamların gözetiminde Kırgız sözlü edebiyat ürünlerine uygulanan birtakım tahrifat, sansür ve müdahaleleri üzerinde durmuş ve çeşitli örnekler vermiştir (Temur, 2011).

Temur (2011: 167), söz konusu eserinde Sovyetler Birliği’nde halk edebiyatı metinlerine uygulanan müdahale şekillerini iki başlık altında değerlendirir:

1. Adaptasyon (Uyarlama)
 - a) Ekim Devrimi, Lenin, Stalin
 - b) Komünist Parti
 - c) Kolhoz Hayatı
 - ç) İkinci Dünya Savaşı ve Kızıl Ordu
 - d) Diğer Temalar (Sınıf Mücadelesi, Bilimsel Gelişmeler, Eski ve Yeninin

Karşılaştırılması

2. Harmonizasyon (Uygunlaştırma, Yeniden Kurma)

a) Manas Destanı'nın Kurama Varyantı

Temur'a göre adaptasyon (uyarlama) işlemi, Sovyet değerlerinin Kırgız halk edebiyatına ait geleneksel türler ve bu türlerdeki motiflerle anlatılmasıdır. Stalin tarafından geliştirilen “Şekil olarak milli, içerik olarak sosyalist” düşüncesi etrafında sözlü edebiyat ürünlerine yeni temalar eklenmiş ve eserler bu temalara uyarlanma işlemine tabi tutularak halk arasında yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.

Harmonizasyon (uygunlaştırma, yeniden kurma) metodu ise büyük ölçüde Manas destanı'na uygulanmıştır. Bu metoda göre Manas destanı, Türk kültürü ve İslam dinine ait kavramlardan ayıklanmış, rejimin esasları uygun hâle getirilmiş ve farklı varyantlardan mürekkep bir destan metni yaratılmıştır. Böylece sözlü gelenekte Manasçıların dilinde tespit edilen Manas destanının yerine rejimin esaslarına göre kurgulanan ve yapay bir kimliğe büründürülen Kurama varyantı meydana getirilmiştir (Temur, 2011: 167-204).

6.3. Kırgız Türklerinin bilmecelelerinde Sovyet ideolojisinin etkileri

1920'li yıllardan itibaren Kırgız sahasından derlenen folklor ürünleri, Kırgız İlimler Akademisi El Yazmaları bölümünde bulunmaktadır. Elde edilen materyaller, daha sonraki yıllarda yayımlanan eserlerdeki metinlerle mukayese imkânı verebilmesi açısından son derece önemlidir. Böylece Sovyet döneminde yayımlanan metinlere yapılan müdahale, tahrip veya uygulanan sansür hakkında somut bilgilere ulaşılabılır. Bu bakımdan El yazmaları bölümünde bulunan 198 numarayla kayıtlı “Tabışmaktar” adlı el yazma, önemli kaynaklar arasındadır.

Sovyet döneminde yaratılan bilmece metinlerinin bulunduğu ilk önemli çalışma, 1947 yılında A. Taygüröñov tarafından hazırlanmıştır. “Kırgızdın Sovettik Folkloru” adını taşıyan antoloji, adından da anlaşılacağı üzere, Kırgız Türklerinin Sovyet döneminde oluşan folklor ürünlerini ihtiva ettiği vurgulanır. Aynı şekilde A.Taygüröñov tarafından kaleme alınan eserin ön sözünde, Kırgız Sovyet folklorunu oluşturan türlerin şekil bakımından Ekim Devrimi'nden evvelki biçim gibi olduğu, fakat muhteva bakımından Sovyet vatanseverliğini ve komünist düşüncüyü yansıttığı ifade edilir (Taygüröñov 1947:

4). Söz konusu eserde doksan bir bilmece yer alır. Eserdeki bilmeceler dikkatli bir şekilde incelendiğinde, bu bilmecelerin genel olarak geleneksel Kırgız folklorundaki bilmecelerden seçilmiş olduğu görülür. Fakat “İlim-Teknik” başlığı altında verilen tren, otomobil, uçak, mikroskop, gazete gibi yeni hayatla birlikte Kırgız sosyal hayatında görülmeye başlanan modern araç ve unsurlarla ilgili bilmecelerin de bulunduğu göze çarpar. Eserdeki bilmecelerin kaynağı hususunda hiçbir bilgi verilmemiş, söz konusu bilmecelerin nereden veya kimden derlendiği bilgisi yer almamıştır.

1971 yılında C. Mukambayev ve C. Taştemiroy tarafından hazırlanan “Kırgız El Tabışmaktarı, Cañılmaçtarı, Kalptarı” adlı antolojide de Sovyet döneminde yaratılmış bilmece metinleri bulunmaktadır. Eserin ön sözünde, antolojide yer alan bilmecelerin derleme çalışmalarından elde edilmiş malzemenin ve gazete, dergi, kitap gibi çeşitli kaynaklardan tespit edildiği ifade edilir. Buna karşın bilmecelerin künye bilgilerine ilişkin bilgiler mevcut değildir (Mukambayev ve Taştemiroy, 1971).

Diğer önemli kaynaklardan biri de 1971 yılında C. Mukambayev ve C. Taştemiroy’un birlikte yayımladıkları antoloji için hazırlanan malzemenin daktilo edilmiş taslağıdır. Fakat C. Taştemiroy’un teslim ettiği nüshada, yayımlanan antolojiye girmeyen birçok bilmece de bulunmaktadır. Kırgız İlimler Akademisi El Yazmaları bölümünde muhafaza edilen ve 706 (5344) envanter numarasına kayıtlı söz konusu metnin başına, 1981 yılında K. İbraimov tarafından kısa bir açıklama ilave edilir. Bu açıklamasında İbraimov, El yazmaları bölümünde dört bini aşkın bilmece bulunduğunu, söz konusu bilmecelerin genellikle daktilo edilmiş nüshada yer aldığını, fakat eserde 329 bilmece veya varyanta rastlanmadığını belirtir (Tabışmaktar 1981). Söz konusu 329 bilmecenin bir kısmını kendi eserine de alan İbraimov, eserdeki bilmecelerin kaynağı olarak El Yazmaları bölümündeki envanter numaralarını verir. Fakat genellikle modern araçlarla ilgili bilmecelerin kaynağını, C. Taştemiroy ve C. Mukambayev’in eserini gösterir. Buna göre Taştemiroy ve Mukambayev’in, 1971 yılında yayımladıkları antolojide El yazmaları bölümünde yer alan materyallerden yararlanmakla birlikte, söz konusu bölümde bulunmayan veya kaynak bilgisi tespit edilemeyen bazı bilmeceleri de eserlerine aldıkları anlaşılır. Kaynağı meçhul olarak gözüken çoğu bilmecenin geleneksel form ile yazılmasına karşılık, içerik yönünden sosyalist düşünceye uygun ve rejimin değerlerini aksettiren bir görünüm sergilediğini de söylemek mümkündür.

1985 yılında K. İbraimov tarafından “Tabışmaktar” adıyla bilmecelere tahsis edilen en hacimli antoloji yayımlanır (İbraimov, 1985). Eseri tertip eden İbraimov, önceki yıllarda yayımlanan antolojilerden yararlanmakla birlikte, esas olarak Kırgız İlimler Akademisi El Yazmaları bölümünde saklanan yayımlanmamış bilmece metinlerinden yararlanır. Eserin daha önceki yıllarda yayımlanan antolojilerden en önemli farklarından biri de antolojide bulunan bilmecelerin kaynağının gösterilmesidir. Böylece eserde değerlendirilen bilmecelerin hangi kaynaktan bulunduğu veya El yazmaları bölümünde hangi envanter numarasına kayıtlı olduğu takip edilebilir. Söz konusu eser, 2002 yılında bilmece metinlerinde hiçbir değişiklik yapılmadan tekrar yayımlanır (İbraimov ve Akmataliyev, 2002).

Yukarıda değinilen antolojilerin tamamı, Sovyet döneminde yayımlanır. Bu eserler, Kırgız İlimler Akademisi El Yazmaları bölümünde muhafaza edilen ve saha araştırmalarından elde edilen bilmece metinlerini ihtiva eden el yazma kaynaklar ile mukayese edildiğinde, aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Nitekim antolojilerin muhtevalarında derleme yoluyla elde edilen bilmece metinleri bulunmasına rağmen, saha araştırmalarında tespit edildiği bilgisi bulunmayan ve çoğunlukla Sovyet ideolojisinin etkilerini taşıyan bazı bilmecelerde de rastlanır. Diğer yandan derlemelerde elde edilen kimi bilmece metinlerinin de yayımlanan antolojilerde bulunmadığı, özellikle din hakkındaki bilmecelerin sansüre maruz kaldığı dikkati çeker.

6.3.1. Sansür

Sosyalist bir toplum ve birey inşası gayretinde olan Sovyetler Birliği, hakim olduğu toplulukları kendi idealine uygun olarak şekillendirmek amacıyla birçok politika takip etmiş ve bu politikalar doğrultusunda muhtelif metotlara başvurmuştur. Özellikle toplulukların geleneksel kültür ve inanç unsurlarının yerine yeni sosyalist kimlik değerlerini ikame etmeyi hedef alan Sovyet yönetimi, eski kültüre ait kurumlara âdeta savaş açmış, millî kimliği oluşturan kabullerin izlerini silmeye çalışmıştır. Bu politikanın tezahürleri, din kurumuna yönelik faaliyetlerde görülebilir. Kültürün en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilen din kurumu, sosyalist/materyalist düşünceye aykırı fikirlerin kaynağı, eski, gerici hayatın bir unsuru olarak suçlanmıştır. Bu nedenle toplumların dinle ilgisini kesmek ve dinî yaşama ait her türlü unsuru yok etmek amacıyla

birtakım faaliyetler yürütülmüştür. Bu faaliyetlerin esasını ateizm propagandası teşkil eder. Sovyetler Birliği döneminde hemen hemen her ortamda kesif bir ateizm propagandası yapılarak dinî değer ve kurumlar aşağılanmış ve dinin toplumdaki konumu tahrip edilmeye çalışılmıştır.

Yürütülen ateizm faaliyetleri, sözlü edebiyat ürünlerini de etkilemiştir. Buna göre ateizm düşüncesinin geçmişten gelen bir düşünce olduğunu kanıtlamak amacıyla halkın yarattığı geleneksel folklor ürünlerinde ateizme ait özellikler aranmıştır (Zakirov, 1981: 58-64). Folklor ürünlerinde ateizme ait unsurların aranmasının yanında, muhtevası dinî kavramlardan oluşan folklor ürünlerinin de yayımlanmasına izin verilmemiş, yayımlanan eserlerdeki dinî unsurlar ayıklanma işlemine tabi tutulmuştur. Bu türden bir sansür uygulamasını, Sovyet döneminde yayımlanan bilmece neşirlerinde de görmek mümkündür.

1920’li yıllardan itibaren yayımlanan bilimsel ve popüler mahiyetteki birçok eser incelendiğinde, din ve dinî kavramlar hakkında söylenen bilmecelerin bu eserlerde bulunmadığı görülür. Kayum Miftakov, İbrayım Abdırhmanov gibi derlemecilerin Kırgız coğrafyasından tespit ettiği din hakkındaki bilmeceler, El yazmaları bölümünde muhafaza edilmesine karşın, ancak 1985 yılında yayımlanabilmiştir. Diğer bir ifade ile El Yazmaları bölümünde mevcut olan tabiat, hayvan, bitki vb. konular hakkında söylenen ve “*tehlikeli*” görülmeyen bilmece metinleri, söz konusu antolojilerde değerlendirilmesine rağmen, muhtevası din ile ilgili kavramlardan oluşan bilmeceler sansüre maruz kalarak yayımlanma imkânı bulamamıştır.

1934 yılında yazıya geçirilen ve 198 envanter numarasına kayıtlı el yazma eserde din ile ilgili bilmeceler yer almıştır (İnv. No: 198: 34-35). Aynı el yazmadaki tabiat, bitki, eşya ve diğer konularda söylenen bilmecelerin Sovyet döneminde yayımlanan antolojilerde bulunmasına rağmen, din hakkındaki bilmecelere yayımlanmamıştır. Söz konusu el yazmadaki din muhtevalı bilmeceler ilk kez, oldukça geç bir tarihte, 1985 yılında İbraimov tarafından yayımlanan antolojide yer almıştır. İbraimov, El Yazmaları bölümündeki materyalleri eserinde değerlendirmiş ve “Diniy Tüşünüktör (Dini Kavramlar)” başlığı altında din, namaz, oruç, şeytan, Azrail, Cebrail gibi cevapları bulunan yirmi dokuz bilmece metnine yer vermiştir (İbraimov, 1985: 202-206). Fakat el yazmadaki bilmeceler

ile mukayese edildiğinde, bazı bilmecelerin İbraimov'un eserinde de yer almadığı görülür. Bu bilmecelerden bazıları şu şekildedir:

İslam Dini

*Dünyödö bar bir bay terek,
Budagı köö ardam bolso kerek,
Munu tapkan cigitti,
Akılman dese kerek.*

İslam Dini

Dünyada var bir kutsal kavak,
Budağı her zaman olsa gerek.
Bunu bulan yiğit,
Akıllı olsa gerek.

(İnv. No.98/38)

Kuday, Ay, Kün

Abalda bar biröö calgız, eköö egiz.

Tanrı, Ay, Güneş

Havada var birisi tek, ikisi ikiz.

(İnv. No.98/37)

Kuday, Ay, Kün, Segiz İyman, Kuran

*Abalda bar biröö calgız,
Eköö egiz, nerse segiz,
İçi semiz, anı tapkana
Akıl, oşondo deniz.*

Tanrı, Ay, Güneş, Sekiz İman, Kuran

Havada var biri yalnız,
İkisi ikiz, öbür şey sekiz,
İçi semiz, onu bulanın
Akıl deniz.

(İnv. No: 198/38).

Kuran

*Altın eer başı,
Cüz cıyırma kaşı.*

Kuran

Altın eyer başı,
Yüz yirmi kaşı.

*Altın eer kömkör kaşı,
Anı tapkan miñ bir çaşı,
Tabalbagan kuurap cat,
Bu kün koyup erteñ tap!*

Altın eyer kaşı,
Onu bulanın bin bir yaşı,
Bulamayan yok olsun,
Bu gün koyup yarın bul!

(İnv. No: 198/38)

6.3.2. Uyarılama ve kurgulama

Toplumda muhtelif sebeplere bağı olarak oluşan kültürel, siyasi, iktisadi değişimler, yeni icat edilmiş teknik ve araçların kullanımı, toplum hayatında yeni unsurların görülmesine sebebiyet verir. Nitekim bu değişim, o topluma ait folklor ürünlerine de yansır. Bu durum, folklorun en önemli hususiyetlerinden yeni hadise ve değişimleri sürekli bünyesine katabilme, yeni tema ve tipler ile zenginleşebilme özelliğiyle açıklanabilir. Diğer bir ifadeyle folklor ürünleri, toplumda vuku bulan her türlü hadise ve değişimden bağımsız değildir; toplumda cereyan eden hadiseler, sosyal hayatta ortaya çıkan yeni unsurlar, folklor ürünlerinin muhtevasına girer. Buna göre toplum hayatında yeni kullanılmaya başlanan uçak, otomobil, traktör, radyo, telefon gibi modern araç ve tekniklerin folklor ürünlerinde görülmesi, son derece tabiidir.

Sözlü edebiyat ürünlerinde görülen yeni tema ve unsurlar, kendi doğal ortamında ve sürecinde oluşur. Dışarıdan yapılan müdahaleler ya da folklor ürünlerinin yaratıldığı bağlamdan koparılıp içeriğine toplumun benimsediği ortak kabullerinden farklı tema veya tiplerin eklenmesi, folklor ürünlerinin yapay bir kimlik kazanmasına sebep olur. Bu şekilde kendi amaç ve niyetleri doğrultusunda yapay folklor ürünleri yaratma gayretine, Sovyet döneminde yayımlanan Kırgız bilmecelerinde de rastlanmaktadır.

Nezir Temur da sözlü edebiyat ile toplumdaki değişimlerin ilişkisine vurgu yapar; fakat bazı hadiselerin halk edebiyatı metinlerinde yer almadığına da dikkat çeker. Temur, halk edebiyatı metinlerinin dönemi ile ilgili kendine tema olarak alacağını, fakat sadece olumlu özellikleri kendisine tema almasının düşündürücü olduğunu ifade eder. Stalin dönemindeki sürgünler, kulak politikası, repressiya, idamlar gibi uygulamaların, 1920'li yılların sonunda Kazakistan ve Kırgızistan'da vuku bulan kıtlık hadiselerinin halk edebiyatı metinlerine aksetmediğini veya bu hususlara hiçbir şekilde temas edilmediğini örnek gösterir. Ona göre söz konusu eserlerde sadece Sovyet değerleri ve liderleri idealize edilir (Temur 2011, 171).

Yaylak-kışlak hayat tarzının hâkim olduğu Kırgız Türklerinde, Sovyet dönemiyle birlikte siyasi, iktisadi ve kültürel yapıda birtakım değişiklikler meydana gelir. Yeni kurulan sosyalist devlet düzeni, geleneksel hayatı dışlayan, rejimin hedeflerini ön planda tutan yeni

bir toplum modeli öngörür. Söz konusu toplum modelinin merkezinde kolektif hayat, ortak üretim ve her şeyde devlet/parti kontrolünü üstün tutan bir anlayış mevcuttur. Aynı zamanda yeni dönemin bilimsel gelişmelere imkân verdiği, dolayısıyla birey ve toplumun hayatını kolaylaştıran teknolojik alet ve tekniklerin yeni düzen sayesinde toplum hayatına girdiği özellikle vurgulanır. Bu bakımdan toplum hayatındaki uçak, traktör, otomobil, radyo, televizyon gibi modern teknolojiye ait unsurların Sovyet düzeninin başarısı olarak takdim edilir ve propaganda malzemesi olarak çeşitli ortamlarda sürekli kullanılır. Özellikle çocukların zihin dünyasının şekillendirilmesinde önemli bir tesiri olan bilmeceelerde, sosyalist düzenin topluma kazandırdığı bilimsel yenilikler, modern alet ve teknikler tema olarak yer alır. Şüphesiz bu durum, sosyalist değerleri özümsemiş, eski kültürel unsurları bünyesinde taşımayan, yeni bir nesil yaratma gayretinin bir sonucu olarak düşünülmelidir.

Uyarlama işlemini, Sovyet değerlerinin Kırgız halk edebiyatına ait geleneksel türlerle ve bu türlerdeki motiflerle anlatılması olarak açıklayan Temur, Stalin tarafından ortaya atılan “*Şekil olarak milli, içerik olarak sosyalist*” düşüncesinin uygulama alanına sokulduğunu ifade eder (Temur, 2011: 167). Temur, söz konusu eserinde A. Taygüröňov’un 1947 yılında hazırladığı antolojide bulunan Sovyet ideolojisinin etkisiyle geleneksel şekillerden istifade edilerek uyarlama işlemine tabi tutulan on dört bilmece metnine yer verir. Bu bilmece, tren, mikroskop, elektrik, uçak, traktör, telgraf, telefon gibi daha ziyade Sovyet döneminde toplumsal hayata giren teknik alet ve araçlardan oluşur. Aynı şekilde diğer eserlerde de ideolojik mahiyete sahip bilmecelelere rastlanır.

Sovyet teknolojisinin somut örneklerinden uçak, zeplin gibi ulaşım araçları, Kırgız bilmecelelerinde sıklıkla işlenir. Sovyet uçaklarının kanadında bulunan “yıldız” bilmecelelerinde görülür. Aynı zamanda gelişmiş mayınlar hakkında da bilmeceleler bulunmaktadır.

Samolyet

*Bir kuş bar,
Uçup cürüp elin bakkan,
El süyüp al şumkarın
Kanatına cıldız takkan.*

Uçak

*Bir kuş var,
Uçarak halkına bakarmış,
Halk sevip o sungurunu
Kanadına yıldız takmış.*

(İnv. No.706/281)

Aeroplan

*Şaşkalaktap bat uçkan,
Kanatı kara sızılğan,
Sonun kızıl üylörü,
Asman menen kıdırgan.*

Uçak

Aceleyle hızlı uçan,
Kanadı kara çizgili,
Güzel kızıl evleri,
Gökyüzünde gezen.

(Taygüröñov, 1947: 89)

Diricabl

*Kuyruğu bar, kanatı çok,
Tamak içpeyt, kardı tok,
Cürüşünö bolcol çok.*

Zeplin

Kuyruğu var, kanadı yok,
Yemek yemez, karnı tok,
Uçuşu tahmin edilemez.

(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 163)

II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında yayımlanan bir bilmecenin cevabı "mayın"dır:

Mina

*Talaada bar acidaar,
Bugup catkan,
Al acidaardı oygotkondor,
Kaza tapkan.*

Mayın

Bozkırda var bir ejderha,
Gizlenip yaşarmış,
O ejderhayı uyandıranlar
Vefat edermiş.

(Taygüröñov, 1947: 89)

Cevapları televizyon ve sinema ile ilgili metinler şu şekildedir:

Televizör

*Oturup köröm diynönü,
Körgözgön sandık bir közdüü.*

Televizyon

Oturup görüyorum dünyayı,
Gösteren sandık tek gözlü.

Enebiz eköübüz,

Üydön teatr köröbüz.

Anamız, ikimiz

Evden tiyatro izleriz.

(İnv. No.706/312)

Kino

*Köşögö çakan,
Köp nerse batkan.
Nurdan tüşkön süröt,
Sansız eles beret.
Üydön çıkkan el,
Düynö cüzün köröt.*

Sinema

*Küçük perdeye
Çok şey girmiş.
Işıktan olan resim,
Sayısız yüz gösterir.
Evden çıkan halk,
Dünyayı görür.*

(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 165)

II. Dünya Savaşı'nın sonrasında dünyada iki süper güç olarak ortaya çıkan ABD ve SSCB arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel rekabeti ifade eden ve temelde "kapitalist-sosyalist" düzenin üstünlük kavgasına dayanan yıllar, "Soğuk Savaş" dönemi olarak adlandırılır. Söz konusu süper güçlerin rekabet ettiği alanlardan biri de uzay araştırmalarıdır. Özellikle SSCB, Sovyet teknolojisinin üstünlüğünü dünyaya göstermek ve birliği oluşturan toplulukların rejime güven duymasını sağlamak için uzaya gönderilen uyduları sürekli bir propaganda malzemesi hâline getirir. Bu propaganda, Kırgız bilmecelerine de yansır. Artık bilmecelerin temaları arasında uydular da vardır:

Korabl-Sputnik

*Tañdanıp düynö eli kündöy külüp,
Kümüş şam okeanın cirep cürüp,
Aylanıp tabiyattın kara tobun,
Aalamga col izdegen kanday külük!*

*Kanatı çok asmandan uçat,
Büt düynönü aylanıp sızat,
Karmay albayt eç bir tuzak.*

Uydu

*Şaşıarak dünya güneş gibi gülüp,
Gümüş lamba okyanustan yüzüp,
Dolaşarak tabiatın kara parçasını
Âleme yol arayan hangi yüğrük?*

*Kanadı yok, gökyüzünde uçar,
Bütün dünyayı dolanır,
Tutamaz hiçbir tuzak.*

(İnv. No.706/281)

Planetterdin Colu

Kaysı col menen eç kim, eç kaçan cürböyt?

Gezegenerin Yolu

Hangi yolda hiç kimse asla yürümez?

(Taygüröñov, 1947: 95)

Türkmen bilmecelerinde de uzay gemisi/roketlere rastlanır.

Kosmos Korabli

*Aydan haber alan kuş,
Demir polat ganatli,
Dünya yanı salan guş.*

Uzay Gemisi

*Aydan haber alan kuş,
Demir polat kanatlı,
Dünya yankısını getiren kuş.*

(Bada, 1999: 118)

Aynı amaca hizmet eden bilmece örneklerinde Özbek bilmecelerinde de rastlanmaktadır. 1966 yılında yayımlanan eserde, roketlerin yanında uzaya çıkan ilk astronotlar Yuri Gagarin, German Titov gibi Sovyet kahramanları ilan edilen astronotlar ile ilgili bilmeceler mevcuttur.

Yuriy Gagarin

*Oy üstidan ötgan toğam,
Oltin medal takkan toğam.*

German Titov

*Kün üstidan ötgan toğam,
Kümüş medal takkan toğam.*

(Husainova, 1981: 193)

6.3.3. İdeolojik bilmeceler

Sovyet dönemiyle birlikte Kırgız folklorunun temaları arasına ideolojik mahiyete sahip unsurlar girer. Yeni temalar etrafında oluşan bu ürünler, geleneksel biçimde olmakla birlikte muhteva bakımından sosyalist düşünceyi aksettiren bir görünüm sergilerler. Özellikle Lenin, Stalin gibi Sovyet liderlerinin âdeta bir kült hâline getirilerek yüceltilmesi, eski hayattaki zengin-fakir ayrımının “sınıf çatışması” bilinciyle tasvir edilmesi ve sosyalist hayatın getirdiği kazanımların ifadesi, çokça işlenen temalar arasındadır (Panchenko, 2007: 137-167). Aynı şekilde SSCB’nin kurulmasıyla eski hayata ait çatışmaların, aksaklıkların sona erdiği ve müreffeh, mutlu bir hayatın teşekkül ettiği, dolayısıyla insanlara bu imkânları sağlayan SSCB’ye her zaman şükredilmesi, minnet duyulması gerektiği propaganda edilir. Bu tür propagandaların esas amacı, Sovyet yönetiminin hâkimiyeti altındaki toplulukların rejime bağlılığını artırmak, Sovyet insanı kimlik bilincini canlı tutmaktır. Propaganda malzemesi hâline getirilen birçok alanın içinde, bilmeceler de bulunmaktadır.

Sovyet döneminde yayımlanan bilmeceyle ilgili eserlerde, SSCB, Kremlin, fakirlerin eşitliğe ermesi gibi ideolojik muhtevaya sahip bilmece metinlerinin yer aldığı görülür. Örneğin, SSCB ile ilgili bilmece, Sovyet devleti âleme ışık veren, dalları ışıktan oluşan bir çınar ağacına benzetilir. Bu bilmece metni ilk olarak 1947 yılında A.Taygüröñov'un hazırladığı antolojide yer almış, daha sonraki yıllarda yayımlanan diğer bilmeceyle ilgili eserlere de girmiştir. Fakat İbraimov'un eserinde El Yazmaları Bölümünde yer alan bilmece metinlerine ait kayıt numaralarını verilmesine rağmen, SSCB ile ilgili bilmece derlenme künyesine ilişkin bir kayıt mevcut değildir.

SSSR

*Bir top çınar terek,
Düynögö carık beret,
Butaktarı nurdan бүtkön,
Teñ carışıp ösüp kelet,
Çeçip munun baarın kim,
Coobun taap aytıp beret?*

SSCB

*Bir top çınar ağacı,
Dünyaya ışık verir,
Budakları nurdan biter,
Eşit yarışarak büyür,
Kim bunu çözüp,
Cevabımı bulup söyleyiverir?*

(Taygüröñov, 1947: 98)

SSSR

*Düynödö bar eken çınar terek,
Külüñdöp büt düynögö carık beret.
On beş butağı bar nurdan бүtkön,
Künügö ösüp kelet asman tirep.*

SSCB

*Dünyada varmış bir çınar,
Gülümseyip bütün dünyaya ışık verir.
On beş budağı var nurdan biten,
Her gün büyür göğe ulaşarak.*

(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 165)

Bir diğer bilmece ise Kremlin hakkındadır. Söz konusu bilmece yukarıda adı geçen hiçbir eserde yer almamış, Caki Taştemiroy'un Kırgız İlimler Akademisi El Yazmaları Bölümü'ne teslim ettiği nüshada yer almıştır:

Kreml'

*Eñ biyik bakıt nurduu altın şam bar,
Kün menen anın dañkı çın barabar.
Nur çaçat bizdin uluu ölköbüzgö
Dostoş dep büt düynö calçı baldar!*

Kremlin

*En büyük talih, nurlu altın mum var,
Güneş ile onun şöhreti birlikte.
Nur saçar bizim büyük ülkemize
Dost olsun diye bütün dünya işçi çocuklar!*

SSCB'nin merkezi Moskova da bilmecelerde işlenmiştir:

Zım Karagay

*Capanda бүткөн кuu cıғаç,
Astı temir, üstü taş,
Bir butağın karasañ,
Cer düynөгө çamalaş.
Bir butağın karasañ,
Moskva menen tanaptaş.*

Elektrik Direği

Yabanda bitmiş kuru ağaç,
Altı demir, üstü taş,
Bir budağına bakarsan,
Yeryüzü ile denk,
Bir budağına bakarsan,
Moskova ile eş.

(Taygüröñov, 1947: 91)

Kalem Uç

*Moskvadan kelgen munar kuş,
Butu-kolu kınal kuş.
Kara kölgө malınat,
Ak kölgө barıp cazılat.*

Dolmakalem Ucu

Moskova'dan gelen boz kuş,
Eli ayağı kınalı kuş,
Kara göle dalar,
Ak göle varıp yazılır.

(İbraimov, 1985: 218).

Sovyet folklorunda işlenen en önemli temalardan bir diğeri, Sovyet propagandasına göre Çarlık Rusya döneminde sürekli aşağılanan ve değer verilmeyen fakirlerin, Sovyet döneminde mutlu bir hayata sahip olduklarının anlatılmasıdır:

Kedeydin Teñdikke Cetkeni

*Eçen bir kuru saydan suular aktı,
Dalayga payda berip, cemiş çaçtı.
Suu körböy küngө küygön adır çöbü
Kök caşıl közgө körköm gülün açtı.*

Fakirlerin Eşitliğe Ermesi

Birkaç kuru dere yatağından sular aktı,
Uzun müddet fayda edip meyve verdi.
Her gün su görmeden yanan küçük otu,
Yeşil gözlere güzel çiçeğini açtı.

(İnv. No.706/380)

Sovyetler Birliği döneminde komünist nesiller yetiştirmek amacıyla çocuklara ve gençlere yönelik birtakım ideolojik teşekküller kurulmuştur. Buna göre 6-9 yaş aralığındaki çocuklar Oktaybrat, 10-14 yaş aralığındaki çocuklar pioner ve 14-28 yaş aralığındaki

gençler ise komsomol olarak adlandırılır (Duman, 2016: 232). Aşağıdaki bilmeceye komünist terbiye ile yetişen ve rejimin gönüllü muhafızları olarak nitelendirilen pionerlere atıfta bulunulmuştur:

Söölcan

Tamağı toprak,

Cer altında üyü.

Cıyrılıp cılat,

Paydasız, zıyansızdın biri.

Pionerlerdin arasınan

Atın munun tabar eken kim?

Solucan

Yemeği toprak,

Yer altında evi.

Kıvrılıp sürünür,

Faydasız zararsızın biri.

Gençlerin arasından,

Bunun adını kim bulabilir?

(İbraimov 1985, 82)



7. BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKLERİNDE BİLMECE SORMA GELENEĞİ

7.1. Türk Dünyasında bilmece sorma geleneği

Türk dünyası bilmece sorma gelenekleri, çoğunlukla benzer özelliklere sahiptir. Bilmecelerin söylendiği zaman, yaratıldığı ve aktarıldığı bağlam, üstlendiği işlev ve bilmece oyunu etrafında oluşan tekerleme veya cezalandırmalar gibi özellikler, küçük farklılıklar dışında değişik Türk topluluklarında hemen hemen aynıdır. Buna göre bilmeceler, genellikle kış aylarının uzun gecelerinde, her yaş grubundan insanlar tarafından oyun şeklinde söylenirler. Bilmece söylemenin gündüz çalışırken söylenen bilmeceler dışında genellikle gece olduğu dikkati çekmektedir. Aynı şekilde bilmecelerin kendisine mahsus bir anlatıcısı yoktur, genç-ihtiyar, kız-erkek gibi herkes bilmece oyununa katılıp birbirine bilmece sorabilir.

Altaylı folklorist K. Y. Ukaçına, Altay Türklerinin bilmece oyunu ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

Oyunlar kışın, çalışma günü bitiminde akşamları yapılır. Bir köyden veya eskiden olduğu gibi birkaç köyden çocuklar, gençler ve büyükler ailde (köy) toplanır. Yaşça büyük olanlar, üçer-beşer olmak üzere bilmeceleri herkese sorarlar. Bilmeceyi bilmeyeni sözde ihtiyar adama, yaşlı bir kadına veya tembele satarlar. Bilmeceyi bilmeyen kız ise ihtiyar adama, delikanlı ise yaşlı kadına satılır. Bilmece oyununu yöneten, yenileni “alıcı”nın yanına getirerek yüksek sesle “Caadan (Dede)! Size ne lazımdır? Yakanıza tilki postu mu alırsın, al yanaklı Calka’yı mı? İhtiyar sırasıyla şöyle cevap verir: -Ben ihtiyar adamım, ne yapayım yakama tilki postunu? En iyisi al yanaklı Calka’yı alayım. Başından kazan yaparım, gözlerinden demir, kulaklarından tutkuş (sıcak kazanı ateşin üzerinden almaya yarayan tutaç), ellerinden deri ezen alet, bacaklarından koltuk değneği, kaburgalarından kazan kapağı, iç yağıyla köyü örter, midesinden kap (deri kap), ciğerinden yastık, ince bağırsaklarından arkan yaparım vb.

Akşamın sonunda yönetici, bilmecelerin cevaplarını söyler. Oyun sırasında “canlı mı, cansız mı?”, “bulunur mu, bulunmaz mı?” şeklinde soru sormak suretiyle yöneticinin telkini ve yardımı istenebilir (Lvova vd. 2013: 144-145).

Altay Türklerindeki bilmece oyununun kökenine ve işlevine dair bir görüş ise şu şekildedir.

“İnsanlık kültüründe evrensel karakter taşıyan bilmece oyunu, söz konusu örnekte gençler ile yaşlılar yani yeni ile eski ve doğum ile ölüm arasındaki söz mücadelesi prensibi üzerine kurulmaktadır. O dünyanın hiyerarşik yapısına göre yapılmaktadır. Soru-cevap ve diyalog-değişim

şeklinde yarışan taraflar, önce bir bütün olarak “dünyayı parçalamakta”, daha sonra da makro ve mikro kozmosun anatomik ve mimarı model elemanlarını özdeşleştirerek yeni nitelikte sentez edilmektedirler. Yarışmanın sonu, eşitliğin yeniden sağlanmasıdır. Başarısız olana soruların cevapları verilmekte ve oyun berabere bitmektedir. Bilindiği gibi oyunu berabere bitirme isteği, onun ritüel nitelik taşıdığına göstergesidir. Kazananın kesinlikle belirlendiği yarışmalarda bile etiket beraberlik görüntüsünün verilmesini öngörmektedir. Hakasların geleneksel güreşlerinin kuralları yenilenin darılmasını ve yenene hakaret etmesini kesinlikle yasaklamaktadır” (Lvova vd. 2013: 145).

Sözlü kültürün hâkim olduğu köylerde ve kırsal kesimde bilmece sorulması, çeşitli ortamlarda icra edilmektedir. Köy hayatında genellikle kolektif faaliyetlerin ve işbölümünün egemen olması ve modern insandaki bireyselleşmenin henüz ortaya çıkmaması, bilmece sorma geleneğinin canlı bir sürdürülmesinde etkili olmuştur. Köy hayatının kimi temel faaliyetlerinin kolektif olarak yapılması, sözlü edebiyat ürünlerinin icrasını da değişik ortamlara taşımıştır. Nitekim Anadolu Türk bilmece sorma geleneğinde iş ve eğlence ilişkisi bilinmektedir. Özellikle tütün toplama, fındık kırma, mısır ayıklama, pamuk çekme gibi kolektif katılımın olduğu imece usulü ile yapılan tarımsal faaliyetlerde karşılıklı bilmece sorulmaktadır. İş sırasında bilmece sorulması, “yapılan işi kolaylaştırma” gibi bir işleve sahiptir (Başgöz, 1974: 29-30).

Bir Türkmen inanışına göre ise geceleyin bilmece sormak daha makbuldür. Ayrıca bilmece sorarak diğer varlıklar üzerinde korunma sağlandığına dair başka bir Türkmen inanışına rastlanmaktadır. Türkmenler geceleyin hayvanlara yem verdikten sonra bilmece söylerler, böylece midelerini doldurmakla meşgul hayvanlar, bir insanın konuşmasına aldırış etmezler veya sahiplerinin düşüncelerine vakıf olamazlar (Başgöz, 1974: 35). Şüphesiz bu inanç, eski Türk dinî inançlarındaki animistik anlayışın bir kalıntısıdır.

Kazak Türkleri arasında bilmece, geçiş törenlerinde, bayram ve şenlikler gibi Kazak sosyal hayatının her aşamasında sorulabilmektedir. Bayram Durabilmez, Kazaklar arasında bilmece sorulduğu zaman ve ortamları şu şekilde göstermiştir:

- 1) Doğan bebeğin şerefine yapılan ve üç gün süren “şildehara/şildelik” adlı eğlence zamanı,
- 2) Çocuğun yürümeye başlaması üzerine yapılan “tusav kesme toyı” adlı eğlence zamanı,
- 3) Sündet toyı (sünnet düğünü),

- 4) Bir delikanlının ata ilk binişi sonrası ve ilk yolculuğu öncesi büyük bir sofraya hazırlanarak yapılan “takım kagar” adlı bir eğlence toplantısı zamanı,
- 5) Yolcu uğurlayan evde sadece gençlerin bir araya geldikleri “bastargı” adlı eğlence zamanlarında,
- 6) Genç kızların anne babaları evde yokken bir araya gelerek gizlice düzenledikleri “kazoynak” adlı oyunlar esnasında,
- 7) “Üylenüv toyu (düğün)” “gümiş toy (evliliğin 25.yılı kutlaması)” ve “kızıl toy (evliliğin 50.yılı kutlaması)” adları verilen şenliklerin yapıldığı günlerde özellikle gecelerinde,
- 8) Anadolu’da imece adı verilen, Kazakistan’da da “asar” olarak adlandırılan sosyal dayanışma zamanları,
- 9) “Soyatşı” adı verilen avcılarının bir araya gelerek ava çıktıkları ve salburın adı verilen günlerde,
- 10) Hayvancılıkla geçinen köylerde yapılan “küyek aldır” denen koç katımında çobanlara verilen “şaşıratkı” adlı ziyafet zamanı,
- 11) Mayıs ayının onunda başlayıp ay sonuna kadar süren ve “kımız murunduk” adı verilen yaz bayramı boyunca,
- 12) Yazın yaylaya, güzün güzlüğe ve kışın kışlığa gidişlerde önce gidip yerleşenlerin sonra gelenlere verdiği “erüvlik” adlı yemek yendikten sonra,
- 13) Sabbantoy adı verilen güz bayramında,
- 14) İlk kar donup, ayaz başladığında ailelerin kurban kesip konuk çağırdıkları “Sağımbaş” adı verilen kış bayramı ve kış gecelerinde,
- 15) Oraza ayı (Ramazan bayramı) ve Kurban ayı (Kurban bayramı) günlerinde,
- 16) “Ulustın uluğ küni” adı verilen Nevruz bayramında,
- 17) Doğum günü kutlamalarında,
- 18) “Konak kabildaw” adı verilen misafirlğe kabullerde,
- 19) Dem alış adı verilen dinlenme günlerinde

(Durabilmez, 2006’dan akt. Türkyılmaz, 2007: 218-219).

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere Kazak Türkleri, geçiş törenlerinde, genç bireylerin topluluğa kabul merasimlerinde, çeşitli vesilelerle tertip edilen ziyafetlerde vb. bilmece oyunu oynamışlardır. Buna göre bilmece oyunun çoğunlukla toplumsal katılımın yoğun olduğu ortam ve zamanlarda icra edildiği tespit edilmektedir.

Anadolu sahasında da bilmece sorma geleneği benzer ortam ve zamanlarda icra edilir. Çelebioğlu ve Öksüz (1995: 8-9) ün aktardığına göre Anadolu Türkleri arasında bilmece sorma oyunu, şu şekilde icra edilmektedir:

“Bilhassa uzun kış gecelerinde komşular bir evde toplanır, bir yandan çerezler yenirken, bir yandan sohbet edilir; bu arada yüzük oyunu oynanır, masal ve hikâyeler, fıkralar anlatılır, bilmeceler sorulurdu.

Bilmece sormaya geçilmeden önce mevcut misafirler arasında taraflaşmalar başlar, hâliyle her grup bilmece çözmeye mahir olan kimseleri kendi arasına almak ister, bu münakaşalı bir paylaşma mevzuu olurdu. Taraflaşma bitince bilmeceler karşılıklı sorulmaya başlanır; herkes sormada ve cevap vermede söz sahibi olurdu. Bunun için aralarından birisi sözcü seçilmezdi.

Bilmeceyi halletmede güçlük çeken taraf, bazı ipuçları elde edilmek için karşı tarafa “Yenilir mi, içilir mi?”, “Uçar mı, kaçır mı?”, “Canlı mı, cansız mı?”, “Sizde veya bizde var mı?”, “Bu odada bulunur mu?” gibi sualler sorar; muhatap vaziyete göre müspet veya menfi karşılıklar verir; bilmecenin cevabını bir an evvel bulunması için ısrar ederdi. Şayet bilmece çözülmese soru sahibi “Bana nereyi veriyorsun?” der, karşı taraf da “Nereyi istiyorsun” diye sorardı. Bilmecesinde göre bir veya birden fazla köy yahut Bursa, Konya, İstanbul gibi büyük şehirler veyahut Şam, Tebriz, İsfahan şehirleri hatta cennet anahtarı bir bina gibi vs. şeyler istenirdi. Bu iş hayli tartışmalı ve pazarlık mevzu’u olur, bazen hususi tekerlemeler içerisinde bilmecenin cevabı verilir.”

Naki Tezel de “Türk Halk Bilmeceleri” adlı eserinde eski zamanların yaygın halk eğlencelerinden birinin bilmece söylemek olduğunu kaydeder. Genellikle kadınlı, erkekli komşu toplantılarında fincanla oynanan yüzük oyununun yanında masal anlatıldığını veya bilmece çözüldüğünü söyler. Fakat değişik sebeplerden ötürü, özellikle teknolojik gelişimin ve farklı eğlence vasıtalarının ortaya çıkmasından dolayı folklor ürünlerinin unutulmaya başlandığını belirtir (Tezel, 1969: III).

20. yüzyıl toplum hayatında görülmeye başlanan teknolojik yenilikler, sözlü kültür geleneğinin sürekliliğini etkilemiş, geleneğin karakteristik özelliklerini dönüştürmeye başlamıştır. Yazılı kültürün pek gelişmediği ve sözlü kültürün hâkimiyetini sürdürdüğü toplumlarda, değişen sosyal hayat karşısında sözlü kültür gelenekleri, yeni biçim ve muhteva ile zenginleşirken, buna karşın aynı sosyal ve teknolojik gelişmelerin tesiriyle de devamlılığını, yaratma kabiliyetini ve aktarıldığı doğal ortamını kaybetmeye başlamıştır.

Kitle haberleşme araçlarının temel eğlence nesnesi hâline gelmesi, köylü/göçebe toplumun hızlı bir şekilde şehirli topluma dönüşmesi, dolayısıyla buna bağlı olarak değişen sosyokültürel ihtiyaçlar, sözlü kültürün toplum hayatındaki yerini terk etmesine yol açmış yahut sözlü kültür geleneğini zayıflatmıştır. Geleneksel hayatın sosyal kurumları, şehirleşme ile birlikte modern hayatın kurumlarına evrilmiştir. Bundan dolayı sözlü kültür gelenekleri de söz konusu değişimden etkilenmiş, geleneksel ortamları, kendi doğal

bağlamından başka ortamlara taşınmıştır. Yeni hayat tarzı ve teknolojik yeniliklerle birlikte toplumda var olmaya başlayan yeni “eğlendirme, vakit geçirme” araçları, sözlü kültür geleneğinin yerini almaya başlamış, geleneğin alanını daraltmıştır. Elbette bilmecelerin aktarıldığı zaman ve ortam da değişime maruz kalmıştır. İnsanlar arasında kolektif yaşamın hüküm sürdüğü geleneksel ortamlarda eğlence, eğitim, vakit geçirme gibi işlevler üstlenen bilmeceler, şehirleşmeyle birlikte genellikle okulda öğrencilere öğretilen ve bu şekilde eski dönemdeki işlevlerini sınırlı bir gruba aktarılmaya çalışılan edebî metinler hâline gelmiştir.

7.2. Kırgız Türklerinde bilmece sorma geleneği

Kırgız bilmece sorma geleneği de Türk dünyası bilmece sorma geleneğinin özelliklerinden ayrı düşünülemez. Kırgız yazarlar Ziyaş Bektenov ve Taşım Bayciyev’in aktardığına göre Kırgız Türklerinin Ekim Devrimi’ne kadarki hayatında bilmeceler canlı bir şekilde yer almıştır. Fakat günümüz Kırgız Türkleri arasında bilmece sorma geleneği unutulmuş durumdadır, yalnızca çeşitli yerlerden derlenen bilmece metinleri edebî eser olarak okunmaktadır (Kayıpov, 2005: 19).

Kırgız Türkleri arasında genellikle yaz ve güzün işlerin bitip kışlaklara göçüldüğü, uzun kış gecelerinde eğlence amacıyla bilmece söylenir (Abdırakunov, 1973: 24). Dikkat edilirse tıpkı diğer topluluklarda olduğu gibi ekonomik faaliyetlerine bir süreliğine ara veren insanlar, genellikle kış aylarının uzun gecelerini eğlenmek, hoşça vakit geçirmek için sözlü kültür ürünlerine başvurmuşlardır. Bilmeceler de işte bu uzun gecelerin vazgeçilmez oyunlarından biri olmuştur.

Eski zamanlarda bir boydan öteki boya veya iki millet arasında bilmece sorulduğu bilinmektedir. Sorulan bilmeceyi bilemeyen boy/millet, diğer boy tarafından küçük düşürülmüş, hatta istila edilmiştir (Kayıpov, 2005: 19).

Yukarıda da ifade edildiği gibi Kırgız Türkleri arasında bilmeceler, genellikle kış aylarının uzun gecelerinde söylenir. Bilmece söylemeye katılanlar da çeşitlidir. Çoğunlukla çocuklar, genç kızlar ve ihtiyarlar tarafından söylenirler. Bilmece oyunu şu şekilde oynanır. Oyuna katılmak isteyenler öncelikle iki gruba ayrılır. Daha sonra sorulacak bilmecelerin sayısı, puan değeri gibi yarışma esnasında riayet edilecek kurallar belirlenir.

Önceden oyun kurallarının tespit edilmemesi hâlinde, oyunun eğlenceli geçmeyeceği bilinir. Bilmeceler sıra takip edilerek sorulur. Bir taraf bilmece sorduğunda, diğer taraf bilmecenin cevabını bulmaya gayret eder. Eğer bilmecenin cevabı bulunamazsa, başka bilmeceler sorulur. Böylece yarışma devam eder. Bilmecenin cevabı bulunduğu durumda, bilmece sorma sırası, cevabı bilen tarafa geçer. Cevabı bulunamayan bilmecelerin sayısı, önceden anlaşılan sınıra ulaştığında ise bilmecelerin cevabını bilemeyen taraf, yarışmanın kaybedeni olur. Yarışmayı kazananlar, ceza hükmü olarak mağlup tarafı “satar”. “Satma”nın da kalıplaşmış kelimeleri vardır (Mukambayev ve Taştemirov 1972: 7).

73 yaşındaki Gülüşa Osmonaliyeva’dan derlenen bilmece sorma oyunu şu şekilde oynanır: “Bilmeceleri dokuz tane sorarız. O zamana kadar cevabı bulan bulur, bulunmadığı takdirde dokuza ulaşıldığında yağır eşeğe bindirip, satarız”:

*Sattım, sattım saparga,
Butu ketti Bukar’ga,
Kolu ketti Kokon’go.*

Sattım, sattım sefere,
Ayağı gitti Buhara’ya,
Kolu giti Hokand’a.

“Satan” kişi ise bir yüğrük ata biner. Yağır eşeğe binene bıçak verip, eşeğin yağrısını oyup yer. Beriki satan kişi, temiz yemek yer. Bazen de bilmeceyi bulamayanı tilkiye ısırtırız. Ocağın kenarına iki tepe kadar kül dökeriz. Bu küllerin arasına kumaştan bir ip bağlar ve bilmeceyi bilemeyen sürükleriz. Sürüklediğimizde “Tilki”yi yani bağlanan ipi ısırıp almaya çalışır. Isırmazsa, külleri ısırır, ağzı burnu küle bulanır, oturanlar da kakhahayla güler (Abdırakunov, 1973: 27).

Kırgızlar arasında bilmece oyunu esnasında söylenen iki tür tekerlemeye rastlanılmaktadır. Bilmece oyunu diyalog şeklindedir. Abdırakunov’a göre bu iki metnin birinin manzum, diğerinin diyalog şeklinde olmasının, kullanım yerlerinin farklılık göstermesinde ileri gelmektedir. Buna göre manzum tekerleme, iki üç kişinin arasında oynanırken, diyalog şeklindeki tekerlemenin ise üçten daha fazla kişinin iştirak ettiği bilmece oyunlarında söylendiğini belirtir (Abdırakunov, 1973: 27).

Üçten fazla kişinin katıldığı ve diyalog şeklinde oynanan bilmece oyunu, 1971 yılında şu şekilde tespit edilmiştir:

“İlgeri Kırgız elinin caştarı, kız-kelinderi, boz ulandarı tabışmak aytışıp oynoşçu. Olturuşkan caştardın biri, ekinçi biröönö şartı boyunça tört gana tabışmak aytat. Ekinçisi tabışmaktı büt candırsa, anda al tabışmaktı aytkan caştı, üçünçü biröönö sata baştayt. Egerde al candırmagın candıra albasa, anda tabışmaktı aytkan caş tigini sata baştayt. Ceñilgeni tınç karap oturat. Misalı, tabışmak aytuununun tartibi:

(Eskiden Kırgız halkının kız-gelinleri, bekâr delikanlıları bilmece sorup oynardı. Oturan gençlerden biri, ikinci birisine isteğe göre dört bilmece sorar. İkincisi bilmeceyi tam cevaplarsa, o zaman o bilmeceyi soran genci üçüncü birine satmaya başlar. Eğer o, cevabını bilemezse, o zaman bilmeceyi soran genci diğerine satmaya başlar. Yenilen sessizce oturur. Örnek bilmece düzeni):

1-si “Sarı aygır siygen cerge çöp çıkpayt” dese, 2-si «ot» dep candırıp koyet.

1-si “Çiy túbündö çınar çöyçök” dese, 2-si «cumurtka» dep candırıp koyet.

1-si “Tabışmak-tabışmak, tay kötünö cabışmak, kölökösü körüşmök, köldö catıp öbüşmök” dese, 2-si “kuyuşkan cana küzgülü” dep candırat. 1-si ceñildi, 2-si ceñdi.

(1. kişi “Sarı aygırın işediği yerde ot bitmez” dese, 2. kişi “ateş” diye cevap verir. 1. kişi “Ot dibinde çınar kâse” dese, 2. kişi “yumurta” diye cevaplar. 1. kişi “Bilmece, bilmece, tay kıçına yapışmak, gölgesinde görüşmek, gölde yatıp öpüşmek” dese 2. kişi “paldım ve ayna” diye cevaplar. 1. kişi yenildi, 2.si yendi).

Emi ceñgeni tigi ceñilgenin tömönkü tartipte üçünçü biröönö sata baştayt. (Şimdi yenen, yenileni, aşağıdaki şekilde üçüncü birine satmaya başlar).

— *Sattım. (Sattım).*

— *Aldım. Emnesin sattıñ? (Aldım. Neyini sattın?)*

— *Başın. Başın emne kılasiñ? (Başını. Başını ne yapacaksın?)*

— *Başın tokmok kılamin, ce karakçı kılamin dep, eköönün biröönü gana aytat. Olturgandar kiraan katkı külüşöt.*

(Başını tokmak yapacağım veya eşkıya yapacağım, diyerek iksinden birini söyler. Oturanlar gülüşür).

— *Sattım.* (Sattım).

— *Aldım. Emnesin sattıñ?* (Aldım. Neyini sattın?)

— *Közün. Közün emne kılasiñ?* (Gözünü ne yapacaksın?)

— *Karool kılamin.* (Bekçi yapacağım).

(*Külkü* (Gülüşme))

— *Sattım.* (Sattım).

— *Aldım. Emnesin sattıñ?* (Aldım. Neyini sattın?).

— *Kulagin. Kulagin emne kılasiñ?* (Kulağını. Kulağını ne yapacaksın?)

— *Balaga kültük²⁷ kılamin.* (Çocuğa lazımlık yapacağım)

(*Külkü, katkırık* (Gülüşmeler, kahkahalar)).

— *Sattım.* (Sattım).

— *Aldım. Emnesin sattıñ?* (Aldım. Neyini sattın?)

— *Murdun. Murdun emne kılasiñ?* (Burnunu. Burnunu ne yapacaksın?)

— *Balaga şimek kılamin.* (Çocuğa sübek yapacağım).

²⁷ Beşiğe belenmiş çocuğun idrarını yapması için beşiğin altına bağlanan lazımlık, ördek.

(*Külkü, katkıık*) (Gülüşmeler, kahkahalar).

— *Sattım.* (Sattım).

— *Aldım. Emnesin sattıñ?* (Aldım. Neyini sattın?)

— *Dalısın. Dalısın emne kılasıñ?* (Omzunu. Omzunu ne yapacaksın?).

— *Kalak kılamın ce kürök kılamın dep eköönün biröönü aytat.* (Faraş veya kürek yapacağım diyerek ikisinden birini söyler).

(*Külkü*). (Gülüşme)

— *Sattım.* (Sattım).

— *Aldım. Emnesin sattıñ?* (Aldım. Neyini sattın?)

— *Koluñ. Koluñ emne kılasıñ?* (Kolunu. Kolunu ne yapacaksın?)

— *Koluñ konok alıp kelsin dep Kokondo ciberemin.* (Kolunu darı alsın diye Hokand'a göndereceğim).

(*Külkü, katkıık*). (Gülüşme, kahkahalar)

— *Sattım.* (Sattım).

— *Aldım. Emnesin sattıñ?* (Aldım. Neyini sattın?)

— *Belin. Belin emne kılasıñ?* (Belini. Belini ne yapacaksın?)

— *At kılıp minemin, ce eşek kılıp cük artamın — dep eköönün birin aytat.* (At yapıp bineceğim veya eşek yapıp yük yükleyeceğim).

(*Külkü, katkıık*). (Gülüşme, kahkahalar).

— *Sattım.* (Sattım).

— *Aldım. Emnesin sattıñ?* (Aldım. Neyini sattın?)

— *Butuñ. Butuñ emne kılasiñ?* (Ayağını. Ayağını ne yapacaksın?)

— *Butuñ buuday alıp kelsin dep Bukarga ciberemin, ce kazık kılamin — deyt.*
(Ayağını buğday alıp gelsin diye Buhara'ya göndereceğim veya kazık yapacağım).

(*Külkü* (Gülüşme))

Adam balasının başınan butuna çeyin satılıp bütköndön kiyin satuuçu:
(İnsanoğlunun başından ayağına kadar her şey satılıp bittikten sonra satıcı:)

— *Sattım, sattım, sarı ittin kötünö kattım, dep bütöt.* (Sattım, sattım, sarı itin kığına kattım- diyerek bitirir).

(*Külkü* (Gülüşme))

Söz satıp aluuçuga berilet. (Söz alıcıya verilir).

— *Biz eköbüz colooçu cürmök bolduk. Men coldo corgo mindim. — Sen emne minesin? — dep suradım.* (Biz ikimiz yolculuk ettik. Ben yola yorga ata bindim. – Sen neye bineceksin? diye sordum).

— *Men eşek ele minemin dedi.* (Ben eşeğe bineceğim dedi).

(*Külkü* (Gülüşme))

Bir coor kök eşek taap berip, aga caydak mingizdim. Eköbüz col cürö baştadık. (Bir yağır kır eşek bulup onu eyersiz bindirdim. İkimiz yola çıktık).

— *Coordun cıtı cakşı eken, dep, bul eşektin coorun cıttap-cıttap koyup bara cattı.*
(Yağırın kokusu iyiymiş, diye eşeğin yağrını koklaya koklaya gitti).

(*Külkü* (Gülüşme))

Coldo men kazı,²⁸ karta²⁹ cep bara catamın, bul bolso, coordu söömöyü menen çukup cep ketip bara catat. (Yolda ben kazı karta yiyerek gidiyorum, bu ise yağırı işaret parmağı ile oyarak gidiyor).

(*Külkü, ciyirkenüü*) (Gülüşme, İğrenme)

— *Coordu kesip ceş üçün bıçak taap ber! dedi.* (Yağırı kesip yemek için bıçak bulup ver, dedi).

— *Kanday bıçak, makibi ce bıçakpı? — dedim ele.* (Hangi bıçak, çakı mı, bıçak mı?)

— *Şamşar,³⁰ dedi.* (Pala dedi).

Bir üydön surap cürüp şamşar taap alıp koluna berdim. (Bir evden pala isteyip eline verdim). *Şamşar menen eşektin coorun çukulap kesip cep bara catat, kandarın, iriñderin körüp cürögüm aynıdı, kuskum keldi, okşudum.* (Pala ile eşeğin yağrını kesip yiyerek gidiyor, kanlarını, irinlerini görüp midem bulandı, kusasım geldi, tiksindim). *(Olturgandar külöt, okşuyt* (Oturandar güler, tiksindir). *Bul ansayın oozu-başın balcıratıp, iriñ, kan-sölün şorgolotup cep ketip bara catat.* (Bu devamlı üstünü başına bulaştırıp irini, kanı ağzının kenarlarından akıtarak yiyor). *Munu közü menen körgön elderden andan beter ölgüdöy bolup uyalıp bara catamın.* (Bunu gören insanlardan ondan beter çok utanıyorum).

(*Külkü, ciyirkenüü, okşuu, cerge tükürüü*). (Gülüşmeler, iğrenmeler, tiksinnmeler, yere tükürmeler).

Bir cerge barganıbizda bir tüp çiydin tübündö ittin kuu bogu catat, anı bul körö koyup ele. (Bir yere vardığımızda bir çiğ otunun dibinde itin kuru boku duruyor, bunu gördü).

²⁸ Kazı: Sucuk elde etmek için kullanılan atın karın yağı.

²⁹ Karta: Atın kalın bağırsağı.

³⁰ Genellikle keçe kesmek için kullanılan büyük bıçak, pala.

— *Men tetigi ittin kuu bogun ceymin! dedi.* (Ben oradaki itin kuru bokunu yiyeceğim dedi).

— *Koy boorsok, may tokoç cegin — dedim. Bolboy.* (Koyun, pişi, yağlı ekmek ye dedim. Kabul etmedi). *Men boorsok, meyiz, kurut cedim, bul bolso, ittin kuu bogun kemirip, sorup şimip catat.* (Ben pişi, kuru üzüm, kurut yedim, bu ise itin kuru bokunu kemirip, yedi).

(*Külkü, tükürüü, «tuv-tuv*). (Gülüşme, yere tükürme, tü tü..!)

Cakşı tamak cep cürgön kişinin cürögü aynıcaak bolot emespi, cürögüm ogo beter aynıy baştadı. (İyi yemek yiyen kişinin yüreği daha iyi olmaz mı, yüreğim ona bulanmaya başladı). *Oşondoy bolso da, men kuruttu koşkon mayga malıp cep cırgap olturamın, bul kuu boktu ittin suyuk boguna malıp cep olturat, men okşuy berip kıynaldım.* (*Külkü, okşuu*). *Men çañkay, suusunga kımız, çay içtim.* (Öyle olsa da ben kurudu yağa batırıp yiyerek keyifli oturuyorum, o kuru boku itin cıvık bokuna batırıp yiyerek oturuyor, ben tiksiniş üzüldüm. (Gülüşme, tiksiniş). (Ben çay, kımız içtim).

— *Kel kımız iç deerim menen ele, eşegi siyip ciberse bolobu.* (Gel kımız iç dememle, eşeği işemez mi) *Cok men eşektin siydigin içemin — dep, bolboy cata kalıp, eşektin siydigin şimire baştadı, oşentip siydikti şimirip catat, şimirip catat.* (Hayır, ben eşeğin sidiğini içeceğim diye reddetti, eşeğin sidiğini içmeye başladı, böylece sidiği içer).

(*Külkü, ciyirkenüü, okşuu*). (Gülüşme, iğrenme, tiksiniş).

Uşunu menen bul eköönün oyunu bütöt, oşol ele ceñip tiginı satkan kız, kelin ce cigit dağı ekinçi biröönö tört tabışmak aytat. Oşentip ekinçi oyun bolot. (Böylece bu ikisinin oyunu biter, o yenip öbürünü satan kız, gelin veya delikanlı da ikinci birine dört bilmece sorar).

(İnv. No: 5241).

Bilmece oyunu sonunda kazanan tarafından söylenen tekerleme mahiyetindeki metin manzum yapıdadır:

*Sattım, sattım,
Sart betine kattım.
Kolun Kokon cibberdim,
Butun Bukar cibberdim.
Tilin calayak kıldım,
Tişin bokko saydım.
Murduñ şimek kıldım,
Közün şam çırak kıldım.
Oozun kültük kıldım.
Küñ ciligin külgö,
Kar ciligin karga ırgıttım.
Tabışmak, tabışmak,
Tay kötüne³¹ cabışmak.
Kölökösün, körüşmök,
Kötün³² alıp öbüşmök.*

Sattım, sattım,
Sart yüzüne kattım.
Elini Hokand'a yolladım,
Ayağımı Buhara'ya yolladım.
Dilini kundak yaptım,
Dişini boka batırdım.
Burnunu sübek yaptım,
Gözünü lamba kıldım,
Ağzını kültük yaptım.
Gün iliğini küle,
Kar iliğini kara attım.
Bilmece, bilmece
Tay g....e yapışmak,
Gölgesinde görüşmek,
G....ü alıp öpüşmek.

(İnv. No. 5184: 96-97)

Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde halkın ilgi gösterdiği ve rejimin kontrolündeki kültür ve tatil/dinlenme gecelerinde oynanan çeşitli oyunlar arasında bilmece oyunları da bulunmaktadır. Bilmece oyununun kültür ve tatil gecelerinde takip edilen genel bir planı yoktur. Bu gecelerde oynanan bilmece oyunları, toplanan grubun birbirlerine sözlü bir şekilde bilmece sorması şeklinde icra edilir. Bilmecenin cevabını kim daha çok bilirse, oyunu o kazanır. Oyunlardaki bilmeceler, mümkün olduğunca eğlenceli ve toplum içinde yaygın olarak bilinen bilmeceler arasından seçilir (Osmonov, 1973: 14-15).

Bu gecelerde bilmece oyunu, takımlar arasında oynanan ve birçok oyunu ihtiva eden genel müsabakalarda da yer almaktadır. Bu müsabakalarda bilmece oyunu, şu şekilde oynanmaktadır: Üçer kişilik iki takım arasında oynanan oyunda, birinci takımdan biri bir bilmece sorar, ikinci takımın üyeleri, sorulan bilmecenin cevabını bulmaya çalışırlar. Bilmecenin cevabını bulma süresi bir dakika ile sınırlıdır. Eğer verilen sürede bilmecenin

³¹ İbraimov'un eserinde "tay kuyruğuna" şeklinde geçmektedir (İbraimov, 1985: 308).

³² İbraimov'un eserinde "körüp" şeklinde geçmektedir (İbraimov, 1985: 308).

cevabı bulunamazsa, bilmeceyi soran takıma bir puan verilir ve aynı takım bir bilmece daha sorma hakkı kazanır. Bilmecenin cevabının bulunması hâlinde, cevabı bulan takım bir puan elde eder ve bilmece sorma hakkı kazanır. Bilmece oyunu toplam beş dakika ile sınırlıdır. Verilen sürenin sonucunda hangi takımın daha fazla puana sahip olduğunu, bilmecelerin sayısını da belirleyen jüri tarafından ilan edilir. Diğer yarışmalar sonucunda galip gelenlere ödül verilir (Osmonov, 1973: 15).

7.2.1. Kırgız Türklerinin bilmecelerinde cezalandırma

Batı Türklerinin bilmeceleri hakkında incelemelerde bulunan H. İçel'in tespitlerine göre geçmiş dönemlerde uygulanan birtakım cezalar, bilmece metinlerinde sembolik anlama bürünmüş ve bazı ceza ve hakaretimiz ifadelerle sorulan bilmecenin cevabını bulamayacak olan kişiyi önceden uyarmak ve tehdit etmek işlevinde kullanılmıştır. Buna göre bilmecelerde ölümle cezalandırma, herhangi bir şey (köy, şehir, devlet, kız vb.) bağışlatma yoluyla cezalandırma, para ödettirme yoluyla cezalandırma, dayak atma yoluyla cezalandırma ile köy gezmek, karısını boşamak, gözünü kulağını oymak, tükürmek ve bazı alay edici, hakaret dolu diğer cezalar bilmecelerde yer almıştır (İçel, 2005: 320-324).

Kırgız sahasından derlenen bilmecelerde de çeşitli ceza içeren ifadelerle rastlanmaktadır. Metinlerde bulunan cezaların veya alay etme amaçlı söylenen hakaret dolu ifadelerin, geçmiş dönemlerde oynanan bilmece oyunu esnasında veya sonrasındaki cezalandırma oyunları ile ilişkili olduğu söylenebilir. Esasen oyunun bir anlamda parçası olarak yer alan bu cezalandırmalar, sıklıkla bilmece metinlerine de yansımıştır. Kırgız Türklerinin bilmece sorma geleneği içinde çeşitli cezaların işletildiği oyunlardaki uygulamalar, bu görüşü destekler niteliktedir. Diğer yandan daha ziyade kalabalık bir grup tarafından oynanan oyunlardaki bu türden ifadelerin akıllı ve zeki olma vasfını yüceltme ve bilmeceyi hızlı bir biçimde çözmeye sevk etme işlevi gördüğü de düşünülebilir.

Kırgız Türklerinin bilmecelerinde cezalandırmalar, genellikle alay edici, hakaret içeren ifadelerden oluşmaktadır. Aşağıdaki bilmecelerde, bilmeceyi bilemeyen “ahmak”, “eşek” olacağından söz edilir:

Köpürö

*Colgo salgan töşök,
Munu bilbegen eşek.*

*Coldo töşök,
Munu tappagan eşek.*

On Beş Künü Carık

*Otuz atım bir kazıkka bayladım,
On beşi kara at, on beşi ak at,
Munun coobun akmak da tabat.*

Baş

*Ceti teşiktüü tokmok,
Onu bilbegen akmak.*

Köprü

*Yola salınan döşek,
Bunu bilmeyen eşek.
(İbraimov, 1985:301)*

*Yolda döşek,
Bunu bulamayan eşek.
(İnv. No.706/199).*

On Beş Günü Aydınlık

*Otuz atımı bir kazığa bağladım,
On beşi kara at, on beşi ak at,
Bunun cevabını ahmak da bulur.
(Kayırov, 2005: 214).*

Baş

*Yedi delikli tokmak,
Onu bilmeyen ahmak.
(Kayırov, 2006: 55).*

Ataerkil kültürün geçerli olduğu topluluklarda kadın, güçsüz, zayıf vasıflara sahip biri kimse olarak bilinir. Bu yüzden bilmeceelerde kadın ifadesi, muhatabını küçük düşürmek amacıyla hakaretlerde, alaylarda kullanılır:

Darıya, Suu

*Köbüktögön kök atım,
Cal-kuyruğu ak atım,
Kölökösü çok atım,
Munun coobun tabıñar,
Tabalbagan katın!*

Nehir

*Köpüren gök atım,
Yelesi kuyruğu ak atım,
Gölgesiz atım,
Bunun cevabını bulunuz,
Bulamayan avrattır!
(Kayırov, 2005: 215).*

Aynı şekilde erkeklik, ataerkil kültürün yücelttiği cinsiyettir. Bazı bilmeceelerde erkek olanın bilmeceyi bilebileceğinden söz edilir:

Cılan

*İyri büyrü çubalıp,
Körsö keesi kubarıp,
Korkunuçtuu atı bar,
Er bolsoñ aytçı, ugalık!*

Yılan

*Eğri büğrü sürünüp,
Meğer bazısı sararıp,
Korkunç adı var,
Er isen söyle, duyalım!*

Kirpi

*Çoçko tumşuk buruşup,
Tikenektüü ton kiygen,
Taap alğın er bolsoñ,
Tabışmaktı men bilgen!*

Kirpi

Domuz gagası buruşup,
Dikenli elbise giyen.
Bul onu er isen,
Bilmeceyi bildiğimi.

(İnv. No.706/92)

Kimi bilmeceelerde ise bilmeceyi bilmeyen kimsenin karnının pislikle dolacağı ve büyük alaya maruz kalacağı ifade edilir:

Kün

*Bir acayıp neme kördüm,
Küyüp catat, cıtı cok,
Cılıp cüröt putu cok,
Badani bar, başı cok,
Cıl sürgöngö caşı cok,
Atası, enesi cok,
Agası, ceñesi cok,
Kögörgön köldö üzöt kemesi cok,
Munu bilbegendin karnı tolo bok.*

Güneş

Bir acayıp nesne gördüm,
Yanar durur, kokusu yok,
Yürür, ayağı yok,
Bedeni var, başı yok,
Doğduğı yılı bilmeye yaşı yok,
Babası, anası yok,
Ağabeyi, yengesi yok,
Mavileşmiş gölde yüzen gemisi yok,
Bunu bilmeyenin karnı dolu bok.

(Kayıpov, 2005: 213)

**Töönün, Cılkının, Uydun, Eçkinin,
Koyondun, Tülkünün Bala Kötörgönü**

*On eki töö,
On cılkı,
Toguz sıyır,
Beş eçki,
Bir carım koyon,
Üç tülkü,
Taba albasañ,
Çoñ külkü.*

**Devenin, Yılkının, İneğın, Keçinin
Tavşanın, Tilkinin Yavrulaması**

On iki deve,
On yıldı,
Dokuz sığır,
Beş keçi,
Bir yarım tavşan,
Üç tilki,
Bulamazsan,
Büyük alay.

(İnv. No.706/80).

Bilmeceyi bilen ise akıllı ve zekilik vasfına sahip olduğu ifade edilir. Bazı bilmeceelerde de uzun bir ömür sürme dileğinde bulunulur:

Çağılğan

*Asmanda çakmak cagat,
Munun nimne ekenin,
Akılduu biri tabat.*

Şimşek

Gökte çakmak çakar,
Bunun ne olduğunu,
Akıllı biri bulur.

(Kayıpov, 2005: 216).

Kök, Anın Tiligi

*Aradan kelgen altı pil,
Arkasından kayış til,
Akılduu bolsoñ munu bil.*

İp ve Parçaları

Yakından gelen altı fil,
Arkasından kayış dil,
Akıllı isen bunu bil.

(İbraimov, 1985: 155).

Kün

*Ak boz attın başı,
Altın erdin kaşı,
Munu tapkan kişi,
Cüz beške çıksın caşı.*

Güneş

Ak boz atın başı,
Altın eyerinin kaşı,
Bunu bulan kişinin
Yüz beşe varsın yaşı.

(İbraimov, 1985: 24).

Diğer yandan bilmecenin cevabı bilemeyen kimsenin Allah'ın lanetine uğrayacağına veya sahip olduğu hayvanlarının kurt saldırısına maruz kalacağına dair cezalardan söz edilir:

Kindik

*Car boorunda calgız kuuray,
Bilbegendi kuday urmay.*

Göbek

Uçurumda yalnız kuray otu,
Bilmeyeni Allah çarpar.

(İnv. No.706/115)

*Egiz toonun boorunda calgız ırgay,
Tabışmaktı tappagandın malın börü kırmay.*

İkiz dağın bağrında yalnız bir ot,
Bilmeceyi bilmeyenin malını kurt kapar.

(İnv. No.706/115)

7.3. Değişen gelenek: elektronik ortamda bilmece sorma geleneği

Günümüzde oldukça yaygın olarak kullanılan küresel iletişim teknolojisi internet, “İki veya daha çok sayıda bilgisayarın birbiriyle bağlantısı anlamına gelen bilgisayar ağlarının aralarında tekrar bağlandı kurmalarıyla oluşan, dünya çapında bilgisayar ağlarına dayalı bir iletişim sistemi” (İçel, 1998’den akt. Işık, 2007: 6) şeklinde tanımlanmaktadır. Dünya ölçeğinde arzu edilen bilgiye ulaşma imkânı sağlayan internetin tarihi, bir bakıma Soğuk Savaş yıllarına dayanmaktadır. Muhtemel bir nükleer savaş esnasında askerî iletişim kurulabilmesi ve bilgisayarlar arasında veri transferi yapılabilmesi için bu tür bir sisteme ihtiyaç duyulmuştur. ABD’de değişik kurumların bünyesinde ve desteğinde sürdürülen

çalışmalar, 1969 yılında sonuç vermiş ve ARPANET adıyla bilinen bir sistem meydana getirilmiştir (Çağatay, 1994'den akt. Işık, 2007: 6).

1974 yılından itibaren ARPANET ağı üzerinden geliştirilen ve bilgi paylaşımlarını düzenleyen kurallar dizgesi TCP/IP protokolünün kullanılması ve daha sonraki yıllarda standart protokol olarak kabul edilmesi, internetin yaygınlığına ivme kazandırmış, 1983 yılından bütün dünya internette erişim ve paylaşım imkânlarına kavuşmuştur. “1989 yılında ABD yönetiminin ARPANET’i finanse etmekten vazgeçmesiyle 1990 yılında NSFnet ile özel şirketlerin ortak işletmesi ile başlayan özelleştirme süreci, 1995 yılı Mayıs ayında Ulusal Bilim Vakfı (NSF)’nin internet omurga işletmeciliğinden tamamen çekilmesi ile tamamlanmıştır. 1995 yılından itibaren ABD internet omurga işletimi tamamen özel sektörün elindedir. FNC (Federal Networking Council) tarafından, 24 Ekim 1995 tarihinde yayımlanan bir bildiriyle tanımlanan “internet”, asker ve hükümet kontrollü görünümünden uzaklaşmış, ticari rekabete ve özel girişimcilerin eline bırakılmıştır. Bu noktadan sonra İnternet’in yaygınlaşması da giderek hız kazanmıştır” (Işık, 2007: 11-12).

21. yüzyılın toplumsal hayatın temel iletişim mekânlarından olduğu artık kabul edilebilir realite olarak ortaya çıkan sanal ortam, kültürel, ekonomik ve sosyal alanların yerleşik kalıplarını etkilemiş ve bu kalıpları oldukça hızlı bir biçimde kendi bünyesinde dönüştürmüştür. Teknolojinin kazandırdığı yeni ve farklı ortam, diğer ortamları da bünyesine dâhil ederek hem iletişim imkânların hem de ekonomik faaliyetlerin merkezi hâline gelmiştir. Diğer yandan geleneksel kültür de internet ortamına taşınarak, modern toplumun ürettiği farklı ortamlara ayak uydurmuştur. Nitekim geçmişten aktarılan durağan yapıları terk edip farklı ortam ve iletişim unsurlarında yeni özellikler kazanan geleneksel kültür, elektronik ortama uyum sağlamış ve varlığını devam ettirmiştir. Aynı zamanda geleneksel kültür, yeni ortamlara kavuşmasıyla birlikte değişik iletişim imkânları elde ederek bu sayede farklı işlevler kazanmıştır. Dursun Yıldırım da sözlü ve yazılı ortam geleneklerinin değişebilme özelliğine işaret eder:

Bilim ve teknolojinin, haberleşme ağının dünyayı küçültmesine rağmen, her iki ortam gelenekleri (sözlü ve yazılı ortam), yeni durumlar karşısında, milletlerin ihtiyacını karşılayacak nitelikte ya değişme ve gelişme gösterirler yahut yeni ihtiyaçlara uygun yapıda yeni gelenekler yaratırlar. Bu kabiliyete sahip gelenekler, ait oldukları milletleri tarih sahnesine çıktıkları zamandan günümüze ulaştırmıştır; bu kabiliyeti gösteremeyenler tarih mezarlığına gömülmüştür (Yıldırım, 1998: 83).

Teknolojik gelişmeyle birlikte yaygınlık kazanan televizyon, radyo, internet gibi kitle iletişim araçları ile pikap, plak, kaset, cd gibi ses kayıt araçlarının oluşturduğu elektronik ortam, Walter J. Ong tarafından “ikincil sözlü kültür çağı” olarak tanımlanmıştır. Elektronik teknolojinin insanlığı telefon, radyo, televizyon ve çeşitli ses kayıt araçlarıyla “ikincil sözlü kültür çağı”na soktuğunu belirten Ong, bu ikincil sözlü kültürün katılımcı gizemi, topluluk duygusunu geliştirmesi, yaşanan anı odaklayışı, hatta sözlü kalıplarıyla kullanışıyla sözlü ve yazılı kültürün oluşturduğu “birincil sözlü kültür” çağına oldukça benzer nitelikte olduğunu vurgular (Ong, 2013: 161).

İnterneti “kitle iletişim araçları bileşkesi” olarak ifade eden Nebi Özdemir (2015: 389) de internet ortamının kendisine ait kültürel bağlama sahip olduğunu, aynı zamanda geçmişteki kültürel ortamlarda yaratılan gelenek ve ürünlerin yeni bir temel alanı hâline geldiğini ve yazılı kültür ürünleri ile birlikte sözlü kültür gelenek ve ürünlerinin de sanal dünyada yaratılmaya, aktarılmaya, paylaşılmaya ve değiştirilmeye başladığını belirtir.

İnternetin sözlü ve yazılı ortamdaki gelenekler ile beslenmesi yahut bu geleneksel birikimi de ihtiva etmesi, internetin asimile edici etkisi problemini de doğurmaktadır. Bilindiği gibi her geleneğin kendi esasları, yapıları bulunmakla birlikte geleneğin ortaya çıkışını, devam etmesini sağlayan birtakım bağlam ve işlevsel unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar etrafında oluşan geleneksel kültür, farklı bir ortama taşındığında kendisine ait esas ve yapıları kaybedebilir veya yeni unsurlar ile zenginleşebilir. İnternet ortamı da bünyesine kattığı unsurları, kendi yapı, esas ve bağlamında muhatabına sunar. Örneğin sözlü kültür ürünleri belli bir sürede, değişik anlatıcıların dilinden yüz yüze iletişim yoluyla aktarılır. Aynı zamanda bazı ürünler, belli zaman ve günlerde icra edilir. İnternete taşınan ürün ise gelenekte yaşayan bazı unsurlarını kaybeder yahut internetin belirlediği kurallara tabi olur.

Sözlü kültür ürünlerinin 20. yüzyılda elektronik ortama taşınmasına en uygun örneklerden biri, Anadolu âşıklık geleneğinin durumudur. “20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan toplumsal dönüşümler, teknolojik ilerlemeyle birlikte ekonomik alanların ayrışması, iletişim araçlarının hız yenilenmesi ve yayılması neticesinde, âşıklık geleneği mensupları televizyon, radyo, internet gibi yeni ortamlarda geleneği devam ettirmeye çalışmıştır. Fakat yeni ortam, beraberinde bazı değişiklikleri getirmiştir. Örneğin “sözlü kültür ortamında âşık, icra süresini istediği gibi kullanırken, elektronik kültür ortamında

her anın belirli bir maliyetinin olması, aşğın icra serbestisini elinden almıştır” (Fidan, 2017: 38).

7.3.1. İnternet sitelerinde bilmeceler

İnternetin son derece yaygın olarak kullanılır olması, toplum ve bireylerin alışkanlıklarını değiştirmiş, aynı zamandan geleneksel iletişim unsurlarından başka daha hızlı ve güçlü bir iletişim mekânı olarak öne çıkmasını sağlamıştır. Kültürel kimliğin en önemli taşıyıcısı durumunda olan folklor ürünleri de küresel dünyanın temel iletişim ve bilgi vasıtalarından olan internet dünyasına girmiştir. Bu bağlamda Kırgız Türklerinin folklor ürünleri de internet sitelerinde metin olarak yer almıştır. Sözlü kültürden derlenip gazete, kitap ve dergi sayfalarında yayımlanan bilmeceler, bu kez internet sayfalarına taşınmıştır. Kırgız Türklerine ait bilmecelerin bulunduğu bazı siteler şunlardır:

- **Кыргыз маданият борбору/Кыргыз Күлтур Меркези**³³

Bu site, Kırgız edebiyatı, kültürü ve gelenekleri hakkında yazı ve paylaşımların bulunduğu bir kültür sitesi olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu sitede tekerleme, masal gibi folklor ürünlerinin yanında bilmece metinlerine de yer verilmiştir. Ekseriyeti hayvan ve bitkiler ile ilgili olan söz konusu bilmeceler arasında gelenekte rastlanmayan, tespit edilmemiş yeni bilmeceler de bulunmaktadır. Sitede yüzü aşkın bilmece metni bulunmaktadır.

- **Тyup.net**³⁴

Kültür ve medeniyet alt başlığını taşıyan sitede diğer folklor ürünlerinin yanında çok sayıda bilmece metni de yer almaktadır. Bilmece sayfasındaki metinlerin anonim bilmece metinleri arasından seçildiği ifade edilmiştir. Ayrıca siteyi takip edenlerin de sayfaya bilmece ekleyebilecekleri belirtilmiştir. Diğer yandan Kırgız Türklerine ait folklor ürünlerinin, site kullanıcıları tarafından sıklıkla ziyaret edildiği tespit edilmektedir.

³³ <http://kmb3.kloop.asia/2009/12/28/tabyshtaktar/> (Erişim Tarihi: 20.01.2018).

³⁴ <http://tyup.net/page/tabyshtaktar> (Erişim Tarihi: 20.01.2018).

- **Super.kg**³⁵

Haber, kültür sanat konularında yayımlanan bu sitenin forum bölümünde üyelerin, birbirlerine bilmece sordukları görülmektedir. Buna göre herhangi bir üye tarafından sorulan bilmeceye, diğer üyeler cevap vermeye çalışmaktadır. Sayfada on üç bilmece metni verilmiştir.

Yukarıda yer alan internet sitesi örneklerini çoğaltmak mümkündür. Sözlü kültür ürünlerinin internet ortamına taşınması ve yeni bir bağlamda işlev üstlenmesi, beraberinde birtakım problemleri de meydana getirmiştir. Buna göre ilk olarak internet sitelerinde yer alan ürünlerin güvenilirliği problemi ortaya çıkmaktadır. Sözlü kültür geleneğinde sözlü ortamın malı iken, derlemeciler tarafından derlenmek suretiyle yazılı ortama aktarılan bilmece, yeni dönemde elektronik ortama taşınmıştır. Fakat buradaki bilmece, gerçekten sözlü kültürün malı mı, yoksa internet ortamında tekrar üretilip sunulan metinler mi sorusu akla gelmektedir. Şüphesiz tespit edilen sitelerde yer alan bilmece, büyük çoğunluğunun, ders kitaplarında ve antolojilerde yayımlanan bilmece, arasında seçildiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık, farklı kişiler tarafından yaratılan ve ferdî eser olarak nitelendirilebilecek bilmece metinlerinin elektronik ortamda tesadüf edilmesi de mümkündür. Bundan dolayı elektronik ortam, insanlara geniş yelpazede bilgi, ürün, birikim sunarken, aynı zamanda aktarılan ürün ve bilgilerin her zaman güvenilirlik problemine sahip olduğunu da göstermektedir.

7.3.2. Video paylaşım sitelerinde bilmece

7.3.2.1. YouTube ve bilmece sorma geleneği

Günümüz internet ortamında video izlenip paylaşılabilme imkânı sunan video sitelerinin başında YouTube adlı video paylaşım sitesi gelmektedir. 2005 yılında Steve Chen, Chad Hurley ve Jawed Karim adlı üç genç tarafından kendi aralarında sorunsuz bir şekilde video paylaşabildikleri bir video paylaşım platformu oluşturmak amacıyla Amerika’da kurulan, sonraki yıllarda Google şirketi tarafından satın alınan söz konusu YouTube adlı video

³⁵ <https://www.super.kg/superstan/index.php?showtopic=57926> (Erişim Tarihi: 20.01.2018).

paylaşım sitesi, sanal dünyada âdeta fenomen olarak nitelendirilen oldukça popüler bir sitedir.

Süleyman Fidan, YouTbe hakkında şu bilgileri vermektedir:

“YouTube ile birlikte ilk defa bir site, tamamen kullanıcının yüklediği içerikle kendisini var etmiştir. Kullanıcılar, geniş bant internet teknolojilerinin de yayılmasıyla kendi çektikleri videoları, kendi ses kayıtlarını paylaşma imkânı bulmuşlar ve site ilk yıllarında âdeta bir sanal yetenek şovu durumuna gelmiştir. Söz konusu video paylaşım sitesinde üyelerin her konuda kendi çektikleri amatör videolarının yanı sıra müzik klipleri, konserler, televizyondaki eğlence programlarının bölümleri, sinema filmleri, diziler gibi birçok videoya ulaşmak mümkündür. Siteye üye olmayan kullanıcıların video yükleme hakkı yokken; üye olanlar profil oluşturmak suretiyle video yükleme, yorum yapma, beğenide bulunma tercihlerine sahiptirler. Bugün artık YouTube, dünyanın herhangi bir yerinden internet bağlantısı olan herkesin kendi videolarını paylaşabileceği, bu videoların milyonlarca insan tarafından seyredilebileceği bir platform hâline gelmiştir” (Fidan, 2017: 312).

Tıpkı diğer internet sitelerinde olduğu gibi, oldukça yaygın bir şekilde kullanılan ve geniş bir kitleye hitap eden YouTube paylaşım sitesinde geleneksel kültüre ait unsurlara sıklıkla rastlanılmaktadır. Video paylaşım sitesine yüklenen geleneksel hayata dair içeriklerde, çoğunlukla destan ve hikâye anlatıcılarına, âşık karşılaşmalarına, düğün, bayram ve şenliklere ait videolara tesadüf edilmektedir. Bu içeriklerle birlikte sözlü kültür geleneğine ait unsurlar, YouTube sitesi aracılığıyla elektronik ortama taşınarak daha fazla kitle tarafından öğrenilme imkânı sağlanmıştır.

Kırgız Türklerinin sözlü kültür ürünlerini içeren videolar da YouTube sitesinde bulunmaktadır. Yüklenen videolar arasında manasçıların destan anlatımlarını içeren videolar oldukça fazladır. Hatta 20. yüzyılda yaşayan efsanevi manasçı Sayakbay Karalayev’in destan icrasına ait videolara ulaşılabilmektedir. Aynı şekilde bilmece oyunlarını içeren videolar da söz konusu sitede bulunmaktadır.

Kırgızistan’ın Celalabad şehrinin büyük bir salonunda tertip edilen kız-cigit oyununun çeşitli bölümleri, söz konusu video paylaşım sitesine yüklenmiştir.³⁶ Karşılıklı bir şekilde oturarak makal, cañılmaç gibi sözlü kültür ürünleri ile birbirlerinin bilgisini sınadıkları ve atışma şeklinde geçen oyunun bir bölümünde bilmece sorular da yer almaktadır. Bu bölümde kız ve erkek tarafı sırayla birbirlerine üçer bilmece sorarlar. Dinleyicilerin zevkle takip ettikleri ve eğlenceli bir havada geçen yarışma, bilmece oyununun sona ermesinden sonra diğer bölümlerle devam eder.

³⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=6CslDnkpc3k> (Erişim Tarihi: 20.01.2018).

Böylece geleneksel ortamlarda, düğünlerde, toylarda yapılan kız-cigit oyunu, sahneye taşınarak bambaşka bir ortamda icra edilmiştir. Video izlendiği takdirde, geleneksel ortamın bütün unsurları sahnede gösterildiği anlaşılmaktadır. Nitekim millî ve geleneksel kıyafetler ile sahneye çıkan katılımcılara aynı zamanda millî müzik aletleri eşlik etmektedir. Görüldüğü üzere, gelenekteki unsurlar başarılı bir şekilde sahneye taşınmış, gösteri hâlinde seyirciye sunulmuştur. İnternet kullanıcılarının kolay bir şekilde erişim imkânı bulması neticesinde, elektronik ortamda geleneksel kız-cigit oyununun örneği verilmiş, oyunun içinde yer alan bilmece, tekerleme, atasözü vb. sözlü kültür ürünleri böylelikle izleyiciye aktarılmıştır. Diğer yandan video paylaşım sitesine yüklenen videolara her yerden kolay ve hızlı bir şekilde erişilebilmesi, aynı zamanda sözlü kültür geleneği ürünleri hakkında bilgi sahibi olmayı da kolaylaştırmıştır. Başka bir ifade ile internet ortamına yüklenen ve geleneksel kültüre dair birikimin aktarıldığı videolara erişim bir tıklama mesafesine indirgenmiş, böylelikle zamana ve mekâna bağlı kalınsızın sözlü kültür ürünlerine ulaşım süresini kısaltmıştır.

7.3.3. Sosyal ağlarda bilmece

Sosyal ağ terimi ile ifade edilen ve insanların fotoğraf, video, bilgi paylaşımında buldukları siteler, modern insanın günlük hayatının vazgeçilmez iletişim, ekonomik ve kültürel ortamlarından biri hâline gelmiştir. Zira bu sitelerin kullanıcı sayısı dikkate alındığında, artık bu sitelerin başlı başına modern insanın iletişim imkânı elde ettiği, sosyalleştiği yeni bir sosyal bir alan olarak öne çıktığı anlaşılmaktadır. Bu siteler, zamanının büyük bir kısmını, bu türden sitelerde geçiren günümüz insanın hayatını biçimlendirmiş, hatta kimi bireylerin hayat tarzı konumuna erişmiştir. Sosyal ağ olarak bilinen Facebook, Twitter, Instagram, Windows Live, Google Plus, LinkedIn gibi sitelerin tercih edilmesinin ve rağbet görmesinin en önemli sebebi, günümüz insanın kendini tanımlama ihtiyacını sanal ortamda gerçekleştirmesidir. Bu siteler aracılığıyla kendi zevk, beğeni ve düşüncesi etrafında inşa ettiği kimlik sayesinde “modern insan” kendini tanımlamış ve aynı şekilde diğer insanlar ile paylaşımlar yoluyla bağ kurmuştur. Diğer yandan sosyal ağların kullanıcıya paylaşımları seçme özgürlüğü vermesi, istediği her an ilgilendiği paylaşıma erişebilme serbestliği tanınması, insanların bu siteleri tercih etmesinin temel sebeplerden biri olarak gösterilmektedir.

Sosyal ağlarda yapılan paylaşımlar, yalnızca gündelik ve sosyal hayatla ilgili değildir. Kimi paylaşımlar, kültürel kimliklere ait içerikleri veya çeşitli halk kültürü ürünleri aksettirmek, yaygınlaştırmak veya bunların tanınırlığını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Nitekim âşıklık geleneğinin temsilcilerinin önceden çeşitli teknolojik aletlerle kayıt altına alınmak suretiyle elektronik kültür ortamına taşınan ürünleri (Taşlıova, 2006) günümüzün popüler elektronik ortamlarından sosyal ağlara da taşındığı, burada bazı dönüşüm, etkileşime maruz kalmakla birlikte geleneği elektronik ortamın bu yeni alanında aktardıkları anlaşılmaktadır (Fidan, 2017: 323-341). Aynı şekilde kullanıcıların Facebook'ta gruplar oluşturmak suretiyle üyelerin birbirlerine bilmece sordukları tespit edilmektedir.

Geleneğin elektronik ortama taşınması, farklı bir ortamda icra edilmesi ve sözlü ortamda işlevini sürdürmesi olarak nitelendirilecek bu durum, özellikle Facebook gibi kullanıcı sayısı bakımından oldukça popüler bir platformda sıklıkla gözlenmektedir.

7.3.3.1. Geleneğin yeni aktarım ortamı: facebook

İnsanların paylaşımlarda buldukları sosyal ağ sitelerinin başında Facebook gelmektedir. 2004 yılında Harvard Üniversitesi öğrencisi Mark Zuckerberg tarafından kurulan ve ilk olarak Harvard Üniversitesi öğrencileri arasında bağ kurmak ve iletişim sağlamak amacını taşıyan Facebook, Boston, MIT, Boston College gibi diğer üniversitelerden üye kabul edilmesi ve esas olarak 2006 yılında üyeliğin herkese açık hâle getirilmesiyle kısa sürede yaygınlık kazanmıştır. Sosyal ağ sitelerinin kullanıcı sayısına bakımından, Facebook'un bir buçuk milyarı aşkın üyeye sahip olması, günümüzün en popüler sosyal ağ sitesi olduğunu kanıtlar niteliktedir (Erdem, 2010: 86).

Siteye üye olan kullanıcıların kendi arkadaşlarıyla iletişimini sağlayan bir platform olan Facebook, kullanıcılara eski ve yeni arkadaşlarını arayıp bulma imkânı vermesi, arkadaşlarıyla bilgi alışverişi sunması ve muhtelif gruplar aracılığıyla cemaatleşme olanağı tanınması, sitenin temel işlevleri olarak gözükmektedir (Erdem, 2010: 88).

Tıpkı YouTube video paylaşım sitesinde olduğu gibi, Facebook sitesinde de video, fotoğraf gibi çeşitli içeriklerin paylaşabilmesi sağlanırken, diğer yandan üyeler arasındaki beğeni, zevk, ihtiyacına göre çeşitli başlıklara ait gruplar oluşturabilme uygulaması

geliştirilmiştir. Bu türden uygulamalar, genellikle siyasi, kültürel, ekonomi, eğlence gibi farklı temalarda oluşturulurken, aynı zamanda sözlü kültür ürünlerinin aktarımının yapıldığı gruplara da rastlanmaktadır. Bu gruplar arasında yer alan “Kırgızca Tabışmaktar (Kırgızca Bilmeceler)” adlı grup, elektronik ortamda bilmece sorma geleneği hakkında veriler elde edilebilen grup sayfası olarak öne çıkmaktadır.

Facebook adlı sosyal ağ sitesinde kurulan “Kırgızca Tabışmaktar”³⁷ adlı grubun 28.394 üyesi bulunmaktadır. Üyelerin ekseriyetini, gençler teşkil etmektedir. Grupta paylaşım düzeni, Facebook’un paylaşım kurallarına göre şu şekilde olmaktadır: Bir üye tarafından sorulan bilmece, ya metin olarak ya da fotoğraf içerisine yerleştirilmiş bir biçimde grup duvarında paylaşılır. Bilmecenin cevabını bilen ya da bilmeceyi soran üyeden ipucu almak isteyen üyeler, bilmece paylaşımının yorumlar kısmına cevap yazarlar. Doğru cevabı bilen üyenin yorumunun altına bilmeceyi soran kişi, doğru bildiğini yazar. Bazı bilmecelerde cevabın ilk harfi, ipucu şeklinde gösterilir. Genel düzeni bu şekilde olan paylaşımlarda gelenekte yaşayan yahut Kırgız bilmece antolojilerinde oldukça sık rastlanan bilmece metinlerinin yer aldığı görülür. Kimi üyeler, grupta paylaştıkları bilmeceleri, ders kitaplarından ve çocukken okulda oynanan oyunlardan öğrendiklerini belirtmişlerdir.

Paylaşımlardaki bazı bilmeceler, bilmece türüne ait kabul edilebilecek özellikler taşımazlar. Özellikle akıl karıştırıcı matematiksel soruları içeren paylaşımlar da bilmece olarak grupta sıkça yer almaktadır. Bazı paylaşımlarda ise fotoğraflarda yer alan değişik görsel veya unsurların bulunması istenir. Bu tür paylaşımların, daha ziyade bulmaca kategorisinde değerlendirilebilecek unsurlar taşıdıklarını söylemek mümkündür. Yine bilmece olarak sunulan ve belli bir hikâye kurgusu içinde verilen muamma tarzı hikâyelere rastlanmaktadır. Fakat bu paylaşımlar, geleneksel bilmece türüne ait özellikler taşımazlar.

Sözlü kültür ortamında icra edilen ve yüz yüze iletişim yoluyla aktarılan bilmeceler, bu şekilde elektronik ortama taşınmıştır. Fakat geleneğin belirlediği ortam, iletişim biçimi değişmiş, karşılıklı iletişime dayanan sözlü kültür ortamı yerini elektronik kültür ortamına ve bu ortamdaki sanal iletişime bırakmıştır. Dolayısıyla sözlü gelenekte icra edilen unsurların çoğu, elektronik ortama taşınmamış, yeni ortamın belirlediği sınırlara tabi olmuştur. Yukarıda örneği verilen Kırgız Türklerindeki bilmece sorma oyunu çoğu

³⁷ <https://www.facebook.com/groups/389097544478713/> (Erişim Tarihi: 25.12.2017)

unsurunu kaybetmiştir. Şüphesiz bunların başında oyun sonundaki “aldım-sattım” gibi sembolik cezalar, doğal olarak elektronik ortama taşınamamış, söylenen tekerlemeler de işlevini kaybetmiştir. Aynı şekilde icra süresi gelenekte belli iken, burada icra süresi “süresiz” olarak değişmiştir.

Elektronik kültür ortamında rastlanan folklor ürünlerinin kendi icra ortamlarındaki bazı işlevlerini devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Temel olarak eğlence işlevine sahip olan paylaşımların, halk kültürü unsurlarını yansıtmaları ve öğretmesi bakımından eğitim işlevine de sahip olduğu söylenebilir. Aynı çeşitli sebeplerden dolayı geleneksel aktarım ortamlarını ve temsilcilerini kaybetmeye başlayan sözlü kültür ürünlerinin elektronik ortama taşınması, kendi millî kültürlerini öğrenmek isteyen bireylere kolay erişim imkânı sunulduğu iddia edilebilir. Her ne kadar gelenek eksik, farklı, değişmiş olarak aktarılsa da sosyalleşmenin temel ortamlarından biri hâline gelen internetin, geleneksel kültürel öğeleri, millî değerleri aktarma, yayma ve öğretme gibi bazı olumlu işlevlere de sahip olduğu göz ardı edilmemelidir.

8. BÖLÜM

CODEX CUMANICUS VE KIRGIZ TÜRKLERİNİN BİLMECELERİ

8.1. Codex Cumanicus

Kıpçak Türkçesine ait önemli dil yadigârlarından olan Codex Cumanicus (CC), içerdiği gramer ve dil özellikleri ile değişik muhtevaya sahip metinler bakımından hâlâ değerini koruyan eserlerden biridir. Söz konusu eserin Türkologlar tarafından 13. yüzyılın sonu veya 14. yüzyılın başında Fransiskan mezhebine mensup İtalyan ve Alman rahipler tarafından tespit edildiği düşünülmektedir. Latin-Gotik harflerle kaleme alınan eserin yazıldığı yer ve tarih belli değildir. Eserin tek nüshası, İtalya'nın Venedik kentinde bulunan St. Marcus Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Ünlü İtalyan şair Petrarca tarafından Antonius von Finale adlı bir kimseden satın alınmış ve 1362 yılında bu kütüphaneye bağışlanmıştır (Gabain, 1979: 73).

Sözlük, iki bölümden meydana gelmiştir. Üç diden oluşan ve İtalyan rahipler tarafından yazılması sebebiyle İtalyan bölümü olarak da bilinen ilk bölüm, Latince, Farsça ve Kumanca sözlüklerden oluşmaktadır. Bu sözlüklerin yanında Kuman Türkçesine ait gramer kuralları, dinî, ticari ve çeşitli konularla ilgili Kumanca kelimeler bulunmaktadır. Eserin ikinci bölümü, Alman misyonerler tarafından hazırlanması nedeniyle Alman bölümü olarak anılmaktadır. Bölümün başında Kıpçakça-Latince ve Kıpçak-Almanca sözlük bulunmaktadır. Sözlüklerin ardından Hristiyanlığa ait Kuman Türkçesindeki metinler ile bilmece yer almaktadır (Çağatay, 1944: 761-762).

CC'in Türk halk edebiyatı açısından önemi, Türk bilmecelerinin ilk örneklerini ihtiva etmesinden ileri gelmektedir. 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan Divânü Lûgati-t Türk adlı eserde bilmece terimlerine yer verilmiş, fakat bilmece örnekleri kayda geçirilmemiştir. Diğer yandan CC'de Kuman Türkleri arasından tespit edilen 47 bilmece metni bulunmaktadır.

8.2. Codex Cumanicus'taki bilmeceler hakkında yapılan çalışmalar

Kuman Türkçesinin gramer, dil ve kelime hususiyetleri hakkında değerli bilgiler veren CC üzerinde birçok Türkolog ve bilgin tarafından incelemeler yapılmıştır. Kimi araştırmalar Kuman Türkçesinin dil ve gramer özellikleri hususuna dair yoğunlaşırken, kimi araştırmalar ise CC'de yer alan bilmeceleri okunma ve anlamlandırmaya yöneliktir. Konumuz açısından muhtelif bilim adamları tarafından Kuman bilmecelerini çözümlenmeye dair yapılan çalışmalardan zikretmek faydalı olacaktır.

Değerli Türkolog W. Bang 1912 yılında yazdığı makalesinde Kuman bilmecelerini okumaya ve anlamlandırmaya çalışır. Macar bilgin J. Németh 1912 ve 1926 yılında aynı eser hakkında iki makale kaleme alır ve metin üzerindeki çözümlenmelerini sunar. Rus Türkolog S. E. Malov da 1930 yılında CC'de bilmecelere dair bir inceleme yayımlar (Gabain, 1979: 76-77). M. Mallova da bilmecelerin okunması ve çözümlenmesi amacıyla yayımladığı iki makalede kendi görüşlerini açıklar (Güner, 2016 : 166).

CC'deki bilmeceleri çözümlenmeye çalışan en kıymetli çalışmalardan biri Avusturyalı Türkolog A. Tietze tarafından yapılmıştır. 1966 yılında kaleme aldığı eserinde Tietze, CC'deki bilmeceleri, muhtelif Türk topluluklarından tespit ettiği varyantlarıyla mukayese etmek suretiyle metinleri yeniden kurmuştur. Tietze'nin metinleri anlamlandırmasında başvurduğu yöntem neticesinde birçok anlamsız kalan yahut okunamayan bilmeceler hakkında daha sağlıklı tahlil ve incelemelerin yapılmasına imkân sağlamıştır.

Kıpçaklar ve Urumlar hakkında yaptığı değerli çalışmalarıyla tanınan A. Garkavets, Kıpçak Yazılı Mirası başlığıyla yayımladığı eserinin ikinci cildinde bilmeceler hakkında kendi yorumlarından hareketle metinleri okur ve anlamlandırır (Güner, 2016: 165).

Abdülkadir İnan da CC'deki bilmecelerle ilgilenmiştir. 1939 yılında Kopuz dergisinde yayımladığı “Codex Cumanicus Bilmecelerine Dair” adlı makalesinde CC'deki altı bilmeceye alakalı kendi görüşlerini ortaya koyar (İnan, 1998c: 353-358).

Eser üzerinde yapılan son yayınlardan biri, M. Arğunşah ve G. Güner'e aittir. 2015 yılında yayımlanan eser, CC'nin muhtelif cepheleri hakkında bilgi vermesi yanında Türkiye'de bir bütün hâlinde yayımlanan ilk eser olma hüviyetini taşımaktadır. Bu çalışma içinde

incelenen bilmece metinleri, daha sonra açıklamalı notlarıyla Galip Güner tarafından 2016 yılında “Kuman Bilmeceleri Üzerine Notlar” adıyla yayımlanmıştır. Güner, CC’deki bilmeceleri, yapı ve anlam bakımından değerlendirmiş, eser üzerinde çalışan muhtelif araştırmacıların görüşlerini tartışarak metin üzerindeki kendi çözümlerini ortaya koymuştur (Güner, 2016).

8.3. Codex Cumanicus’taki bilmecelerin Kırgız varyantları

CC’de yer alan bilmece metinlerinin diğer Türk boylarına ait bilmeceleri arasında pek çok varyantı bulunmaktadır. A. Tietze söz konusu eserinde Kazak, Hakas, Karakalpak, Tatar ve Anadolu sahalarından derlenmiş bilmeceler arasında birçok varyant tespit etmiştir. Fakat Tietze’nin eserinde sınırlı sayıda Kırgız bilmece metinlerinin yer aldığı, birkaç eserin dışında Kırgız bilmecelerinden geniş bir şekilde yararlanmadığı anlaşılmaktadır. Bunun sebebi, Tietze’nin eserini kaleme aldığı yıllarda Kırgız bilmecelerini ihtiva eden geniş hacimli bir eserin mevcut olmamasından ileri geldiği düşünülebilir.

CC’de yer Kuman bilmecelerinin Kırgız bilmeceleri arasında 14 varyantı tespit edilmiştir. CC’de yer alan bilmece metinleri, Galip Güner’in 2016 yılında yayımlanmış olduğu “Kuman Bilmeceleri Üzerine Notlar” eserinden alınmıştır (Güner, 2016). Buna göre ilk olarak Kuman bilmececi verilecek, daha sonra Kırgız bilmeceleri arasında tespit edilen varyantları gösterilecektir.

I. Bilmece

Tap, tap, tamızık,

Tama durgan tamızık,

Kölgesi ba[r]

Köye durgan tamızık.

Ol köbelek

Bul, bul, damlacık,

Damlayıveren damlacık,

Gölgesi var

Yanıveren damlacık.

O, kelebek

(Güner, 2016: 19).

A. Tietze, Kuman bilmecelerindeki varyantın diğer Türk topluluklarındaki benzer tipteki varyantlarla mukayese ederken, bu bilmecenin cevabının genellikle ayna olduğunu tespit etmiştir. Bu tespitinden hareketle bilmeceyi tekrar kurmuştur (Tietze, 1966: 7). G. Güner

(2016: 24) ise Tietze'nin bu yaklaşımının tartışmaya açık olduğu düşüncesindedir. Ona göre bilmecenin yazımının ba[r] var kelimesi dışında, oldukça açık olduğu, metinde bilmecenin cevabı olarak “ol köbelek” yazdığını ve bu kelimenin Kazak, Kazan Tatar, Karaçay-Malkar ve Hakas Türkçesinde değişik şekillerde varlığını sürdürdüğünü belirtir.

Tietze'nin çalışmasında gösterdiği Kazak, Uygur, Türkmen bilmecelerine benzer varyantlar, cevabı “küzgü (ayna)” olan Kırgız Türklerinin bilmecelerinde de bulunmaktadır. Bu bilmeceler, Tietze'nin söz konusu mukayesesinde bulunmamaktadır:

Küzgü

*Tam, tam, tamenek,
Tamdan çıkan koyonek,
Külü şaar içinde,
Külüp turgan koyonek.*

Ayna

*Dam, dam, damanek,
Damdan çıkan tavşancık,
Gülü şehir içinde,
Gülüp duran tavşancık.*

(İbraimov, 1985: 191).

İkinci varyant şu şekildedir:

*Tap tabışmak, tabışmak,
Tagay-tügöy tabışmak.
Kölökösün çadırıp,
Köldö cüröt tabışmak.*

*Bil bilmece, bilmece,
Bul bul bilmece.
Gölgesinde saklanıp,
Gölde yürür bilmece.*

(İbraimov, 1985: 191).

II. Bilmece:

*Silevsin yağı silkip bolmas,
Sırma tonum bügüp bolmas.*

Ol yıldız.

*Vaşak kürkünü silmek imkânsız,
Sırma elbisemi bükme (katlamak) imkânsız.*

O yıldız.

(Güner, 2016: 19).

W. Kaup, J. Németh, S. E. Malov gibi araştırmacılar yukarıdaki bilmecenin cevabını “yumurta” olarak düşünürler. M. Mallova, A. Garkavets, A. Tietze ve G. Güner ise bilmecenin cevabının yıldız olduğu kanaatindedirler. A. Tietze, söz konusu Kuman bilmecesinin modern Türk lehçelerinde tespit edilmiş tam bir varyantının bulunmadığını

söyler. Fakat Kuman bilmecesinin de işaret ettiği “silkmek” ve “katlamak” fiillerinden birini içeren, gökyüzü ve yıldızlarla ilgili modern Türk bilmecelerinde iki ana tipteki varyantının bulunduğunu belirtir. Bu bilmecelerdeki nesnenin bazen kilim, keçe kilim, halı veya bir elbise olarak değiştiğini söyler. Tietze, bu görüşünü Türk dünyası bilmeceleri arasından tespit ettiği bilmecelerle örneklendirir (Tietze, 1966: 23-27).

Tietze'nin görüşüne dayanan, yıldız ve gökyüzüyle ilgili varyantlar Kırgız bilmeceleri arasında da bulunmaktadır. Cevabı “gökyüzü ve yeryüzü”, “yer, yıldız” olan Kırgız bilmecelerinden bazıları şu şekildedir:

Cer, Cıldız

*Oor kilem kaga albaymın,
Mayda taştı tere albaymın.*

Yer, Yıldız

*Ağır kilimi silkemedim,
Ufak taşı toplayamadım.*

(İbraimov, 1985: 28)

Asman-Cer

*Zar zar kilem,
Kötöröyün desem oor kilem.*

Gökyüzü, Yeryüzü

*Altın kilim, altın kilim,
Kaldırayım desem ağır kilim.*

(İbraimov, 1985: 18).

*Tür-tür kilem, tür kilem,
Türö albadım bir kilem.
Cıy-cıy kilem, cıy kilem,
Cıya albadım bir kilem.
Sal-sal kilem, sal kilem,
Sala albadım bir kilem.*

*Dür, dür kilim, dür kilim,
Düremedim bir kilim,
Yığ, yığ kilim yığ kilim,
Yığamadım bir kilim,
Sal sal kilim sal kilim,
Salamadım bir kilim.*

(İbraimov, 1985: 18).

III. Bilmece:

*Ak küymeniñ avzı yoğ
Ol yumurtka.*

*Ak çadırımın ağzı yok.
O, yumurta.*

(Güner, 2016: 19).

Okunuş ve anlamlandırma açısından sorunlu olmayan bu bilmecenin Türk dünyası bilmeceleri arasında çok sayıda varyantı bulunmaktadır. Cevabı genellikle yumurta olan bu bilmecelerde, CC’de yer alan bilmecedeki “küyme” kelimesinin yerine genellikle “otoo”, “otağ”, “çadır”, “öy” kelimeleri kullanılırken, bazen de “sandık” kelimesi tercih edilmiştir. Söz konusu Kuman bilmecesinin cevabı yumurta olan Kırgız bilmeceleri arasındaki varyantları şu şekildedir:

Cumurтка

Ak ooom oozu pütük.

*Ay talaada ak otoo,
Oozu-murdu cok otoo.*

*Ay talaada ak sandık,
Oozu murdu cok sandık.*

Yumurta

Ak otağımın ağzı kapalı.

Issız yerde ak otağ,
Ağzı burnu yok otağ.

Issız yerde ak sandık.
Ağzı burnu yok sandık.

(İbraimov, 1985: 70).

IV. Bilmece

*Kün altundan elçi keliyir,
Kömiş bırgı tarta keliyir,
Ay altundan elçi keliyir,
Altın bırgı tarta keliyir.*

Ol a[ydınlık]

Güneş altından elçi geliyor,
Gümüş boru çalarak geliyor,
Ay altından elçi geliyor,
Altın boru çalarak geliyor.

O, aydınlık.

(Güner, 2016: 19).

Cevabı okunamayan bilmecelerden biri olan bu bilmecenin anlamlandırılması ve cevabının bulunması hususunda Türkologlar arasında farklı görüşler vardır. W. Kaup bilmecenin cevabını “şarap”, “J. Németh, V. Radlov ve S. A. Malov “güneş ve ay ışığı, M. Mollava ise “ana-bacı, anne ve kız kardeşi olarak açıklar. G. Güner ise A. Gakevets’in görüşüne katılır, ona göre bilmecede güneşin ve ayın altından altın boru çalarak gelen bir elçiye veya haberciye işaret edildiğini, borunun ise güneşin ve ayın ışıklarının yayılmasını karşıladığını, boru çalınarak elçinin “aydınlık” a delalet ettiğini söyler (Güner, 2016: 37-41).

A. Tietze, söz konusu bilmecenin Türk dünyası bilmeceleri arasında birkaç varyantını tespit eder. Cevabı “dikmek ve kazmak” olan Hakas ve Başkurt varyantı ile birlikte cevabı “sis” olan daha kısa varyantı verir. Son olarak Batı Sibiryaya Tatarları arasında, Başkurt varyantına yakın, fakat cevabı değişik olan varyantı gösterir. Cevabı “ak kuğunun bir türü” olan bu varyant, şu şekildedir:

<i>Aj artinnan juiirtqan jeget,</i>	The hero dashed after the moon,
<i>Kön artinan juiirtqan jeget,</i>	The hero dashed after the sun,
<i>Altın quraj tartqan jeget,</i>	The hero blew the golden quraj (kind of flüte)
<i>Kömöş quraj tartqan jeget.</i>	The hero blew the silver quraj.

(Tietze, 1966: 36)

A. Tietze, bilmecenin kuş tüylerinin renklerini işaret edebileceğini ekler. Yukarıdaki bilmecenin, hiçbir kaynakta değerlendirilmeyen Kırgız varyantları bulunmaktadır. CC’deki bilmecede bulunan “elçi” kelimesinin yerini, Kırgız varyantında “yiğit” ve “kervan” kelimeleri almıştır. Tespit edilen varyantların cevabı, Sibiryaya Tatarları arasında tespit edilen varyant gibi bir kuştur.

Karkıra, Turna

Ay asmanda cürgön cigit,
Altın çoor tartkan cigit,
Kün asmanda cürgön cigit,
Kümüş çoor tartkan cigit.

Ay üstüdön ötkön cigit,
Altınan çoor tartkan cigit,
Kün üstüdön ötkön cigit,
Kümüş çoor tartkan cigit.

Turna

Ay üstünde yürüyen yiğit,
 Altın kaval çalan yiğit,
 Güneş üstünde yürüyen yiğit,
 Gümüş kaval çalan yiğit.

(İbraimov, 1985: 60).

Ay üstünden geçen yiğit,
 Altın kaval çalan yiğit,
 Güneş üstünden yürüyen yiğit,
 Gümüş kaval çalan yiğit.

(Mukambayev, 2009: 1063).

*Ay astınan ötkön cigit,
Altın çoor tartkan cigit,
Kün astınan ötkön cigit,
Kümüş çoor tartkan cigit.*

Ay altından geçen yiğit,
Altın kaval çalan yiğit,
Güneş altından yürüyen yiğit,
Gümüş kaval çalan yiğit.

(İnv. No.706/54).

Başka bir varyantta ise yiğidin yerini kervan almıştır:

*Altın çoor tartkan kerben,
Ay astınan ötkön kerben.
Kümüş çoor tartkan kerben,
Kün astınan ötkön kerben.*

Altın kaval çalan kervan,
Ay altından geçen kervan,
Gümüş kaval çalan kervan,
Güneş altından geçen kervan.

(İnv. No.706/55).

Buna göre cevabı bilinmeyen ve araştırmacılar tarafından farklı görüşlerle açıklanan söz konusu bilmecenin varyantları, Kırgız bilmecelerinde bulunmaktadır. Kırgız varyantlarında cevabın genellikle turna olarak verilmesi, CC'deki bilmecenin cevabının da bir kuş olabileceği düşüncesini doğurmaktadır.

V. Bilmece

*Butu butu uzun,
Butundan arı kol uzun*

Bacakları uzun uzun,
Kolu bacağından daha uzun.

(Güner, 2016: 42).

Cevabı bulunmayan bu bilmecenin cevabı için araştırmacıların çoğu “üzüm asması, asma çubuğu” önerirken, A. Garkavets yemek pişirmede kullanılan “üç ayak”; M. Mallova ise farklı bir okuma denemesinden sonra bilmecenin cevabını “dişi geyik” olduğunu düşünür (Güner, 2016: 42-44).

Söz konusu bilmecenin Kırgız Türklerinin bilmeceleri arasındaki varyantı şu şekildedir:

Bozüy
Muun, muun,

Kırgız Çadırı
Boğum boğum,

*Muunu uzun,
Muununan da kolu uzun.
Caminganı ala kiyik terisi,
Tagınganı altı koçkor müyüzü.*

Boğumu uzun,
Boynundan da eli uzun.
Elbisesi ala geyik derisi,
Taktığı altı koç boynuzu.

(İbraimov, 1985: 181).

VI. Bilmece

*Sende mende yoğ,
Señir tavda yoğ,
Ütlü taşta yoğ,
Kıpçakda yoğ.
Ol kuş süt[i]dir.*

Sende bende yok,
Yüce dağda yok,
Delikli taşta yok,
Kıpçak'ta yok.
O, kuş sütüdür.

(Güner, 2016: 48).

Bu bilmeceye yer alan ve araştırmacıları farklı anlamlarla açıklanan kelime “Kıpçak” kelimesidir. W. Kaup bilmeceye bu kelimeyi “çöl, sahra” şeklinde değerlendirir (Güner, 2016: 48). A. Tietze, bilmeceyi Türk dünyası bilmeceyi arasında değişik cevaplara sahip varyantları karşılaştırır. Bu karşılaştırmanın neticesinde bilmeceye “Kıpçak” kelimesini “çürümüş söğüt ağacı veya dal” olarak anlamlandırır (Tietze, 1966: 48). M. Mollova da Tietze'nin düşüncesine katılır. J.Németh ve G. Güner ise kelimenin bulunduğu bilmeceyi son mısramı “Kıpçak'ta yok (Kıpçak ülkesinde yok)” şeklinde yorumlar (Güner, 2016: 48-50).

Yukarıdaki Kuman bilmeceyi çağdaş varyantı, Kırgız Türklerinin bilmeceyi arasında tespit edilmiştir. Bilmeceyi yapı, anlam ve cevap olarak farklı şekillerde varyantı bulunmasına rağmen, aşağıdaki bilmece, CC' deki bilmeceye oldukça yakındır:

Kuş Sütü
*Sende çok, mende çok,
Señir toodo çok.
Otto çok, taşta çok,
Kıpçakta çok.*

Kuş Sütü
Sende yok, bende yok,
Dağ sırtında yok,
Ateşte yok, taşta yok,
Kıpçak'ta yok.

(İbraimov, 1985: 70)

VII. Bilmecce*Ahça kayda kışlamış?**Kanlı yerde kışlamış.**Kanı nêçik yuħmamış?**Hep ortada k[ı]lamış.***Ol karın yav[ı]dır**

Akça nerede kışlamış?

Kanlı yerde kışlamış.

Kanı niçin bulaşmamış?

[Çünkü] hep ortada kışlamış.

O, karın yağıdır.

(Güner, 2016: 67).

Anlam bakımından üzerinde tartışma bulunmayan bilmecelerdendir. Bilmecayı çözümleyen araştırmacılar, benzer görüşler ortaya koymuşlardır. Bilmecenin Kırgız bilmeceleri arasında birçok varyantı bulunmaktadır. Kırgız varyantlarının cevapları “karın mayı”, “böbrek”, “tahıl” şeklindedir. Karın yağı ile ilgili bilmecede kışla- fiilinin yerini yayla- fiili almıştır:

Karın May*Kanıkey kan caylayt?**Kan cayloogo caylayt.**Emne üçün kan çıkpayt?**Appak üçün kan çıkpayt.***Karın Yağı**

Kanıkey han (nerede) yayladı?

Han yaylaya yaylar.

Niçin kan çıkmaz?

Aklık için kan çıkmaz.

(İbraimov, 1985: 142)

Cevabı “böbrek veya iç yağı “olarak verilen bilmecce, CC’ deki bilmeceye daha yakındır:

Böyrök,-İç May*Kanakey kayda kıştayt?**Kan içine kıştayt,**Kanı kanday cukpayt?**Appagınan cukpayt.***Böbrök-İç Yağı**

Kanakey nerede kışlar?

Kan içinde kışlar.

Kanı niçin çıkmaz?

Ak olduğu için çıkmaz.

(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 48).

VIII. Bilmece*Kökçe ulağım kögende semirir.***Ol hu[v]un**

Yeşil oğlağım, uzun ipte semirir.

O, kavun.

(Güner, 2016: 81)

Bu bilmece için araştırmacılar tarafından birbirine yakın okuma ve anlamlandırma denemeleri yapılmıştır. A. Tietze söz konusu bilmecenin Kazak, Karakalpak, Altay, Yakut ve Anadolu Türklerine ait bilmeceler arasında birçok varyantını tespit etmiştir (Tietze, 1966: 71-73). Bilmecenin Kırgız Türkleri arasındaki varyantı şu şekildedir:

Koon*Kök ulagım kögöndö turup semiret.***Kavun**

Yeşil oğlağım kökünde semirir.

(İbraimov, 1985:96)

IX. Bilmece*Kêçe këlir kara ulağ,**Êrte barır kara ulağ.***Ol tünlük**

Gece gelir kara oğlak,

Sabah gelir kara oğlak.

O, tünlük.

(Güner, 2016: 83).

Bilmecenin cevabı için araştırmacılar farklı tahminlerde bulunmuşlardır. W. Bang cevabın okunaksız olduğunu düşünürken, J. Németh bilmecenin cevabının “barikat”, “engel” veya “sürgü”; Radlov ise “tulum” olduğu kanaatindedir. A. Tietze, muhtelif Türk topluluklarından bilmecenin varyantlarını vermiş, cevabı için “tünlük ?” olarak göstererek kararsız kalmıştır. G. Güner, metni yeniden kurgulamış ve bilmecenin cevabını “tünlük” olarak göstermiştir (Güner, 2016: 83-84).

Bilmecenin Kırgız varyantı bulunmaktadır. Cevabı “tünlük” olan bilmecenin birkaç varyantı daha vardır:

Tündük*Erteñ menen ketet lek lek,**Keçinde kelet lek lek.***Tünlük**

Sabah gider lek lek,

Akşam gelir lek lek.

X. Bilmece

*Olturganım oba yër,
Baskanım bagır çanak.*

Ol üzengi.

Oturduğum (oturağım) tümsek yer,
Bastığım (basacak yerim) bakır çanak.

O, üzengi.

(Güner, 2016: 86).

Bu bilmece için yapılan Türkologlar arasındaki okuma ve anlamlandırma görüşleri ortaktır. Fakat bilmece metninin iki cevaplı bir bilmece olması gerektiğini öne sürerler. Buna göre bilmecenin cevabında binek hayvanlarının üzerine oturmaya yarayan nesne anlamında kullanılan “eyer” cevabının bulunması gereklidir. G. Güner ise “oturduğum yüksek yer” ifadesinin sadece eyeri karşılayacağı gibi, üzenginin bağlı bulunduğu bir unsur olarak da düşünülebileceğini belirtir (Güner, 2016: 86).

Araştırmacıların muhtemelen iki cevaplı olabileceğine işaret ettikleri bu bilmecenin Kırgız bilmecelerinde iki cevaplı, tam bir varyantı bulunmaktadır. Kırgız varyantının cevabı “eyer ve at”tır:

Eer, At

*Oturganı obo cer,
Baskanı bakırçanak.*

Eyer, At

Oturduğu tümsek yer,
Bastığı bakır çanak.

(İbraimov, 1985: 210).

XI. Bilmece

Yazda yañı kelin yügünedir.

Ol hamış başıdır.

Yazıda yeni gelin baş eğmektedir.

O, kamış başıdır.

(Güner, 2016: 88).

Metin ve anlam bakımından üzerinde tartışma olmayan bilmecelerdendir. Bu bilmecenin, Kırgız Türklerinin bilmeceleri arasında değişmiş bir varyantına rastlanmaktadır. CC’de yer alan bilmecedeki “gelinin baş eğmesi” ifadesi, Kırgız varyantında “gelinin selam vermesi”ne dönüşmüştür. Fakat iki bilmecenin de cevabı aynıdır:

Kamış

*Kudayımdın kelini,
Kurulay salam salat.*

Kamış

Tanrı'mın gelini,
Nafile selam verir.

(İnv. No.706/147)

XII. Bilmece

Yazda yavlı hay[ı]ş yatar.

Ol ılandır.

Yazıda yağlı kayış yatar.

O, yılandır.

(Güner, 2016: 90).

A. Tietze'nin de eserinde gösterdiği gibi, Türk dünyası bilmeceleri arasında pek çok varyantı bulunan bu bilmecenin Kırgız Türklerinin bilmeceleri arasında da birçok varyantına tesadüf edilmektedir:

Cılan

*Col çetinde mayluu kayış.
Col boyunda tokoç catat.
Aldımda alaça cip catat.
Çiy tübündö çilgiy kayış.*

Yılan

Yol kenarında yağlı kayış.
Yol boyunda pide yatar.
Önümde alaca ip uzanır.
Çiğ dibinde ıslak kayış.

(İbraimov, 1985: 83-84)

XIII. Bilmece

İçer, yer,

İnine kirer.

Ol bıçaktır.

İçer, yer,

İnine girer.

O, bıçaktır.

(Güner, 2016: 91).

Okunma ve anlamlandırılma açısından bir problem teşkil etmeyen bu bilmecenin Kırgız bilmeceleri arasında varyantı bulunmaktadır:

Bıçak*İçip cep, iyinge kiret.***Bıçak**

İçip, yer, inine girer.

(Mukambayev ve Taştemiroy, 137)

XIV. Bilmece*Burunsuz buz teşer.***Ol koy bogu.**

Burunsuz buz[u] deşer, deler.

O, koyun boku.

(Güner, 2016: 95).

Bilmeceyi çözümlenmeye çalışan Türkologların çoğu, bilmeceyi yukarıdaki şekilde okumuş ve anlamlandırmıştır. A. Tietze ise burunsuz kelimesinden sonra düşmüş bir kuş adının olabileceğini söyler (Tietze, 1966: 92).

Yukarıdaki Kuman bilmesinin Kırgız bilmeceleeri arasında şekil ve anlam açısından tam bir varyantına rastlanmaktadır:

Koy-Eçkinin Korgolu*Murunsuz muz teşet.***Koyunun ve Keçinin Tezeği**

Burunsuz buzu deşer.

(İnv. No.706/82)

9. BÖLÜM

METİN

1.TABIAT VE TABİAT OLAYLARIYLA İLGİLİ BİLMECELER

a.Gökyüzü İle İlgili Bilmeceler

- | Ay | Ay |
|---|---|
| 1 <i>Alakanday beti aalamga tatır.</i>
(İbraimov, 1985: 22) | Avuç kadar yüzü âleme yeter. |
| 2 <i>Bir baatır,
Alamdın barına tatır.</i>
(İbraimov, 1985: 22) | Bir pide,
Âlemin hepsine yeter. |
| 3 <i>Kiçine baatır,
Aalamga tatır.</i>
(İbraimov, 1985: 22) | Küçücük pide,
Âleme yeter. |
| 4 <i>Cartı patır,
Aalamga tatır.</i>
(İbraimov, 1985: 22) | Yarım pide,
Âleme yeter. |
| 5 <i>Calgız patır,
Baarı cokko tatır.</i>
(İbraimov, 1985: 22) | Yalnız pide,
Her şeye yeter. |
| 6 <i>Bir tegerek petir,
Eelemge tatır.</i>
(Kayıpov, 2006: 52) | Bir yuvarlak pide,
Âleme yeter. |
| 7 <i>Bir tuvram patır,
Aalamga tatır.</i>
(Tokombayeva, 1987: 204) | Bir doğranmış pide,
Âleme yeter. |
| 8 <i>Bir beti kara, bir beti ak,
Tereñ oylop anı tap.</i>
(İbraimov, 1985: 22) | Bir yüzü kara, bir yüzü ak,
İyi düşünüp onu bul! |
| 9 <i>Bir kalıpta cügürbös şok,</i> | Bir şekilde durmaz yaramaz, |

- Tündö bar da, kündüz cok.*
(İbraimov, 1985: 23)
- Gece var da gündüz yok.
- 10 *Büçük ayakka ayran uyuttum.*
(İbraimov, 1985: 23)
- Yarım kâseye yoğurt mayaladım.
- 11 *Düynödö bar altın terek,
Munun carımı altın,
Carımı kümüş bolso kerek,
Anı tapkan adamdın akılı zerek.*
(İbraimov, 1985: 23)
- Dünyada var altın kavak,
Bunun yarısı altın,
Yarısı gümüş olsa gerek,
Onu bulan insanın akli zeki olsa gerek.
- 12 *Cabıктагы cartı nan,
Catıp cesem tügönböyt.*
(İbraimov, 1985:23)
- Cabıktaki³⁸ yarım ekmek,
Yemekle tükenmez.
- 13 *Kök tastorkon betinde,
Keede bütün cartı nan.
Köp köröbüz baykasak,
Bütün emes cartıdan.*
(İbraimov, 1985: 23)
- Mavi sofraya üzerinde,
Bazen bütün yarım ekmek,
Çok görürüz iyi bakarsak,
Bütün değil yarım.
- 14 *Kırğa kılıç kömdüm,
Kılıcımdı tündö kördüm.*
(İbraimov, 1985: 23)
- Tepeye kılıç gömdüm,
Kılıcımı gece gördüm.
- 15 *Özü asmanda,
Carıgı cerde.*
(İbraimov, 1985: 23)
- Özü gökte,
Işığı yerde.
- 16 *Capsarga cartı nan koydum.*
(İbraimov, 1985: 23)
- Oyuğa yarım ekmek koydum.
- 17 *Teptegerek çoñ aynek,
Kölgö tüşüp çökpödü.
Anı körüp çoçulap,
Atım basıp ötpödü.*
(İbraimov, 1985: 23)
- Yusuvarlak büyük ayna,
Göle düşüp batmadı.
Onu görüp korkarak,
Atım yürüyüp geçmedi.
- 18 *Tor corgo attın kermesi,
Aşıkça suluu formosu.*
(İbraimov, 1985: 23)
- Doru yorga atın urganı,
Pek güzel endamı.
- 19 *Tam üstündö cartı nan.*
(İbraimov, 1985: 23)
- Dam üstünde yarım ekmek.
- 20 *Üy üstündö cartı nan.*
(İnv. No.706/4)
- Ev üstünde yarım ekmek.
- 21 *Muz üstündö bütün nan.*
(İnv. No.706/4)
- Buz üstünde bütün ekmek.

³⁸ Cabık: Geleneksel Kırgız obalarında her türlü ev eşyasının koyulduğu oyuk.

- 22 *Muz üstündö caaday söykö.*
(İbraimov, 1985: 23) Buz üstünde yay gibi küpe.
- 23 *Muz üstündö bulan söykö.*
(İbraimov, 1985: 23) Buz üstünde sarı küpe.
- 24 *Car boorundo carım kılıç.*
(İnv. No.706/4) Uçurumun bağrında yarım kılıç.
- 25 *On beş künü dostoşup külöt,
On beş künü kabagın Bürköp cüröt.*
(İbraimov, 1985: 23) On beş gün dost olup güler,
On beş gün yüzü asılıp yürür.
- 26 *On beş künü tegerek,
On beş künü bak.
On beş künü kara,
On beş künü ak.*
(İbraimov, 1985: 23) On beş gün yuvarlak,
On beş gün bağ.
On beş gün kara,
On beş gün ak.
- 27 *On beş alma, on beş şak,
On beşi kara, on beşi ak.*
(İbraimov, 1985: 23) On beş elma, on beş dal,
On beşi kara, on beşi ak.
- 28 *Kümüş ırañ baytal at,
Uktap kalsañ kaytarat.*
(İbraimov, 1985: 23) Gümüş renkli kısrak,
Uyuyup kalırsan korur.
- 29 *Tündösü bar, kündüz çok,
Munun atın kim tabat?*
(Kayıpov, 2005: 213) Geceleyin var, gündüz yok,
Bunun adını kim bulur?
- 30 *Keç kirgende asılat,
Carık kirgende çaşınat.*
(Kayıpov, 2005: 213) Akşam olduğunda asılır,
Aydınlık olduğunda saklanır.
- 31 *Bir colu bar, adaşpayt da cañılbayt,
Tündösü çakırtpay kelip,
Kündüzü izdeseñ tabılbayt.*
(Kayıpov, 2005: 213) Bir yolu var, şaşmaz, yanılmaz,
Geceleyin çağırmadan gelip,
Gündüz arasan da bulunmaz.
- 32 *Bir colu bar, adaşpayt da cañılbayt,
Tündösü kıçırtpay kelip,
Kündüzü izdeseñ tabılbayt.*
(Kayıpov, 2006: 52) Bir yolu var, şaşmaz, yanılmaz,
Geceleyin seslenmeden gelir,
Gündüz arasan da bulunmaz.
- 33 *Altınnan aynek astım,
Aydıñi eelemge cetti.*
(Kayıpov, 2006: 51) Altından ayna astım,
Işığı âleme yetti.
- 34 *Sakaday ayım sañgelge cetti.*
(İnv. No.706/5) Endamlı ayım ambara ulaştı.

Ay Carığı

- 35 *Ay talaaga ayran töktüm.*
(Kayıpov, 2005: 213)

Cañı Tuugan Ay

- 36 *Kırda gılıç carkırayt.*
(Kayıpov, 2005: 213)

Kün

- 37 *Bir top karagan,
Amma cakka taragan.*
(İbraimov, 1985: 24)

- 38 *Bir tüp karagan,
Dünüyögö taragan.*
(İbraimov, 1985: 24)

- 39 *Bir tüp karagan,
Baarı cokko taragan.*
(Inv. No.706/19)

- 40 *Düynödö bir çırak bar, dayım küygön,
Mayı cok, biligi cok ilgerteden.*
(Taygüröñov, 1947: 95)

- 41 *Caratkandı calgagan,
Caratılış baylagan,
Eç bir caka kozgoltpoy,
Öz cayına karmagan.
Al emine boluçı?*
(İbraimov, 1985: 24)

- 42 *Özü tegerek,
Carığı eñ kerek.
Kündüz köröm,
Tündösü körböym.*
(İbraimov, 1985: 24)

- 43 *Bir acayip neme kördüm,
Küyüp catat, cıtı cok,
Cılıp cüröt putu cok,
Badanı bar, başı cok,
Cıl sürgöngö caşı cok,
Atası, enesi cok,
Agası, ceñesi cok,
Kögörgön köldö üzöt kemesi cok,
Munu bilbegendin karnı tolo bok.*
(Kayıpov, 2005: 213)

Ay Işığı

Bozkıra yoğurt döktüm.

Yeni Doğmuş Ay

Tepede kılıç parıldar.

Güneş

Bir top çalılık,
Ama her yana yayılmış.

Bir dikenli çalı,
Dünyaya yayılmış.

Bir dikenli çalı,
Her yere dağılmış.

Dünyada bir lamba var, daima yanarmış,
Yağı yok, fitili yok ezelden beri.

Tanrı korusun,
Tabiatı zenginleştiren,
Hiçbir yana kımıldamadan
Kendi yerinde duran,
Bu ne olabilir?

Kendi yuvarlak,
Işığı pek gerekli.
Gündüz görürüm,
Gece göremem.

Bir acayip nesne gördüm,
Yanar durur, kokusu yok,
Yürür, ayağı yok,
Bedeni var, başı yok,
Doğduğu yılı bilmeye yaşı yok,
Babası, anası yok,
Ağabeyi, yengesi yok,
Mavileşmiş gölde yüzer, gemisi yok,
Bunu bilmeyenin karnı dolu bok.

- 44 *Uzun boyluu sarı atan,
Moynun salıp suu içet.*
(Kayıpov, 2005: 213)
- Uzun boylu sarı deve,
Boynunu uzatıp su içer.
- 45 *Cerde catsa çiribeyt,
Suuda catsa eribeyt,
Munun atın nimne deyt?*
(Kayıpov, 2005:213)
- Yerde yatsa çürümez,
Suda yatsa erimez,
Bunun adına ne denir?
- 46 *Sarı toogum suuda oynoyt.*
(Kayıpov, 2005: 213)
- Sarı tavuğum suda oynar.
- 47 *Çarkırağan şam çırak,
Aalamga nurun taratat.
Tiktese adam közdörün
Uyaltıp cerdi karatat.*
(İnv. No.706/18)
- İşıldayan kandil,
Âleme nurunu yayar.
İnsan gözlerini dikse
Utandırıp yere baktırır.
- 48 *Canbı deseñ, bir makuluk,
Bala süyüp cıttabayt.
Cansız deseñ cügürüp,
Ömür boyu uktabayt.*
(İnv. No.706/18)
- Canlı mı desen bir mahluk,
Çocuk sevip koklamaz.
Cansız desen koşarak,
Ömür boyu uyumaz.
- 49 *Calınsız küyöt,
Tögörönip cüröt.*
(İnv. No.706/18)
- Alevsiz yanar,
Dönerek koşar.
- 50 *Keregedey kesik et,
Kesip cesem tügönböyt.*
(İnv. No.706/19)
- Kerege³⁹ gibi kesik et,
Kesip yeşem, tükenmez.
- 51 *Keregedey kesik nan,
Catıp ceseñ tügönböyt.*
(İnv. No.706/19)
- Kerege gibi kesik ekmek,
Yeşen de tükenmez.
- 52 *Piliksiz çırak.*
(İnv. No.706/19)
- Fitilsiz lamba.
- 53 *Calbırıttağan kuru çok,
Burkuldatkan moru çok,
Bulalap kaptap düynönü,
Kümüşkö çaypayt kolu çok.*
(İnv. No.706/19)
- Aevlenen kuru çok,
Kızışan borusu çok,
Kuşatıp dünyayı,
Gümüşe benzemez eli yok.
- 54 *Abada caratlıptır bir döñgölök,
Uyası üç cüz altımış bölök bölök.
Sotkede cıyırma tört cumurtkalap,
Cıladı aktı kara bir köpölök.*
(İnv. No.706/19)
- Havada yaratılmış bir tekerlek,
Yuvası üç yüz altmış parça parça.
Tüneğine yirmi dört tane yumurtlayıp,
Ağladı akli karalı bir kelebek.

³⁹ Çadırın duvarını teşkil eden ağaç kafaes.

55 *Bir baatır,
Aalemege tatur.*
(İnv. No.706/19)

Bir pide,
Âleme yeter.

56 *Bir ayak sarı mayım,
Dünyö cer cüzünö tatıyt.*
(İnv. No.706/20)

Bir kap tereyağım,
Dünyaya, yeryüzüne yeter.

57 *Cayında ısıtat,
Kışında muzdatat.*
(İnv. No.706/20)

Yazın ısıtır,
Kışın dondurur.

58 *Erteñ menen erte turup,
Kol cetkis cerge taş ırgıttım.*
(İnv. No.706/20)

Sabahleyin kalkıp,
Uzak yere taş attım.

59 *Aalamga carık beret,
Carığı bizge tiyet.*
(İnv. No.706/6)

Âleme ışık verir,
Işığı bize değer.

Kün, Ay, Cetigen

Güneş, Ay, Ülker

60 *Körköm dayra, çalkar köldü,
Eki kaz düynödö meken kılğan.
Toptoşup ceti sarı balapanı,
Tünküsün ortosundo oynop cılğan.*
(Taygüröñov, 1947: 95)

Görkemli nehir, büyük göl,
İki kaz dünyada mekân kılmış.
Toplayıp yedi sarı palazını,
Gece yarısı oynayıp yürümüş.

Ay, Kün

Ay, Güneş

61 *Ak boz attın başı,
Altın erdin kaşı,
Munu tapkan kişi,
Cüz beşke çıksın caşı.*
(İbraimov, 1985: 24)

Ak boz atın başı,
Altın eyerinin kaşı,
Bunu bulan kişinin
Yüz beşe varsın yaşı.

62 *Baydın kızı nadan,
Naadanga bitta nan.
Bitta nandı bölüp ceyt,
Ar bir adam.*
(İbraimov, 1985: 24)

Beyin kızı ahmak,
Ahmağa bir ekmek.
Bir ekmeği bölüp yer,
Her bir adam.

63 *Ezelden beri iki adam,
Biri birine cete albayt.*
(İbraimov, 1985: 24)

Ezelden beri iki adam,
Birbirine kavuşamaz.

64 *Eki közüm bar,
Düynönünün barın körüp turat.*
(İbraimov, 1985: 24)

İki gözüm var,
Dünyanın her yerini görür.

65 *Eki tulpar cügüröt, çañ çigarbayt.*
(İbraimov, 1985: 24)

İki küheylan koşturur, toz çıkarmaz.

66 *Uçuptur maşırıktan eki bulbul,
Bulbuldun izdegeni bir kızıl gül.
Bulbul izdep bir kızıl gül tapsa dagı,
Konuuga bakça tappay aylanıp cür.*
(İbraimov, 1985: 24)

Uçmuş maşırıktan iki bülbül,
Bülbülün aradığı bir kızıl gül.
Bülbül arayıp bir kızıl gül bulsa da,
Konmaya bahçe bulamadan dönüp durur.

67 *Dünyögö türkük bolgon eki terek,
Biri altın, biri kümüş bolso kerek.*
(Kayıpov, 2005: 213)

Dünyaya direk olmuş iki kavak,
Biri altın, biri gümüş olsa gerek.

68 *Eki aga-ini birin biri kuvalayt.*
(Kayıpov, 2005: 213)

İki ağabey kardeş birbirini kovalar.

Ay, Kün, Azreyil, Cebrayil-Adam

Ay, Güneş, Azrail, Cebrail-İnsan

69 *Eki dorgo col cüröt, çañ çigarbay.
Eki börü bir koydu ceýt kan çigarbay.*
(Mukambayev, 2009: 340)

İki bey yol yürür, toz çıkarmadan,
İki kurt bir koyunu yer, kan çıkarmadan.

Ay, Kün, Emçektegi Bala

Ay, Güneş, Bebek

70 *Eki tulpar kele catat çañ çigarbay,
Bir karişkı sorup catat kan çigarbay.*
(İbraimov, 1985: 25)

İki at geliyor toz çıkarmadan,
Bir kurt emiyor kan çıkarmadan.

Egiz Kozu, Ay, Kün

İkiz Kuzu, Ay, Güneş

71 *Eki börü cep catat kan çigarbay,
Eki külük kele catat çañ çigarbay.*
(İbraimov, 1985: 25)

İki kurt yiyor kan çıkarmadan,
İki yüğruk at geliyor toz çıkarmadan.

Asman, Cıldız

Gökyüzü, Yıldız

72 *Bir calgızdın miñ cilkısı bar,
Birinen biri ozboy turgan,
Tübölökkö tüşpöy turgan.*
(Taygüröñov, 1947: 95)

Bir kimsenin bin yılıksı var,
Birbirine yetişmezmiş,
Sonsuza kadar düşmeden koşarmış.

Cıldız

Yıldız

73 *Bir calgızdın cüz cilkısı bar,
Birinen biri ozboy turgan,
Kıyamət kayımgaça tüşpöy turgan.*
(İbraimov, 1985: 25)

Bir kimsenin yüz yılıksı var,
Birbirine yetişemez,
Kıyamete kadar düşmeden koşarmış.

74 *Düynödö esep cetkis.*
(İbraimov, 1985: 25)

Dünyada sayısız çok.

75 *Keçinde taruu septim,
Erteñ menen cıyıp kettim.*
(İbraimov, 1985: 25)

Akşamleyin darı ektim,
Sabahleyin toplayıp gittim.

76 *Kök köynökkö gozo caydım.*

Gök gömleğe pamuk yaydım.

(İbraimov, 1985: 25)

- 77 *Kök köynögümö köçö çaçtım.*
(Tokombayeva, 1987: 204) Gök gömleğime darı saçtım.
- 78 *Kök maysañduu cer açıldı,
Köp ele bermet çaçıldı.*
(İbraimov, 1985: 25) Gök renkli yer açıldı,
Pek çok inci saçıldı.
- 79 *Köl üstünö bermet çaçtım,
Birok çökpöyt.*
(İbraimov, 1985: 25) Göl üzerine inci saçtım,
Fakat batmaz.
- 80 *Küzgü betinde küygön monçok.*
(İbraimov, 1985: 25) Ayna yüzünde parlayan boncuk.
- 81 *Talaaga taruu çaçtım.*
(İbraimov, 1985: 25) Tarlaya darı saçtım.
- 82 *Talaaga tarık çaçtım,
Tırkırıp üygö kaçtım.*
(İnv. No.706/13) Tarlaya darı saçtım,
Korkup eve kaçtım.
- 83 *Tam başıga taruu caydım,
Tañga maal cıynap aldım.*
(İnv. No.706/11) Dam başına darı yaydım,
Sabaha doğru topladım.
- 84 *Tam üstünö taruu caydım,
Tañ atpay cıyıp aldım.*
(İbraimov, 1985: 25) Dam üstüne darı yaydım,
Şafak sökmeden topladım.
- 85 *Talaaga taruu çaçtım kün batkança,
Al taruum tegiz bıştı el catkança,
Taruunun birin koyboy terip aldım,
Çığıştan şola kelip, tañ atkança.*
(İnv. No.706/12) Tarlaya darı saçtım güneş batınca,
O darının hepsi pişti ahali yatınca,
Darının birini bırakmadan topladım,
Doğudan şule çıkıp, sabah olunca.
- 86 *Kün batkanda asmanga taruu septim.*
(İnv. No.706/13) Güneş battığında göge darı serptim.
- 87 *Kök köynökkö cigde caydım.*
(İnv. No.706/13) Gök gömleğe iğde yaydım.
- 88 *Kök körpögö közçö caydım.*
(İnv. No.706/13) Gök yorgana boncuk yaydım.
- 89 *Üy üstündö köp bermet.*
(İbraimov, 1985: 26) Ev üstünde pek çok inci.
- 90 *Tarumduu cıynap aldım tañ atkança.*
(İbraimov, 1985: 25) Darımı topladım şafak sökünce.
- 91 *Tün içi bülbüldöp canat,
Kündüzü körünböy kalat.*
(İbraimov, 1985: 25) Gece parıldayıp yanar,
Gündüz görünmez olur.

- 92 *Sandığımda köp ok,
Erte turup karasam biri da cok.*
(İbraimov, 1985:25)
- Sandığımda pek çok ok,
Sabah kalkıp baksam biri bile yok.
- 93 *Çemodan menen bir ok,
Aça salsam cok.*
(İnv. No.706/13)
- Bavul dolu ok,
Açsam yok.
- 94 *Tündö çaçkan oktorum,
Saar menen toptodum.*
(Kayıpov, 2005: 214)
- Geceleyin saçılmış oklarımı,
Seherde topladım.
- 95 *Sandığıma biñ ok saldım,
Saar karasam, biri cok,
Oturup kaldım.*
(Kayıpov, 2005: 214)
- Sandığıma bin ok koydum,
Seherde baksam, biri bile yok,
Oturup kaldım.
- 96 *Tündösündö sandıkka saldım bir sııra ok,
Kündüzündö tura kalıp karasam, biröö da cok.*
(İbraimov, 1985: 26)
- Geceleyin sandığa koydum birçok ok,
Gündüz kalkıp baksam biri bile yok.
- 97 *Tügöl, tügöl, tügöl bay,
Tügöl baydın köp koyun,
Cokşo desem cokşoboyt,
Tañga maal toktoboyt.*
(Kayıpov, 2005: 214)
- Tügöl, Tügöl, Tügöl bey,
Tügöl Bey'in çok koyunu,
Yat yat desem yatmaz,
Sabaha kadar durmaz.
- 98 *Uçtasam uuç cetpeyt,
Sanasam san cetpeyt.*
(İnv. No.706/12)
- Avuçlasam avucum yetmez,
Saysam sayı yetmez.
- 99 *Kelişim top,
Karasam cok.*
(Mukambayev, 2009: 477)
- Güzel top,
Baksam yok.
- 100 *Miñ koydun içinde mineli koçkor.*
(Mukambayev, 2009: 639)
- Bin koyunun içinde ünlü koç.
- 101 *Biz biz edek, biz edek,
Miñ bir eki kız edek,
Tünü menen ceynedik,
Tañ atkanda ceyredik.*
(Kayıpov, 2006: 52)
- Biz biz idik, biz idik,
Bin bir iki kız idik,
Geceleyin yayıldık,
Tan ağarırken yok olduk.
- 102 *Kün uyaga çaşınat,
Kök iran meykin açılrat.
Tüş tüş cakka çaçırıp,
Köp ele bermet çaçılrat.*
(İnv. No.706/12)
- Güneş yuvaya gizlenir,
Kök renkli ova açılır,
Her yere yayılarak,
Pek çok inci saçılır.
- 103 *Küügüm kirip karardı,
Asmanga taruu çaldı.*
- Alacakaranlık çöktü,
Gökyüzüne darı yayıldı.

(İnv. No.706/13)

- 104 *Tünküsün bermet çaçilat,
Körünböy kündüz çaşnat.*
(İnv. No.706/13)

Uçkan Yıldız

- 105 *Köktön uçkan ot bolot,
Taliganda çok bolot.*
(İbraimov, 1985: 26)

Asman, Cıldızdar

- 106 *Kök çapanım pittep ketti.*
(Kayıpov, 2005: 213)
- 107 *Muzga buuday çaçtım,
Burkurap üygö kaçtım.*
(Kayıpov, 2005: 213)

Cıldız, Ay

- 108 *Asmanda koylor caynayı,
Artınan koyçusu aydayt.*
(İbraimov, 1985: 26)
- 109 *Miñ koçkor,
Miñ koçkordun içinde,
Bir alp koçkor.*
(İbraimov, 1985: 26)
- 110 *Miñ çüködö⁴⁰ bir tompoy.*
(İbraimov, 1985: 26)
- 111 *Köp çükö,
Köp çükönün içinde,
Çoñ çükö.*
(İbraimov, 1985: 26)
- 112 *Ordodogu köp çükö,
Ortosunda bir saka.*
(İbraimov, 1985: 26)
- 113 *Eteğim tolgon köp çükö,
Ortosundo bir saka.*
(İbraimov, 1985: 26)
- 114 *Kazan tolo çiy boorsok,*

Geceleyin inci saçılır,
Gündüz görünmeden saklanır.

Kayan Yıldız

Gökten uçan ateş olur,
Yorulduğunda yok olur.

Gökyüzü, Yıldızlar

Mavi kaftanım bitlenip gitti.

Buza buğday saçtım,
Ağlayarak eve kaçtım.

Yıldız, Ay

Gökte koyunlar kaynaşır,
Ardından çobanı sürer.

Bin koç,
Bin koçun içinde,
Bir yiğit koç.

Bin aşık kemikte bir sığır aşığı.

Pek çok aşık kemiği,
Pek çok aşık kemiğinin içinde,
Büyük aşık kemiği.

Ordodaki⁴¹ dolu aşık,
Ortasında bir saka.⁴²

Eteğim dolu aşık,
Ortasında saka.

Kazan dolu çiğ pişi,

⁴⁰ Çükö: Bir aşık kemiği.

⁴¹ Aşık kemikleriyle oynanan Kırgız milli oyunu.

⁴² Bir tür aşık kemiği.

Ortosunda çoñ boorsk.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 17)

Ay, Cıldız

- 115 *Sarı toogum çöcösü köp, esep cetpeyt,*
Çöcöñ çöcöñ cayılat, tozup ketpeyt.
(Kayıpov, 2005: 214)

Ay, Suu

- 116 *Kırda kılıç carkırayt,*
Oydo kara atan barkırayt.
(İbraimov, 1985: 26)

- 117 *Kırda kılıç carkırayt,*
Sayda töö barkırayt.
(İbraimov, 1985: 26)

Ay, Kün, Cıldız

- 118 *Altın tabak,*
Kümüş kaşık,
Altı cüz şuru taş.
(İbraimov, 1985: 27)

- 119 *At-Başıdan at kaçırdım,*
Kuyunçudan kunan kaçırdım.
(İbraimov, 1985: 27)

Ay, Kün, Kündün Celesi

- 120 *Bir kursakta egiz kız,*
Bir catuuga zar bolot.
Bir uçu kök tireyt,
Bir uçu cer tireyt,
Uşunu kim bilet?
(İbraimov, 1985: 27)

Cıldız, Asman, Ay

- 121 *Koyu sanalbagan,*
Cayıtı ölçönbögön,
Koyçusu müyüzçön.
(İbraimov, 1985: 27)

Asman, Ay, Kün, Cıldız

- 122 *Düynödö bir darıya,*
Kördük anı eki kız meken kılıp catat,
Anın üstündö sarmaşananın balapanı.

Ortasında büyük pişi.

Ay, Yıldız

Sarı tavuğumun civcivi çok, sayısız,
Kımıldayarak yayılırlar, dağılıp gitmezler.

Ay, Nehir

Tepede kılıç parıldar,
Ovada kara deve bağırır.

Tepede kılıç parıldar,
Dere yatağında deve bağırır.

Ay, Güneş, Yıldız

Altın tabak,
Gümüş kaşık,
Altı yüz mercan taş.

At-Başı'ndan at kaçırdım,
Ağıldan tay kaçırdım.

Ay, Güneş, Güneşin Halesi

Bir karında ikiz kız,
İkisinin uzanması gerekir.
Bir ucu göğe dayanır,
Bir ucu yere dayanır,
Bunu kim bilir?

Yıldız, Gökyüzü, Ay

Koyunu sayılmayan,
Merası ölçülmeyen,
Çobanı boynuzlucan.

Gökyüzü, Ay, Güneş, Yıldız

Dünyada bir ırmak,
Gördük onu iki kız mekân kılmış,
Onun üstünde kuş yavrusu.

(İbraimov, 1985:27)

Asman, Cıldız, Kün

- 123 *Karıp kalgan anası bar,
Mayda sarı balası bar,
Calgız közdüü atası bar,
Munu izdep tabıñar.*
(İbraimov, 1985: 27)

Asman, Cıldız, Ay

- 124 *Kök ordo,
Kök ordodo köp aşık,
Köp aşıktın içinde bir tompoy,
Başkasını tappasañ da şunu tap, boyvov.*
(Kayıpov, 2005: 213)

Cıldız, Asman, Ay

- 125 *Bir kişinin miñ koyu bar kozulay turgan,
Birinen biri basıp ozboy turgan,
Altın aştoo, kümüş kazık,
Akır kızmatka çeyin tozboy turgan.*
(İnv. No.706/15)

Kün, Cıldız

- 126 *Enem tokuğan kilemdi karay albadım,
Atam bergen puldu sanay albadım.*
(İbraimov, 1985:28)

Cıldız, Cer

- 127 *Atam bergen tıyındı sanap alarmin,
Enem bergen kilemdi keçip kalarmin.*
(İbraimov, 1985:28)

Asman, Ay, Kün, Cetigen

- 128 *Kündö kördüm dariya çalkar köldü,
Eki kaz meken kılıp catır anı,
Ortosunda ceti sarı balapanı.*
(İbraimov, 1985: 28)

Asman, Kün, Ay, Cetigen

- 129 *Körüp turabız bir ülkön dariyanı,
Sansız kaz meken kılıp catır anı,
Erlüü bayлуу eki akkuu ortosunda,*

Gökyüzü, Yıldız, Güneş

Kocamış anası var,
Küçük sarı yavrusu var,
Tek gözlü babası var,
Bunu arayıp bulunuz.

Gökyüzü, Yıldız, Ay

Gök orda,⁴³
Gök ordada çok aşık,
Çok aşıktın içinde bir tompoy,
Başkasını bulamazsan da bunu bul, vay!

Yıldız, Gökyüzü, Ay

Bir kişinin bin koyunu var, kuzulayıp duran,
Birbirine kavuşmadan duran,
Altın yemlik, gümüş kazık,
Son hizmete kadar yok olmadan duran.

Güneş, Yıldız

Anamın dokuduğu kilime bakamadım,
Babamın verdiği parayı sayamadım.

Yıldız, Yer

Babamın verdiği parayı sayabilirim,
Anamın verdiği kilime basabilirim.

Gökyüzü, Ay, Güneş, Ülker

Her gün gördüm ırmağın çalkaladığı gölü,
İki kaz ona mekân kılar, yaşar orada,
Ortasında yedi sarı palazı.

Gökyüzü, Güneş, Ay, Ülker

Görürüz büyük bir ırmağı,
Sayısız kaz mekân kılıp yaşar orada,
Karı kocalı ak kuğu ortasında,

⁴³ Ordo: Aşık kemikleriyle oynanan oyun.

Kışında ceti sarı baş balapanı.
(Inv. No.706/3)

Ay, Cıldız, Cetigen, Sarı Cıldız

- 130 *Bir koyçunun miñ koyu bar,
Koyunda ceti serkesi bar,
Baarınan alda cürgön erkeçi bar.*
(Kayıpov, 2005: 214)

Asman, Kün, Ay, Cıldız

- 131 *Kök kölüm bar,
Kölümdö eki ördögüm bar,
Biri kündüzü üzöt, çöcösü cok,
Birisı tündösü üzöt, çöcösü köp,
Bu nimne taap al,
Tabalbasañ ölö kal!*
(Kayıpov, 2005: 213)

Asman, Cer, Cıldız, Ay

- 132 *Egiz tırana,
Tegiz tırana,
Miñ bir çeçek,
Bir capırmak.*
(İbraimov, 1985: 28)

- 133 *Egiz tirene,
Tegiz tirene,
Miñ bir çeçek,
Bir capırmak.*
(Mukambayev 904)

- 134 *Astı tagara,
Üstü zagara,
Kırk miñ çeçek,
Bir gulala.*
(İbraimov, 1985: 28)

- 135 *Egiz irana,
Tegiz tırana,
Miñ bir çeçek,
Bir capırmak.*
(İbraimov, 1985: 28)

Asman, Cer, Eköönün Ortosu

- 136 *Astı tahta, üstü tahta,
Ortodogu caşıl pahta.*
(Kayıpov, 2005: 214)

Yanında yedi sarı palazı.

Ay, Yıldız, Ülker, Sarı Yıldız

Bir çobanın bin koyunu var,
Koyunların arasında yedi tekesi var,
Hepsinin önünde yürüyen erkeci var.

Gökyüzü, Güneş, Ay, Yıldız

Mavi gölüm var,
Gölümde iki ördeğim var,
Biri gündüzleyin yüzer, civcivi yok,
Biri geceleyin yüzer, civcivi çok,
Bu nedir onu bul,
Bulamazsan ölüp kal!

Gökyüzü, Yer, Yıldız, Ay

Yüksek uçurum,
Eşit uçurum,
Bin bir çiçek,
Bir yaprak.

Yüksek uçurum,
Eşit uçurum,
Bin bir çiçek,
Bir yaprak.

Altı daire,
Üstü mısır ekmeği,
Kırk bin çiçek,
Bir lale.

Yüksek uçurum,
Eşit uçurum,
Bin bir çiçek,
Bir yaprak.

Gökyüzü, Yeryüzü, İkisinin Arası

Altı tahta, üstü tahta,
Ortadaki yeşil pamuk.

Cer, Cıldız

- 137 *Oor kilem kaga albaymın,
Mayda taştı tere albaymın.*
(İbraimov, 1985: 28)

Kündün Çığışı, Batışı

- 138 *Cılt etti, cılgaga tüştü,
Kılt etti, kırdan aştı.*
(İbraimov, 1985: 28)

Kün

- 139 *Kara soru karkın,
Kardı dağı carkın.*
(Dor, 1982: 156)

Aydın Bulutka Çaşınışı

- 140 *Cügürüp kirip, oçoktun astına cata koydu.*
(İnv. No.706/7)

Yer, Yıldız

Ağır kilimi silkemedim,
Ufak taşı toplayamadım.

Güneşin Doğuşu, Batışı

Çıt etti, dereye düştü,
Kıt etti, tepeden aştı.

Gündüz

Kara kır tulum,
Karnı dahi parlak.

Aydın Buluta Gizlenmesi

Koşturup, ocağın altına yattı.

b. Yeryüzüyle İlgili Bilmeceler**Asman-Cer**

- 141 *Büt düynödö kögüş töşök.*
(İbraimov, 1985: 18)

- 142 *Cıydım cıydım bir kilem,
Cıya albadım bir kilem.*
(İbraimov, 1985: 18)

- 143 *Cıydım, cıydım miñ kilem,
Cıya albadım bir kilem.*
(İbraimov, 1985: 18)

- 144 *Cıydım, cıydım bir kilem,
Cıya albadım bir kilem.
Terdim, terdim bir kilem,
Tere albadım bir kilem.*
(İbraimov, 1985:18)

- 145 *Cıy cıy kilem, cıy kilem,
Cıya alvadım bir kilem,
Tür tür kilem, tür kilem,*

Gökyüzü, Yeryüzü

Bütün dünyada mavi döşek.

Yığdım, yığdım bir kilim,
Yığamadım bir kilim.

Yığdım, yığdım bin kilim,
Yığamadım bir kilim.

Yığdım,yığdım bir kilim,
Yığamadım bir kilim,
Topladım topladım bir kilim,
Toplayamadım bir kilim.

Yığ, yığ kilim, yığ kilim,
Yığamadım bir kilim,
Dür, dür kilim, dür kilim,

- Türö alvadım bir kilem.*
(Kayıpov, 2005: 214)
- 146 *Cıydım cıydım bir bölök,
Cıya albadım bir bölök.
Tüydüm, tüydüm bir bölök,
Tüyö albadım bir bölök.*
(İnv. No.706/2)
- 147 *Tür-tür kilem, tür kilem,
Türö albadım bir kilem.
Cıy-cıy kilem, cıy kilem,
Cıya albadım bir kilem.
Sal-sal kilem, sal kilem
Sala albadım bir kilem.*
(İbraimov, 1985: 18)
- 148 *Tüştüm tüştüm kilem,
Tüşö albadım bir kilem.
Sok sok kilem, sok kilem,
Sogo albadım bir kilem.*
(İnv. No.706/2)
- 149 *Zar zar kilem,
Kötöröyün desem oor kilem.*
(İbraimov, 1985: 18)
- 150 *Zor-zor kilem,
Kötöröm desem oor kilem.*
(İnv. No.706/3)
- 151 *Teñ teñ kiyiz,
Eki arası keñ kiyiz.*
(İbraimov, 1985: 18)
- 152 *Cer cılat, asman köçöt.*
(İbraimov, 1985: 18)
- 153 *Köbüktörün köbürtüp,
Tee terektin başına
Kadap koygon deñizdi
Ketpesin dep çıçıla.*
(İnv. No.706/1)
- 154 *Kök dastorkon,
Keçkisi içi tolot.
Kündüzü boşoyt.*
(İnv. No.706/1)
- 155 *Altmış eki açası bar,
Altmış anası bar,
Cüz cıyırma eki balası bar.*
(İnv. No.706/1)
- Düremedim bir kilim.
- Yığdım, yığdım bir bölük,
Yığamadım bir bölük,
Ördüm, ördüm bir bölük
Öremedim bir bölük.
- Dür, dür kilim, dür kilim,
Düremedim bir kilim,
Yığ, yığ kilim yığ kilim,
Yığamadım bir kilim,
Sal, sal kilim sal kilim,
Salamadım bir kilim.
- Dürdüm, dürdüm kilim,
Düremedim bir kilim.
Ör ör kilim, ör kilim,
Öremedim bir kilim.
- Altın, altın kilim,
Kaldırayım desem ağır kilim.
- Büyük, büyük kilim,
Kaldırayım desem ağır kilim.
- Aynı aynı keçe,
İki arası geniş keçe.
- Yer yürür, gök göçer.
- Köpüklerini köpürtüp,
Şu kavağın başına,
Dökülen denizi
Gitmesin diye (?).
- Mavi sofra,
Gece içi dolar,
Gündüz boşalır.
- Altmış iki babası var,
Altmış anası var,
Yüz yirmi iki yavrusu var.

- 156 *Bura bura burkurayt,
Butu kolu titireyt,
Calama küröök caltırayt,
Canındağı kaltırayt.*
(İnv. No.706/2)

Acı acı ağlar,
Eli ayağı titrer.
Düz kürek ışıldar,
Yanıdaki kımıldar.

- 157 *Talaası ölçönbögön,
Koyloru sanalbagan,
Koyçusu müyüzdüü.*
(İnv. No.706/2)

Bozkırı ölçülmeyen,
Koyunları sayılmayan,
Çobanı boynuzlu.

Cer

Yeryüzü

- 158 *Tepseñ terbelip koyboyt,
Ceyt-içet toyboyt,
Munu tap, tappasañ bolboyt.*
(Kayıpov, 2005: 214)

Tepsen, sallanıp durur,
Yer, içer doymaz,
Bunu bul, bulamazsan olmaz.

- 159 *Düynödö bir acıdaar bar körösüñbü?
Canı çok kıymıldarga denesinde,
Süyöğü bakça bakça tolup catır,
Carkırıp calgız közü töböşündö.
Kabagı kündüz açık, tündö cabık,
Ol tartat cakındaşañ oozun açıp,
Coloboy, cakındabay çarası çok.*

Dünyada bir ejderha var, gördün mü?
Canı yok kımıldamaya vücudunda,
Kemikleri dilim dilim durur,
Parlayan tek gözü tepesinde.
Gözleri gündüz açık, gece kapalı,
O yutar yakınıdaysan ağzını açarak,
Yaklaşma, yakın durma çaresi yok.

- 160 *Adamzat kutula albas andan kaçıp.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 15-16)

Âdemoğlu kurtulamaz ondan kaçarak.

- 161 *Caz bolgondo çaşıl kilem camınat,
Kış bolgondo kabak bürköp tarınat.*
(İnv. No.706/4)

Bahar olduğunda yeşil kilim yayılır,
Kış olduğunda kaşlarını çatıp darılır.

Too, Cer

Dağ, Yer

- 162 *Selde oronup başına,
Kaykalagan emine?
Türlüü candı kötörüp,
Çöp çıgargan emine?*
(Taygürönov, 1947: 96)

Sarık sarınıp başına,
Dik duran ne?
Türlü canlıyı kaldırarak
Ot çıkarın ne?

Darıya, Suu

Nehir

- 163 *Bar bar ündüü,
Baranduu tayaktuu,
Cügürsö cetpeyt,
Cülündüü ayaktuu.*
(İbraimov, 1985: 18)

Bar bar sesli,
Büyük değnekli,
Koşsa yetişilmez,
İlik ayaklı.

- 164 *Bar bar ündüü,
Barçın tayaktuu.*

Bar bar sesli,
İpek değnekli.

- Bar barında,
Barçın tayaktu,
Cügürsö cügön ayaktu.*
(Dor, 1982: 171)
- Var bağrında,
İpek değnekli,
Koşsa gem ayaklı.
- 165 *Bar bar ündiüü,
Barça tayaktuu.
Cügürsö cetpes,
Cülün ayaktuu.*
(İbraimov, 1985: 19)
- Bar bar sesli,
İpek değnekli,
Koşsa yetişilmez,
İlik ayaklı.
- 166 *Bar bar ündiüü,
Baçım cügürsö
Cetpey cügön kattırbas.*
- Bar bar sesli,
Hızlıca koşsa,
Yetişmeden gem taktırmaz.
- 167 *Bar bar ünü bar,
Barça tayagı bar,
Cügürüp cetpes,
Cün ayagı bar.*
(İbraimov, 1985: 19)
- Bar bar sesi var,
İpek değneği var,
Koşarak yetişilmez,
Yün ayağı var.
- 168 *Bar bar ünü bar,
Başkaça kıyın sürü bar.
Cügürüp cetpes,
Külüktügü dağı bar.*
(İbraimov, 1985: 19)
- Bar bar sesi var,
Başka türlü canı var,
Koşarak yetişilmez,
Yüğürlüğü bile var.
- 169 *Par par ündiüü,
Parça tayaktuu,
Cügürse cetpes,
Cügön ayaktuu.*
(İbraimov, 1985:19)
- Par par sesli,
İpek değnekli,
Koşarsa yetişilmez,
Gem ayaklı.
- 170 *Cügürüp cetpes.*
(İbraimov, 1985: 19)
- Koşarak yetişilmez.
- 171 *Cügürüp cetpes,
Cügön katpas.*
(İbraimov, 1985:19)
- Koşarak yetişilmez,
Gem tutmaz.
- 172 *Uzun uzun ketti,
Uzun boyluu kız ketti.*
(İbraimov, 1985: 19)
- Uzun uzun gitti,
Uzun boylu kız gitti.
- 173 *Uzun uzun uz kelet,
Uzun boyluu kız kelet.
Kabaktarı kaltırayt,
Eki beti caltırayt.*
(İbraimov, 1985: 19)
- Uzun uzun uz gelir,
Uzun boylu kız gelir,
Göz kapakları titrer,
İki yanağı ışıldar.
- 174 *Uzun uzun uz kelet,
Uzun boyluu kız kelet.*
- Uzun uzun uz gelir,
Uzun boylu kız gelir,

- Köböktörü köldüröp,
Şakekteri şaldırap.*
(İbraimov, 1985: 19)
- 175 *Ukmuştuu uzun kız eken,
Uzunu menen caltırayt,
Bütökön boyu kaltırayt.*
(İbraimov, 1985: 20)
- 176 *Şar şar ündüü,
Cügürüp cetpes,
Cügön katpas.*
(İbraimov, 1985 : 20)
- 177 *Şar şar ünü bar,
Parça tayagı bar.
Cügürsö cetpes,
Coldo ayagı bar.*
(İbraimov, 1985: 20)
- 178 *Şar şar etet,
Saydan ıldıy ketet.
Kır kır etet,
Kırdan ıldıy ketet.*
(İbraimov, 1985: 20)
- 179 *Muz astında cügürgön,
Muzoo kaşka tikildek.
Cer astında cügürgön,
Ceerde kaşka tikildek.*
(İbraimov, 1985 : 20)
- 180 *Cılt cılt etti,
Cılgadan öttü.*
(İbraimov, 1985: 20)
- 181 *Tünü künü tınbagan,
Bilgen ırın ırdagan.*
(İbraimov, 1985: 20)
- 182 *Kün tünü tınbayt,
Belge çapsa sınbayt.*
(İbraimov, 1985: 20)
- 183 *Küün küün kürküröyt,
Kümön taylak burkurayt.
Kümön taylak içinde,
Sedep, monçok cıltırayt.*
(İbraimov, 1985: 20)
- 184 *Oyup alsam, ordu cok,*
- Köpükleri dalgalanarak,
Yüzükleri şakırdayarak.
- Harika uzun kız imiş,
Uzunluğu ile ışıldar,
Bütün vücudu titrer.
- Şar şar sesli,
Koşarak yetişilmez,
Gem geçirilmez.
- Şar şar sesi var,
İpek dayağı var,
Koşarsa yetişilmez,
Yolun sonu var.
- Şar şar eder,
Dereden aşağıya gider,
Kır kır eder,
Tepeden aşağıya gider.
- Buz altında koşarmış,
Buzağı kaşka⁴⁴ gibi hızlı,
Yer altında koşarmış,
Kızıl kaşka gibi hızlı.
- Çıt çıt etti,
Vadiden geçti.
- Gece gündüz dinlenmeyen,
Bildiği türküyü söyleyen.
- Gece gündüz dinlenmez,
Bele çarpsa, kırılmaz.
- Gür gür gürülder,
Yavru taylak ağlar.
Yavru taylağın içinde
Sedef, boncuk parıldar.
- Oyup alsam, yeri yok,

⁴⁴ Kaşka: Hayvanın alnında olan akıtma, beyaz leke.

- Kesip alsam, kanı cok.*
(İbraimov, 1985: 20)
- 185 *Örttösöñ küyböyt,
Çapsañ ötpöyt.*
(İbraimov, 1985: 21)
- 186 *Tektir, kırğa gül çıgat,
Taş kolotton ün çıgat.*
(İbraimov, 1985: 21)
- 187 *Bir atım bar kişenebes,
Ottu körsö tiştebes.*
(İbraimov, 1985: 21)
- 188 *Cazında taşıym,
Kışında katıym.
Calpı el üçün,
Kımbatka tatıym.*
(İbraimov, 1985: 21)
- 189 *Cay bolgondo köböyüp,
Kış bolgondo azayat.*
(İbraimov, 1985: 21)
- 190 *Cay bolgondo köböyüp,
Küz bolgondo azayat.*
(İnv. No.706/27)
- 192 *Kete beret, kete beret,
Arkasına karabayt.*
(İbraimov, 1985: 21)
- 192 *Külüñ külüñ, külüñ at,
Külüp öttü bildiñbi?
Kölökösün körsötpöy,
Cürüp ketti bildiñbi?*
(İbraimov, 1985: 21)
- 193 *Köbüktögön kök atım,
Cal-kuyruğu ak atım,
Kölökösü cok atım,
Munun coobun tabıñar,
Tabalbagan katın!*
(Kayıpov, 2005: 215)
- 194 *Kürküröyt da şarkırayt,
Kümüş ırañ taylağım,
Küçüñ cetse, baylağın!*
(Kayıpov, 2005: 215)
- 195 *Özü uzun, kölökösü cok.*
(İbraimov, 1985: 21)
- Kesip alsam, kanı yok.
- Yaksan yakılmaz,
Vursan, geçmez.
- Tepede, yamaçta çiçek çıkar,
Taş vadiden ses çıkar.
- Bir atım var, kişnemez,
Otu görse, dişlemez.
- Baharda taşarım,
Kışın donarım.
Bütün halk için,
Kıymete sahibim.
- Yaz olduğunda çoğalıp,
Kış olduğunda azalır.
- Yaz olduğunda çoğalıp,
Güz olduğunda azalır.
- Gidiverir, gidiverir,
Arkasına bakmaz.
- Oynak, oynak, oynak at,
Gülüp geçti bildin mi?
Gölgesini göstermeden,
Yürüyüp gitti bildin mi?
- Köpüren gök atım,
Yelesi, kuyruğu ak atım,
Gölgesiz atım,
Bunun cevabını bulunuz,
Bulamayan avrattır!
- Gürülde, şarıldar,
Gümüş donlu taylağım,
Gücünüz yeterse, bağlayın!
- Kendi uzun, gölgesi yok.

- 196 *Özü bar, kölökösü cok.*
(İbraimov, 1985: 21) Kendi var, gölgesi yok.
- 197 *Uzun uzun uparım,
Uy cegendey cıparım,
Kara suyu karkınım,
Kar cegendey carkınım.*
(Mukambayev, 2009: 969) Uzun uzun değneğim,
İnek yemiş gibi mis kokulum.
Kara sulu tulumum,
Kar yemiş gibi ışıldayanım.
- 198 *Bar bar bar atım,
Barganıça corgo atım,
Acırık körsö tiştebeyt,
Cılka körsö kişnebeyt.*
(Mukambayev, 2009: 1208) Var var var atım,
Varınca yorga atım,
Acırık otu görse dişlemez,
Yılkı görse kişnemez.
- 199 *Cer cüzündö canduunun,
Eñ kerektüü zatı bar.
Üç tamgadan kuralgan,
Anın kanday atı bar?*
(Taygüröñov, 1947: 95) Yeryüzünde canlıların,
En gerekli şeyi var.
Üç harften oluşan
Onun ne gibi adı var?
- 200 *Suyuk, supsak,
Cana muzdak,
Kaşa içsen da,
Toyboyt kursak,
Birok ansız
Caşayt albayt bardık zat,
Munun atın oylop tap!*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 25) Sıvı, tatsız,
Ve buz gibi soğuk,
Ne kadar yesen de
Karın doyurmaz,
Ama onsuz
Yaşayamaz insanoğlu,
Bunun adını düşünüp bul!
- 201 *Talaaga tarık çaçtım,
Tırkırap üygö kaçtım.*
(Tokombayeva, 1987: 204) Tarlaya darı saçtım,
Korkup eve kaçtım.
- 202 *Ünü bar, tili cok,
Mınday deşke öñü cok.
Çırmap algan düynönü,
Canduunun ansız küñü cok.*
(Uzun, 2006: 341) Sesi var, dili yok,
Bir şey demeye yüzü yok,
Sarmalayıp dünyayı,
Canlının onsuz günü yok.
- 203 *Sayda töö bakırat.*
(İnv. No.706/26) Nehir yatağında deve bağıdır.
- 204 *Düynödö bir nerse caralğan,
Taş menen ursan çulp etet,
İçseñ içinde bar saatka turbay,
Tüşüp ketet.*
(İnv. No.706/27) Dünyada bir nesne yaratılmış,
Taş ile vursan cup eder,
İçsen içinde var engel olmadan
Düşüp gider.
- 205 *Cumşasañ too bolso da teşip ötöt,
Birok üstündö elder oynop cüröt.*
(İnv. No.706/27) Buyursan dağ olsa da delip geçer,
Ama üstünde halklar oynar.

Deñiz

- 206 *Kün kalkıyt tüşüp kündüzün,
Ay kalkıyt süzüp tünküsün,
Asman menen tikteşet,
Betine karmap küzgüsün.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 26)

Kirgen Suu

- 207 *Kür şar, kür şar,
Kirgildengen kim var.
Tünkü tınçtıktı buzup,
Tim ele bozdogondoy nar.*
(İbraimov, 1985: 21)

Too Suusu

- 208 *Kışında kaymaktap kalat,
Cazında alçaktap çurkayt.
Buldozerdoy ünü bar,
Buulbay tili kim tabat?*
(İbraimov, 1985: 21)

Darıya, Bulak

- 209 *Uzun sayda uy mööröyt,
Kıska sayda kız ıylayt.*
(İbraimov, 1985: 22)

Suu, Balık

- 210 *Şıldur şıldur cügönüm,
Cılma kara kunanım.*
(İbraimov, 1985: 22)

Suu, Baka

- 211 *Eşen eken, semen eken,
Deyrenin tübüdön tömön eken,
Şorposu halal, eti haram.*
(Mukambayev, 2009: 994)

Suu, Baka, Balık

- 212 *Özü uzun kişi,
Uulu apızçı,
Kızı oyuncu.*
(İbraimov, 1985: 22)

Deniz

Güneş düşer gündüzleyin,
Ay yüzer geceleyin,
Gökyüzü ile dik dik bakışır,
Yüzüne tutar aynasını.

Taşkın Su-Sel

Kur şar, kur şar,
Bulanıklaşan kim var?
Akşam sessizliğini bozup,
Sebepsiz acı acı ağlar.

Dağ Irmağı

Kışın buzlanıp kalır,
Baharda canlanıp koşturur,
Buldozer gibi sesi var,
Kısılmaz dili kim bulur?

Nehir, Pınar

Uzun dere yatağında sığır böğürür,
Kısa dere yatağında kız ağlar.

Su, Balık

Şıldır şıldır gemim,
Tüysüz kara tayım.

Su, Kurbağa

Eşen imiş, semen imiş,
Irmağın dibinden aşağıda imiş,
Çorbası helal, eti haram.

Nehir, Kurbağa, Balık

Özü uzun kişi,
Oğlu şarkıcı,
Kızı oyuncu.

Suu Bulak, Sıçkan

- 213 *Muz astında cügürgön,
Muzoo kaşka tikildek.
Cer astında cügürgön,
Ceerde kaşka tikildek.*
(Mukambayev, 2009: 901)

Köl

- 214 *Özü tok,
Kölökösü cok.*
(İbraimov, 1985: 22)

Köl, Suu, Asman

- 215 *Kazanımdın kapkağı cok,
Kılıçımdın kını cok,
Üyümdün törü cok.*
(İbraimov, 1985: 22)

Arık, Suu

- 216 *Uzun uzun uz kelet,
Uzun uzun boyluu kız kelet,
Tamaktarı tarkırap,
Sedepteri carkırap.*
(Mukambayev, 2009: 865)

Agın Suu

- 217 *Tusmaal menen aytkanda,
Uzun uzun uz kelet,
Uzun boylu kız kelet,
Çaçpepiği çaldırayt,
Merbetteri caltırayt.*
(Mukambayev, 2009: 940)

- 218 *Şıldır şıldır etkeni,
Cılma kara gunanıñ.*
(Kayıpov, 2005: 215)

Suu, Gözö

- 219 *Opsuz semiz, mayı cok,
Terisi kalın, cünü cok.*
(İnv. No.706/28)

Su, Pınar, Sıçan

Buz altında koşar,
Buzağı kaşka gibi hızlı,
Yer altında koşar,
Kızıl kaşka at gibi hızlı.

Göl

Kendi tok,
Gölgesi yok.

Göl, Su, Gökyüzü

Kazanımın kapağı yok,
Kılıcımın kını yok,
Evimin törü⁴⁵ yok.

Ark, Su

Uzun uzun uz gelir,
Uzun uzun boylu kız gelir,
Gerdanı titreyerek,
Sedefleri ışıldayarak.

Akan Su

Akla gelen söylenince,
Uzun uzun uz gelir,
Uzun boylu kız gelir,
Saçının süsleri sallanır,
Boncukları parıldar.

Şırl şırl edişi,
Tüysüz kara tayın.

Su, Pamuk

Pek semiz, yağı yok,
Derisi kalın, yünü yok.

⁴⁵ Tör: Evin, otağın başköşesi.

c. Tabiat Hadiseleri İle İlgili Bilmeceler

Çağılğan

- 220 *Asmanda çakmak çagat,
Munun nimne ekenin,
Akılduu biri tabat.*
(Kayıpov, 2005: 216)

- 221 *Teñirimin kılıcı,
Cerge tiyet bir uçu,
Bu nimne boluçu?*
(Kayıpov, 2005: 216)

Kün Kürküröö, Çağılğan

- 222 *Ay ayga bağışat,
Altın tabak kağışat,
Kün künge bağışat,
Kümüş tabak kağışat.*
(İbraimov, 1985: 29)

- 223 *Aydan azan çakırsa,
Aalamga uguluptur.*
(İbraimov, 1985: 29)

- 224 *Buura buura burkurayt,
Butu kolu titireyt.*
(İbraimov, 1985: 29)

- 225 *Buluttan buurul aygır kişeneyt.*
(İnv. No.706/21)

- 226 *Kür kür buuram kürküröyt,
Tört ayağı zirkireyt.*
(İnv. No.706/21)

Kün Kürküröö, Çöp Çıguu

- 227 *Bukardan buurul aygır kişinese,
Carkentten cetimiş baytal boozuyt.
Kulundarı kök ala,
Kuyruktarı sarala.*
(İbraimov, 1985: 29)

Kün Kürküröö, Çağılğan, Ečki

- 228 *Kür kür buuram kürüküröyt,
Cerde cilttrayt,*

Şimşek

Gökte çakmak çakar,
Bunun ne oldığını,
Akıllı biri bulur.

Tanrı'mın kılıcı,
Yere değer bir ucu,
Bu ne olabilir?

Gök Gürültüsü, Şimşek

Ay aya bakar,
Altın tabak çarpışır,
Güneş güneşe bakar,
Gümüş tabak çarpışır.

Aydan ezan okunsa,
Dünyada duyulmuş.

Acı acı ağlar,
Eli ayağı titrer.

Buluttan kır aygır kişner.

Kızışan buğram gürülde,
Dört ayağı titrer.

Gök Gürültüsü, Ot Bitmesi

Buhara'dan kır at kişnese,
Yarkent'te yetmiş kısrak gebe kalır,
Kulunları gök benekli,
Kuyrukları sarı benekli.

Gök Gürültüsü, Şimşek

Kızışan buğram gürülde,
Yerde ışıldar,

Cesir ala korgoloyt.
(İbraimov, 1985: 29)

- 229 *Kür kür buuram, kür kiret,
Cerde monçok ciltırayt,
Cesir ala korgoloyt.*
(İbraimov, 1985: 29)

- 230 *Alıstan aygır kişnese,
Cekende ceti bee boozuyt.*
(Taygüröñov, 1947: 96)

**Kün Kürküröö, Çöp Çıguu,
Kıyan Cürüp, Cer Cibüü**

- 231 *Kaldır şaldır düñgürögön,
Kart enege suu bergen.
Anı içse cañırıp kiyimi,
Alka-şalka terdegen.*
(İbraimov, 1985:29)

Kün Kürküröö, Coogazın,

- 232 *Sandıktağı sarı aygır,
Sandap sandap kişineyt.
Kuyruktarı kök ala,
Baş caktarı sarala,
Bul emine tapkala?*
(İbraimov, 1985: 30)

- 233 *Sandıktağı sarı aygır,
Sandap sandap kişineyt.
Kuyruktarı karala,
Köçüktörü sarala.*
(İbraimov, 1985: 30)

Kün Kürküröö, Çöp Çıguu

- 234 *Bukardan buurul aygır kişinese,
Cekende ceti beem boozuyt.*
(İnv. No.706/21)

Bulut, Kün Kürküröö

- 235 *Saparbaydın sarı aygır,
Sapar barıp kişeneyt.
Kulundarı sarı ala,
Kuyruktarı sarı ala.*
(İnv. No.706/22)

- 236 *Künü tünü tınbagan,
Taşka ursa sınıbagan.*

Tutulunca kaybolur.

Kızışan buğram gürlüder,
Yerde boncuk parıldar,
Tutulunca kaybolur.

Uzaktan aygır kişnese,
Yarkent'te yedi kısrak gebe kalır.

**Gök Gürültüsü, Ot Bitmesi,
Su Taşması, Toprağın Islanması**

Paldır küldür gürlüdemiş,
Yaşlı anaya su vermiş.
Onu içerse, değiştirir elbiseyi,
Adamakıllı terlemiş.

Gök Gürlemesi, Sibirya Zambağı

Sandıktaki sarı aygır,
Pek çok kere kişner,
Kuyrukları gök benekli,
Baş tarafı sarı benekli,
Bu nedir bulunuz!

Sandıktaki sarı aygır,
Pek çok kere kişner,
Kuyrukları kara benekli,
Kalçaları sarı benekli.

Gök Gürültüsü, Ot Bitmesi

Buhara'dan kırat kişnese,
Yarkent'te yedi kısrak gebe kalır.

Bulut, Gök Gürültüsü

Saparbay'ın sarı aygır,
Yola çıkıp kişner.
Kulunları sarı benekli,
Kuyrukları sarı benekli.

Gece gündüz durmayan,
Taşa vursan ufalanmayan.

(İnv. No.706/23)

Camgır

- 237 *Çildiñ büt çiy kazat.*
(İbraimov, 1985:30)
- 238 *Talaaga taruu çaçtım,
Talpıldap üygö kaçtım.*
(İbraimov, 1985: 30)
- 239 *Talaaga taruu çaçtım,
Tarpıldap üygö kaçtım,
Muzga buuday çaçtım,
Burkurap üygö kaçtım.*
(İbraimov, 1985: 30)
- 240 *Kara kara kara too,
Kandar ötüp baratat,
Biyik biyik biyik too,
Biylar ötüp baratat.
Biydin uulu Şadıkan,
Şabıratıp baratat.*
(İbraimov, 1985: 30)
- 241 *Tap tap tap corgo,
Taba albasañ boz corgo,
Celip ketse cetkirbeyt,
Cerge tüşsö körünböyt.*
(İbraimov, 1985: 30)
- 242 *Asmandan kübü tüştü,
Kübünün tübü tüştü.*
(İnv. No.706/9)

Camgır, Möndür

- 243 *Talaaga tarık çaçtım,
Tarkırap üygö kaçtım,
Muzga buuday çaçtım,
Burkurap üygö kaçtım.*
(Mukambayev, 2009: 865)
- 244 *Talaaga tarık çaçtım,
Tarkırap üygö kaçtım.*
(Mukambayev, 2009: 868)

Buu, Camgır

- 245 *Kötörülüp deñizden,
Asmanga biyik baramın.
Biyikten kayra tüşkondö,*

Yağmur

- Narin ayak çiğ kazar.
- Tarlaya darı saçtım,
Korkup eve kaçtım.
- Tarlaya darı saçtım,
Korkup eve kaçtım,
Buza buğday saçtım,
Ağlayıp eve kaçtım.
- Kara kara kara dağ,
Hanlar geçip gidiyor.
Ulu ulu ulu dağ,
Beyler geçip gidiyor,
Beyin oğlu Şadıkan,
Şapırdatıp gidiyor.
- Tap tap tap yorga,
Bulamazsın boz yorga,
Hızlı koşsa yetişilmez,
Yere düşse görünmez.
- Gökyüzünden güve düştü,
Güvenin dibi düştü.

Yağmur, Dolu

- Tarlaya darı saçtım,
Korkup eve kaçtım,
Buza buğday saçtım,
Ağlayıp eve kaçtım.
- Tarlaya darı saçtım,
Korkup eve kaçtım.

Buhar, Yağmur

- Kaldırılıp denizden,
Göge yükseğe çıkarım.
Yüksekten tekrar indiğimde

Önü kiret talaanın.
(İbraimov, 1985:30)

Möndür

246 *Toodon top tüştü,*
Butu kolu çok tüştü.
(İbraimov, 1985:30)

247 *Cılga tolgon cılkı tebişet.*
(Kayıpov, 2005: 215)

248 *Köñtörmö cel catıp,*
Togologum top etti,
Togolonup çok ketti.
(Mukambayev, 2009: 542)

249 *Menin ekem togolok,*
Suuga salsa cogolot.
(Mukambayev, 2009: 747)

250 *Çıçkanbay aytat: “ok tüştü”,*
Men aytamın: “top tüştü”,
Eköübüz teñ karasak
Kol, but, başı çok tüştü.
(İnv. No.706/17)

251 *Top etip tüştü togolok,*
Taptım dedim sonun top,
Çaşıq eken bul birok
Çaşın tögüp boldu çok.
(İnv. No.706/17)

252 *Kolu da çok, butu da çok,*
Terezeden tüşkön ok.
(İnv. No.706/17)

Caan, Şamal, Cer

253 *Al emnedir köktün cerge aylanganı*
Al emnedir cerden kökkö duulanganı
Al emnedir teminerge canı çok.
(İbraimov, 1985:31)

Ötkün

254 *Dıbir dıbir, tıp çıktı,*
Çıgar zamat cıp boldu.
(İbraimov, 1985:31)

Tamçı, Caan

255 *Üygö kirsem çık çık deyt,*

Rengi girer bozkırın.

Dolu

Dağdan top düştü,
Eli ayağı yok düştü.

Vadiyi dolduran at sürüsü tepişir.

Perişan eden yel esip,
Toparlağım top etti,
Yuvarlanıp yok olup gitti.

Benim amcam yuvarlak,
Suya düşse yok olur.

Sıçanbay söyler “ok düştü”,
Ben söylerim “top düştü”,
İkimiz de baksak
Eli, ayağı, başı yok düştü.

Top edip düştü toparlak,
Buldum dedim güzel top,
Ama bu sıska imiş
Gözyaşımı döküp yok oldu.

Eli de yok, ayağı da yok,
Pencereden düşen ok.

Yağmur, Rüzgâr, Yer

O nedir, gökten yere döner,
O nedir, yerden göğe uğuldar,
O nedir, vurmaya canı yok.

Yağmur (Çiselti)

Tıpır tıpır tıp çıktı,
Çıkacağı zaman yok oldu.

Damla, Yağmur

Eve girsem çık çık der,

Eşikke çıksam kir kir deyt.
(İbraimov, 1985:31)

Kapıya çıksam gir gir der.

Tamçı

Damla

256 *Kızıl kuuray barçıldayt,*
Cetim bala tırsıldayt.
(İbraimov, 1985:31)

Kızıl çalılık parçalanır,
Yetim çocuk tıkırdar.

257 *Çık etti, çıgıp ketti.*
(İbraimov, 1985: 31)

Çıt etti, çıkıp gitti.

258 *Tiği üydö da tıp tıp,*
Bul üydö da tıp tıp.
(İbraimov, 1985: 31)

Öbür evde de tıp tıp
Beri evde de tıp tıp.

259 *Cetim bala cer çukuyt.*
(İbraimov, 1985: 31)

Yetim çocuk yeri eşeler.

260 *Cetim bala cer köölöyt.*
(Kayıpov, 2006: 53)

Yetim çocuk yeri kazar.

261 *Ceti kempir cer köölöyt,*
Cer köölösö da mol köölöyt.
(İbraimov, 1985: 31)

Yedi kocakarı yeri kazar,
Yer kazılrsa da iyi kazar.

262 *Cezdemin bıçağı menen cer çukudum.*
(İbraimov, 1985:31)

Eniştemin bıçağıyla yeri kazdım.

263 *Çolok mıltık cer teşet.*
(İbraimov, 1985:31)

Kısa tüfek yeri deşer.

264 *Kıdıñ çolok cer kazdayt.*
(İbraimov, 1985: 31)

Tıp tıp eden çolak yeri kazar.

265 *Çıldıñ çolok cer köölöyt.*
(Mukambayev, 2009: 1095)

Tıp tıp eden çolak yeri kazar.

266 *Gildiñ solok cer kazat.*
(Mukambayev, 2009: 883)

Tıp tıp eden çolak yeri kazar.

267 *Çıçkan iynige kirgende iñ deyt.*
(İbraimov, 1985: 31)

Sıçan inine girdiğinde “ın” der.

Caan, Cer, Ösümdük

Yağmur, Toprak, Bitki

268 *Üçöö intumaktuu deşet, Üçü birlikte söyler,*
Biröö kuyulup tüşöt,
Biröö kubanıp içet,
Biröö kulpunup ösöt.
(İbraimov, 1985: 32)

Birisi dökülüp düşer,
Birisi sevinip içer,
Birisi rengârenk büyür.

**Caan, Çıçırkanak, Tabılgı,
Karagay**

- 269 *Iylaak kız, tırmaak kız,
Kızıl kız, uzun kız.*
(İbraimov, 1985: 32)

Caan, Bulut, Tuman

- 270 *Muun muun muunduz,
Mindan arı cıldız.
Seel seel, seel kelet,
Segiz teke bir kelet,
Sakaldarın sarbaytıp,
Müyüzdörün tarbaytıp.*
(İnv. No.706/9)

Camgır, Balık, Şaytan

- 271 *Köktön cerge kulanar,
Suu içinde silanar,
Cer üstündö kuulanar.*
(İnv. No.706/9)

Çıçırkanak, Şilbi, Kızıl Kuuray

- 272 *Tırmaak kız,
Iylaak kız,
Çıçkak kız.*
(İnv. No.706/150)

Çağılgandın Ogu

- 273 *Capkara taş carılat.*
(İbraimov, 1985: 32)
- 274 *Capkara taş carılat,
Karañğı señir cañırat.*
(İbraimov, 1985: 32)
- 275 *Kapkara taş carılat,
Karañğı señir aylanat.*
(İbraimov, 1985: 32)
- 276 *Too borunda kılıç carkıldayt.*
(İbraimov, 1985: 32)

**Yağmur, Yalancı İğde, Ağaç,
Kökнар**

- Ağlak kız, kaşınan kız,
Kızıl kız, uzun kız.

Yağmur, Bulut, Sis

- Boğum boğum boğumcuk,
Bundan başka yıldız.
Sel sel sel gelir,
Sekiz teke birden gelir,
Sakallarımı sallayarak,
Boynuzlarımı açarak.

Yağmur, Balık, Şeytan

- Gökten yere düşer,
Su içinde okşanır,
Yer üstünde aldatır.

**Cırganak otu, Hanımeli, Kızıl
Kuuray**

- Kaşınan kız,
Ağlak kız,
İshal kız.

Yıldırım Oku

- Kapkara taş yarılır.
- Kapkara taş yarılır,
Karanlık tepe yankılanır.
- Kapkara taş yarılır,
Karanlık tepeyi dolanır.
- Dağ başında kılıç parıldar.

Şamal

- 277 *Butu çok,
Kolu çok,
Eşik açkanga şok.*
(İbraimov, 1985:32)
- 278 *Kolu çok,
Butu çok,
Darbaza çok.*
(İbraimov, 1985: 32)
- 279 *Karmalasam kolgo kelbeyt,
Körünböy kelip közümdü irmeyt.
Dooşu kulagıma çuuldap turat,
Düynödö cansız uçkul zat.*
(İbraimov, 1985: 32)
- 280 *Üyümö kiret, cinime tiyet,
Urayın desem, tayagım tiybeyt.*
(İbraimov, 1985: 32)
- 281 *Eşik açar,
Eesi kaçır.*
(İbraimov, 1985: 32)
- 282 *Bir nerse bar uçpayt biyik,
Cer menen köktün betin
Miñ mertebe aylansa da,
Eç bir ceri ketpeyt otko küyüp.*
(İbraimov, 1985:32)
- 283 *Közgö körünböyt,
İynege ilinbeyt.*
(İbraimov, 1985: 32)
- 284 *Közgö körünböyt,
İyinge ilinbeyt.*
(İbraimov, 1985: 32)
- 285 *İyne saysan ilinbeyt,
Çıkkın ceri bilinbeyt.*
(Kayıpov, 2006: 53)
- 286 *Uçkurdugu kep emes,
Senin algır kuşundan,
Togolotot topuñdu,
Kokus çıksa coluñdan.*
(Mukambayev, 2009: 974)
- 287 *Bassa bayaktuu,
Barçın tayaktuu,
Cügürse cetpegen,*

Rüzgâr

- Ayağı yok,
Eli yok,
Kapıyı açana şok.
- Eli yok,
Ayağı yok,
Kapı yok.
- Yakalسام ele gelmez,
Görünmeden gelip gözümü kırpar.
Sesi kulağımda uğuldayıp durur,
Dünyada cansız nadir zat.
- Evime girer, beni kızdırır,
Vurayım desem, bastonum değmez.
- Kapıyı açar,
Sahibi kaçır.
- Bir şey var uçmaz yüksek,
Yer ile gökyüzünü
Bin kere dönse de
Hiçbir yeri yanmaz ateşte.
- Göze görünmez,
İğneye takılmaz.
- Göze görünmez,
Deliğe girmez.
- İğne batırsan takılmaz,
Çıktığı yeri bilinmez.
- Hızlı uçtuğu laf değil,
Senin alıcı kuşundan,
Yuvarlar takkeni,
Aniden çıksa yoluna.
- Yürüse adımlı,
İpek değnekli,
Koşsa yetişilmeyen,

Cügön ayaktuu.

(Mukambayev, 2009: 1205)

- 288 *Baykasam bir nerse bar aşkan külük,
Artınan cete albaysın kuup cürüp,
Cetse da karmoogo çok mümkünçülük,
Kim tapsa, aytıp bersin munu bilip.*
(Taygüröñov, 1947: 96)

Kuyun

- 289 *Cetse, cetken cerin celpip ketet.*
(İbraimov, 1985: 33)

- 290 *Takırçañ cerde taz oynor.*
(İbraimov, 1985: 33)

- 291 *On eki cılda bir balalay.*
(İbraimov, 1985: 33)

Bulut

- 292 *Asmanda ayrı cıgaç.*
(İbraimov, 1985: 33)

- 293 *Asman-cerdi bürkögön,
Küñürt nuru ne bolot?*
(İbraimov, 1985: 33)

- 294 *Bul ayıldın buurası,
Tigi ayıldın buurası,
Celpildep ötöt çuudası.⁴⁶*
(İbraimov, 1985: 33)

- 295 *Butu çok, basat,
Kanatı çok, uçat.*
(İbraimov, 1985: 33)

- 296 *Kök köynökkö pahta caydım.*
(İbraimov, 1985: 33)

- 297 *Öödö tömön lok-lok,
Töögö mingen sok-sok.
Anı tapsañ taptıñ,
Tappagandın başına,
Kara keltek tokmok.*
(İbraimov, 1985: 33)

- 298 *Töö casadım kebezden,*

Gem ayaklı.

Baksam bir şey var pek yüğrük,
Ardından yetişemezsin kovalayarak,
Yetişilse de tutmaya yok mümkünat,
Kim bulursa bilip söyleyiversin

Kasırğa

Gelse, geldiği yeri silkeleyip gider.

Çorak yerde kel oynar.

On iki yılda bir yavrular.

Bulut

Gökyüzünde iki ağaç.

Yeri göğü kaplayan,
Bulanık nur ne olur?

Bu köyün buğrası,
Öteki köyün buğrası,
Dalgalanıp geçer yünü.

Ayağı yok, yürür,
Kanadı yok uçar.

Mavi elbiseye pamuk ektim.

Yüksek alçak lok lok,
Deveye binen sok sok.
Onu bulursan buldun,
Bulamayanın başına,
Kara kalın tokmak.

Deve yaptım pamuktan,

⁴⁶ Çuuda: Devenin boyun altı ve dizlerindeki uzun yünü.

Türtüp iydim belesten.
(İbraimov, 1985: 33)

- 299 *Asman menen cerdin ortosuda bir töö ölüptür,*
Mayının köptügünön, özünün arıktıgınan
(Kayıpov, 2005: 215)

- 300 *Astı takta,*
Üstü takta,
Orto ceri gülgünay pahta.
(Kayıpov, 2005: 215)

- 301 *Ak taylak, kök taylak,*
Asmanga çıktı köp taylak,
Alalvadım birdi baylap.
(Kayıpov, 2005: 215)

Bulut, Kün, Ay

- 302 *Eki kulandı bir kulan cep kelet,*
Arkasını aptapka salıp kelet.
(İbraimov, 1985: 34)

Bulut, Cıldız, Ay

- 303 *Samtır-sumtur enesi bar,*
Sanga cetkis botosu bar,
Mañıl kaşka buurası bar.
(Taygüröñov, 1947: 96)

Tuman

- 304 *Cerge tüşsö bulanday,*
Kökkö çıksa bulanday.
Booru bütün teñi cok,
Eç birinde canı cok.
(İbraimov, 1985: 34)

- 305 *Cerge tüşsö buladay,*
Kökkö çıksa buladay.
Booru bütün deni cok,
Eç cerinde canı cok.
(Taygüröñov, 1947: 96)

- 306 *Cerge tüşsö bulanday,*
Kökkö çıksa tunarat,
Eç cerinde canı cok.
(İbraimov, 1985: 34)

- 307 *Oro, oro, içi tolo şoro.*
(İbraimov, 1985: 34)

Dürüp büktüm her taraftan.

Gök ile yer arasında bir deve ölmüş,
Yağının çokluğundan, kendisinin
zayıflığından.

Altı tahta,
Üstü tahta
Ortası mavi pamuk.

Ak taylak, gök taylak,
Gökyüzüne çıktı çok taylak,
Alamadım birini bile bağlayarak.

Bulut, Güneş, Ay

İki kulunu bir kulun yiyip gelir,
Arkasını güneşe dönüp gelir.

Bulut, Yıldız, Ay

Yırtık pırtık anası var,
Sayısız potuğu var,
Kırmızımsı buğrası var.

Sis

Yere düşse ışık gibi,
Göge çıksa ışık gibi,
Bağrı var, teni yok,
Hiç birinde canı yok.

Yere düşse ışık gibi,
Göge çıksa ışık gibi,
Bağrı var, teni yok,
Hiçbir yerinde canı yok.

Yere düşse ışık gibi,
Göge çıksa kararır.
Hiçbir yerinde canı yok.

Ambar, ambarın içi dolu içecek.

308 *Talaaga talkan⁴⁷ çaçtım.*
(İbraimov, 1985: 34)

Tarlaya kırma saçtım.

309 *Tömönkü eldin buurası,
Cayılıp kelet çuudası.*
(İbraimov, 1985: 34)

Aşağıdaki halkın buğrası,
Yayılp gelir uzun yünü.

310 *İldıyıkı eldin buurası,
Çuvalıp kelet çuudası.*
(Kayıpov, 2005: 215)

Aşağı halkın buğrası,
Yere sürünerek geliyor çuudası.

311 *Uuçtasam uuçum tolboyt,
Koyo bersem, cerge sıybayt.*
(İbraimov, 1985:34)

Avuçlasam, avucum dolmaz,
Koyuversem yere sığmaz.

312 *Kışında tüşöt agarıp,
Cayında ketet taralıp.*
(İnv. No.706/22)

Kışın düşer ağararak,
Yazın gider dağılarak.

Aba

Hava

313 *Bar dese, bar emes,
Cok dese, cok emes.*
(İbraimov, 1985: 34)

Var desen, var değil,
Yok desen, yok değil.

314 *Ceñil birok közgö körünböyt,
Cara çapsañ bölünböyt,
Suuga okşop tögülböyt.*
(İbraimov, 1985:34)

Hafif ama göze görünmez,
Kayaya çarpsan bölünmez,
Suya benzer dökülmez.

Kündün Carığı

Güneş Işığı

315 *Sende bar, mende bar,
Büt aalamda bar.*
(İbraimov, 1985: 34)

Sende var, bende var,
Bütün âlemde var.

316 *Ak sandığım açıldı,
İçinen cibek çaçıldı.*
(İbraimov, 1985: 34)

Ak sandığım açıldı,
İçinden ipek saçıldı.

Ayaz

Ayaz

317 *Közü cok,
Kolu cok,
Terezege sayma sayat.*
(İbraimov, 1985: 34)

Gözü yok,
Eli yok,
Pencereye nakış işler.

318 *Tirizege sayma sayat.*
(Mukambayev, 2009: 904)

Pencereye nakış işler.

319 *Kolu cok, özü tartat süröt,*

Eli yok, kendi resim çizer,

⁴⁷ Talkan: Kırma, kavrulmuş ve dövülmüş tahıl.

*Künü tünü çarçabay cüröt,
Üşükçöldün tüktüytüp betin
Oorutpay çımçıp, şıldındap külöt.*
(İnv. No.706/7)

Kar

- 320 *Asmandan taraşa tüştü,
Ak üygö caraşa tüştü.*
(İbraimov, 1985: 35)
- 321 *Bir tööm bar cürö albayt mayı köptön,
Al tööm semirbeyt cegen çöptön.
Egerde kaza taap ölüp ketse,
Söögü tabılbayt cer menen köktön.*
(İbraimov, 1985: 35)
- 322 *Buura kelet burkuldap,
Butu-kolu cıbirap.*
(İbraimov, 1985: 35)
- 323 *Catıp catıp cazında arıkka kirdi.*
(İbraimov, 1985: 35)
- 324 *Catıp-catıp cazında iyinge kiret.*
(İbraimov, 1985:35)
- 325 *Öñü appak, cıldız sımak,
Kün cilt etse, kadim sımap.*
(İbraimov, 1985:35)
- 326 *Tal başında tal çıbıktay iyilet,
Ak şumkar kuştay cıyılal.*
(İbraimov, 1985:35)
- 327 *Eleksiz elep,
Dayar un beret,
Cebeybiz anı,
Birok turmuşta kerek.*
(İbraimov, 1985: 35)
- 328 *Eleksiz elep,
Dayar un beret,
Cebeybiz anı,
Birok turmuşta kerek,
Ar cılda kelet,
Bul emne delet?*
(İbraimov, 1985: 35)

Kardın Caaganı

- 329 *Aktan karaga,
Sayganı sayma,*

Gece gündüz yorulmadan yürür,
Soğuktan tüylü yüzünü
Acıtmadan çimdikleyp alay edip güler.

Kar

- Gökyüzünden talaş düştü,
Ak eve yaraşıp düştü.
- Bir devem var, yürüyemez yağı çok,
O devem semirmez yediği ottan,
Eğer yok olup ölüp gitse,
Kemiği bulunmaz yer ve gökte.
- Buğra gelir ağlayarak,
Eli ayağı birbirine dolanarak.
- Yatıp yatıp baharda su yoluna girdi.
- Yatıp yatıp baharda inine girer.
- Yüzü appak, yıldız gibi,
Güneş doğsa, sanki cıva gibi.
- Ağaç başında dal çubuk gibi eğilir,
Ak sungur kuşu gibi toplanır.
- Eleksiz eleyip,
Hazır un verir,
Yemeyiz onu,
Ama hayatta gerek.
- Eleksiz eleyip,
Hazır un verir,
Yemeyiz onu
Ama hayatta gerek,
Her yılda gelir,
Buna ne denir?

Kar Yağışı

- Aktan karaya,
İşlediği nakış,

İyne cibi kayda?
(İnv. No.706/16)

Buz

330 *Karagaysız taktaysız,
Köpürö saldim baltasız.*
(İbraimov, 1985: 35)

331 *Agaylar keldi baltasız,
Köpürö saldı taktaysız.*
(İbraimov, 1985: 35)

332 *Başı menen cerge ösöt,
Kışta emes cazda ösöt.
Kün çıkkanda cilt etip,
Çaşın tögüp çok bolot.*
(İbraimov, 1985: 35)

333 *Otko küybös,
Suuga çökpös.*
(İbraimov, 1985: 35)

334 *Kümüştön küzgülü berseem,
Ay alvadı, kün aldı,
Aytçı bilseñ, neni aldı?*
(Kayıpvov, 2005: 215)

335 *Cattı kıştay,
Kattı taştay,
Çıdabadı ısıkkı
Kire kaçtı arıkkı.*
(İnv. No.706/18)

Suu, Möngü

336 *Sayda eyri tüyöö barkırayt,
Kırda kılıç çarkıdayt.*
(Mukambayev, 2009: 946)

Köçkü

337 *Küüldögön ünü bar,
Korkunuçtuu türü bar.*
(İbraimov, 1985: 36)

338 *Bar bar ündiüü,
Barçın tayaktuu,
Cügürüp cetpes,
Cügön ayaktuu.*
(Mukambayev, 2009: 984)

339 *Barpañ ündüü,*

İğnesi ipi nerede?

Buz

Odunsuz tahtasız,
Köprü yaptım baltasız.

Ustalar geldi baltasız,
Köprü yaptı tahtasız.

Başıyla yere ulaşır,
Kışın değil baharda büyür.
Güneş doğduğunda parlayıp,
Gözyaşını döküp yok olur.

Ateşte yanmaz,
Suda batmaz.

Gümüştən ayna versem,
Ay almadı, güneş aldı,
Söylesene, neyi aldı?

Mekânı kış gibi,
Katılığı taş gibi,
Dayanamadı sığağa
Girip kaçtı su yoluna.

Su, Buzul

Dere yatağında eğri deve gürler,
Tepede kılıç parıldar.

Çıg

Gürüldeyen sesi var,
Korkunç şekli var.

Bar bar sesli,
İpek değnekli
Koşsa tutulmaz,
Gem ayaklı.

Gürültülü sesli,

*Barçın tayaktuu,
Cügürsö cetpes,
Cügön ayaktuu.*
(Mukambayev, 2009: 1208)

İpek değnekli,
Koşsa tutulmaz,
Gem ayaklı.

340 *Bar bar ayaktuu,
Barçın tayaktuu,
Cügürsö cetpes,
Cügön ayaktuu.*
(Tokombayeva, 1987: 210)

Bar bar ayaklı,
İpek değnekli,
Koşsa tutulmaz,
Gem ayaklı.

341 *Sel sel, sel kelet,
Segiz teke bir kelet.
Sakaldarın saksaytıp,
Müyüzdörün karkaytıp.*
(İnv. No.706/16)

Sel sel sel gelir,
Sekiz teke birden gelir,
Sakallarımı sallayarak
Boynuzlarımı kaldırarak.

342 *Sel sel, sel kelet,
Segiz teke bir kelet.
Müyüzdörü kağırap,
Tuyaktarı şağırap.*
(İnv. No.706/16)

Sel sel sel gelir,
Sekiz teke birden gelir,
Sakallarımı sallayarak,
Toynakları çınlayarak.

Sel

Sel

343 *Bir eçki kelatat,
Sakalın suuga salıp,
Kuyrugun kumga malıp.*
(İbraimov, 1985:36)

Bir keçi geliyor,
Sakalını suya salarak,
Kuyruğunu kuma gömerek.

344 *Bar bar etken ünü bar,
Bakırdan tayagı bar,
Cügürse cetpegen ayagı var.*
(Mukambayev, 2009: 187)

Bar bar sesi var,
Bakırdan bastonu var,
Koşsa yetişilmeyen ayağı var.

345 *Toodan kelet, taştan kelet,
Bir kuturgan aslan kelet,
Munu coobun kim bilet?*
(Kayıpov, 2005: 215)

Dağdan gelir, taştan gelir,
Bir kudurmuş aslan gelir,
Bunun cevabını kim bilir?

Tandın Atıp Kelatışı

Şafak Sökmesi

346 *Bir şak,
Bir çağı kara,
Bir çağı ak.*
(İbraimov, 1985: 36)

Bir dal,
Bir yanı kara,
Bir yanı ak.

Kün oturuşu

Alacakaranlık, şafak

347 *Cogorton kelet moldo sopo,
Başında temir dopo.*
(Dor, 1982: 149)

Yukarıdan gelen molla sofı,
Başında demir takke.

Asan-Üsön

- 348 *Caandan kiyin kuralat,
Ceti türdüü tüs alat,
Munun atın kim tabat?*
(Sadıkulova, 2014: 385)

Aska, Zooka

- 349 *Başı çok, süylöyt,
Ü deseñ, ü deyt,
Tildeseñ tildeyt,
Özünçö uruşkandı bilbeyt.
Aytkanıdı birinen biri ugup,
Ala kaçıp alda kayda süylöyt.*
(İnv. No.706/15)

Gökkuşağı

Yağmurdan sonra oluşur,
Yedi çeşit renk alır,
Bunun adını kim bulur?

Uçurum, Kayalık

Başı yok, konuşur,
Ü desen ü der.
Sövsen söver,
Kendince dövüşmeyi bilmez,
Söylediğini birbirinden duyup,
Aniden kaçıp bazen konuşur.

d. Zamanla İlgili Bilmeceler**Kılım**

- 350 *Cürgön colun kim bilsin,
Cüz kadımı bir metr.*
(İnv. No.706/327)

Kış

- 351 *Aalam appak kiyinet.*
(İbraimov, 1985: 222)
- 352 *Asman appak, bulasın çubap,
Bak darak başın kaptadı bubak.
Oy-toonun baarın kumşeker kaptap,
kaplayıp,
Kırs münöz kütkön, bul kaysı ubak?*
(İbraimov, 1985: 222)

Kış Çilde

- 353 *Terisin sıyrıbay, etin cegen,
Ciligin çakpay çuçuğun cegen.*
(İbraimov, 1985: 222)
- 354 *Üç karışkır aygır ceýt,
Terisin buzbay dayın ceýt,
Ciligin çakpay mayın ceýt.*
(İbraimov, 1985: 222)

- 355 *Altı karışkır aygır ceýt,*

Asır

Yürüdüğü yolu kim bilsin,
Yüz adımı bir metre.

Kış Mevsimi

Âlem bembeyaz giyinir.

Gökyüzü bembeyaz, pamuk kabarır,
Bağ bahçenin üstünü kapladı kırağı,
Dağın vadinin her yerini toz şeker

Tıkır tıkır tıkırdayan, bu hangi zaman?

Zemheri

Derisini sıyırmadan etini yiyen,
İliğini ısırmadan iliğini yiyen.

Üç kurt aygır yer,
Derisini parçalamadan bütünü yer,
İliğini ısırmadan yağını yer.

Altı kurt aygır yer,

*Terisin buzbay dayın ceyt,
Ciligin çakpay mayın ceyt.*
(İbraimov, 1985: 222)

- 356 *Uzuñ uzun, uz keldi,
Uzun boyluu kız keldi,
Cakaları caltıldayt,
Bütökön boyu kalıtrayt.*
(İbraimov, 1985: 222)

- 357 *Altmış kün atan bolgonço,
Cetimiş kün buura bolup zirkireyt.*
(İnv. No.706/332)

Kışta Suunun Tongonu

- 358 *Suular kaçan özünö,
Salıp koyot köpürö?*
(İnv. No.706/333)

Caz

- 359 *Iylasa caşıl sel bolup aktı,
Ak tondu alıp, caşıl ton captı.
Caşıl tongo köz caşı cagıp,
Türdöp türdöp saymasın saydı,
Bul kanday suluu, kana, kim taptı?*
(İbraimov, 1985: 223)

- 360 *Ak tondu alıp, caşıl ton captı,
Iylasa caşı sel bolup aktı.
Caşıl tongo köz caşı cagıp,
Türdöp türdöp saymasın saydı,
Bul kanday suluu, kana, kim taptı?*
(İnv. No.706/327)

Segiz Ay Caz, Üç Ay Kış

- 361 *Segiz sayı kırañ,
Üçta be iman.*
(İbraimov, 1985: 223)

Caz, Kış

- 362 *Bir kuu şırgıy,
Bir suu şırgıy.*
(İbraimov, 1985: 223)

- 363 *Ak koyum turup ketti,
Kara koyum catıp kaldı.*
(İbraimov, 1985: 223)

Derisini parçalamadan parça yer,
İliğini ısırmadan yağını yer.

Uzun uzun uz geldi,
Uzun boylu kız geldi,
Yakaları parıldar,
Bütün vücudu titrer.

Altmış gün deve oluncaya kadar
Yetmiş gün buğra olup titrer.

Kışın Suların Donması

Nehirler ne zaman kendince,
Yapar köprü?

Bahar

Ağlarsa yeşil sel olup aktı,
Ak elbiseyi alıp, yeşil elbiseyle örttü.
Yeşil elbiseye gözyaşı döküp,
Türlü türlü nakşını işledi,
Bu hangi güzel, hani kim buldu?

Ak elbiseyi alıp, yeşil elbise yaptı,
Ağlasa gözyaşı sel olup aktı.
Yeşil elbiseye gözyaşı döküp,
Türlü türlü nakşını işledi,
Bu hangi güzel, hani kim buldu?

Sekiz Ay Bahar, Üç Ay Kış

Sekiz tepecik,
Üç imansız.

Bahar, Kış

Bir kuru meşe,
Bir sulu meşe.

Ak koyunum kalkıp gitti,
Kara koyunum yatıp kaldı.

- 364 *Biri ak at,
Biri kara at,
Birin in soñunan bir çurkap,
Cıl sayın kuuşat.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 148)

Cazdın Kelişi, Kardın Erişi

- 365 *Kara koyum catıp kaldı,
Ak koyum köñtöygö siñip ketti.*
(Mukambayev, 2009: 542)

Cay

- 366 *Aalam caşıl kiyinet,
Eldin baarı süyünöt.*
(İbraimov, 1985: 223)
- 367 *Koon darbız celelep,
Sarı güldör açkan kez,
Sabiz-piyaz baarı öskön,
Kaysı ubak uşul kez?*
(İbraimov, 1985: 223)

Cıldın Tört Mezgili

- 368 *Düynögö tört padişa kılğan surak,
Eköo salar cumuşka candı kıynap.
Biröo bukaraga erik berip,
Biröo üçöönön da kıyınıraak.*
(İbraimov, 1985: 223)
- 369 *Tört nerse biri birine cete albagan,
Acırap biri-birinen kete albagan.
Özdörü bul düynönün kamun oylop,
Oylogon maksatına cete albagan.*
(İbraimov, 1985: 224)
- 370 *Tört tuugan,
Bir birin kuup,
Karmay albagan.*
(İnv. No.706/333)

Tört Mezgil, Ar Mezgildegi Üç Ay, Bir Aydağı Otuz Kün, Beş Ubak Namaz

- 371 *Tört eşik kördüm bir üydön, ey hakim!
Ar eşikte oturur üç kız mukum,
Ar bir kızga otuz cigit bolup daaki.
Ar cigittin başında beş dasta gül.*
(İbraimov, 1985: 224)

Biri ak at,
Biri kara at,
Birin in arkasından biri koşup
Her sene takip eder.

Baharın Gelmesi, Karın Erimesi

Kara koyunum yatıp kaldı,
Ak koyunum boşluğa sinip gitti.

Yaz Mevsimi

Âlem yeşil giyiner,
Halkın tamamı sevinir.

Kavun karpuz dizilip,
Sarı güller açtığı zaman,
Havuç soğan hepsi yetişmiş,
Hangi vakit bu zaman?

Dört Mevsim

Dünyayı dört padişah sorgulamış,
İkisi salar işe insanı eziyet ederek,
Biri halka tembellik verip,
Biri üçünden de çetin.

Dört şey var birbirine yetişemeyen,
Bölünüp birbirinden ayrılmayan.
Kendileri bu dünyanın derdini düşünür,
Düşündüğü maksadına varamayan.

Dört kardeş,
Birbirini kovalayıp
Yakalayamayan.

Dört Mevsim, Her Mevsimdeki Üç Ay, Bir Aydaki Otuz Gün, Beş Vakit Namaz

Dört kapı gördüm bir evden ey hakim,
Her kapıda oturur üç kız sürekli,
Her kıza otuz delikanlı olur kürk,
Her delikanlının başında beş deste gül.

**Cıl, Kış, Cay, On Eki Ay, Kar,
Karaygan Cer**

- 372 *Bar bareki, bareki,
Barmaktarı on eki,
Kuralaydan tonu bar,
Kuyruguda galı bar.*
(Kayıpov, 2005: 214)

**Bir Ay, On Beş Künü Karañğı,
On Beş Künü Carık**

- 373 *Otuz atım bir kazıkka bayladım,
On beşi kara at, on beşi ak at,
Munun coobun akmak da tabat.*
(Kayıpov, 2005: 214)

Kün, Kündüz, Tün

- 374 *Bir toktum bar,
Bir canı kara, bir canı ak,
Bu nimne, oylop tap!*
(Kayıpov, 2005: 215)

Bügün

- 375 *Eç kaçan bolgon emes,
Cana bolboyt da,
Birok, al azır bar.*
(Inv. No.706/332)

**Cıl, 48 Cuma, 12 Ay, 9 Ay,
Caz, Küz, Cay, 3 Ay Kış**

- 376 *360 amir kalgan,
48 kızı bar, baarı cuban,
12 uulu bar, baarı kıraan.
9 uuldun peyli cakşı,
Üç uuldun peyli caman.*
(İbraimov, 1985: 224)

- 377 *Üç yüz altmış beşke kirgen bir cuban,
Kırk segizde kızı bar alla taalam taanıgan,
On iki uulu bar,
Tokuzunun peyli cakşı,
Üçöödün peyli caman.*
(Mukambayev, 2009: 988)

**Yıl, On İki Ay, Kar, Ortaya Çıkan
Toprak**

Var, var, iki,
Parmakları on iki,
Benekli elbisesi var,
Kuyruğunda beneği var.

**Bir Ay, On Beş Günü Karanlık,
On Beş Günü Aydınlık**

Otuz atımı bir kazığa bağladım,
On beşi kara at, on beşi ak at,
Bunun cevabını ahmak da bulur.

Güneş, Gündüz, Gece

Bir toklum var,
Bir yanı kara, bir yanı ak,
Bu nedir, düşünüp bul!

Bugün

Hiçbir şey olmuş değil,
Önce olmamış da,
Ama o şimdi var.

**Yıl, 48 Hafta, 12 Ay, 9Ay
Bahar, Güz, Yaz, 3 Ay Kış**

Üç yüz altmış emir kulmuş,
Kırk sekiz kızı var, hepsi sevimli,
On iki oğlu var, hepsi becerikli,
Dokuz oğlu pek güzel,
Üç oğlu pek yaman.

Üç yüz altmış beş yaşına giren bir güzel,
Kırk sekiz de kızı var Allah'ımı tanıyan,
On iki oğlu var,
Dokuzu pek güzel,
Üçü pek yaman.

Cıl, Ay, Kün, Çilde, Tokson, Caz

- 378 *Tuu-tuu, tuu kuyruk,
Tulpar öttü bildiñbi?
Tuusunan acırap,
Şumkar öttü bildiñbi?
O-oo-oo kızıl köz kabılanım,
Körüp öttü bildiñbi?
Kara çaar colborsuñ,
Kaytarıp catat bildiñbi?
Cez kargıluu kuu taygan,
Celip öttü bildiñbi?
Er başına bir döölöt,
Kelip öttü bildiñbi?*
(İbraimov, 1985: 224)

Kün, Tün

- 379 *Ak kişi, kara kişi,
Anın çok adam menen işi.*
(İbraimov, 1985: 225)
- 380 *Aylanpanı aylandırsam,
Kara taş carıldı.*
(İbraimov, 1985: 225)
- 381 *Ece-siñdi,
Biröö carık,
Biröö karañğı.*
(İbraimov, 1985: 225)

Tün, Tan

- 382 *Aylana teñir aylandı,
Zım kara taş carıldı.*
(İnv. No.706/333)

Cıl, 12 Ay, 30 Kün, 24 Saat, 60 Mүнöt

- 383 *Bir kuşum bar,
Kuşumun on eki uyası bar,
Ar uyada otuzdan tukumu bar,
Ar tukumdan cigirma törttön palapan çıgar,
Ar palapannın altımıştan ayağı bar,
Munun coobun bilgen tavar,
Bilbegen oozunu açıp kalar.*

Yıl, Ay, Güneş, Zemheri, Tokson⁴⁸, Bahar

- Tu tu tu kuyruk,
Küheylan geçti bildin mi?
Tepesinden ayrılıp,
Sungur geçti bildin mi?
O kızıl gözlü parsım,
Görüp geçti bildin mi?
Kara alaca kaplanın
Bekleyip durur bildin mi?
Bakır tasmalı ak tazım,
Koşup geçti bildin mi?
Her başta bir zenginlik
Gelip geçti bildin mi?

Gündüz, Gece

- Ak kişi, kara kişi,
Onun yok insanla işi.
- Dönmeyeni döndürürsem,
Kara taş yarıldı.

- Abla kardeş,
Biri aydınlık,
Biri karanlık.

Gece, Şafak

- Yuvarlak gök dolandı,
Tel kara taş yarıldı.

Yıl, 12 Ay, 30 Gün, 24 Saat, 60 Dakika

- Bir kuşum var,
Kuşumun on iki yuvası var,
Her yuvada otuzar yumurtası var,
Her yumurtada yirmi dörder palazı var,
Her palazının altmışar ayağı var,
Bunun cevabını bilen bulur,
Bilmeyenin ağzı açılıp kalır.

⁴⁸ Kırgız halk takvimine göre kış, Aralık, Ocak, Şubat aylarının genel adı.

(Kayıpov, 2005: 214)

Cıl, 12 Ay, 365 Kün, 8760 Saat

- 384 *Bir boz, on eki kaz,
Üç cüz altmış beş ördök,
Segiz miñ ceti cüz altmış çürök.*
(İbraimov, 1985: 225)

Cıl, 360 Kün, 24 Saat, Kün, Tün

- 385 *Abada caratılıptır bir döñgölök,
Uyası üç cüz altmış bölök-bölök.
Tünökkö cıyırma tört cumurtkalap,
Iyladı aktuu karaluu bir köpölök.*
(İbraimov, 1985: 225)

- 386 *Bir dariya içinde teptegerek,
Üç cüz altmış bölök-bölök.
Kündö cıyırma törtön bala tubat,
Biri kara, biri carık bir köpölök.*
(İbraimov, 1985: 225)

Cıl, 24 Saat, Kün, Tün

- 387 *Bir uyanın içinde turat töptögörök,
Uçtarı bar bölök-bölök.
Kündö cıyırma tört bala tuuyt,
Anın biri cartı bir köpölök.*
(İbraimov, 1985: 225)

Cıl, 12 Ay, 360 Kün

- 388 *Bir tüp çınar terek,
On eki şağı bar,
Üç cüz altmış barki bar.*
(İbraimov, 1985: 226)

Cıl, 12 Ay, 30 Kün, Kün-Tün

- 389 *Bir darak bar,
On eki şağı bar,
Otuz barki bar,
Bir cüzü ak, bir cüzü kara,
Biri kaçar, biri kubalar.*
(İbraimov, 1985: 226)

Cıl, 12 Ay, Tün, Kün

- 390 *Bir darak,
Bir darakta on eki şak,
Bir cak üzü kara,*

Yıl, 12 Ay, 365 Gün, 8760 Saat

Bir doğan, iki kaz,
Üç yüz altmış beş ördek,
Sekiz bin yedi yüz altmış bağırtlak.

Yıl, 360 Gün, 24 Saat, Gündüz, Gece

Havada yaratılmış bir tekerlek,
Yuvası üç yüz altmış parça parça.
Tüneğine yirmi dört kere yumurtlayıp,
Ağladı aklı karalı bir kelebek.

Bir nehrin içinde tostoparлак,
Üç yüz altmış parça parça.
Her gün yirmi dörder çocuk doğar,
Biri kara, biri ak, bir kelebek.

Yıl, 24 Saat, Gündüz, Gece

Bir yuvanın içinde durur toparлак,
Uçları var parça parça.
Her gün yirmi dört çocuk doğar,
Onun biri yarımı bir kelebek.

Yıl, 12 Ay, 360 Gün

Bir çınar ağacı,
On iki dalı var,
Üç yüz altmış yaprağı var.

Yıl, 12 Ay, 30 Gün, Gündüz-Gece

Bir ağaç var,
On iki dalı var,
Otuz yaprağı var,
Bir yüzü ak, bir yüzü kara,
Biri kaçar, biri kovalar.

Yıl, 12 Ay, Gece, Gündüz

Bir ağaç,
Bir ağaçta on iki dal,
Bir yanı kara,

Bir cak üzü ak.
(Kayıpov, 2005: 214)

**Cıl, 12 Ay, 30 Kün,
Aydın Karañğı-Carığı**

- 391 *Bir terek,
On eki butak,
Otuz calbırak,
On beşi kara,
On beşi ak.
Munu kim oylop tapmak?*
(İbraimov, 1985: 226)

**Cıl, 12 Ay, 30 Kün, 4 Cuma,
Andağı 7 Kün**

- 392 *Bir terek bar, anın on eki butağı bar,
Ar bir butağında otuzdan uya bar,
Ar uyada tört çımçık, cetiden cumurtka bar.*
(İbraimov, 1985: 226)

Cıl, 12 Ay, 4 Cuma, 7 Kün

- 393 *Bir terektin on eki butağı bar,
Ar budakta törttön uyası bar,
Ar uyadan cetiden cumurtka bar,
Oylongondun barısı munu tabar.*
(Taygüröñov, 1947: 95)
- 394 *Bir terek kördüm on eki butağı bar,
Ar butakta törttön uyası bar,
Ar uyanın cetiden cumurtkası bar.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 147)

**Cıl, 12 Ay, Ar Ayda 4 Cuma,
Ar Cumada 7 Kün**

- 395 *Bir terek kördüm on eki butağı bar,
Ar butakta törttön uyası bar,
Ar uyada cetiden cumurtka bar.*
(İbraimov, 1985: 226)

Cıl, 12 Ay, 30 Kün

- 396 *Bir tüp darak,
Al darakta on eki butak,
Al butakta bar otuzdan şak.*
(İbraimov, 1985: 227)

- 397 *Bir tüp gül,*

Bir yanı ak.

**Yıl, 12 Ay, 30 Gün,
Ayın Karanlığı-Aydınlığı**

Bir ağaç,
On iki budak,
Otuz yaprak,
On beşi kara,
On beşi ak,
Bunu kim düşünüp bulur?

**Yıl, 12 Ay, 30 Gün, 4 Hafta,
7 Gün**

Bir ağaç var, onun on iki budağı var,
Her budağında otuzar yuva var,
Her yuvada dört kuş, yedişer yumurta var.

Yıl, 12 Ay, 4 Hafta, 7 Gün

Bir ağacın on iki budağı var,
Her budakta dörder yuvası var.
Her yuvada yedişer yumurtası var,
Düşünenlerin hepsi bunu bulur.

Bir ağaç gördüm, on iki budağı var,
Her budakta dörder yuvası var,
Her yuvada yedişer yumurtası var.

Yıl, 12 Ay, 4 Hafta, 7 Gün

Bir ağaç gördüm on iki budağı var
Her budakta otuzar yuvası var,
Her yuvada yedişer yumurta var.

Yıl, 12 Ay, 30 Gün

Bir ağaç,
O ağaçta on iki budak,
O budakta var otuzar dal.

Bir gül,

*Bir t p g ld n on eki  ağı bar,
On eki  anın
Otuzdan bulbulu bar.*
(İbraimov, 1985: 227)

Bir g l n on iki dalı var,
On iki dalının
Otuzar bülbülü var.

398 *Düynögö boluption bir bay terek,
B t butağı kavhardan bolso kerek.
Bir terektin on eki butağı bar,
Anın otuzdan calbırağı bar.*
(İnv. No.706/332)

Dünyada varmış bir kutsal kavak,
Bütün budağı kavhardan (?) olsa gerek.
Bir kavağın on iki budağı var,
Onun otuzar yaprağı var.

**Cıl, 12 Ay, 30 K n,
Be  Ubak Namaz**

**Yıl, 12 Ay, 30 Gün,
Be  Vakit Namaz**

399 *Bir t p darak,
Al darakta bar on eki butak.
Ol butakta bar otuzdan  ak,
Al  akta bar be -be ten g l.*
(İbraimov, 1985:227)

Bir ağaç,
O ağaçta var on iki budak,
O budakta var otuzar dal,
O dalda var beşer g l.

12 Ay, 48 Cuma, 365 K n, Bir Cıl

12 Ay, 48 Hafta, 365 Gün, Bir Yıl

400 *On eki bürküt,
Kırk segiz karga,
   c z altımı  be   im ik,
Baarı birigip bir cumurtka tuuptur.*
(İbraimov, 1985: 227)

On iki kartal,
Kırk sekiz karga,
   yüz altımı  be  serçe,
Hepsi toplanıp bir yumurtada doğmuş.

**Cıl, 12 Ay, 360 K n, 2 Ayt
Namaz, 48 Cuma**

**Yıl, 12 Ay, 360 Gün, 2 Bayram
Namaz, 48 Hafta**

401 *Bir daattın salaasında,
On eki ilegilek uyası.
360 tür balası,
2 alası sarası,
2 kem 50 daanası.*
(İbraimov, 1985: 227)

Bir beyin vadisinde,
On iki leylek yuvası,
   yüz altımı  cins yavrusu,
İki seçkini,
Elliden iki eksik.

**Cıl, 360 K n, Bir Aydağı 30 K n,
48 Cuma**

Yıl, 360 Gün, 30 Gün, 48 Hafta

402 *Bir lek-lektin uyasında,
360 balası bar,
30 daanası bar,
48 kara ku ka  balası bar.*
(İbraimov, 1985:227)

Bir leyleğin yuvasında,
360 yavrusu var,
30 ustası var,
48 kara sığırcık yavrusu var.

12 Ay, 48 Cuma, 5 Ubak Namaz

12 Ay, 48 Hafta, 5 Vakit Namaz

403 *On eki lag-lag uyası,
48 anın balası,*

On iki leylek yuvası,
Kırk sekiz onun yavrusu,

İçinde 5 daanası.
(İbraimov, 1985: 228)

12 Ay, 30 Kün

404 *Bir terekte on eki nooda,
Bir noodada otuz calbırak.*
(İbraimov, 1985: 228)

405 *Üygö kiret,
Cinime te tiyet,
Tayak menen ursam,
Tayagım tiybeyt.*
(İnv. No.706/328)

**12 Ay, 30 Kün,
Aydın Karañğı-Carığı**

406 *On eki orok,
Otuz çalgı,
Carmısı kara, carmısı ak.*
(İbraimov, 1985: 228)

407 *On eki orok,
Otuz bıçak.
Carmısı kara,
Carmısı ak.*
(İnv. No.706/329)

408 *On eki buva, otuz şak,
On beşi kara, on beşi ak.*
(İbraimov, 1985: 228)

12 Ay

409 *On eki bir tuugan,
Alardı kim tuugan?*
(İbraimov, 1985: 228)

Cıl, 12 Ay, 4 Cuma

410 *Bir koyum bar,
Anın on eki kozusu bar,
Ar birinin törttön müçösü bar.*
(İbraimov, 1985: 228)

**Cıl, 12 Ay, 30 Kün, 48 Cuma
360 Kün**

411 *Bir boz, on eki kaz,
Otuz ördök, kırk segiz çürök,
Üç cüz altmış dürsedep.*

İçinde beş tanesi.

12 Ay, 30 Gün

Bir kavakta on iki filiz,
Bir filizde otuz yaprak.

Eve girer,
Beni kızdırır,
Sopa ile vursam
Sopam değmez.

**12 Ay, 30 Gün,
Aym Karanlığı- Aydınlığı**

On iki orak,
Otuz tırpan,
Yarısı kara, yarısı ak.

On iki orak,
Otuz bıçak.
Yarısı kara,
Yarısı ak.

On iki budak, otuz dal,
On beşi kara, on beşi ak.

12 Ay

On iki kardeş,
Onları kim doğurmuş?

Yıl, 12 Ay, 4 Hafta

Bir koyunum var,
Onun on iki kuzusu var,
Her birinin dörder uzvu var.

**Yıl, 12 Ay, 30 Gün, 48 Hafta,
360 Gün**

Bir doğan, on iki kaz,
Otuz ördek, kırk sekiz bağirtlak,
Üç yüz altmış pat pat.

(İbraimov, 1985: 228)

Cıl, Cay, Kış, 12 Ay, 30 Kün

- 412 *Bir darak bar,
On eki şağı bar,
Otuz börkü bar,
On eki şaktın
Altoo kara, altoo ak.*
(Taygüröñov, 1947: 96)

**60 Minut, 30 Kün,
Aydın Karañğı-Carığı**

- 413 *Altmış calbırak, otuz şak,
Carımı kara, carımı ak.*
(İbraimov, 1985: 229)

30 Kün, Aydın Karañğı-Carığı

- 414 *On beş darak,
On beş bak,
On beşi kara,
On beşi ak.*
(İbraimov, 1985: 229)

Sanaa, 12 Ay, Öz Denesi, Tapkan Kişi

- 415 *Bazardan sarı sandık aldım,
On eki açkıç menen kilitin saldım.
Altın sandık,
Altın sandık içinde kümüş catır,
Anı tapkan akılman baatır.*
(İbraimov, 1985:229)

1 Ay, 30 Kün

- 416 *Bir palek, otuz andelek.*
(İbraimov, 1985: 229)
- 417 *Bir tüp palek,
Bir tüp palekte otuz andelek.*
(İnv. No.706/331)

7 Cuma, 12 Ay, 30 Kün, Ay, Kün

- 418 *Kaalasañ tabışmaktan söz baştayıp,
Caralgan tepdeşsiz baatır cayıp,
Baatırdın başı ceti, kolu on eki,
Otuzdan mancası bar kolu sayıp,
Cıyırma tört kulağı bar bir başında,
Coldoş bolup cüröt anın kim kaşında?*

Yıl, Yaz, Kış, 12 Ay, 30 Gün

Bir ağaç var,
On iki dalı var,
Otuz börkü var,
On iki dalının
Altısı kara, altısı ak.

**60 Dakika, 30 Gün,
Ayın Karanlığı-Aydınlığı**

Altmış yaprak, otuz dal,
Yarısı kara, yarısı ak.

30 Gün, Ayın Karanlığı-Aydınlığı

On beş ağaç,
On beş bahçe,
On beşi kara,
On beşi ak.

Düşünce, 12 Ay, Vücut, Bulan Kişi

Pazardan sarı sandık aldım,
On iki anahtarla kilit vurdum,
Altın sandık,
Altın sandık içinde gümüş yatar,
Onu bulan zeki bahadır.

1 Ay, 30 Gün

Bir sap, otuz kavun.

Bir küme sap,
Bir küme yaprakta otuz kavun.

7 Hafta, 12 Ay, 30 Gün, Ay, Güneş

İstersen bilmededen söze başlayarak,
Yaratılmış eşsiz bahadır yaşayıp,
Bahadırın başı yedi, kolu on iki,
Otuzar parmağı var,
Yirmi dört kulağı var,
Kimyoldaş olup yürür onun yanında?

*Biri altın, biri km ordeni,
Kim tabat tabımaktı murda degi?
(Inv. No.706/331)*

Biri altın, biri gümüş nianı
Kim bilir bilmeceyi önce?



2.BİTKİLERLE İLGİLİ BİLMECELER

a.Ağaçlar

- | Darak | Ağaç |
|---|---|
| 419 <i>Başı bar, baskanga ayacı çok,
Kolu bar, karmagan tayacı çok.</i>
(Kayıpov, 2005: 215) | Başı var, yürümeye ayağı yok,
Eli var, tutmaya bastonu yok. |
| 420 <i>Caydın küünü kiygenin,
Kıştın küünü çeçingen.</i>
(Ibraimov, 1985: 90) | Yazın giyinir,
Kışın soyunur. |
| 421 <i>Caydın küünü çaşıl kilem camınat,
Kıştın küünü kilemi çok kamıgat.</i>
(İnv. No.706/145) | Yaz günü yeşil kilim serilir,
Kış günü kilimi yok kederlenir. |
| 422 <i>Uzun uzun boyu bar,
Kuramaluu tonu bar.</i>
(İnv. No.706/145) | Uzun uzun boyu var,
Alaca elbisesi var. |
| Tal | Dal |
| 423 <i>Bir arıktan kırk koy suu içet.</i>
(Ibraimov, 1985: 90) | Bir arktan kırk koyun su içer. |
| Terek | Kavak Ağacı |
| 424 <i>Cıl sayın uzara beret,
Al imaratka kerek.</i>
(Ibraimov, 1985: 90) | Her sene uzayıverir,
O inşaata gerekli. |
| 425 <i>Abdille con tik turat,
Baldarı çekek urat.</i>
(Mukambayev, 2009: 1038) | Abdile can dik durur,
Çocukları sekerek vurur. |
| Karagay | Köknar |
| 426 <i>Cayında ısıktı degdeyt,
Kışında suuktu sezbeyt,
Kiygeni çaşıl cibek,
Cayı kışı tük çeçpeyt.</i>
(Sadıkulova, 2014: 389) | Yazın sıcaklığı istemez,
Kışın soğluğu hissetmez,
Giydiği yeşil ipek,
Yaz kış tüy dökmez. |
| 427 <i>Cayında ısıktı degdeyt,
Kışında suuktu sezbeyt,
Kiygeni çaşıl cibek,
Cayı kışı tük çeçpeyt.
Tarbagay tikken murut,</i> | Yazın sıcaklığı istemez,
Kışın soğluğu hissetmez,
Giydiği yeşil ipek,
Yaz kış tüy dökmez.
İri diken bıyığını, |

Ömür boyu koyboyt kırıp.
(İnv. No.706/148)

Toburçak

428 *Toodon top tüştü,*
Butu kolu çok tüştü.
(İnv. No.706/149)

Arça

429 *Cıl mezgilin ılgabas,*
Kıştır caydır kurgabas.
(İbraimov, 1985: 91)

430 *Suu içüünü süybögön,*
Kuuragandı bilbegen.
(İbraimov, 1985: 91)

431 *Kara toonun borunda,*
Kara bürgüt oturat,
Murutuga muz toñup,
Burulalbay oturat.
(Dor, 1982: 154)

432 *Kurgabayt da, kuurabayt,*
Cayı dağı, kışı da.
Dayım ketpey saktalat,
Burkuragan cıtı da.
(İnv. No.706/144)

Çöp

433 *Cazında carıkka keldi,*
Küzündö üşüp öldü.
(İbraimov, 1985: 91)

434 *Kışında körünböy kalat,*
Cazında kögörüp alat.
(İbraimov, 1985: 91)

Elka

435 *Toogo ösüp, üygö kiret,*
Cılına bir sep kiyret.
(İnv. No.706/151)

Çiy

436 *Suuruldum suvanga tüştüim,*
Otuz eki kiltakka tüştüim.
(Mukambayev, 2009: 1341)

Ömür boyu kazımaz.

Çam Kozalağı

Dağdan top düştü,
Eli ayağı yok düştü.

Ardıç

Her mevsimde seçilmez,
Yaz kış kurumaz.

Su içmesini sevmeyen,
Kurumayı bilmeyen.

Kara dağın yamacında
Kara kartal oturur,
Bıyığı buz tutarak,
Dönmeden oturur.

Kurumaz, tükenmez,
Yaz ve kış.
Daima saklar,
Boram boram kokusunu.

Ot

Baharda dünyaya geldi,
Güzün üşüyüp öldü.

Kışın görünmez,
Baharda yeşillenir.

Çam/Noel Ağacı

Dağda yetişip, eve girer,
Her yıl süslenir.

Çiğ/Hasır Otu

Söküldüm tohuma düştüm,
Otuz iki tuzağa düştüm.

437 *Sel sel, sel kelet,
Segiz teke bir kelet.
Müyüzdörü kaykayat,
Sakaldarı paypayat.*
(Kayıpov, 2005: 215)

Sel sel sel gelir,
Sekiz teke birden gelir,
Boynuzlarını diker,
Sakallarını uzatır.

438 *Men cerimde ekende,
Cerdin sakal bı edem.
Men cerimden ketkende
Cetip bolup kün boldu.*
(Dor, 1982: 171)

Ben yerimde bittiğimde,
Yerin sakalı idim.
Ben yerimden gittiğimde
Yetişip gün oldu.

439 *Öyüzgünün cılkısı,
Kayçı kulak karala,
Büyüzgünün cılkısı,
Topçu kulak torala,
Tebişet da çabişat,
Kıl kuyrugunu salışat.*
(Dor, 1982: 171-172)

Öte tarafın yilkısı,
Dik kulak kara benekli.
Beri tarafın yilkısı,
Düğme kulak kır benekli,
Tepişirler de koştururlar,
Kıl kuyruğunu salarlar.

440 *Cerimde cek elem,
Celindegen bek elem,
Belim buup minday boldum,
Belim içke kınday boldum.*
(Taygüröñov, 1947: 98)

Yerimde tek idim,
Sallanan bey idim,
Belim bağlanarak böyle oldum,
Belim ince kın gibi oldum.

441 *Arı beri too,
Orto ceri sarı too.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 74)

Öte yeri dağ,
Orta yeri sarı dağ.

442 *Men cerimnde ceer elem,
Ceeren kaşka bee elem,
Suuruldum subanga tüştüm,
Otuz eki kiltakka tüştüm.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 75)

Ben yerimde tek idim,
Kızıl akıtmalı kısrak idim,
Sürüldüm tohuma düştüm,
Otuz iki tuzağa düştüm.

443 *Seki seki seki taş,
Seki taşın üstündö,
Seksan koydun izi bar.*
(Tokombayeva, 1987: 211)

Seki seki seki taş,
Seki taşın üstünde,
Seksan koyunun izi var.

Çiydin Başı

444 *Sel-sel, sel kelet,
Segiz teke bir kelet.
Sakaldarın baypaytıp,
Müyüzdörün kaykaytıp.*
(İbraimov, 1985: 92)

Çiğ Başı

Sel sel sel gelir,
Sekiz teke birden gelir,
Sakallarını sallayarak,
Boynuzlarını dikerek.

Çırmalğan Çiy

445 *Örüüdö kooz,*

Sarılan Kamış

Durduğunda güzel,

Köçköndö booz.
(Taygüröñov, 1947: 92)

446 *Kongondo kooz,*
Köçköndö booz.
(İnv. No.706/186)

447 *Caysam köldöy,*
Cıysam cendey.
(İnv. No.706/186)

448 *Men bukarga barıp pul boldum,*
Buurul sakal kul boldum,
Kırıldım kıpçakka,
Tüştüm kırk eki tuzakka.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 87)

449 *Cerden çıkkın cek elem,*
Celpildeggen bek elem,
Kırğa çıgıp kırıldım,
Kırk tuzakka ilindim.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 87)

Kışta Kalgan Çöp

450 *Muz üstündö muñduu bala çiñgildik,*
Kar üstündö karın bala çiñgildik.
(Mukambayev, 2009: 1062)

Çiy Tokuu

451 *Arkı öyüzdün cılkısı,*
Şaka şuka tebişet,
Berki öyüzdün cılkısı,
Baka buka tebişet.
(İnv. No.706/187)

452 *Öyüzgö ayıldın atı,*
Topçu kulak tor ala,
Büyüzgünüñ atı,
Kayçı kulak karala.
Kabışat da tebişet,
Kıl kuyrugun salışat.
(İnv. No.706/187)

Çiydi Tokuugan Cip

453 *Kiçine gana kel eçkim,*
Kıya kıya col baştayt.
(İnv. No.706/188)

Göçtüğünde hamile.

Konduğunda güzel,
Göçtüğünde hamile.

Yaysam göl gibi,
Toplasam yen gibi.

Ben Buhara'ya gidip pul oldum,
Ak sakallı kul oldum,
Kırıldım Kıpçak'a
Düştüm kırk iki tuzağa.

Yerden çıkmış idim,
Sallanan bey idim,
Tepeye çıkıp kırıldım,
Kırk tuzağa takıldım.

Kışın Donan Ot

Buz üstünde kederli cingildik,
Kar üstünde küçük (?) çocuk cingildik.

Hasır Dokumak

Öte tarafın yılıkısı,
Şak şak tepişirler,
Beri tarafın yılıkısı,
Bak bak tepişirler.

Öte köyün atı,
Düğme kulak doru ala,
Beri tarafın atı,
Dik kulaklı kara ala.
Dövüşür ve tepişirler,
Kıl kuyruğunu salarlar.

Çiği Dokuyan İp

Küçücük kel keçim,
Yan yan yol gider.

Çiydin Boosu, Taşları

454 *Ol etegim beş taş,
Bul etegim beş taş,
Eli toouk ce taş.*
(Mukambayev, 2009: 691)

455 *Ol üyüzdö beş taş,
Bul üyüzdö beş taş,
Ortosunda beş taş.*
(Mukambayev, 2009: 981)

456 *Öyüzgünün cılkısı,
Öyüz öydö cılkısı,
Büyüz öydö kuyukkan,
Topçu kulak boz uyuk,
Ayday albay buyukkan.*
(İnv. No.706/187)

Şıbak

457 *Mal can için erte bışkan kaysı tamak,
Cer carıp, çüçkürtüp cıtı burap.*
(İbraimov, 1985: 93)

Kuuray

458 *Erbegey serbegey,
Eşik açıp kirbegey.*
(İbraimov, 1985: 93)

459 *Üygö basıp kirbegey,
Eki caktı berbegey.*
(Mukambayev, 2009: 1216)

460 *Erbegeyden serbegey,
Eki caktı bilbegey.
Üygö basıp kirbegey,
Eki caktı berbegey.*
(İbraimov, 1985: 93)

Kurtka

461 *Oydo kızıl kömöç catat.*
(Dor, 1982: 157)

Ölöñ

462 *Tabılgı tartsam,
Too bekiyt.*
(İnv. No.706/149)

Hasır Bağları, Taşları

O eteğim beş taş,
Bu eteğim beş taş,
Eli tavuk ve taş.

O tarafta beş taş,
Bu tarafta beş taş,
Ortasında beş taş.

Öte tarafın yilkısı,
Öte evde yilkısı,
Beri evde kaybolmuş,
Düğme kulak boz oyuk,
Süremeyip şaşırımış.

Pelin Otu

Hayvanlar için sabah pişen hangi yemek,
Yer yarılıp, aksırır koku salarak.

Kuray Bitkisi

Küçük küçük duran,
Kapı açıp girmeyen.

Eve yürüyüp girmeyen,
İki yanı çarpmayan.

Küçük küçük duran,
İki yanı yetmeyen,
Eve yürüyüp girmeyen
İki yanı çarpmayan.

Kurtka Otu

Ovada kızıl ekmek var.

Nemçe Saparnası

Ağaç çeksem,
Dağ kapatır.

Ro

463 *Cerden çıktı şaylanıp,
Sagaktarın baylanıp.*
(İnv. No.706/149)

464 *Cerden çıgat calmanıp,
Sakal başın karmanıp.*
(İnv. No.706/149)

**Cañgak Cıgaçı,
Calbırağı, Danegi**

465 *Atası uzun sarı,
Enesi celpiş tabak,
Balası baldan mayluu.*
(İbraimov, 1985: 93)

Tersken, Tülkü, Balık

466 *Cer üstündö cetim bala diñgildik,
Kar üstündö karıp bala diñgildik,
Muz üstündö musaapır bala diñgildik.*
(İbraimov, 1985: 93)

Çıçırkanak, Şilbi, Kızıl Kuuray

467 *Tırmaak kız,
Iylaak kız,
Çırğaak kız.*
(İbraimov, 1985: 93)

b. Sebzeler**Kürüç**

468 *Adıraşman aktadı,
Ak töögö cüktödü.*
(İbraimov, 1985: 96)

469 *Adıraşman aktadım,
Ak töögö cüktödüm.*
(İnv. No.706/161)

470 *Cer tagıda celer taş.*
(İbraimov, 1985: 96)

471 *Kümüş müyüz tekeçer,*

Ro Bitkisi

Yerden çıktı tüylenerek,
Gerdanını bağlayarak.

Yerden çıkar tüylenerek,
Sakalını başını tutarak.

**Ceviz Ağacı
Yaprağı, Tanesi**

Babası uzun sarı,
Anası çarpık tabak,
Çocuğu baldan tatlı.

Tersken⁴⁹, Tilki, Balık

Yer üstünde yetim çocuk dingildik,
Kar üstünde garip çocuk dingildik,
Buz üstünde yurtsuz çocuk dingildik.

Yalancı İğde, Hanımeli, Kızıl Kuray

Kaşınan kız,
Ağlak kız,
Yaygaracı kız.

Pirinç

Nazar otu ayıkladı,
Ak deveye yükledi.

Nazar otu ayıkladım,
Ak deveye yükledim.

Yer rafında küçük taş.

Gümüş boynuzlu teke,

⁴⁹ Bozkırda yetişen bir çalı, ot türü.

- Kündö turup suu içer.
Altın müyüz tekeçer,
Ayda turup suu içer.*
(İbraimov, 1985: 96)
- Her gün su içer,
Altın boynuzlu teke,
Her ay su içer.
- 472 *Küümüş müyüzdüü tekeçer,
Kün astında suu içer.
Altın müyüzdüü tekeçer,
Ay astında suu içer.*
(Kayıpov, 2005: 217)
- Gümüş boynuzlu teke,
Güneş altında su içer,
Altın boynuzlu teke,
Ay altında su içer.
- 473 *Seksen küünü sabakta,
Tokson küünü tabakta.*
(İbraimov, 1985: 96)
- Seksen gün sazlıkta,
Doksan gün tabakta.
- 474 *Tüşö albay bir nar turar too başında,
Kırkalbay, eç kim barbayt arkasınan.
Turat eken kündüz-tündür suu içinde
Bolgon soñ mekeni suu, çaşayt eken al üşüböy.*
(İbraimov, 1985: 96)
- Çökmeyen bir deve durur dağ başında,
Uzanmadan kimse varamaz arkasından.
Durur imiş gece gündüz su içinde,
Olurmuş son mekânı su, yaşarmış
üşümeden.
- 475 *Şuu şuu kamıştın başı,
Altın egerdin kaşı,
Onu tapkan cigittin
Cüz ciyirme çeşi.*
(Mukambayev, 2009: 1134)
- Hış hış kamışın başı,
Altın eyerin kaşı,
Onu bulan yiğidin,
Yüz yirmidir yaşı.
- 476 *Kurgasa suuda çöldögön,
Kurgak cerde önbögön,
Özü uşunday eñ sonun,
Önüp çıgat kölmödön.*
(Taygüröñov, 1947: 97)
- Kurusa suda susayan,
Kurak yerde bitmeyen,
Özü böyle en güzelin,
Yetişir gölcükten.
- 477 *Suu dep añkap çöldögön,
Kurgak cerge önbögön,
Önüp çıgat kölmödön,
Bir talı sınıp ölbögön.*
(İnv. No.706/161)
- Su diye çok susayan,
Kurak yerde büyümeyen,
Yetişip gölcükten
Bir dalı kırılıp ölmeyen.
- 478 *Öödölöp suunu içinde ösöt,
Özün anda cakşı sezet.
Bışkan kezde kişiler
Cadırap canı kalbay çeşet,
Surasam abam bilbey koydu,
Anın atın emne deşet?*
(İnv. No.706/162)
- Yukarıya doğru suyun içinde büyür,
Orada farkına varırsın.
Piştiği vakit insanlar
Keyifle sevinerek yerler.
Sorsam annem bilemedi,
Onun adına ne derler?
- Şah**
- 479 *Al öyüzdün cılkısı,
Bul öyüzdün cılkısı,
Kıl kuyrugun salışat.*
- Çeltik**
- Öte tarafın yilkısı,
Beri tarafın yilkısı,
Kıl kuyruğunu yarıştırlar.

(İbrahimov, 1985: 99)

480 *Bizdin üydö kırk kız bar,
Kırkının (teñ) bigizi bar.*
(İbrahimov, 1985: 99)

Bizim evde kırk kız var,
Kırkının da tığı var.

481 *Kiçinekey kızım bar,
Köçügündö kılı bar.*
(İbrahimov, 1985: 99)

Küçücük kızım var,
Kıçında kılı var.

482 *Suu dep añkap çöldögön,
Kurgak çerger önbögön.
Önüp çıgat kölmödön
Bir talı sınıp ölbögön.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 79)

Su diye susayan,
Kurak yerde bitmeyen.
Yetişir gölcükten
Bir dalı kırılıp ölmeyen.

Şalının Murutu

483 *Al öyüzdün cılkısı,
Bul öyüzdün cılkısı,
Kıl kuyrugun salışat.*
(İnv. No.706/161)

Çeltiğin Tüyleri

Öte yerin yılıksı,
Beri yerin yılıksı,
Kıl kuyruğunu salarlar.

Kürüç, Buuday

484 *Kümuş müyüz tekeçer,
Kündö turup suu içer.
Altın müyüz tekeçer,
Ayda turup suu içer.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 80)

Pirinç, Buğday

Gümüş boynuzlu teke,
Her gün su içer,
Altın boynuzlu teke,
Her ay su içer.

Kara Soylok

485 *Kızım bar,
Çaçı çok,
Bir kılı bar.*
(İnv. No.706/148)

Yabani Yulaf

Kızım var,
Saçı yok,
Bir kılı var.

Piyaz

486 *Alasa gana boyu bar,
Altı kabat tonu bar.*
(İbrahimov, 1985: 98)

Soğan

Alçacık boyu var,
Altı kat donu var.

487 *Kiçinekey boyu bar,
Ceti kabat tonu bar.*
(Taygüröñov, 1947: 97)

Küçücük boyu var,
Yedi kat donu var.

488 *Kiçinekey boyu bar,
Miñ bir eki tonu bar.*
(İnv. No.706/181)

Küçücük boyu var,
Bin bir iki donu var.

489 *Kiçine gana boyu bar,*

Küçücük boyu var,

- Kabat kabat tonu bar.*
(İnv. No.706/180) Kat kat donu var.
- 490 *Kiçinekey tiiyünçök,
Körö koyup süyünsök.*
(İnv. No.706/180) Küçücük bohçacık,
Körüp sevinsek.
- 491 *Kat kat tonduu,
Ukum boyluu.*
(İnv. No.706/180) Kat kat donlu,
Ufak boylu.
- 492 *Kat kat tonduu,
Bastek boyluu.*
(İnv. No.706/179) Kat kat donlu,
Alçak boylu.
- 493 *Bepbelekey boyu bar,
Ceti kabat tonu bar.*
(İbraimov, 1985:98) Küçücük boyu var,
Yedi kat donu var.
- 494 *Pastek boyluu,
Toguz tonduu.*
(İbraimov, 1985: 98) Alçak boylu,
Dokuz donlu.
- 495 *Capsız boyluu,
Toguz tonduu.*
(Sadikulova, 2014: 394) Ufak boylu,
Dokuz donlu.
- 496 *Özü bir karış,
Sakalı miñ karış.*
(İnv. No.706/180) Kendi bir karış,
Sakalı bin karış.
- 497 *Tokson kabat tonu bar,
Togolok tartkan boyu bar.*
(İbraimov, 1985: 98) Doksan kat donu var,
Yuvarlak duran boyu var.
- 498 *Cer tübündö ceyren at,
Ceyren attı soygondo,
Cer tepkilep ıylap cat.*
(İbraimov, 1985: 98) Yer dibinde doru at,
Doru atı kestiğinde,
Yeri tekmeleyip ağlayıp yat.
- 499 *Bar bar eken bar eken,
Barmaktarı on eken,
Kuyrugunda halı bar,
Kuralaydan tonu bar.*
(Dor, 1982: 165) Varmış, varmış,
Parmakları onmuş
Kuyruğunda beni var,
Alacadan donu var.
- 500 *Katar katar tonu bar,
Betegedey boyu bar.*
(İnv. No.706/180) Sıra sıra donu var,
Betege⁵⁰ otu kadar boyu var.
- 501 *Urpay sekpey adamdı ıylatat.*
(İnv. No.706/180) Korkusuz insanı ağlatır.

⁵⁰ Genellikle koyunlar ve atlar için yem olarak kullanılan yabancı ot.

502 *Eki tüstö boyu bar,
Kızıldan katar tonu bar.*
(İnv. No.706/150)

İki renkli boyu var,
Kızıldan katlı elbisesi var.

Sabiz

Havuç

503 *Denesin cerge çaşırgan,
Sabagın cerden aşırğan.*
(İbraimov, 1985: 98)

Gövdesini yere saklamış,
Sapını yerden aşırmış.

504 *Kazdım kazdım,
Altın kazık taptadım.*
(İnv. No.706/182)

Kazdım, kazdım,
Altın kazık buldum.

505 *Cer astında altın kazık.*
(İbraimov, 1985: 98)

Yer altında altın kazık.

506 *Özü bir kariş,
Sakalı on kariş.*
(Mukambayev, 2009: 461)

Kendi bir kariş,
Sakalı on kariş.

507 *Cer aldında temir kazık.*
(İnv. No.706/181)

Yer altında demir kazık.

508 *Cer üstündö kırk kazık.*
(İnv. No.706/181)

Yer üstünde kırk kazık.

509 *Boyu bir kariş,
Sakalı miñ kariş.*
(İnv. No.706/182)

Boyu bir kariş,
Sakalı bin kariş.

510 *Özü bir kariş,
Sakalı miñ kariş.*
(İbraimov, 1985: 98)

Kendi bir kariş,
Sakalı bin kariş.

511 *Özü bir kariş,
Sakalı eki kariş.*
(İnv. No.706/182)

Kendi bir kariş,
Sakalı iki kariş.

512 *Özü bir kariş,
Sakalı on kariş.*
(İnv. No.706/182)

Kendi bir kariş,
Sakalı on kariş.

513 *Boyu bir tutam,
Sakalı miñ tutam.*
(İnv. No.706/182)

Boyu bir tutam,
Sakalı bin tutam.

514 *Özöğü içkeri,
Özü tışkarı.*
(İnv. No.706/181)

Özü içeride,
Kendi dışarıda.

515 *Özü bir sööm,
Sakalı bir boo.*

Kendi bir kariş,
Sakalı bir parça.

- (İnv. No.706/182)
- 516 *Kiçine gana sarı kişi,
Özü içkeri, sakalı tışkarı.*
(İbraimov, 1985: 99)
- 517 *Sarı boom içkeri,
Sakalı tışkarı.*
(İbraimov, 1985: 99)
- 518 *Sarıbay akem ilgeri,
Sakaldarı tışkarı.*
(İbraimov, 1985: 99)
- 519 *Sarıbay akem içkiri,
Sakal saamıtı tışkarı*
(Mukambayev, 2009: 770)
- 520 *Sarı balam üydö turat,
Sakalı eşikte turat,
Bir kişi karap turat.*
(İnv. No.706/180)
- 521 *Ay toodon çıgat şeylenip,
Çaçımçası beylenip.*
(Mukambayev, 2009: 1036)
- 522 *Ayımçası içkerde,
Çaçımçası tışkerde.*
(İbraimov, 1985: 99)
- 523 *Kırıp ceseñ carımı ketet,
Cuup ceseñ daamı ketet.*
(İbraimov, 1985: 99)
- 524 *Kırsañ carımı ketet,
Cuusañ daamı ketet.
Sürt canıña,
Ur kardıña.*
(İbraimov, 1985: 99)
- 525 *Ecekem içkeri,
Çaçpagı tışkarı.*
(İnv. No.706/182)
- 526 *Ecekem maasıl,
Çaç pepigi çaşıl.*
(Mukambayev, 2009: 613)
- 527 *Culup alıp ordunan,
Tonun çeçsek conunan,
Közdön çaştı çuburttu,
Körbödük minday kuruttu.*
(İnv. No.706/181)
- Küçücük sarı kişi,
Kendi içeride, sakalı dışarıda.
- Sarı urganım içeride,
Sakalı dışarıda.
- Sarıbay ağam içeride,
Sakalları dışarıda.
- Sarıbay ağam içeride,
Sakalı bıyığı dışarıda.
- Sarı yavrum evde durur,
Sakalı kapıda durur,
Bir kişi bakıp durur.
- Ey dağdan çıkar tüylenerek,
Örgüsünü bağlayarak.
- Hanımlı içeride,
Saç örgüsü dışarıda.
- Kırıp yersen yarısı gider,
Yıkayıp yersen tadı gider.
- Kırarsan yarısı gider,
Yıkarsan tadı gider,
Sürt yanına,
Vur karnına.
- Ablacığım içeride,
Saç örgüsü dışarıda.
- Ablacığım tembel,
Saç örgüsü yeşil.
- Yolup alarak yerinden,
Donunu çözsek sırtından,
Gözden yaşı akıttı,
Görmedik böyle kurutu.

- 528 *Sarı çiykil suluu kız,
Karañgı cerden üy algan.
Emne üçündür kim bilet?
Çaçı sırtta kalgan?*
(İnv. No.706/183)

Turup Suusu

- 529 *Cer tagid celer taş.*
(İnv. No.706/183)

Kızılça

- 529 *Cer astında catkan et.*
(İbraimov, 1985: 99)
- 531 *Cer astında kızıl et.*
(İbraimov, 1985: 99)
- 532 *Cer astında muştay göş.*
(İnv. No.706/162)
- 533 *Cer túbündö çaksa göş.*
(İnv. No.706/162)
- 534 *Cerge çekse köömp koydum.*
(İbraimov, 1985: 99)
- 535 *Cerge çokço göş koydum.*
(İbraimov, 1985: 99)

- 536 *Üstü caşıl,
Astı kızıl,
Cerde ösöt.*
(İbraimov, 1985: 99)

- 537 *Ayılıbızda bir nerse bar,
Cayında oynoyt çaşınmak.
Büt denesi çaşınsa da,
Kulaktarı çaşınbayt.
Kulaktarı calañ caşıl,
Boyok boyop alganday,
Elim için özü asıl,
Baldan bütüp kalganday,
Oylonboston tapkılacı,
Emne boldu bu kanday?*
(İnv. No.706/162)

Aşkabak

- 538 *Ay talaada tuulgan,
Tamagınan buulgan.*

Yanağı kırmızı güzel kız,
Karanlık yerden ev almış.
Ne içindir, kim bilir?
Saçı dışarıda kalmış?

Turp Suyu

Yer dibinde duran taş.

Pancar

Yer altında yatan et.

Yer altında kızıl et.

Yer altında yumruk kadar et.

Yer dibinde beş kilo kadar et.

Yere çuval gömdüm.

Yere püsküllü et koydum.

Üstü yeşil,
Altı kızıl,
Yerde büyür.

Köyümüzde bir şey var,
Yerinde oynar saklambaç.
Bütün vücudunu saklasa da
Kulaklarını saklayamaz.
Kulakları sadece yeşil,
Boya boyamış gibi,
Halkım için özü değerli,
Baldan yetişmiş gibi,
Düşünmeden bulun,
Bu hangisi oldu?

Bal Kabağı

Issız yerde doğmuş,
Boğazından boğulmuş.

(İbraimov, 1985: 101)

- 539 *Tamdın başında çal olturat,
Tespesi cerde turat.*
(İbraimov, 1985: 101)

Damın başında ihtiyar oturur,
Tespahi yerde durur.

- 540 *Çılbırı bar cügönü cok,
Cetelep adam cürgönü cok.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 83)

Yuları var, gemi yok,
Yedekleyen adamın koşuşu yok.

- 541 *Çılbırı bar, cügönü cok,
Birok adam cetelep cügönü cok.*
(İnv. No.706/174)

Yuları var, gemi yok,
Ama yedekleyen adamın dizgini yok.

Kapusta

- 542 *Tokson kabat tonu bar,
Togolok kelgen boyu bar.*
(İbraimov, 1985: 101)

Lahana

Doksan kat donu var,
Yuvarlak gelen boyu var.

Şalgam

- 543 *Cer tegide celer taş.*
(Mukambayev, 2009: 1262)

Şalgam

Yer altında duran taş.

Naskabak

- 544 *Kırk tonu bar,
Bir da büçüsü cok.*
(İbraimov, 1985: 100)

Bir Kabak Çeşidi

Kırk kürkü var,
Bir iliği yok.

- 545 *Kuyruğu katta dum kempir,
Başı muştay şum kempir*
(İbraimov, 1985: 100)

Kuyruğu katlı kuyruk kocakarı,
Başı yumruk gibi kurnaz kocakarı.

- 546 *Tomolok bolgon boyu bar,
Neçe kabat tonu bar.*
(İnv. No.706/177)

Toparлак olan boyu var,
Birkaç kat donu var.

- 547 *Kat kat kiygen üstünö,
Köynöktörü bırıшат.
Karmaganga ebi cok,
Kanday neme togolok?*
(İnv. No.706/178)

Kat kat giymiş üstüne,
Gömlikleri buruşur.
Tutmaya yeri yok,
Bu nasıl şey toparлак?

Boolagan Egin

- 548 *Kılkandan murutu bar,
Köp bir tuugan.
Bir neçesi birigip
Bir gana kur kurçangan.*
(İnv. No.706/157)

Bağlanan Ekin

Kılçıktan bıyığı var,
Pek çok kardeş.
Birkaçı birleşerek
Tek kuşak bağlamış.

549 *Mindegen bir tuugan,
Baarı okşoş nurdangan,
Intımagın karasañ
Bir gana kurçanan.*
(İnv. No.706/157)

Binlerce kardeş,
Hepsi benzer nurlanmış,
Birliğine bakarsan
Tek kuşak bağlanmış.

c. Meyveler

Darbız

550 *Arı kızıl, arı tattuu,
Cegen candı tañırkattı.*
(İbraimov, 1985: 97)

551 *Bir üyüm bar,
Eşiği da çok,
Teşiği da çok.
Birok içi tolo adam.*
(İbraimov, 1985: 97)

552 *Soyup catam, canı çok,
Eti kızıl, kanı çok.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 84)

553 *Köp bir tuugan,
Üylörü terezesiz, eşiksiz.
Başkalar kirbeyt,
Antkeni al üy tetiksiz.
Üydün içi kıpkızıl,
Kar üstünö mal soygondoy,
Sırtı bolso, türküm çaşıl,
Tukaba caap koygondoy.*
(İbraimov, 1985: 97)

554 *Ayagı too, bıyagı too,
Ortosonda sarı may.*
(İnv. No.706/175)

555 *Urugu içinde,
Terisi sırtında.*
(İnv. No.706/175)

556 *Tışı kök,
İçi kızıl.*
(İnv. No.706/175)

557 *Tışı kögöröt,
İçi kızarat.*
(İbraimov, 1985: 98)

Karpuz

Hem kızıl, hem tatlı,
Yiyen insanı şaşırttı.

Bir evim var,
Kapısı da yok,
Deligi de yok,
Ama içi dolu insan.

Kessem, canı yok,
Eti kızıl, kanı yok.

Birçok kardeş,
Evleri penceresiz, kapısız,
Başkaları girmez,
Çünkü o ev menteşesiz.
Evin içi kıpkızıl,
Kar üstüne hayvan kesmiş gibi,
Sırtı ise türlü yeşil,
Kadife sarınmış gibi.

O yanı dağ, bu yanı dağ,
Ortasında tereyağı.

Tohumu içinde,
Derisi sırtında.

Dışı gök,
İçi kızıl.

Dışı göverir,
İçi kızartır.

- 558 *Kesseñ, kızıl kan çıkkan,
Çapanı caşıl barkittan.*
(İnv. No.706/175)
- Kessen, kızıl kan çıkmış,
Kaftanı yeşil kadifeden.
- 559 *Özü semiz, söögü cok,
Çılbırı bar, cügönü cok,
Cetelep adam cürgönü cok.*
(İbraimov, 1985: 98)
- Özü semiz, kemiği yok,
Çılbırı var, gemi yok,
Akıllı adam dostu yok.
- 560 *Çılbırı bar, cügönü cok,
Cetelep adam cürgönü cok.
Eti semiz, mayı cok,
Terisi kalıñ, cünü cok.*
(İbraimov, 1985: 98)
- Çılbırı var, dizgini yok,
Akıllı adam dostu yok,
Eti semiz, yağı yok,
Derisi kalın, yünü yok.
- 561 *Çarbakta toptoy taş bar,
İçi tolo bışkan göş bar.
Çıñırgan ünü cok,
Çımçıp alar cünü cok.*
(Taygüröñov, 1947: 97)
- Bahçede top gibi bir taş var,
İçi dolu pişmiş et var.
Çınlayan sesi yok,
Tutmaya yünü yok.
- 562 *Kokondon kelgen koñ karga,
Butu kolu cok karga.*
(İnv. No.706/174)
- Hokand'dan gelen ekin kargası,
Eli ayağı yok karga.
- 563 *Togolok baş kördüm,
İçi tolo aş kördüm.*
(İnv. No.706/175)
- Toparлак baş gördüm,
İçi dolu aş gördüm.
- Koon**
- Kavun**
- 564 *Kök ulagım kögöndö turup semiret.*
(İbraimov, 1985: 96)
- Gök oğlağım kökende semirir.
- 565 *Balasının içinde anası bar.*
(İnv. No.706/179)
- Yavrusunun içinde anası var.
- 566 *Terisi kalıñ, cünü cok.*
(İbraimov, 1985: 96)
- Derisi kalın, yünü yok.
- 567 *Uzaktan kelgen fil,
Soorusunu til,
Meenisini bil.*
(Mukambayev, 2009: 990)
- Uzaktan gelen fil,
Sağrısını dil,
Manasını bil.
- 568 *Kaşkardan kelgen pil,
Conunan coon kayış til.*
(İbraimov, 1985: 96)
- Kaşgar'dan gelen fil,
Sırtından kalın kayış dil.
- 569 *Anciyan'dan kelgen altı pil,
Arkasınan kayış til,
Akılıñ bolso añdap bil.*
(İbraimov, 1985: 97)
- Andican'dan gelen altı fil,
Arkasında kayış dil,
Aklın varsa anlayıp bil.

- 570 *Kokondon kelgen pil,
Conunan (ortası) tasma til.
(İnv. No.706/179)* Hokand'dan gelen fil,
Ortası kayış dil.
- 571 *Kudaydın kudretinin daanası,
Balasının içinde catır enesi.
(İbraimov, 1985:97)* Tanrı'nın kudretinin delili,
Yavrusunun içinde yatar anası.
- 572 *Kudaydın kudretinin daanası,
Balasının içinde catır enesi.
Balasın öltür, enesin cerge köm!
Tiriler cana kılsañ bayganası.
(İbraimov, 1985: 97)* Tanrı'nın kudretinin delili,
Yavrusunun içinde yatar anası.
Yavrusunu öldür, anasını yere göm,
Diriler kalsın yanında.
- 573 *Men kördüm bir döbödön uzun bir col,
Şol cerde cuuşap catkan on san miñ kol,
Cigitter akılıñ bolso oylop tapkın,
Negizinde ar cagınan kayırı mol.
(İbraimov, 1985: 97)* Ben gördüm bir tepeden uzun bir yol,
Şu yerde yaklaşıyor tam bin düşman,
Yiğitler aklınız varsa düşünüp bulun,
Sonunda her yeri hazırlayın.
- 574 *Mañdayıda cırtışı,
Tamağıda kırtışı.
(İbraimov, 1985: 97)* Alnında yırtığı,
Boğazında kabuğu.
- 575 *Çılbırı bar cügönü cok,
Cetelep adam cürgönü cok.
Eti semiz, söögü cok,
Terisi kalıñ, cünü cok.
(İbraimov, 1985: 97)* Çılbırı var, gemi yok,
Yedekleyenin yürümesi yok,
Eti yağlı, kemiği yok,
Derisi kalın, yünü yok.
- 576 *Özü kandek canı cok,
Her kimga sagat kılsa,
Koydoy canı cok.
(Dor, 1982: 161)* Özü kayısı, canı yok,
Her kime verirseniz,
Koyun gibi canı yok.
- 577 *Terisi bar, tüğü cok,
Eti bar, söögü cok,
Kardı tolgon cık bala,
Bir tattuu taptım tamasa.
(Uzun, 2006: 342)* Derisi var, tüyü yok,
Eti var, kemiği yok.
Karnı tıka basa doymuş çocuk,
Bir tatlı temaşa buldum.
- 578 *Çaar ala çapan kiyip cerde catat,
Cese suusun kanat,
Kim mumu oylop tabat?
(İnv. No.706/178)* Alaca kaftan giyip yerde yatar,
İçse suya kanar,
Kim bunu düşünüp bulur?

Cüzüm

- 579 *Mitin-mitin mitiya,
Miñ cıgaçta mitiya,
Könök suusun köyköltip,*

Üzüm/Asma

- Mitin mitin mitiya,
Bin ağaçta mitiya,
Kovanın suyunu durdurup

- Köp cıgaçta mitiya.*
(İbraimov, 1985: 100)
- 580 *Pütivö, pütivö, pütivö,
Könök suusun köyköltüp,
Köp cıgaçta pütivö.*
(Mukambayev, 2009: 760)
- 581 *Enesi iyri buyru,
Balası şeker şerbet.*
(İbraimov, 1985:100)
- 582 *Enesi iyri-buyru,
Balasının tili şirin.*
(İbraimov, 1985:100)
- 583 *Atası iyri koco,
Enesi çayma çekek,
Balası şirin şeker.*
(İnv. No.706/176)
- 584 *Atası uzun içegi,
Enesi şalpañ kulak,
Balası şirin şeker.*
(İnv. No.706/176)
- 585 *Kışındağı görüstan,
Cazındağı gülüstan.*
(İnv. No.706/176)
- 586 *Cazındağı gülüstan,
Kışındağı görüstan.*
(İbraimov, 1985: 100)
- Cüzümdün Mömösü,
Sabagı, Calbragı**
- 587 *Kızının atı tattı biyke,
Atasının atı baybüküri,
Enesinin atı cayma çekek.*
(İbraimov, 1985:100)
- Karagat**
- 588 *Ülbürçökkö kan kuyup,
Üylöp talga bayladım.*
(İbraimov, 1985: 93)
- 589 *Ülpüldökkö kan kuyup,
Üyriüp talga bayladım.*
(İnv. No.706/154)
- 590 *Çüyrüm talga kan kuyup,*
- Çok ağaçta mitiya.
- Pütük, pütük pütük,
Kovanın suyuna uzanıp,
Çok ağaçta pütük.
- Anası eğri büğrü,
Yavrusu şeker şerbet.
- Anası eğri büğrü,
Yavrusunun dili şirin.
- Babası eğri hoca,
Anası dolu kova,
Yavrusu şirin şeker.
- Babası uzun bağırsak,
Anası sarkık kulak,
Yavrusu şirin şeker.
- Kış zamanı kabristan,
Bahar zamanı gülüstan.
- Bahar zamanı gülüstan,
Kış zamanı kabristan.
- Asmanın Meyvesi
Sapı, Yapağı**
- Kızının adı tatlı hanım,
Babasının adı bey kambur,
Anasının adı yassı kova.
- Frenk Üzüümü**
- Yapağa kan koyup,
Üfleyip ağaca bağladım.
- Tüylü yere kan koyup,
Bükerek dala bağladım.
- Ufak dala kan koyup

Üyrüp tartıp bayladım.
(İnv. No.706/154)

Büküp bağladım.

591 *Ülpüldökkö kan kuyup,
Üylöp talga bayladım.*

Tüylü yere kan akıtıp,
Şişirip dala bağladım.

592 *Sırtı biröö togolok,
İçinde miñ san tomolok.*
(Sadikulova, 2014: 390)

Dışı bir tane yuvarlak,
İçinde bin tane toparlak.

Ayva (Biyi)

Ayva

593 *Pas-pas boyu bar,
Mala tonu bar.*
(İbraimov, 1985: 101)

Alçacık boyu var,
Sarı kürkü var.

Ciyde

İğde

594 *Un, undun üstündö ustun.*
(İbraimov, 1985: 101)

Un, unun üstünde direk.

595 *Bir kap un,
Un içinde ustun.*
(İbraimov, 1985: 101)

Bir kap un,
Un içinde direk.

596 *Kap, kaptın içinde un,
Undun içinde ustun.*
(İnv. No.706/153)

Kap, kabın içinde un,
Unun içinde direk.

597 *Sapsarı kap, sapsarı kap,
İçinde toptolo un,
Un içinde uzunçaraak cıgaç oturat.*
(İbraimov, 1985: 101)

Sapsarı kap, sapsarı kap,
İçinde dopdolu un,
Un içinde uzunca ağaç oturur.

598 *Kızıl kap, içi cık un,
Beynesiz tigilgen,
Ortosunda ceti kırduu sutum,
Bey teşesiz çabılğan.*
(İbraimov, 1985: 101)

Kızıl kap, içi dolu un,
İğnesiz dikilen,
Ortasında yedi direğim,
Desteksiz biçilen.

599 *Tışı tondoy cıltıldayt,
İçi unday tırkirayt.*
(Mukambayev, 2009: 958)

Dışı buz gibi parıldar,
İçi un gibi öğütülür.

600 *Bir kap un bar,
Ortosunda sutum bar.*
(İnv. No.706/153)

Bir kap un var,
Ortasında direk var.

601 *Darak,
Darak başında kap,
Kap içinde un,
Un içinde ustum.*
(İnv. No.706/154)

Ağaç,
Ağacın başında kap,
Kabın içinde un,
Unun içinde direk.

Alça

- 602 *Arça terek,
Altımış butak,
Butak sayın uya,
Uya sayın cumurtka.*
(İbraimov, 1985: 101)

Anar

- 603 *Kiçine gana kutuça,
İçi tolo mukuça.*
(İnv. No.706/154)

- 604 *Tekçeme tekçe,
İçi tolo mıkça.*
(İnv. No.706/154)

- 605 *Kiçine gana tekçe,
İçi tolgon mıkça.*
(İnv. No.706/155)

- 606 *Kiçinekey mıkça,
İçi tolgon tıkça.*
(İnv. No.706/155)

- 607 *Sırtı biröo togolok,
İçinde miñ san tomolok.*
(İnv. No.706/155)

Alma

- 608 *Özü karap turat,
Karasa caynap turat.*
(İnv. No.706/155)

**Alma Cıgaçı, Calbırağı,
Alma Tikenegi**

- 609 *Atası Aalı bükür,
Enesi kaman kulak,
Kızı tatuu biykeç,
Uulu aramza börü.*
(İbraimov, 1985: 102)

Çükürü

- 610 *Cerden çıgat arıp,
Supurasın⁵¹ cayıp.*
(İbraimov, 1985: 102)

Erik

- Ardıç ağacı,
Altımış budak,
Her budakta yuva,
Her yuvada yumurta.

Nar

- Küçücük kutucuk,
İçi dolu çivicik.

- Oyuk, oyuk,
İçi dolu çivicik.

- Küçücük oyuk,
İçi dolu çivicik.

- Küçük çivicik,
İçi dolu tıkıcık.

- Dışı bir yuvarlak,
İçinde bin tane toparlak.

Elma

- Kendi bakıp durur,
Gösterişli durur.

Elma Ağacı, Yaprağı, Dikeni

- Babası Ali kambur,
Anası domuz kulak,
Kızı tatlı kızcağız,
Oğlu yaramaz kurt.

Balçuuran

- Yerden çıkar yorularak,
Supurasını yayarak.

⁵¹ Hamur için sergi (sepilenmiş olan koyun ve keçi derisinden yapılır)

- 611 *Telpegi tetiri koco,
Beli bükürü koco.*
(İnv. No.706/150)

Kalpağı ters hoca,
Beli bükük hoca.

Kalempir

Kırmızı Biber

- 612 *Biz bir top kız elek,
Şıpka ilindik,
Cipke tizildik.*
(İbraimov, 1985: 101)

Biz bir grup kız idik,
Tavana asıldık,
İpe dizildik.

- 613 *Çım çım çımurekey piyelem.*
(Mukambayev, 2009: 1098)

Bir tutam küçük kâsem.

- 614 *Kızıl too,
Oozu bütöö.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 129)

Kızıl dağ,
Ağzı kapalı.

- 615 *Bara bara uzarat,
Başı muştumday kızarat.*
(İnv. No.706/177)

Gide gide uzar,
Başı yumruk olup kızarır.

- 616 *Uzun uzun uzarat,
Başı muştumdat bolup kızarat.*
(İnv. No.706/177)

Uzun uzun uzar,
Başı yumruklanıp kızarır.

- 617 *Kiçinekey boyu bar,
Kırmızıdan tonu bar.*
(İnv. No.706/177)

Küçücük boyu var,
Kırmızıdan donu var.

Kartoşka

Patates

- 618 *Cer altında töldögön,
Tölün özü bölbögön.*
(İbraimov, 1985: 102)

Yer altında döllenen,
Dölün özü bölünmeyen.

- 619 *Terisi bar, söög çok.*
(İnv. No.706/178)

Derisi var, kemiği yok.

- 620 *Cer turat orop-kurçap belin buup,
Köçüğü cer altında bala tuup.
Kün körböy cer tübündö tuup kelet,
Şondo da adamzatka payda beret.*
(İbraimov, 1985:102)

Yerde durur beline kemer bağlayıp,
Kalçası yer altında çocuk doğurur.
Işık görmez yer dibinde doğup gelir,
Böylece insanoğluna fayda verir.

- 621 *Özü semiz, mayı çok,
Terisi bar, söögü çok.*
(İbraimov, 1985: 102)

Özü semiz, yağı yok,
Derisi var, kemiği yok.

- 622 *Kazısı bar, eti çok,
Terisi bar, cünü çok.*
(İnv. No.706/178)

Karın yağı var, eti yok,
Derisi var, yünü yok.

623 *Terisi cuka, cünü çok,
Eti appak, mayı çok,
Cata berip semirgen,
Canına koygon cemi çok.
Cay menen kış ötsö da,
Bir kalıpta kardı tok.*
(Taygüröňov, 1947: 96)

Apiyim

624 *Kulaktan kötörüp munu sıylayt,
Betin tutıp ıylayt,
Munun çaşına adam cırgayt.*
(İbraimov, 1985:103)

625 *İyip ketip süt beret,
Bayıp ketip dan beret.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 77)

Kızgaldak

626 *Talaaga kilem caydım.*
(İbraimov, 1985: 91)

627 *Uzun uzun uç alat,
Uçu muştumday kızarat.*
(İnv. No.706/149)

Pahta menen Cigit (Pahta Tazalooçu Zavod)

628 *Ak toom arı aştı,
Kara toom beri aştı.*
(İbraimov, 1985: 105)

629 *Birden bıyagına çigit caayt,
Birden bıyagına pazta caayt.*
(İnv. No.706/204)

630 *O toonun cagina kar caap,
Ber cagında kurgak cay.*
(İbraimov, 1985:104)

631 *Bir zoo bar:
Bir cagınan kar caayt,
Bir cagina möndür caayt.*
(İbraimov, 1985: 104)

632 *Bir zoonun ar cagina kar caayt,
Bir cagina möndür caayt.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 96)

633 *Bir too bar:*

Derisi ince, yünü yok,
Eti bembeyaz, yağı yok,
Yatıverir, semirir,
Yanına koyduğu yemi yok,
Baharla kış geçse de,
Bir kalıpta karnı tok.

Haşhaş

Kulağından tutulup ikram edilir,
Yüzünü yırtıp ağlar,
Bunun gözyaşına insan eğlenir.

Eğilir süt verir,
Sütten kesilir, ekin verir.

Haşhaş

Tarlaya kilim yaydım.

Uzun uzun sivrilir,
Ucu mor gibi kızarır.

Pamuk ile Pamuk Tohumu (Pamuk Ayıklayıcı Fabrika)

Ak dağım öteye aştı,
Kara dağım beriye aştı.

Birden öte yanına çekirdek yağar,
Birden beri yanına pamuk yağar.

O dağın bir yanına kar yağar,
Bir yanında kurak yer.

Bir kaya var,
Bir yanına kar yağar,
Bir yanına dolu yağar.

Bir kayanın ötesine kar yağar,
Berisine dolu yağar.

Bir dağ var,

*Bir cagina kar caayt,
Bir cagina möndür caayt.*
(İbraimov, 1985: 104)

Bir yanına kar yağar,
Bir yanına dolu yağar.

634 *Bir cagina camgır caayt,
Bir cagina kar caayt.*
(İbraimov, 1985: 104)

Bir yanına yağmur yağar,
Bir yanına kar yağar.

635 *Bir baatır bar eki oozduu,
Bir cagınan kar caayt,
Bir cagınan möndür caayt.*
(İbraimov, 1985: 104)

Bir bahadır var, iki ağızlı,
Bir yanından kar yağar,
Bir yanından dolu yağar.

636 *Tovdun bir cagina kar caayt,
Bir cagina dömbür caayt.*
(İbraimov, 1985: 104)

Dağın bir yanına kar yağar,
Bir yanına dolu yağar.

Pahta, Anın Kosegi, Çigitteri, Bulası

637 *Bir tüp giye,
Bir tüp giyede otuz eki uya,
Otuz eki uyada on eki tukum,
O düynögö yem, bu düynögö yem gerek.*
(Mukambayev, 2009: 1234)

Pamuk, Koza, Tüyleri

Bir küme giye (?),
Bir küme giyede otuz iki yuva,
Otuz iki yuvada on iki yumurta,
O dünyaya yem, bu dünyaya yem gerek.

Cañgak

638 *Ar tarabı taş,
Ortosunda bışkan aş.*
(İbraimov, 1985: 101)

Ceviz

Her tarafı taş,
Ortasında pişmiş aş.

639 *Cıgaç sandık togolok,
İçi tolo aş bolot.*
(İbraimov, 1985: 101)

Ahşap sandık yuvarlak,
İçi dolu aş olur.

640 *Alistan karasam, aņgır-tüñgür,
Canına barsam, kapkaluu kara temir.*
(Mukambayev, 2009: 950)

Uzaktan baksam, kırışik buruşuk,
Yanına varsam, sağlam kara demir.

641 *Alistan karasam, aņgır-düñgür,
Canına barsam, kapkaluu kara temir,
Tatıp koysom, tap tattuu.
Kiçinekey kutuca,
İçinde töönünü butuça.*
(İnv. No.706/152)

Uzaktan baksam, kırışik buruşuk,
Yanına varsam, sağlam kara demir,
Tadıp baksam pek tatlı.
Küçücük kutucuk,
İçinde devenin ayacığı.

642 *Kutuça, kutuça,
Kutuçanın içinde,
Töbönün butuça.*
(İbraimov, 1985: 101)

Kutucuk kutucuk,
Kutucuğun içinde,
Devenin ayacığı.

643 *Kutu, kutu, kutu bar,
Kutunu açıp karasan,*

Kutu kutu kutu var,
Kutuyu açıp bakarsan,

Töönün eki putu bar.
(Kayıpov, 2006: 55)

Devenin iki ayağı var.

644 *Oyağı cantak,
Bıyağı cantak,
Orto ceri sarı yak.*
(İbraimov, 1985: 105)

Öte yanı deve diken,
Beri yanı deve diken
Orta yeri sarı öküz.

645 *Tuyuk çelegimdin aşı tattuu.*
(İbraimov, 1985: 105)

Kapalı fiçimin aş lezzetli.

646 *Mıkça, içi tolu çıkça.*
(İnv. No.706/152)

Çivicik, ağzına kadar dolu.

Cañgak Cıgaçı, Calbıraqı, Danegi

Ceviz Ağacı, Yaprağı, Tanesi

647 *Atası uzun sarı,
Enesi celpiş tabak,
Balası baldan mayluu.*
(İbraimov, 1985: 101)

Babası uzun sarı,
Anası ince tabak,
Yavrusu baldan tatlı.

Örük

Erik-Kayısı

648 *Astı taş, üstü taş,
Orto cerinde bışkan aş.*
(İbraimov, 1985:105)

Altı taş, üstü taş,
Orta yerinde pişmiş aş.

649 *Bir aş kördüm,
Aştın içinen taş kördüm,
Taştın içinde aş kördüm.*
(İbraimov, 1985: 105)

Bir aş gördüm,
Aştın içinde taş gördüm,
Taştın içinde aş gördüm.

650 *Atası üç çaşında,
Balası bazarga ketet.*
(İnv. No.706/152)

Babası üç yaşında,
Yavrusu pazara gider.

Anar

Nar

651 *Kiçine gana kutuça,
İçi tolu mukuça.*
(İbraimov, 1985: 105)

Küçücük kutucuk,
İçi dolu çivicik.

652 *Kiçine tekçe,
İçi tolu mıkça.*
(İbraimov, 1985: 105)

Küçücük oyuk,
İçi tolu çivicik.

653 *Özü tekçe,
İçi tolgon mıkça.*
(İbraimov, 1985: 105)

Kendi oyuk,
İçi dolu çivicik.

654 *Sırtı biröö togolok,
İçinde miñ san tomolok.*

Dışı bir yuvarlak,
İçinde bin toparlak.

(İbraimov, 1985:105)

- 655 *Sırtı tolgon kutuak,
İçi tolgon topuak.*
(İbraimov, 1985: 105)

Miste

- 656 *Astı takta,
Üstü takta,
Orto ceri aşıl pahta.*
(İbraimov, 1985: 105)

- 657 *Astı takta,
Üstü takta,
Ortosunda bışkan ala.*
(İbraimov, 1985: 105)

- 658 *Astı taş, üstü taş,
Orto ceri aşıl taş.*
(İbraimov, 1985: 105)

- 659 *Ayagı too, bıyagı too,
Ortosunda aşıl zoo.*
(İnv. No.706/152)

Meyiz

- 660 *Koroogo koy kirip ketti,
Kuyrugun tartıp kaldım.*
(İbraimov, 1985: 106)

Taş

- 661 *ımıyın desem cünü cok,
ıñıraga ünü cok.*
(Kayıpov, 2005: 215)

Cemiştin Mömölörü

- 662 *Kiçinekey forması bar cer şarınday,
Silerge aytsam turasın men añılbay,
Suusuz, cersiz, aba içinde turgansıp,
Özü bışat, kazan asıp ot cakpay,
Daamin alıp, oozgo salıp karasañ,
Tañdayıñda eriyt baım aynatpay.*
(Taygüröñov, 1947: 97)

Danek

- 663 *Altı sapal, üstü sapal,
Ortosundo bışkan aş.*
(Mukambayev, 2009: 784)

Dışı dolu kutucuk,
İçi dolu toparlak.

Fıstık

Altı tahta,
Üstü tahta,
Orta yeri yeşil pamuk.

Altı tahta,
Üstü tahta,
Ortasında pişmiş erik.

Altı taş, üstü taş,
Orta yeri yeşil taş.

O yanı dağ, bu yanı dağ,
Ortasında yeşil kaya.

Kuru Üzüm

Ağıla koyun girip gitti,
Kuyruğunu ektim.

Taş

imdikleeyeyim desem yünü yok,
Bağırmaya sesi yok.

Meyvenin ekirdekleri

Küçücük şekli var, top gibi,
Size söylersem doğrusunu yanılmadan,
Susuz, yersiz hava içinde durur,
Kendi pişer kazan atıp ateş yakmadan,
Tadına bakıp, ağzına alırsan,
Damağında erir çabucak çiğnemenen.

Çekirdek

Altı anak, üstü anak,
Ortasında pişmiş aş.

664 *Oyogu taş, buyağı taş,
Orto ceri bıskan aş.*
(Tokombayeva, 1987: 208)

Tameki

665 *Öpkönü çiritet,
Oozundu iritet.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 79)

Darbız, Elek

666 *Kök ulagım kögöndö catıp semiret,
Ak ulagım ayılda cürüp semiret.*
(İnv. No.706/183)

Kumurtka, Koon

667 *Ak otoo aldı pütöö,
Köö too köçüg pütöö.*
(İnv. No.706/183)

d.Tahıllar

Arpa

668 *Irgal-ırgal ırgalğan,
Irgala basıp cırgalğan.*
(İbraimov, 1985: 103)

Buurçak

669 *Cerden çıgat calmanıp,
Sagaktarın baylanıp.*
(İbraimov, 1985: 100)

670 *Cerden lık çıktı,
Eki kulağı tik çıktı,
Kögöndörün tarta çıktı.*
(İbraimov, 1985: 100)

Konok

671 *Abdıkalık, moynu salık.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 78)

672 *Bul emne muñayat,
Başı bir cagına kıyşayat.
Eki cagın cün basıp,*

Öte yanı taş, beri yanı taş,
Orta yeri pişmiş aş.

Tütün

Ciğerini çürütür,
Ağzımı ekşitir.

Karpuz, Elek

Gök oğlağım kökende yatıp semirir,
Ak oğlağım köyde yürüyüp semirir.

Karınca, Kavun

Ak otağın önü zar,
Kara dağın arkası zar.

Arpa

Kımıl kımıl kımıldayan,
Kımıldanıp lezzetlenen.

Burçak

Yerden çıkar sallanarak,
Gerdanlığını bağlayarak.

Yerden lık çıktı,
İki kulağı dik çıktı,
İplerini çekip çıktı.

Darı

Abdülhalik, boynu salık.

Bu ne boğumlu?
Başı bir tarafına eğilir,
İki tarafı tüylenip,

- Orto ceri kızarat.*
(İbraimov, 1985: 94)
- Orta yeri kızarır.
- 673 *Bul emne muñayat,*
Tegeregin tük basıp
Munun başı kıñayat.
(İbraimov, 1985: 94)
- Bu ne boğumlu?
Etrafı tüylenerek,
Bunun başı eğilir.
- 674 *Buun-buun canıbar,*
Buunup turat canıbar.
Oozu-murdun tük basıp,
İyirilip turat canıbar.
(İbraimov, 1985: 94)
- Boğum, boğum mahluk,
Boğumlanır mahluk.
Ağzı burnu tüylenip,
Eğilir durur mahluk.
- 675 *Olloma iñirayat,*
Kallasi ayak-biyakka kıñirayat.
(İbraimov, 1985: 94)
- Allah'ıma şükür,
Başı o yana bu yana sallanır.
- 676 *Açılıu sarı atası bar,*
Mayda sarı baldarı bar.
(İbraimov, 1985: 94)
- Sinirli sarı babası var,
Ufak sarı yavruları var.
- 677 *Kiçinekey tekeçer,*
Ayağı menen suu içer.
(İbraimov, 1985: 94)
- Küçücük tekecik,
Ayağıyla su içer.
- 678 *Kiçinekey çimbaş,*
Cerge tiyse sınbas.
(İbraimov, 1985: 94)
- Küçücük çim baş,
Yere değse kırılmaz.
- 679 *Kölökösü köykölgön,*
Kök şiberde caykalgan.
(Taygüröñov, 1947: 97)
- Gölgesi uzayan,
Yeşil otlakta sallanan.
- 680 *Çaçalangan başı bar,*
Koymolcugan aşı bar.
(İbraimov, 1985: 94)
- Saçaklanan başı var,
Koyulaşan aşı var.
- 681 *Alaça terek altımış butak,*
Butak sayın uya,
Uya sayın cumurtka.
(İbraimov, 1985: 94)
- Alçak kavak altmış budak,
Her budakta yuva,
Her yuvada bir yumurta.
- 682 *Alaşa terek, altımış butak,*
Butak sayın kırk kırktan uya.
Uya sayın kırk kırktan cumurtka.
(İbraimov, 1985: 94)
- Güzel kavak, altmış budak,
Her budakta kırkar yuva,
Her yuvada kırkar yumurta.
- 683 *Bir darak,*
Bir darakta miñ neçe butak,
Butak sayın uya
Uya sayın cumurtka.
(İbraimov, 1985: 95)
- Bir ağaç,
Bir ağaçta bin kadar budak,
Her budak yuva,
Her yuvada yumurta.

684 *Şağı sayın uyalatıp,
Östürgönbüz bayterek.
Uya başı cumurтка,
Başka terek ne kerek?*
(İbraimov, 1985: 95)

Her dal yuvalanıp,
Yetiştiririz Bay Kavak.
Yuva başı yumurta,
Başka ağaca ne gerek?

685 *Biz östürgön bir cemiş,
Şağı sayın uya saldı,
Ar uyadan bir cumurтка,
Bizdin baldar cıyıp aldı.*
(İnv. No.706/165)

Biz büyüttük bir yemiş,
Her dalı yuvaya saldı,
Her yuvada bir yumurta,
Bizim çocuklar topladı.

Buuday

Buğday

686 *Kiçinekey tekeçer,
Cata kalıp suu içet.*
(İbraimov, 1985: 102)

Küçücük tekeçik,
Yatıp su içet.

687 *Kiçinekey çebiçim,
Ayağı menen suu içet.*
(İbraimov, 1985: 102)

Küçücük keçim,
Ayağıyla su içet.

688 *Kiçinekey tekeçer,
Ayağı menen suu içet.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 77)

Küçücük tekeçik,
Ayağıyla su içet.

689 *Kiçinekey ırığıy.*
(İbraimov, 1985: 102)

Küçücük çelimsiz.

690 *Kiçinekey boy bar,
Ayağı menen suu içet.*
(İnv. No.706/156)

Küçücük boyu var,
Ayağıyla su içet.

691 *Özü kızıl, özü kızık,
Boorunda bar calgız sızık.
Berekelü balban koldor
Küz ayında alat suzup.*
(İbraimov, 1985: 102)

Özü kızıl, özü garip,
Bağrında var yalnız kıkırdak,
Bereketli pehlivan eller
Güz zamanı toplanır.

692 *Özü kızıl, özü kızık,
Boorudan tartkan sızık,
Eylenesi kılık kılık,
Curtun beeri şogo untık.*
(Mukambayev, 2009: 593)

Özü kızıl, özü garip,
Bağrından çıkan çıtırtı,
Etrafı tüylü tüylü,
Halkın hepsi bunu bekler.

693 *Talaada kırk kız bar,
Kırkı da içi carık.*
(İbraimov, 1985: 102)

Tarlada kırk kız var,
Kırkının da içi yarık.

694 *Putağı sayın uyası,
Uyası sayın tukumu.*
(Kayıpov, 2005: 217)

Her budakta yuvası,
Her yuvada yumurtası.

- 695 *Caz mezgili egilet,
Küz mezgili terilet.*
(İnv. No.706/156)
- Bahar zamanı ekilir,
Güz zamanı toplanır.
- 697 *Butak butak butaktagan,
Butagina uya salgan,
Uyasında cumurtka.*
(İnv. No.706/156)
- Buda budak budaklanmış,
Budağına yuva yapmış,
Yuvasında yumurta.
- 698 *Cerden ösüp caralğan,
Kılkandan murutu bar.
Bir kançaçı birigip,
Bir gana kur kurçangan.*
(İnv. No.706/156)
- Yerden büyüyüp bitmiş,
Kılçıktan bıyığı var,
Birkaçı birleşerek
Tek bir kuşak bağlamış.
- 699 *Uzun uzun uzarat,
Uzun sarı ketkende,
Uçuna çelin kızarat.*
(İnv. No.706/156)
- Uzun uzun uzar,
Uzun sarılığı gittiğinde,
Ucunda meme kızarır.
- Cügörü**
- Mısır**
- 700 *Abdikalık, moynu salık.*
(İbraimov, 1985: 95)
- Abdülhalik, boynu sarkık.
- 701 *Akası alık,
Moynu salık.*
(İnv. No.706/158)
- Ağası alık,
Boynu sarkık.
- 702 *Boyu bir karış,
Sakalı miñ karış.*
(İbraimov, 1985: 95)
- Boyu bir karış,
Sakalı bin karış.
- 703 *Boyu bir karış,
Sakalı eki karış.*
(İbraimov, 1985: 95)
- Boyu bir karış,
Sakalı iki karış.
- 704 *Kiçinekey boyu bar,
Ceti kabat tonu bar.*
(İnv. No.706/159)
- Küçücük boyu var,
Yedi kat donu var.
- 705 *Uzun boyluu kelindin,
Uulun körsök törögön,
Karış eken sakalı,
Kabat eken çapanı.*
(İnv. No.706/160)
- Uzun boylu gelinin,
Oğlunu görsek doğurmuş,
Bir karış imiş sakalı,
Bir kat imiş kaftanı.
- 706 *Kiygeni kat-kat çayı şayı,
Betin açıp kişini karabayt.
Çayı çacı saksaysa da,
Eç kaçan cuup tarabayt.*
(İbraimov, 1985: 96)
- Elbisesi kat kat yeşil ipek,
Yüzünü açıp kimseye bakmaz.
Yeşil saç dağınık olsa da,
Hiçbir zaman yıkayıp taramaz.

- 707 *Cerden cik ıgat,
Eki kulağı tik ıgat.
Kılıcın baylana ıgat,
Miltıgın asına ıgat.
Seldesin orono ıgat.*
(İbraimov, 1985: 95)
- 708 *Cerden cik ıktı,
Eki kulağı tik ıktı.
Seldesin orono ıktı,
Kılıcın baylana ıktı.*
(İbraimov, 1985: 95)
- 709 *Cerden cik ıktı,
Eki kulağı tik ıktı.
Şeşperin beylene ıktı.
Seldesin orono ıktı.*
(Mukambayev, 2009: 1122)
- 710 *Cerden cik ıktı,
Eki kulağı tik ıktı,
Saadagın asına ıktı,
Kurcunun artına ıktı.*
(İnv. No.706/158)
- 711 *Cerden cik ıgat şaylanıp,
Apdestesin baylanıp.*
(İbraimov, 1985: 95)
- 712 *Cerden ıgat şeylenip,
Abdestesin beylenip.*
(Mukambayev, 2009: 71)
- 713 *Cerden ıgat şaylanıp,
Beline nayza baylanıp.*
(İnv. No.706/158)
- 714 *Cerden ıktı taranıp,
Can cagina karanıp,
Ak coolugun oronup.*
(İnv. No.706/158)
- 715 *Cerden ıgat şıp şıp,
Eki kulağı tiptik.*
(İbraimov, 1985: 95)
- 716 *Azamat akem ikeri,
Sakaldarı tışkarı.*
(İbraimov, 1985: 95)
- 717 *Ak tm asmanga karap suu iet.*
(İbraimov, 1985: 95)
- Yerden yarık çıkar,
İki kulağı dik çıkar,
Kılıcını bağlayıp çıkar,
Tüfeğini asıp çıkar,
Sarığını sarıp çıkar.
- Yerden yarık ıktı,
İki kulağı dik atı,
Sarığını sarıp ıktı,
Kılıcını bağlayıp ıktı.
- Yerden yarık ıktı,
İki kulağı dik atı,
Şimşirini bağlayıp ıktı,
Sarığını sarıp ıktı.
- Yerden yarık ıktı,
İki kulağı dik ıktı,
Sadağının önüne ıktı,
Heybesinin arkasına ıktı.
- Yerden yarık çıkar tüylenerek,
İbriğini bağlayarak.
- Yerden çıkar tüylenerek,
İbriğini bağlayarak.
- Yerden çıkar tüylenerek,
Beline kargı bağlayarak.
- Yerden ıktı taranarak,
Etrafına bakınarak,
Ak örtüsünü sararak.
- Yerden çıkar şıp şıp,
İki kulağı dimdik.
- Azamet amcam içeride,
Sakalları dışarıda.
- Ak devam havaya bakıp su içer.

- 718 *Barat barat, başı iyreyip kalat.*
(İbraimov, 1985: 95) Büyür büyür, başı eğilip kalır.
- 719 *Kat-kat tonduu,
Pastek boyluu.*
(İbraimov, 1985: 95) Kat kat donlu,
Alçak boylu.
- 720 *Özü kiçine kelin,
Çaçpagı iyge uzun.*
(İbraimov, 1985: 96) Özü küçük gelin,
Saç örgüsü pek uzun.
- 721 *Ün baskan, aylanasin cük baskan.*
(İbraimov, 1985: 96) Sesi kesilen, etrafını tüy basan.
- 722 *Buvun-buvun canıvar,
Buvunup turat canıvar.
Oozu-murdun tük basıp
İyirilip turat canıvar.*
(İbraimov, 1985: 96) Boğum boğum mahluk,
Boğumlanır mahluk,
Ağzı burnu tüylenerek,
Eğilir mahluk.
- 723 *Çıtır pıtır, çırdan kotur.*
(Mukambayev, 2009: 763) Çıtır pıtır, kamıştan küçük.
- 724 *Çıpır çıpır çıgdan kotur.*
(Mukambayev, 2009: 1099) Çıpır çıpır, kamıştan küçük.
- 725 *Teñselip cerden tuulgan kamış sabak,
Çeñgeldüü tamanınan tamaktanat,
Kuçaktap, cıluu orop kabat kabat,
Kapıray kolsuz turup bala bagat.*
(Sadikulova, 2014: 407) Yerden sallanarak biten kamış sap,
Pençeli ayağından yenir.
Kucaklayıp, iyice sarar kat kat,
Yazık elsiz durup çocuk bakar.
- 726 *Uzun uzun boyu bar,
Kuramaluu tonu bar.*
(İnv. No.706/158) Uzun uzun boyu var,
Alaca donu var.
- 727 *Sabagında salañdap,
Sarı çaçık tagıngan.
Sap sap bolgon dandarı,
Kabattap tonduu camıngan.*
(İnv. No.706/158) Saplarında sallayarak,
Sarı örtü takınmış,
Sap sap olmuş taneleri
Kat kat donunu giyinmiş.
- 728 *Şıp şıp şıp terek,
Şıp terek suu kerek.*
(İnv. No.706/159) Şıp şıp şıp ağaç,
Şıp ağaca su gerek.
- Ak Cügörü** **Ak Mısır**
- 729 *Ak tööm asmanga karap suu içet.*
(İnv. No.706/160) Ak devem gökyüzüne bakıp su içer.

Bir Boo Egin

- 730 *Miñdegen bir tuugan,
Baarı okşoş nurdangan.
Intımagın karasañ,
Bir gana kur kurçangan.*
(İbraimov, 1985: 103)

Bir Demet Ekin

Binlerce kardeş,
Hepsi benzer nurlanmış,
Birliğine bakarsan,
Sadece tek kuşak kuşanan.

e. Çiçekler**Gül**

- 731 *Medet ake başında,
Makmaldan kızıl takıya.*
(İbraimov, 1985: 91)

- 732 *Caşıl köynök kiygizip,
Cayda baktım biröönü.
Üşüp kalat kışta dep
Üygö baktım biröönü.*
(İnv. No.706/166)

Kamgak

- 733 *Baratat toñkoçuktap tikendüü şar,
Atına karaganda şarlığı arsar.*
(İnv. No.706/146)

- 734 *Koktu kelse konot,
Cel kelse celet,
Bul emne bolot?*
(İbraimov, 1985: 92)

- 735 *Uçarımdı cel bilet,
Konorumdu cer bilet.*
(İbraimov, 1985: 92)

- 736 *Erbegey-serbegey,
Eşik açıp kirbegey.*
(Mukambayev, 2009: 1172)

- 737 *Arabaygandan tarbaygan,
Özü basıp barbagan.*
(İnv. No.706/146)

Coogazın

- 738 *Barmaktay cerge may kattım.*

Çiçek

Medet amcanın başında,
Kadifeden kızıl takke.

Yeşil gömlek giydirip
Yazın baktım birisine.
Kışın üşür diye,
Evde baktım birisine.

Kadife Çiçeği

Gidiyor kayarak dikenli top,
Adına bakılırsa topluğu şüpheli.

Vadiye oturur,
Yel esse koşar,
Bu ne olabilir?

Uçuşumu yel bilir,
Oturuşumu yer bilir.

Küçücük, minicik,
Kapıyı açıp girmeyen.

Sevimli yumurcak,
Kendi yürüyüp gitmemiş.

Lale

Parmak kadar yere yağ kattım.

(İbraimov, 1985: 91)

- 739 *Cerden cik çıktı,
Eki kulağı tik çıktı.*
(İbraimov, 1985:91)

Kızgaldak

- 740 *Talaaga kilem caydım.*
(İbraimov, 1985: 91)

Bayçeçekey

- 741 *Caz aldında güldögön,
Eñ ele sonun bürdögön,
Başındağı kalpağı,
Ak sargıl bolup türlöngön,
Tapkılaçı bul kanday?*
(Taygüröñov, 1947: 97)

f. Çeşitli Bitkiler**Saman**

- 746 *Akırdak ak monçok oynoyt.*

Dümbül

- 742 *Kotur töööm, külgö oonadı.*
(Mukambayev, 2009: 1298,1323)

Pahta

- 743 *Undan ak,
Kardan cumşak.*
(İbraimov, 1985: 103)

- 744 *Bir tüp mya,
On eki kıya,
A dünüyö, bu dünüyö.*
(İbraimov, 1985: 103)

- 745 *Küz bolgondo talaaga bermet çaçılak,
Birok al ösümdüktön açılak.*
(İbraimov, 1985: 103)

- 746 *Cayında kararıp çıgat,
Küzündö agarıp bışat.*
(İbraimov, 1985: 103)

Yerden yarık çıktı,
İki kulağı dik çıktı.

Gelincik

Bozkıra kilim yaydım.

Kardelen

Bahar vaktinde filizlenmiş,
Pek güzel yeşermiş,
Başındağı kalpağı,
Sarı olup değişmiş,
Bulun bu nedir?

Saman

Akırdak ak boncuk oynar.

Ham Meyve/Tahıl

Küçük devem, külde ağnadı.

Pamuk

Undan ak,
Kardan yumuşak.

Bir meyan,
On iki ot,
O dünya, bu dünya.

Güz olduğunda tarlaya inci saçılır,
Ama o bitkiden açılır.

Yazın kararıp çıkar,
Güzün ağarıp olgunlaşır.

- 747 *Çıkkanda kararıp kalat,
Bışkanda aġarıp kalat.*
(İbraimov, 1985: 103)
- 748 *Cerden ıġat ırgalıp,
Kulaġıġa sırga alıp,
Kamalıġa cetkende
Kulaktarı ubalıp.*
(Mukambayev, 2009: 444)
- 749 *Caz aldında egilet,
Küz mezgilde terilet,
Ak altın atı koyulġan,
Oylop munu tapkıla,
Munun atın kim bilet?*
(Taygüröñov, 1947: 96)
- 750 *Cazında egilet,
Küzündö terilet.
Özü asıl cana baaluu,
Munu kim bilet?*
(İnv. No.706/163)
- 751 *Alaça terek,
Altımış butak,
Butak sayın uya,
Uya sayın kırk tukum.*
(İnv. No.706/163)
- 752 *ar ar darak, ar darak,
ar darakta kırk butak,
Kırk butakta kırk uya,
Kırk uyada kırk tukum.*
(İnv. No.706/164)
- 753 *Cumřaktıġı ayta albaym,
Buluttay bolup aġarat,
İyirip koyso cip kılıp,
Ar kıl kiyim caralat.*
(İnv. No.706/164)
- 754 *Cumřaktıġı enemsiz,
Buluttay bolup aġarat.
İyirip koyso cip kılıp,
Ar kıl kiyim caralat.
Candırmagın tez oylop,
Kanday bala taba alat?*
(İnv. No.706/164)
- 755 *Bir kırdın nar cagına kar caayt,
Ber cagına möndür caayt.*
(İnv. No.706/164)
- Çıktıġında kararıp kalır,
Olgunlařtıġında aġarıp kalır.
- Yerden çıkar sallanarak,
Kulaġına küpe takarak,
Olgunlařtıġında
Kulakları ekilir.
- Bahar zamanı ekilir,
Güz zamanı toplanır,
Ak altın adı koyulmuş,
Düşünüp bunu bulun,
Bunun adını kim bilir?
- Baharda ekilir,
Güzün toplanır.
Özü cins ve kıymetli,
Bunu kim bilir?
- Küçük aġaç,
Altımış budak,
Her budakta yuva,
Her yuvada kırk yumurta.
- ar, ar aġaç, ar aġaç,
ar aġaçta kırk budak,
Kırk budakta kırk yuva,
Kırk yuvada kırk yumurta.
- Yumuřaklıġını diyemem,
Bulut gibi olup aġarır,
Eġirilip ip kılınıp,
Her türlü giyim yapılır.
- Yumuřaklıġı ölçüsüz,
Bulut gibi olup aġarır.
Eġirilip ip kılınarak,
Her türlü elbise yapılır.
Cevabını tez düşünüp,
Hangi ocuk bulabilir?
- Bir tepenin öte yanına kar yaġar,
Beri yanına dolu yaġar.

756 *Karasam appaktığı bulut sımak,
Caralat mına oşondon bir neçe zat.
Kerektüü, baası altın, eñ bir kımbat,
Ecemder anı östürüp urmattagan,
Emne eken anın atın oylop tap!*
(Inv. No.706/165)

757 *Ak toogum asmanga karam suu içet.*
(Inv. No.706/163)

Pahtanı İyriüü, Bözğö Aylanışı

759 İlgeri bolgon eken tabışmak,
Eki etegin türgön tabışmak,
Kazalıkka bargan tabışmak,
Kazaktın suu içken tabışmak,
Aydın kızı aytkan tabışmak.
(Inv. No.706/164)

Kamış

760 *Bir eçkim bar,
Kıya kıya col baştayt.*
(İbraimov, 1985: 90)

761 *Bir kel eçkim bar,
Kıya kıya col basat.*
(Mukambayev, 2009: 474)

762 *Belinde bel boo,
Başında ükü tumagı⁵² bar.*
(İbraimov, 1985: 90)

763 *Cım cım, cım kiyiz,
Cııldagan ak kiyiz.*
(İbraimov, 1985: 90)

764 *Muun-muun, muunçak,
Ceti kızdın enesi,
Selkildegen kelinçek.*
(İbraimov, 1985: 90)

765 *Muun-muun muunçak,
Muun sayın tüyünçök,
Kuday'ımın kelini
Kuru beker cügünçök.*
(Kayıpov, 2005: 215)

766 *Muun-muun muunçak,
Muun ala tüyünçök,
Segiz kızdın enesi,*

Baksam apaklığı bulut gibi,
Yapılır bundan birçok şey.
Gerekli, değeri altın, en kıymetli,
Ablamlar onu büyütüp hürmet eder,
Ne imiş onun adını düşünüp bul!

Ak tavuğum gökyüzüne bakıp su içer.

Pamuğu Eğirmek, Bez Olması

Eskiden olan bilmece,
İki eteğini toplayan bilmece,
Kazaklara varan bilmece
Kazakların suyunu içen bilmece.
Ayın kızını söyleyen bilmece.

Kamış

Bir keçim var,
Yan yan yol yürür.

Bir kel keçim var,
Yan yan yol yürür.

Belinde kuşağı,
Başında baykuş şapkası var.

Pırıl pırıl parlak keçe,
Parıldayan ak keçe.

Boğum boğum boğumçuk,
Yedi kızın anası,
Sallanan gelincik.

Boğum boğum boğumcuk,
Her boğumda bir bohçacık,
Tanrı'mın gelini,
Boşuna eğilip selam verir.

Boğum boğum boğumcuk,
Boğumu ala bohçacık,
Sekiz kızın anası,

⁵² Deriden yapılan kulaklı şapka.

- Selkildegen kelinçek,
Bul emine iniçek?*
(İbraimov, 1985: 90)
- 767 *Muun muun muunçak,
Muun ala tüyünçök,
On beş kızdın enesi,
On beş çaşar keilnçek,
Sekiz kızdın enesi,
Selkildegen kelinçek.*
(İnv. No.706/148)
- 768 *Muun-muun muunçak,
Muun ala tüyünçök,
Segiz kızdın enesi,
Selkildegen kelinçek,
Uzun uzun boyu bar,
Kuramalu tonu bar.*
(Sadıkulova, 2014: 389)
- 769 *Muun-muun muunçak,
Muun ala tüyünçök,
Segiz kızdın enesi,
Selkildegen kelinçek,
Caş vaktında cügönöt,
Kariganda бүгүлöt.*
(Kayıpov, 2005: 215)
- 770 *Büyün büyüün büyüünçök,
Büyün ala tüyünçök,
Segiz kızdın enesi,
Selkildegen kelinçek.*
(İnv. No.706/146)
- 771 *Uzun boyu muunçak,
Muun sayın ülbürçök,
Öñçöy kızdın içinde,
Oşol eken kelinçek.*
(İbraimov, 1985: 90)
- 772 *Uzun uzun muunçak,
Bütökön boyu tüyünçök,
Otuz kızdın enesi,
Solkuldagan kelinçek.*
(İnv. No.706/147)
- 773 *Uzun boyu bar,
Kurama tonu bar.*
(İbraimov, 1985: 90)
- 774 *Uzun boyu bar,
Ulama tonu bar.*
- Sallanan gelincik,
Bu nedir kardeşlik?
- Boğum boğum boğumcuk,
Boğumu ala bohçacık,
On beş kızın anası,
On beş yaştaki gelincik,
Sekiz kızın anası,
Sallanan gelincik.
- Boğum boğum boğumcuk,
Boğumu ala bohçacık,
Sekiz kızın anası,
Sallanan gelincik,
Uzun uzun boyu var,
Alaca donu var.
- Boğum boğum boğumcuk,
Boğumu ala bohçacık,
Sekiz kızın anası,
Sallanan gelincik,
Gençliğinde selam verir,
Kocadığında бүкүлür.
- Boğum boğum boğumcuk,
Boğumu ala bohçacık,
Sekiz kızın anası,
Sallanan gelincik.
- Uzun boyu boğumcuk,
Her boğumu yumuşacık,
Bütün kızın içinde,
Şu imiş gelincik.
- Uzun uzun boğumcuk,
Bütün boyu bohçacık,
Otuz kızın anası,
Sallanan gelincik.
- Uzun boyu var,
Karışik donu var.*
- Uzun boyu var,
Fazla donu var.

(İnv. No.706/147)

775 *Uzun uzun uk kelet,
Uzun boylu kız kelet.*
(İnv. No.706/148)

Uzun uzun uz gelir,
Uzun boylu gelir.

776 *Kudayımdın kelini,
Kuru beker cügünöt.*
(İbraimov, 1985: 90)

Tanrı'mın gelini,
Boşuna sallanır.

777 *Kudayımdın kelini,
Kur cügünöt.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 74)

Tanrı'mın gelini,
Kuru başı sallanır.

778 *Kudayımdın kelini,
Kurulay salam salat.*
(İnv. No.706/147)

Tanrı'mın gelini,
Nafile selam verir.

779 *Uzun terek, içi köböök.*
(İbraimov, 1985: 90)

Uzun kavak, içi kabak.

Kün Karama

Ayçiçeği (Gün Çiçeği)

780 *Özü kögöröt, başı tegerek.*
(İbraimov, 1985: 100)

Kendi göverir, başı yuvarlaktır.

781 *Başı kündü eerçime,
Tölün baqat betine.*
(İbraimov, 1985: 100)

Başı güneşin peşinde,
Semeresini verir yüzüne.

Işkın

Işkın

782 *Uzun-uzun uzarat,
Başı muştumday bolup kızarat.*
(İbraimov, 1985: 91)

Uzun uzun uzar,
Başı yumruk gibi olup kızarır.

783 *Uzunu uzarat,
Uçu kündö kızarat.*
(İnv. No.706/151)

Uzunuyla uzar,
Ucu güneşte kızarır.

784 *Uzun uzun uzarat,
Uzun boyu kızarat.*
(İnv. No.706/151)

Uzun uzun uzar,
Uzun boyu kızarır.

785 *Uzun uzun uzarat,
Uçu mıştay kızarat.*
(İnv. No.706/151)

Uzun uzun uzar,
Ucu yumruk gibi kızarır.

786 *Cerden çıgıp uzargan,
Başı muştumday kızargan.*
(İnv. No.706/151)

Yerden çıkıp uzarmış,
Başı yumruk gibi kızarırmış.

787 *Adegende uzarat,
Başı muştumday bolup kızarat.*

Evvela uzar,
Başı yumruk gibi kızarır.

(İnv. No.706/151)

- 788 *Çu degende uzargan,
Muştumday başı kızargan.*
(İnv. No.706/151)

Uygak

- 789 *Cumbaktan cumbak, tolgon ay cumbak.
Akılduu kişi aytkanday cumbak
Çeçen bir kişi çeçkendey cumbak.*
(İbraimov, 1985: 91)

- 790 *Oylongula kanday,
Kıçinekey şarday,
Carmaşat tiyseñ,
Akısı barday.*
(İbraimov, 1985: 92)

Çayır

- 791 *Abdulacan tik turat,
Baldarı çek çek urat.*
(Mukambayev, 2009: 589)

- 792 *Cerden çıgat şaylanıp,
Kazanday salla baylanıp.*
(İnv. No.706/145)

- 793 *Cerden çıgat şaylanıp,
Ak sallasin baylanıp.*
(İnv. No.706/145)

- 794 *Moldo akemin sallasi bir kucak.*
(İnv. No.706/145)

Çirmook

- 795 *Tabışmak, tabışmak,
Tal tübünö cabışmak.*
(İbraimov, 1985: 92)

Tiken

- 796 *Col boyunda bay bay çunak.*
(İbraimov, 1985: 92)

- 797 *Coldo bay bay bar.*
(İnv. No.706/150)

- 798 *Çokoyu bardı sıylaşat,
Cıñaylaktı ıylatat.*
(İbraimov, 1985: 92)

Birden uzarmış,
Yumruk gibi başı kızarırmış.

Dulavrat Otu

Bilmecedan bilmece dolmuş ey bilmece
Akıllı kişinin söylediği gibi bilmece,
Usta bir kişinin çözdüğü gibi bilmece.

Düşünün nasıl,
Küçücük top gibi,
Değersen takılır,
Hakkı var gibi.

Reçine

Abdullah can dik durur,
Yavruları sek sek seker.

Yerden çıkar tüylenerek,
Kazan gibi sarığını bağlayarak.

Yerden çıkar tüylenerek,
Ak sarığını bağlayarak.

Molla amcamın sarığı bir kucak.

Asma (Sarmaşık)

Bilmece, bilmece,
Dal dibine yapışmaca.

Diken

Yol boyunca eyvah kulak.

Yolda vay vay var.

Çizmeye her zaman saygı gösterir.
Yalın ayağı ağlatır.

Koko Tiken

799 *Segiz közdüü ayban tüstüü,
Toorunda calgız, buttuu.*
(Ibraimov, 1985: 92)

Koko Diken⁵³

Sekiz gözlü, hayvan renkli,
Etrafında tek ayaklı.



⁵³ Gövdesi kalın ve kof, dikenli ve geniş yapraklı bitki.

3.HAYVANLARLA İLGİLİ BİLMECELER

a. Kuşlar

- | | |
|---|--|
| <p>Ala Çıyırçık</p> <p>800 <i>Çıtır-mutır,
Çiyden kotur.</i>
(Mukambayev, 2009: 1319)</p> | <p>Ala Sığircık</p> <p>Çıtır, pıtır,
Çiğden çıplak.</p> |
| <p>Bödönö</p> <p>801 <i>Tap-tap, tap corgo,
Taman ayak boz corgo,
Celip ketse cetkirbeyt,
Cerge tüşsö körünböyt.</i>
(İbraimov, 1985: 64)</p> <p>802 <i>Tap-tap, tap corgo,
Taman ayak boz corgo,
Celip ketse cetkirbeyt,
Cerge tüşsö tabılbayt.</i>
(Mukambayev, 2009: 857)</p> <p>803 <i>Top-top, top kamış,
Top kamış içinde Toktomuş.</i>
(İbraimov, 1985: 64)</p> <p>804 <i>Uzun uzun uç ketti,
Uçun tapkan bar beken?
Meşirep degen kuş ketti,
Meyegin tapkan bar beken?</i>
(Mukambayev, 2009: 635)</p> <p>805 <i>Teken eken, meken eken,
Tömön cakta bir kuş bolgon eken,
Al kuştun atı emne eken?</i>
(Mukambayev, 2009: 888)</p> <p>806 <i>Even deydi even deydi,
Even caylap bizdin el tömöndöydü.
Akin bolsoñ aldiña aytayın.
Çöp başına konbogondu nemne deydi</i>
(İbraimov, 1985: 64)</p> <p>807 <i>Çöp başına konbogon bir kuş bar.</i>
(İnv. No.706/51)</p> | <p>Bıldırın</p> <p>Tap tap tap yorga,
Küçücük boz yorga.
Yelip gitse yetişilmez,
Yere düşse görünmez.</p> <p>Tap tap tap yorga,
Küçücük boz yorga.
Koşup gitse yetişilmez,
Yere düşse bulunmaz.</p> <p>Top top top kamış,
Top kamış içinde Toktamış.</p> <p>Uzun uzun uç gitti,
Ucunu bulan var mı ki?
Meşirep denen kuş gitti,
Yolunu bulan var mı ki?</p> <p>Teken imiş, meken imiş,
Aşağı tarafta bir kuş var imiş,
O kuşun adı ne imiş?</p> <p>Halk dedi, halk dedi,
Halk geldi, bizim halk azaldı,
Şair isen yüzüne deyivereyim,
Ot başına konmayana ne dedi?</p> <p>Ot başına konmayan bir kuş var.</p> |

Bödönö, Suu

- 808 *Şıbak tübü, şarp etet,
Kamış tübü kalt etet.*
(İbraimov, 1985: 65)

Bulbul

- 809 *Özü kiçine çeñgeldey,
Ünü sonun argendey.*
(İbraimov, 1985: 65)
- 810 *Ukkuluktuu sayragan,
Caz ayında caylagan.
Kış bolgondo ketet da,
Cazında kelet kayradan.*
(İbraimov, 1985: 65)
- 811 *Taptala çeçen,
Tamağı ala çeçen,
Boz bala çeçen,
Moynu ala çeçen.*
(Mukambayev, 2009: 862)
- 812 *Cayda bar da küzdö cok,
Akın dep aytat elibiz.
Güldüü cerde, çöldö cok,
Kay can bul oylop kör!*
(Sadikulova, 2014: 407)

Bürküt

- 813 *Biyik cerde catagı,
Közünö topu kiybese,
Köböyöt eken çatagı.*
(İbraimov, 1985: 62)
- 814 *Karañğı üydö karaluu katın olturat.*
(İbraimov, 1985: 62)
- 815 *Buttarında caragı,
Biyik cerde catagı,
Közünö topu kiybese,
Köböyöt eken çatagı.*
(İbraimov, 1985: 62)
- 816 *Ondon kamçı kanatı,
On eki aç a kuyruğu,
Segiz nayza, törttön tırmağı.*
(İbraimov, 1985: 63)
- 817 *Toodon tokum ırgıttım,*

Bıldırın, Su

- Pelin otunun dibi şap eder,
Kamış dibi kalt eder.

Bülbül

- Özü küçük, avuç kadar,
Sesi hoş laterna gibi.
- Kulağa hoşça şakır,
Bahar zamanı gelir,
Kış olduğunda gider de,
Yeniden baharda gelir.
- Meşhur hatip,
Gerdanı ala hatip,
Toy, çocuk hatip,
Boynu ala hatip.
- Yazın var da güzün yok,
Ozan der halkımız.
Çiçekli yerde var, çölde yok,
Hangi can düşünüp bulunuz!

Kartal

- Yüksek yerde yatağı,
Gözüne takke giymese,
Çoğalır imiş öfkesi.
- Karanlık evde yaşlı kadın oturur.
- Ayaklarında silahı,
Yüksek yerde yatağı,
Gözüne takke giymese,
Çoğalır imiş öfkesi.
- On kadar kamçı kanadı,
On iki çatal kuyruğu,
Sekiz mızrak, dörder tırnağı.
- Dağdan tohum attım,

*Koldon çıksa kürküröyt,
Ar azuuluu cırtkıçtar,
Aman kalbay kaldık dep,
Kaçıp ürköt dürküröp.*
(İbraimov, 1985: 63)

Elden çıkınca kükrer,
Her azgın yırtıcılar,
Sağ kalamayız diyerek,
Kaçıp ürker titreyerek.

818 *Tepmeyinça albagan,
Tepkeni ölböy kalbagan,
Kanattunun uçkulu,
Kańça cürsö talbagan.
Oylop atın tapkıla,
Bul ukmuştuu kanday can?*
(Taygüröñov, 1947: 93)

Tepmeyince almayan,
Teptiği ölmeden kalmayan,
Kuşların hızlı uçanı,
Ne kadar yürüse yorulmayan,
Düşünüp adını bulun,
Bu acayip nasıl bir can?

819 *Kanatın küülöp şukşurgan kıraan,
Koluna tiyse düşmanı,
Kara kandı cutkurgan kıraan.*
(İnv. No.706/52)

Kanadını gererek kapan doğan,
Eline geçen düşmanı,
Kara kanı yutturan doğan.

820 *Düynödö bir baatır bar,
Ondon cıyırma kamçıını eki kolgo alıp koygon,
On eki attı kermege salıp koygon.
Bir başında negiz naysası bar,
Al baatır kayda bolso da bolboyt go zar.*
(İnv. No.706/52)

Dünyada bir bahadır var,
Onardan yirmi kamçısını iki eline alıp,
On iki atı urgana bağlayıp,
Başında tek mızrağı var,
O bahadır nerede olsa da olmasa da.

Bürküt, Balık, Tegirmendin Taşı, Çay

Kartal, Balık, Değirmen Taşı, Çay

821 *Toodon talaçak kördüm,
Suudan sulayman kördüm,
Köşüp catkan taştı kördüm,
Tuzsuz içken aştı kördüm.*
(İbraimov, 1985: 63)

Dağdan dalan gördüm,
Suda Süleyman gördüm,
Köpük döken taşı gördüm,
Tuzsuz yenen aşı gördüm.

822 *Toodon talagan kördüm,
Suudan sulagan kördüm,
Kuuşup catkan taştı kördüm,
Tuzsuz içken aştı kördüm.*
(İbraimov, 1985: 63)

Dağdan yağma eden gördüm,
Sudan sulanan gördüm,
Sıkışan taşı gördüm,
Tuzsuz yenen aşı gördüm.

Carganat

Yarasa

823 *Kırtışı kara cargaktay,
Kanatı kadimki çatırday.
Uçat dayım talıkpay,
Kündüzü catat cansızday.*
(İbraimov, 1985: 56)

Rengi kara deri gibi,
Kandı eski çadır gibi,
Uçar daima yorulmadan,
Gündüz yatar cansız gibi.

824 *Kündüz catıp, tündö cüröt,
Munu körgön adam külöt,
Aysız karańgıda közü köröt.*
(İbraimov, 1985: 56)

Gündüz yatıp, gece yürür,
Bunu gören kimse güler.
Aysız karanlıkta gözü görür.

825 *Kündüz catıp, tündö cüröt,
Munu körgön kişi külöt.
Aysız karañgıda cüröt,
Cabişıp alsa adam ölöt.*
(İbraimov, 1985: 56)

Gündüz yatıp, gece yürür,
Bunu gören kimse güler.
Aysız karanlıkta yürür,
Yapışıp kalsa insan ölür.

826 *Carıktan kaçat,
Karañgıda uçat,
Carduu cerge konot,
Bu hudaanın ne degen cenderi bolot?*
(Kayırov, 2006: 54)

Işıktan kaçar,
Karanlıkta uçar,
Uçuruma konar,
Bu Tanrı'mın hangi canlıları olur?

827 *Kanadı bar kaldaygan,
Adam karap turganday,
Tünküsün uyku körböğön.
Kündüzü uçup cürböğön.*
(Taygüröñov, 1947: 93)

Kanadı var kabaran,
İnsan görünce durduğu gibi,
Geceleyin uyku uyumaz,
Gündüzleyin uçup gitmez.

828 *Söögü çok, eti çok,
Tündö cürsö, күндүз çok.*
(İnv. No.706/53)

Kemiği yok, eti yok,
Gece yürüse gündüz yok.

829 *Bir tööm bar acapkana,
Kuyruk, calın kacap kana,
Keçinde kelçeñ körösüñ,
Külüp külüp ölörsün.*
(İnv. No.706/53)

Bir devem var bir acayıp,
Kuyruğu alevli parçalı,
Akşam gelince görürsün,
Gülüp gülüp ölörsün.

830 *Çöbölöktöp cem izdep,
Kündüz uçpay, tündö uçkan,
Tügü cogu bolboso,
Kebetesi dal çıçkan.*
(İnv. No.706/54)

Artıklardan yemek arayıp,
Gündüz uçmaz, geçe uçar,
Asla olmasa,
Görünüşü korkutur.

831 *Kıştı kıştay bıl etpey,
Çala can bolup uktagan.
Tün camının çabıttap,
Ezeli күндүз uktagan.*
(İnv. No.706/54)

Kışın taş gibi kımıldamaz,
Yarı ölü olup uyurmuş.
Geceleyin dolaşarak,
Ezelden beri gündüz uyurmuş.

Coru

832 *İlek ilek kaldagay,
Kara kunas tarbagay.
Kabarın adamdan murun bilet,
Bargança kalgan etti cep bütüröt.*
(İnv. No.706/54)

Akbaba

Leylek leylek ezik,
Kara leylek açılmış
Haberini insandan önce bilir,
Varınca kalmış eti yiyip bitirir.

Çabalekey

833 *Kış kuybay, ılay çılabay,*

Dağ Kırlangıcı

Tuğla pişirmez, çamur karıştırmaz,

*İçi tışın şıbabay,
Üy kurup alat kaysı usta,
Balta, kerki karmabay?*
(İbraimov, 1985: 64)

İçini dışını sıvamaz,
Ev yapar hangi usta,
Balta, keser tutmadan.

834 *Kış kuybayt, ılay çılabayt,
İçi tışın şıbabayt.
Birok koluna aspap karmabayt,
Salgan tamı zañgrayt.*
(İbraimov, 1985: 64)

Tuğla pişirmez, çamur karıştırmaz,
İçini dışını sıvamaz.
Ama eline alet alamaz,
Yaptığı ev mükemmel.

835 *Ilaydan üy salışat cay ayında,
Kışında tük kalışpayt bul ayılga.*
(İbraimov, 1985: 64)

Çamurdan ev yaparlar yaz ayında,
Kışın asla kalmazlar bu köyde.

836 *Ayrı kuyruk, koş kanat,
Kumdan iyrep üy salat,
Kaalabay uçup suuktu,
Cıluu cakka bet alat.*
(İnv. No.706/64)

Çatal kuyruk, çift kanat,
Kumdan kazarak ev yapar,
İstemez soğuşu,
Ilık tarafa gider.

Çakçıgay

Boz Kuyrukkakan

837 *Car başında carganat,
Catıp turup karganat.*
(İbraimov, 1985: 66)

Yar başında yarasa,
Yaşar durur lanet okuyarak.

Çııldak Çımçık

Zıplayan Saka

838 *Çiy başında koñguroooluu kuş oturat.*

Çiğ üzerinde zilli kuş oturur.

Donkuldak

Ağaçkakan

839 *Murdu kanday, pay pay,
Kurç okşoyt kudu baltaday.
Murdu menen bir koyso,
Oyulup ketet karagay.*
(İnv. No.706/53)

Burnu nasıl, vay vay,
Çeliğe benzer aynı balta gibi,
Burnuyla bir vursa,
Oyulur çam ağacı.

İtelgi

Doğan

840 *Cük burçunda mañkayıp,
Karaluu katın oturat.
Kaçan da bolso ordunda,
Kıymıldabayt kilt etpeyt,
Bir cerinen bık etpeyt.*
(İbraimov, 1985: 63)

Yüksekte uçup duran,
Karalı kadın oturur,
Hiçbir vakit yerinden,
Kıpırdamaz, kımıldamaz,
Bir kez yerinden oynamaz.

841 *Tepmeyinçe albagan,
Tepkenin albay kalbagan.
Kanattuunun uçkulu,
Kança cürsö talbagan.*

Vurmadan yakalamaz,
Vurduğunu bırakmaz.
Kuşların en hızlısı,
Ne kadar uça da yorulmayan

*Oylop atın tapkıla,
Bul ukmuştuu kaday can?
(İbraimov, 1985: 63)*

Kara Çıyrıcık

842 *Sayrap ketet ar türkün:
Ünün da koşup küküktün,
Kişinep kudu cılkıça,
Ürgönün tuurayt küçüktün.
(İbraimov, 1985: 69)*

843 *Cogolup kışta,
Cazında kelet,
Codurap tañşıp,
Sayrap da beret.
Ogoroddu aylanıp uçup,
Ösümdükkö zıyan kurtardı teret.
(İbraimov, 1985: 69)*

844 *Cogolup kışta,
Cazında kelet,
Codurap tañşıp,
Sayrap da beret.
Ogoroddu aylanıp uçup,
Adamga zıyan kurtardı teret.
(İnv. No.706/55)*

Kara Çıyrıcıkın Uyası

845 *Tal-tal, tal başı,
Tamdarımdı karaçı.
Taba albasañ uyat bol,
Tapsañ kana taap alçı.
(İbraimov, 1985: 69)*

Karga

846 *Kara atım kañtargaluu,
Kara içigim böktörgölüü.
(İbraimov, 1985: 67)*

847 *Ecekem asıl,
Çaçpagı çaşıl.
(Tokombayeva, 1987: 206)*

848 *Kara atım kañtargaluu,
Kara eçkim böktörgölüü.
(İnv. No.706/55)*

Düşünüp adını bulunuz,
Bu nasıl bir can?

Kara Sığırıcık

Ötüp gider her türlü,
Sesini de benzetir guguk kuşunun,
Kişner tıpkı yıldı gibi,
Öğrendiğini taklit eder yavrusunun.

Kaybolup kışın,
Baharda gelir,
Türlü seslere girip,
Şakıyiverir.
Avlu üzerinde dönerek uçup,
Bitkilerdeki zararlı böcekleri toplar.

Kaybolup kışın,
Baharda gelir,
Türlü seslere girip,
Şakıyiverir.
Avlu üzerinde dönerek uçup,
İnsana zararlı böcekleri toplar.

Kara Sığırıcığın Yuvası

Dal, dal, dal başı,
Evlerime bak!
Bulamazsan rezil ol,
Bulursan nerede bul al!

Karga

Kara atım eyere bağlı,
Kara kürküm çuvallı.

Ablacığım asıl,
Saç örgüsü yeşil.

Kara atım eyere bağlı,
Kara keçim çuvallı.

Karkıra, Turna

849 *Ay asmanda cürgön cigit,
Altın çoor tartkan cigit,
Kün asmanda cürgön cigit,
Kümüş çoor tartkan cigit.*
(İbraimov, 1985: 60)

850 *Ay üstüdön cürgön cigit,
Altın çoor tartkan cigit,
Kün üstüdön cürgön cigit,
Kümüş çoor tartkan cigit.*

851 *Ay üstüdön ötkön cigit,
Altınan çoor tartkan cigit,
Kün üstüdön ötkön cigit,
Kümüş çoor tartkan cigit.*
(Mukambayev, 2009: 1063)

852 *Ay astınan ötkön cigit,
Altın çoor tartkan cigit,
Kün astınan ötkön cigit,
Kümüş çoor tartkan cigit.*
(İnv. No.706/54)

853 *Altın çoor tartkan kerben,
Ay astınan ötkön kerben.
Kümüş çoor tartkan kerben,
Kün astınan ötkön kerben.*
(İnv. No.706/55)

854 *Carıkırıp caz çıkkanda,
Abdan sonun körünöt.
Katar-katar uçkanda,
Eki cürgün kuş eken,
Munun atın kim bilet?*
(İbraimov, 1985: 61)

855 *Cele tartıp celpinet,
Caz bolgondo kelişet.
Küz bolgondo ketişet.*
(İbraimov, 1985: 61)

856 *Küzdün küni bolgondo,
Öödö çubayt,
Cazdın küni bolgondo,
İldiy çubayt.
Moynun burup ırdasa,
Buragan argen ündönöt.
Kiyimlerin karasañ*

Turna

Ay üstünde yürüyen yiğit,
Altın kaval çalan yiğit,
Güneş üstünde yürüyen yiğit,
Gümüş kaval çalan yiğit.

Ay üstünden yürüyen yiğit,
Altın kaval çalan yiğit,
Güneş üstünden yürüyen yiğit,
Gümüş kaval çalan yiğit.

Ay üstünden geçen yiğit,
Altın kaval çalan yiğit,
Güneş üstünden yürüyen yiğit,
Gümüş kaval çalan yiğit.

Ay altından geçen yiğit,
Altın kaval çalan yiğit,
Güneş altından yürüyen yiğit,
Gümüş kaval çalan yiğit.

Altın kaval çalan kervan,
Ay altından geçen kervan,
Gümüş kaval çalan kervan,
Güneş altından geçen kervan.

Parlak bahar geldiğinde,
Pek güzel görünür,
Katar katar uçtuğunda,
İki yolcu kuş imiş,
Bunun adını kim bilir?

Sıraya girip dizilirler,
Bahar olduğunda gelirler,
Güz olduğunda giderler.

Güz günü geldiğinde,
Yüksekte dizilir,
Bahar günü geldiğinde,
Aşağıya dizilir,
Boynunu çevirip şakısa,
Ney gibi ses verir,
Giyimlerine bakarsan,

*Booru kara sırtı kök.
Kanatuu bolot minday can!
Oylonup munu kim bilet?
(İbraimov, 1985: 61)*

Kaz

857 *Özü biz menen cüröt,
Şamal bolorun bilet.
Çapanı ak ce karala,
Dayım kızıl ötük kiyet.
(İbraimov, 1985: 68)*

858 *Özü meñsizden ak
Eki kulağı sak.
Üşübögön cürögü bar,
Eki kara kürögü bar.
(İbraimov, 1985: 68)*

859 *Tamanı cargak üç salaa,
Cıynala tüşöt baskanda.
Tizesin bekem öñörüp,
Tööçö çögöt catkanda.
Bul kuştun atın el aytat,
But şiltep bala baskanda.
(İbraimov, 1985: 69)*

860 *Denesine suu cukpay,
Suuda süzöt kayıktay.
Üşüböstön, toñboston,
Çömüp ketet balıktay.
(İnv. No.706/55)*

Kekilik

861 *Bukardan kelgen munarım,
Butu-kolu kınaluu.
(İbraimov, 1985: 61)*

862 *Keminde on beş, cıyırma uul-kız bir atadan,
Anın ismin baarisın bir atagan.
İçinen birö bölünüp calgız kalsa,
Çakırat bir at menen baarın tamam.
(İbraimov, 1985: 62)*

863 *Muun-muun muunçak,
Muun ala tüyünçök.
Otuz kızdın enesi,
On beş çaştı kelinçek.
(İbraimov, 1985: 62)*

864 *Muun-muun muunçak,*

Bağı kara, sırtı mavi.
Kanatlı olur böyle can!
Düşünüp bunu kim bilir?

Kaz

Kendisi bizimle yürür,
Rüzgâr eseceğini bilir.
Kaftanı ak veya alacalı,
Daima kızıl çizme giyer.

Kendi lekesiz, ak,
İki kulağı hassas.
Korkmayan yüreği var,
İki kara küreği var.

Ayağı tüysüz üç parmak,
Yayılmaya başlar bastığında,
Dizini sağlamca öne atıp,
Deve gibi çöker yattığında.
Bu kuşun adını halk söyler,
Ayağı sallanır yürüdüğünde.

Vücuduna su bulaşmadan,
Suda süzülür kayık gibi.
Üşümeden, donmadan,
Batıp gider balık gibi.

Keklik

Buhara'dan gelen minalım (?)
Eli ayağı kınalı.

En az on beş yirmi oğlan-kız bir babadan,
Onun isimlerinin hepsi birdir.
İçinden biri ayrılıp yalnız kalsa,
Çağırır aynı adla tamamını.

Boğum boğum boğumcuk
Boğumlu ala bohçacık,
Otuz kızın anası,
On beş yaşta gelincik.

Boğum boğum boğumcuk,

- Muun ala tüyünçök.
On beş kızıdın enesi
On beş  aşar kelin ek,
Segiz kızıdın enesi,
Selkildegen kelin ek.
(Mukambayev, 2009: 652)*
- 865 *Muun-muun muun ak,
Muun ala t y n  k.
Sekiz kızıdın enesi,
Serte degen kelin ek,
Tokuz kızıdın enesi
To koldogon kelin ek.
(Mukambayev, 2009: 805)*
- 866 *B y m b y m b y m k,\
B y m ala t y n  k.
Tokuz kızıdın enesi,
Tompondogon kelin ek,
Segiz kızıdın enesi,
Selkildegen kelin ek.
(Mukambayev, 2009: 270)*
- 867 *Seyil-seyil seyil ek,
Segiz ala t y n  k.
Segiz kızıdın enesi,
Aliyam bolso kelin ek.
(Ibraimov, 1985: 62)*
- 868 *Top-tomoloy  e en,
Tamaktarı ak ala  e en.
Kup-kumalay  e en,
Kuyruktarı ak ala  e en.
(Ibraimov, 1985: 62)*
- 869 * ike - ike  corgoloyt,
 ike  taşka korgoloyt.
(Ibraimov, 1985: 62)*
- 870 *K z k z mon ok, k z mon ok,
K yk l mon ok selkin ek.
(Tokombayeva, 1987: 206)*
- 871 *T y n, t y n, tüyünçök,
T y n ala tüyünçök.
Segiz kızıdın enesi,
Selkildegen kelinçek.
(Inv. No.706/57)*
- Kırgool**
- 872 *Kın kınalı, kınalı,*
- Boğumlu ala bohçacık,
Otuz kızın anası,
On beş yaşta gelincik.
Sekiz kızın anası,
Sendeleyen gelincik.
- Boğum boğum boğumcuk,
Boğumlu ala bohçacık,
Sekiz kızın anası,
Sendeleyen gelincik.
Dokuz kızın anası,
Baş aşağı yürüyen gelincik.
- Boğum, boğum, boğumcuk,
Boğumlu ala bohçacık,
Otuz kızın anası,
Tombul gelincik,
Sekiz kızın anası
Sendeleyen gelincik.
- Gezin gezin gezinti,
Sekiz ala bohçacık.
Sekiz kızın anası
Aliyam olsa gelincik.
- Tostoparlak hatip,
Boğazları ak ala hatip,
Yusuvarlak hatip,
Kuyrukları ak ala hatip.
- Seke seke y r r,
Seken taşa saklanır.
- G z g z boncuk, g z boncuk,
Oynak boncuk salıncak.
- D ğ m, d ğ m bohçacık,
D ğ m  ala boh acık.
Sekiz kızın anası,
Sallanan gelincik.
- S l n**
- Kın kınalı kınalı,

*Kuyruktarı kınalı,
Kızıl ala ton kıygen,
Caynap çıkkın kınalı.*
(İbraimov, 1985: 66)

- 873 *Kidiñ kidiñ cügürgön,
Kiçinekey körüngön,
Caşıl ala camıngan,
Cakşınakay körüngön.*
(Taygüröñov, 1947: 93)

Kurkulday

- 874 *Kiçinekey uçup cüröt,
Üyü bar, suuda tünöyt.*
(İbraimov, 1985: 67)

Kurkuldaydın Uyası

- 875 *Bir üy casalıptır cündön,
Ustası taldın uçuna ilgen.
Aldı suu, tiyet ce tiybeyt,
Andağılar korkunuçtu bilbeyt.*
(İbraimov, 1985: 67)

- 877 *Üyü sonun kutuday,
Kirip alsañ çıkkıstay.*
(İbraimov, 1985: 67)

- 878 *Bülbüldökkö may kuyup,
Büyrüp talga bayladım.*
(İbraimov, 1985: 67)

- 879 *Bülbülçökkö may kuyup,
Büyrüp talga bayladım.*
(Mukambayev, 2009: 270)

Kuş

- 880 *Eki corgo kelet çañ çıgarbay.*
(Dor, 1982: 166)

- 881 *Kümüş teke kündö kelip suu içet,
Altın teke ayda kelip suu içet.*
(İnv. No.706/54)

Kuş, Tuhum

- 882 *Cendüüden censiz tuulat,
Censizden cendüü tuulat,
Bul nimne, oylop tap!*
(Kayıpov, 2006: 54)

Kuyrukları kınalı.
Kızıl alaca don giymiş,
Güzel görünen kınalı.

Cüce gibi yürüyen,
Küçücük görünen,
Yeşil ala sarınan,
Pek hoş görünen.

Çulha Kuşu

Küçücük uçup gider,
Evi var, suda geceler.

Çulha Kuşunun Yuvası

Bir ev yapılmış yünden,
Ustası dalın ucuna konmuş.
Önü su, değer veya değmez,
Oradakiler tehlike bilmez.

Evi güzel kutu gibi,
Girersen çıkılmaz gibi.

Yumuşak bir şeye yağ koyup,
Büküp dala bağladım.

Yumuşak bir şeye yağ koyup,
Büküp söğüde bağladım.

Kuş

İki yorga gelir toz çıkarmadan.

Gümüş teke her gün gelip su içer,
Altın teke her ay gelip su içer.

Kuş, Yumurta

Canlıdan cansız doğar,
Cansızdan canlı doğar,
Bu nedir, düşünüp bul!

Kuu

- 883 *Mensiz ak,
Kulağı sak,
Suudan korkpos cüregi bar,
Eki kara küröğü bar.*
(İnv. No.706/58)

- 884 *Denesine suu cukpay,
Köldö süzöt kayıktay.
Üşüböstön, toñboston,
Çümüp ketet balıktay.
Cargak taman, uzun caak,
Bul emne oyloş tap!*
(İnv. No.706/59)

Kükük

- 885 *Düynödö bir makuluk bar,
Beş ay turup, üyünö özü kaytar.
Kündö-kündö cañılbaştan bir söz aytar.
Al sözdön başka sözdü taba albagan,
Kanday balasın özü бага albagan.*
(İbraimov, 1985: 65)

Sagızgan

- 886 *Aktığı karday,
Karalığı köödöy,
Oturganı bektey,
Uçkanı oktoy.*
(İbraimov, 1985: 58)
- 887 *Aktığı karday,
Karalığı köödöy.
Uçkanı oktoy,
Oturganı mıktay.*
(İbraimov, 1985: 58)
- 888 *Appaktığı pahtaday,
Karalığı köödöy.*
(İbraimov, 1985: 58)
- 889 *Adaçadan budaça,
Tatınakay kudaça.*
(İbraimov, 1985: 59)
- 890 *Alaçadan budaça,
Közü çekir kudaça.*
(İbraimov, 1985: 59)
- 891 *Akıl-akıl ak tamak,*

Kuğu

- Bensiz ak,
Kulağı hassas,
Sudan korkmayan yüreği var,
İki kara küreği var.

- Vücutuna su bulaşmaz,
Gölde süzülür kayak gibi,
Üşümeden, donmadan,
Batıp gider balık gibi.
Deri taban, uzun çene,
Bu nedir, düşünüp bul!

Guguk Kuşu

- Dünyada bir mahluk var,
Beş ay durup evine döner,
Her gün yanılmadan bir söz söyler,
O sözden başka kelime bulamaz,
Nasıl ki yavrusunu kendi bakmaz.

Saksağan

- Aklığı kar gibi,
Karalığı is gibi,
Oturuşu bey gibi,
Uçuşu ok gibi.
- Aklığı kar gibi,
Karalığı is gibi
Uçuşu ok gibi,
Oturuşu mih gibi.
- Aklığı pamuk gibi,
Karalığı is gibi.
- Orada burada,
Sevimli dünür.
- Orada burada,
Gözü çakır dünür.
- Akıl akıl güzel yemek,

- Sarala taydın kök çolok.*
(İbraimov, 1985: 59)
- 892 *Catkan ceri cazdıktuu,*
Çaşıl ala köpçüktüü.
(İbraimov, 1985: 59)
- 893 *Catkan ceri cazdıktuu,*
Çaşıl ala köpçüktüü.
Çek-çek, çek baskan,
Çek suru ötüük kiyingen.
Calañ kılıç baylangan,
Coo kelet dep şaylangan.
(İbraimov, 1985: 59)
- 894 *Cotosunun coonduğu çiydey,*
Çurkaganı cebedey.
Ak-karası astaganday.
Baykaganı baleedey.
(İbraimov, 1985: 60)
- 895 *Kidiñ-kidiñ cügürgön,*
Kiyiz eer tokungan,
Çaşıl çapan salıngan.
(İbraimov, 1985: 60)
- 896 *Kidiñ-kidiñ cügürgön,*
Kimse eer tokungan.
Çaşıl bayan salıngan.
(İbraimov, 1985: 60)
- 897 *Kidiñ-kidiñ cügürgön,*
Kiçinekey körüngön.
Çaşıl cooluk (abay) salıngan,
Çakşınakay körüngön.
(İbraimov, 1985: 60)
- 898 *Kidiñ-kidiñ cügürgön,*
Kişmeç eer tokungan,
Saymaları salıngan,
Sarı ala cooluk baylangan.
(İbraimov, 1985: 60)
- 899 *Kidiñ-kidiñ cügürgön,*
Kuşmaş⁵⁴ eer tokungan.
Çaşıl ala camıngan (salıngan)
Çakşınakay körüngön.
(İbraimov, 1985: 60)
- 900 *Kişim-kişim cügürgön,*
- Sarı benekli tay boz kuyruk.
- Yattığı yer yastıklı,
Yeşil ala döşekli.
- Yattığı yer yastıklı,
Yeşil ala döşekli,
Sek sek sekip yürüyen,
Hoş zırh çizme giyen.
Yalın kılıç kuşanan,
Düşman gelir diye hazırlanan.
- Sırtının kalınlığı hasır gibi,
Koşması ok gibi,
Aklı karalığı söve gibi,
Bakışları bela gibi.
- Cüce gibi yürüyen,
Keçe eyer dokuyan,
Yeşil cübbe giyen.
- Cüce gibi yürüyen,
Kuşbaş eyer dokuyan,
Yeşil örtü sarınan.
- Cüce gibi yürüyen,
Küçücük görünen,
Yeşil örtü bağlayan,
Sevimlice görünen,
- Ürkek ürkek yürüyen,
Kuşbaş eyer dokuyan,
Nakış sarınan,
Sarı alaca örtü bağlayan.
- Ürkek ürkek yürüyen,
Kuşbaşı eyer dokuyan,
Yeşil alaca sarınan,
Sevimlice görünen.
- Ürkek ürkek yürüyen,

⁵⁴ Kaşı ikiye ayrılmış olan özbek eyeri.

Küçala bay tokungan,
Can cagina karangan,
Canına kılıç baylangan.
(Taygüröñov, 1947: 94)

Kurtboğan eyer dokuyan,
Etrafına bakınan,
Yanına kılıç bağlayan.

901 *Sekseñ-sekseñ sekirip,
Kızıldı körsö aylangan,
Canına emes kılıçın,
Tumşuguna baylangan.*
(İbraimov, 1985: 60)

Sek sek seken,
Kızılı görse dönen,
Yanına değil kılıcını,
Burnuna bağlayan.

902 *Çek-çek baskan,
Çek soor ötük kiyingen.
Calañ kılıç baylangan,
Coo kelet dep şaylangan.*
(İbraimov, 1985: 60)

Sek sek seken,
Hoş zırh çizme giyinen,
Yalın kılıç bağlayan,
Düşman gelir diye hazırlanan.

903 *Ecekem asır,
Çaçpagı çaşıl.*
(İbraimov, 1985: 61)

Ablam esir,
Saç örgüsü yeşil.

904 *Ecekem ecil,
Çaçpagı çaşıl-alake.*
(İbraimov, 1985: 61)

Ablam ecil⁵⁵
Saç örgüsü yeşil alaca.

905 *Çek-çek baskan,
Çek suru ötük kiyingen.
Calañ kılıç baylangan,
Coo kelet dep şaylangan.*
(İnv. No.706/62)

Sek sek seken,
Hoş zırh çizme giyinen,
Yalın kılıç bağlayan,
Düşman gelir diye hazırlanan.

Taan

906 *Kara-kara karalar,
Köpçülüğün karasañ,
Çegirtkege barabar.*
(İbraimov, 1985: 67)

Alaca Karga

Kara kara karalar,
Kalabalığına bakarsan,
Çekirgeyle aynı.

907 *Tömöntön kelgen lök,
Eki közü kök.*
(İnv. No.706/60)

Aşağıdan gelen lök,
İki gözü gök.

Tarañçı

908 *Koroodo cüröt çaş bala,
Ukmuşta minday çok bala.
Egindin eesin kıyırktan,
Tartibi çok şok bala.*
(İbraimov, 1985: 66)

Serçe

Ağılda yürür genç yavru,
Emsali yok böyle yavru,
Ekin sahibini bağırktan,
Utanmaz haylaz yavru.

⁵⁵ Saksığan anlamına gelir.

- 909 *Bir kiçine boz bala,
Koroolordon ketpeyt.
Oozunun şoktugunan,
Eldin baarı cekteyt.*
(Ibraimov, 1985: 66)

Toos

- 910 *Bar bar bar iki,
Barmaktarı on eki,
Çıvır ala tonu bar,
Çıçañının uçuda
Ak teñgedey galı bar.*
(Mukambayev, 2009: 908)

Torgoy/Kekilik

- 911 *Tekir-tukur corgosu,
Başında bar dorbosu.
Tañga maal azanı,
Tamagında kazanı.*
(Mukambayev, 2009: 878)

- 912 *İçinde moldo baçalar,
Culduruşat galçalar.*
(Dor, 1982: 136)

Töö Kuş

- 913 *Suuluu cerge beesin baylayt,
Kurgak cerge özü caylayt.*
(Ibraimov, 1985: 66)

Ular

- 914 *Özü toodo,
Tünögü zoodo.*
(Ibraimov, 1985: 64)

- 915 *Belestegi beş bee,
Balalayt da, kulundayt.
Kuyruktarı karala,
Kanattarı sarala.*
(Ibraimov, 1985: 64)

- 916 *Ala toonun başınan,
Obon salıp ırdagan,
Taştan taşka sekirip,
Özüñçö erkin cırgagan.
Kündür tündür bir cerge
Cay alıp tıñ turbagan.*
(Taygüröñov, 1947: 93)

Bir küçük genç yavru,
Ağıldan gitmez,
Ağzının gevezeliğinden,
Halkın hepsi nefret eder.

Tavus Kuşu

Var var var iki,
Parmakları on iki,
Benekli ala donu var,
Kuyruğunun ucunda
Ak çalı gibi beni var.

Turgay (Tarla Kuşu)

Tik tük yürüyüşü,
Başında var torbası.
Seher vakti ezanı,
Boğazında kazanı.

İçinde hoca ile öğrenciler,
Koparırlar çirkinler.

Deve Kuşu

Sulak yere kırsağını bağlar,
Kurak yerde kendi yaşar.

Çil Kekliği

Özü dağda,
Tüneği kayada.

Dağ sırtındaki beş kısrak,
Yavrular da yavrular.
Kuyrukları kara benekli,
Kanatları sarı benekli.

Ala dağın başından
Nağme salıp şarkı söyleyen,
Taştan taşa sekip,
Kendince eğlenen,
Gece gündüz bir yere
Mekân tutup durmayan.

- 917 *Muun muun muunçak,
Muuna ala tiiyünçök,
Otuz kızdın enesi,
On beştegi kelinçek.*
(İnv. No.706/63)

Ükü

- 918 *Adam karap turganday,
Kanadı bar kaldaygan.
Tünküsün uyku körböğön,
Kündüzü uçup cürböğön.*
(İbraimov, 1985: 65)

- 919 *Ömür boyu körböyt kündü,
Kün dep oylor, balkim tündü.*
(İnv. No.706/64)

Üpüp

- 920 *Ala çapan taacılıuu
Uzun tumşuk bakanday,
Bir aytkanın kaytalap,
Cayda cüröt takalbay.*
(İbraimov, 1985: 64)

- 921 *Kuramadan tonu bar,
Kuyrugunda kalı bar.*
(İbraimov, 1985: 64)

Boğum, boğum, boğumcuk,
Boğumu ala bohçacık.
Otuz kızın anası
On beş yaşındaki gelincik.

Baykuş

İnsana bakıyor gibi,
Kanadı var kabaaran,
Geceleri uyku uyumayan,
Gündüzleri uçup durmayan.

Ömür boyu görmez günü,
Gün diye düşünür, belki geceyi.

Çavuş Kuşu

Ala kaftan taçlı,
Uzun gagası sopa gibi,
Söylediğini tekrarlayıp,
Yerde yürür dayanmadan.

Alaca kürkü var,
Kuyruğunda beni var.

b.Böcek ve Haşereler

Aarı

- 922 *Güü dep kelip,
Güü dep ketet.*
(İbraimov, 1985: 75)

- 923 *Giñ-giñ etet,
Kokon cetet.*
(İbraimov, 1985: 75)

- 924 *Zuv zuv buragan,
Zuv zuv kelegen.*
(Tokombayeva, 1987: 207)

- 925 *Cep otursañ til kubantkan tattuu tamak,
Anı tapkan güldön sorup tentek çunak.*
(İbraimov, 1985: 75)

Arı

Güü diye gelip,
Güü diye gider.

Kın kın eder,
Hokand'a varır.

Zuu zuu diye giden,
Zuu zuu diye gelen.

Yiyip otursan dili sevindiren tatlı yemek,
Onu bulan çiçeği emen yaramaz kişi.

- 926 *Oyoko ötöt zuu zuu,
Buyaka ötöt zuu zuu.*
(Mukambayev, 2009: 260)
- O yana gider zuu zuu,
Bu yana gider zuu zuu.
- 927 *Saar ketet gañ gañ,
Keç kelet gañ gañ,
Galbırını tokup kelet,
Akın bolup okup kelet.*
(Mukambayev, 2009: 1230)
- Seherde gider,
Akşam gelir.
Kalburunu dokuyup gelir,
Şair olup söyleyip gelir.
- 928 *Zuu-zuu baraban,
Altın takadan,
Kümüş kadagan.*
(İbraimov, 1985: 75)
- Zuu zuu giden,
Altın naldan,
Gümüş sopacık.
- 929 *Zuu-zuu, zuu barat,
Zuu-zuu kelet.
Takka çıgat,
Kalbır sogot.*
(İbraimov, 1985: 75)
- Zuu zuu zuu diye gider,
Zuu zuu diye gelir,
Tahtta çıkar,
Kalbur dokur.
- 930 *Zuu barat, zuu kelet,
Abada kaykıyt,
Baldarı üçün kalbır tokuyt.*
(İbraimov, 1985: 75)
- Zuu diye gider, zuu diye gelir,
Havada dolaşır,
Yavruları için kalbur dokur.
- 931 *Zuu barat Zulayka,
Zuu kelet Zulayka,
Alaam okuyt,
Kilem tokuyt.*
(İbraimov, 1985: 75)
- Zuu diye gider Züleyha,
Zuu diye gelir Züleyha,
Elham okur,
Kilim dokur.
- 932 *Oyoko ötöt zuu zuu,
Buyaka ötöt zuu zuu.
Alhamdusun okugan
Çüyürmösin tokugan.*
(Mukambayev, 1085)
- O yana gider zuu zuu,
Bu yana gider zuu zuu.
Elhamdülillahını okumuş,
Kilimini dokumuş.
- 933 *Zuu-zuu baratkan,
Zuu-zuu kelatkan.
Alhamdusun okugan,
Kalbırın tokugan.*
(İbraimov, 1985: 76)
- Zuu zuu diye geliyor,
Zuu zuu diye gidiyor,
Elhamdülillahını okumuş,
Kalburunu dokumuş.
- 934 *Zuu-zuu karagan,
Zulpu çaçın taragan.
Kuranın okugan
Galbırını tokugan.*
(İbraimov, 1985: 76)
- Zuu zuu diye dolaşmış,
Züluf saçını taramış,
Kuranını okumuş,
Kalburunu dokumuş.
- 935 *Küü-küü kelegen,*
- Güü güü diye gelirmiş,

- Kuranın okugan,
Kalbırını tokugan.*
(İbraimov, 1985: 76)
- 936 *Gazaldını okugan,
Galbırını tokugan.*
(Mukambayev, 2009: 281)
- 937 *Gap okuyt, gılın tokuyt.*
(İbraimov, 1985: 76)
- 938 *Kiçinekey diñıldak,
Kişige tiyse çıñırat.*
(İbraimov, 1985: 76)
- 939 *Kıtaydan kelgen kılıldak,
Kuyrugunun uçu cıltıldak.*
(İbraimov, 1985: 76)
- 940 *Sandıktığı sarı aygır,
Sandap-sandap kişineyt.
Kuyruktarı karala,
Kulundarı sarala.*
(İbraimov, 1985: 76)
- 941 *Tört ayagın büyürgön,
Ay talaaga cügürgön.
Sorposu adal, eti aram,
Bul emine boluçu?*
(İbraimov, 1985: 76)
- 942 *Tırna-tırnalar,
Too booruna corgolor.
Eti aram, sorposu adal.*
(İbraimov, 1985: 76)
- 943 *Alma baştuu,
Altın kaştuu,
Anı bilgen cüz caştuu.*
(Mukambayev ve Taştımırov, 1971: 30)
- 944 *Ak taktay çatır üydö,
Azır bar bir üy bülö.
Atası catıp içer,
Kalganı işmer.*
(İnv. No.706/38)
- 945 *Özü çın çın etet,
Lekin Kokon cetet.*
(İnv. No.706/38)
- Kuranını okumuş,
Kalburunu dokumuş.
- Gazelini okumuş,
Kalburunu dokumuş.
- Sözünü okur, halısını dokur.
- Küçücük çıngırdak,
İnsana değerse çığırır.
- Çin'den gelen çıngırdak
Kuyruğunun ucu ışıldak.
- Sandıktaki sarı aygır,
Bağırarak kişner,
Kuyrukları kara benekli,
Yavruları sarı benekli.
- Dört ayağını bükermiş,
İssız yere koşarmış,
Çorbası helal, eti haram,
Bu ne olabilir?
- Turna turnalar,
Dağın bağına uçarlar,
Eti haram, çorbası helal.
- Elma başlı,
Altın kaşlı,
Onu bilen yüz yaşında.
- Ak tahta çadır evde,
Var bir aile.
Babası yer, içer,
Kalanı çalışır.
- Kendi çın çın eder,
Lakin Hokand'a gider.

Bal Arısı

- 946 *Ar sonordon carga uçat,
Ce kararıp uçkan karga emes,
İçindegi sarısı,
Ecigey emes, et emes,
Ce yinden çıkkan tülkü emes.*
(Taygürönov, 1947: 97)

Bit

- 947 *Abadan ansaladı, kuban sarı,
Kuduk kazıp kurgak cerden suu aladı.*
(İbraimov, 1985: 80)
- 949 *Kampay semiz cünü çok.*
(İbraimov, 1985: 80)
- 950 *Kara tokoy içinde kara doñuz.*
(İbraimov, 1985: 80)
- 951 *Kiçinekey menetay,
Meni kaydan körötay.*
(İbraimov, 1985: 80)
- 952 *Kiçinekey mentek,
Meni cegen tentek.*
(İbraimov, 1985: 80)
- 953 *Muz üstünö muzoo soydum.*
(İbraimov, 1985: 80)
- 954 *Too başında cüröt ol bir adam,
Çöbün cebey cerin cegen al bir naadan.*
(İbraimov, 1985: 80)
- 955 *Çımçuurga kanı çok,
Çıñırarga canı çok.*
(İbraimov, 1985: 80)
- 956 *Çımçırğa cünü çok,
Çır derge ünü çok.*
(İbraimov, 1985: 80)
- 957 *Bir döböğö çığıptır bir top irañ,
Al döbönü caylaydı eki türlüü añ.
Carıktık çöbün cebey cerin ceydi,
Kudanın kuduretime boldum ayran.*
(İbraimov, 1985: 80)

Böy-Tarantula

- 959 *Kiçinekey biy ötör,*

Bal Arısı

Her yerden uçuruma uçar,
Ama kararıp uçan karga değil,
İçindeki sarısı
Peynir değil, et değil,
Ama ininden çıkan tilki değil.

Bit

Havadan alçaldı, oynak sarı,
Kuyu kazıp kurak yerden su aldı.

Şişkin semiz, yünü yok.

Kara orman içinde kara domuz.

Küçücük menetay.
Beni nereden görür hey.

Küçücük mentek,
Beni yiyen yumurcak.

Buz üstüne buzağı kestim.

Dağ başında yürür o bir insan,
Otunu yemez yerini yer o bir ahmak.

Tutmaya kanı yok,
Çığlık atmaya canı yok.

Tutmaya yünü yok,
Çır demeye sesi yok.

Bir tepeye çıkmış bir yığın ot,
O tepeye yerleşti iki türlü hayvan,
Aydınlık otunu yemez, yerini yerdı,
Tanrı'nın kudretine oldum hayran.

Örümcek/Tarantula

Küçücük bey geçer,

Tiygen cerin tile ötör.
(İnv. No.706/50)

Değdiği yeri parçalayıp geçer.

- 960 *Kiçinekey kara taş,
Atan töö kötörö albayt.*
(İnv. No.706/51)

Küçücük kara taş,
Deveyi kaldıramaz.

Bürgö

Pire

- 961 *Bir candık özü nazik kalkka tentek
Korkuşat anı körgön urgaacı-erkek.
Tor cayıp miltık atıp albasa da,
Karmalat akırında kol men eptep.*
(İbraimov, 1985: 79)

Bir varlık kendi ince, halka musallat,
Korkarlar onu gören kadın erkek,
Tuzak kurulup silah atmasa da
Yakalanır sonunda el ile ustaca.

- 962 *Düynödö bir nerse bar kalkka tentek,
Kılıç çaap, miltık atıp alalbaysıñ,
Akırında karmalat kol menen eptep.*
(İbraimov, 1985: 79)

Dünyada bir şey var halka musallat,
Kılıç çekip silah atıp alamazsın,
Sonunda yakalanır el ile ustalıklı

- 963 *Karañğı üydö kaşañ kempir sekiret.*
(İbraimov, 1985: 79)

Karanlık evde tembel kocakarı zıplar.

- 964 *Karañğı üydö karsak kempir sekiret.*
(İbraimov, 1985: 79)

Karanlık evde kurnaz ihtiyar zıplar.

- 965 *Karañı üydö hasek kampir sekiret.*
(Dor, 1982: 169)

Karanlık evde kurnaz kocakarı zıplar.

- 967 *Karañğı üydö koş at sekiret.*
(İnv. No.706/50)

Karanlık evde iki at seker.

- 968 *Karañğı üydö kaşak kampir kekiret.*
(İnv. No.706/50)

Karanlık evde kör ihtiyar geçirir.

- 969 *Kiçinekey karatay,
Közü kantip köröt ay.*
(İbraimov, 1985: 79)

Küçücük, minicik,
Gözü nasıl görür hey?

- 970 *Kiçinekey kenetay,
Uşunku öttü ay,
Munun kılğan kordugu,
Cer tübüñö cetti ay.*
(Taygüröñov, 1947: 94)

Küçücük, minicik,
Şuradan geçti hey,
Bunun verdiği azabı,
Yerin dibine gitti hey.

- 971 *Kiçinekey mentek,
Onu cegen tentek.*
(Mukambayev, 2009: 637)

Küçücük mentek,
Onu yiyen yumurcak.

Cibek Kurtu

İpek Böceği

- 972 *Tıttan başkası körünböyt közüñö,
Kiygen köynögü paydasız özüñö.*
(İbraimov, 1985: 81)

Yongadan başkası görünmez gözüne,
Giydiği gömleği faydasız özüne.

- 973 *Beline ak ton oronot,
Süyröndöp togolonot.
Togolonup tonun çoyot,
Zamatta tonup iylep koyot.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 33)

Cölök

- 974 *Muun-muun muñayat,
Muununun başı kızarat.*
(İbraimov, 1985: 82)

Cörgömüş

- 975 *Suu-suunu boyloyt,
Zulku çaçın tarayt.
Namazın okuyt,
Kalbırın tokuyt.*
(İbraimov, 1985: 81)
- 976 *Tarbañdap badal, kuuray, çöp başına,
Celelep karşı-terşi torun cayat,
Urungan çımın, çirkey, kumurskanı,
Çıgarbay tıbiratıp çırmay salat.
Kana baldar, munun atın kim tabat?*
(Sadıkulova, 2014: 408)

- 977 *Amalduu ayar,
Arkanı dayar.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 33)

- 978 *Cogorton kelet bir galça,
Tömöntön kelet beş galça.*
(İnv. No.706/50)

- 979 *Cügürüp kalat tarbalandap,
Cüröt dayım arkanın kamdap.
İldıy tüşöt arkanın çubap,
Öödö kelet arkanın cıynap.*
(İnv. No.706/50)

Çayan

- 980 *Özü lök, közü kök,
Anan kelse körörsün,
Külö külö ölörsün.*
(İbraimov, 1985: 78)

- 981 *Bir tööm bar acapkana,
Kuyruktarı kacapkana,
Bir kelgende körörsün,*

Beline ak elbise sarınır,
Sürüklenip yuvarlanır.
Yuvarlanıp elbisesini uzatır,
Hemen elbiseyi diker.

Kene

Boğum boğum boğumlanır,
Boğumunun başı kızarır.

Örümcek

Nehir boyunca,
Züluf saçını tarar.
Namazını kılar,
Kalburunu dokur.

Hantal yürüyüp çalı, ot başına,
Kurup her yere ağını yayar,
Yakalar sineği, böceği, karıncayı,
Çıkarmadan tepip birbirine bağlar
Hadi çocuklar, bunun adını kim bulur?

Becerikli hanım,
Urganı hazır.

Yukarıdan gelir bir galça (?),
Aşağıdan gelir beş galça.

Koşturur kollarını açarak,
Yaşar daima urganını hazırlayarak,
Aşağıya düşer urganını düşürerek,
Yukarı çıkar urganını toplayarak.

Akrep

Kendi lök, gözü gök,
Şimdi gelse görürsün,
Güle güle ölürsün.

Bir devem var acayip,
Kuyruğu eğri büğrü,
Geldiğinde görürsün,

Külö cürüp ölörsüñ.
(İbraimov, 1985: 79)

Gülüverip ölürsün.

982 *Bir tööm bar ecep ecep,
Kuyruktarı kacak macak.
Erte kelse körösüñör,
Külö cürö ölösüñör.*
(Tokombayeva, 1987: 205)

Bir devem var acayip,
Kuyruğu eğri büğrü,
Sabah görürsünüz,
Güle güle ölürsünüz.

983 *Bir kuşum bar acap acap,
Kuyruktarı gacak gacak.
Emi kelip körörsüñ,
Külüp-külüp ölörsüñ.*
(İbraimov, 1985: 79)

Bir kuşum var garip garip,
Kuyrukları eğri büğrü,
Şimdi gelince görürsün,
Gülüp, gülüp ölürsün.

984 *Menin bir kuşum bar,
Kuyruktarı bacak bacak,
Onu körsöññ külö külö ölörsöññ.*
(Mukambayev, 2009: 177)

Benim bir kuşum var,
Kuyruğu eğri büğrü,
Onu görsen güle güle ölürsün.

985 *Bir tööm bar acap-acap,
Kuyruktarı kacak-kacak.
Erten kelseñ körörsüñ,
Küle cürüp ölösüñ.*
(Mukambayev, 2009: 79)

Bir devem var garip garip,
Kuyrukları eğri büğrü,
Sabah gelirken görürsün,
Gülüp, gülüp ölürsün.

986 *Menin bir atım bar acapkana,
Kulaktarı kacakkana.
Ali alıp kelem, körörsüñ,
Külüp-külüp ölörsüñ.*
(İnv. No.706/44)

Benim bir atım var garip,
Kuyrukları eğri büğrü,
Şimdi gelince görürsün,
Gülüp, gülüp ölürsün.

Çegirtke

Çekirge

987 *Cokorton kelet lök,
İki közü kök.*
(Mukambayev, 2009: 401)

Yukarıdan gelir lök,
İki gözü gök.

988 *At arkaluu,
Bee kursaktuu,
Çıgırık müyüzdüü.*
(İbraimov, 1985: 71)

At omurgalı,
Kısrak karınlı,
Çıkrık boynuzlu.

989 *At baştuu,
Arkar müyüzdüü,
Börü kuyruktuu,
Bökön sındu ,
Kuş kanattuu,
Kumurska içtüü.*
(İbraimov, 1985: 72)

At başlı,
Koyun boynuzlu,
Kurt kuyruklu,
Ceylan endamlı,
Kuş kanatlı,
Karınca karınlı.

990 *At baştuu,*

At başlı,

- Arka müyüzdüü,
Börü köödöndüü,
Denesi muunak,
Bökön sinduu.*
(Uzun, 2006: 340)
- 991 *Başı attay,
Kanatı kattay,
Uçkanı kuştay,
Çökkönü töödöy.*
(İbraimov, 1985: 72)
- 992 *Bugu müyüzdüü,
Urkoyon közdüü,
Buura sanduu,
Töö töştüü,
Kuş kanattuu.*
(İbraimov, 1985: 72)
- 993 *Buka moyunduu,
Buura sanduu,
Teke müyüzdüü.*
(İbraimov, 1985: 72)
- 994 *Karçıga kanattuu,
Şumkar buttuu,
Cılan borumduu,
Kılıç kuyruktuu.*
(İbraimov, 1985: 72)
- 995 *Karçıga kanattuu,
Şumkar tumşuktuu,
Cılan boorluu,
Kılıç kuyruktuu.*
(İbraimov, 1985: 72)
- 996 *Kögön közdüü,
Kuş kanattuu,
Uy müyüzdüü,
Şuşaň buttuu.*
(İbraimov, 1985: 72)
- 997 *Çırıldak ündüü,
Buka moyunduu,
Buura sanduu,
Kuş kanattuu,
Cılan boorluu,
Adam kılıçtuu.*
(İbraimov, 1985: 72)
- 998 *İyri takım, uzun but,
Bargan ceri kızıl cut.*
- Koyun boynuzlu,
Kurt gövdeli,
Vücudu boğumlu,
Ceylan endamlı.
- Başı at gibi,
Kanadı kâğıt gibi,
Uçuşu kuş gibi,
Çöküşü deve gibi.
- Geyik boynuzlu,
Tavşan gözlü,
Buğra bacaklı,
Deve döşlü,
Kuş kanatlı.
- Boğa boyunlu,
Buğra bacaklı,
Teke boynuzlu.
- Atmaca kanatlı,
Sungur ayaklı,
Yılan endamlı,
Kılıç kuyruklu.
- Atmaca kanatlı,
Sungur burunlu,
Yılan göğüslü,
Kılıç kuyruklu.
- Sinek gözlü,
Kuş kanatlı,
İnek boynuzlu,
Makas ayaklı.
- Çırtlak sesli,
Boğa boyunlu,
Buğra ayaklı,
Kuş kanatlı,
Yılan göğüslü,
Adam kılıçlı.
- Eğri diz, uzun bacak,
Vardığı yer kızıl kırgın.

(İbraimov, 1985: 72)

- 999 *Kaşkardan kelgen munaluu kempir,
Bul kempirdin cürüşün kara
But kolunun tırışın kara.*
(İbraimov, 1985: 72)

Kaşgar'dan gelen gezgin ihtiyar,
Bu ihtiyarın yürüyüşüne bak,
Elinin ayağının buruşuğuna bak.

- 1000 *Buhardan kelgen mögeki,
İki gözü kögeki.*
(Mukambaeyev, 645)

Buhara'dan gelen mögek (?),
İki gözü gök.

- 1001 *Uzun-uzun, uz keler,
Uzun boyluu kız keler.
Omurtkası kaltıldap,
Kabırgası caltıldap.*
(İbraimov, 1985: 73)

Uzun uzun uz gelir,
Uzun boylu kız gelir,
Omurgası sallanarak,
Kaburgası parlayarak.

- 1002 *Uçkanı kuştay,
Cegeni kişidey,
Kongonu toodoy.*
(İbraimov, 1985: 73)

Uçuşu kuş gibi,
Yemesi insan gibi,
Konuşu dağ gibi.

- 1003 *Eleñ-eleñ etip kelet,
Kardın suusun içip kelet,
Kaşkileñ kaçıp kelet.*
(İbraimov, 1985: 73)

Ürkek ürkek gelir,
Karın suyunu içip gelir,
Yumurcak kaçıp gelir.

- 1004 *Kiçinekey ükelek,
Cumurtkasını kim bilet?*
(Mukambayev, 2009: 982)

Küçücük ükelek,
Yumurtasını kim bilir?

- 1005 *Börü közdüü,
Bökön sanduu,
Arkar müyüzdüü.*
(Taygüröñov, 1947: 93)

Kurt gözlü,
Ceylan kalçalı,
Koyun boynuzlu.

- 1006 *Teke müyüzdüü,
Buka moyunduü,
Kuş kanattuu,
Cılkı sanduu.*
(İnv. No.706/48)

Teke boynuzlu,
Boğa boyunlu,
Kuş kanatlı,
Yılkı kalçalı.

Çımın

- 1007 *Çiy-çiy çiydim kuş,
Çiy başına kongon kuş,
Kaz çeñgeldüü kara kuş,
Kaş başına kongon kuş.*
(İbraimov, 1985: 80)

Küçük küçük küçük kuş,
Çiğ başına konmuş kuş,
Kaz ayaklı kara kuş,
Kaşın üzerine konmuş kuş.

- 1008 *Çiydim, çiydim, çiydim kuş,
Çiy başına kongon kuş.
Kanattarın karkaytıp,*

Küçük küçük küçük kuş,
Çiğ başına konmuş kuş,
Kanatlarını sivilterek,

Sinek

Kan başına kongon kuş.
(İbraimov, 1985: 80)

Kanın üzerine konmuş kuş.

1009 *Çiydim, çiydim, çiydim kuş,
Kız kaşığa kongon kuş,
Kanatı kara kaykık kuş,
Kan başığa kongon kuş.*
(İnv. No.706/48)

Küçük, küçük, küçük kuş,
Kızın yanına konan kuş.
Kanadı kara sarkık kuş,
Hanın üzerine konan kuş.

1010 *Erkin, erkin, erkin kuş,
Çiy başına kongon kuş,
Kanattarı kara kuş,
Kayratına karabay,
Kan başına kongon kuş.*
(İnv. No.706/49)

Avare, avare, avare kuş,
Çiğ başına konmuş kuş,
Kanatları kara kuş,
Cesaretine bakmadan
Hanın üzerine konmuş kuş.

1011 *Bolup aşka teñ ortok,
Sayrap uçup cayda cok,
Kışta kalgan üy caysız,
Bul kaday can arı yok?*
(İnv. No.706/49)

Yemeğe ortak olup,
Öterek uçmuş, yazın yok.
Kışta kalan ev yersiz,
Bu nasıl can hayâsı yok?

1012 *Kiçine gana tomolok,
Cumurtkasın kim tabat?*
(İnv. No.706/49)

Küçücük yuvarlak,
Yumurtasını kim bulur?

Çirkey

Sivrisinek

1013 *Bir kuş bar:
Tört ayagı, kuş kanatı,
Közünö körsö iler adamzattı.
Kolunda kıldan nazik karuusu bar,
Oorutat tiyip ketse taştan katuu.*
(İbraimov, 1985: 79)

Bir kuş var,
Dört ayaklı, kuş kanatlı,
Gözü görse sokar insanoğlunu.
Elinde kıldan ince silahı var,
Değerse taştan kötü ağrıtır.

1014 *Kökölöp uça alat,
Izıldap obon salat.
Tastaygan takırdan,
Kıpkızıl suu alat.*
(İbraimov, 1985: 79)

Yükselerek uçar,
Vızıldayıp şarkı söyler.
Dümdüz çorak yerden,
Kıpkızıl su alır.

1015 *Maktanıp uça alat,
Özünçö obon salat.
Tastaygan takırdan,
Kıpkızıl suu alat.*
(İbraimov, 1985: 79)

Övünerek uçar,
Kendince şarkı söyler.
Dümdüz çorak yerden,
Kıpkızıl su alır.

1016 *Abada bir kuşum bar añ saladı,
Künügö keçke maal kişi aladı.
Kudaydın kuduretime tañ kalamın,
Tütüktöp takır cerden suu aladı.*
(İnv. No.706/45)

Havada bir kuş var, av avladı,
Günden geceye kadar insan yakaladı,
Tanrı'nın kudretine şaşarım,
Hortumla çorak yerden su aldı.

1017 *Abada añ saladı kuban sarı,
Kuduk kazıp, kurgak cerden suu aladı.*
(İnv. No.706/45)

Havada av avladı oynak sarı,
Kuyu kazıp, kurak yerden su aldı.

1018 *Abada bir canıbar obon salat,
Ar cerde tütük menen suu alat.
Nasibi tütüktögü suu menen,
Karasañ uşul işke tañ kalat.*
(İnv. No.706/45)

Havada bir hayvan nağme salar,
Her yerde hortumla su alır.
Nasibi hortumdaki su ile
Bakarsan bu işe şaşırırsın.

1019 *Uzun uzun uçkulduk,
Uçu tübün kim bilet?
Kiçi kine tüypüldük,
Tukumunu kim bilet?*
(İnv. No.706/45)

Uzun uzun uçkulduk,
Ucunu dibini kim bilir?
Küçücük tüypüldük,
Yumurtasını kim bilir?

Koñuz

Gübre Böceği

1020 *Anoo cerden karga uçtu,
Uçkan menen karga emes.
Karaygan menen cılkı emes.
Altı ayağı boorunda,
Arkalagan azığı,
Ecigey emes, kurut emes,
Añtargan menen mülk emes.*
(İbraimov, 1985: 77)

Öteki yerden karga uçtu,
Uçmasına rağmen karga değil,
Koşmasına rağmen yıldı değil,
Altı ayağı bağrında,
Sırtındadır azığı,
Peynir değil, kurut değil,
Karıştırılan mülk değil.

1021 *Kara bolup, karga emes,
Müyüzdüü bolup, buka emes.
Buttarında idiregi bar,
Birok anısı tuyak emes.
Uçsa oñuldap ıylayt,
Otursa cer kazıp cırgayt.*
(İbraimov, 1985: 77)

Kara olup karga değil,
Boynuzu olup boğa değil,
Ayaklarında kertiği var,
Ama bu tırnak değil,
Uçarsa çığlık atarak ağlar,
Oturursa yeri kazarak eğlenir.

1022 *Karargan menen karga emes,
Üstündögü kañkayı,
Ayagan menen mülk emes.*
(İbraimov, 1985: 77)

Kara olup karga değil,
Üstündeki kabuğu,
Korunan mülk değil.

1023 *Karargan menen karga emes,
Üstündögü kañkayı,
Karargan menen mülk emes.*
(Mukambayev, 2009: 450)

Kararmasıyla karga değil,
Üstündeki kabuğu,
Kararan eşya değil.

1024 *Karaygan menen karga emes,
Kampaygan menen cılkı emes.
Artında togolotkon nemesi bar,
Anı oodarıp karasañ,
Atañdan kalgan mülk emes.*
(İbraimov, 1985: 77)

Kara olmasına rağmen karga değil,
Kabarmasına rağmen yıldı değil
Arkasında yuvarlak eşyası var,
Onu dikkatlice incelersen,
Babadan kalan mülk değil,

Köpölök

- 1025 *Badır-budur badırak,
Batman eken topurak.
Uçup cürgön carganat,
Munun cumurtkasın kim tabat.*
(İbraimov, 1985: 74)
- 1026 *Bir kuş bar adam bilbeyt içken aşın,
Paanalap can saktaydı karıp başın.
Cürsö da asmanga uçup, cerge konup,
Eç adam bilbeyt eken cumurtkasın.*
(İbraimov, 1985: 74)
- 1027 *Cayloodogu calbırak,
Cumurtkasın kim bilet?*
(İbraimov, 1985: 74)
- 1028 *Kaldañdatıp kanatın,
Karañgıda uktagan.
Kündüz güldön çıkpagan,
Köp alıska uçpagan.*
(İbraimov, 1985: 74)
- 1029 *Kanattarı ülbürök,
Kaalayt eken güldü köp.
Balдар körüp kubanat,
Karmasak dep kubalap,
Tük cetkirbey alarga,
Uçup ketet kökölöp.
Kel tabalı eköölöp,
Bul kaysı kuş ele?*
(İbraimov, 1985: 74)
- 1030 *Eben dedi, eben dedi
Eben caylar bizdin el tömöndödü,
Söögü çok bir kuş bar,
Anın atın emine dedi?*
(İbraimov, 1985: 74)
- 1031 *Ebeñ-ebeñ, ebeñ dedi,
Öydö uçup, ildiy tömöndödü,
Söögü çok bir kuş bar,
Munun atın kim bildi?*
(İbraimov, 1985: 75)
- 1032 *Ebeñ ebeñ erteñ kelet,
Kargalıvga kono kelet,
Kardın suvın içe kelet.*
(Tokombayeva, 1987: 206)

Kelebek

- Çıtır çıtır arpa,
Batman imiş toprak.
Uçup yürüyen yarasa,
Bunun yumurtasını kim bulur?
- Bir kuş var insan bilmez yediği yemeğini,
Saklayıp canını garip başını,
Hareket etse de uçup, yere konarak,
Hiç kimse bilmezmiş yumurtasını.
- Yayladaki yaprak,
Yumurtasını kim bilir?
- Kaldırıp kanadını,
Karanlıkta uyumuş,
Gündüz çiçekten çıkmayan,
Pek uzağa uçmamış.
- Kanatları narin,
Arzularmış gülü çok,
Çocuklar görüp sevinir,
Yakalacak diye kovalar,
Kimse yetişemez onlara,
Uçup giderler yükselip,
Gel bulalım birlikte,
Bu hangi kuş idi?
- Yüksek dedi, yüksek dedi,
Yüksek yerden bizin il aşağıda,
Kemiği yok bir kuş var,
Onun adına ne denir?
- Yüksek yüksek yüksek dedi
Yüksek uçup, aşağıya alçaldı,
Kemiği yok bir kuş var,
Bunun adını kim bildi?
- Ürkek ürkek sabah gelir,
Dallara konarak gelir,
Karın suyunu içerek gelir.

- 1033 *Eleñ-eleñ ete kel,
Etek-başıñ cıya kel.
(İbraimov, 1985: 75)*
- 1034 *Eleñ-eleñ elen kelet,
Eki butu salt kelet,
Kakılıkka konup kelet,
Kardın suusun içip kelet.
(Mukambayev, 2009: 1167)*
- 1035 *Eleñ-eleñ etip kelet,
Eki butun salıp kelet.
Kaçkeleñ kaçıp kelet,
Kardın suun içip kelet.
(İbraimov, 1985: 75)*
- 1036 *Eleñ-eleñ, erte kelet,
Etek başı certe kelet.
Karovulga kono kelet,
Kardın suvun içe kelet.
(İbraimov, 1985: 75)*
- 1037 *İyri-buyru ivelik,
Uçu kıyrın kim tabat?
Kök ala çaar kök kuştun,
Cumurtkasın kim tabat?
(İbraimov, 1985: 75)*
- 1038 *Ependedi-ependedi,
Cayloodon tömöndögü,
Söögü çok bir kuş bar,
Anın atın emne dedi?
(Taygüröñov, 1947: 95)*
- 1039 *Kızıl ala küykönök,
Tukumunu kim bilet?
(Tokombayeva, 1987: 206)*
- 1040 *Kiçine gana küykönök,
Tukumunu kim bilet?
(İnv. No.706/40)*
- 1041 *İlek ilek aytıp kelet,
Eki butun salıp kelet.
Kaçkileñin kaçıp kelet,
Kardın suun içip kelet.
(İnv. No.706/40)*
- 1042 *Eleñ-eleñ etip kelet,
Eki etegin türüp kelet.
Güldön gülgö konup kelet,*
- Ürkek ürkek gel,
Eteğini toplayıp gel.
- Ürkek ürkek ürkek gelir,
İki ayağını salıp gelir,
Çöplüğe konup gelir,
Karın suyunu içip gelir.
- Ürkek ürkek gelir,
İki ayağını salıp gelir,
Kaçkelen (?) kaçıp gelir,
Karın suyunu içip gelir.
- Ürkek ürkek sabah gelir,
Eteğini toplayıp gelir,
Tepeye konup gelir,
Karın suyunu içip gelir.
- Eğri büğrü oklava,
Ucunu bucağını kim bulur?
Gök alaca benekli mavi kuşun,
Yumurtasını kim bulur?
- Ürkek ürkek,
Yaylanın aşağısında
Kemiği yok bir kuş var,
Onun adına ne denir?
- Kızıl ala kuşçağız,
Yumurtasını kim bilir?
- Kızıl ala kuşçağız,
Yumurtasını kim bilir?
- Ürkek ürkek gelir,
İki ayağını salıp gelir,
Kaçkilen (?) kaçıp gelir,
Karın suyunu içip gelir.
- Ürkek ürkek gelir,
İki ayağını salıp gelir,
Çiçekten çiçeğe kaçıp gelir,

Güldün suusun içip kelet.
(İnv. No.706/40)

Karın suyunu içip gelir.

1043 *Celbir celbir kul kanat,
Cete albayt çapkan at,
Cumurtkasın kim tabat?*
(İnv. No.706/41)

Sallanıp duran kanat,
Yetişilmez yüğrük at.
Yumurtasını kim bulur?

1044 *Kesibi menen daanala,
Koş kanatı çaarala,
Türkün güldü kuçaktap,
Tünögü meykin talaala.*
(İnv. No.706/42)

İşi ile meşhur,
Çift kanadı alaca benekli,
Türlü çiçeği kucaklar,
Tüneği düz bozkır.

Kögöön

At sineği

1045 *Asmandan ak sarı kuş tañ saladı,
Tüşkö maal bolgondo,
Tuyuk cerden kan aladı.*
(İbraimov, 1985: 77)

Gökyüzünden ak sarı kuş sabah geldi,
Öğleye doğru olduğunda,
Gizli yerden kan alırdı.

1046 *Asmandan ak sarı kuş tüştü,
Tumşugu menen cerden kan alat.*
(İbraimov, 1985: 78)

Gökyüzünden ak sarı kuş indi,
Gagasıyla yerden kan aldı.

1047 *Celbir-celbir kül kanat,
Cete albayt çapkan at,
Cumurtkasın kim tabat?*
(İbraimov, 1985: 77)

Sallanıp duran kül kanat,
Yetişemez yüğrük at
Yumurtasını kim bulur?

1048 *Kıska-kıska, kıska col,
Kırına çıkkan bar beken?
Uzun-uzun, uzun col,
Uçuna çıkkan bar beken?
Uşunçanın içinen,
Uyasın bilgen bar beken?*
(İbraimov, 1985: 78)

Kısa kısa kısa kısa yol,
Tepesine çıkan var mı ki?
Uzun uzun uzun yol,
Ucuna varan var mı ki?
Buncasının içinden,
Yuvasını bilen var mı ki?

1049 *Kıtaydan kelgen lök,
Eki közü kök.*
(İbraimov, 1985: 78)

Çin'den gelen lök⁵⁶,
İki gözü gök.

1050 *Alaydan kelgen lök,
Eki közü kök.*
(Dor, 1982: 174)

Alay'dan gelen lök,
İki gözü gök.

1051 *Çiydim-çiydim, çiydim kuş,
Çiy üstündö kongon kuş.
Kanattarı kaykı kuş,
Tumşuktarı iyri kuş.*
(İbraimov, 1985: 78)

Küçük küçük küçük kuş,
Çiğ üstüne konan kuş,
Kanadı sarkık kuş,
Burnu eğri kuş.

⁵⁶ Tek hörgüçlü deve, hecin devesi.

1052 *Col boyunca mayлуу kuurmaç,*⁵⁷
Col boyunda köcö kaynayt.

Yol boyunca yağlı hububat,
Yol boyunca darı (tirit) kaynar.

1053 *Bukardan kelgen lök,*
Eki közü kök.
(İnv. No.706/40)

Buhara'dan gelen lök,
İki gözü gök.

1054 *Kaşkar'dan kelgen lök,*
Eki közü kök.
(İnv. No.706/40)

Kaşgar'dan gelen lök,
İki gözü gök.

1055 *Bir butak,*
Bir butaka miñ uya,
Miñ uyada miñ tukum.
(İnv. No.706/40)^

Bir budak,
Bir budakta bin yuva,
Bin yuvada bin yumurta.

Kögöön, Saygak

At Sineği, Öküz Sineği

1056 *Alaydan kelgen kıkıldak,*
Kuyrugunun uçu bıkıldak.
(Mukambayev, 2009:1303)

Alay'dan gelen kıkırdak,
Kuyruğunun ucu bingıldak.

Kumurska

Karınca

1057 *Beleñ-beleñ, beleñ at,*
Taştan, zoodon kaytpagan.
Beli sınıp ölbögön.
(İbraimov, 1985: 73)

Yiğit yiğit yiğit at,
Taştan, dağdan geri dönmeyen,
Beli kırılıp ölmeyen.

1058 *Beren-beren, beren at,*
Beli coor küröñ at.
Toodon taştan taybagan.
(İbraimov, 1985: 73)

Yiğit yiğit yiğit at,
Beli yağır al at,
Dağdan taştan kaymayan.

1059 *Beren beren beren at,*
Beli coor küröñ at,
Toodon-taştan taybagan,
Düynödöğü balbandan,
Bilgileçi kanday can?
(Taygüröñov, 1947: 95)

Yiğit yiğit yiğit at,
Beli yağır al at,
Dağdan taştan kaymayan,
Dünyadaki pehlivandan
Akıllı nasıl bir can?

1060 *Kiçinekey toru atım,*
Taşka tiyse tayıbayt.
Muzga tiyse burulbayt.
(İbraimov, 1985: 73)

Küçücük doru atım,
Taşa değse takılmaz,
Buza değse kaymaz.

1061 *Bürüşö kalat tişteşi,*
Balban eken işteşi.
Kötörüp cönöyt bezildep,

Buruşuverir dişlemesi,
Pehlivan imiş çalışması,
Kaldırır gider kıvranarak,

⁵⁷ Kuurmaç: Et, soğan gibi yemekte kullanılan yiyecek.

- Özündöy cüktü eki ese.
(İbraimov, 1985: 73)
- 1062 *Coldo köçö kaynayt.*
(İbraimov, 1985: 73)
- 1063 *Koy kuyruktuu,
Nayça beldüü,
Muzoo baştuu.*
(İbraimov, 1985: 73)
- 1064 *Top karagan, top karagan,
Top karagan tübünön,
Esepsiz koy turagan.*
(İbraimov, 1985: 73)
- 1065 *Çimçiyın dese cünü çok,
Çiñırayın dese ünü çok.*
(İbraimov, 1985: 73)
- 1066 *Altı butu bar,
Eki kirpiği bar.*
(İbraimov, 1985: 74)
- 1067 *Bir padişa ay talaaga şaar salgan,
Koluna cuduruktay altın algan,
Arası askerinin üzülböydü,
Ketiptir askerinen düynö calgan.*
(İbraimov, 1985: 74)
- 1068 *Aştan toydan kalbagan,
Paloo tiyse albagan.*
(İnv. No.706/42)
- 1069 *Küröñ küröñ küröñ at,
Beli sınık küröñ at.
Toodan, taştan kunanbas,
Beli sınık küröñ at.*
(İnv. No.706/42)
- 1070 *Taşdan, zoodan taybagan,
Beli içke küröñ at.*
(İnv. No.706/43)
- 1071 *Col boyundo mayлуу kuurmaç.*
(İnv. No.706/43)
- 1072 *Beli kaykı kızıl at.*
(İnv. No.706/43)
- 1073 *Taştı bassa talbagan,
Baspagan ceri kalbagan,
Beli içke iymekey,*
- Kendinde yüklü iki hisse.
- Yolda topak kaynar.
- Koyun kuyruklu,
İnce belli,
Buzağı başlı.
- Bir yığın çalı, bir yığın çalı,
Bir yığın çalının dibinde,
Sayısız koyun oturur.
- Çimdikleseyim dese yünü yok,
Bağırayım dese sesi yok.
- Altı ayağı var,
İki kirpiği var.
- Bir padişah ıssız yere şehir kurmuş,
Eline yumruk kadar altın almış,
Askerinin ardı arkası kesilmiyor,
Gitmiş askeriyle dünyaya.
- Aştan, toydan geri kalmamış,
Pilav yiyememiş.
- Kızıl, kızıl, kızıl at,
Beli narın kızıl at.
Dağdan, taştan kaymayan,
Beli narın kızıl at.
- Taştan, kayadan kaymayan,
Beli ince al at.
- Yol boyunda yağlı kuurmaç.
- Beli bükük kızıl at.
- Taşta yürüse yorulmayan,
Yürümediği yer kalmayan,
Beli ince küpe gibi,

Özü balban daralgan.
(Inv. No.706/43)

Muzoobaş (Böy //Karakurt)

1074 *Bir atım bar acapkana,*
Alıp kelse körörsüñ,
Külüp-külüp ölörsüñ.
(İbraimov, 1985: 78)

1075 *Cardan çıgat calanıp,*
Calañ kılıç baylanıp.
(İbraimov, 1985: 78)

1076 *Kara beem siydi,*
Siygen ceri küydü.
(İbraimov, 1985: 78)

1077 *Kara beem cürüp ketti,*
Cürgön ceri küyüp ketti.
(İbraimov, 1985: 78)

1078 *Kiçinekey kara taş,*
Atan töö kötörö albas.
(İbraimov, 1985: 78)

1079 *Kişkene möltö taz,*
Atan tüyöө kötöralmas.
(Mukambayev, 2009: 646)

1080 *Özü kiçinekey,*
Birok bir adamça küçü bar.
(İbraimov, 1985: 78)

Sirke

1081 *Kiçine gana mitetay,*
Közü kantip cetet ay,
Tişü kantip ötöt ay.
(Mukambayev, 2009: 641)

Töö Çımın

1082 *Eben-eben, eben deyt,*
Töönü öltürgön bir kuş bar.
Anın atın emne deyt?
(İbraimov, 1985: 81)

1083 *Eben-eben eleñdeyt,*
Çoñdu öltürgön bir kuş bar,
Anın atın emne deyt?
(İbraimov, 1985: 81)

Kendi pehlivan yaratılan.

Zehirli Örümcek

Bir atım var acayıp,
Gelirse görürsün,
Gülüp, gülüp ölürsün.

Yardan çıkar yalanarak,
Yalın kılıç bağlayarak.

Kara kısrağım işedi,
İşediği yeri yaktı.

Kara kısrağım yürüyüp gitti,
Yürüdüğü yeri yakıp gitti.

Küçücük kara taş,
Deve kaldıramaz.

Ufacık güzel taş,
Deve tüyü kaldıramaz.

Kendi küçücük,
Ama insan kadar gücü var.

Sirke

Küçücük mitetay,
Gözü nasıl görür hey,
Dişi nasıl geçer hey.

Deve Sineği

Seğirtip, seğirtip silkinen,
Deveyi öldüren bir kuş var,
Onun adına ne denir?

Seğirtip, seğirtip silkinen,
Büyüğü öldüren bir kuş var,
Onun adına ne denir?

c.Sürüngenler

Cılan	Yılan
1084 <i>Aldımda alaça cip catat.</i> (İbraimov, 1985: 83)	Önümde alaca ip uzanır.
1085 <i>Col boyunda tokoç catat.</i> (İbraimov, 1985: 83)	Yol boyunda pide yatar.
1086 <i>Col çetinde mayлуу kayış.</i> (İbraimov, 1985: 83)	Yol kenarında yağlı kayış.
1087 <i>Coldo mayлуу tokoç catat.</i> (İbraimov, 1985: 83)	Yolda yağlı ekmek yatar.
1088 <i>Cer tübündö öl gavran.</i> (Mukambayev, 2009: 280)	Yer dibinde nemli değnek.
1089 <i>Çiy tübündö çilgy kayış.</i> (İbraimov, 1985: 84)	Çiğ dibinde ıslak kayış.
1090 <i>Talaa beti kök soymok, Tayak kelet soymoñdop.</i> (İbraimov, 1985: 83)	Tarlanın üzeri gök soymok, Değnek gibi gelir kıvrılarak.
1091 <i>Talaaga tayak kömdüm.</i> (İbraimov, 1985: 83)	Tarlaya değnek gömdüm.
1092 <i>Talaaga tayak ırgıttım.</i> (İbraimov, 1985: 83)	Tarlaya değnek attım.
1093 <i>Tanoogo tayak soylottum.</i> (İbraimov, 1985: 83)	Delige değnek soktum.
1094 <i>Arıktın astında kök nooda.</i> (İnv. No.706/35)	Su kanalının altında gök urgan.
1095 <i>Uzun uzun uz kelet, Uzun boyluu kız kelet. Kabaktarı kaltırıp, Tırmaktarı caltırıp.</i> (İbraimov, 1985: 83)	Uzun uzun uz gelir, Uzun boylu kız gelir, Göz kapaklarını titretip, Tırnaklarını parlatıp.
1096 <i>Uzun-uzun uz kelet, Uzun boyluu kız kelet. Kabırgası kilt etet, Eki közü cilt etet.</i> (İbraimov, 1985: 84)	Uzun uzun uz gelir, Uzun boylu kız gelir, Kabırgası kımıldar, İki gözü ışıldar.
1097 <i>Uzun-uzun uz ketti,</i>	Uzun uzun uz gitti,

- Uzun boyluu kız ketti,
Kaş kanası kaltırap,
Köz ganası caltırap.*
(İbraimov, 1985: 84)
- Uzun boylu kız gitti,
Kaşları titreyerek,
Gözleri parıldayarak.
- 1098 *Uzun-uzun uz kelet,
Uzun boyluu kız kelet,
Beli-başı iymeyet,
Kaşı-közü çiyemeyet.*
(Kayıpov, 2006: 54)
- Uzun uzun uz gelir,
Uzun boylu kız gelir,
Beli başı eğilir,
Kaşı gözü çizilir.
- 1099 *Uzun uzun uz kelet,
Uzun boyluu kız kelet,
Tamaktarı tark etet,
Top sedevi cark etet.*
(Tokombayeva, 1987: 207)
- Uzun uzun uz gelir,
Uzun boylu kız gelir,
Gerdanı kımıldar,
Sedefleri ışıldar.
- 1100 *Kıtaydan kelgen kıkıldak,
Kuyruğunun uçu bıkıldak.*
(İbraimov, 1985: 84)
- Çin'den gelen kıkıldak,
Kuyruğunun ucu bingıldak.
- 1101 *Eti cumşak,
Söögü çok.*
(İnv. No.706/35)
- Eti yumuşak,
Kemiği yok.
- 1102 *İyri büyrü çubalıp,
Körsö keesi kubarıp,
Korkunuçtuu atı bar,
Er bolsoñ aytçı, ugalık.*
(İnv. No.706/36)
- Eğri büğrü sürünüp,
Meğer bazısı sararıp,
Korkunç adı var,
Er isen söyle, duyalım!
- 1103 *İyri büyrü çubalıp,
Booru menen soylogon.
Korkunuçtuu atı bar,
Al emne ekenin oylogun.*
(İnv. No.706/36)
- Eğri büğrü gidip,
Gövdesiyle sürünürmüş.
Korkunç adı var,
Onun ne olduğunu düşünün.
- 1104 *Uzun uzun çimmen,
Uzun taap bolobu?
Kıbırala tooktun
Tukumun taap bolobu?*
(İnv. No.706/36)
- Uzun uzun çimmen (?),
Uzun olur mu?
Ağır ağır yürüyen tavuğun
Yumurtası bulunur mu?
- 1105 *Uzun uzun uz kelet,
Uzun boyluu kız kelet,
Köşögösü kaltırayt,
Közganası caltırayt.*
(İnv. No.706/36)
- Uzun uzun uz gelir,
Uzun boylu kız gelir,
Örtüsü sallanır,
Gözleri ışıldar.

Cılan, Bürküt

- 1106 *Talaadan tayak ırgıttım,*

Yılan, Kartal

- Tarladan değnek attım,

Toodon tokum ırgıttım.
(İbraimov, 1985: 84)

Cılan, Baka

1107 *Cerde çubayman,*
Köldö gölayman.
(Mukambayev, 2009: 1079)

Keskeldirik

1108 *Kızık eken özü munun,*
Bulaktap kuyruğu uzun.
Korkup ketse keltekten,
Kesip taştayt kuyrugun.
(İnv. No.706/37)

Taş Baka

1109 *Aldı artında eşiği bar,*
Kaptalında teşiği bar.
(İbraimov, 1985: 87)

1110 *Astı zoroñ, üstü zoroñ,*
Ortosunda Baynazar çoroñ.
(İbraimov, 1985: 87)

1111 *Astı tagara, üstü tagara,*
Ortosunda gülçeçek lala.
(İbraimov, 1985: 87)

1112 *Astı taş,*
Üstü taş.
Orto ceri
Calpak baş.
(İbraimov, 1985: 87)

1113 *Astı taş,*
Üstü taş,
Orto ceri
Mehemmedir çaldırbaş.
(Mukambayev, 2009:1019)

1114 *Astı taş,*
Üstü taş
Ortosunda
Mamadiyar cargak baş.
(İbraimov, 1985: 87)

1115 *Astı taş,*
Üstü taş
Ortosunda güldür baş.
(İbraimov, 1985: 87)

Dağdan yumurta attım.

Yılan, Kurbağa

Yerde sürünen,
Gölde olan.

Kertenkele

Garip imiş özü bunun,
Sallanan kuyruğu uzun.
Korkup gitse sopadan
Kesip bırakır kuyruğunu.

Kaplumbağa (Tosbağa)

Önünde arkasında eşiği var,
Yan tarafında deliği var.

Altı kocaman, üstü kocaman,
Ortasında Baynazar oğlan.

Altı leğen, üstü leğen,
Ortasında kardelen.

Altı taş,
Üstü taş,
Orta yeri,
Yassı baş.

Altı taş,
Üstü taş,
Orta yeri
Mehemmedir obur baş.

Altı taş,
Üstü taş,
Ortasında
Mamadiyar yassı baş.

Altı taş,
Üstü taş
Ortasında yular baş.

- 1116 *Üstü taş,
Astı taş,
Paygamberim tarazakeş.*
(İbraimov, 1985: 87)
- 1117 *Özü bakır,
Başı takır.*
(İbraimov, 1985: 87)
- 1118 *Moynu uzun, boyu pas,
Conu menen booru taş,
Baş, kuyruğun, dört bütün,
Katıp alat tiyse kas.*
(İbraimov, 1985: 87)
- Ot, Baka**
- 1119 *Oloçodo ot küyöt,
Isık Köldö it üröt.*
(Mukambayev, 2009: 692)
- Ülül**
- 1120 *Katkan teri,
Kalıñ tokoy catkan ceri.
Canduu da emes,
Cansız da emes.*
(İbraimov, 1985: 81)
- 1121 *Canı çok catat,
Kün tiyse katat.
Belin kırçoolop buuyt,
Suu tiyse tuuyt.*
(İbraimov, 1985: 81)
- 1122 *Canı çok catat,
Kün tiyse katat.
Başın kırçoolop buuyt,
Suu tiyse tuuyt.*
(İbraimov, 1985: 81)
- Üstü taş,
Altı taş,
Peygamberim terazici (?).
- Kendi bakır,
Başı çıplak.
- Boynu uzun, boyu ufak,
Sırtıyla bağı taş.
Başını, kuyruğunu, dört ayağını,
Saklar değerse düşman.
- Ateş, Kurbağa**
- Oloço'da alev çıkar,
Isık Göl'de it havlar.
- Salyangoz**
- Sert deri,
Sık orman yaşadığı yer.
Canlı da değil,
Cansız da değil.
- Canı yok, yaşar,
Güneş vursa saklanır,
Belini sarıp sarmalar,
Su değse parıldar.
- Canı yok, yaşar,
Güneş vursa saklanır.
Başını sarıp sarmalar,
Su değse parıldar.

d. Çeşitli Hayvanlar

d.a. Karada Yaşayan Hayvanlarla İlgili Bilmeceler

Arkar

- 1123 *Aska taş bolgon cayloosu,
Kıyın kelet saktığı.
Dabış ugup, cıt bilse,
Kabar kılak sakçısı.*
(İnv. No.706/88)

At

- 1124 *Minseñ kanat,
Çapsañ şamal,
Anı sıylabagan
Kişiler caman.*
(İbraimov, 1985: 42)

- 1125 *Arı ketet toruçam,
Beri ketet toruçam,
Ortosunda çalçık suu
Tandap içet toruçam.*
(İnv. No.706/69)

At, İnsan

- 1126 *Dübür dübür törtöö,
Düynö menen beşöö.
Edir, Kadir eköö,
Çaparkulu calgız.*
(İbraimov, 1985: 41)

Ayuu

- 1127 *Apsaygan türü bar,
Adam korkor ünü bar.*
(İbraimov, 1985: 51)

- 1128 *Saksaygan türü bar,
Adam korkor sürü bar.*
(İbraimov, 1985: 51)

- 1129 *Döşkö çıgıp cantayıp,
Murdu başı partayın.*
(Mukambayev, 2009: 730)

Bee

- 1130 *Saaganga sütü bar,
Mingenge küçü bar.*
(İbraimov, 1985: 42)

Yaban Koyunu

Yüksek kayalıktır yaylası,
Zor gelir saklığı,
Ses işitip, koku duysa
Haber eder bekçisi.

At

Binersen kanat,
Koştursan rüzgâr,
Ona hürmet etmeyen
Kişiler yaman.

O yana gider dorucuğum,
Beri yana gider dorucuğum,
Ortasında çamurlu su,
Tadip içer dorucuğum.

At, İnsan

Dübür, dübür dördü,
Dünya ile beşi,
Edir, Kadir ikisi,
Allah kulu birisi.

Ayı

Kılıca şekli var,
İnsanı korkutan sesi var.

Kılıca şekli var,
İnsan korkar heybeti var.

Yamaca çıkar yan yatarak,
Burnu başı kılı.

Kısrak

Sağmaya sütü var,
Binilmeye gücü var.

Bugu

1131 *Aça tuyak, dört kazık,
Ötö kıyın cügüröt.*
(İbraimov, 1985: 56)

1132 *Turuk menen kaçat,
Tünü dağı tınbay basat,
Toygon mergen bolso da,
Toktono albay atat.*
(İbraimov, 1985: 56)

Buura

1133 *Bir nerse bar,
A, e dep oozun açkan,
Oozunan zaar çaçkan,
Tört ayagın teñdep baskan.*
(İnv. No.706/79)

Colbors

1134 *Muruttarı şaptay,
Oozu eski kaptay.*
(Mukambayev, 2009: 1324)

1135 *Bar bar eki,
Barmaktarı on eki,
Kuralaydan tonu bar,
Kuyrugunda kalı var.*
(İnv. No.706/100)

Çıçkan

1136 *Biz, biz elek,
Biz otuz kırk kız elek,
Tañ atkañça biz oynop,
Kün çıkkanda ketçü elek.*
(İbraimov, 1985: 82)

1137 *Bukardan kelgen munacım kaşka,
Takımının tırışı kaşka.*
(İbraimov, 1985: 82)

1138 *Kaşkardan gelen purt puçuk,
Taar kaptı cirt puçuk.*
(Mukambayev, 2009: 758)

1139 *Bukardan kelgen munaacın,
Kuyruğu çolok kunaacın.*
(İbraimov, 1985: 82)

Geyik

Çatal tırnak, dört kazık,
Çok zor yürür.

Kararlılıkla kaçır,
Gece dahi dinlemeden yürür,
Doymuş avcı olsa da,
Kendini durduramaz vurur.

Buğra

Bir nesne var,
Aa diye ağzını açan,
Ağzından zehir saçan,
Dört ayağını bir basan.

Kaplan

Bıyıkları şap gibi,
Ağzı eski kap gibi.

Var var iki,
Parmakları on iki,
Tüylü elbisesi var,
Kuyruğunda beni var.

Sıçan

Biz biz idik,
Biz otuz kırk kız idik,
Tan ağarıncaya kadar oynayıp,
Güneş doğduğunda gider idik.

Buhara'dan gelen akıtmalı köstebek,
Dizinin buruşuk akıtmalı.

Kaşgar'dan gelen burunsuz,
Alaca kabı yırtar burunsuz.

Buhara'dan gelen köstebek,
Kuyruğu kısa dana.

- 1140 *Cer astında corgolok semiz.*
(İbraimov, 1985: 82) Yer altında rahvan şişman.
- 1141 *Cerde cezdekemnin atı kişineyt.*
(Dor, 1982: 160) Yerde eniştemin atı kişner.
- 1142 *Üy içinde bolpok semiz.*
(İbraimov, 1985: 82) Ev içinde tombul.
- 1143 *Cük aldında bork semiz.*
(Mukambayev, 2009: 247) Yük altında tombul.
- 1144 *Cük astında borkoldoy semiz.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 55) Yük altında tombul.
- 1145 *Cer astında burkaltay semiz.*
(Mukambayev, 2009: 265) Yer altında tombul.
- 1146 *Düür-düür düürildöyt,
Cer astında cügüröt.*
(İbraimov, 1985: 82) Pat pat gürültü yapar,
Yer altında koşturur.
- 1147 *Cerden cik çıgat,
Eki kulağı tik çıgat.*
(İbraimov, 1985: 82) Yerden yarık çıkar,
İki kulağı dik çıkar.
- 1148 *Cuma koydum curtuña,
Taygalanttum butuña.
Ana-muna degençe,
Kirip ketti astıña.*
(Taygüröñov, 1947: 95) Cuma koydum yurduna
Kaydım ayağına,
Öte beri deyince,
Girip gitti altına.
- 1149 *Takta astında cügürgön,
Muzoo kaşka tikildek.*
(İbraimov, 1985: 83) Tahtanın altında koşan,
Buzağı kaşka gibi oynak.
- 1150 *Dekçeme-dekçe,
Nazarkul baçça.*
(İbraimov, 1985: 83) Tereğim terek,
Nazlı mundar.
- 1151 *Takçama takça,
Samatkan pakça.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 55) Tereğim terek,
Samethan enişte.
- 1152 *O tekçede lik lik,
Bu tekçede lik lik.*
(Mukambayev, 2009: 610) O oyukta fıldır fıldır,
Bu oyukta fıldır fıldır.
- 1153 *Tügü cokko tügü bar kirip ketti.*
(İbraimov, 1985: 83) Tüyü yok tüyü var girip gitti.
- 1154 *Üy içinde uyalayt,
Birin-birin kubalayt.
Çıyıldeşip ar dayım,* Ev içinde yuvalanır,
Birbirini kovalar,
Çığırır her zaman,

- Birin-biri tabalayt.*
(İbraimov, 1985: 83)
- 1155 *Ey-ey deseñ kaçıp çıgat,
Kençir kaptı teşip çıgat.*
(İbraimov, 1985: 83)
- 1156 *Ey-ey senin cortuşuñ,
Ala taar cırtışıñ.*
(İbraimov, 1985: 83)
- 1157 *Ay ay senin cürüşüñ çıyçıy,
Ala taar cırtışıñ çıyçıy,
Oy oy senin cürüşüñ çıyçıy,
Kızıl taar cırtışıñ çıyçıy.*
(Mukambayev, 2009: 1094)
- 1158 *El catsa da,
Esenbay çunak catpayt.*
(İbraimov, 1985: 83)
- 1159 *Şıldır-şıldır cügönüm,
Şıptı kara kunanım.*
(İbraimov, 1985: 83)
- 1160 *Bir kuşum bar kuyruğu bacak bacak.*
(İbraimov, 1985: 83)
- 1161 *Bortum, bortum, bortum ay,
Karañgıda corttum ay,
Kara körsöm kaçtım ay,
Carılganga tüştüm ay.*
(İbraimov, 1985: 83)
- 1162 *Menin bir agam bar,
Kolu butu kıska,
Külüp catıp ölösüñ.*
(İnv. No.706/96)
- 1163 *Cük aldında cügürgön borkoldoy semiz,
Tukumdayt birde egiz, birde segiz.
Aralap tazalagan aştığıñdı,
Artınça zıyanduu da baarı tegiz.*
(İnv. No.706/96)
- 1164 *Bukardan kelgen buruluu baytal,
Munun butu kolu kınaluu baytal,
Bu baatırdın cürüşün kara,
Düniyönü cırtışın kara.*
(İnv. No.706/97)
- Birbirini sevindirir.
- Ey ey dersen, kaçıp gider,
Kendir kabı delip gider.
- Ey ey, senin koşuşuna,
Ala kilimi yırtışına!
- Ey senin yürüyüşün çiy çiy,
Ala torbayı yırtışın çiy çiy,
Ey senin yürüyüşün çiy çiy,
Kızıl torbayı yırtışın çiy çiy.
- Ahali uyusa da,
Esenbay yaramaz uyumaz.
- Şıldır, şıldır dizginim,
Üzeri kara tayım.
- Bir kuşum var, kuyruğu fıldır fıldır.
- Kazdım, kazdım kazdım ey,
Karanlıkta koştum ey,
Kara görsem kaçtım ey,
Aydınlığa düştüm ey.
- Benim bir ağabeyim var,
Eli ayağı kıska,
Gülüp, gülüp ölürsün.
- Yük altında koşturur şişman,
Yumurtlar bir kez iki, bir kez sekiz,
Temizlenen yemekleri,
Artan ve zararlı da hepsi aynı.
- Buhara'dan gelen kır kısraak,
Bunun eli ayağı kınalı kısraak,
Bu bahadırın yürüyüşüne bak,
Çuvalı yırtışına bak.

Çıkkandın İyni

Sıçanın İni

1165 *Tekçeme tekçe,
Şunan samarkança.*
(Mukambayev, 2009: 1136)

Tereğim terek,
Şundan şişmanca.

1166 *Dakçama, dakça,
Uşunap cazakça.*
(İnv. No.706/97)

Raf, raf,
Şundan şişmanca.

Çıçkan, Mışık

Sıçan, Kedi

1167 *Tekçeme kübür kübürgön,
Cer aldında cügürgön.
Baydın uulu Baynazar,
Mıltık alıp cügürgön.*
(Tokombayeva, 1987: 205)

Tereğim mırıl mırıl mırıldarmış,
Yer altında koşarmış.
Bey oğlu Baynazar,
Tüfek alıp koşarmış.

1168 *Kübür kübür kübürgön,
Kıtıratıp cügürgön.
Bay malayı Saadakan,
Mıltık ala cügürgön.*
(İnv. No.706/97)

Fıs fis fısırdarmış,
Gizlenip koşarmış.
Bey uşağı Saadakan,
Tüfek alıp koşarmış.

Eçki

Keçi

1169 *Kiyim kiy deseñ,
Kıldan başkanı kiybeyt.
Tamak ce deseñ,
Sakalı biyleyt.*

Elbise giy deseniz,
Kıldan başkasını giymez,
Yemek ye deseniz,
Sakalı oynar.

1170 *Sakalın süyröp,
Calakay tügöt,
Calbarat öksöp,
Camgırdan cüdöp.*
(İnv. No.706/83)

Sakalını sürükleyerek,
Tembelce dikilir.
Yalvar yakar ağlayarak,
Yağmurdan kaçır.

Elik

Karaca

1171 *Eşek kulak, uy murun,
Cazı mañday kurguruñ.
Aça tuyak, kazık but,
Kesken öñdüü kuyrugun.*
(İbraimov, 1985: 56)

Eşek kulak, sığır burunlu,
Alnı geniş yaramazın.
Çatal toynak, kazık ayak,
Kesilmiş gibi kuyruğu.

1172 *Eşek kulak, uy murun,
Cılkı manday kurgurun,
Aça tuyak, kazık but,
Kesken öñdüü kuyrugun.*
(Taygüröñov, 1947: 92)

Eşek kulaklı, sığır burunlu,
Yılkı alınlı zavallının.
Çatal toynak, kazık ayak,
Kesilmiş gibi kuyruğu.

1173 *Eşek kulak üy müyüz,
Aça tuyak, kazık but.
Cazı mañday kurguruñ,*

Eşek kulak, inek boynuz,
Çatal toynak, kazık ayak,
Geniş alınlı zavallının,

Kesken öñdүүü kuyruğu.
(Uzun, 2006: 340)

Kuyruğu kesilmiş gibi.

1174 *Eçkini kuyruguna capırgan,
Eşekti başına kötörgön.
Böksö toonu caylagan,
Çöp sarasın aymagan.*
(İbraimov, 1985: 56)

Keçiyi kuyruğuna kıstırmış,
Eşeği başına kaldırmış,
Alçak dağda yaylarmış,
Otun iyisini mekân tutmuş.

1175 *Böksö toonu caylagan,
Çöp tazasın aymagan.*
(Sadıkulova, 2014: 386)

Alçak dağda yaylarmış,
Otun iyisini yermiş.

1176 *Semirgeni sümbödöy,
Sekirgeni bürgödöy.*
(Inv. No.706/89)

Semizliği harbi çubuğu gibi,
Sekmesi pire gibi.

Eşek

Eşek

1177 *Uzun kulak,
Kayık çunak.*
(Sadıkulova, 2014: 385)

Uzun kulak,
Kesik kulak.

1178 *Uzun kulak,
Kayık çunak.
Denesi kipkiçine, külge ınak,
Cürgönü kıltañ-kultuñ corgo sımak,
Tuyagı tıptırmaktay, caagı uzun,
Kanday mal kara dalı, uzun kulak?*
(Sadıkulova, 2014: 407)

Uzun kulak,
Kesik kulak,
Vücudu küçücük, bitkiye dost,
Yürüyüşü oynak rahvan gibi,
Toynağı küçücük, çenesi uzun,
Hangi hayvan genç, uzun kulak?

1179 *Küçü adal,
Eti aram.*
(Inv. No.706/88)

Gücü helal,
Eti haram.

1180 *Estese gudok çalat,
Eldin kızmatın kılát.*
(Inv. No.706/88)

Esnese düdük çalar,
Halkına hizmet eder.

Pil

Fil

1181 *Tört buttuu,
Töödön küçtüü.*
(İbraimov, 1985: 56)

Dört ayaklı,
Deveden güçlü.

1182 *Körgülöçü kuyrugun,
Kuyrugunan murdu uzun,
Atın atap andan soñ,
Tapkılaçı tumşugun.*
(İbraimov, 1985: 56)

Görmelisin kuyruğunu,
Kuyruğundan burnu uzun.
Adını verip ondan sonra,
Bulmalısın burnundan.

1183 *Kudam kudakka tüştü,
Kulağı şalpiya tüştü.*

Dünürüm kuyuya düştü,
Kulağı sallanıp düştü.

(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 56)

Gulca

1185 *Sallalu hocom bel aştı.*
(Dor, 1982: 163)

1186 *Saldalu akam bel aştı.*
(Dor, 1982: 163)

Kaman

1187 *Ildıyga asta kelet, çay ketet,
Öydögö ör ketet, oktoy ketet.*
(İbraimov, 1985: 56)

1188 *Tişin kara taşka bülögön,
Irisin kara cerden tilegen.
Kaçırganın koybogon,
Karañgıda coylogon.*
(İbraimov, 1985: 56)

Kenguru

1189 *Avstraliya talaasın,
Sayakattap tabasıñ,
Çöntögündö balasın,
Körgöndö tañ kalasıñ,
Eki kolun kötörüp,
Butu menen kete alat,
Bul kızıktuu canıbar,
Munu kimder çeçe alat?*
(İnv. No.706/100)

Koy

1190 *Alasa gana boyu bar,
Añtara kiygen tonu bar.*
(İbraimov, 1985: 38)

1191 *Añtara kiygen tonu bar,
Kodurakay boyu bar.*
(İbraimov, 1985: 38)

1192 *Bastek boyu bar,
Añtara kiygen tonu bar.*
(İbraimov, 1985: 38)

1193 *Kıdırakay boyu bar,
Añtara kiygen tonu bar.*
(İnv. No.706/80)

1194 *Paydası köp çayı bar,*

Yaban Koyunu

Sakallı hocam bel aştı.

Sakallı amcam bel aştı.

Yaban Domuzu

Aşağıya yavaş gelir, yay gibi gider,
Yukarıya iyi gider, ok gibi gider.

Dişini kara taşa bilemiş,
Rızkını kara yerden dilemiş.
Kaçanları bırakmaz,
Karanlıkta av için koşar.

Kanguru

Avusturalya bozkırını
Durmada dolaşır,
Cebinde yavrusu,
Gördüğünde şaşırırsın,
İki elini kaldırarak,
Ayağıyla gidiverir,
Bu ilginç hayvan,
Bunu kimler çözüverir?

Koyun

Kısacık boyu var,
Ters giydiği donu var.

Ters giydiği donu var,
Bodurca boyu var.

Ufacık boyu var,
Ters giydiği donu var.

Bodurca boyu var,
Ters giydiği donu var.

Faydası çok yeri var,

- Özünçö çak boyu bar.*
Cayı-kışı taştabas,
Añtara kiygen tonu bar.
(İbraimov, 1985: 38)
- 1195 *Türlüü-türlüü cibekten,*
Tüymö tüyöt layli.
(İbraimov, 1985: 38)
- 1196 *Erten menen ketet alayla,*
Türlüü türlüü cibekti,
Türüp çaçam alayla.
(Mukambayev, 2009: 99)
- 1197 *Erten menen ketet alayla,*
Keçinde kelet alayla
Türlüü türlüü cibekti,
Türüp kelet alayla.
(Mukambayev, 2009: 1188)
- 1198 *Saar ketet ellekim,*
Keçinde kelet ellekim,
Türdüü tümön nerseni,
Tüyüp keler ellekim.
(Mukambayev, 2009: 1200)
- 1199 *Saar ketet allakim,*
Türdüü tümön nerseni,
Tüyüp keler allakim.
(Mukambayev, 2009: 105)
- 1200 *Kuyruğu bar şyılanbayt.*
(İnv. No.706/80)
- Koroz**
- 1201 *Kuyruğu körköm,*
Çaçpak salınganday.
Ötügü özünçö porum,
Şpor tagınganday.
Kıykırığın da koyboyt,
Ubakıttı da bolcoyt.
(İbraimov, 1985: 67)
- 1202 *Namazsız azan aytadı*
Bir tayfun eldin moldosu.
(İbraimov, 1985: 68)
- 1203 *Tursa da kış çıkırıp,*
Tañ atpastan çıkırat.
(İbraimov, 1985: 68)
- 1204 *Çeyrek boluş eldi,*
- Kendince boyu var,
Yaz kış çıkarmaz,
Ters giydiği donu var.
- Türlü türlü ipekten,
Düğme diker leyli.
- Sabah gider leylek,
Türlü türlü ipeği,
Dürüp saçar leylek.
- Sabah gider leylek,
Akşam gelir leylek,
Türlü türlü ipeği,
Dürüp gelir leylek.
- Seherde gider ak leyleğim,
Akşam gelir ak leyleğim,
Türlü hesapsız nesneyi,
Örüp gelir leyleğim.
- Seherde gider leyleğim,
Türlü hesapsız nesneyi,
Örüp gelir leyleğim.
- Kuyruğu var, sallanmaz.
- Horoz**
- Kuyruğu görkemli,
Örgü örülmüş gibi,
Çizmesi kendince zarif,
Mahmuz takınmış gibi,
Bağırması da durmaz,
Vakti de bellidir.
- Namazsız ezan okudu,
Bir bölük halkın hocası.
- Kalksa da kış boyu çığırarak,
Şafak sökmeden çığırır.
- Çeyrek olan halkı,

Tacılıu can başkarat.
(İbraimov, 1985: 68)

- 1205 *Taňga maal kıykirat.*
Calcoonun uykusun buzat.
(İnv. No.706/60)

Kunduz

- 1206 *Ayakka ötöt toruçan,*
Bıyakka ötöt toruçan.
Tal tübüdü tunuk suu,
Tandap içet toruçan.
(İbraimov, 1985: 57)

- 1207 *Arı ketet toruçan,*
Beri ketet toruçan.
Ortosunda çalçık suu,
Tandap içet toruçan.
(İbraimov, 1985: 57)

- 1208 *Bar bar bar iki,*
Barmaktarı on iki,
Kuralaydın moynu bar,
Kuyrugunda gali bar.
(Mukambayev, 2009: 563)

Kürp

- 1209 *Kızarat başı, nurlanat,*
Kıynalsa keede kumsarat.
Kimınday bolgon bulçuñ et,
Külkü-külkü dep koyso,
Kere karış uzarat.
(İbraimov, 1985: 66)

- 1210 *Suksuygan uzun moynu bar,*
Saymalap kiygen tonu bar.
(İbraimov, 1985: 66)

Took

- 1211 *Muun muun muunçak,*
Muun ala tüyünçök,
Toguz kızdın enesi,
Toltoñdogon kelinçek.
(İnv. No.706/60)

Koroz, Took

- 1212 *Beçere sofu,*
Beşike bübü.

İbikli can yönetir.

Sabaha doğru haykırır,
Tembelin uykusunu bozar.

Kunduz

O yana geçer dorucan,
Bu yana geçer dorucan,
Sögüt dibinde durgun su,
Bulup içer dorucan.

Öteye gider dorucan,
Beriye gider dorucan,
Ortasında çamurlu su,
Bulup içer dorucan.

Var var var iki,
Parmakları on iki,
Akli karalı boynu var,
Kuyruğunda beni var.

Hindi

Kızarı başı, nurlanır,
Açı çeker bazen bozarır,
Zerre kadar sinirli et,
Külkü külkü dersin,
Bir karış uzar.

Ördek gibi uzun boynu var,
İşlenmiş gibi giydiği donu var.

Tavuk

Boğum, boğum, boğumcuk,
Boğumu ala bohçacık,
Dokuz kızın anası,
Sevdiğim gelincik.

Horoz, Tavuk

Biçare sofu,
Garip nine.

(Mukambayev, 2009: 815)

Mekiyan, Koroz

- 1213 *Beçara bübü,*
Beynamaz sopu.
(Mukambayev, 2009: 222)

Took Menen Cöcö

- 1214 *Toguz kızdın enesi*
Toñkuldagan kelinçek.
Segiz kızdın enesi,
Selkildegen kelinçek
(İbraimov, 1985: 68)

Tooktun Bötögösü

- 1215 *Göşü tışında,*
Terisi içinde.
(İbraimov, 1985: 68)

Karışkır, Koy

- 1216 *Toktomuş kelse toktoboyt,*
Aldı-kiynin cektoboyt.
(İbraimov, 1985: 38)

- 1217 *Üy arkası top kamış,*
Top kamışta tokto muş.

Korgol, Koroo, Koy, Karışkır

- 1218 *Toptogolok, teptegerek,*
Obo deldey, köküm boobay.
(İbraimov, 1985: 38)

Kögön, Eçki, Korgol

- 1219 *Bir terek, miñ uya,*
Miñ uyada miñ tukum.
(İnv. No.706/84)

Kögön, Kozu, Ulak

- 1220 *Bir kellede kırk teşik,*
Kırk teşikte kırk kulan.
(İnv. No.706/84)

- 1221 *Çodondogon sizdiki,*
Çoyulup catkan bizdiki.
Kerilip catkan sizdiki,

Tavuk, Horoz

Biçare nine,
Beynamaz sofı.

Tavuk ile Cıvcıv

Dokuz kızın anası,
Ağaçkakan gelincik,
Sekiz kızın anası,
Sallanan gelincik.

Tavuğun Kursağı

Eti dışında,
Derisi içinde.

Kurt, Koyun

Toktamış gelse durmaz,
Önünü arkasını yoklamaz.

Evin arkası bir yığın kamış,
Bir yığın kamışta Toktamış.

Tezek, Ağıl, Koyun, Kurt

Tostoparlak, yusuvarlak,
Biri korkak, biri güçlü boğan.

Köken, Keçi, Tezek

Bir kavak, bin yuva,
Bin yuvada bin yumurta.

Köken, Kuzu, Oğlak

Bir kellede kırk delik,
Kırk delikte kırk tay.

Küçücük sizinki,
Uzanıp yatan bizimki,
Gerilip yatan sizinki,

Ködendegen bizdiki.
(İnv. No.706/84)

Koydun Şıyracı

1222 *Atsalomualeykum moldo çarık,*
Eki tutam, eki eli başı carık.
(İbraimov, 1985: 38)

Koydun Kuyruğu

1223 *Hudaanın amiri menen,*
Kötündö çaksa hamırı menen.
(Tokombayeva, 1987: 204)

Koy cana Koyçu

1224 *Erteñ menen ketet ilek-ilek,*
Keçinde kelet ilek-ilek.
Türlüü-türlüü cibekti,
Burap kelet ilek-ilek.
(İbraimov, 1985: 38)

1225 *Saar ketet leylekim,*
Keç kelet leylekim.
Türlüü türlüü cibekti,
Tüyüp kelet leylekim.
(İnv. No.706/80)

Koy, İt

1226 *Koroodogu kormotok,*
Kuup çıkkın ermetok.
(İnv. No.706/81)

Koydun İçindeki Kuzu

1227 *Açıla elek sandıkta,*
Bıçıla elek kunduz bar.

Koy-Eçkinin Korgolu

1228 *Kiçik ecem turup ketti,*
Kiş monçoğu tögülüp kaldı.
(İbraimov, 1985: 39)

1229 *Ecekem turup ketti,*
Kişmişi tögülüp kaldı.
(İbraimov, 1985: 39)

1230 *Koroogo konok çaçtım,*
Koykoñdop kayra kaçtım.

Bağlanan bizimki.

Koyunun Muskası

Selamünaleyküm Hoca Çarık,
İki avuç, iki parmağının ortası yarık.

Koyunun Kuyruğu

Tanrı'nın buyruğuyla,
Kıçında beş kilo hamuruyla.

Koyun, Çoban

Sabahleyin gider leylek leylek,
Akşamleyin gelir leylek leylek,
Türlü türlü ipeği,
Çevirip gelir leylek leylek.

Seherde gider leyleğim,
Akşam gelir leyleğim,
Türlü türlü ipeği
Örüp gelir leyleğim.

Koyun, Köpek

Ağıldaki kormotok,
Kovalayan ermotok.

Koyunun İçindeki Kuzu

Açılmamış sandıkta,
Kırılmamış kunduz var.

Koyunun ve Keçinin Tezeği

Küçük ablam kalkıp gitti,
Samur boncuğu dökülüp kaldı.

Ablacığım kalkıp gitti,
Üzümü dökülüp kaldı.

Ağıla darı saçtım,
Hızlıca geri kaçtım.

(İbraimov, 1985: 39)

- 1231 *Murunsuz muz teşet.*
(Inv. No.706/82)

Burunsuz buzudeşer.

**Koy, Eçki, Uy, İt, Koyun,
Çoçkonun Emçekteri**

**Keçi, İnek, İt ve Domuzun
Memeleri**

- 1232 *Eki mardek,
Dört zardek,
Sekiz sekelek,
Tokuz togolok.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 50)

İki mısır koçanı,
Dört havuç,
Sekiz perçem,
Dokuz toparlak.

Kozu, Kögön

Kuzu, Köken

- 1233 *Çodoñdogon al imne,
Yulup catkan bu imne?*
(Mukambayev, 2009: 1064)

Küçücüktür o nedir,
Dikilen bu nedir?

Kögön

Köken

- 1234 *Bir arçada kırk butak.*
(İbraimov, 1985: 39)

Bir ardıçta kırk budak.

- 1235 *Bir butak,
Bir butakta miñ uya,
Miñ uyada miñ tukum.*
(İbraimov, 1985: 39)

Bir budak,
Bir budakta bin yuva,
Bin yuvada bin tohum.

Kögön, Kozu-Ulak

Köken, Kuzu-Oğlak

- 1236 *Bir kulakta kırk teşik,
Kırk teşikte kırk kulak.*
(İbraimov, 1985: 39)

Bir kulakta kırk delik,
Kırk delikte kırk kulak.

- 1237 *Muun-muun muunçak,
Muun sayın tüyünçök,
Ceti kızdın kencesi
Bakıldagan kelinçek.*
(İbraimov, 1985: 39)

Boğum boğum, boğumcuk,
Her boğum bohçacık,
Yedi kızın küçüğü,
Yaygaracı gelincik.

Uy

İnek/Sığır

- 1238 *Alıska barıp ottogon,
Üyünün aldını bulgagan.*
(İbraimov, 1985: 40)

Uzağa varıp otlamış,
Evinin önünü pislemiş.

- 1239 *Sööktörü bakça bakça,
Carkıldayt calgız közü töböşündö.*
(Mukambayev, 2009: 186)

Kemikleri parça parça,
Işıldar tek gözü tepesinde.

- 1240 *Caz ayında saygaktap,*

Bahar ayında koşturup,

*Okurañdap cügürgön,
Derdeñdetip takoosun,
Sarı suunu şimirgen.*
(İnv. No.706/70)

- 1241 *Saaganga sütün bar,
Mingenge küçü bar,
Kiçinekey kanatuudan
Korkup kaçkan işi bar.*
(İnv. No.706/70)

Uy, Muzoo

- 1242 *Başı balpak,
Mañdayı calpak.
Tübü tüptüü,
Türtkönü küçtüü.*
(İbraimov, 1985: 40)

Saralaa Uydun Terisi

- 1243 *Camoosu bar, teşiği cok.*
(İbraimov, 1985: 40)

Uydun Müyüzü

- 1244 *İyri talga kar cukpayt.*
(İbraimov, 1985: 40)
- 1245 *Kazık başına kar turbayt.*
(İnv. No.706/71)
- 1246 *İyri butakka kar cukpayt.*
(İnv. No.706/71)
- 1247 *İyri terekke kar catpayt.*
(İnv. No.706/71)
- 1248 *El catsa da Elebay akem catpayt.*
(Uzun, 2006: 338)
- 1249 *El catsa da
Eleman akemdin eki kızı catpayt.*
(İnv. No.706/71)

Uydun Campası

- 1250 *Süt tikendin tübündö,
Salpañ kulak kelet dep,
Iylap-sıktap olturat.*
(İbraimov, 1985: 40)
- 1251 *Talp etti, talıp kaldı.*

Kişneyerek yürüyen,
Kabartarak burnunu,
Sarı suyunu içen.

Sağmaya sütün var,
Binilmeye gücü var,
Küçücük kuştan
Korkup kaçan iş var.

İnek, Buzağı

Başı yayvan,
Alını yassı,
Dibi köklü,
Dürtmesi güçlü.

Sarı Benekli İneğin Derisi

Yaması var, deliği yok.

İneğin Boynuzu

Eğri dala kar düşmez.

Kazık başında kar durmaz.

Eğri budağa kar yağmaz.

Eğri kavağa kar yağmaz.

Ahali yatsa da, Elebay amcam yatmaz.

Ahali yatsa da
Eleman amcamın iki kızı yatmaz.

İneğin Tezeği

Süt dikenin dibinde,
Sarkık kulak gelir diye,
Ağlayıp sızlayıp oturur.

Pat etti, düşüp kaldı.

(İbraimov, 1985: 40)

1252 *Talp etti, talıp kaldı,
Tabaktay cerdi alıp kaldı.*
(İbraimov, 1985: 40)

Pat etti, düşüp kaldı,
Tabak kadar yeri alıp kaldı.

1253 *Tap dey tüştü,
Tabaktay bolo tüştü.
Orto ceri oyula tüştü,
Eki çeti kaymaktay tüştü.*
(İbraimov, 1985: 40)

Pat diye düştü,
Tabak gibi düştü,
Orta yeri oyularak düştü,
İki ucu kaymak gibi düştü.

1254 *Tap etti, tabakka aylandı.*
(İbraimov, 1985: 40)

Pat etti, tabağa döndü.

1255 *Tart etse, talp etet.*
(İbraimov, 1985: 40)

Tırt etse, pat eder.

1256 *Toodon top ete tüştü,
Ortosu oyula tüştü,
Çekesi koyula tüştü.*
(İnv. No.706/73)

Dağdan top düştü,
Ortası oyuk düştü,
Kenarı dökülüp düştü.

Uydun Kuyruğu, Campası

İneğin Kuyruğu, Tezeği

1257 *Uzun kelin eşik açat,
Kiçine kelin çığa kaçat.*
(İnv. No.706/73)

Uzun gelin kapı açar,
Küçük gelin çıkıp kaçar.

Uydun Emçegi

İneğin Memesi

1258 *Boorunda tört upçu,
Mezgildep agat ak suusu.*
(İbraimov, 1985: 40)

Bağrında dört emzik,
Vaktinde akar ak suyu.

1259 *Tört dariya bir sayga kuyat.*
(İbraimov, 1985: 41)

Dört ırmak bir yatağa dökülür.

1260 *Tört colooçu bir üygö ıylayt.*
(İbraimov, 1985: 41)

Dört yolcu, bir eve ağlar.

1261 *Tört sart bir oroogo kuyat.*
(İbraimov, 1985: 41)

Dört sart, bir kuyuya dökülür.

1262 *Tört bulak bir oroogo kuyat.*
(Uzun, 2006: 337)

Dört pınar, bir çukura dökülür.

1263 *Tört soodager tötöndöyt,
Tötögö mergen ışkrat.*
(Mukambayev, 2009: 933)

Dört tüccar gerdi, uzattı,
Dört avcı tıslar.

1264 *Tört sarı çanaçka ak suu toldu,
Törtöönü boşoto turgan ubak boldu.
Arbalañ-tarbalañ, çıypı-çıypı, şar-şar,*

Dört sarı çanağa ak su doldu,
Dördünü boşaltma vakti geldi,
Hareketli cıvıl cıvıl şar şar,

Aytılaçı emne boldu candırmağı baldar.
(İbraimov, 1985: 41)

1265 *Çapsa taştı birkırayt,*
Bir çuñkurda tört nerse ırkırayt.
(İbraimov, 1985: 41)

1266 *Tört bala bir oroogo siyet.*
(İnv. No.706/71)

1267 *Tört sart tötöndöyt,*
Tötögö mergen ıšķırat.
(İnv. No.706/72)

1268 *Töşöktün arasında tört boorsok.*
(İnv. No.706/72)

Uydun Tanoosu, Tili

1269 *Eki oçokko bir kösöö.*
(İbraimov, 1985: 41)

1270 *Eki üydö bir kösöö.*
(İbraimov, 1985: 41)

1271 *Eki eşikke bir kösöö.*
(Mukambayev, 2009: 1031)

1272 *Al üygö bir kösöö,*
Bul üygö bir kösöö.
(İnv. No.706/71)

1273 *Eki tandırğa bir kösöö.*
(İnv. No.706/71)

Maldın On İki Ciligi

1274 *Bir üyürdö on eki baytal,*
Altoo anık booz,
Törtöo tuura kısır,
Eköo arsar kümön.

Maldı Muuzdoo

1275 *Tıpır tıpır basıp aldı,*
Tırpıratıp basıp kaldı.
Kögörtüp malıp aldı,
Kızartıp suurup aldı.
(İnv. No.706/81)

Müyüz

1276 *El catsa da, Elebay akem catpayt.*

Söyleyin ne oldu cevabı çocuklar?

Vursa taşı parçalar,
Bir çukurda dört şey hırıldar.

Dört çocuk bir çukura işer.

Dört sart gerdi, uzattı,
Dört avcı tıslar.

Döşegin arasında dört pişi.

İneğin Burun Deliği-Dili

İki ocağa bir köseği.

İki evde bir köseği.

İki kapıya bir köseği.

O eve bir köseği.
Bu eve bir köseği.

İki tandıra bir köseği.

Hayvanın İlik Kemiği

Bir sürüde on iki kısarak,
Altısı hakikaten hamile,
Dördü gerçekten kısır,
İkisi muallak.

Hayvanı Boğazlamak

Tıpır tıpır basıp aldı,
Çırpınıp basıp aldı,
Göverip sokup aldı,
Kızartıp çekip aldı.

Boynuz

Halk uyusa da Elebay amcam uyumaz.

(İbraimov, 1985: 41)

1277 *El catsa da, Elebaydın eki uulu catpayt.*
uyumaz.

(İbraimov, 1985: 41)

Kulak, Müyüz

1278 *Murun tuulup, kiyin kalgan emne?*

(İbraimov, 1985: 41)

Attın Tezeği

1279 *Bara caltırayt.*

(İbraimov, 1985: 41)

1280 *Cezdekem celip bara catat,*
Cez kamçısı tüşüp bara catat.

(İbraimov, 1985: 41)

1281 *Cezdekem celip kelet,*
Cez kalpağı tüşüp kelet.

(İnv. No.706/67)

1282 *Celip baratsam,*
Cezdekemdin cez kalpağı ırgıp ketti.

(İnv. No.706/66)

1283 *Cezdekem celpildese,*
Cez kalpağı ırgıp kelet.

(İnv. No.706/66)

1284 *Cezdekem celip baratat,*
Artınan sarı tillası,
Kuyulup bara catat.

(İnv. No.706/67)

Cılkının Buttarı, Kulaktarı, Kuyruğu

1285 *Dübür-dübür törtöö,*
Adirkulu eköö,
Caparkulu calgız.

(İbraimov, 1985: 41)

Kuyruk, Kulak

1286 *Cayluu calgız,*
Cakıp çilgıy eköö.

(İbraimov, 1985: 42)

Attın Kuyruğu

Halk uyusa da Elebay'ın iki oğlu

Kulak, Boynuz

Evvel doğup, geride kalan nedir?

Atın Tezeği

Parça parıldar.

Eniştem koşup geliyor,
Bakır kamçısı düşüp geliyor.

Eniştem koşarak gelir,
Bakır kalpağı düşerek gelir.

Koşup varsam,
Eniştemin bakır kalpağı sıçrayıp gitti.

Eniştem silkinse,
Bakır kalpağı düşer.

Eniştem koşup gidiyor,
Arkasından sarı altını,
Dökülüp gidiyor.

Yılkının Ayakları, Kulakları, Kuyruğu

Dübür dübür dördü,
Tepelik ikisi,
Allah kulu birisi.

Kuyruk, Kulak

Güzel birisi,
Hoş deri ikisi.

Atın Kuyruğu

1287 *Suuga kirse miñ,*
Suudan çıksa bir.
(İbrahimov, 1985: 42)

Suya girse bin,
Sudan çıksa bir.

1288 *Azim çolok suvga tüşsö bitta,*
Suudan çıksa miñta.
(İbrahimov, 1985: 42)

Azim çolak⁵⁸ suya düşse bir tane,
Sudan çıksa bin tane.

1289 *Carga tayak süyödüm.*
(İbrahimov, 1985: 42)

Uçuruma dayak dayadım.

Tuyak

Toynak

1290 *Suu tübündö tört tokoç.*
(İbrahimov, 1985: 42)

Su dibinde dört ekmek.

1291 *Taşka tiyse ketilbes,*
Suuga tiyse ezilbes.
(İbrahimov, 1985: 42)

Taşa değse gedilmez,
Suya değse ezilmez.

1292 *Suuga kirse suurulbagan çömçörüş,*
Taşka tiyse taygılbagan çömçörüş.
(Mukambayev, 2009: 1076)

Suya girse çıkarılmayan kepçe gibi
Taşa değse kaymayan kepçe gibi.

Cılkı

Yılkı

1293 *Tündö kelet türsüldök.*
(İbrahimov, 1985: 42)

Gece gelir tıkrıcık.

1294 *Kara sakal delpildek,*
Caagı bar çokşoboyt.
(İnv. No.706/66)

Kara sakal dalgalanarak,
Çenesi var gevelemez.

1295 *Azuuluudan keşşebes.*
(İnv. No.706/66)

Azı dişlidendir, geviş getirmez.

1296 *Caaktuudan keşşebes.*
(İnv. No.706/66)

Çenelidir, geviş getirmez.

Cele, Kulun, Saba⁵⁹, Bişkek

Yele, At, Kımız Tulumu, Bişkek

1297 *Kerip koygon emine?*
Kekeñdegen emine?
Çalıp koygon emine?
Çalpañdagan emine?
(İbrahimov, 1985: 43)

Gerilen nedir?
Başını kaldıran nedir?
Karıştırılan nedir?
Çalkalanan nedir?

Cele⁶⁰, Kulun, Bışuu, Kuyuu, Saba, Bişkek, Kımız, El

Yele, Kısarak, Kımız Çalkalamak Kımız Yayığı, Bişkek, Kımız, Halk

⁵⁸ Azim Çolok ifadesi sadece bilmecelerde rastalanılan ve atın kuyruğunu, kıllarını içeren bir örtmece sözdür.

⁵⁹ İçinde kımız yapılan büyük deri tulum.

⁶⁰ Uçları iki kızağa bağlanarak gerilen, tayları ve buzağıları bağlamak için kullanılan ip.

1298 *Kerip koygon biröö,
Kedeñdegen biröö,
Baltalagan biröö,
Basıp kuygan biröö.
Karapadan kabı bar,
Buramadan sabı bar,
Ayköl degen kölü bar,
Añdıp turgan eli bar.*
(İbraimov, 1985: 43)

Gerip durur birisi,
Başını kaldırır birisi,
Baltayla keser birisi,
Basıp döken birisi,
Çömlekten kabı var,
Vidadan sapı var,
Ayköl denen gölü var,
Bekleyip duran halkı var.

Maldın Sekiz Ciligi, İki Dahısı, İki Cambaşı

Hayvanın Sekiz İlik Kemiği, İki Kürek Kemiği, İki Kalça Kemiği

1299 *Bir aygırğa böldüm on eki baytal,
Segizi booz, eköö kısır, eköö coor.*
(İbraimov, 1985: 43)

Bir aygıra verdim on iki kısrak,
Sekizi gebe, ikisi kısır, ikisi yaralı.

1300 *On eki baytal, bir aygır,
Üyürün cerden aldırdım.
Altoo anık booz,
Törtöö tuura kısır,
Eköö arsar-kümön.*
(İbraimov, 1985: 43)

On iki kısrak, bir aygır,
At sürüsünden aldırdım,
Altısı belli gebe,
Dördü gerçekten kısır,
İkisi muallak.

1301 *On eki baytal,
Andan segizi booz.
Törtöö kısır,
Kısırdın içinen eköö sokur.*
(İbraimov, 1985: 43)

On iki kısrak,
Ondan sekizi gebe,
Dördü kısır,
Kısırların içinde ikisi kör.

1302 *On eki baytalım bar,
Eköö kıyraktın kıyırı.
Eköö tuura kısır,
Segizi booz.*
(İbraimov, 1985: 43)

On iki kısrığım var,
İkisi verimsiz,
İkisi gerçekten kısır,
Sekizi gebe.

1303 *On eki bee,
Altoo daana booz,
Eköö daana kısır,
Eköö booz kısırdın ortosunda,
Eki bee daana sokur.*
(İbraimov, 1985: 44)

On iki kısrak,
Altısı belli gebe,
İkisi belli kısır,
İkisi gebe ile kısırın arasında,
İki kısrak belli ki kör.

1304 *On eki bee, bir asıy,
Altoo anık booz,
Törtöö kısır,
Eköö arsar.*
(İbraimov, 1985: 44)

On iki kısrak, bir sığır,
Altısı kesin gebe,
Dördü kısır,
İkisi muallak.

1305 *On eki beem bar:
Segizi anık booz,*

On iki kısrığım var,
Sekizi kesin gebe,

*Törtöö arsar booz,
Eköö kıntık,
Eköö tantık.
(İbraimov, 1985: 44)*

**Cılkının 2 Közü, 12 Müçösü,
Cilik Başındağı Tomuktar, 40 Kabırgası**

1306 *Bir eköö oturadı ay cabanda,
On ekisi birigip bir çapanda,
On ekinin kolunda on eki tokmok,
Karmaydı kaçanaktı kırk ukuruktap.
(İbraimov, 1985: 44)*

**Yılıkının Otuz Omurgası, Kırk Kaburgası,
Kaburgası
Tört But**

1307 *Otuzu ordunda,
Kırkı kıynoodo,
Törtü oynoodo,
Başı kayakka baram dep oyloodo.
(İbraimov, 1985: 44)*

Yılıkının Kafası (Sürötü)

1308 *Bir baydın bir aygır üyür cılkısı bar,
Kılt dep suu içpeyt, kert dep çöp cebeyt.
Üyürüm kana eken dep kişinebeyt.
(İbraimov, 1985: 44)*

Argın

1309 *Arı barıp topos emes,
Beri kelip uy emes.
Kıloo-kıloo arabök.
(İbraimov, 1985: 47)*

Uy, Cılkı

1310 *Arkaluudan oonabas,
Bul nimedir, Kalim taz?
Caaktuudan keşebes,
Bul nimedir, Kalim taz?
(İbraimov, 1985: 47)*

1311 *Tüktüüdön oonabas,
Ayaktuudan keşebes.
(İbraimov, 1985: 47)*

Uy, Koy, Cılkı

Dördü şüpheli gebe,
İkisi kusurlu,
İkisi geveze.

**Yılıkının İki Gözü, On İki Uzvu,
İliğin Üzerindeki Diz, Kırk Kaburga**

Bir ikisi oturur ay battığında,
On ikisi toplanır bir kaftanda,
On ikisinin elinde on iki tokmak,
Yakalardı kaçanları kırk kement.

Yılıkının Otuz Omurgası, Kırk

Dört Ayağı

Otuzu yerinde,
Kırkı azap içinde,
Dördü oynamada,
Başı ne yana gideceğim diye düşüncede.

Yılıkının Kafası

Bir zenginin bir aygır sürüsü var,
Bir yudum su içmez, kırt diye ot yemez,
Sürüm neredeymiş diye kişnemez.

Çin Mandası

Öteye gitse manda değil,
Beriye gelse sığır değil,
Buzağı diye çağırırsın o da değil.

Sığır, Yılkı

Omurgasından ağnamaz,
Bu nedir, Halim kel,
Çenelidir geviş getirmez,
Bu nedir, Halim kel?

Tüylüdür ağnamaz,
Ayaklıdır geviş getirmez.

İnek, Koyun Yılkı

1312 *Arkaluudan oonabas,
Kuyruktuudan şıypanbas,
Caaktuudan keşşebes.*
(İbraimov, 1985: 47)

Omurgasından ağnamaz,
Kuyrukludur sallamaz,
Çenelidir, geviş getirmez.

1313 *Alıska barıp ottogon,
Üyünün aldın bulgagan.*
(İnv. No.706/70)

Uzağa gidip otlayan,
Evinin önünü bulayan.

Uy, Cılkı, Koy

İnek, Yılkı, Koyun

1314 *Arkaluudan oonabas,
Caaktuudan keşşebes,
Kulaktuudan tıñşabas.*
(İbraimov, 1985: 47)

Omurgasından ağnamaz,
Çenelidir geviş getirmez,
Kulaklıdır ama dinlemez.

1315 *Arkaluudan oonabas,
Azuuludan keşşebes,
Kuyruktuudan şıypanbas.*
(Taygüröñov, 1947: 93)

Omurgasından ağnamaz,
Çenelidir geviş getirmez,
Kuyrukludur, sallamaz.

Tulga, Cılkı, Uy, Koy

Sacayağı, Yılkı, Sığır, Koyun

1316 *Üç butu bar aksabayt,
Caagı bar çokşoboyt,
Arkası bar oonabayt,
Kuyruğu bar şıypanbayt.*
(İbraimov, 1985: 48)

Üç ayağı var, aksamaz,
Çenesi var, çiğnemez,
Arkası var, ağnamaz,
Kuyruğu var, sallamaz.

Cılkı, Uy

Yılkı, Sığır

1317 *Cündüü cırbak,
Cünü çok cırbak.*
(İbraimov, 1985: 48)

Yünlü yumak,
Yünü yok yumak.

1318 *Tüktüydön oonabas,
Ayaktuudan keşşebes.*
(Mukambayev, 2009: 947)

Tüylüdür ağnamaz,
Ayaklıdır, geviş getirmez.

Çoçko, İt, Uy cana Beenin Emçegi

Domuz, İt, İnek ve Kısrağın Memesi

1319 *Toguz tomolok,
Segiz semelek,
Tört mardek,
Eki zardek.*
(İbraimov, 1985: 48)

Dokuz toparlak,
Sekiz kakhül,
Dört koçan,
İki havuç.

Celin

Hayvan Memesi

1320 *Erteñ menen ketet çubalıp,
Keçinde kelet könökkö suu alıp.*
(İbraimov, 1985: 48)

Sabahleyin gider sürünerek,
Akşamleyin gelir kovaya su alarak.

İçte Bala Kötörü Mezgileri

- 1321 *On eki töö, on cılkı,
Toguz uy, beş eçki,
Bir carım koyon, üç tülkü,
Taba albasañ bol külkü.*
(İbraimov, 1985: 48)

Maldın Buttarı

- 1322 *Tört kişi,
Eköo bassa,
Eköo turat.*
(İbraimov, 1985: 48)

İt

- 1323 *Kakebay akem kak etet,
Kabırgası solk etet.*
(İbraimov, 1985: 49)
- 1324 *İçibizde bir candar bar,
Közü pitik, köñülü tar,
Kündö üç ubak ursañ da,
Eç kılbayt namıs, ar.*
(İbraimov, 1985: 49)
- 1325 *Közü üñkür, beyli tar,
Batıba kılıp baş koşso,
Oylonuşpayt namıs, ar.*
(İbraimov, 1985: 49)
- 1326 *Közü üñkür, beyli tar,
Baduba kılıp baş urşa,
Oyloboyt namıs-ar.
Urumda bar, kırımda bar,
Bul sözümdö bir kabar.*
(İbraimov, 1985: 49)
- 1327 *Öz üyümdün kulağı,
Bir canıbar bu dagi.*
(İbraimov, 1985: 49)
- 1328 *Bir çekse, elüü baksaga karızdar.
gezer.*
(İbraimov, 1985: 49)

- 1329 *Köçsö köttö, konso çette.*
(İbraimov, 1985: 49)

Gebelik

On iki deve, on yılkı,
Dokuz sığır, beş keçi,
Bir yarım tavşan, üç tilki,
Bulamazsan ol alay.

Hayvanın Ayakları

Dört kişi,
İkisi yürüse,
İkisi durur.

Köpek

Kakabay amcam bağıırır,
Kabırgası sallanır.

İçimizde bir canlı var,
Gözü küçük, gönlü dar,
Günde üç vakit vursanız da
Hiç bırakmaz namus, ar.

Gözü çukur, beli dar,
Karar verip yardım etseniz,
Düşünmez namus ar.

Gözü çukur, beli dar,
Karar verip yardım etseniz,
Düşünmez namus ar.
Anadolu'da var, Kırım'da var,
Bu sözümde bir haber.

Evimin kulağı,
Bir hayvan bu dahi.

Bir havlasa, sanki elli eve borçlu gibi

Göçse arkada, konsa kenarda.

1330 *Karañgıda kakıldak,
Tünündösü tüpüldök,
Saarı menen çıpıldak.*
(İbraimov, 1985: 49)

Karanlıkta yaygaracı,
Geceleyn hırlayıcı,
Sabahla zıplayıcı.

1331 *Köçköndö köç kötündö,
Kongondo koroo çetinde.*
(Kayıpov, 2005: 216)

Göç ettiğinde kervanın arkasında,
Yerleştiğinde ahır kenarında.

1332 *Konurbay akem kañk etet,
Kuyruktarı zañk etet.*
(İnv. No.706/87)

Konurbay ağam kank eder,
Kuyrukları zank eder.

1333 *İçibizde bir candar bar,
Közü pitik, köñülü tar,
Kündö üç ubak ursañ da,
Eç kılbat namıs, ar.
Kazakta bar, Kırgızda bar,
Kıtayda bar, Kırım da bar.*
(İnv. No.706/87)

İçimizde bir canlı var,
Gözü küçük, gönlü dar,
Günde üç vakit vursanız da
Hiç bırakmaz namus, ar.
Kazak'ta var, Kırgız'da var,
Çin'de var, Kırım'da var.

İt cana Tarp

İt ve Leş

1334 *Barkı çok ölüptür,
Kunan çaap ketiptir.*
(İbraimov, 1985: 49)

Kıymeti yok ölmüş,
Tay vurup gitmiş.

İt, Balık

İt, Balık

1335 *Coldo Çoçoymo,
Suuda Sulayma.*
(Mukambayev, 2009: 1071)

Yolda çömelen,
Suda Süleyman.

Çöö, Börü, Balık, Mışık

Çakal, Kurt, Balık, Kedi

1336 *Çoldo çölöymön,
Toodo toloymon,
Suuda sulayman,
Hışlakta Kılayman.*
(Mukambayev, 2009: 1075)

Çölde Çölöymön,
Dağda Toloymon
Suda Süleyman,
Kışlakta kılayman.

Küçük

Enik

1337 *Bors bors borsuldağ,
Tors tors torsuldağ.*
(Mukambayev, 2009: 248)

Bors bors borsuldağ,
Tırs tırs tırsıldağ.

1338 *Bors bors borsuldağ,
Borsul ala torsuldağ.*
(İnv. No.706/87)

Bors bors borsuldağ,
Tırs tırs tırsıldağ.

Maymıl

Maymun

1339 *Kişinikindey boyu bar,
Birok dört kolu bar,
Aybandardan akılduu,
Bak başında colu bar,
Munu taap bilüügö,
Kimdin kaday oyu bar?*
(İnv. No.706/377)

Mışık

1340 *Bar-bar, bar eki,
Barmaktarı on eki,
Kulaalıdan tonu bar,
Kuyrugunun uçunda
Kırkka cakın kalı bar.*
(İbraimov, 1985: 49)

1341 *Bar-bar, bar eki,
Barmaktarı köp eki,
Kuur ala tonu bar,
Kuralagay közü bar.
Munu oylop tabıñdar?*
(İbraimov, 1985: 50)

1342 *İtçe oturup,
Adamça cuunat.*
(İbraimov, 1985: 50)

1343 *Kaz akemin kızdarı.
Kazday bolup oturat.
Taranarga çaçı cok,
Tazday bolup oturat.*
(İbraimov, 1985: 50)

1344 *Kaşkardan kelgen lök,
Eki közü kök.*
(İbraimov, 1985: 50)

1345 *Üy içinde lök,
Eki közü kök.*
(İbraimov, 1985: 50)

1346 *Kırdan kelgen kılkıldak,
Eki közü bılkıldak.*
(İbraimov, 1985: 50)

1347 *Ot canında kumgan,
Eki közün cumgan.*
(İbraimov, 1985: 50)

1348 *Özünön çoñdu korkutkan,*

İnsan gibi boyu var,
Ama dört eli var.
Hayvanlardan akıllı,
Ağaç başında yolu var,
Bunu bulup bilmeye
Kimin ne kadar akı var?

Kedi

Var var var iki,
Parmakları on iki,
Alaca kürkü var,
Kuyruğunun ucunda,
Kırka yakın beni var.

Var var var iki,
Parmakları on iki,
Eski ala kürkü var,
Ceylan gibi gözü var,
Bunu düşünüp bulanlar?

İt gibi oturup,
İnsan gibi yıkanır.

Kaz amcamın kızları,
Kaz gibi olup oturur.
Taramaya saçı yok,
Kel gibi olup oturur.

Kaşgar'dan gelen lök,
İki gözü gök.

Ev içinde lök,
İki gözü gök.

Tepeden gelen kılkıldak,
İki gözü bılkıldak.

Ateş yanında ibrik,
İki gözünü yumuk.

Kendi büyüğünü korkutan,

Çokçoloy baatır.
(İbraimov, 1985: 50)

1349 *Tamak cese sokur,*
Añ uulasa soo.
Üy canıbar bolgon menen
Tilegi caman ošo.
(İbraimov, 1985: 50)

1350 *Tonu bar, kiyerine çapanı cok,*
Murutu bar, eeginde sakalı cok,
Paydası üy içinen tabılğan soñ,
Talaaga kirip çıgar saparı cok.
(İbraimov, 1985: 50)

1351 *Köçögö çıgıp dat dep ıylayt.*
(İbraimov, 1985: 50)

1352 *Ot boyuda pöpölöy semiz iylegen.*
(Mukambayev, 2009: 755)

1353 *Şaniyaz uulu şaa tokmok,*
Tokmogun ala cügüröt.
(Kayıpov, 2005: 216)

1354 *Ot boyunda popoloy semiz ıylagan.*
(İnv. No.706/85)

1355 *Ot başında bırıldagan kempir.*
(İnv. No.706/85)

1356 *Kaşkardan kelgen lök,*
Eki közü lök.
(İnv. No.706/85)

1357 *Munardan kelgen lök,*
Eki közü kök.
(İnv. No.706/85)

1358 *İtçe oturup,*
Adamça cuunat.
(İnv. No.706/85)

Mışıktın Közü

1359 *Oymoktoy cerden ot çıgat.*
(Sadıkulova, 2014: 385)

Mışık, Çıçkan

1360 *Bügür, бүgür, бүgürgön,*
Muz aldınan cügürgön
Şaanın uulu Şamurza

Dik duruşlu bahadır.

Yemek yese kör,
Avlansa sağ,
Ev hayvanı olmasıyla,
Dileği kötü böyle.

Elbisesi var, giymeye kürkü yok,
Bıyığı var, çenesinde sakalı yok,
Faydası ev içinde bilindikten sonra
Tarlaya girip çıkar dönüşü yok.

Sokağa çıkıp imdat diye ağlar.

At boyunda tombul.

Şaniyaz oğlu büyük tokmak,
Tokmağını alarak koşar.

Ateşin başında şişman ağlarmış.

Ateşin başında burnunu çeken ihtiyar.

Kaşgar'dan gelen lök,
İki gözü gök.

Munardan gelen lök,
İki gözü gök.

İt gibi oturup,
İnsan gibi yıkanır.

Kedinin Gözü

Küçük yerden ateş çıkar.

Kedi, Sıçan

Fısır fısır fısıldarmış,
Buz kenarında yürürmüş.
Şah'ın oğlu Şamurza

Miltığın ala cügürgön.
(Ibraimov, 1985: 51)

Mermi gibi yürürmüş.

1361 *Büldür-büldür büldürkön,
Cer aylana cügürgön,
Nayasattın balası
Miltık ala cügürgön.*
(Ibraimov, 1985: 51)

Fısır fısır fısıldarmış,
Dönerek yürürmüş,
Naysat'ın yavrusu,
Mermi gibi yürürmüş.

1362 *Eki közü kök,
Dökçömö dökçö,
Samatkan beçe.*
(Mukambayev, 2009: 781)

İki gözü gök,
Urganım urgan,
Samethan biçare.

1363 *Kübür kübür kübürgön,
Kübürgön ıldıy cügürgön.
Şaandın uulu Şaanıyaz,
Kılıçın ala cügürgön.*
(İnv. No.706/86)

Fısıll fısıll fısırdayan,
Fısıldayan aşağıya koşmuş,
Şahan oğlu Şaanıyaz,
Kılıcını alıp koşmuş.

Çöö, Mışık

Çakal, Kedi

1364 *Toodo Toloymon,
Kıştakta Kedeyman.*
(Mukambayev, 2009: 492)

Dağda Toloymon,
Kışlakta çiftçi.

Çoçko

Domuz

1365 *Konok başın kertken eken,
Acırık tübün cegen eken,
Üyünö karay cortkon eken.*
(Ibraimov, 1985: 51)

Konuk kendisi imiş,
Çimen kökünü yer imiş,
Evine doğru gider imiş.

1366 *Bukardan kelgen munaacın,
Kuyruğu çolok kunaacın.
Bul nemenin cürüşü,
Tumşugunun çürüşü.*
(Ibraimov, 1985: 51)

Buhara'dan gelen köstebek,
Kuyruğu kısa dana,
Bu şeyin yürüyüşü,
Burnunun buruşuğu.

1367 *Bukardan kelgen munaacın,
Kuyruğu çolok kunaacın.
Bul kapırdın cürüşü,
Tumşugunun çürüşü.*
(Taygüröñov, 1947: 94)

Buhara'dan gelen köstebek,
Kuyruğu kısa dana,
Bu şeyin yürüyüşü,
Burnunun buruşuğu.

1368 *Ketmeni çok cer kazat,
Cer kazganı emne adat?
Özü cürsö türkülöp,
Közü cüröt ürgülöp.*
(Mukambayev ve Taştemirov 55)

Kazması yok, yeri kazar,
Yer kazması nasıl âdet?
Kendi dürtükleyip,
Gözüyle uyuklayıp.

1369 *Toguz, toguz togonek,*

Dokuz dokuz toparlak,

*Toguz kızdın enesi,
Toñkondogon kelinçek.
(Inv. No.706/93)*

Dokuz kızın anası
Kıçı üzerinde yürüyen gelincik.

1370 *Özü kara,
Közü kiçine,
Toñkoçuk atat.
(Inv. No.706/93)*

Kendi kara
Gözü minicik,
Takla atar.

1371 *Ildıyga asta ketet, cay ketet,
Öydögö öy ketet, oktoy ketet.
(Inv. No.706/94)*

Aşağıya gider, yay gibi gider,
Yukarı gider, ok gibi gider.

Karışkır

Kurt

1372 *Bir küni elden,
On küni cerden.
(İbraimov, 1985: 51)*

Bir günü halktan,
On günü yerden.

1373 *Bukardan kelgen munaluu baytal,
Butu-kolu kinaluu baytal,
Munun cürüşün kara,
Butu-kolu tırışın kara.
(İbraimov, 1985: 52)*

Buhara'dan gelen boz kısarak,
Eli ayağı kınalı kısarak,
Bunun yürüyüşüne bak,
Eli ayağının kırışığına bak.

1374 *Cogorudan kelgen munalu baytal,
Bu kapırdın cürüşün kara,
Takımının tırışın kara.
Düvür düvür dük kelet,
Bir kelgende hup kelet.
(İbraimov, 1985: 52)*

Yukarıdan gelen gezgin kısarak,
Bu kâfirin yürüyüşüne bak,
Dizinin kırışıklığına bak.
Pat pat patırtıyla gelir,
Gelince hoş gelir.

1375 *Dümön dümön, düm kelet,
Dümön çerik kan kelet.
Kamçısına kan cukpayt.
Cooluguna may tambayt.
(İbraimov, 1985: 51)*

Pat pat patırtıyla gelir,
Dümön asker han gelir,
Kamçısına kan yapışmaz,
Yağına yağ damlamaz.

1376 *Düp düp, düp etet,
Çıga kalıp karasam,
Akanseyit kan keliptir,
Kamçısının kan taamp,
Coolugunan may taamp.
(İbraimov, 1985: 52)*

Pat pat pat eder,
Çıkıp baksam,
Akanseyit Han gelmiş,
Kamçısına kan damlatarak,
Yağından yağ damlatarak.

1377 *Düür-düür, dük kelet,
Eşikti kara kim kelet?
Mamadiyar kan kelet
Kamçısının kan taamp kelet.
(İbraimov, 1985: 51)*

Pat pat patırtıyla gelir,
Kapıya bak kim gelir?
Mamadiyar Han gelir,
Kamçısından kan damlatıp gelir.

1378 *Dübür dübür düür etet,*

Pat pat pat eder,

- Çıga kalıp karasam,
Mamatakıl can kelet,
Coolugunan may tamat.*
(Mukambayev, 2009: 620)
- 1379 *Düvür düvür düp etet,
Çıga kalıp karasam,
Mamaseyit bek kelet.
Kamçısından kan tamat,
Coolugunan may tamat.*
(Tokombayeva, 1987: 206)
- 1380 *Kaptaldı kaptalday çapkan,
Baybarak baatır,
Biröönün emgeginen payda tapkan
Kayımsız kapır.*
(İbraimov, 1985: 52)
- 1381 *Kaptaldı kaptalday baskan
Şadıbek baatır.*
(İnv. No.706/90)
- 1382 *Miñ koydu aralay çapkan,
Çokçoloy baatır.*
(İnv. No.706/91)
- 1383 *Kıyadan çapkan,
Kıyırık baatır.*
(İbraimov, 1985: 52)
- 1384 *Miñ koydu aralay çapkan,
Baybarak baatır.*
(İbraimov, 1985: 52)
- 1385 *Kim kelet, kim kelet,
Esenalı biy kelet,
Kançırınan kan tabat,
Muştugunan may tabat.*
(Mukambayev, 2009: 449)
- 1386 *Orgoçordon ot küyöt,
Kızıl suudan it üröt.
Düür-düür dük kelet,
Eşikti kara kim kelet?
Mamadiyar kan kelet,
Oozunan may taamp kelet.*
(İbraimov, 1985: 52)
- 1387 *Talaada tatak,
Tatırman matak.*
(İbraimov, 1985: 53)
- 1388 *Talaadan tamak ańdıgan,*
- Yola çıkıp baksam,
Akıllı can gelir,
Yağlığından yağ damlar.
- Pat pat pat eder,
Yola çıkıp baksam,
Mamaseyit Bey gelir.
Kamçısından kan damlar,
Mendilinden yağ damlar.
- Her yanı kuşatarak koşan,
Baybarak bahadır,
Birinin emeğinden faydalanan
Zalim kâfir.
- Yamacı kuşatarak koşan,
Şadıbek bahadır.
- Bin koyunu süren,
Kambur bahadır.
- Bayırdan koşan,
Haykıran bahadır.
- Bin koyunu kuşatıp saldıran,
Baybarak bahadır.
- Kim gelir, kim gelir,
Esenali Bey gelir,
Dilinden kan damlar,
Yumurğundan yağ damlar.
- Orgoçor'dan ateş çıkar,
Kızıl ırmaktan it havlar,
Dür, dür dük gelir,
Kapıya bak kim gelir?
Mamadiyar han gelir,
Ağzından yağ damlayıp gelir.
- Tarlada tatak,
Sümüklü matak.
- Tarlada yemek arayan,

Adırañdagan kaday can?
(İbraimov, 1985: 53)

1389 *Uzun sayda uy mööröyt.*
(İbraimov, 1985: 53)

1390 *Ööndö eşek añırayt.*
(Dor, 1982: 159)

1391 *Kiçinekey buursun,
Eldin baarin kuuruşun.*
(İnv. No.706/91)

1392 *Üydün artı top kamaş,
Kuup kirdi çobotoy.*
(İbraimov, 1985: 53)

1393 *Eleñ-eleñ, eleñ keler,
Etek ceñin cıya keler,
Kon arikka kono keler,
Koktunun suusun içe keler.*
(İbraimov, 1985: 53)

Börünün Közü

1394 *Cargılçakta ot küyöt.*
(Dor, 1982: 164)

1395 *Ordo, çordo (oçogordo) ot küyöt.*
(İnv. No.706/92)

Börü Cügüröt

1396 *Eki corgo col cüröt,
Ayagınan çan çıgıp.*
(Dor, 1982: 159)

Börünün Közü, Baka

1397 *Orgulçakta ot küyöt,
Isık köldö it üröt.*
(Mukambayev, 2009: 699)

Börünün Közü, Baka, Şamal, Möndür

1398 *Oroy oroy ot küyöt,
Kara köldö it üröt,
Şıbak başı şırp etet,
Karga başı kort etet.*
(Mukambayev, 2009: 701)

Yiğitlik taslayan hangi mahlûk?

Uzun dere yatağında sığır böğürür.

Düz yerde eşek esner.

Küçücük saban,
Halkın hepsini perişan etmiş.

Evin ardı bir yığın kamaş,
Gürültüyle girdi Çobotoy.

Ürkek ürkek ürkek gelir,
Eteklerinin yenlerini toplayıp gelir,
Ulu dereye konup gelir,
Derenin suyunu içip gelir.

Kurdun Gözü

Cargılçakta⁶¹ ateş yanar.

Oçogor'da ateş yanar.

Kurdun Koşması

İki rahvan yol yürür,
Ayaklarından toz çıkararak.

Kurdun Gözü, Kurbağa.

Göz çukurunda ateş yanar,
Isık Göl'de it havlar.

Kurdun Gözü, Kurbağa, Rüzgâr, Dolu

Yaprak yaprak ateş yanar,
Kara gölde it havlar,
Otun başı titrer,
Karganın başı çıt diye kırılır.

⁶¹ Genellikle taşlık yerde yetişen bir bitki.

Koyon

- 1399 *Attagan ceri atanday,
Ottogon ceri oymoktoy,
Baskan ceri barmaktay.*
(İbraimov, 1985: 53)
- 1400 *Attagan ceri atanday,
Baskan ceri barmaktay.
Ottogon ceri oymoktoy,
Kaçıp cüröt karmatpay.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 58)
- 1401 *Attagan ceri atanday,
Baskan ceri barmaktay.
Uzun kulak, kuyruğu çok,
Talaada oynoyt, buyruğu çok.*
(İnv. No.706/101)
- 1402 *Ottogon ceri oymoktoy,
Baskan ceri barmaktay.*
(İbraimov, 1985: 53)
- 1403 *Baksa baylık,
Artkı butu mayrık.*
(İbraimov, 1985: 53)
- 1404 *Akırın baspayt,
Tekireñin cazbayt.*
(İbraimov, 1985: 53)
- 1405 *Baspas, celbes,
Tekireñin casbas.*
(İbraimov, 1985: 53)
- 1406 *Boyu bastek,
Közü tostok.*
(İbraimov, 1985: 53)
- 1407 *Celbeyt, baspayt,
Öküröñün cazbayt,
Artkı butunun izin,
Dayım aldığa taştayt.*
(İbraimov, 1985: 53)
- 1408 *Cılıp ketse cilanday,
Cılma tübü koyonday.
Oturganı kişidey,
Ottogonu cilkıday,
Kaçırmanı kara barçın bürküttöy.*
(İbraimov, 1985: 53)

Tavşan

- Yürüyüşü deve gibi,
Otladığı yer yüksük gibi,
Bastığı yer parmak gibi.
- Yürüyüşü deve gibi,
Bastığı yer parmak gibi,
Otladığı yer yüksük gibi,
Kaçar durur yakalanmaz.
- Yürüyüşü deve gibi,
Bastığı yer parmak gibi,
Uzun kulak, kuyruğu yok,
Bozkırda oynar, buyruğu yok.
- Otladığı yer yüksük kadar,
Bastığı yer parmak kadar.*
- Baksa zenginlik,
Arka ayağı çarpık.
- Yavaş yürümez,
Dörtnala koşmaktan vazgeçmez.
- Yürümez, yelmez,
Dörtnala koşmaktan geri durmaz.
- Boyu ufacak,
Gözü patlak.
- Yelmez, yürümez,
Sekmekten vazgeçmez.
Arka ayağının izini,
Daima önüne atar.
- Sürünüp gitse yılan gibi,
Kesin soyu tavşan gibi,
Oturması insan gibi,
Otlaması yılkı gibi,
Kaçırması kartal gibi.

- 1409 *Töö oozduu,*
Boto közdüü,
Eşek kulatuu,
Eçki çıçañduu⁶²
At ayaktuu,
Koy cündüü.
Bul emne tabınız!
(İbraimov, 1985: 54)
- 1410 *Töönü erdine kıskan,*
İtti tamanına baskan,
Eçkini kuyruguna takkan,
Eşekti başına capkan,
Bul emne?
(İbraimov, 1985: 54)
- 1411 *Çekendinin tübündö*
Çekil kalça olturat.
(İbraimov, 1985: 54)
- 1412 *Bagal-bagal, bagal kiyik,*
Bagalçaktuu cündüü kiyik,
Kaşık tolbos kanduu kiyik,
Kazan tolbos göştüü kiyik.
(İbraimov, 1985: 54)
- 1413 *Tikañ tikañ sekiren,*
Tikañ taşka bekingen,
At calakay salingan,
Kuş baş eger tokungan,
Aylanayın canıbar,
Kuyruguda galı bar.
(Mukambayev, 2009: 1347)
- 1414 *Çıçkan tiş, eşek kulak, erdi carık,*
Töö karın, it tamanduu, şayır kılık.
Bul özü kanday candık oylongula,
Tıbit cün, çıpıldagan eçki kuyruk.
(Sadıkulova, 2014: 407)
- 1415 *Gaduulay galça kelet,*
Közdörü alañ alañ,
Eşek kulak, töö taman,
Munu bilbeseñ özünö caman.
(Kayıpov, 2006: 53)
- 1416 *Car töbödö cantayat,*
Murdu başı partayat.
(Dor, 1982: 158)
- Deve ağızlı,
Potuk gözlü
Eşek kulaklı,
Keçi kuyruklu,
At ayaklı,
Koyun yünlü.
Bu nedir bulunuz!
- Devenin dudağını kıstıran,
İtin ayağına basan,
Keçinin kuyruğuna takan,
Eşeği başına kapayan,
Bu nedir?
- Çalının dibinde,
Çakır gözlü oturur.
- Küçük, küçük, küçük geyik,
Ayakları yünlü geyik,
Kaşık dolmaz kanlı geyik,
Kazan dolmaz etli geyik.
- Dik dik seken,
Dik taşa saklanan,
At gibi uysal salınan,
Kuşbaş eyer dokuyan,
Kurban olduğum hayvanın
Kuyruğunda beni var.
- Sıçan diş, eşek kulak,
Deve karın, it ayaklı, neşeli,
Bu nasıl hayvan düşünün,
Tiftik yün, oymak keçi kuyruk.
- Gözü büyük, burnu düz gelir,
Gözleri ürkek ürkek,
Eşek kulak, deve ayak,
Bunu bilmezsen sana kötü.
- Uçurumda yan yatıp,
Burnu başı kıllı.

⁶² Çıçan: Keçinin kuyruğundaki kemik.

1417 *Çiy túbündö kuu tokmok.*
(İnv. No.706/101)

Çiğ dibinde ak tokmak.

1418 *Töönü oozuna tiştegen,
İtti tamanına baskan,
Eçkini kuyruguna takkan,
Eşekti başına kötörgön,
Munday şumduktu kim körgön?*
(Taygüröñov, 1947: 94)

Deveyi ağzında dişleyen,
Köpeğin ayağına basan,
Keçiyi kuyruğuna takan,
Eşegi başına kaldıran,
Böyle kurnazı kim görmüş?

1419 *Kök ulagım kögöndö catıp semiret.*
(Tokombayeve, 1987: 208)

Gök oğlağım, kökende semirir.

1420 *Kulagı eşekti basat,
Tamanı itti basat.
Terisi tumakka artat,
Turbay oylop,
Kimder bat tabat?*
(İnv. No.706/102)

Kulağı eşegi basar,
Tabanı köpeği basar.
Derisi kalpağa kalır,
Durmadan düşünüp
Kimler var bulacak?

Suur

Dağ Sıçanı

1421 *Cer túbündö cezdekemdin atı kişineyt.*
(İbraimov, 1985: 54)

Yer dibinde eniştemin atı kişner.

1422 *Cezdekemdin ceerde atı
Cer aldında kişineyt.*
(İbraimov, 1985: 54)

Eniştemin kızıl atı,
Yer altında kişner.

1423 *Cezdekem atı cerde kişneyt.*
(Tokombayeve, 1987: 1987: 206)

Eniştemin atı yerde kişner.

1424 *Cezdekemdin atı cer tagında.*
(İnv. No.706/98)

Eniştemin atı yer altında.

1425 *Karagandın túbündö,
Kakaş suluu oturat,
Salpañ kulak kelet dep,
Iylap-sıktap oturat.*
(İbraimov, 1985: 54)

Çalılığın dibinde,
Pis bir güzel oturur,
Sarkık kulak gelir diye,
Ağlayıp sızlayıp oturur.

1426 *Cılmalığı cılanday,
Ottogonu kulanday,
Oturganı adamday,
Caykısın bolçu canıbar,
Kışkısın bolboyt bul kanday?*
(İbraimov, 1985: 55)

Kayganlığı yılan gibi,
Otlaması tay gibi,
Oturması insan gibi,
Yazın meydana çıkar hayvan,
Kışın olmaz bu nedir?

Kirpi

Kirpi

1427 *Oturganı kişidey,
Ottogonu cılkıday.*
(İbraimov, 1985: 55)

Oturuşu insan gibi,
Otlayışı yılki gibi.

- 1428 *Kaldır-kuldür kaadak,
Canı tolgon saadak,
Oturganı kişidey,
Ottogonu cilkıday.*
(İbraimov, 1985: 55)
- 1429 *Şaldır-şaldır saadak,
Butu-kolu kadak.*
(İbraimov, 1985: 55)
- 1430 *Şaldır-şuldur saadak,
Butu-kolu kadak,
Oturganı kişidey,
Ottogonu cilkıday.*
(Taygüröñov, 1947: 94)
- 1431 *Şıldır-şıldır şadak,
Butu-kolu kadak.
Kuş kabak.*
(Mukambayev, 2009: 1108)
- 1432 *Şaldır-şaldır, şaldırak,
Butu kolu kadak,
Kuş kabak,
Olturganı kişidey,
Ottogonu cilkıday,
Munu tap.*
(İbraimov, 1985: 55)
- 1433 *Köpürönün tübündö,
Kör eşen iyne satıp oturat.*
(İbraimov, 1985: 55)
- 1434 *Özü çıçkança basat,
Tumşugun booruna katat.
Büt denesin iyne katınıp,
Toptomolok bolup catat.*
(İbraimov, 1985: 55)
- 1435 *Tumşugu şiştey kara,
Kiygen kiyimi ala.
Denesine nayza sayınat,
Açuulansa ürpöyüp cayılat.*
(İbraimov, 1985: 55)
- 1436 *Kiymin tikken iyneden,
Korkup çırtkık tiybeden.*
(İnv. No.706/93)
- Paldır küldür topak,
Canı dolu sadak,
Oturuşu insan gibi,
Otlayışı yılkı gibi.
- Paldır küldür sadak,
Eli ayağı çivi.
- Paldır küldür sadak,
Eli ayağı çivi,
Oturuşu insan gibi,
Otlayışı yılkı gibi.
- Hışır hışır sadak,
Eli ayağı çivi,
Hoş kabak.
- Hışır hışır çingirdak,
Eli ayağı ufak,
Hoş kabak,
Oturuşu insan gibi,
Otlayışı yılkı gibi,
Bunu bul!
- Köprünün dibinde,
Kör şeyh iğne satıp oturur.
- Kendi sıçan gibi yürür,
Burnunu bağrına gizler,
Bütün vücuduna iğne takınıp,
Tostoparлак olup yatar.
- Burnu şiş⁶³ gibi kara,
Giydiği giyimi ala,
Vücuduna mızrak takınır,
Sinirlense okları diken diken saçılır.
- Giyimi dikenli iğneden,
Korkar yırtıcı değmeden.

⁶³ Şiş: Ocağın Töre Bakan Tarafında Çakılmış Kazıklardır, Bunların Üzerinde Giysileri, Sergileri Ateşe Düşmekten Koruyan Değnek Bulunur.

1437 *Kiçinekey boyu bar,
Añtara kiygen tonu bar.*
(Uzun, 2006: 338)

1438 *Çoçko tumşuk buruşup,
Tikenektüü ton kiygen,
Taap algın er bolsoñ,
Tabışmaktı men bilgen!*
(İnv. No.706/92)

Suusar

1439 *Oyakka çavat toruçan,
Buyakka çavat toruçan.
Tal tübündö tunuk suv,
Tandap içet toruçan.*
(Tokombayeva, 1987: 206)

Sülöösün

1440 *Baar-baar, bar eki,
Barmaktarı on eki,
Pati şayı tonu bar,
Soorusunda kalı bar.*
(İbraimov, 1985: 57)

1441 *Bar bar, bar eki,
Barmaktarı on eki,
Kuramaydan tonu bar,
Kuyrugunda kalı bar.*
(İnv. No.706/88)

Çoçko, Colbors, Ayuu, Karçıga, Börü

1442 *Kandar!
Dümbür dümbür, dümbürkan,
Dümbürkandan buurakan,
Buurakandan buguşkan,
Buguşup terek cığışkan.
Caan-caan, caan arkan,
Kolgo tüşkön kedeykan.*
(İbraimov, 1985: 57)

1443 *Dübür-dübür, dübürkan,
Dübürkandan buurakan,
Buurakandan buguşkan,
Buguşup terek cığışkan.
Caan-caan canarkan,
Kolgo tüşkön kedeykan,
Kul kulagin kultuykan*

Küçücük boyu var,
Ters giydiği donu var.

Hınzır gaga buruşup,
Dikenli elbise giyen.
Bul onu erkeksen
Bildiğim bilmeceyi.

Su Samuru

Öte yana gider dorucan,
Beri yana gider dorucan.
Söğüdün dibinde bulanık su
Tadıp içet dorucan.

Vaşak

Var var var iki,
Parmakları on iki
Tüylü elbisesi var,
Sağrısında beni var.

Var var var iki,
Parmakları on iki
Tüylü elbisesi var,
Kuyruğunda beni var.

Domuz, Kaplan, Ayı, Atmaca, Kurt

Hanlar!
Dümbür dümbür dümbürhan,
Dümbürhandan Buğrahan,
Buğrahandan gizlenen,
Gizlenip ağaca çıkan,
Yiğit yiğit yiğit urgan,
Ele düşmüş fakir fukara.

Dübür dübür dübürhan,
Dübürkandan Buğrahan,
Buğrahandan gizlenen,
Gizlenip ağaca çıkan,
Yiğit yiğit yiğit urgan
Ele düşmüş fakir fukara,
Pek memnun olmuş gibi,

Kulağı çunak Noruskan.
(İbraimov, 1985: 58)

Karışkır, Kuyun, Şamal, Suu

1444 *Kök torpok bolup ceekten çıktım,
Kulun bolup teekten çıktım.
Zakımdanıp talaadan çıktım,
Cügön katınbay celeden çıktım.*
(İbraimov, 1985: 58)

Sülük, Ayuu

1445 *Suuda sulaymandı kördüm,
Toodo tulaymandı kördüm.*
(İbraimov, 1985: 58)

Karışkır, Kıpçuur, Balık

1446 *Kırda kılâyma,
Otto oloymo,
Suuda sulayman.*
(İbraimov, 1985: 58)

Kapkan, Tülkü, Kaşkulak, Karışkır

1447 *Şıldır şıldır, şılaykan,
Kolgo tüşkön kedeykan,
Mañdayı kaşka baatırkan,
Kulağı çunak kapırkan.*
(İbraimov, 1985: 58)

1448 *Şıldır şıldır, şılaykan,
Kolgo tüşkön kedeykan,
Mañdayı kaşka baatırkan,
Kulağı çunak oruskan.*
(İnv. No.706/91)

Kaşkulak, Karışkır

1449 *Mañdayı kaşka baatırkan,
Kulağı çunak oruskan.*
(Mukambayev, 2009: 203)

Teke

1450 *Uzun uzun boyu bar,
Kuramaydan moynu bar.*
(Mukambayev, 2009: 563)

1451 *Kılıçtu hocom kır aştı.*
(Dor, 1982: 156)

Kulağı kesik Noruskan.

Kurt, Kasırğa, Rüzgâr, Su

Gök tosun olup kenardan çıktım,
Kulun olup boyunluktan çıktım,
Hızlıca koşup bozkırdan çıktım,
Gem taktırmadan urgandan çıktım.

Sülük, Ayı

Suda Süleymanı gördüm,
Dağda Tulaymanı gördüm.

Kurt, Demirci Kerpeteni, Balık

Kırda kılâyman,
Ateşte oloymo,
Suda Süleyman.

Kapan, Tilki, Porsuk, Kurt

Hışır hışır şılaykan,
Ele geçen fakir,
Alını akıtmalı bahadırhan,
Kulağı kesik kâfirhan.

Hışır hışır şılaykan,
Ele geçen fakir,
Alını akıtmalı bahadırhan,
Kulağı kesik Rushan.

Porsuk, Kurt

Alını akıtmalı bahadırhan,
Kulağı kesik Rushan.

Teke

Uzun uzun boyu var,
Kat kat boynu var.

Kılıçlı hocam tepeyi aştı.

- 1452 *Kılıçtu akam kır aştı.*
(Dor, 1982: 156)

Kılıçlı ağabeyim tepeyi aştı.

- 1453 *Börü közdüü,
Bökön sanduu,
Arkar müyüzdüü.*
(Inv. No.706/82)

Kurt gözlü,
Karaca uyluklu,
Koyun boynuzlu.

Tekenin Müyüzü

Tekenin Boynuzu

- 1454 *Kırda kılıç carkıldayt.*
(İbraimov, 1985: 59)

Tepede kılıç parıldar.

Kiyiktin Müyüzü

Geyik Boynuzu

- 1455 *Kırda gılıç carkırayt.*
(Dor, 1982: 147)

Tepede kılıç parıldar.

Kiyiktin Müyüzü, Koydun Kuyruğu

Geyiğin Boynuzu, Koyunun Kuyruğu

- 1456 *Kırda kılıç cark etet,
Ööndö eşik şalp etet.*
(İbraimov, 1985: 59)

Tepede kılıç parıldar,
Çukurda kapı şap eder.

Taygan

Tazı

- 1457 *Argıy-argıy cügüröt,
Argımakça bögülöt,
Munu oylop kim bilet?*

Hızlı hızlı koşar,
Argımak gibi eğilir,
Bunu düşünüp kim bilir?

- 1458 *İttey üröt,
İtten külük.*
(Inv. No.706/88)

İt gibi havlar,
İtten yügrük.

Topoz

Manda

- 1459 *Müyüzü bar, üy emes,
Kuyruğu bar, cılkı emes.
Çuudası⁶⁴ bar, töö emes,
Tuyacı kurçi, eçki emes.*
(İbraimov, 1985: 46)

Boynuzu var, sığır değil,
Kuyruğu var, yıldı değil,
Uzun tüyü var, deve değil,
Toynağı keskin, keçi değil.

- 1460 *Müyüzü bolup uy emes,
Şıypangan menen cılkı emes.
Çuudası bolup töö emes,
Tuyacı aç, biroq eçki emes.*
(İbraimov, 1985: 47)

Boynuzu olup sığır değil,
Kuyruğunu sallayışı yıldı değil,
Uzun tüyü olup deve değil,
Toynağı çatal, ama keçi değil.

⁶⁴ Çuuda: Devenin boyun altı ve dizlerindeki uzun yünü.

1461 *Müyüzünö karasañ inek,
Çuudasına karasan töö,
Tuyagina karasan ečki,
Kuyruguna karasan at,
Bu nimne, tapkın pat,
Tabalbasañ satılıp cat.*
(Kayıpov, 2006: 54)

Boynuzuna bakarsan inek,
Uzun tüyüne bakarsan deve,
Toynağına bakarsan keçi,
Kuyruğına bakarsan at,
Bu nedir, bulun pat,
Bulamazsan satılıp yat.

1462 *Saasa sütün beret,
Minse küçün beret.
Özü baş bilgi elpek,
Biz için abdan kerek.*
(İbraimov, 1985: 47)

Sağılsa, sütünü verir,
Binilse, gücünü verir.
Kendi büyük, beli çevik,
Bizim için pek gerekli.

Töö

Deve

1463 *Apan-tapan, caman çapan,
İyri komuz, çolpon cıldız.*
(İbraimov, 1985: 45)

Kaba saba, kötü kaftan,
Eğri kopuz, zühre yıldızı.

1464 *Apan-tapan, caman çapan,
Karağay komuz, carık cıldız,
Eki dik-dik, bir şibege.*
(İbraimov, 1985: 45)

Kaba saba, kötü kaftan,
Çam kopuz, parlak yıldız,
İki dik dik bir biz⁶⁵.

1465 *Eki diñ-diñ, tört campak.*
(İbraimov, 1985: 45)

İki din din, dört pide (?)

1466 *Tört tapan,
İyri saptan,
Eki bıyvıldak,
Bir şıyvıldak.*
(İbraimov, 1985: 45)

Dört yaramaz,
Eğri boyun,
İki bıypıldak,
Bir şıypıldak.

1467 *Tört tap-tap,
Bir sap-sap,
Eki diñgilik,
Bir çıypılık.*
(İbraimov, 1985: 45)

Dört tap tap,
İki sap sap,
İki dingilik,
Bir çıypılık.

1468 *Tört taptañ, iyri saptañ,
Eki diñ-diñ, bir gildiñ.*
(İbraimov, 1985: 45)

Dört ayak, eğri boyun,
İki tin tin, bir kuyruklu.

1469 *Tört lap lap,
İyri sap lap,
İki şıkıldın,
Bir şıpıldın.*
(Mukambayev, 2009: 606)

Dört lap lap,
Eğri sap lap
İki şılıldın,
Bir şıpıldın.

⁶⁵ Kunderacı aleti.

1470 *Tömön-tömön törtöö,*
Tömön menen beşöö,
Eveley kiyik eköö,
Sogolor sorgok, sok calgız.
 (İbraimov, 1985: 45)

Aşağıda aşağıda dördü,
 Aşağıdakiyle beşi,
 Sarp yerde yürüyen geyik iki,
 Ağzı obur, yaramaz teki.

1471 *Tört tap-tap,*
Eki döñ-döñ,
İyri komuz,
Bakırakay cıldız.
 (İbraimov, 1985: 45)

Dört tap tap,
 İki tepecik,
 Eğri kopuz,
 Patlak gözlü yıldız.

1472 *Tübür-tübür törtöö,*
Esil kayran eköö,
Çaparkulu calgız,
İyri komuz,
Çarık cıldız.
 (İbraimov, 1985: 45)

Pat pat dördü,
 Her vakit kıymetli ikisi,
 Allah kulu teki,
 Eğri kopuz,
 Parlak yıldız.

1473 *Dübür-dübür törtöö,*
Düniyö menen beşöö,
Egiz uulu eköö,
Eñ kiçüüsü şaköö.
 (Mukambayev, 2009: 1110)

Pat pat dördü,
 Dünya ile beşi,
 En büyüğü ikisi,
 En küçüğü şak şak.

1474 *Palpañ palpañ pal baskan,*
Celkesini çañ baskan.
 (Mukambayev, 2009: 725)

Pat pat yürüyen,
 Arkası tozlanan.

1475 *Ar taraptan körömün moynu uzun,*
Butu-kolu tartaygan anıñ tüsün.
Üstünö eki bala minip algan,
Çolok kuyruk ayban dep anık özün.
 (İbraimov, 1985: 45)

Her taraftan görüyorum boynu uzun,
 Eli ayağı uzar gibi onun şekli,
 Üstüne iki çocuk binmiş,
 Kısa kuyruk hayvan der ona özü.

1477 *Buttari apan-tapan,*
Kiygeni tigilbegen çapan,
Közü cakşı bolso da,
Moynu tetiri bütkön emedey,
Özü çoñ bolso da,
Kuyruğu kenedey.
 (İbraimov, 1985: 46)

Ayakları kaba saba,
 Giydiği dikilmemiş kaftan,
 Gözü güzel olsa da,
 Boynu aksine bükülmüş gibi,
 Kendi büyük olsa da,
 Kuyruğu kene gibi.

1478 *Puttari apan –tapan,*
Kiygeni caman çapan,
Közdörü cangan çırak,
Suuga emes, tikenge inak,
Bu ne degen çunak?
 (Kayıpov, 2006: 54)

Ayakları kaba saba,
 Giydiği kötü kaftan,
 Gözleri yanan mum,
 Suyu değil, dikene dost,
 Bu ne denilen uğursuz?

1479 *Bir nerse bar aa dep oozun açkan,*

Bir şey var “aa” diye ağzını açmış,

*Oozunan zaarın çaçkan,
Tört ayagın teñ baskan.*
(İbraimov, 1985: 46)

Ağzından zehrini saçmış,
Dört ayağını denk basmış.

1480 *Çoboloy çoboloy eköö,
Balpañ balpañ törtöö,
Tüymösü menen tüymösü cötöö.*
(Mukambayev, 2009: 1063)

Balçıklı toprak ikisi,
Pehlivan pehlivan dördü,
Düğmesi ile düğmesi yedisi.

1481 *Çök degende buk degen.*
(Mukambayev, 2009: 1224)

Çök dediğinde buk dermiş.

1482 *Moynu bar, tüz emes,
Kaz deseñ kaz emes.*
(İnv. No.706/74)

Boynu var, düz değil,
Kaz desen, kaz değil.

1483 *İyri moyun, çöyçök köz,
Talpak ayak, cayık töş.
Arkasında olturat,
Baladay bolgon eki örköç.*
(İnv. No.706/74)

Eğri boyun, çanak göz,
Yamuk ayak, geniş döş,
Arkasında oturur,
Çocuk gibi olan iki hörgüç.

Töönün Buylası⁶⁶

Devenin Gemi

1484 *Calama zoonun boorunda,
Cañgız kuuray kıştamış.*
(İbraimov, 1985: 46)

Sarp kayanın bağında,
Tek bir ot kışlamış.

1485 *Calama tovdun boorunda,
Cañgız kuuray kıştamış.*
(Tokombayeva, 1987: 205)

Dik dağın bağında,
Tek bir ot kışlamış.

1486 *Calama toonun boorunda,
Cañgız ırgay kıştama.*
(İnv. No.706/79)

Dik dağın bağında,
Yalnız kuş kirazı kışlarmış.

Töönün Kuyruğu, Örgöçü, Moynogu

Devenin Kuyruğu, Hörgücü, Boyun Derisi

1487 *Capar kolu calgız,
Egem kolu eköö
Attan biyik,
İtten capıs.*
(İbraimov, 1985: 46)

Güçlü eli tek,
Allah vergisi ikisi,
Attan büyük,
İtten küçük.

Töönün Tört Butu, Moynu, İki Örköçü, Kuyruğu,

Devenin Dört Ayağı, Boynu, Hörgücü, Kuyruğu

1488 *Tört taptama,
İyri saptama,*

Dört iz,
Eğri diz,

⁶⁶ Devenin burun kıkırdağına geçirilen küçük çubuk.

*Eki diñ diñ,
Bir bulgama.*
(Mukambayev, 2009: 862)

Töönün Kuyruğu

1489 *Asmandan tayak (kösöö) sañgildeyt.*
(İbraimov, 1985: 46)

Töö, Anın Örköçü cana Kuyruğu

1490 *Ekeley kiyik eköo,
Sogolor sorgok,
Sok cañgız.*
(Mukambayev, 2009: 1165)

Töönün Ooozu, Kuyruğu

1491 *Sogolor sorgok,
Sok cañgız.*
(Mukambayev, 2009: 808)

Töönün Tamanı

1492 *Colgo komaya kömdüm.*
(Mukambayev, 2009: 518)

Töönün İzi

1493 *Colgo kömöç kömdüm.*
(İbraimov, 1985: 46)

1495 *Köç ketti,
Kömöç kaldı.*
(İbraimov, 1985: 46)

Töönün Korgolu

1496 *Toodon tomolonot,
Oygo karay omolonot.*
(İbraimov, 1985: 46)

1497 *Tigin ogu top etti,
Togolonup ketti*
(Mukambayev, 2009: 899)

1498 *Top etti, togolonup ketti.*
(İbraimov, 1985: 46)

Töönün Tamanı, Moynu Korgolu

1499 *Tört tapan,
İyri saptan,*

İki tin tin,
Bir bağlama.

Devenin Kuyruğu

Gökyüzünden küskü sallanır.

Deve, Hörgücü ve Kuyruğu

Büyük geyik ikisi,
Çarpan obur,
Sok teki.

Devenin Ağzı, Kuyruğu

Çarpan obur,
Sok teki.

Devenin Tabanı

Yola pide gömdüm.

Devenin İzi

Yola pide gömdüm.

Göç gitti,
Pide kaldı.

Devenin Tezeği

Dağdan yuvarlanır,
Yere doğru yuvarlanır.

Öteki top etti,
Yuvarlanıp gitti.

Top etti, yuvarlanıp gitti.

Devenin Ayakları, Boynu, Tezeği

Dört yaramaz,
Eğri boyun,

Toguz togolok.
(Tokombayeva, 1987: 204)

**Töönün, Cılkının, Uydun, Eçkinin, Koyondun,
Koyunu Tülkünün Bala Kötörgönü**

1500 *On eki töö,
On cılkı,
Toguz sıyır,
Beş eçki,
Bir carım koyon,
Üç tülkü,
Taba albasañ
Çoñ külkü.*
(İnv. No.706/80)

Tülkü

1501 *Bar-bar bar eki,
Barmaktarı on eki.
Kuyrugunda kalı bar,
Kuytulugu dağı bar.*

1502 *Bar-bar, bar eki,
Barmaktarı on eki,
Ala sargıç tonu bar,
Kuyrugunda kalı bar.*

1503 *Kuu kuu deşet, baykabasa,
Aybandardı bir birine satıp ketet.
Özü ayban, biroq adamdan
Bir akılı deşet.*
(İnv. No.706/99)

Dokuz toparlak.

**Devenin, Yılkının, İneğın, Keçinin,
Tilkinin Yavrulaması**

On iki deve,
On yıldı,
Dokuz sığır,
Beş keçi,
Bir yarım tavşan,
Üç tilki,
Bulamazsan,
Büyük alay.

Tilki

Var var var iki,
Parmakları on iki,
Kuyruğunda beni var,
Kurnazlığı dahi var.

Var, var var iki,
Parmakları on iki,
Alaca sarı elbisesi var,
Kuyruğunda beni var.

Kurnaz, kurnaz derler, baykabasa,
Hayvanları birbirine düşürür
Kendi hayvan, ama insanın
Akılı bir derler.

d.b. Suda Yaşayan Canlılarla İlgili Bilmeceler

Balık

1504 *Astı cılma, üstü cılma,
Ortosunda kızıl kıyma.*
(İbraimov, 1985: 84)

1505 *Başı bar da, çaçı çok,
Közü bar da, kaşı çok.*
(İbraimov, 1985: 84)

1506 *Başı bar, moynu çok,
Közü bar, kaşı çok,
Oozu bar süylöböyt.*

Balık

Altı kaygan, üstü kaygan,
Arasında kızıl domuz.

Başı var da saç yok,
Gözü var da kaşı yok.

Başı var, boynu yok,
Gözü var, kaşı yok,
Ağzı var, konuşmaz.

(İbraimov, 1985: 84)

1507 *Bir kuş bar, uçpayt biyik,
Oşondo da, ölböyt otko küyüp.*
(İbraimov, 1985: 84)

Bir kuş var uçamaz yükseğe,
Ateşte de yanarak ölmez.

1508 *Bir kuş bar, kanatı bar uçpas biyik,
Oşondo da cürböyt eken cerge tiyip.
Arasın cer menen köktün ört alsa da,
Ketpeyt eken eç bir ceri otko küyüp.*
(İbraimov, 1985: 84)

Bir kuş var kanadı var, uçamaz yükseğe,
Orada da yürüyemez imiş yere değerek.
Yer ile göğün arasında yangın çıksa da
Gitmez imiş hiçbir yeri ateşte yanmaz

1509 *Biröo aktık ülkön bolso dağı,
Birövü kiçilikten közgö ilmes.
Kuştay ünü, aybançalık cünü çok,
Üstünö adam sıpat kiyim kiybes.
Cazdın künü ısık menen cumuşu çok,
Kıştın künü suuk dep üygö kirbes.
On kadam, on beş kadam cakın cerden,
Kanıma atsa dağı multık tiybes.
Baarında cer cüzünün ot alsa da,
Kudaanın kudureti menen otko küybös.*
(İbraimov, 1985: 84)

Biri gerçekten kocaman olsa da
Biri küçüklüğünden göze gözükmeyiz
Kuş gibi sesi, hayvan gibi yünü yok,
Üstüne insan gibi elbise giyemez,
Yaz günü sıcakla işi yok,
Kış günü soğuk diye eve girmez,
On adımlık, on beş adımlık yerden,
Kurşun atılsa da tüfek işlemez.
Yeryüzünün her yeri yansa da
Tanrı'nın kudreti ile ateşte yanmaz.

1510 *Bukardan kelgen buuraçam,
Murduñ tartpay suu içet.*
(İbraimov, 1985: 85)

Buhara'dan gelen buğracığım,
Burnunu çekmeden su içer.

1511 *Cogoru caktan sel kelet,
Simirilip, silkinip,
Ceti serkem bir kelet.*
(İbraimov, 1985: 85)

Yukarı taraftan sel gelir,
Silkinip silkinip,
Yedi tekem birden gelir.

1512 *Kanatı bar, kuş emes,
Suu tübündö taş emes.*
(İbraimov, 1985: 85)

Kanadı var, kuş değil,
Su dibinde, taş değil,

1513 *Butu çok oynoyt,
Buttuuday soyloyt.*
(İbraimov, 1985: 85)

Ayağı yok, oynar,
Ayaklı gibi sürünür.

1514 *Kanatı bar, uçpayt,
Kuyruğu bar, konboyt.
Butu çok, soyloyt,
Buttuuday oynoyt.*
(İbraimov, 1985: 85)

Kanadı var, uçmaz,
Kuyruğu var, konmaz,
Ayağı yok, sürünür,
Ayaklı gibi oynar.

1515 *Kolu çok, oynoyt,
Butu çok, birook soyloyt.*
(İbraimov, 1985: 85)

Eli yok, oynar,
Ayağı yok, ama sürünür.

1516 *Asmandağı cıldızdardı körö albayt,
Kurgak cerde tura albayt.*

Gökteki yıldızları göremez,
Kurak yerde yaşayamaz.

(İbraimov, 1985: 85)

- 1517 *Suu içinde cügönü çok cügüröt,
Kurgakka çıksa canı çok küyügöt.*
(İbraimov, 1985: 85)

Su içinde dizgini yok koşar,
Kurak yere çıksa canı yok kavrulur.

- 1518 *Suvda sulayman.*
(Tokombayeva, 1987: 206)

Suda Süleyman.

- 1519 *Uçpayt, konboyt, cerge tiybeyt,
Ce carık kün körböyt.
Aalamdı büt ört alsa,
Eç bir ceri otko küyböyt.*
(Uzun, 2006: 340)

Uçmaz, konmaz, yere değmez,
Veya aydınlık gün görmez.
Âlemi tamamen ateş kaplasa,
Hiçbir yeri ateşte yanmaz.

- 1520 *Suluu, kooz kiyingen,
Suuga tüşöt kiyimçön.
Denesine suu cukpayt,
Su tübündö tumçukpayt.*
(İnv. No.706/29)

Güzel, süslü giyinen,
Suya batar giyimli.
Vücuduna su bulaşmaz,
Su dibinde nefesi kesilmez.

- 1521 *Başı bar, moynu çok,
Közü bar, kaşı çok.
Oozu bar süylöböyt.
Butu çok, birok alıska sayakattayt.*
(İnv. No.706/29)

Başı var, boynu yok,
Gözü var kaşı yok.
Ağzı var, konuşmaz.
Ayağı yok, ama uzağa seyahat eder.

Balık, Ancir

Balık, İncir

- 1522 *Canduudan tilsiz,
Cansızdan gülsüz.*
(İbraimov, 1985: 85)

Canlıdan dilsiz,
Cansızdan çiçeksiz.

Balık, Kömök

Balık, Ekmek

- 1523 *Suuda Sulayman semiz,
Otto Aliyman semiz.*
(İbraimov, 1985: 86)

Suda Süleyman semiz,
Ateşte Aliyman semiz.

Balık, Börü, Çöö, Mışık

Balık, Kurt, Çakal, Kedi

- 1524 *Suuda sulayman,
Toodo toloymon,
Çoldo çölöymön,
Kıştakta kılayman.*
(İbraimov, 1985: 86)

Suda Süleyman,
Dağda Toloymon
Çölde Çölöymön,
Köyde Kılایman.

Balık, Kiyik, Adam

Balık, Geyik, İnsan

- 1525 *Suuda sulayman,
Toodo toloymon,
Cerde Celeyman.*
(Mukambayev, 2009: 1261)

Suda Süleyman,
Dağda Toloymon
Yerde Celeyman.

Kit

- 1526 *Özü candunun çonu,
Aybanda çok andan zoru,
Suunu mandayınan atat,
Murutun oozuna katat,
Surabastan başkadan,
Candırmagın kim tabat?*
(İnv. No.706/37)

Balina

Kendisi canlıların irisi,
Hayvanda yok ondan büyüğü,
Suyunu alnından atar,
Bıyığını ağzına katar,
Başkasına sormadan,
Cevabını kim bulur?

d.c. Hem Karada Hem Suda Yaşayan Hayvanlar**Añır**

- 1527 *Kır başında kızıl koroz.*
(İbraimov, 1985: 67)

Kırmızı Ördek

Tepe başında kızıl horoz.

Ördök

- 1528 *Kırgoolu kızıl eken,
Kuyruğu uzun eken.
Colgo tüşsö cortor eken,
Coldon çıksa ottor eken.*
(İbraimov, 1985: 68)

Ördek

Kanadı kızıl imiş,
Kuyruğu uzun imiş.
Yola düşse koşar imiş,
Yoldan çıksa otlar imiş.

Baka

- 1529 *Keçinde ünü bar,
Kündüz ünü çok.*
(İbraimov, 1985: 87)

Kurbağa

Gece sesi var,
Gündüz sesi yok.

- 1530 *Catam-catam carıkta,
Cazda çıgam arıkka.*
(İbraimov, 1985: 87)

Yatarım, yatarım ışıқта,
Baharda çıkarım su yoluna.

- 1531 *Catkan ceri çalçık suu,
Cürgön ceri ızı-çuu.*
(İbraimov, 1985: 87)

Yaşadığı yer çamurlu su,
Yürüdüğü yer gürültülü.

- 1532 *Özü çöldö,
Közü köldö.*
(İbraimov, 1985: 88)

Kendi çölde,
Gözü gölde.

- 1533 *Suuluu cerge beesin baylayt,
Kurgak cerge özü caylayt.*
(İbraimov, 1985: 88)

Sulak yere kısrağını bağlar,
Kurak yerde kendi oturur.

- 1534 *Orgoçordo ot küyöt,
Isık-Köldö it üröt.*

Orgoçor'da ateş yanar,
Isık Göl'de it havlar.

- (İbraimov, 1985: 88)
- 1535 *Sasık köldö it üröt.*
(İbraimov, 1985: 88) Pis gölde it havlar.
- 1536 *Isık-Köldön it üröt.*
(İbraimov, 1985: 88) Isık Göl'de it havlar.
- 1537 *Saar keler lök-lök,
Keç keler lök-lök.
Alaan cürüş,
Tamağı tırış.*
(İbraimov, 1985: 88) Seherde gelir lök lök,
Akşam gelir lök lök,
Yavaş yürür,
Boğazı buruşuk.
- 1538 *Bakak-bakak ün salıp
Suu içinde uktagan.*
(İbraimov, 1985: 88) Vırak vırak ötüp,
Su içinde uyurmuş.
- 1539 *Kündüzü dağı, tündö da
Kölçüktördön çıkpagan.
Bakak bakak ün salıp
Suu içinde uktagan.*
(İnv. No.706/32) Gündüz ve gece
Gölcüklerden çıkmayan.
Vırak vırak ses çıkarıp
Su içinde uyuyan.
- 1540 *Caz bolso caağı tinbagan,
Kışkısın cumuş kılbagean,
Başı calpak, iyri but,
Suuda cüröt ant urgan.*
(Taygüröñov, 1947: 94) Baharda çenesi durmayan,
Kışın iş yapmayan,
Başı kabak, eğri ayak,
Suda yürür melun.
- 1541 *Özü calpak,
Başı calpak,
Közü tostok,
Butu iyri.*
(İnv. No.706/31) Kendi yuvarlak,
Başı yuvarlak,
Gözü patlak,
Ayağı eğri.
- 1542 *Köldö catıp öbüşmök.*
(İbraimov, 1985: 87) Gölde yatıp öpüşmek.
- 1543 *Kölökösü körüşmök,
Köldö catıp öbüşmök.*
(İnv. No.706/32) Gölgesinde görüşmek,
Gölde yatıp öpüşmek.
- 1544 *Kündüzü dağı, tündö da
Kölçüktördön çıkpagan.
Çuru çuru ün malışıp
Tün içinde uktagan.*
(İnv. No.706/33) Gündüz ve gece
Gölcüklerden çıkmayan.
Çuru çuru ses çıkarıp,
Geceleyin uyuyan.
- 1545 *Köldö köçö kaynayt.*
(İnv. No.706/32) Gölde çörek kaynar.
- 1546 *Tap tap tabışmak,* Bil bil bilmece,

*Tap ortodo kabışmak,
Kölöködö körüşmök,
Köldö catıp öbüşmök.*
(İnv. No.706/32)

Bil arada kapışmak,
Gölgede görüşmek,
Gölde yatıp öpüşmek.

1547 *Terisinde cünü çok,
Suusuz munun küünü çok.*
(İnv. No.706/32)

Derisinde yünü yok,
Susuz bunun günü yok.

1548 *Suu içpeyt eken taptakır,
Kantip çaşayt bul bakar?*
(İnv. No.706/32)

Su içmezmiş pek,
Nasıl yaşar bu fakir?

1549 *Suudan közü caltırayt,
Suuda catıp ır ırdıyıt.*
(İnv. No.706/33)

Sudan gözü ışıldar,
Suda yatıp şarkı söyler.

1550 *Cazda suuga kirem,
Kışta iyinge kirem.*
(İnv. No.706/33)

Baharda suya giriyorum,
Kışın ine giriyorum.

1551 *Közdörü tostok,
Caz bolso bozdoyt.*
(İnv. No.706/33)

Gözleri patlak,
Bahar olsa bağırır.

1552 *Cazda caağı tınbagan,
Kışta bir da iş kılban.*
(İnv. No.706/32)

Baharda çenesi durmayan,
Kışın da bir iş yapmayan.

Arık, Suu, Baka, Balık

Ark, Su, Kurbağa, Balık

1553 *Atası iyri-buyru,
Enesi şıldır-şuldur.
Bir balası oyunçu,
Bir balası komuzçu.*
(İbraimov, 1985: 86)

Babası eğri büğrü,
Anası şarıl şarıl,
Bir çocuğu oyuncu,
Bir çocuğu kopuzcu.

Köpürö, Suu, Kurbaka, Cılan

Köprü, Su, Kurbağa, Yılan

1554 *Atası moldo,
Enesi corgo,
Kızı aşuulaçı,
Balası oyunçu.*
(İbraimov, 1985: 86)

Babası hoca,
Anası yorga,
Kızı şarkıcı,
Çocuğu oyuncu.

Köpürö, Suu, Balık, Baka

Köprü, Su, Balık, Kurbağa

1555 *Atası çertmekçi,⁶⁷
Apası corgo,
Kızı biyçi,*

Babası oyuncu,
Anası rahvan,
Kızı rakkase,

⁶⁷ Ordo oynayan kimse

Balası ırçı.
(İbraimov, 1985: 86)

1556 *Atası kötörmö,*
Enesi corgo,
Balası ırçı,
Kızı oyunçu.
(İbraimov, 1985: 86)

1557 *Atam düpüldök,*
Enem külük,
Ecem ırçı.
(İbraimov, 1985: 86)

Çocuğu şarkıcı.

Babası çerçi,
Anası rahvan,
Çocuğu şarkıcı,
Kızı oyuncu.

Babam tüpüldök,
Anam yüğrük,
Ablam türkücü.





4.İNSANLA İLGİLİ BİLMECELER

a. İnsanlarla İlgili Bilmeceler

Adamzat

- 1558 *Kalamın cürüşünö men tañ tünülüp,
Bir zattın dünüyödö candan külük.
Başında bolgon ele bir aybanday,
Baktısı kele catat eç baylanbay.
Kündön kün basıp barat aldın karay,
Bütökön çok şondo işi köp bir dalay.*
(İbraimov, 1985:127)

Adam

- 1559 *Cürömün bir altınduu kiyik bağıp,
Moynuna üç altmış monçok tagıp,
Eki uuru karaktap alam dedi,
Bekittim altmış eki kazık kagıp.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 58)

- 1560 *Cürömün bir altınduu kiyik bağıp,
Moynuna üç altmış tumar tagıp,
Eki uuru karaktap alam dedi,
Bekittim altmış eki kazık kagıp.*
(İnv. No.706/89)

- 1561 *Başında bolgon ele bir aybanday,
Baktısı kele catat eç baylanbay,
Kündön kün basıp barat aldın karay,
Bütökön çok, munda işi köp bir dalay.*
(İnv. No.706/102)

Adamdın Sözü

- 1562 *Bir habla buudayım bar,
Cegen menen toyboysuñ.*
(Mukambayev, 2009: 991)
- 1563 *Bir haltada buudayım bar,
Cegen menen tügötö abaym.*
(Mukambayev, 2009: 993)

Ene

- 1564 *Celini süttüü kuu ingen.*
(İbraimov, 1985:125)

İnsanoğlu

Yürüyüşüne ben şaşırıyorum,
Bir şeyin dünyada candan yüğrük oluşuna,
Başında vardı bir hayvan gibi,
Kaderi geliyor hiç bağlanmadan,
Günden güne varır,
Bitmez, bunda daha işi çok.

İnsan

Yürüyorum bir altınlı geyik bağlayarak,
Boynuna üç altmış boncuk takarak
İki hırsız çalıp alayım dedi,
Sakladım altmış iki kazık çakararak.

Yürüyorum bir altınlı geyik bağlayarak,
Boynuna üç altmış boncuk takarak
İki hırsız çalıp alayım dedi,
Sakladım altmış iki kazık çakararak.

Başında varmış bir hayvan gibi,
Talihi geliyor hiç bağlanmadan,
Gün geçtikçe yürüyüp varır
Bitmez, bunda daha işi çok.

İnsanın Sözü

Bir torba buğdayım var,
Yemekle doymazsın.

Bir torba buğdayım var,
Yemekle tüketemem.

Ana

Memesi sütlü ak dişi deve.

Balaluu Ayal

- 1565 *Kara toonun boruda,
Kara bürküit olturat,
Kanatına kar caap,
Kayrıla albay oturat.
Murutuna muñ toñup,
Burula albay oturat.*
(Inv. No.706/108)

Ata, Ceti Ata

- 1566 *Cerdi cemire baskan çal buura,
Cerip ketken çal buura.*
(Ibraimov, 1985:125)

Ceti Ata, Çoñ Ata

- 1567 *Cezip ketken cez atañ,
Cemire baskan çal buura.*
(Mukambayev, 2009: 269)

Ata, Ene

- 1568 *Düynödö eki cırgal bar,
Al cırgaldın ar biri üç tamga,
Bu eköö bolboso,
Adamadar baarıdan da musapır bolor ele.*
(Inv. No.706/103)

- 1569 *Ancıyandan kelgen andan bil,
Akılıñ bolso andap bil,
Esiñ bolso eptep bil,
Enendin sindisinin cezdesi kim?*
(Inv. No.706/103)

Ata

- 1570 *Bul cigittin enesi,
Menin enemdin kaynenesi.
Men bolommun bul cigittin
Cürök boor erkesi.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 67)

Boygo Cetken Kız

- 1571 *Cük burçunda kızıl çıbık.*
(Ibraimov, 1985:125)
- 1572 *Uzun terek başında,
Ular konup oturat.
Uzunu emi tügönüp,*

Çocuklu Kadın

Kara dağın bağrında,
Kara kartal oturur,
Kanadına kar yağıp,
Kıvrılmadan oturur.
Bıyığı buz tutup,
Dönmeden oturur.

Baba, Yedi Ata

Yeri yıkıp yürüyen kır buğra,
Yavrusunu yaklaştırmayan kır buğra.

Yedi Atası, Ulu ata

Hızlı giden deve,
Yıkık yürüyen kır buğra.

Baba, Ana

Dünyada iki mutluluk var,
O mutluluğun her biri üç harf.
Bu ikisi olmasa
İnsanlar hepsinden gariban olurdu.

Andican'dan gelen ondan bil,
Aklın varsa anlayıp bil.
İdrakin varsa bulup bil,
Ananın kız kardeşinin eniştesi kim?

Baba

Bu yiğidin anası,
Benim anamım kaynanası.
Ben oluyorum bu yiğidin
Yüreğinin nazlısı.

Serpilen Kız

Yükün köşesinde kızıl çubuk.

Uzun kavağın başında,
Sülün konup oturur.
Boyu şimdi kısalarak

Uçayın dep oturat.
(İbraimov, 1985:125)

- 1573 *Uzun cığaç başında,
Uluu şumkar oturat.
Uzun cemin tüğötö albay,
Uçamın dep oturat.*
(İnv. No.706/125)

Kızdın Turmuşka Çığışı

- 1574 *Murduna buyla taga elek,
Buk etkis kaymal cogottuk.*
(İnv. No.706/125)

Cesir Ayal

- 1575 *Ular ular, ular kuş,
Uluş şaşıp oturat.
Murutuna muz toıso,
Bulkup-silkip oturat.
Kanatına kar caasa,
Kagıp-silkip oturat.*
(İbraimov, 1985:125)

- 1576 *Kara cığaç başında,
Kara şumkar oturat.
Kanatınan ayrılıp,
Kayrıla albay oturat.*
(İnv. No.706/104)

- 1577 *Kalkagar bel,
Kalkagar bel üstü kaynar bulak,
Kaynar bulak cagı çiygen kamış,
Kamış üstü kara tokoy,
Tokoy içi kara donuz,
Bul emnesi oyloñuz?*
(İnv. No.706/112)

Kayın Ata, Kayın Ene, Küyöö

- 1578 *Kamkargıt,
Karala bürküt,
Tomogoluu ördök,
Tor karçıga.
Çoñ karkıt,
Kara ala bürküt,
Tomogoluu ördök,
Tor karçıga.*
(İbraimov, 1985:125)

Uçayım diye oturur.

Uzun ağaç başında
Ulu sungur oturur.
Uzun yemini tüketemez,
Uçayım diye oturur.

Kızın Büyümesi

Burnuna küçük çubuk takmıştık,
Aldırmayan dişi deveyi kaybettik.

Dul Kadın

Sülün, sülün, sülün kuş,
Uluyup öterek oturur.
Bıyığı buz tutsa,
Sallana sallana oturur.
Kanağına kar yağsa,
Bağırıp çağırıp oturur.

Kara ağacın başında,
Kara şahin oturur.
Kanağından ayrılıp
Kırılıp oturur.

Yüksek bel,
Yüksek belin üstü kaynar pınar,
Kaynar bulak yanı kamış,
Kamışın üstü orman,
Ormanın içi kara domuz,
Bu nesi düşününüz!

Kayınbaba, Kaynana, Güvey

Ham tulum,
Kara benekli kartal,
Örtülü ördek,
Doru atmaca.
Büyük tulum,
Kara ala kartal,
Külahlı ördek,
Doru atmaca.

Kudalar, Küyöö, Kız, Eerçitip Bergen Küñ

1579 *Kan karkıt,
Kara bürküt,
Tomogoluu ördök,
Toñ karçıga,
Kurmuşu kiyiz.*
(İbraimov, 1985:126)

Çaş Balanın Akılına Kirgeni

1580 *Boldum men bir zamanda handan tentek,
Çapçu elem körüngöngö katuu keltek,
Bir başım eköo boldu cürüp cürüp,
Basıldım akırında men da celdep.*
(İbraimov, 1985: 129)

İçtegi Bala

1581 *Ak sandıkta tobum bar.*
(İbraimov, 1985:121)

1582 *Çükö ökçösöm,
Alçı-taası bilinbeyt.*
(Inv. No.706/105)

1583 *Ak karduu toonun arı cagina,
Altın çükö ökçödüm,
Alçı-taasın bilbedim.*
(İbraimov, 1985:121)

1584 *Altın sandık içinde altın saka,
Alçı taası bilinbeyt.*
(İbraimov, 1985:121)

1585 *Altın sandık içinde altın saka,
Alçı taası bilinbeyt, barıñ bayka.*
(İbraimov, 1985:122)

1586 *Köldö catkan aşıktın,
Oñ-solunu bilbedim.*
(İbraimov, 1985:122)

1587 *Eki toonun ortosunda bir aşık bar,
Anın alçı ekenin da, taa ekenin da bilbedim.*
(İbraimov, 1985:122)

1588 *Bir cılgada bir tompoy catat,
Oñ ekenin da bilveymin,*

Dünürler, Güveyi, Kız

Han tulum,
Kara kartal,
Şapkalı ördek,
Kürklü atmaca,
Keçe kuşak.

Bebeğin Akla Düşmesi

Oldum ben bir zaman handan yaramaz,
Vurur idim görünene yaman değnek,
Bir başım iki oldu yürüyüp yürüyüp,
Basıldım sonunda ben de eserek.

Ana Karnındaki Bebek

Ak sandıkta topum var.

Çükö atsam,
Ötesi berisi bilinmez.

Ak karlı dağın öte yanına,
Altın çükö attım,
Ötesini berisini bilemedim.

Altın sandık içinde altın saka⁶⁸,
Ötesi berisi bilinmez.

Altın sandık içinde altın saka,
Ötesi berisi bilinmez.

Gölde uzanan aşığın,
Sağını solunu bilemedim.

İki dağın arasında bir aşık var,
Onun alçı olduğunu da ta bilmedim.

Bir çukurda bir aşık kemiği var,
Sağ olduğunu da bilmiyorum,

⁶⁸ Aşık kemiği

Sol ekenin da bilveymin.
(Kayipov, 2005: 216)

Sol olduğunu da bilmiyorum.

1589 *Comok bir comok,*
Tolgon ay comok,
Akılduu kişi açā albas comok,
Çeçen bir kişi çeçe albas comok.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 60)

Mesel bir mesel,
Dolu ey masal,
Akıllı kişinin açamadığı masal,
Usta kişinin çözemediği masal.

1590 *Coldo bir tomtoy catat,*
Oñ ekenini bilbedim,
Sol ekenini da bilbedim.
(Dor, 1982: 151)

Yolda bir aşık kemiği var,
Sağ olduğunu da bilmiyorum,
Sol olduğunu da bilmiyorum.

1591 *Ayagı koktu, bıyagı koktu,*
Orto cerde tomtoy catat,
Oñ ekeni blinbeyt,
Sol ekeni bilinbeyt.
(İnv. No.706/106)

Öte yanı çukur, beri yanı çukur,
Orta yerde aşık kemiği yatar,
Sağ olduğu bilinmez,
Sol olduğu bilinmez.

Bala

Çocuk

1592 *Tabiyatka caralsa, eñ bir tattuu,*
Tabiyattan cogolso, öto açuu.
(İbraimov, 1985: 122)

Tabiatta yaratılsa en tatlı,
Tabiattan yok olsa pek acı.

1593 *Baglan közü bakır bukur,*
Tört ayagı takır tukur.
(İnv. No.706/104)

Semiz gözü bakır bukur,
Dört ayağı takır tukur.

Caş Bala

Çocuk

1594 *Bagılañ kozu bakırçaak.*
(İbraimov, 1985: 122)

Semiz kuzu bağıran.

Cañı Törölgön Bala

Yeni Doğmuş Bebek

1595 *Aldadan bir can keldi,*
Önörü bar, sözü cok.
(İbraimov, 1985: 122)

Allah'tan bir can geldi,
Hüneri var, sözü yok.

1596 *Aldadan bir can keldi,*
Ünü bar, sözü cok.
(İbraimov, 1985: 122)

Allah'tan bir can geldi,
Sesi var, sözü yok.

1597 *Aalamga bir can keldi,*
Ünü bar, sözü cok.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 59)

Âleme bir can geldi,
Sesi var, sözü yok.

Bala, Küçük

Çocuk, Enik

1598 *Üydün çırığı,*
Eşiktin kulagı.

Evin nuru,
Kapının kulağı.

(İbraimov, 1985: 122)

Adamın Caşı, Kuracı

1599 *Altı arkar, on segiz kaltar,
Cıyırma cılaçın,
Cıyırma beş uyadan uçkan ılaçın.*
(İbraimov, 1985: 128)

1600 *Otuz çider, kırk kişen,
Altımış colbors, cetimiş ayuu.*
(İbraimov, 1985: 128)

Adamın Ömürü (Balalık, Orto Caş, Karılık)

1601 *Erteñ menen cüröt tört ayaktap,
Tüşkö cakın cüröt eki ayaktap,
Keçke cakın cüröt üç ayaktap.
Üçöönün tüyünün çeçip ketseñ,
Meni urgun çoñ tayaktap.*
(İbraimov, 1985:129)

1602 *Erteñ menen tört buttap,
Tüştösü eki buttap,
Keçindesi üç buttap basat.*
(Mukambayev, 2009: 954)

1603 *Erteñ menen tört buttap basat,
Tüştö eki buttap basat,
Keçinde üç buttap basat.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 70)

1604 *Saar menen tört basat,
Tüştö eki buttap basat,
Keç üç buttap basat.*
(Tokombayeva, 1987: 209)

1605 *Tañ azandan emgekteyt,
Çaşke cetpey kaz turat,
Beşim barıp üç buttayt,
Kuptan okup, uyku alat.*
(İnv. No.706/143)

Ömür

1606 *Sanatı çok sedep taptım,
Birden alıp sanap cattım,
Koldon tüşsö, cılt dep çok.*
(İnv. No.706/144)

İnsanın Yaşı

Altı koyun, on sekiz tilki,
Yirmi yılan,
Yirmi beş yuvadan uçan laçın.

Otuz köstek, kırk bukağı,
Altmış kaplan, yetmiş ayı.

İnsan Ömrü

Sabahleyin yürür dört ayakla,
Öğleye yakın yürür iki ayakla,
Akşama yakın yürür üç ayakla,
Üçünün sırrını çözersen,
Beni döv büyük bastonla.

Sabahleyin dört ayakla,
Öğleyin iki ayakla,
Akşamleyin üç ayakla yürür.

Sabahleyin dört ayakla yürür,
Öğleyin iki ayakla yürür,
Akşamleyin üç ayakla yürür.

Sabahleyin dört ayakla yürür,
Öğleyin iki ayakla yürür,
Akşam üç ayakla yürür.

Sabah namazında emekler,
Saat ona varmadan yürür,
İkindiye varır üç ayakla,
Yatsı namazını kılıp uyur.

Ömür

Eşsiz sedef buldum,
Birden alıp sayıp yattım,
Elden gitse, kaybolur.

Ölüm

1607 *Caralganga carmaşkan.*
(İbraimov, 1985:128)

1608 *Karaygan tokoy çıtırman,
Kim eken mından kutulgan?*
(İnv. No.706/144)

Ölük

1609 *Ketse kelbeyt.*
(İnv. No.706/135)

1610 *Koçkor müyüz koygon baş,
Koygon cerde çaypalbas.*
(İbraimov, 1985: 128)

1611 *Talaaga tayak kömdüm.*
(İbraimov, 1985: 128)

**Ayal, İt, Tülkünün Boygo
Kötörüü Mezgili**

1612 *Oçorom candık on ayda,
Üröönök candık üç ayda,
Cakşı candık carım ayda.*
(İbraimov, 1985: 129)

1613 *Oçorom katın on ayda,
Ürögön katın üç ayda,
Cakşı katın carım ayda.*
(İbraimov, 1985:129)

Ölüm

Yaradan 'a sarılan.

Kap kara orman çalılık,
Kimmiş bundan kurtulan?

Ölü

Gitse gelmez.

Koç boynuz, tavşan baş,
Koyulan yerden yürümez.

Tarlaya baston gömdüm.

**Kadın, Köpek, Tilkinin
Doğum Zamanı**

Tembel canlı on ayda,
Tohumluk canlı üç ayda.
İyi canlı yarım ayda.

Tembel kadın on ayda,
Tohumluk kadın üç ayda.
İyi kadın yarım ayda.

b. Vücut, Uzuvarla İlgili Bilmeceler**Baş**

1614 *Koş kaykıda turagı bar,
Koş kavhardan çırığı bar.
Keremeti aalamga tiyet,
Aalam aga baş iyet.*
(İbraimov, 1985: 108)

1615 *Koş kaykıda turagı bar,
Kavhardan cakkan çırığı bar.
Keremeti aalamga tiyet,
Aalam aga baş iyet.
Koş tınıştuu bir balban,
Koş cagında koş kalkan.*

Baş

İki çukurda evi var,
İki inciden lambası var,
Keremeti âlemi tutar,
Âlem ona baş eğer.

İki çukurda evi var,
İnciyle yakılmış mumu var,
Keremeti âlemi tutar,
Âlem ona baş eğer,
Çift zırlı pehlivan,
İki yanında iki kalkan,

*Akılduu kişi bolot,
Oylop munu tapkan.*
(İbraimov, 1985:108)

Akıllı kişi olur,
Düşünüp bunu bulan.

1616 *Ceti teşiktüü tokmok,
Onu bilbegen ahmak.*
(Kayıpov, 2006: 55)

Yedi delikli tokmak,
Onu bilmeyen ahmak.

1617 *Bir tokmogum bar,
Tokmogumun ceti teşiği bar,
Üçöö cuptan, biröö tak,
Bu nimne, oylop tap!*
(Kayıpov, 2005: 216)

Bir tokmağım var,
Tokmağımın yedi deliği var,
Üçü çift, biri tek,
Bu nedir, düşünüp bul!

1618 *Oo tızıldak,
Talp etti talıp kaldı degen emne?*
(Mukambayev, 2009: 954)

O hızlı koşan,
Tap etti düşüp kaldı denen nedir?

1619 *Kiçinekey kutum bar,
İçi tolgon altın bar.*
(İnv. No.706/109)

Küçücük kutum var,
İçi dolu altın var.

Baş, Çaç

1620 *Sırtkı körünüşü togolok,
Birok çolo ceri çok,
Çıtırman tokoy.*
(İbraimov, 1985:108)

Baş, Saç

Dış görünüşü yuvarlak,
Ama aralık yeri yok,
Çalılık orman.

Başın Eki Cagı cana Mee

1621 *Oyogu too, buyağı too,
Ortosudo kamır döñ.*
(Mukambayev, 2009: 689)

Kafanın İki Yanı ve Beyin.

O yanı dağ, bu yanı dağ,
Ortasında hamurdan tepe.

Köz

1622 *Bir zamanda eki bir tuugan bolıptur,
Eköö birin-biri ali künçö körböptür.*
(Tokombayeva, 1987: 212)

Göz

Bir vakitte iki kardeş varmış,
İkisi birbirini göremezmiş.

1623 *Akırdı ala tay oynoyt.*
(İbraimov, 1985:108)

Ahırda ala tay oynar.

1624 *Açıp iysem, aldımın barın koyboyt,
Cıyıp iysem, cartı cañgaktın közü tolboyt.*
(İbraimov, 1985:108)

Açsam, önümde bir şey bırakmaz,
Toplasam yarım cevizin gözü dolmaz.

1625 *Açıp iysem, aalamdın baarın köröt,
Cuump alsam, eç nerseni bolcoboyt.*
(İbraimov, 1985:108)

Açarsam dünyadaki her şeyi görür,
Yumarsam, hiçbir şeyi göremez.

1626 *Bassa barmaktan çıkıbayt,*

Yürüse parmaktan çıkmaz,

- Koyo berse cer-suunu çaykayt.
Bassa barmaktan çıkpayt,
Koyo berseñ cer düynögö batpayt.*
(İnv. No.706/117)
- 1627 *Bir ala arkanım bar,
Cetpegen cerge cetet.*
(İbraimov, 1985:108)
- 1628 *Bir uzun arkanım bar,
Cetpegen cerge cetet.*
(İnv. No.706/117)
- 1629 *Ala bula arkanım bar,
Cetpegen cerge cetet.*
(İnv. No.706/117)
- 1630 *Ala buyla aalamga cetet.*
(İbraimov, 1985: 108)
- 1631 *Ala buyla alamga barat.*
(Dor, 1982: 163)
- 1632 *Döñ astında koş çırak.*
(İbraimov, 1985: 108)
- 1633 *Dürbü desem dürbü emes,
Dürbünün miñine berbes.*
(İbraimov, 1985: 109)
- 1634 *İt-iti bulak üstündö kaynar bulak.*
(İbraimov, 1985: 108)
- 1635 *Kiçinekey kara tay,
Cer tübünö barat ay.*
(İbraimov, 1985: 109)
- 1636 *Kiçinekey mederim,
Cer tübünö ceterim.*
(Taygüröñov, 1947: 98)
- 1637 *Töögö berbegen atım, kara kaşım.*
(İbraimov, 1985: 109)
- 1638 *Töögö berbegen atım,
Altın kara kaşım.*
(İbraimov, 1985: 109)
- 1639 *Çuu-çuu çölmögüm,
Çömüç kara caşım,
Altı töögö berbegen,
Altın kara kaşım.*
(İbraimov, 1985: 109)
- Koyuverse yeri suyu çalkalar.
Yürüse parmaktan çıkmaz,
Koyuversen yeryüzüne batmaz.
- Bir ala urganım var,
Yetişmeyen yere yeter.
- Bir uzun urganım var,
Yetişmeyen yere yeter.
- Alaca bulaca urganım var,
Yetişmeyen yere yeter.
- Alaca bulaca âleme yeter.
- Alaca bulaca âleme varır.
- Tepenin altında iki mum.
- Dürbün desem dürbün değil,
Dürbünün binine
- İt iti pınar, üstünde kaynar pınar.
- Küçücük karakuş,
Yerin dibine varır ey.
- Küçücük medarım,
Yeryüzüne yeterim.
- Deveye çekmeyen atım, kara kaşım.
- Deveye çekmeyen atım,
Altın kara kaşım.
- Çuu çuu çömleğim,
Kepçe kara tembelim,
Altı deveye yüklenmeyen
Altın kara kaşım.

- 1640 *Eki tuugan birin biri körböyt.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 64) İki kardeş birbirini göremez.
- 1641 *Bir kırdın eki cagında eki bir tuugan,
Birin biri körüşpöyt.*
(İnv. No.706/117) Bir tepenin iki yanında iki kardeş,
Birbiriyle görüşmez.
- 1642 *Bir pöstöktö koş çekit.*
(İnv. No.706/118) Bir pöstekide çift nokta.
- 1643 *Eki suu bar,
Birine biri koşulbayt.*
(İbraimov, 1985:108) İki ırmak var,
Birbirine kavuşmaz.
- 1644 *Eki çeti cündüü,
Ortosu nımduu.*
(İnv. No.706/118) İki kenarı yünlü,
Ortası nemli.
- 1645 *Erteñ menen turup
Eki taş ırgıttım.*
(İbraimov, 1985:108) Sabah kalkıp,
İki taş attım.
- 1646 *Eki tayım bar çañ çıgarbayt.*
(Mukambayev, 2009: 1198) İki tayım var, toz çıkarmaz.
- 1647 *Ekelüü-ükelüü bir coldo ketip baratat,
Biri birini körböyt.*
(Mukambayev, 2009: 982) Kardeş kardeş aynı yolda giderler,
Birbirlerini görmezler.
- 1648 *Köl üstündö kaynar bulak.*
(İnv. No.706/118) Göl üstünde kaynar pınar.
- 1649 *Canday körgön inagım,
Bassam tursam çırągım.*
(İnv. No.706/118) Canım gibi gördüğüm dostum,
Otursam kalksam meşalem.
- 1650 *Bir iyinde eki bala kördüm,
Altımış ayağı bar,
Seksen kanatı bar,
Tañdı keç tınbay talpınat.*
(İnv. No.706/118) Bir inde iki kuş yavrusu gördüm,
Altmış ayağı var,
Seksen kanadı var,
Sabah akşam durmadan çırpınır.
- 1651 *Birinen biri bezişken,
Bolobu munday egizden?
Birok biröö kaygırsa,
Şoloktop kalat eköö teñ.*
(İnv. No.706/119) Birbirinden bıkan,
Var mı böyle ikizlerden?
Ama biri kederlense
Ağlayıverir ikisi birden.
- 1652 *Kılın tüşsö oorugan,
Eki nerse kiçine.
Birok too, köldör, tokoylor,
Batıp ketet içine.
Bul emne bilip al,* Kıl düşse ağırırış,
İki şey küçük.
Ama dağlar, göller, ormanlar,
Batıp gider içine.
Bu nedir, bil onu,

- Paydası zor kişiye.*
(İnv. No.706/119)
- 1653 *Uçtasam uçuşum tolboyt,
Koyo bersem cer suunu koyboyt.*
(İnv. No.706/119)
- 1654 *Uuçtasa uuçtalbayt,
Koyo berse cerdin baarin eeleyt.*
(İnv. No.706/120)
- 1655 *Aça salsa cer caynayı,
Cabılıp kalsa iç kaynayı.*
(İnv. No.706/119)
- 1656 *Kayda barsam cetelep,
Adaştırbas cölögüm.
Bardık zattı öñünön
Acıratıp beremin.
Canduulardın baarısı,
Anın köröt keregin.*
(İnv. No.706/119)
- 1657 *Ar canda baalu eki panar,
Tünküsün öçüp, kündüzü canar.
Ekinçi kayta tabılbas ele,
Eger panar tartsa zalal.*
(İnv. No.706/119)
- 1658 *Kiçinekey baştıgım,
Buyum salsam eç tolboyt.*
(İnv. No.706/120)
- 1659 *Tam üstüdö koş çırak.*
(İnv. No.706/120)
- 1660 *Birdi ekige bölböğön,
Birin biri körböğön.*
(İnv. No.706/120)
- 1661 *Eki atım bar,
Biri birinen cügürük.*
(İnv. No.706/120)
- 1662 *Adıraşman, adıraşman,
Astıda ala çıçkan.*
(İnv. No.706/120)
- 1663 *Bir zamanda eki bir tuugan boluptur,
Eköo biri birin ali küngö körböptür.*
(İnv. No.706/120)
- Faydası büyük kişiye.
- Avuçlasam, avucum dolmaz,
Koyuversem yer suyunu koymaz.
- Avuçlansa avuçlanmaz,
Koyuverse yerin hepsine sahip olur.
- Açılırsa yer genişler,
Kapanırsa içi daralır.
- Nereye varsam dolanarak,
Şaşmaz, dayanağım.
Her şeyi yüzünden
Ayırıp veriyorum.
Canlıların hepsi
Onun görür gerekliliğini.
- Her canda kıymetli iki fener,
Geceleyin söner, gündüz yanar,
İkinci defa bulunmaz idi,
Eğer fener zarar görürse.
- Küçük torbam,
Pılı pırtı koysam da hiç dolmaz.
- Dam üstünde çift mum.
- Biri ikiye bölmeyen,
Birbirini görmeyen.
- İki atım var,
Birbirinden yüğrük.
- Sedef otu, sedef otu,
Altında ala sıçan.
- Bir zamanda iki kardeş varmış,
İkisi birbirini henüz görmemiş.

Köz, Karek

- 1664 *Çörçö çölmök,
Çömüç kara kaşık,
Altı töögö berbegeñ,
Altın kara kaşık.*
(Mukambayev, 2009: 1078)

Közdün Karegi

- 1665 *Kiçinekey karatay,
Cer tübünö barat ay.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 62)

Közdün Ağı, Karası

- 1666 *Bir çınının içinde
Eki türdüü suu bar,
Biri birine koşulbayt.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 65)

Köz, Kaş

- 1667 *Kaynar bulak,
Kaynar bulak üstündö çıya col.*
(Mukambayev, 2009: 1092)

Köz, Kirpik

- 1668 *Kölüm bar eken,
Kayıñ, tal çeti.
Calpayıp akpayt,
Calama beti.*
(İbraimov, 1985:108)

- 1669 *Kölüm bar eken,
Kayıñ, tal çeti.
Caştayınan akpayt,
Calama beti.*
(İbraimov, 1985:108)

- 1670 *Eki abizim bar,
Ceeginde tirilgen teregim bar.*
(Mukambayev, 2009: 74)

- 1671 *Eki ebizim bar,
Anın ceeginde
Tegerete tigilgen
Teregim bar.*
(İnv. No.706/121)

Göz, Gözbebeği

- Çömlek, çömlek,
Kepçe kara kaşık,
Altı deveye yüklenmeyen
Altın kara kaşık.

Gözbebeği

- Küçücük karakuş,
Yerin dibine varır ey.

Gözün Akı, Karası

- Bir fincanın içinde
İki türlü su var,
Birbirine karışmaz.

Göz, Kaş

- Kaynar pınar,
Kaynar pınar üstünde düz yol.

Göz, Kirpik

- Gölüm varmış,
Kayın, söğüt kenarı,
Yassı olup akmaz,
Düzdür yüzü.

- Gölüm varmış,
Kayın, söğüt kenarı.
Gençliğinde akmaz,
Düzdür yüzü.

- İki gölcüğüm var,
Üzerinde bitmiş kavağım var.

- İki gölcüğüm var,
Onun üzerinde
Etrafında dikilen
Kavağım var.

Köz, Murun

1672 *Eki cagı eki köl,
Ortosunda aşuu bel.*
(İbraimov, 1985:109)

1673 *Eki köldü bir too bölöt.*
(İbraimov, 1985:109)

1674 *Bir kırdın arı cagı da çırak,
Beri cagı da çırak.*
(İbraimov, 1985:109)

Kölgö Tüşkön Çöp

1675 *Kölgö töö tüştü,
Töö ubara emes, köz ubara.*
(İbraimov, 1985:110)

1676 *Kölgö töö tüştü,
Töö ubara emes, köl ubara.*
(İnv. No.706/122)

Eki Köz, Eki Kol, Baş

1677 *Bir tuurda beş kuş bar,
Beş kuşka bir kuş,
Eköo kırk küngöydü çabıttayt,
Eköo kızıl etten bar koyboyt.
Biröo tuurda tursa tok,
Tuurdan kulasa cok.*
(İbraimov, 1985:110)

Eki Köz, Til, Tiş

1678 *Eki tor bir birinen ozboyt,
Ar biri türdüü sözdör kozgoyt.
İçinde kümüş korgon altın kürök,
Ar kaçça kürösö da tüşpöy turgan.*
(İbraimov, 1985:110)

1679 *Eki tor bir birinen ozboyt,
Ar biri türlüü sözdüü kozgoyt.
İçinde kümüş korgon, altın kürök,
Ar kaçça kürösö dağı tozboy turgan.*
(İnv. No.706/121)

Çaç

1680 *Adırdın otun kulattım.*

1681 *Burul-burul, burul tokoy,*

Göz, Burun

İki yanı iki göl,
Ortasında geçit.

İki gölü bir dağ böler.

Bir tepenin öte yanı da mum,
Beri yanı da mum.

Göze değen Kıymık

Göze deve düştü,
Deve sıkıntıda değil, göz sıkıntıda.

Göle deve düştü,
Deve sıkıntıda değil, göl sıkıntıda

İki Göz, İki Kol, Baş

Bir tünekte beş kuş var,
Beş kuşa bir kuş,
İkisi kırk güneşli yanda av arar,
İkisi kızıl etten bırakmaz,
Biri tünekte yaşarsa tok,
Tünekten çıksa yok.

İki Göz, Dil, Diş

İki doru birbirini geçmez,
Her biri türlü sözler açar,
İçinde gümüş kale, altın kürek,
Her ne kadar kürünse de düşmeden durur.

İki doru birbirini geçmez,
Her biri türlü sözler açar,
İçinde gümüş kale, altın kürek,
Her ne kadar kürünse de düşmeden durur.

Saç

Tepenin odununu yığdım.

Kırışık, kırışık, kırışık orman,

*Buruluşup kalgan tokoy.
Abılgasım algan tokoy,
Aykalışıp kalgan tokoy.
(İbraimov, 1985:110)*

Karışıp kalan orman.
Ebulkasım almış orman,
Birbirine karışmış orman.

1682 *Kara kıya üstüindö kara tokoy.
(İbraimov, 1985:110)*

Kara yamaç üstünde kara orman.

1683 *Sansız cibek samsaalayt.
(İbraimov, 1985:110)*

Sayısız ipek sallanır.

1684 *Too başına çöp çıktı,
Çıkkanda da köp çıktı.
(İbraimov, 1985:110)*

Dağ başında ot bitti,
Bittiğinde de çok bitti.

1685 *Şıp terek, şıp terekke suu kerek.
(İbraimov, 1985:110)*

Şıp kavak, şıp kavağa su gerek.

1686 *Top terek, top terekke suu kerek.
(İbraimov, 1985:110)*

Bir yığın kavak, bir yığın kavağa su gerek.

Çaçın Ağı, Tayak

Saçın AKı, Baston

1687 *Kara tooga kar caadi ede,
Eki ayagım üç boldu.
(Kayıpov, 2005: 217)*

Kara dağa kar yağmıştı,
İki ayağım üç oldu.

Çaç, Emçek

Saç, Meme.

1688 *Şıp karagay butaksız,
Egiz kozu sööksüz.
(İbraimov, 1985:111)*

Ulu köknar budaksız,
İkiz kuzu kemiksiz.

Eki Örüm Çaç

İki Örgü Saç

1689 *Eki terek cup terek.
(İbraimov, 1985:111)*

İki kavak, çift kavak.

Çaçtın Ağarışı, Közdün Naçarlaşı, Tiştin Tüşüşü

Saçın Ağarışı, Gözün Zayıflaması Dişin Dökülmesi

1690 *Kar tüştü kara toogo ketpey turgan,
Oyduñ cerge suu tüştü bütpöy turgan.
Bermettin otuz eki cigi açıldı,
Uşunu usta barbi eptey turgan.
(İbraimov, 1985:111)*

Kar yağdı kara dağa erimedenden duran,
Ovalık yere su düştü bitmeden duran,
İncide otuz iki yarık açıldı,
Böyle usta var mı halledip duran.

1691 *Kara too başın kar çaldı,
Kaynar bulak sooldu,
Otuz eki argımak,
Oynop cürüp cogoldu.
(İbraimov, 1985:111)*

Kara dağ başına yağdı,
Kaynar pınar kurudu,
Otuz iki küheylan,
Oynayıp kayboldu.

1692 *Kapkaluu şaar buzuldu,
Kaynar bulak şor saldı,
Ala-Too başın kar çaldı.*
(İbraimov, 1985:111)

Agargan Çaç, Tüşkön Tiş

1693 *Kara toonun başına,
Kar caaganına kaç cıl boldu?
Kızıl toonun başına
Taş uraganı kaç cıl boldu?*
(İbraimov, 1985:111)

1694 *Kara toonun başına
Kar caaptır ketpey turgan.
Altından taşkalañ buzuluptur,
Kalkıñda usta barbi septe y turgan?*
(İbraimov, 1985:111)

Kirpik

1695 *Arkı öyüzdün karagay,
Berki öyüzgö cıgılat.
Berki öyüzdün karagay
Arkı öyüzgö cıgılat.*
(İbraimov, 1985:112)

1696 *Arkı öyüzdö köp cılkı,
Berki öyüzdö köp cılkı,
Tebişet da kağışat.*
(İbraimov, 1985:112)

1697 *Eki adam ayaktaşat,
Biri birin tayaktaşat.*
(İbraimov, 1985:112)

1698 *Altmış kişi ayaktaşat,
Erteñ menen turup tayaktaşat.*
(Uzun, 2006: 336)

1699 *Cür cür, baatır catalı,
Cüngö cündüü katalı.*
(İnv. No.706/116)

1700 *Töşök sal, baatır, catalı,
Tüktüünü tükkö katalı.*
(İnv. No.706/116)

1701 *Sal töşöktü çatalı.*
(İnv. No.706/116)

1702 *Tüktü tükkö kataylık,
Tüktü tükkö katpasak,*

Kapılı şehir yıkıldı,
Kaynar pınar kurudu,
Ala dağın başına kar yağdı.

Ağaran Saç, Dökülen Diş

Kara dağın başına,
Kar yağması kaç yıl oldu?
Kızıl dağın başına,
Taş yuvarlanışı kaç yıl oldu?

Kara dağın başına,
Kar yağar erimeden duran,
Altından taş şehir yıkıldı,
Halkında usta var mı çaresini bilen?

Kirpik

Öte taraftaki köknar,
Beri tarafa yıkılır,
Beri taraftaki köknar,
Öte tarafa yıkılır.

Öte yanda pek çok yılkı,
Beri yanda pek çok yılkı,
Tepişirler ve çekişirler.

İki adam yürür,
Birbirlerini döverler.

Altmış kişi yürür,
Sabah kalkıp dövüşürler.

Yürü yürü bahadır yatalım,
Yüne yünü katalım.

Döşek sal, bahadır yatalım,
Tüyü tüye katalım.

Sal döşeği yatalım.

Tüyü tüye katalım,
Tüyü tüye katmazsak

Tündö kantip cataylık.
(İnv. No.706/116)

1703 *Tükkö tüktü katalı,*
Tün comogun aytalı.
(İnv. No.706/116)

1704 *Kel, uulum, cataylık,*
Cüktü cükkö kataylık,
Cüktü cükkö katpasak,
Tündö kantip kataylık.
(İnv. No.706/116)

1705 *Cürgülö baldar, cürgülö,*
Tüptü tüpkö katalı.
Tüptü tüpkö katpasak,
Tündösü kantip catalı?
(İnv. No.706/122)

Kirpik, Kaş

1706 *Karagerimdi kañtardım,*
Kiş içigimdi böktördüm.
(İbraimov, 1985:112)

1707 *Kara atımdı kañtardım,*
Kara içigim böktördüm.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 62)

Kirpik, Ot, Tündük Cabuu

1708 *Kel, kempirim catalı,*
Tüktü tükkö katalı.
Kızargandı basalı,
Bozorgondu cabalı.
(İbraimov, 1985:112)

Kaş

1709 *Kaynar bulak üstündö kara kıya.*
(İbraimov, 1985:112)

Kaş, Çaç

1710 *Çıyma col,*
Çıyma coldun üstündö kara tokoy.
(Mukambayev, 2009: 1093)

Kaş, Çeke

1711 *Çiygen kemiş,*
Üstüdü kuu tatır.
(Mukambayev, 2009: 870)

Gece nasıl yatalım?

Tüye tüyü katalım,
Gece masalımı anlatalım.

Gel oğlum yatalım,
Yükü yüke katalım,
Yükü yüke katmazsak,
Gece nasıl uyuyalım?

Gelin çocuklar, gelin,
Dibi dibe katalım,
Dibi dibe katmazsak
Geceleyin nasıl yatalım?

Kirpik, Kaş

Kara yağızımı çevirdim,
Samur kürkümü bağladım.

Kara atımı kaşına bağladım,
Kara kürkümü bağladım.

Kirpik, Ateş, Tünlük Örtüsü

Gel, kocakarım yatalım,
Tüyü tüye katalım,
Kızaranı kaplayalım,
Bozaranı kapayalım.

Kaş

Kaynar pınar üstünde kara yamaç.

Kaş, Saç

İncecik yol,
İncecik yolun üstünde kara orman.

Kaş, Alın

İnce kemiş,
Üstünde bozkır.

Kaş, Köz

- 1712 *Kiyada catat kırk arkar,
Uyada catat bir şumkar.*
(İbraimov, 1985: 112)

Köz, Kaş, Çaç

- 1713 *Kaynar bulak,
Kaynar bulak üstüdü çiyden kamış,
Çiyden kamış üstüdü kara tokoy.*
(Mukambayev, 2009: 1054)

Közdün Çası, Kaş

- 1714 *Cilt cilt bulak,
Üstüdü çiyir col.*
(Mukambayev, 2009: 1055)

Ooz

- 1715 *Ee epildek,
Caa capıldak.*
(İnv. No.706/125)
- 1716 *Bir tabışı sozulma,
Bir tıbışı aga koşulsa,
Adamın bolot müçösü,
Aytalı munu koşumca:
Tünöğü bolot bürküttün
Teskeri kayra okulsa.*
(İnv. No.706/125)

Söz, Erin, Azuu Tiş

- 1717 *Ariyne-mariyne menen ozboyt eken,
Künügö beş-ondon koozdoyt eken.
Bolgondo altın astov, kümüş kazık,
Bargıça akırıga tozboyt eken.*
(İbraimov, 1985: 112)

Til

- 1718 *Söögü çok, eti bar,
Süylögön sözü bar.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 68)
- 1719 *Arı ketet toruçam,
Beri ketet toruçam,
Ortosunda çalçık suu
Tandap içet toruçam.*

Kaş, Göz

- Yamaçta yatar kırk koyun,
Yuvada yatar bir sungur.

Göz, Kaş, Saç

- Kaynar pınar,
Kaynar pınar üstünde hasırdan kamış,
Hasır kamış üstünde kara orman.

Gözyaşı, Kaş

- Parlak pınar,
Üstünde ince yol.

Ağız

- E epildek,
Şa şapırdak.
- Bir sesi hoşça,
Bir sesi ona katılsa,
İnsanın olur organı,
Söyleyelim bunu ilave ederek
Tüneği olur kartalın,
Tekrar geri okusa (?).

Söz, Dudak, Azı Dişi

- Öteye beriye gitmez imiş,
Her gün beşer onar süslenirmiş,
Olduğunda altın kazık, gümüşt kazık,
Varınca sonuna eskimezmiş.

Dil

- Kemiği yok, eti var,
Söylemeye sözü var.
- Öteye gider dorucuğum,
Beriye gider dorucuğum,
Ortasında çamurlu su
Tadarak içer dorucuğum.

(İnv. No.706/129)

Til, Tiş

- 1720 *Kızıl örköç boş koydum,
Kıdırata taş koydum.*
(İnv. No.706/129)

Til, Tiş, Kekirtek

- 1721 *Kızıl ögüzüm boş koydum,
Kıdırata taş koydum,
Cardan alıs türtüügö
Aşasın dep aş koydum.*
(İnv. No.706/129)

- 1722 *Bir araldı cayladı otuz börü,
Beş beşten on çiğiti kızmat etken.*
(İnv. No.706/130)

Tiş, Til

- 1723 *Kıdırata taş koydum,
Kızıl ögüz boş koydum.*
(İbraimov, 1985:113)

- 1724 *Kıdırata taş koydum,
Kızıl ögüzümnün boş koydum.*
(Dor, 1982: 151)

- 1725 *Kazan tolo çiğ boorsok,
Ortosunda çoñ boorsok.*
(İbraimov, 1985: 113)

- 1726 *Kızıl ögüzümdü boş koydum,
Kıdırata taş koydum,
Aşasın dep aş koydum*
(İbraimov, 1985: 113)

- 1727 *Bir sepilde baylanuu kızıl cayan
Bulkunat da sepilden çiğa albagan.
Buyruktu kandayça dep bolboy turgan
Bir cerde catıp alıp iş atkargan.*
(İbraimov, 1985: 113)

- 1728 *Otuz eki bürküüt, otuz akkuu köldö catkan,
Al akkuu ar nersenin daamin tatkan.
Katar katar taş tizdim,
Ortosuna kızıl ögüzdü boş koydum.*
(Tokombayeva, 1987: 208)

- 1729 *Enemin sütün emgen kezinde,
Ezelten cüröt ooz içinde,*

Dil, Diş

Kızıl deveyi salıverdim,
Etrafına taş koydum.

Dil, Diş, Gırtlak

Kızıl öküzümü salıverdim,
Etrafına taş koydum,
Yardan uzağa dürtmeyle
Aşırsın diye aş koydum.

Bir adayı mesken tuttu otuz kurt,
Beşer beşer on yiğide hizmet eder.

Diş, Dil

Etrafına taş koydum,
Kızıl öküzü boş koydum.

Etrafına taş koydum,
Kızıl öküzümü boş koydum.

Kazan dolu çiğ börek,
Ortasında büyük börek.

Kızıl öküzümü saldım,
Etrafına taş koydum.
Yesin diye aş koydum.

Bir duvarda bağlı kızıl kan,
Çırpınır da kaleden çıkamamış,
Buyruğu nasıl diye durmamış
Bir yerde yatıp çalışmış.

Otuz iki kartal, otuz kuğu gölde durmuş,
O kuğu her şeyin tadına bakmış.
Sıra sıra taş dizdim,
Ortasını kızıl öküzü boş koydum.

Anamın sütünü emdiğim zamanda
Ezelden beri yaşar ağız içinde,

*Biri beret, biri alat,
Eriş arkak kızmat kişiğe.
(İnv. No.706/127)*

Tiş, Til, Ooz

1730 *Katar katar taşı bar,
Kopşop turma maşı bar,
Un tartsa kayra berbegen,
Ukmuştuu kaday tegirmen?
(İnv. No.706/129)*

Tiş

1731 *Biz yam, biz yam, biz edek,
Biz yam baydın kızı dek.
Bizdi buzgan buzulsun
Ak monçoktoy tizilsin.
(İbraimov, 1985:113)*

1732 *Bir tekçe,
Bir tekçede cüz mıkça.
Biz-biz, biz edek,
Otuz eki kız edek,
Bir taktaga tizildik,
Birer-birer üzüldük.
(İbraimov, 1985:113)*

1733 *Biz-biz, biz edek,
Otuz eki kız edek,
Katar katar tizildik,
Karılık bir geldi ede,
Birden-birden üzüldük.
(Kayıpov, 2005: 217)*

1734 *Al tegirmen taşı bar,
Bul tegirmen taşı bar.
Onu tapkan cigittin,
Cüz cıyırma caşı bar.
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 68)*

1735 *Açık tolo ak eşek.
(İnv. No.706/126)*

1736 *Üstü cakta on altı,
Astı cakta on altı,
Mayda kılat tamaktı.
(İnv. No.706/126)*

Tiş, Tiştin Tüşüşü

1737 *Biz-biz, biz edek,*

Biri verir, biri alır,
Cancığer dost olup hizmet eder insana.

Diş, Dil, Ağız

Sıra sıra taşı var,
Oynayıp duran otu var,
Un çekip tekrar vermeyen
Hangi meşhur değirmen?

Diş

Biz yam, biz yam biz idik,
Biz Yam beyin kızı idik,
Bizi yıkan yıkılsın,
Ak boncuk gibi dizilsin.

Bir raf,
Bir rafta yüz çivi,
Biz biz idik,
Otuz iki kız idik,
Bir tahtaya dizildik,
Birer birer koparıldık.

Biz biz idik,
Otuz iki kız idik,
Sıra sıra dizildik,
Yaşlılık gelmiş idi,
Birer birer koparıldık.

O değirmen taşı var,
Bu değirmen taşı var.
Onu bulan yiğidin,
Yüz yirmi yaşı var.

Açık dolu ak eşek.

Üst tarafta on altı,
Alt tarafta on altı,
Ufalar yemeği.

Diş, Dişlerin Dökülmesi

Biz biz idik,

*Otuz iki kız edek,
Bir tahtaga tizildik,
Birden-birden üzüldük.*
(Mukambayev, 2009: 871)

Otuz iki kız idik,
Bir tahtaya dizildik,
Birer birer koparıldık.

1738 *Kalaluu korgon buzuldu.*
(İbraimov, 1985:114)

Surlu kale bozuldu.

1739 *Otuz iki cigittin
Oyulganı nece cıl?*
(İnv. No.706/130)

Otuz iki yiğidin
Oyulması kaç yıl?

Tiş, Kol Mancaları

Diş, Beş Parmak

1740 *Bir araldı cayladı otuz börü,
Beş-beşten on cigiti kızmatkeri.*
(İbraimov, 1985:113)

Bir adaya yerleşti otuz kurt,
Beşerden on yiğit hizmetkârı.

Tañday

Damak

1741 *Kızıl kuduk-kızıl kuduk,
Turbasa suudan cutup,
Soolup kalat, kanday şumduk?*
(İbraimov, 1985:114)

Kızıl kuyu, kızıl kuyu,
Durmasa, sudan yutup,
Kuruyup kalır, bu nasıl acayıplik?

Tañday, Til

Damak, Dil

1742 *O too, bu too,
Orto ceri ziñgır too.*
(İbraimov, 1985:114)

O dağ, bu dağ,
Orta yeri çınlayan dağ.

Kol

El

1743 *Külüktü çabam, celdirem,
Kamçı urbay katuu teminem.
Cem-çöp cebeyt bul buudan,
Suu da içpeyt bir uurtam.*
(İbraimov, 1985:114)

Yüğrük atımı koşturuyorum,
Kamçı vurmada yaman tepiyorum,
Yem ot yemez bu yüğrük at,
Su da içmez bir yudum.

Kol, Beş Manca

El, Beş Parmak.

1744 *Kösöö, kösöönükü beşöö.*
(İbraimov, 1985:114)

Köseği, köseğideki beşi.

1745 *Eki ayaldın beşten balası,
Birden atı bar.*
(İnv. No.706/122)

İki kadının beş yavrusu,
Bir tane atı var.

1746 *Supaça, supaça,
Supaçada beşta moldoça.*
(İnv. No.706/123)

Sedircik, sedircik,
Sedircikte beş mollacık.

1747 *Bir butakta beş çırpık.*

Bir budakta beş dal.

(İnv. No.706/123)

Kol, Manca, Tırnak

- 1748 *Kösöö, kösöönün uçu beşöö,
Beşöönün uçu kıtırak.
Kıtıraktın üstü cıtırak.*
(İbraimov, 1985:114)

Beş Manca

- 1749 *Beş balamdın boyu barabar emes.*
(İbraimov, 1985:114)

- 1750 *Bir adamda on cardamçısı bar.*
(İnv. No.706/125)

Beş Manca, Baş Barmak

- 1751 *Beş bir tuugan bar ele,
Baarı birdey çaş ele,
İçinde biröö baş ele,
Baarınan boyu pas ele.*
(İbraimov, 1985:114)

Beş Manca, Kol

- 1752 *Beşöö, beşöö,
Beşöönükü kösöö.*
(İnv. No.706/123)

Kol, Ooz

- 1753 *On ormon, ormon carbanga berdi,
Carban cardan alıs ırgıttı.*
(İnv. No.706/122)

Kol, Tiş

- 1754 *On bürküt, otuz ak kuu köldö catkan,
Al ak kuu ar nersenin daamın tatkan.*
(İbraimov, 1985:115)

Kol, Tiş, Til, Kekirtek

- 1755 *On alıp, otuzga berdi,
Otuz calmanbetke berdi,
Calmanbet cardan arı kulattı.*
(İbraimov, 1985:115)

- 1756 *On otuzga beret,
Otuz celmayanga beret,*

El, Parmak, Tırnak

Köseği, köseğinin ucu beş,
Beşinin ucu kıtırık,
Kıtırığın üstü cıtırık.

Beş Parmak

Beş çocuğun boyu aynı değil.

Bir adamın on hizmetçisi var.

Beş Parmak, Baş Parmak

Beş kardeş var idi,
Hepsi bir yaşta idi,
İçlerinde biri baş idi,
Hepsinin boyu kısa idi.

Beş Parmak, El

Beş tane, beş tane,
Beşininki de köseği.

El, Ağız

On ormon carbana verdi,
Carban yardan uzağa attı.

El, Diş

On kartal, otuz kuğu gölde yatmış,
O kuğu her şeyin tadına bakmış.

El, Diş, Dil, Gırtlak

On alıp otuza verdi,
Otuz Calmanbet'e verdi,
Calmanbet yardan yuvarladı.

On otuza verdi,
Otuz deveye verdi,

Celmayan cata kalıp ırgıtıp ciberet.
(İbraimov, 1985:115)

1757 *Beş beşke berdi,
Beş otuz uulga berdi,
Otuz uul calmanbetke berdi,
Calmanbet cardan arı kulattı.*
(İnv. No.706/127)

1758 *On toguzga berdi,
Otuz calayarga berdi,
Calayar cardan alıs türtüp ciberdi.*
(İnv. No.706/127)

1759 *On otuzga beret,
Otuz calmanga beret,
Calman cargan aşıra ciberet.*
(Mukambayev, 2009: 366)

1760 *On alıp, otuzga berdi,
Otuz alıp, calmanbetke berdi,
Calmanbet cardan alıp, ırgıtıp ketti.*
(Taygüröñov, 1947: 98)

1761 *On otuzga beret,
Otuz alıp, calmanbetke berdi,
Calmanbet cardan arı kulattıp ciberdi.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 66)

Alakan

1762 *Beti taram taram kayçı,
Koldun tiştelbegen ceri kaysı?*
(İnv. No.706/102)

Alakan, Beş Manca

1763 *Supaça supaçı,
Supaçada beşte moldoça.*
(Mukambayev, 2009: 827)

Beş Manca, Til

1764 *Ormon Carbanga berdi,
Carban cardan alıs ırgıttı.*
(İbraimov, 1985:115)

Beş Manca, Tırmak,

1765 *Beş sart muz kötörüp baratat.*
(İbraimov, 1985:115)

Deve yatıp fırlatır.

Beş beşe verdi,
Beş otuz oğula verdi,
Otuz oğul Calmanbet'e verdi,
Calmanbet yardan öteye yuvarladı.

On dokuza verdi,
Otuz Calayar'a verdi,
Calayar yardan uzağa yuvarladı.

On otuz verir,
Otuz Calman'a verir,
Calman yardan aşır fırlatır.

On alıp, otuz verdi,
Otuz alıp, Calmanbet'e verdi,
Calmanbet yardan alıp fırlatıp gitti.

On otuz verir,
Otuz alıp Calmanbet'e verdi,
Calmanbet, yardan öteye fırlattı.

Avuç

Üzeri damar damar çapraz,
Elin dişlenmeyen yeri neresi?

Avuç, Beş Parmak

Sedircik, sedircik,
Sedircikte beş tane mollacık.

Beş Parmak, Dil

Ormon, Carban'a verdi,
Carban yardan uzağa yuvarladı.

Beş Parmak, Tırmak

Beş sart buz kaldırıyor.

- 1766 *Bukardan kelgen on at,
Onu birdey kaşka at.*
(İbraimov, 1985: 115)
- 1767 *Beş kolumda beş cüzdük,
On kolumda on cüzdük.*
(İbraimov, 1985:115)
- 1768 *Belboodo beş at,
Beşöö teñ kaşka at.*
(İbraimov, 1985: 115)
- 1769 *Beş attuu,
Beşöö teñ kaşka attuu.*
(İbraimov, 1985: 115)
- 1770 *Üköktögü üzgön et,
Üzsöm, üzsöm tügönböyt.*
(İbraimov, 1985: 115)
- 1771 *Çogor caktan sono kelet,
Tal başına kono kelet.*
(İbraimov, 1985: 115)
- 1772 *Ermekey, ermekeyden ozboyt eken,
Altın ayak, kümüş tabak,
Akiretke bargança tozboyt eken.*
(İbraimov, 1985: 116)

Beş Manca, Tırnak

- 1773 *Bir çıçağın başında beş sagızgan,
Beşöönün teñ murduna kurt cabışkan.*
(İbraimov, 1985: 116)

- 1774 *Çolok terek başında,
Beş sagızgan caylaşkan,
Alarga beş kurt cabışkan.*
(İbraimov, 1985: 116)

- 1775 *Beşte sabızgan,
Beşte sabızgandın murduga
Kurt cabışgan.*
(Mukambayev, 2009: 233)

- 1776 *Katar tıtka kaldik urdum.*
(İnv. No.706/128)

Tırnak Aluu

- 1777 *Beş koydu ceýt bir karışkır kan çigarbay,
Onu tapkan cigitke kız beriş kerek mal çigarbay.*

Buhara'dan gelen on at,
Onu da aynı kaşka at.

Beş elimde beş yüzük,
On elimde on yüzük.

Kemerde beş at,
Beşi de aynı kaşka at.

Beş atlı,
Beşi de aynı kaşka atlı.

Kutudaki kesik et,
Kessem, kessem tükenmez.

Yukarı taraftan ördek gelir,
Söğüdün üstüne konup gelir.

Ermekey, ermekeyden gitmez imiş,
Altın bardak, gümüş tabak,
Ahirete varıncaya kadar kırılmaz imiş.

Beş Parmak, Tırnak

Bir ağacın başında beş saksagan,
Beşinin gagasına kurt yapışmış.

Kısa kavak başına,
Beş saksagan konmuş,
Onlara beş kurt yapışmış.

Beş saksagan,
Beş saksaganın burnuna
Kurt yapışmış.

Katar yongaya değnek vurdum.

Tırnak, Kesme

Beş koyunu yer bir kurt kan çıkarmadan,
Onu bulan yiğide kız vermek gerek mal vermeden.

(İbraimov, 1985:116)

1778 *On kolumda on şakek bar al Çınarbay,
On koydu karışkır cedi kan çığarbay,
Anı tapkan adamga özüm baram mal çığarbay.*

(İbraimov, 1985:116)

1779 *Kolumda bir şakek bar, al çığarbay,
Bir börü on koy ceptir kan çığarbay,
Oşonu tapkan cigitke coldoş bolor elem,
Akesinen bir tıyın pul çığarbay.*

(İnv. No.706/128)

1780 *On kolumda on oymok balçıbarday,
Kazançı malın soyot kan çığarbay.*

(İnv. No.706/128)

Kol, But, Tırnak

1781 *Bir takka dört şiş carattı,
Barça şiştin başına
Cıyırma mis carattı.*

(İbraimov, 1985:116)

But

1782 *Aldı-kiyin eki atım çurkayt.*

(İbraimov, 1985:116)

1783 *Eki külük bar,
Birinen biri ozot.
Karkıra colu kayık,
Turna colu tuyuk.*

(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 61)

1784 *Eki külük bar,
Birinen biri ozot.*

(İbraimov, 1985:116)

1785 *Eki tuyaktın biri aldına ketse,
Biri artta kalat.*

(İbraimov, 1985:116)

1786 *Taalayı taşka бүткөн,
Tamtandap colgo түшкөн.*

(İnv. No.706/109)

Kol- But, Napsi

1787 *Dostorum zerikse da,
Duşmanım zerikpeyt.*

(İbraimov, 1985:116)

On elimde on yüzük var o Çınarbay,
On koyunu kurt yedi kan çıkarmadan,
On bulan adama kendim varayım mal
çıkarmadan

Elimde bire yüzük var,
Bir kurt on koyun yer, kan çıkarmadan
Bunu bulan yiğide yoldaş olur idim,
Babasından bir para pul çıkarmadan.

On elimde on yüzük falcı var gibi,
Kazan hayvan keser kan çıkarmadan.

El, Ayak, Tırnak

Bir tahta dört şiş yarattı,
Bütün şişin üzerine,
Yirmi bakır yarattı.

Ayak

Önde arkada iki atım koşar.

İki yüğrük var,
Birinden biri öne geçmez.
Turna yolu açık,
Turna yolu çıkmaz,

İki yüğrük var,
Birinden biri öne geçmez.

İki toynağın biri önden gitse,
Biri geride kalır.

Talihi baltalanan
Şaşırp yola düşen.

El- Ayak, Nefis

Dostlarım sıkılsa da,
Düşmanım sıkılmaz.

Kulak

- 1788 *Baarı içinde.*
(İbraimov, 1985:117)
- 1789 *Car başında cartı alaçık.*
(Kayıpov, 2006: 55)
- 1790 *Car borunda cartı kepe.*
(İnv. No.706/124)
- 1791 *Car túbündö cartı alaçık.*
(İbraimov, 1985: 117)
- 1792 *Karasam bar,
Karasam çok.*
(İbraimov, 1985: 117)
- 1793 *Kaldır-güldür etti,
Karığıça körbödüm.*
(İbraimov, 1985: 117)
- 1794 *Kaldır kuldur cargagım,
Karıgança körbödüm.*
(İbraimov, 1985: 117)
- 1795 *Kaldır-kuldur çanaçım,
Karığıça körbödüm.*
(İnv. No.706/124)
- 1796 *Galdır güldür cargagım,
Ta ölgüçöm körbödüm.*
(Mukambayev, 2009:844)
- 1797 *Eki bir tuugan birin biri körböyt.*
(İbraimov, 1985: 117)
- 1798 *Eşigin açpay eç kaçan,
Eleyin dobuş tıñşagan.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 66)

Murun

- 1799 *İli bulak-ili bulak.*
(İbraimov, 1985:117)

Murundun Kanı

- 1800 *Añ ıldıy kızıl köynökçön kız cügüröt.*
(İbraimov, 1985: 117)
- 1801 *Añ ıldıy kızıl köynökçön kız cügüröt.*
(İnv. No.706/111)

Kulak

- Her şey içinde.
- Yar başında yarım çadır.
- Yar bağırında yarım kulübe.
- Uçurumun dibinde yarım çadır.
- Baksam var,
Baksam yok.
- Paldır küldür etti,
Yaşlanıncaya kadar görmedim.
- Paldır küldür derim,
Kocayıncaya kadar görmedim.
- Paldır küldür deri tulumum,
Kocayıncaya kadar görmedim.
- Paldır küldür derim,
Ta ölünceye kadar görmedim.
- İki kardeş birbirini görmez.
- Kapısını açmaz hiçbir zaman,
Ancak tıkırtı dinleyen.

Burun

- Asılı pınar, asılı pınar.

Burundan Akan Kan

- Yardan aşağıya kızıl gömlekli kız koşar.
- Yardan aşağıya kızıl gömlekli kız koşar

1802 *Karañgıda kızıl köynökçön kız
cügürüp kele catat.*
(İbraimov, 1985: 117)

Karanlıkta kızıl gömlekli kız
koşup geliyor.

1803 *Kırdan kızıl köynökçön kız cügürüp kelet.*
(İbraimov, 1985: 117)

Tepeden kızıl gömlekli kız koşup geliyor.

1804 *Kırdan kızıl elik cügüröt.*
(İbraimov, 1985: 117)

Tepeden kızıl karaca koşar.

1805 *Kırdan ıldıy çurkadı,
Kızıl köynök kiygen kız.*
(İnv. No.706/111)

Tepeden aşağıya koştu,
Kızıl gömlek giymiş kız.

1806 *Uzun-uzun iz ketti,
Uzun boyluu kız ketti.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 62)

Uzun uzun uz gitti,
Uzun boylu kız gitti.

Murundun Kanı, Beş Manca

Burun Kanı, Beş Parmak

1807 *Kırdan kızıl köynökçön kız cügüröt,
Aldınan beş cigit tosüp alat.*
(İbraimov, 1985: 117)

Tepeden kızıl gömlekli kız koşar,
İleride beş delikanlı karşılar.

1808 *Kırdan kızıl köynök kız tüşöt,
Aldınan beş attuu çıgat.*
(İnv. No.706/110)

Tepeden kızıl gömlekli kız iner,
Önüne beş atlı çıkar.

1809 *Kırdan çıgat eki attuu,
Kötörüp alat beş attuu.*
(İbraimov, 1985: 117)

Tepeden çıkar iki atlı,
Kaldırır beş atlı.

1810 *Eki attuu kelet ayaktan,
Beş attuu barat bıyaktan.*
(İbraimov, 1985: 117)

İki atlı gelir o yandan,
Beş atlı gelir bu yandan.

Kindik

Göbek

1811 *Calamanın boorunda calgız ırgay.*
(İbraimov, 1985: 117)

Düz dağ eteğinde yalnız kuş kirazı.

1812 *Özüñdö bar,
Esiñde cok.*
(İbraimov, 1985: 117)

Özünde var,
Aklında yok.

1813 *Car borunda calgız kazık.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 64)

Uçurumda yalnız kazık.

1814 *Car borunda calgız ırgay.*
(İnv. No.706/115)

Uçurumda yalnız kuş kirazı.

1815 *Car boorunda calgız terek.*
(İnv. No.706/115)

Uçurumda yalnız kavak.

1816 *Car boorunda calgız çuñkur.*
(İnv. No.706/115)

Uçurumda yalnız çukur.

1817 *Car boorunda calgız kuuray,*
Bilbegendi kудay urmay.
(İnv. No.706/115)

Uçurumda yalnız kuray otu,
Bilmeyeni Allah çarpar.

1818 *Egiz toonun boorunda calgız ırgay,*
Tabısmaktı tappagandın malın börü kırmay.
(İnv. No.706/115)

İkiz dağın bağrında yalnız bir ot,
Bilmeceyi bilmeyenin malını kurt kapar.

Kursak

1819 *Kat kat menin çöntögüm,*
Kattayt menin çöntögüm.
Tokson eki toygo barat,
Toyboyt menin çöntögüm.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 66)

Kursak

Kat kat benim cebim,
Katlanır benim cebim,
Doksan iki toya varır
Doymaz benim cebim.

Cürök

1820 *Tübü tüptüü tüküldök,*
Künü tünü tüküldöyt.
(Mukambayev, 2009: 947)

Yürek

Dibi köklü çingırak,
Gece gündüz çarpar.

1821 *Tübü tüptüü tüküldök,*
Tünü künü tüküldöp,
Tüküldök bir az toktoso,
Tübölökkö kim cüröt?
Tapçı, tapçı oylonup,
Tapçı, kana, kim bilet?
(İnv. No.706/110)

Dibi köklü çingırak,
Gece gündüz çarparak,
Çingırak biraz dursa,
Sonsuza kadar kim yaşar?
Bul bul düşünerek,
Bul, hadi kim bilir?

1822 *Kün tünü tınım albay iştep beret,*
Taymanbay canduu üçün tartat "meenet"e,
Uktasañ al uktabay kızmat kılıp,
Denege tabılğasın tekşi bölöt,
Denendin sol cagınan orun alıp,
Ömürgö ömür balın çeksiz tögöt.
(İnv. No.706/110)

Gece gündüz dinlenmeden çalışır,
Korkmadan canlı için azap çeker,
Uyusan da o uyumadan hizmet eder,
Vücuda elde ettiğini eşit bölerek,
Vücudun sol yanından yerini alarak,
Ömre ömür balını sınırsız döker.

Kekirtek

1823 *Oylosom caman eken köñdöy terek,*
Dem alğan düniyödö canga kerek.
Mun üçün otko tüştü, çokko tüştü,
Bolboso düniyödö can-canıbarga ne kerek.
(İbraimov, 1985:118)

Gırtlak

Düşünsem kötü imiş boş kavak,
Nefes alan dünyada insana gerek.
Bunun için ateşe düştü, köze düştü,
Olmasa dünyada hayvanlara ne gerek?

Keñilçeer

- 1824 *Kıñgır küñgür ünü bar,
Çıçkan kirçü iyni bar,
Aylanası kızıl car.*
(İnv. No.706/115)

Erin

- 1825 *Tiy-tiy desem tiybeyt,
Tiybe-tiybe desem tiyet.*
(İbraimov, 1985: 118)

- 1826 *Tiy-tiy desem tiybeyt,
Tiybe-tiybe desem tiyet.
Bu nimne degen tügöt?*
(Kayıpov, 2005: 217)

Erin , Ooz

- 1827 *Ee, epildek,
Caa, capıldak.*
(İbraimov, 1985: 118)

Erin, Murun

- 1828 *Tapıldak tapıldak,
Tapıldaktın üstündö pışıldak.*
(Mukambayev, 2009: 863)

Çeke, Çaç

- 1829 *Calan, calandon üsütndö tokoy.*
(Mukambayev, 2009: 364)

Murun, Köz,

- 1830 *Fışıldak fışıldak,
Üstüdü kaynar bulak.*
(Mukambayev, 2009: 990)

Ooz, Murun, Köz, Kaş, Çaç

- 1831 *Ev-epildek, caa capıldak,
Beş bulak, beş bulak,
Beş bulaktın üstündö kaynar bulak.
Kaynar bulak üstündö kara kıya,
Kara kıya üstündö kara tokoy.*
(İbraimov, 1985: 118)

- 1832 *Tap tap, tapıldak,
Tapıldaktın üstündö pışıldak.*

Geniz

- Çıngır çıngır sesi var,
Sıçan girecek ini var,
Etrafi kızıl yar.

Dudak

- Değ, değ desem değmez,
Değme, değme desem değer.

- Değ, değ desem değmez,
Değme, değme desem değer.
Bu nasıl bir şey?

Dudak, Ağz

- Kıvrılıp büzülen,
Çok konuşan.

Dudak, Burun

- Tapıldak tapıldak,
Tapıldağın üstünde pışıldak.

Alın, Saç

- Çorak yer, çorak yerin üstünde orman.

Burun, Göz

- Fışıldak, fışıldak,
Üstünde kaynar pınar.

Ağz, Burun, Göz, Kaş, Saç

- Ep epildek, cap capıldak,
Beş pınar, beş pınar,
Beş pınarın üstünde kaynar pınar
Kaynar pınarın üstünde kara yamaç
Kara yamacın üstünde kara orman.

- Tap tap tapıldak,
Tapıldağın içinde pışıldak,

*Pışıldaktın üstündö kaynar kara bulak.
Kaynar kara bulaktın üstündö kıya col,
Kıya coldun üstündö kara tokoy.*
(İbraimov, 1985: 118)

Ooz, Murun, Köz, Kaş, Çeke, Çaç

1833 *Cap capıldak, cap capıldak,
Capıldaktın üstündö pış pışıldak.
Pış pışıldaktın üstündö kaynar bulak.
Kaynar bulaktın üstündö çiygen kamış,
Çiygen kamış üstündö kuu takır,
Kuu takırdın üstündö kara tokoy.*
(Mukambayev, 2009: 375)

1834 *Şap şapıldak,
Şap-şapıldak üstüdö pış-pışıldak,
Pış-pışıldak üstüdö kaynar bulak,
Kaynar bulak üstüdö şam çırak,
Şam çırak üstüdö kara pilik,
Kara pilik üstüdö sarı teskey,
Sarı teskey üstüdö kara tokoy.*
(Mukambayev, 2009: 748)

Ooz, Murun, Köz, Kaş, Çaç, Bit

1835 *Ep epildek,
Ep epildek üstündö pış-pışıldak,
Pış-pışıldak üstündö kaynar bulak,
Kaynar bulak üstündö kara kıya,
Kara kıya üstündö kara tokoy,
Kara tokoy içinde kara doñuz.*
(İbraimov, 1985: 118)

1836 *Şıp şıpıldak,
Şap şapıldak üstüdö pış-pışıldak,
Pış-pışıldak üstüdö kaynar bulak,
Kaynar bulak üstündö kara kıya,
Kara kıya üstündö kara tokoy,
Kara tokoy içinde kara doñuz.*
(İnv. No.706/113)

1837 *Şar şar şapıldak,
Pış pış pışıldak,
Pışıldaktın içinde,
Kaylalı bulak.
Kaylalı bulak üstündö
Kaliñ tokoy.
Kaliñ tokoy içinde,
Kara doñuz.*
(İnv. No.706/113)

Pışıldağın içinde kaynar kara pınar
Kaynar kara pınarın üstünde bayır yol
Bayır yolun üstünde kara orman.

Ağız, Burun, Göz, Kaş, Alın, Saç

Capcapıldak, cap capıldak,
Capıldağın üstünde pışpışıldak,
Pışıldağın içinde kaynar pınar,
Kaynar pınarın üstünde ince kamış,
İnce kamış üstünde bozkır,
Bozkırın üstünde kara orman.

Şap şapıldak,
Şap şapıldak üstünde pış pışıldak,
Pış pışıldak üstünde kaynar pınar,
Kaynar pınar üstünde mum,
Mumun üstünde kara fitil,
Kara fitil üstünde sarı gölge,
Sarı gölge üstünde kara orman.

Ağız, Burun, Göz, Kaş, Saç, Bit

Ep epildek,
Ep epildeğın üstünde pış pışıldak,
Pış pışıldağın üstünde kaynar pınar,
Kaynar pınar üstünde kara yamaç,
Kara yamacın üstünde kara orman,
Kara orman içinde kara domuz.

Ep epildek,
Ep epildeğın üstünde pış pışıldak,
Pış pışıldağın üstünde kaynar pınar,
Kaynar pınar üstünde kara yamaç,
Kara yamacın üstünde kara orman,
Kara orman içinde kara domuz.

Şar şar şapıldak,
Pış pış pışıldak,
Pışıldağın içinde
Kaynar pınar,
Kaynar pınarın üstünde
Sık orman,
Sık ormanın içinde
Kara domuz.

Ooz, Murun, K z, Kaş, Mañday, a, Bit

- 1838 *Şapıldak,
Anın arı cagı cerge tal,
Anın arı cagı kızıl  g z,
Andan arı bışıldak, kalıñ tokoy,
Anın arasında kara doñuz.*
(İbraimov, 1985: 119)

- 1839 *Şap-şapıldak,
Şap-şapıldak  st d  pış-pışıldak,
Pış-pışıldak  st d  kaynar bulak,
Kaynar bulak  st d  şam ırac,
Şam ırac  st d  kara pilik,
Kara pilik  st d  sarı teskey,
Sarı teskey  st d  kara tokoy,
Kara tokoy içide kara doñuz.*
(İbraimov, 1985: 119)

- 1840 *Şap şapıldak,
Şap şapıldak  st d  pış pışıldak,
Pış pışıldak  st d  kaynar bulak,
Kaynar bulak  st d  çiygen kamyş,
iygen kamyş  st d  tatır talaa,
Tatır talaa  st d  kara tokoy,
Kara tokoy arası kara doñuz .*
(Kayırov, 2005: 216)

Murun, K z, Kaş, a

- 1841 *Bış bulak-bış bulak,
Bış bulaktın  st nd  kaynar bulak,
Kaynar bulak  st nd  kara kıya,
Kara kıya  st nd  kara tokoy.*
(İbraimov, 1985: 119)

Yüz dudak, Murun K z, Kaş Manday, a, Bit

- 1842 *Şapşapıldak,
Pışpışıldak,
Kaynar bulak,
Kamyş kalam,
Takır tala,
Kara tokoy,
Kara donuz.*
(Dor, 1982: 152)

Ağız, Burun, G z, Kaş, Alın, Sa, Bit

- Şapıldak,
Onun  te yanı büyük dal,
Onun  te yanı kızıl  k z,
Ondan  te fışıldak, sık orman,
Onun arasında kara orman.

- Şap şapıldak,
Şap şapıldak üstünde pış pışıldak,
Pış pışıldak üstünde kaynar pınar,
Kaynar pınar üstünde mum,
Mumun üstünde kara fitil,
Kara fitil üstünde sarı gölge,
Sarı gölge üstünde kara orman,
Kara orman içinde kara domuz.

- Şap şapıldak,
Şap şapıldak üstünde pış pışıldak,
Pış pışıldak üstünde kaynar pınar,
Kaynar pınar üstünde yay gibi kamyş,
Yay gibi kamyş üstünde ıssız bozkır,
Issız bozkır üstünde kara orman,
Kara orman arası kara domuz.

Burun, G z, Kaş, Sa

- Bış pınar bış pınar,
Bış pınarın üstünde kaynar pınar,
Kaynar pınar üstünde kara yamaç,
Kara yamacın üstünde kara orman.

Yüz, Dudak, Burun G z, Alın, Sa, Bit

- Şapşapıldak,
Pışpışıldak,
Kaynar pınar,
Kamyş kalem,
orak tarla,
Kara orman,
Kara domuz.

**Çaç, Kabak, Kaş, Köz, Murun,
Ooz, Eek**

- 1843 *Kaliñ tokoy,
Kaliñ tokoydun aldı car kabak,
Car kabaktın aldı çiyime saz,
Çiyime sazın aldı kaynar bulak,
Kaynar bulaktan arı şarkıratma,
Şarkıratmanın aldı calcayma,
Calcaymadan tik barma.*
(İbraimov, 1985: 119)

Ooz, Sakal, Murut

- 1844 *Oro, oronun oozu şoro.*
(İbraimov, 1985: 119)
- 1845 *Oro, koroo, tegeregi badal.*
(İbraimov, 1985: 120)

Sakal

- 1846 *Bakpay, tikpey bak bolgon,
Öz boyuna sak bolgon.*
(İbraimov, 1985: 120)
- 1847 *Tayda badal, zoo başında bir tüp çeñgel.*
(İbraimov, 1985: 120)
- 1848 *Zoo başında bir tüp çañgal.*
(İbraimov, 1985: 120)
- 1849 *Too boorunda bir bo şöp.*
(Mukambayev, 2009: 1005)

Sakal, Murut, Bettegi Bırış

- 1850 *Eegimdeki ečki,
Murun cakta kirpi.
Meken kılıp betti
Cılaan cılıp ketti.*
(İbraimov, 1985:120)

Ooz, Murun, Sakal-Murut

- 1851 *Küñgöydöğü taş kuduk,
Tegeregi ak kuduk.
Teskeydegi taş kuduk,
Tegeregi ak kuduk.
Bürkölgöndö karañğı,
Tünü tüşkön taş kuduk.
Açılğanda karañğı,*

**Saç, Göz Kapağı, Kaş, Göz, Burun,
Ağız, Çene**

- Sık orman,
Sık ormanın önü uçurum,
Uçurumun önü nakışlı saz,
Nakışlı sazın önü kaynar pınar,
Kaynar pınarın orada şelale,
Şelalenin çok konuşan,
Çok konuşandan

Ağız, Sakal, Bıyık

- Ambar, ambarın ağızı çalılık.

- Ambar, ağıl, etrafı çalı çırpı.

Sakal

- Bakılmadan dikmeden bağ olmuş,
Kendi boyuna dikkat etmiş.
- Dağda çalı, kaya başında çöl otu.
- Kayanın üzerinde bir küme çöl otu.
- Dağ bağrında bir demet ot.

Sakal, Bıyık, Yüzdeki Kırışık

- Çenemdeki keçi,
Burnun yanında kirpi,
Mekân kılıp yüzü
Yılan sürünüp gitti.

Ağız, Burun, Sakal-Bıyık

- Güneydeki taş kuyu,
Etrafi ak kuyu,
Gölgedeki taş kuyu,
Etrafi ak kuyu.
Kapandığında karanlık,
Geceleyin taş kuyu.
Açıldığında karanlık,

*Aalamga cetken ak kuduk,
Ortosunda sarı kır,
Orguştap agat bulagı.
Caykalıp sonun körk beret,
Betege, şıbak, tulañı.
Oylonup munu kim tabat?
Adamda bolot bu dagı.⁶⁹*
(İbraimov, 1985: 120)

Çeke, Kaş, Köz, Murun

1852 *Een talaa, kıyan kamış,
Şam çırak, bış-bış bulak.*
(İbraimov, 1985: 120)

Tamak, Til, Közdün Surması, Karegi

1853 *Tentek saydın başınan
Temir til komuz cogottum.
Kömürköydön katı bar,
Köz monçoktoru dagı bar.*
(İbraimov, 1985:121)

Ooz, Köz, Til, Murun, Kulak, Kaş

1854 *Bir döbödö ceti iyin.*
(İbraimov, 1985: 121)

Köz Caş

1855 *Karaça nardan suu çıktı.*
(İbraimov, 1985:121)

1856 *Karaça nardan şor çıktı.*
(İnv. No.706/122)

1857 *Boor ıldıy boz baştıq kuladı.*
(İbraimov, 1985: 121)

1858 *Boordon boz baştıq kuladı.*
(İnv. No.706/122)

1859 *Köpkö turbayt, bat ele kurgayt.*
(İbraimov, 1985: 121)

Tükürük

1860 *Pıtıkıyda miñ köz.*
(İbraimov, 1985: 121)

Âleme yeten ak kuyu,
Ortasında sarı tepe,
Fıskırıp akar pınarı.
Çalkalanıp güzellik verir,
Ot, pelin, çimen,
Düşünüp bunu kim bulur?
İnsanda olur bu dahi.

Alın, Kaş, Göz, Burun

Çorak tarla, tüylü kamış,
Yanan mum, bış bış pınar.

Damak, Dil, Gözüm Sürmesi,

Her yaramazın başından
Demir dilli kopuz kaybettim,
Kömürköyden⁷⁰ sertliği var,
Göz boncukları da var.

Ağız, Göz, Dil, Burun, Kulak, Kaş

Bir tepede yedi in.

Gözyaşı

Kara erikten su çıktı.

Kara erikten tuz çıktı.

Yamaçtan aşağıya boz çuval düştü.

Yamaçtan boz torba düştü.

Çok durmaz, çabucak kurur.

Tükürük

Oyukta bin göz.

⁶⁹ (706/112)

⁷⁰ Kömürköy: Kunderacı aletlerini koymak için dört kenarlı kutu.

1861 *Kiçigine punbas,
Cerge tüşsö sınbas.*
(Dor, 1982: 149)

Küçücük bağlanmaz,
Yere düşse kırılmaz.

1862 *Ak çapançandı alıp urdum,
Kök çapançanlı kötörüp urdum.*
(İnv. No.706/130)

Ak kaftanlını alıp vurdum,
Yeşil kaftanlını kaldırıp vurdum.

1863 *Arabadan ak it sekirip tüştü.*
(İnv. No.706/130)

Arabadan ak it sekerek düştü.

1864 *Bitükıyda miñ köz.*
(İnv. No.706/131)

Ufacık yerde bin göz.

1865 *Birtike ele nemenin,
Miñ karaca közü bar.*
(İnv. No.706/131)

Küçücük şeyin
Bin karaca gözü var.

1866 *Kiçine gana özü bar,
Miñ bir eki közü bar.*
(İnv. No.706/131)

Küçücük özü var,
Bin bir iki gözü var.

Şilekey

Salya

1867 *Bir köz miñdi karayt,
Miñ köz birdi karayt.*
(İbraimov, 1985:121)

Bir göz bini görür,
Bin göz biri görür.

Murundun Tanooloru, Çimkirik

Burun Delikleri, Sümük

1868 *Ol öyüzdö bir galça,
Bul öyüzdö bir galça
Alıp uram çilperçe.*
(Mukambayev, 2009: 1060)

O yanda bir parça,
Bu yanda bir parça,
Alıp vurdum param parça.

1869 *O saydan keldi bir perçe,
Bu saydan keldi bir perçe,
Alıp urdum çilperçe.*
(Mukambayev, 2009: 1060)

O dere yatağından geldi bir parça,
Bu dere yatağından geldi bir parça,
Alıp vurdum param parça.

Çimkirik

Sümük

1870 *Kök ulaktı kötörüp çaptım.*
(İbraimov, 1985: 121)

Yeşil oğlağı kaldırıp attım.

1871 *Cogorton kelgen eki kalça,
Alistan kelgen beş kalça
Alıp ursa çil parça.*
(İbraimov, 1985: 121)

Yukarıdan gelen iki parça,
Uzaktan gelen beş parça,
Alıp vursa paramparça.

1872 *Cogorton kelgen eki kalça,
İldıytan kelgen beş kalça,*

Yukarıdan gelen iki parça,
Aşağıdan gelen beş parça,

Alıp ursa çilbarça.
(İnv. No.706/132)

Alıp vursa paramparça.

1873 *Murundan alıp cerge urdum.*
(İnv. No.706/132)

Burundan alıp yere vurdum.

Mee

Beyin

1874 *Bir töbödö uyuşkan katık,
Onun daamın eç kim tatpas.*
(İnv. No.706/125)

Bir tepede buruşuk yoğurt,
Onun tadına hiç kimse bakmaz.

1875 *Ayagımda zañgır too,
Buyagımda zañgır too.*
(İnv. No.706/125)

O yanında titrek dağ,
Bu yanımda titrek dağ.

Taz

Kel

1876 *Takır cerge çöp çıkpayt,
Çöp çıksa, köl çıkpayt.*
(İnv. No.706/126)

Kurak yerde ot bitmez,
Ot bitse, göl çıkmaz.

1877 *Takır cerge çöp çıkpayt,
Çöp çıksa, köl çıkpayt.
Munu tapçı: bağlan taz.*
(İnv. No.706/126)

Kurak yerde ot bitmez,
Ot bitse, bol çıkmaz.
Bunu bul, genç kel.

Balanın Emçek Emgeni

Bebeğin Memeyi Emmesi

1878 *Bir börü eki koydun kanın çigarbayt ceyt.*
yer.
(İnv. No.706/107)

Bir kurt iki koyunun kanını çıkarmadan

1879 *Eki tulpar cügüröt çañ çigarbayt,
Eki koydu börü ceyt kan çigarbayt.*
(İnv. No.706/107)

İki küheylan koşturur toz çıkarmaz,
İki koyunu kurt yer kan çıkarmaz.

Beşiktegi Bala

Beşikteki Çocuk

1880 *Akta çilen, çilen kuş,
Akıregın tañgan kuş.
Köktö çilen, çilen kuş,
Kökürögün tañgan kuş.*
(İbraimov, 1985: 122)

Havada küçük küçük kuş,
Gögsünü bağlayan kuş,
Gökte sıra sıra kuş
Bağrını bağlayan kuş.

1881 *Bir cigit üç belboo baylanat.*
(İbraimov, 1985:122)

Bir yiğit üç kuşak bağlanır.

1882 *Kıñır-kıñır kıñırçak,
Kıñırında bıdırçak.*
(İbraimov, 1985:122)

Çın çın çingirdak,
Çingirakta bağırın.

1883 *Kıñır-kıñır kıñırçak,*

Çın çın çingirdak,

Kiñürında iñurçak.

(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 60)

1884 *Tıkır tıkır, tıkırçak,
Tıkırçaktın içinde bakırçak.*
(İbraimov, 1985: 122)

1885 *Tam tam elek, tam elek,
Tamdan çıkan koyonek.
Gülü şaar içiden,
Külüp çıkan koyonek.*
(İbraimov, 1985: 122)

1886 *Tak tuk meerban,
Tübündö orosu bar,
Orosuna salıp koygon
Kazığı bar.*
(Mukambayev, 2009: 638)

1887 *Cargan cığaç,
Catkan koyon,
Eki köökör azığı,
Astındaki kazığı.*
(İbraimov, 1985: 123)

Emçektegi Bala

1888 *Eki tulup azığı,
Kuu karagay kazığı.
Konok keldi alsız,
At bayladım caysız,
Eki koy soyup berdim kansız.*
(İbraimov, 1985: 124)

Emçek

1889 *Keregede sasık et,
Keskileseñ tügönböyt.*
(İbraimov, 1985: 124)

1890 *Keregede ketik nan,
Ketip cesem tügönböyt.*
(Dor, 1982: 173)

1891 *Keregede kara kesek at,
Kesip cese tügönböyt.*
(İnv. No.706/133)

1892 *Eki döñdün çokusunda,
Eki kara taş.*

Çingirakta bağıran.

Tıkır tıkır tıkırcık,
Tıkırcığın içinde bağıran.

Küçük, küçük, küçücük,
Damdan çıkan tavşancık,
Çiçeği şehir içinden
Gülüp çıkmış tavşancık.

Tak tuk sevimli,
Dibinde çukuru var,
Çukuruna koyduğu
Kazığı var.

Yarılmış ağaç,
Yatan tavşan,
İki kap azığı,
Altındaki kazığı.

Memedeki Bebek

İki tulum azığı,
Mis otu kazığı.
Misafir geldi halsiz,
At bağladım ipsiz,
İki koyun kesip verdim kansız.

Meme

Keregede⁷¹ kokuşmuş et,
Kessen tükenmez.

Keregede bir parça ekmek,
Gidip yesem tükenmez.

Keregede kara, iri at,
Kesilip yense tükenmez.

İki tümseğin tepesinde,
İki kara taş,

⁷¹ Keçe Evin Duvarını Teşkil Eden Ağaç Kafes.

*Eki taştın çokusunda,
Teşik bir pas.
(İbrahimov, 1985: 124)*

İki kara taşın tepesinde,
Delik bir rezil.

1893 *Balanın düşü sööksüz.
(İnv. No.706/108)*

Çocuğun düşü kemiksiz.

1894 *Egiz kozu sööksüz.
(İnv. No.706/133)*

İki kuzu kemiksiz.

1895 *Elçi keldi teñirden,
Eki koy soysom,
Eti bar da, söögü cok.
(İnv. No.706/133)*

Elçi geldi Tanrı'dan
İki koyun kessem,
Eti var da, kemiği yok.

Akılman Kişi

1896 *El içinde miñ dayra,
Miñ dayranın içinde,
Eñ abzeli bir dayra.
Köbük kısıp köp tüşsö,
Bögöy turgan kul kayda?
Bul sözümdü çeçerge,
Akılı aşkan şum kayda?
(İbrahimov, 1985: 127)*

Akıllı Kişi

İl içinde bin ırmak,
Bin ırmağın içinde,
En güzeli bir ırmak.
Köpük kusup taşsa,
Engel olan kul nerede?
Bu sözümü halleden
Akılı çok kurnaz nerede?

c. Mesleklerle İlgili Bilmeceler

Bürkütçü

1897 *Ala toonun booruna,
At oynotkon kim eken?
(İbrahimov, 1985: 161)*

Kartalcı

Ala dağın bağrında,
At oynatan kim imiş?

1898 *Altın tondun cakasın,
Tek kayritkan kim eken?
Altın kazık kaktırıp,
Bek baylatkan kim eken?
(İbrahimov, 1985: 161)*

Altın kaftanın yakasını
Tek kıvrıran kim imiş?
Altın kazık çaktırıp,
Sıkıca bağlayan kim imiş?

1899 *Tegirmendin taşın kötörüp,
Teñirinin cogun izdegen.
(İbrahimov, 1985: 161)*

Değirmenin taşını kaldırıp,
Tanrı'nın yitiğini arayan.

Mergençi

1900 *Altın kazık kaktırıp,
Bek baylatkan kim eken?
(İbrahimov, 1985: 162)*

Avcı

Altın kazık çaktırıp,
Sıkıca bağlayan kim imiş?

Kapkançı

1901 *Toguz coldun toomuna,
Kazık kakkan kim eken?*
(İbraimov, 1985: 162)

Usta

1902 *Beti kara bezgeldek,
Beşik çaap oturat.
Kaşı kara bezgeldek,
Kaşık çaap olturat.*
(İbraimov, 1985: 161)

1903 *Oozu kızıl alamat,
Tübü kızıl kıyamat.
Mıktap tiştep soguşat,
Atasına ırakmet.*
(İnv. No.706/130)

1904 *Kaykırsam, kazak toosuna ketet.*
(İnv. No.706/131)

1905 *Kolunan baarı kelgen,
Emgegin elge bergen.*
(İnv. No.706/131)

Eerçi

1906 *Kıska cıgaç tübünön,
Kıyıp algan kim eken?*
(İbraimov, 1985: 161)

Eerçi, Komuzçu

1907 *Eki cıgaç tübünön,
Eptep algan kim eken?
Calgız cıgaç tübünön
Carıp algan kim eken?*
(İbraimov, 1985: 161)

Tündükçü

1908 *Uzun cıgaç uçunan,
İyip algan kim eken?*
(İbraimov, 1985: 161)

Koyçu

1909 *Erteñ menen ketet elöörüp,
Keçinde kelet ösörüp.*

Kapançı

Yolların kavşak yerinde,
Kazık çakan kim imiş?

Usta

Yüzü kara bezgelek,
Beşik kesip oturur.
Kaşı kara bezgelek,
Kaşık kesip oturur.

Ağzı kızıl alamet,
Dibi kızıl kıyamet.
İyice çalışıp savaşıp,
Babasına rahmet.

Haykırsam, Kazak dağına gider.

Elinden her şey gelen,
Emeğini ele veren.

Eyerci

Kısa ağacın dibinden
Kesip alan kim imiş?

Eyerci, Kopuzcu

İki ağacın dibinden
Ustaca alan kim imiş?
Tek ağacın dibinden
Yarıp alan kim imiş?

Tünlükçü

Uzun ağacın ucundan
Eğip alan kimmiş?

Çoban

Sabah gider üstüne düşerek,
Akşam gelir gevşeyerek.

(İbraimov, 1985: 161)

1910 *Zaar ketip leylekim,
Keçte kelet leylekim.*
(İnv. No.706/133)

Sabah gider leyleğim,
Akşam gelir leyleğim.

1911 *Erteñ menen ketet çoñ çarık,
Keçinde kelet çoñ çarık.*
(İnv. No.706/133)

Sabah gider koca çarık,
Akşam gelir koca çarık.

Diktor**Spiker**

1912 *Bir cerden süylöp, miñ cerge ugulat.*

Bir yerden konuşup, bin yerden duyulur.

Dubana**Dilenci**

1913 *Atalap uçkan bulduruk,
Etegin itke culdurup.*

Baba diye uçan bulduruk,
Eteğini köpeğe yoldurarak.

Şahtyor**Maden İşçisi**

1914 *Cıldızday mañdayınan közü cangan,
Kolunda kuralı bar zırıldagan,
Çıgarıp kara baatır kardın oyup,
Bul kimder tehnikaga cem kamdagan?*
(İnv. No.706/132)

Yıldız gibi alnından gözü yanan,
Elinde aleti var, zırıldayan,
Çıkararak kara bahadır karnını oyar,
Bunlar kimler fabrikalara yem hazırlayan?

d. Soyut ve Manevi Kavramlarla İlgili Bilmeceler**Can****Can**

1915 *Cürömün bir altınduu kiyik bagıp,
Moynuma üç cüz altımış tumar tagıp.
Eki uuru karaktap alam dedi,
Bekittim altımış eki kazık kagıp.*
(İbraimov, 1985: 234)

Yaşıyorum bir altın süslü geyik bakarak,
Boynuma üç yüz altmış muska takarak.
İki hırsız çalıp alayım dedi,
Kapattım altmış iki kazık çakararak.

1916 *Ceñimdeki sarı altın,
Cerge tüşsö tabılbayt.*
(İbraimov, 1985: 234)

Yenimdeki sarı altın,
Yere düşse bulunmaz.

1917 *Kolumdağı sarı altın,
Tüşüp ketse tabılbayt.*
(İnv. No.706/143)

Elimdeki sarı altın,
Kaybolsa bulunmaz.

1918 *Taman taman,
Tappay kalam.*
(İnv. No.706/143)

Taban, taban,
Bulamadan kaldım.

1919 *Tak araga catpas kiyik.*
(Mukambayev ve Taştımirov, 1971: 72)

Tek yerde durmaz geyik.

Tüş

1920 *Sarı at minip suu keçtim,
Salkını maga tiygen cok.
Sarı kestik alıp ton biçtim,
Munun önü da maga tiygen cok.*
(İnv. No.706/142)

1921 *Sarı at minip suu keçsem,
Salkını maga tiygen cok.
Sarı kımkap ton biçsam,
Önü maga tiygen cok.*
(İnv. No.706/142)

Tüş, Kölökö

1922 *Altı töödö aşım bar,
Açka ölsöm dagı içpeymın.
Toguz töödö tonum bar,
Toñsom dagı kiybeymin.*
(İnv. No.706/142)

Kıyal

1923 *Tappadım teñdeşip cok buga külük,
Çaalıkpayt kança bolso sapar cürüp.
Koşo uktap, çar tarapka kamçılanat,
Atkanda meltirep tañ, tündü sürüp.*
(İnv. No.706/137)

1924 *İyinden çıkkın tülkü emes,
Ar ubakta bir uçat.*
(İnv. No.706/137)

Sanaa

1925 *Celgenine cel cetpeyt,
Baskanına mal cetpeyt,
Otursanda ordunda
Alda kayda selpekteyt.*
(İnv. No.706/137)

Oy, Sanaa

1926 *Bir nerse bar eñ külük,
Adam menen bir cürüp.*
(İbraimov, 1985: 127)

1927 *Kaza berse tübü cok,
Kayda cürsö cügü cok.*
(İbraimov, 1985: 127)

Düş

Sarı ata binip ırmak geçtim,
Rüzgârın bana değdiği yok.
Sarı bıçak alıp don biçtim,
Bunun kumaşının da değdiği yok.

Sarı ata binip ırmağı geçsem,
Rüzgârın bana değdiği yok,
Sarı işlemeli elbise biçsem,
Kumaşın bana değdiği yok.

Düş, Gölge

Altı devede aşım var,
Açlıktan ölsem de yiyemem.
Dokuz devede elbisem var,
Donsam dahi giyemem.

Hayal

Bulamadım eşi yok bu yüğrügün,
Yorulmaz ne kadar yol yürüse de.
Birlikte uyuyup, dört tarafa sürülür.
Gece sürüp, parlak şafak atana kadar.

İninden çıkan tilki değil,
Her vakit uçar.

Fikir

Koşuşuna yel yetişemez,
Yürüyüşüne hayvan yetişemez
Otursan da yerinde
Bilmem nerede koşturur.

Düşünce

Bir şey var en yüğrük,
İnsanla bir yürür.

Kazılıverse dibi yok,
Nereye yürüse yükü yok.

1928 *Sımsırtay çaykaladı kuştan kattı,
Bütün düynönü karap kelgen attı.
On segiz miñ aalamda
Körbödüm minday külük,
Tıñ alıp bir ordunda kaydan cattı?*
(İbraimov, 1985: 127)

Cıva gibi sallandı kuştan daha çok,
Bütün dünyayı görüp gelmiş.
On sekiz bin âlemde
Görmedim böyle yüğrük,
Bir yerde durmayıp nerede yattı?

1929 *Bir üydö miñ mik turat.*
(İnv. No.706/137)

Bir evde bin çivi durur.

1930 *Cıydım cıydım miñ kilem,
Cıya albadım bir kilem.*
(İnv. No.706/137)

Topladım, topladım bin kilim,
Toplayamadım bir kilim.

Sokur

Kör

1931 *Körbödü düynödö bir carıktı,
Köñülü cürö cürö köp zarıktı.
Cogotkon canıp turgan al çıragın,
Kudayım süygön emes o karıştı.*
(İnv. No.706/134)

Görmedi dünyada bir ışığı,
Gönlü gitgide pek kederli.
Kaybetmiş yanıp duran meşalesini,
Tanrım sevmemiş o garibi.

Sorgok

Obur

1932 *Keregede iyri kabak,
Anı tappagandın dardı tamak.*
(İnv. No.706/135)

Keregede eğri kabak,
Onu bulamayanın derdi yemek.

Adamdın Es-Aklı

İnsanın Aklı, İdraki

1933 *Eerdin kaşı,
Cüröktün başı,
Munu tapkan kişi,
Miñge kiret çaşı.*
(İnv. No.706/136)

Eyerin kaşı,
Yüreğin başı,
Bunu bulan kişi,
Bine girer yaşı.

5. DİN İLE İLGİLİ BİLMECELER

İslam Dini

1934 *Dünyödö bar bir bay terek,
Budağı köö ardam bolso kerek,
Munu tapkan cigitti,
Akılman dese kerek.*
(İnv.No: 198: 38)

Kuday, Ay, Kün

1935 *Abalda bar biröö calgız, eköö egiz.*
(İnv.No: 198: 37)

Kuday, Ay, Kün, Segiz İyman cana Kuran

1936 *Abalda bar biröö calgız,
Eköö egiz, nerse segiz,
İçi semiz, anı tapkana
Akıl, oşondo deniz.*
(İnv.No: 198: 37)

Kuran

1937 *Aşkanada kattama,
Aklıñ bolso attaba.*
(Kayıpov, 2005: 217)

1938 *Altın eer başı,
Cüz cıyırma kaşı.*
(İnv.No: 198: 38)

1939 *Altın eer kömkör kaşı,
Anı tapkan miñ bir çaşı,
Tabalbagan kuurap cat,
Bu kün koyup erteñ tap!*
(İnv.No: 198: 38)

Din

1940 *Aylanpañız aylandı,
Zım kara taş carıldı.*
(İbraimov, 1985: 230)

Namaz

1941 *Bar ele bir cumbagım tabasıñbı,*

İslam Dini

Dünyada var bir kutsal kavak,
Budağı her zaman olsa gerek.
Bunu bulan yiğit,
Akıllı olsa gerek.

Tanrı, Ay, Güneş

Havada var birisi tek, ikisi ikiz.

Tanrı, Ay, Güneş, Sekiz İman ve Kuran

Havada var biri yalnız,
İkisi ikiz, öbür şey sekiz,
İçi semiz, onu bulanın
Aklı deniz.

Kuran

Aşhanede katmer,
Aklın varsa üzerinden atlama.

Altın eyer başı,
Yüz yirmi kaşı.

Altın eyer kaşı,
Onu bulanın bin bir yaşı,
Bulamayan yok olsun,
Bu gün koyup yarın bul!

Din

Girdap döndü,
Tel kara taş yarıldı.

Namaz

Var idi bir bilmecem bulur musun?

*Beş alma alakandın arasında,
Eköo kündüz bışkan kün mayız,
Üçöö kölökönün sayasında.*
(İbraimov, 1985: 230)

1942 *Bir tüp palek,
Kündö salat beş andalek.*
(İnv. No.706/372)

**Namaz, Namazdaki On Eki Parz,
Altoo İçinde, Altoo Tışında**

1943 *Altı ala karışkır,
Altı bala karışkır,
On eki karışkırın cegeni bir turna.
Turnanı kiçinekey dese,
Eki altı atan töögö cük bolot.
Töönü kiçinekey debesin dese,
Terektin başın ottoyt,
Terekti kiçinekey deyin dese,
Erteñki uçkan torgoy keçke başına cete albayt,
Bul emne bolot?*
(İbraimov, 1985: 230)

Namaz, Ayt, Orozo

1944 *Beş bezbeldek
Eki toodak, otuz kaz,
Bir birinen az.*
(İbraimov, 1985: 230)

Namaz, Orozo, Kün-Tün

1945 *Beş tokmok, otuz şak,
Bir beti kara, bir beti ak.*
(İbraimov, 1985: 230)

Orozo

1946 *Bir palek,
Otuz hamik,
Onu cegen
Katını talak,
Özü kâfir.*
(İnv. No.706/372)

1947 *Bir tüp palek,
Bir tüp palekte otuz andalak,
Otuz andelekti cebegendin,
Katını talan, özü kâfir.*
(İnv. No.706/372)

Beş elma avucun içinde,
İkisi gündüz pişmiş
Üçü gölgesinin altında.

Bir küme yaprak,
Her gün yapar beş kavun.

**Namaz, Namazdaki On Farz,
Altısı İçinde, Altısı Dışında**

Altı ala kurt,
Altı yavru kurt,
On iki kurdun yediği bir turna,
Turnaya küçücük dese,
İki altı deveye yük olur.
Deveyi küçücük demeyin dese
Kavağın başını otlar,
Kavağa küçücük deyin dese
Sabah uçan tarla kuşu akşama varmaz,
Bu ne olur?

Namaz, Bayram, Oruç

Beş toy kuşu,
İki toy kuşu, otuz kaz,
Birbirinden az.

Namaz, Oruç, Gece-Gündüz

Beş tokmak, otuz dal,
Bir yüzü kara, bir yüzü ak.

Oruç

Bir yaprak,
Otuz
Onu yiyen
Kadını murdar,
Kendi kâfir.

Bir küme yaprak,
Bir küme yaprakta otuz kavun,
Otuz kavunu yemeyenin
Kadını murdar, kendi kâfir.

Orozo, Namaz

1948 *Otuz took, beş ular.*
(İbraimov, 1985: 231)

1949 *Otuz uuk, beş bakan.*
(İbraimov, 1985: 231)

1950 *Bir palek, ok eki kamak,
On birin ceyt,
Biröön ceyt, ce cebeyt.*
(İbraimov, 1985: 231)

1951 *Bir koonda on eki tilse da bolot,
Tilbese da bolot.
Anı cegen kişinin akmak dese da bolot,
Debese da bolot.*
(İnv. No.706/373)

Cıl, On ay, Orozo

1952 *Bir tüp palek,
Bir tüp palekte on eki andelek,
On birin cedim,
Biri kaganda boldum alek.*
(İnv. No.706/373)

**40 Kün Çilde, 30 Kün Orozo,
5 Ubak Namaz**

1953 *Kırk kırk büldürük,
Otuz ooz bulduruk,
Beş bezbeldek.*
(İbraimov, 1985: 231)

**40 Kün Çilde, 30 Kün Orozo,
5 Ubak Namaz, 2 Ayt**

1954 *Kırk kızıl toodak,
Otuz oor toodak,
Beş bezbeldek,
Eki kaşkaldak.*
(İbraimov, 1985: 231)

**40 Kün Çilde, 30 Kün Orozo,
2 Ayt, Çoñ Köcö**

1955 *Kırk kızık kaz kıykırıp uçu bildiñbi?
Otuz oor kaz oturup uçu bildiñbi?*

Oruç, Namaz

Otuz tavuk, beş keklük.

Otuz uuk⁷², beş bakan⁷³.

Bir yaprak, on iki
On birini yer,
Birini yer veya yemez.

Bir kavunu on ikiye dilimlense de olur,
Dilimlemese de olur.
Onu yiyen kişinin ahmak dese de olur,
Demese de olur.

Yıl, On Ay, Oruç

Bir küme yaprak,
Bir küme yaprakta on iki kavun,
On birini yedim,
Biri kaldığında oldum sap.

**40 Gün Zemheri, 30 Gün Oruç,
5 Vakit Namaz**

Kırk kırk düğümçük,
Otuz ağız düğümçük,
Beş toy kuşu.

**40 Gün Çile, 30 Gün Oruç,
5 Vakit Namaz, 2 Bayram**

Kırk kızıl toy kuşu,
Otuz ağır toy kuşu
Beş toy kuşu,
Eki su tavuğu.

**40 Gün Çile, 30 Gün Oruç,
2 Bayram,**

Kırk güzel haykırarak uçu bildin mi?
Otuz ağır kaz oturup uçu bildin mi?

⁷² Obanın Kubbesinin sırıkları.

⁷³ Keçe evin üst iskeletini kaldırmaya yarayan sırık, direk.

Munun eki manisi bar, bir balası bar.
(Inv. No.706/373)

Çilde, Orozo, Beş Ubak Namaz, Bir Cıl

1956 *Kırk kıyın toodak,*
Otuz orto toodok,
Beş bespeldek,
Cangız capayı toodak.
(Mukambayev, 2009: 230)

Adamdın Terisi, Orozo

1957 *Torko sarı tonum bar,*
Topçusu çok, çeçe albaym.
Otuz kapta danım bar,
Oozun açıp iče albaym.
(İbraimov, 1985: 231)

Moldo

1958 *Bir çöögün içterinde çayı bardır,*
Al çaydın kaynak turgan cağı bardır.
Altın miste piyala candarında,
Patnosto miste, cañgak, mayı bardır.
(İbraimov, 1985: 231)

1959 *Özü toybos,*
Çala nasaatın koybos.
(İbraimov, 1985: 231)

Azireyil

1960 *Kasap kişi mal soyot, kan çıgarbay.*
(İbraimov, 1985: 232)

1961 *Kancıgasın kan kılbay,*
Kaz böktörgön bar beken.
(İbraimov, 1985: 232)

1962 *Eki börü teñ kelet,*
Kan çıgarbay.
(Dor, 1982: 138)

Azireyil, Mugalim

1963 *Baatır cigit mal soyot, kan çıgarbay,*

Çeçen cigit mal tabat, bul çıgarbay.
(İbraimov, 1985: 232)

Bunu iki manası var, bir yavrusu var.

Kırklar, Beş Vakit Namaz, Bir Yıl

Kırk yiğit toy kuşu,
Dokuz orta toy kuşu,
Beş küçük toy kuşu,
Tek yabani toy kuşu.

İnsanın Derisi, Oruç

İpek sarı elbisem var,
Düğmesi yok, çözemedim,
Otuz kapta ekinim var,
Ağzımı açıp yiyemedim.

Molla

Bir çaydanlığın içinde çayı vardır,
O çayın kaynak durduğu yeri vardır,
Altın küçük piyale yanlarında,
Sofrada fıstığı, cevizi, yağı vardır.

Kendi doymaz,
Nasihat etmekten geri durmaz.

Azrail

Kasap hayvan boğazlar, kan çıkarmadan.

Terkisine kan akıtmadan,
Kaz bağlayan var mı ki?

İki kurt birden gelir,
Kan çıkarmadan.

Azrail, Muallim

Kahraman yiğit, hayvan boğazlar kan
çıkarmadan
Hatip yiğit mal bulur, para çıkarmadan.

Cebireyil, Azireyil

1964 *Bir padişha surayt, can çığarbayt,
Eki börü koy ceyt, kan çığarbayt.*
(İbraimov, 1985: 232)

1965 *Kolumda on cüzügüm bar al çığarbay,
Eki dooçu doo doolayt mal çığarbay,
Körkoo kaşkir koy ceydi kan çığarbay.*
(İbraimov, 1985: 232)

1966 *Eesi cöö kelet çañ çığarbay,
Eki körünböy kan çığarbay.*
(İbraimov, 1985: 232)

Cebireyil, Kara Cer, Kasam İçüü

1967 *Al emnedir kanatının sanı cok,
Al emnedir teminerge canı cok,
Al emnedir eki cüzdüü kanı cok.*
(İbraimov, 1985: 232)

Segiz İyman

1968 *Abal calgız, eköö egiz,
Köz körböyt, köküroktö nerse segiz.*
(İbraimov, 1985: 232)

1969 *Közdö cok, köküroktö nerse segiz.*
(İbraimov, 1985: 232)

Karıptardın Nuktası

1970 *Dünüyödö bar, adamda cok,
İnsanda bar, aalamda cok.*
(İbraimov, 1985: 232)

Kırk Çilten, Otuz Orozo, Beş Ubak Namaz

1971 *Kırk kızıl koroz,
Otuz balban took,
Beş mekiyan,
Çañ arasında kızıl togolok.*
(İbraimov, 1985: 233)

Orozo, Kırk Çilde, Namaz, Eki Ayt

1972 *Otuz oor toodak,
Kırk kızıl çil,
Beş mekiyan,*

Cebrail, Azrail

Bir padişah hüküm sürer, can çıkarmadan,
İki kurt koyun yer, kan çıkarmadan.

Elimde on yüzüğüm var,
İki davacı davaladır mal çıkarmadan,
Çakal kurt koyun yedi, kan çıkarmadan.

Sahibi yayan gelir toz çıkarmadan,
İki görünmez kan çıkarmadan.

Cebrail, Toprak, Yemin Etmek

O nedir kanadının sayısı yok,
O nedir
O nedir iki yüzlü kanı yok.

Sekiz İman

Önce tek, ikisi ikiz,
Göz görmez, göğüste nesne sekiz.

Gözde yok, göğüste şey sekiz.

Gariplerin ?

Dünyada var, adamda yok,
İnsanda var, âlemde yok.

Kırklar, Oruç, Beş Vakit Namaz

Kırk kızıl horoz,
Otuz pehlivan tavuk,
Beş mekiyan⁷⁴
Toz arasında kızıl yuvarlak.

40 Gün Çile, Namaz, İki Bayram

Otuz ağır toy kuşu,
Kırk kızıl keklük,
Beş tavuk,

⁷⁴ Tavuk soyundan olan kuşların dışısı.

*Eki moldo,
Bir selde.*
(İnv. No.706/373)

Zabur, Toorat, İncil, Kuran

1973 *Cannatta bardır tört tal
Biri alma, biri bal,
Biri kurma, biri şeker,
Bayımıñ cetse üçöön koyup biröön tap!*
(İbraimov, 1985: 233)

Şaytan

1974 *Çegirtkeni at kılıp,
Çerüügö mingen kim eken?
Kumurskanı koy kılıp,
Kumga caygan kim eken?
Kara suunu kaynatıp,
Kaymak algan kim eken?*
(İbraimov, 1985: 233)

Albarstı

1975 *Çıga elek çiydin tübünön,
Tuula elek koyon kaçtı.
Casala elek tokmok menen urup iysem,
Kazıla elek iyinge kire kaçtı*
(İbraimov, 1985: 233)

Can, 360 Tamır, Can Algıç, Söök

1976 *Cürömün bir altınduu kiyik bagıp,
Moynuma üç cüz altmış tumar tagıp.*
(İbraimov, 1985: 233)

1977 *Cürömün bir altınduu kiyik bagıp,
Moynuma üç cüz altmış tumar tagıp.
Eki uuru karaktap alam dedi,
Bekittim altmış eki kazık kagıp.*
(İnv. No.706/143)

Can, Azireyil, 360 Tamır, 484 Söök

1978 *Cüröt elem bir altınduu kiyik bagıp,
Kiyikti alamin dep eki uuru kas tököndö,
hırsız,
Bayladım üç cüz altmış arkan tagıp,
Tört cüz seksen dört kazık tagıp.*
(İnv. No.706/144)

İki hoca,
Bir sarık.

Zebur, Tevrat, İncil, Kuran

Cennette vardır dört dal,
Biri elma, biri bal,
Biri hurma, biri şeker,
Gücün yeterse üçünü koyup birini bil.

Şeytan

Çekirgeyi at yapıp,
Ordu yürüten kimmiş?
Karıncayı koyun yapıp,
Kuma yayan kim imiş?
Kara suyunu kaynatıp,
Kaymak alan kimmiş?

Albastı

Bitmemiş çiğın dibinden,
Doğmamış tavşan kaçtı.
Yapılmamış tokmak ile vursam,
Kazılmamış inine girip kaçtı.

Can, 360 Damar, Azrail, Ceset

Yürüyorum bir altın süslü geyiğe bakarak,
Boynuma üç yüz altmış muska takarak.

Yürüyorum bir altın süslü geyiğe bakarak,
Boynuma üç yüz altmış muska takarak.
İki hırsız çalıp alayım dedi,
Kapattım altmış iki kazık çakarak.

Can, Azrail, 360 Damar, 484 Kemik

Yürür idim bir altın süslü geyiğe bakarak,
Geyiği çalayım diye düşman olan iki

Bağladım üç yüz altmış urgan takarak
Dört yüz seksen dört kazık çakarak.

**Erteñ menen Turup Daarat Aluu,
Sakalın Siloo**

1979 *Saar turup sak bolgon al da madır,
İkpey tikpey bak bolgon al da madır.*
(İnv. No.706/372)

Beyiş

1980 *Köñüldö bar,
Köñüldö cok nerse segiz.*
(İnv. No.706/372)

Aptes Almak, Sakalını Sıvazlamak

Sabah kalkıp sağ olan o da (?)
Ekip dikmeden bağ olan o da (?).

Cennet

Gönülde var,
Gönülde olmayan şey sekiz.





6.EŞYALARLA İLGİLİ BİLMECELER

a. Ev ve Evde Kullanılan Eşyalarla İlgili Bilmeceleler

Aşkana

- 1981 *Çıtır çıtır,
Çiyden kotur,
Alma çeçek,
Kızıl monçok.*
(İbraimov, 1985: 190)

Dubal

- 1982 *“Thı” desem baspayt,
Soysom kanı çıkpayt.*
(İbraimov, 1985: 165)

Eşik

- 1984 *Narı şalp,
Beri şalp.*
(Dor, 1982: 168)
- 1985 *Arı şalp, beri şalp,
Kunan koydun kuyruğu şalp.*
(İnv. No.706/196)
- 1986 *Kunan koydun kuyruğu,
Arı şalp, beri şalp.*
(İnv. No.706/196)
- 1987 *Adam kirse açilat,
Sırtka çıksa cabilat.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 91)
- 1988 *Bir çal ölümün dep turat,
Anı eki balası sööp turat.*
(Mukambayev, 2009: 818)
- 1989 *Kunan koydun kuyruğu,
Narı-beri miñ kelet.*
(İbraimov, 1985: 187)
- 1990 *Narı şarp, beri şarp,
Arık koydun artı şarp.*
(Mukambayev, 2009: 1117)

Mutfak

- Çıtır çıtır,
Çiğden küçük,
Elma çiçek,
Kızıl boncuk.

Duvar

- İh desem, yürümez,
Kessem, kanı çıkmaz.

Kapı

- Ötesi şap,
Berisi şap.
- Ötesi şap, berisi şap,
Genç koyunun kuyruğu şap.
- Genç koyunun kuyruğu
Ötesi şap, berisi şap,
- İnsan girse açılır,
Dışarı çıksa kapanır.
- Bir ihtiyar ölüyorum der,
Onu iki çocuğu tutar.
- Genç koyunun kuyruğu,
Ötesi berisi bin gelir.
- Ötesi şap, berisi şap,
Arık koyunun adı şap.

1991 *Kunan koydun kuyruğu.*
Narı-beri miñ başat.
(Mukambayev, 2009: 560)

Eşiklin Çıncırı

1992 *Tündösü işteek,*
Kündüzü uhtaak.
(Mukambayev, 2009: 973)

Kulpu

1993 *Aylanayın beşenem,*
Beşenem saga işenem.
(İbraimov, 1985: 168)

1994 *Comok bir comok,*
Tolgon ay comok,
Akılduu kişi açkıday comok,
Akılsız kişi kaçkıday comok.
(İbraimov, 1985: 168)

1995 *Bir it bar ürböyt,*
Buttarı cok cürböyt,
Uruksatsız al itten,
Eesi da üygö kirbeyt.
(İbraimov, 1985: 168)

1996 *Bir it bar ürmöydü,*
Ayagı cerge tiymeydi.
Şol itten uluksatsız,
Adam üygö kirmeydi.
(İbraimov, 1985: 168)

1997 *Bir it bar ürböyt,*
Ayagı cok cürböyt.
Kömököyün salsa süylöyt,
Oşol itten uluksatsız,
Adam üygö kirbeyt.
(İbraimov, 1985: 168)

1998 *Tañ kalarlık bir it bar,*
Üy бага alat, ürö albayt,
Buttarı cok, cürö albayt,
Kursakka saysa söz kılat,
Tilin adam bile albayt.
(İbraimov, 1985: 168)

1999 *Tañ kalarlık bir it bar ürbögön,*
Ayagı cok cürbögön.
Kömököygö saysa söz kılat,
Tilin adam bilbegen.

Genç koyunun kuyruğu,
İleri geri bin basar.

Kapı Zinciri

Geceleyin çalışkan,
Gündüzleyin uykucu.

Kilit

Kurban olayım kaderim,
Sana güveniyorum.

Masal bir masal,
Dolu ey masal.
Akıllı kişinin açtığı gibi masal,
Akılsız kişinin kaçtığı gibi masal.

Bir it var havlamaz,
Ayakları yok yürümez,
Bu itten ruhsatsız,
Sahibi de eve giremez.

Bir it var havlamaz,
Ayağı yere değmez.
Bu itten ruhsatsız,
İnsan eve giremez.

Bir it var havlamaz,
Ayağı yok yürümez.
Gırtlığından konuşur,
Bu itten ruhsatsız
İnsan eve giremez.

Şaşılacak bir it var,
Eve bakar, havlamaz,
Ayakları yok yürüyemez
Karnına dokunulsa konuşur.
Dilini insan bilmez.

Şaşılacak bir it var, havlamayan,
Ayağı yok yürümez,
Gırtlığına basılrsa konuşur,
Dilini insan bilmez.

- Uruksatsız al üygö,
Bey coopsuz adam kirbegen.*
(İbraimov, 1985: 168)
- 2000 *Taňgazar bir it bar ürböyt,
Ulukaatsıs al itten adam üygö girbeyt.*
(Mukambayev, 2009: 1345)
- 2001 *Canı çok, ürböyt,
Kappayt, birok üygö kirgizbeyt.*
(İnv. No.706/206)
- 2002 *Adam çok üy kaytarat.*
(İnv. No.706/206)
- 2003 *Üy kaytarat ürböyt,
Ayagı çok cürböyt.*
(İbraimov, 1985: 168)
- 2004 *Kiçinekey küçügüm,
Bardık üydü kaytarat.*
(İnv. No.706/206)
- 2005 *Erteñ menen alañdayt,
Keçinde kelip salañdayt.*
(İbraimov, 1985: 169)
- 2006 *Sakçım bar satıp alğan,
Bolotton söögü caralğan.
Kiçine tilin bilbeseñ,
Col berbes catka adal can.*
(Uzun. 342)
- 2007 *Kara mışık,
Tübü teşik.*
(İnv. No.706/205)
- Kulpu, Açkıcı**
- 2008 *Atasının kulagın balası çukulayt.*
(İbraimov, 1985: 169)
- 2009 *İnisi akesinin köçügün çukuyt.*
(İbraimov, 1985: 169)
- 2010 *Enesi üydö kalat,
Balası ayıl kıdırat.*
(İbraimov, 1985: 169)
- Eşiktin Tutkası**
- 2011 *Kelgen da kol beret,
Ketken da kol beret.*
- İzinsiz o eve,
Alamayan insan giremez.
- Açayip bir it var havlamaz,
O itten izinsiz insan eve giremez.
- Canı yok, havlamaz,
Kapmaz, ama eve girmez.
- İnsansız evi bekler.
- Evi korur, havlamaz,
Ayağı yok, yürümez.
- Küçücük eniğim,
Bütün evi korur.
- Sabahleyin dört gözle bakınır,
Akşamleyin yorgunluktan sallanır.
- Bekçim var satın aldım,
Çelikten kemiği yaratılmış.
Azıcık dilini bilmezsen,
Bu hayvan yabancıya yol vermez.
- Kara kedi,
Dibi delik.
- Kilit, Anahtar**
- Babasının kulağını çocuğu kurcalar.
- Kardeşi ağabeyinin poposunu eşeler.
- Anası evde kalır,
Yavrusu köyü dolaşır.
- Kapının Kolu**
- Geldiğinde de el verir,
Giderken de el verir.

(İbraimov, 1985: 169)

2012 *Kirse da körüşöt,
Çıksa da körüşöt.*
(İbraimov, 1985: 169)

Girince de selamlaşır,
Çıkarken de selamlaşır.

2013 *Çıksañ da salam aytat,
Kirseñ da salam aytat.*
(İnv. No.706/203)

Çıksan da selam verir,
Girsene de selam verir.

Tereze

Pencere

2014 *Kirpiği çıgaç, közü kök,
Közünön şoola tögülöt.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 93)

Kirpiği ağaç, gözü gök,
Gözünden ışık dökülür.

2015 *Üydö turup, tıştı kördüm,
Onu kaday usta kılğan?
Ömrünü kıska kılğan.*
(İnv. No.706/199)

Evde durup, dışarıyı gördüm,
Onu hangi usta yapmış?
Ömrünü kıska kılmış.

Ekskovator

Asansör

2016 *Teñdeşsiz bul zamanda ağa balban,
Töö moyun, bolot dene, ördök taman.
Sugunat taş bolso da saman öndüü,
Oylonup tapkılaçı al kaday can?*

Eşi yok bu zamanda ağa pehlivan,
Deve boyun, çelik beden, ördek taban,
Taş da olsa yutuverir saman gibi,
Düşünüp bulun o nasıl mahlûk?

2017 *Çömüçü bar kolunda,
Adamı bar conunda.
Dalay işti bütüröt,
Ali denesi çoyunda.*
(İnv. No.706/205)

Kepçe var elinde,
İnsanı var sırtında.
Birçok işi bitirir,
Bütün vücudu demirde.

Koroo

Ağıl

2018 *Keçinde cuttu, sanatta cüz koy,
Erteñ menen kustu, sanatta cüz koy.*

Akşam yuttu, tastamam yüz koyun,
Sabah kustu tastamam yüz koyun.

Kuduk

Kuyu

2019 *Bar eken ay talaada bir calgız üy,
Sır nayza eşiginde tartadı küü.
Barında karaygandı cıynap alıp,
Alarga ümüt menen beredi sıy.*
(İbraimov, 1985: 171)

Varmış bozkırda bir yalnız ev,
Sırlı mızrak eşiginde nağme çaldı,
Hepsi karardı toplayıp,
Onlara ümit ile verirdi hediye.

Oro

Tahıl Ambarı (Sarpın)

2020 *Congon sayın coondoyt.*
(İbraimov, 1985: 171)

Her oyulan şişmanlar.

- 2021 *Consoñ coon,*
Kesseñ uzun.
(İbraimov, 1985: 171)
- 2022 *İçi tok, kölökösü cok.*
(İbraimov, 1985: 171)
- 2023 *Özü bar, sayası cok.*
(İbraimov, 1985: 171)
- 2024 *Şırdaktay cerge küin tiybeyt.*
(İbraimov, 1985: 171)
- 2025 *Küzündö sorgok,*
Körüngöndü cuta beret.
Cazında mart,
Cutkanın kayra beret.
(İbraimov, 1985: 171)
- 2026 *Özü tok, kölökösü cok.*
(İnv. No.706/136)
- 2027 *Küzündö sorgok,*
Körüngöndü cuta beret.
Cazında mart,
Cutkanın kayra beret.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 79)
- 2028 *Bir cıgacım bar,*
Cogon sayın cogon bolot.
(Tokombayeva, 1987: 210)
- 2029 *Conso cogon bolot.*
(İnv. No.706/158)
- Dandır**
- 2030 *Oozu kara Aşırmat,*
İçi kızıl kıyamet.
(İbraimov, 1985: 172)
- 2031 *Alamattan balamat,*
İçi kızıl kıyamet.
(İnv. No.706/376)
- 2032 *Oozu kara alaamat,*
İçi kızıl kıyamet.
Suulap kelip urdu ele,
Kıpkızıl bolup,
Çıgıp keldi salamat.
(İbraimov, 1985: 172)
- 2033 *İçi kızıl alamet,*
- Oyarsan kalın,
Kessen uzun.
- İçi tok, gölgesi yok.
- Kendi var, gölgesi yok.
- Keçe kadar yere gün ışığı değmez.
- Güz vakti obur,
Gördüğünü yutuverir.
Bahar vakti cömert,
Yuttuğunu geri verir.
- Kendi tok, gölgesi yok.
- Güzün obur,
Gördüğünde yutuverir.
Baharda cömert,
Yuttuğunu geri verir.
- Bir ağacım var,
Her yonttuğumda kaybolur.
- Yontulsa yok olur.
- Tandır**
- Ağzı kara Aşırmat,
İçi kızıl kıyamet.
- Kargaşadan felaket,
İçi kızıl kıyamet.
- Ağzı kara alamet,
İçi kızıl kıyamet.
Sulayarak vurmuş idi,
Kıpkızıl olup
Çıkıp geldi sağ selamet.
- İçi kızıl alamet,

*Tışı kara kıyamet.
Anı abtap cımdap urgandin,
Atasına irakmat.
(İbraimov, 1985: 172)*

2034 *İlebi kara, içi kızıl,
Öldöp çapsa, kurgak çıgat.
(İbraimov, 1985: 172)*

2035 *Oozu kara, içi kızıl kıyamet,
Ya Alla dep urdum ele çıktım salamat.
(İnv. No.706/376)*

2036 *İçi kızıl bay bay,
Oozu kara bay bay.
(İnv. No.706/36)*

Kazık

2037 *Butun uçtap,
Başka muştap,
Tokmok menen koygon eken,
Butu cerge citti bekem.
Cıyıp ala albaym.
(İbraimov, 1985: 172)*

Boz Üy

2038 *Aalamda bir acıdaar bilesiñbi?
Canı çok kıymılđoogo denesinde.
İçinde sööktörü bakça-bakça,
Carkıldap calgız közü töböşündö.
(İbraimov, 1985: 180)*

2039 *Düynödö bir acıdaar bar körösüñbü?
Carkırayt calgız közü töböşündö.
Kabırğa başka, söögü tolup catat,
Cilik çok, butsuz turat kabırgasın cerge matap.
(İbraimov, 1985: 180)*

2040 *Düynödö bir alp bar körösüñbü?
Carkırayt calgız közü töböşündö.
Müçösü başka-başka tolup catat,
Kabagı kündüz açık tündö cabık.
(İbraimov, 1985: 180)*

2041 *Düynödö bir acıdaar körösüñbü?
Carkırap calgız közü çekesinde,
Söök çok bul canıbardın denesinde.
Kabagı kündüz açık tündö cabık.
Tartadı cakındasañ oozun açıp,
Coloboy cakındabay çarası çok,*

Dışı kara kıyamet.
Onu çeviklikle vuranın
Atasına rahmet.

Havası kara, içi kızıl,
Ölürse kuraklık olur.

Ağzı kara, içi kızıl kıyamet,
Ya Allah diye vurduğum çıktım selamete.

İçi kızıl vay vay,
Ağzı kara vay vay.

Kazık

Ayağını sivrilterek,
Başını yumruklayarak,
Tokmakla koymuş.
Ayağı yerde iyice kayboldu,
Toplayıp alamam.

Boz Üy (Kırgız Çadırı)

Âlemde bir ejderha var biliyor musun?
Canı yok kıymıldamaya vücudunda.
İçinde kemikleri parça parça,
Parıldar tek gözü tepesinde.

Dünyada bir ejderha var gördün mü?
Parıldar tek gözü tepesinde.
Kaburgası başka türlü, kemiği çoktur,
İliği yok, ayaksız durur kaburgasını
yere kıvrırıp.

Dünyada bir bahadır var gördün mü?
Parıldar tek gözü tepesinde.
Uzuvları başka başka olup yaşar,
Gözü gündüz açık, gece kapalı.

Dünyada bir ejderha var, gördün mü?
Parıldar tek gözü alında.
Kemik yok bu canavarın vücudunda,
Gözü gündüz açık, gece kapalı.
Yakındaysan yerdin ağzını açarak,
Yaklaşma, yakın durma çaresi yok,

- Adamzaat kutula albas andan kaçıp!*
(İbraimov, 1985: 180)
- 2042 *Capanda bir acidaar bar körösüñbü?
Canı çok denesinde süylöstünbü?
İçinde sööktörü bakça bakça,
Calgız közü, körgöndö işenesiñbi?*
(İnv. No.706/185)
- 2043 *Adamdı cutup iyse, kördüm debeyt,
Terisin sıyrıp alsa, kanı çıkpayt,
Sööktörü başka başka.*
(İbraimov, 1985: 180)
- 2044 *Adamdı cutup iyse kördüm debeyt,
Terisin sıyrıp alsa eç bir sezbeyt.
Sööktörü şığırıp barça-barça,
Bölünöt bölök-bölök acıratsa.*
(İbraimov, 1985: 181)
- 2045 *Adamdı katıp alıp, kördüm debeyt,
Terisin sıyrırsañ da diñ debeyt.
Sööktörü şığırıp barça barça,
Bölünöt bölök bölök acıratsa.*
(İnv. No.706/185)
- 2046 *Kabırgası balış balış coktur canı,
Tirüü adamdı cutkanın kördük anın.*
(İbraimov, 1985: 181)
- 2047 *Kabırgası balış balış,
Tirik adamdı cutkanını kördüm anış anış.
dişsiz.*
(Dor, 1982: 177)
- 2048 *Atası balasın kötöröt,
Balası kalpağın kötöröt.*
(İbraimov, 1985: 181)
- 2049 *Bir kız bar coolukçan,
İçinde baldarı bar ot cakkan.
Kündüzü sıyrıp açılrat,
Tünküsün kayra salınat.*
(İbraimov, 1985: 181)
- 2050 *Cer menen tüptögön,
Kiyiz menen kaptagan.*
(İbraimov, 1985: 181)
- 2051 *Cerge bekem tüştödüm,
Kiyiz menen kaptadım.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 85)
- İnsanoğlu kurtulamaz ondan kaçarak.
- Yabanda bir ejderha var gördünüz mü?
Canı yok vücudunda söylediniz mi?
İçinde kemikleri parça parça,
Tek gözü, gördüğünüzde inandınız mı?
- İnsanı yutsa, gördüm demez,
Derisini sıyrıp alsa, kanı çıkmaz,
Kemikleri parça parça.
- İnsanı yutsa, gördüm demez,
Derisini sıyrırsa hiçbir şey hissetmez.
Kemikleri şıkırdar parça parça,
Bölünür bölük bölük dağılırsa.
- İnsanı saklar, gördüm demez,
Derisini sıyrırsa da bir şey demez,
Kemikleri şakırdar parça parça,
Bölünür bölük bölük dağılırsa.
- Kabırgası dilim dilim yoktur canı,
Diri insanı yuttuğunu gördük onun.
- Kabırgası yastık yastık,
Diri insanı yuttuğunu gördüm dişsiz
- Babası çocuğunu kaldırır,
Çocuğu kalpağını kaldırır.
- Örtülü bir kız var,
İçinde ateş yakmış çocukları var.
Gündüzleyin sıyrıp açılır,
Geceleyin tekrar örtülür.
- Yer ile kurulmuş,
Keçe ile kaplanmış.
- Yere sağlam indirdim,
Keçe ile kapladım.

- 2052 *Cer menen tuktödüm,
Kiyiz menen kaptadım.*
(Tokombayeva, 1987: 212)
- 2053 *Kiyiz kaptu,
Cer tüptü.*
(Dor, 1982: 177)
- 2054 *Muun-muun,
Muunu uzun,
Muununan da kolu uzun.
Caminganı ala kiyik terisi,
Tagınganı altı koçkor müyüzü.*
(İbraimov, 1985: 181)
- 2055 *Bun bun bunçak,
Tögörögü tüyünçök,
Segiz kızdın enesi,
Selkildegen kelinçek.*
(İnv. No.706/185)
- 2056 *Öyüzgü eldin cılkısı,
Margan ıldıy kuyuktu.
Büyüzgü eldin cılkısı,
Samarkan ıldıy kuyuktu.
Tülkü tumak boz uul,
Ayday albay buyuktu.*
(İbraimov, 1985: 181)
- 2057 *Söngöktörü tilim tilim,
Soyso kanı çıkpıyat,
Adamdı tirik cutat.*
(İbraimov, 1985: 182)
- 2058 *Sööktörü bakça-bakça,
Carkıldayt calgız közü töböşündö.*
(İbraimov, 1985: 182)
- 2059 *Tokson koydun terisi,
Ton çıkpagan bula baş,
Seksan koydun terisi,
Ceñ çıkpagan bula baş.*
(İbraimov, 1985: 182)
- 2060 *Ular-ular uluu kuş,
Ulup silkip oturat.
Kanatına kar caasa,
Kagıp silkip oturat.*
(İbraimov, 1985: 182)
- 2061 *Çın kuşum, çından kuşum,
Çın döböğö kongon kuşum.*
(İnv. No.706/185)
- Yer ile diktım.
Keçe ile kapladım.
- Kapalı bir keçe,
Dipli yer.
- Boğum boğum,
Boğumu uzun,
Boynundan da eli uzun.
Elbisesi ala geyik derisi,
Taktığı altı koç boynuzu.
- Boğum boğum boğumcuk,
Etrafı bohçacık.
Sekiz kızın anası,
Sallanan gelincik.
- Öte yandaki halkın yılıksı,
Margan'a doğru kayboldu.
Beri yandaki halkın yılıksı,
Semarkant'a doğru kayboldu.
Tilki kalpaklı genç oğul,
Süremez bu nesneyi.
- Kemikleri dilim dilim,
Kesilse kanı çıkmaz,
İnsanı diri yutar.
- Kemikleri parça parça,
Parıldar tek gözü tepesinde.
- Doksan koyun derisi,
Elbise yetmeyen tüylü baş.
Seksan koyunun derisi,
Yen yetmeyen tüylü baş.
- Sülün sülün ulu kuş,
Silkinip oturur.
Kanatına kar yağsa,
Bağırıp çağırıp oturur.
- Ulu kuşum, ulu kuşum,
Dik tepeye konan kuşum.

2062 *Kundus kundus, mindan arı mundus,
Altı koçkor müyüzü, aba kiyik terisi.*
(İnv. No.706/185)

Kunduz kunduz bundan başka munduz,
Altı koç boynuzu, aba geyik derisi.

2063 *Çını, çını, çını kız,
Çındap töö mindi kız.
Bet cabuunu camınıp,
Tamaşaga çıktı kız.*
(İbraimov, 1985: 182)

Çını çını çını kız,
Çınlayıp deveye bindi kız.
Peçesini örtünerek
Gezmeye çıktı kız.

2064 *Çini çini çini kız,
Çıbar atka mindi kız,
Kökmörüçü kelgende,
Kötörölüp çıktı kız.*
(Mukambayev, 2009: 1294)

Çini çini çini kız,
Alaca ata bindi kız.
Oğlakçı geldiğinde
Kaldırılıp çıktı kız.

2065 *Kabağı kündö açık, tündö cabık,
Tartıp turat cakındaşañ oozun açıp,
Coloboy koy oturgan çaması çok,
Adamzat kutula albas andan kaçıp.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 86)

Gözleri gündüz açık, gece kapalı,
Kapıverir yakınındaysan ağzını açarak
Yaklaşma çaresi yok,
İnsanoğlu kurtulamaz ondan kaçarak.

2066 *Köçköndö boos,
Kongondo koos.*
(Mukambayev, 2009: 245)

Göçtüğünde gebe,
Kondduğunda kısır.

2067 *Toptomolok bir gana,
İçine kirseñ bir kalaa.*
(Uzun, 2006: 338)

Bir tostoparлак,
İçine girsen bir şehir.

2068 *Adık baştuu,
Şer köküröktüü,
Parbas kanattu.*
(İnv. No.706/184)

Küçük başlı,
Güçlü göğüslü,
Yassı kanatlı.

2069 *Kirse kördüm debeyt,
Soyso öldüm debeyt.*
(İnv. No.706/185)

Girse gördüm demez,
Kesse öldüm demez.

Çatır

Çadır

2070 *Çoñdu, çoñdu, çoñdu kuş,
Çoñ döböğö konu kuş,
Kanattarı kaykı kuş,
Murdu caman caykı kuş.*
(İbraimov, 1985: 165)

Ulu, ulu, ulu kuş,
Ulu tepeye konu kuş.
Kanatları sarkık kuş,
Burnu yaman güçsüz kuş.

2071 *Çoñdu-çoñdu, çoñdu kuş,
Çoñ çokuga konu kuş,
Kanattarın kerdı kuş,
Kanga salam berdi kuş.*
(İbraimov, 1985: 165)

Ulu, ulu, ulu kuş,
Zirveye konu kuş.
Kanatlarını gerdi kuş,
Hana selam verdi kuş.

2072 *Çoñdu-çoñdu, çoñdu kuş,
Çoñ çokuga konu kuş,
Kanattarın cazdı kuş,
Kazday bolup turdu kuş.*
(İbraimov, 1985: 166)

Boz Üy Tigüü, Tündük Kötörüü

2073 *Çıktım çınar başına,
Tüştüm ceñe kaşına,
Ceñem çeçek, men çeçek,
Ceñem bergen koş bıçak,
Koş bıçaktı koyundap
Boto közdü moyundap.*
(İbraimov, 1985: 182)

Boz Üydün Boosu

2074 *Asmandan taraşa tüştü,
Ak üygö caraşa tüştü.*
(Mukambayev, 2009: 864)

Boz Üy, Uuktarı

2075 *Bay cıgılıp ölöm deyt,
Kırk cigiti cölöym deyt.*
(İnv. No.706/191)

Kerege

2076 *Ay kuçak, ay kuçak,
Cıyıp kelse bir kuçak.*
(İbraimov, 1985: 182)

2077 *Cıysa bir kulaç,
Caysa kırk kulaç.*
(İnv. No.706/192)

2078 *Kırk çakçıgay,
Cer çukçugay.*
(Mukambayev, 2009: 1081)

2079 *Kırk çakçıgay,
Bir cerde cuhcugay.*
(Dor, 1982: 176)

2080 *Biz yam, biz yam biz edek,
Biz yam baydın kızı edek.*

Ulu, ulu, ulu kuş,
Zirveye konu kuş.
Kanatlarını açtı kuş,
Kaz gibi olup durdu kuş.

Çadır Dikmek, Tünlük Kaldırmak

Çıktım çınar başına,
Düştüm yengemin yanına.
Yengem çiçek, ben çiçek,
Yengemin verdiği çift bıçak,
Çift bıçağı kucaklayarak,
Ceylan gözü alarak.

Çadırın İpleri

Gökyüzünden odun düştü,
Ak eve yaraşıp düştü.

Çadır, Uuk⁷⁵

Bey yığılıp ölüyorum der,
Kırk yiğidi tutayım der.

Kerege⁷⁶

Ay kucak, ay kucak,
Toplayıp gelse bir kucak.

Toplansa bir kulaç,
Yayılsa kırk kulaç.

Kırk kuyruksallayan,
Yeri kazan.

Kırk kuyruksallayan,
Bir yerde kazan.

Biz yam, biz yam biz idik,
Biz yam beyin kızı idik,

⁷⁵ Çadırın keregesiyle tavan kısmının birleştiği kısım.

⁷⁶ Çadırın duvarını oluşturan ağaç kafes.

*Bizdi buzgan buzulsun,
Kalempirdey tizilsin.*
(İbraimov, 1985: 182)

Bizi bozan bozulsun,
Biber gibi dizilsin.

2081 *Eki ecekem boyu teñ.*
(İbraimov, 1985: 182)

İki ablamın boyu denk.

2082 *Cogorku ayıldın cılıksı kayçı kulak,
Tömönkü ayıldın cılıksı topçu kulak.*
(İbraimov, 1985: 183)

Yukarıdaki köyün yilkısı dik kulak,
Aşağıdaki köyün yilkısı düğme kulak.

2083 *O toonun ayagi kayçı kulak,
O toonun bıyagi topçu kulak.*
(İbraimov, 1985: 183)

O dağın öte yanı dik kulak,
O dağın beri yanı düğme kulak.

2084 *Öyüz-büyüz topçu kulak,
Öyüz-büyüz kayçı kulak.*
(İbraimov, 1985: 183)

Ötesi berisi düğme kulak,
Ötesi berisi dik kulak.

2085 *Topçu kulak torala,
Kayçı kulak karala.*
(İbraimov, 1985: 183)

Düğme kulak, boz benekli,
Çapraz kulak, kara benekli.

2086 *Öyüzgünün cılıksı,
Topçu kulak torala.
Büyüzgünün cılıksı
Kayçı kulak karala.*
(İbraimov, 1985: 183)

Öte yanın yilkısı,
Düğme kulak boz benekli.
Beri yanın yilkısı,
Çapraz kulak kara benekli.

2087 *Arkañda atanın közü tostoyot.*
(Dor, 1982: 176)

Halattaki devenin gözü kabarıır.

2088 *Arkañda atanın közü çakçayat.*
(Dor, 1982: 176)

Halattaki devenin gözü kabarıır.

2089 *Arkañda atanın közü cıtırayt.*
(Dor, 1982: 176)

Halattaki devenin gözü parıldar.

Keregenin Ayagi

Kereginin Ayağı

2090 *Cetimiş kempir cer tişteyt.*
(İbraimov, 1985: 183)

Yetmiş kocakarı yeri dişler.

2091 *Kırk çakçagay,
Kırka cerdi çukçugay.*
(İbraimov, 1985: 183)

Kırk kuyruksallayan,
Kırk yeri kazan.

Keregenin Başı, Ayagi

Keregenin Başı, Ayağı

2092 *Tokson kempir ton tişteyt,
Cetimiş kempir cer tişteyt.*
(İbraimov, 1985: 183)

Doksan kocakarı elbise dişler.
Yetmiş kocakarı yeri dişler.

2093 *Arı öyüzdün cılıksı kayçı kulak,*

Öte tarafın yilkısı dik kulak,

Beri öyüzdün cılıksı kamçı kulak.
(Inv. No.706/190)

2094 *Tömönkü eldin cılıksı kayçı kulak,*
Cogorku eldin cılıksı ayçı kulak.
(Inv. No.706/190)

Keregenin Közü

2095 *Arkamda atamdın közü tostoyot.*
(İbraimov, 1985: 183)

2096 *Arkamda atamdın közü çeçeyet.*
(Mukambayev, 2009: 1051)

Keregenin Köğü

2097 *Keregege kene cabıldı.*
(İbraimov, 1985: 183)

Kerege, Keregenin Topçusu

2098 *Ol öyüzdün cılıgını,*
Cılıgın emey emne?
Cezdekemdin kiygeni,
Külgün emey emne?
Külgününün büçüsü,
Kümüş emey emne?
(İbraimov, 1985: 183)

2099 *Arkı ayıldın cılıksı kayçı kulak,*
Berki ayıldın cılıksı topçu kulak.
Caşoogo cakşınakay keregi bar,
Casalğan üy içine koldon kurap.
(Inv. No.706/191)

2100 *Bıyağı da kayçı kulak,*
Ayağı da kayçı kulak,
Ortosunda topçu kulak.
(Inv. No.706/191)

Keregenin Başı

2101 *Öyüzgü eldin cılıksı,*
Tebişkende kağışat.
Bul öyüzgü eldin cılıksı,
Kılkuyrugun salışat.
(İbraimov, 1985: 184)

2102 *Üyü tolgon taz bala.*
(Inv. No.706/190)

Beri tarafın yılıksı yassı kulak.

Aşağıdaki halkın yılıksı dik kulak,
Yukarıdaki halkın yılıksı yuvarlak kulak.

Keregenin Gözü

Arkamda babamın gözü gözükür.

Arkamda babamın gözü fırladı.

Keregenin Kökü

Keregeye kene yapıştı.

Kerege, Keregenin Düğmesi

O tarafın ılıgını,
İlgın değilse nedir?
Eniştemin giysisi,
Gömlek değilse nedir?
Gömleğinin ilikleri,
Gümüş değilse nedir?

Öte köyün yılıksı dik kulak,
Beri köyün yılıksı düğme kulak.
Hayata çok hoş gereği var,
Yapılmış ev içine asker toplayarak.

Öte yanı da dik kulak,
Beri yanı da dik kulak,
Ortasında düğme kulak.

Keregenin Başı

Öte taraftaki halkın yılıksı,
Tepiştiginde kavga ederler.
Beri taraftaki halkın yılıksı,
Kıl kuyruklarıyla dövüşürler.

Eve dolmuş genç çocuk.

Kerege, Uuk

- 2103 *Altımış kempir ay karayt,
Cetimiş kempir cer karayt.*
(İbraimov, 1985: 184)
- 2104 *Altımış kökşün aydı karayt.
Cetimiş kökşün cerdi karayt.*
(İbraimov, 1985: 184)
- 2105 *Cetimiş kabırgası cer tireyt,
Altımış kabırgası ay tireyt.*
(İbraimov, 1985: 184)
- 2106 *Biröodö kırk uul bar,
Kırkının kırk ayağı bar.*
(İnv. No.706/192)
- 2107 *Kırk cerden buulgan,
Kedeyler üçün tuulgan.*
(İnv. No.706/192)
- 2108 *Ana ne deyt,
Ana bet, tigi bet, tigi öyüz,
Ana bettin cılıksı Kayçı kulak,
Mana bettin cılıksı topçu kulak.*
(Mukambayev, 2009: 112)
- 2109 *Kırk çakçagay,
Cer çukçuguy.*
(Tokombayeva, 1987: 212)
- 2110 *Ol öyüzdö topçu kulak,
Bul öyüzdö kayçı kulak.*
(İnv. No.706/193)

Kerege, Uuk, Tündük

- 2111 *Otuz omurtka,
Kırk kabırğa,
Bir ooz omurtka.*
(İbraimov, 1985: 184)

Keregenin, Kilemdin Köçötü

- 2112 *Kandın kızı kaptalday köçtü,
Bektin kızı belestey köçtü.*
(İbraimov, 1985: 184)

Kerege-Uuktun Ulanışı

- 2113 *Çükçügüy kişi bükçügüy eerge minet.*

Kerege, Uuk

- Altımış kocakarı aya bakar.
Yetmiş kocakarı yere bakar.
- Altımış ihtiyar aya bakar.
Yetmiş ihtiyar yere bakar.
- Yetmiş kaburgası yeri tutar,
Altımış kaburgası ayı tutar.
- Birinin kırk oğlu var,
Kırkının kırk ayağı var.
- Kırk yerden bağlanmış,
Fakirler için doğmuş.
- Öteki ne der,
Öte yan, beri, yan, diğer taraf,
Öte yanın yilkısı dik kulak,
Beri yanın yilkısı düğme kulak.

- Kırk kuyruksallayan,
Yer kazan.

- O tarafta düğme kulak,
Bu tarafta dik kulak.

Kerege, Uuk, Tünlük

- Otuz omurga,
Kırk kaburga,
Bir kapılı omurga.

Keregenin, Kilimin Nakışı

- Hanın kızı dağ yamacına göçtü,
Beyin kızı dağ sırtına göçtü.

Kerege ve Sırıkların Bağlanması

- Küçücük kişi, kambur eyere biner.

(İbraimov, 1985: 184)

Tuurduk, Kerege, Çiy

- 2114 *Arı too, beri too,
Ortosunda sarı too.*
(Uzun, 2006: 342)

Uuk

- 2115 *Cindi, cindi, cindi kız,
İñirçakka mindi kız.*
(İbraimov, 1985: 184)

- 2116 *Kara beem kalt etet,
Kabırgası cilt etet.*
(İbraimov, 1985: 184)

Üzük, Uuk

- 2117 *Kara beem kardañ etet,
Kabırgası dardañ etet.*
(İbraimov, 1985: 184)

Üzük, Üzüktün Booloru

- 2118 *Eki kalbur, on eki salbur.*
(Mukambayev, 2009: 778)

Çamçarak

- 2119 *Gırkırak talga kırk ok tiydi.*
(Mukambayev, 2009: 1002)

Uuk, Kerege

- 2120 *Kırkı çakçıgay,
Cer cukçugay.*
(İnv. No.706/190)

Tündük⁷⁸

- 2121 *Anda sanda işten tüşüp kalat,
Aga dele bölböy kayra ornoşup alat.
Cetimiş cigit cölöp,
Seksan cigit tayayt.*
(İbraimov, 1985: 185)

- 2122 *Kırkırak calga
Kırık ok tiydi.*

Turduk⁷⁷, Kerege, Çiy

Ötesi dağ, berisi dağ,
Ortasında sarı dağ.

Uuk

Cindi cindi cindi kız,
Öküz eyerine bindi kız.

Kara kısrağım kımıldar,
Kaburgası parıldar.

Çadır Keçesi, Uuk

Kara kısrağım kambur durur,
Kaburgası hantal durur.

Çadır Keçesi, Keçenin Bağları

İki kalbur, on iki sarkık.

Çadırın İskeletindeki Sırıklar

Hışırtilı dala kırk ok değdi.

Sırık, Kerege

Kırk kuyruksallayan,
Yeri kazar.

Tünlük

Arada sırada çalışmadan kalır,
O yine de dağılmadan tekrar yerini alır.
Yetmiş yiğit yaslanır,
Seksan yiğit dayanır.

Gıcırtilı yele
Kırk ok değdi.

⁷⁷ Çadırdaki keregeyi örten keçe.

⁷⁸ Tündük: Keçeden yapılan çadır evin tepesinde hava ve ışık için bırakılan yuvarlak delik.

(İnv. No.706/183)

2123 *Gırkırak calga,
Kırık ok tiyiptir.
Tokumdo cerige,
Kün tiybeyt.*
(Dor, 1982: 147)

Gıcirtılı yele
Kırık ok değer,
Toprak yere
Güneş değmez.

Tündük Cabuu**Tünlük Örtüsü**

2124 *Üy artında kara buuram kaltırayt.*
(İnv. No.706/194)

Evin arkasında kara buğram kımıldar.

2125 *Zaar ketet tık tık,
Keç kelet tık tık.
Zaar ketet ilegilek,
Keç kelet ilegilek.*
(İbraimov, 1985: 187)

Seherde gider tık tık,
Akşam gelir tık tık.
Seherde gider süzülerek,
Akşam gelir süzülerek.

2126 *Saar keter legleg,
Keç keler legleg.*
(Dor, 1982: 148)

Seherde gider lek lek,
Akşam gelir lek lek.

2127 *Erteñ menen ketet lek lek,
Keçinde kelet lek lek.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 88)

Sabah gider lek lek,
Akşam gelir lek lek.

2128 *Erte menen ketet ilek ilek,
Keçindesi kelet iledep.*
(Uzun, 2006: 338)

Sabahleyin gider süzülerek,
Akşamleyin gelir süzülerek.

Tündük, Uuk**Tünlük, Çadır Sırıkları**

2129 *Kırkırak abışkaga kırık ok tiydi.*
(İbraimov, 1985: 185)

Hırıldayan ihtiyara kırık ok değdi.

2130 *Kırkırak abışka ölöm deyt,
Kırık azası kırık cagınan cölöym deyt.*
(İbraimov, 1985: 185)

Hırıldayan ihtiyar ölüyorum der,
Kırık oğlu kırık yanından tutayım der.

2131 *Kırkırak abışka ölömün deyt.
Kırık uulu kırık cagınan cölöymün deyt.*
(İbraimov, 1985: 185)

Hırıldayan ihtiyar ölüyorum der,
Kırık oğlu kırık yanından tutuyorum der.

2132 *Ölböy akem ölöm deyt,
Kırık balası kırık cagınan cölöym deyt.*
(İnv. No.706/193)

Ölmez amcam ölüyorum der,
Kırık çocuğu kırık yanından tutayım der.

2133 *Bir sart ölöm deyt,
Miñ sart cölöyüm deyt.*
(İnv. No.706/189)

Bir sart ölüyorum der,
Bin sart tutayım der.

Tündük, Uuk, Bosogo-Tayak

- 2134 *Kırkırak akem ölöm deyt,
Kırk uulu kırk cagınan cölöym deyt,
Eleman akem ölöm deyt,
Eki uulu eki cagınan cölöym deyt.*
(İbraimov, 1985: 185)

Uuktun Boosu

- 2135 *Miñ koyumdun kulağı şalpañ kulak.*
(İbraimov, 1985: 185)

Tutuu, Booçu (Delvir)

- 2136 *Avat aşıp keldi,
Noygut basıp keldi.*
(İbraimov, 1985: 185)
- 2137 *Ay töbödö tört cılan catat.*
(İbraimov, 1985: 185)
- 2138 *Üy üstündö kırk cılan.*
(İbraimov, 1985: 186)

**Üzüktün, Tündük Cabuunun,
Eşıktin Booloru**

- 2139 *Abay altoo,
Botoy törtöö,
Tüböy calgız.*
(İbraimov, 1985: 186)
- 2140 *Abay uulu altoo,
Tüböy uulu törtöö,
Coboy uulu calgız.*
(İbraimov, 1985: 186)

Üzük, Tündük Cabuu Booloru, Eşik

- 2141 *Abaydın altı uulu,
Töböydün tört uulu,
Kunan koydun kuyruğu,
Arı şalp da, beri şalp.*
(İbraimov, 1985: 186)

Üzük, Tündük Cabuu Booloru

- 2142 *Abayımda altoo,
Töbömdö törtöö.*
(İbraimov, 1985: 186)

Tünlük, Sırık, Söve-Dayak

- Hırıldayan ihtiyar ölüyorum der,
Kırk oğlu kırk yanından tutayım der,
Eleman amcam ölüyorum der,
İki oğlu iki yanından tutayım der.

Sırıgın Bağları

- Bin koyunun kulağı sarkık kulak.

Boz Üyün Üzüğü

- Avat aşıp geldi,
Noygut basıp geldi.
- Ey tepede dört yılan yatar.
- Evin üstünde kırk yılan.

**Üzüğün, Tündüğüm ve Eşiğin
İpleri**

- Abay altı,
Botoy dördü,
Tüböy tek.
- Abay oğlu altı,
Tüböy oğlu dördü,
Cabay oğlu tek.

Üzük ve Tündüğün İpleri, Kapı

- Abayın altı oğlu,
Töböy'ün dört oğlu,
Kunan koyunun kuyruğu,
Ötesi de şap, berisi de şap.

Üzük, Tünlük Bağları

- Abayımda dördü,
Töbömde dördü.

2143 *Abaydıkı altoo,*
Töböydükü törtöö.
(İbraimov, 1985: 186)

Abaydaki altı,
Töböydükü dördü.

2144 *Atay altoo, totoy cetöö.*
(İbraimov, 1985: 186)

Atay altı, totoy yedi.

2145 *Atay altoo, totoy törtöö.*
(İbraimov, 1985: 186)

Atay altı, totoy dördü.

Üydün Booruları

Evin (Çadırın) Bağları

2146 *Üy üstündö kırk cılan.*
(İnv. No.706/195)

Ev üstünde kırk yılan.

2147 *Tabılgı tartar,*
Too bekiter.
(İnv. No.706/195)

Ağaç çeker,
Dağ sağlamaştır.

2148 *Tabılgı tartar,*
Cöö bekiter.
(İnv. No.706/195)

Ağaç çeker,
Fakir sağlamaştır.

2149 *Özü uzun,*
Beti gotur kişi.
(İnv. No.706/196)

Kendi uzun,
Yüzü uyuz kişi.

Kırçoo

Kırçoo⁷⁹

2150 *Ak küçügüm,*
Aylana çurkayt.
(İbraimov, 1985: 186)

Ak eniğim,
Dolanıp koşar.

2151 *Ala küçügüm,*
Üy aylana kaçat.
(İnv. No.706/189)

Ala eniğim,
Evi dolanıp kaçar.

2152 *Üy tegerengen ala küçük.*
(İnv. No.706/189)

Evi dolaşan ala enik.

2153 *Üydü aylana cügürgön ala küçük.*
(Uzun, 2006: 338)

Evi dolanıp koşan ala enik.

2154 *Üydü aylana çurkagan ala küçük.*
(İnv. No.706/189)

Evi dolanıp koşan ala enik.

2155 *Üydü aylana çurkagan kiçinekey kelinçek.*
(İnv. No.706/189)

Evi dolanıp koşan küçük gelincik.

2156 *Üydü aylana, ala mışık, çurkaçı.*
(İnv. No.706/189)

Evi dolanan ala kedi, koşucu.

⁷⁹ Çadırı dıştan sardıkları ip.

2157 *Bir küçüğüm bar,
İrib irib çıgat.*
(İnv. No.706/189)

Bir eniğim var,
Eğri büğrü yürür.

2158 *Kiçine gana kuu küçük,
Üydü aylana cügüröt.*
(İbraimov, 1985: 186)

Küçücük kurnaz eniğim,
Evi dolaşır koşar.

2159 *Kiçine gana kuu küçük,
Üydü aylana ürüp çıgat.*
(İbraimov, 1985: 187)

Küçücük kurnaz eniğim,
Evi dolaşır havlar.

2160 *Ak küçüğüm üydü aylanıp borbor çıçat.*

Ak eniğim evi dolaşır pıt pıt sıçar.

2161 *Kel eçkim,
Kıya col baştyayt.*
(İnv. No.706/189)

Kel keçim,
Tepeye gider.

2162 *Eki kolu içinde,
Bütön boyu tışında.*
(İbraimov, 1985: 187)

İki eli içinde,
Bütün vücudu dışarıda.

2163 *Eki kolu içkeri,
Kalgan boyu tışkarı.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 88)

İki eli içerde,
Kalan boyu dışarıda.

2164 *Eki uçu içkeri,
Başka cagı tışkarı.*
(İnv. No.706/189)

İki ucu içerde,
Başka yeri dışarıda.

Tizgiç

Sırıkların Üstündeki Şerit

2165 *Çaldım,çaldım bilekke,
Çalıp aldım bilekke.
Kozu koçkor müyüzün,
Koşup aldım bilekke.*
(İbraimov, 1985: 187)

Vurdum vurdum bileğe,
Vurup aldım bileğe.
Kuzu koç boynuzunu
Birleştirep aldım bileğe.

Boz Üydün Eşiğinin Çıkçırı

Çadır Kapsının Örtüsü

2166 *Kündüz ıldıy karayt,
Tündösü cogoru karayt.*
(İbraimov, 1985: 187)

Gündüz aşağıya bakar
Gece yukarıya bakar.

Boz Üydün Eşiğinin Köğü

Çadır Kapısının İpleri

2167 *Sekireñ öödö seksen irik izi ketti.*
(İbraimov, 1985: 187)

Seken evde seksen koç izi gitti.

Bosogo Tayak

Keçe Evin Sövesi

2168 *Bir sart ölömün deyt,*

Bir sart ölüyorum der,

Eki sart cölöyün deyt.
(İbraimov, 1985: 188)

İki sart yardım edeyim der.

2169 *Bir üydö tört adam çaşayt,*
Eköölölüm deyt,
Eköölöb dep tirep turat.
(İbraimov, 1985: 188)

Bir evde dört adam yaşar,
İkisi ölüyorum der,
İkisi ölme diye tutar.

2170 *Elebay atam ölüm deyt,*
Eki uulu eki cagınan cölöym deyt.
(İbraimov, 1985: 188)

Elebay babam ölüyorum der,
İki oğlu iki yanından tutayım der.

2171 *Obokoy akem ölüm deyt,*
Eki balası eki cagınan cölöym deyt.
(İnv. No.706/195)

Obokoy amcam ölüyorum der,
İki çocuğu iki yanından tutayım der.

2172 *Bir çal ölümün dep turat,*
Anı balası sööp turat.
(İnv. No.706/195)

Bir ihtiyar ölüyorum der,
Onu çocuğu tutar.

2173 *Üç cıgaçtan kan da, bek da eñkeyip ötöt.*
geçer.

Üç değnekten han da bey de eğilerek

Bosogo baş, Bosogo Çıgaç

Sövenin Üst kısmı, Sövenin Parçaları

2174 *Ölöbay ölüm deyt,*
Eki balası cölöym deyt.
(Mukambayev, 2009: 710)

Ölöbay ağam ölüyorum der,
İki oğlu üç yanından tutayım der.

2175 *Tölöbay ölüm deyt,*
Eki balası süyöyüm deyt.
(Mukambayev, 2009: 816)

Tölöbay ölüyorum der,
İki çocuğu tutayım der.

Taktanın Tört Butu, Bosogonun Eki Tayağı

Tahtanın Dört Ayağı, Sövenin İki Dayağı

2176 *Tördö törtöo turat töröyün dep,*
Eşikte eköo turat ölöyün dep.
(İbraimov, 1985: 188)

Baş köşede dördü durur beyim diye,
Kapıda ikisi durur ölürüm diye.

Türkük, Karı

Çadırın Desteği ile Direği

2177 *Balası başım deyt,*
Atası belim deyt.
(İbraimov, 1985: 166)

Yavrusu başım der,
Babası belim der.

Ustun

Direk

2178 *Uzundan uzun catkan,*
Uzarıp aldı katkan.
(İbraimov, 1985: 166)

Uzundan uzun duran,
Uzayıp yorgun düşen.

2179 *Bir üydö üç balban bar.*
(Inv. No.706/203)

Uvasa

2180 *Seksen segiz bolot,
Atka ceñil böktörsöñüz.
Al cumbaktı tabuu,
Taza asant,
Ceñdirip akılıñı oylonsoñuz.*
(İbraimov, 1985: 166)

Üydün Şıby, Tamanı

2181 *Boluptur eki bir tuugan,
Birin biri karayt,
Birok cetişe albayt.*
(İbraimov, 1985: 166)

Bakan

2182 *Üy baş sayın cırık atan.*
(İbraimov, 1985: 188)

2183 *Üydün arkasında
Murdu cırık sarı atan catat.*
(Dor, 1982: 168)

2184 *Üydün arkasında
Sarı atan pıçık catat.*
(Dor, 1982: 168)

2185 *Calgız buttuu,
Candan küçtüü.*
(İbraimov, 1985: 188)

2186 *Murdu cırık kara atan,
Suuga barat da, kayra kelet.*
(İbraimov, 1985: 188)

Ala Bakan

2187 *Eptedim, septedim,
Ak ögüzgö cüktödüm.*
(İbraimov, 1985: 190)

Bakan, Nayza

2188 *Ay-aylagan coo kelse,
Ayrı sakal atam toktotot.*
(İbraimov, 1985: 188)

Bir evde üç pehlivan var.

Evin Tomruğu?

Seksen sekiz olur,
Ayağı çabuk kayışı bağlarsınız.
O bilmeceyi bulmak
Tamamen
Aklınızla düşünürsünüz.

Evim Tavanı, Zemini

Varmış iki kardeş,
Birbirine bakar,
Ama yetişemez.

Sırık

Her evde burnu delik deve.

Evin arkasında
Burnu delik sarı deve yatar.

Evin arkasında,
Burnu delik sarı deve yatar.

Tek ayaklı,
İnsandan güçlü.

Burnu delik kara deve,
Suya gider de geri gelir.

Budaklı Sırık

Zar zor, güçlkle,
Ak öküze yükledim.

Sırık, Mızrak

Kuşatan düşman gelse,
Çatal sakal babam durdurur.

Tiröoç

2189 *Cindi cindi cindi kız,
Cindisi mañga mindi kız,
Bir butunu sıraytıp,
Tam başıga çıktı kız.*
(İbraimov, 1985: 188)

Çiy

2190 *Arı too, beri too,
Orto ceri sarı too.*
(İbraimov, 1985: 188)

2191 *Adırdagı altı ırgay,
Altı ırgaydı men kıybay,
Teşigin bütöp üyümdün,
Tegerettim cılıulay.*
(İbraimov, 1985: 189)

2192 *Cerden çıkkan cek elem,
Celpildeggen bek elem.
Kırğa çıgıp kırıldım,
Kırk tuzakka ilindim.*
(İbraimov, 1985: 189)

2193 *Men bukarga barıp bul boldum,
Buurul sakal kul boldum
Kırkıldım kıpçakka,
Tüştüm kırk eki tuzakka.*
(İbraimov, 1985: 189)

2194 *Men cerimde ceer elem,
Ceeren kaşka bee elem,
Suuruldum, subanga tüştüm,
Otuz eki kılakka tüştüm.*
(İbraimov, 1985: 189)

2195 *Köçköndö bööz,
Örüüdö kooz.*
(İbraimov, 1985: 189)

2196 *Kongondo kooz,
Köçköndö booz.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 87)

Orogon Çiydegi Müyüz

2197 *Koçkor müyüz köykölbös,*

Destek

Ulu, ulu ulu kız,
Ulusuna bana bindi kız,
Bir ayağını kaldırıp,
Dam başına çıktı kız.

Duvar Örtüsü⁸⁰

O yanı dağ, bu yanı dağ,
Orta yeri sarı dağ.

Tepedeki altı taş armudu,
Altı taş armudu ben kesmem,
Evimin deliğini tıkayarak
Döndürdüm sıcaklığa.

Yerden çıkan ot idim,
Dalgalanan bey idim,
Tepeye çıkıp kırıldım,
Kırk tuzağa takıldım.

Ben Buhara'ya varıp pul oldum,
Kır sakallı köle oldum,
Kırıldım Kıpçak'a,
Düştüm kırk iki tuzağa.

Ben yerimde kızıl idim,
Kızıl akıtmalı kısrak idim,
Sürüldüm, tohuma düştüm,
Otuz iki tuzağa düştüm.

Göçtüğünde hamile.
Durduğunda güzel.

Konduğunda güzel
Göçtüğünde hamile.

Sarılan Hasırdaki Boynuz

Koç boynuzu titretilmez,

⁸⁰ Hasır otundan yapılmış çadır keregesinin (kafesinin) dışına konulan duvar örtüsü.

Koygon cerden çaypalbas.
(İbraimov, 1985: 189)

Çiy Tokugan Taştar, Ayal

2198 *Al etegim beş taş,*
Bul etegim beş taş,
Ali took ceke taş.
(İbraimov, 1985: 189)

2199 *Öyüzgünün cılıksı,*
Büyüz öydö kuyukkan.
Topçu kulak boz uyuk,
Ayday albay buyukkan.
(İbraimov, 1985: 189)

Çiy Tokugan Taştar

2200 *Ol ayıldın attarı,*
Şakır şukur tebişet,
Bul ayıldın attarı,
Takır-tukur tebişet.
(Mukambayev, 2009: 1111)

Çiydi Tokugan Cip

2201 *Kiçine gana kal eçkim,*
Kıya kıya col baştayt.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 87)

Çiy Çirmoo

2202 *Arkı öyüzdün cılıksı,*
Şaka-şuka tebişet.
Berki öyüzdün cılıksı,
Baka-buka tebişet.
(İbraimov, 1985: 189)

2203 *Kiçine gana kal eçkim,*
Kıya-kıya col baştayt.
(İbraimov, 1985: 190)

Çirmagan Çiydin Boosu

2204 *Öyüzgü eldin cılıksı,*
Margan ıldıy kuyuktu.
Büyüzgü eldin cılıksı,
Samarkan ıldıy kuyuktu.
Tülkü tumak boz uul,
Ayday albay buyuktu.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 88)

Koyulan yerden sallanmaz.

Hasır Dokuyan Taşlar, Kadın

O eteğim beş taş,
Bu eteğim beş taş.
Daha tavuk tek taş.

Öte tarafın yilkısı,
Beride sürüden ayrılmış,
Düğme kulak, boz oyuk,
Yolunu şaşırılmış.

Hasır Dokuyan Taşlar

O köyün atları,
Şakır şukur tepişir,
Bu köyün atları,
Takır tukur tepişir.

Hasır Dokuyan İp

Küçücük benli keçim,
Çapraz çapraz yol yürür.

Hasır Sarmak

Öte tarafın yilkısı,
Patırtıyla tepişir,
Beri tarafın yilkısı
Gürültüyle tepişir.

Küçücük benli keçim,
Çapraz çapraz yol yürür.

Sarılan Hasırın Bağları

Öte yandaki halkın yilkısı,
Margandan kayboldu.
Beri yandaki halkın yilkısı,
Semerkant'tan kayboldu.
Tilki kalpak, genç oğul,
Yolu şaşırıldı.

2205 *Sekireñ öydö seksen koydun izi ketti.*
(Mukambayev, 2009: 801)

Sogulgan Çiy

2206 *O ugulça aptadım, üptödüm,
Ala ögüzgö cüktödüm, ol ne?*
(Mukambayev, 2009: 964)

Ala Kiyiz

2207 *Buu-buu munduz,
Mindan arı kunduz,
Ala kiyik terisi,
Altı koçkor müyüzü,
Sokur kara buurası,
Buçuk kana enesi.*
(İbraimov, 1985: 193)

Köşögö

2208 *Kurap surap ton kıldım,
Kulunduu beege bergisiz.*
(İbraimov, 1985: 193)

2209 *Caysa köldöy,
Cıysa ceñdey.*
(İnv. No.706/213)

Tuş Kiyiz

2210 *Tamdın için kim körsö,
Kapkaldıktuu kilemçe.
Bardık üydö uşu bar,
Boorunda tamdın kilemçe.*
(İbraimov, 1985: 193)

Cuurkan

2211 *Cıysam ceñdey,
Caysam köldöy.*
(İbraimov, 1985: 193)

2212 *Keçesi cazılat,
Kündüzü cıyılal.*
(İbraimov, 1985: 193)

2213 *Çalkaman catam,
İlevinen tartam.*
(İbraimov, 1985: 194)

2214 *Kündüz biy,*

Dağ geçidinde seksen koyunun izi gitti.

Soyulan Hasır

Oğlancığı sardım sarmaladım,
Ala öküze yükledim, o nedir?

Keçe Kilim

Boğum boğum boğumlu,
Bundan sonra samur,
Ala geyik derisi,
Altı koç boynuzu,
Kör kara buğrası
Küçük anası.

Perde

Toplayıp elbise diktim,
Taylı kısrığa verilmez.

Yayılsa göl gibi,
Toplansa yen gibi.

Süslü Keçe Kilim

Evin içini kim görse,
Kapalı kilimcik,
Eve vardık bu var,
Duvarın bağrında kilimcik.

Yorgan

Yığsam yen gibi,
Yaysam göl gibi.

Akşamleyin yayılır,
Gündüzleyin toplanır.

Kurulup yatarım,
Ucundan çekerim.

Gündüz bey,

- Tündö kul.*
(İbraimov, 1985: 194)
- 2215 *Kündüz kan bolot,*
Tündö malay bolot.
(İnv. No.706/211)
- 2216 *Kündüz izzatta,*
Tündö kızmatta.
(İbraimov, 1985: 194)
- 2217 *Tünküsün kızmatta,*
Kündüzün urmatta.
(İnv. No.706/211)
- 2218 *Kündüz kısır,*
Tündö booz.
(İbraimov, 1985: 194)
- 2219 *Tündö tüzdöy,*
Kündüzü kızday.
(İbraimov, 1985: 194)
- 2220 *Erteñ turup kerilet,*
Keç turup cıglat.
(İbraimov, 1985: 194)
- 2221 *Tördö törömün dep,*
Törtöö oturur.
(İnv. No.706/212)

Körpö-Töşök Cuurkan

- 2222 *Gündüzü meyman,*
Tündösü ısman.
(Mukambayev, 2009: 1158)

Töşök

- 2223 *Cügürüp bardım koroogo,*
Tüşüp kettim oroogo.
(Mukambayev, 2009: 700)

Kerebet

- 2224 *Dayıma cük cüktölöt,*
Çarçadım dep naalıbayt,
Tünküsün cügü köböyöt,
Orun berip talıbayt.
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 100)

Gece kul.

Gündüz han olur,
Gece köle olur.Gündüz ikramda,
Gece hizmette.Geceleyin hizmette,
Gündüzleyin hürmette.Gündüz kısır,
Gece gebe.Gece düz gibi
Gündüz kız gibi.Sabah gerilir,
Akşam serilir.Başköşede beyim diye
Dördü oturur.**Döşek-Yorgan**Gündüz misafir,
Gece usta adam.**Döşek**Koşup vardım ağıla,
Düşüp gittim ambara.**Yatak- Karyola**Daima yük yüklenir,
Yoruldum diye sızlanmaz,
Geceleyin yükü çoğalır,
Boş yere bayılmaz.

Cük

2225 *Kündüzü peridey,
Tündösü cindey.*
(İbraimov, 1985: 194)

2226 *Kündüz tizip koydum,
Tündö buzup koydum.*
(İbraimov, 1985: 194)

2227 *Tördö biröö oturat,
Törömün dep oturat,
Oozu murdu kıyşayıp
Ölömün dep oturat.*
(Mukambayev, 2009: 1218)

2228 *Kolu butu, iyni çok,
Kiyim kiyet kiyimi çok.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 101)

Yastık-Tekiye

2229 *Karañı üydö kardı carık kampir catat.*
(Dor, 1982: 176)

2230 *Karañgi üydö kardı carık kempir oturat.*
(İnv. No.706/211)

Mata

2231 *Kaşkardan kelgen ak taylak,
Muuzdasa kan çıkpayt.*
(İbraimov, 1985: 194)

2232 *Camaaçısı bar, teşiği çok.*
(İnv. No.706/257)

Kiyiz

2233 *Kılduu kılduu nerseni,
Kıla berse caraşat.
Eki cagın campaytıp,
Ura berse caraşat.*
(İnv. No.706/213)

Şıprığı

2234 *Ar kaysı üydö belboo baylanıp kempir catat.*
(İbraimov, 1985: 194)

2235 *Ar bir üydö belin kurçangan kempir bar.*
(İnv. No.706/207)

Yüklük

Gündüzleyin peri gibi,
Geceleyin cin gibi.

Gündüz dizip koydum,
Gece bozup koydum.

Başköşede biri oturur,
Beyim diye oturur
Ağzı burnu büzülüp,
Ölüyorum diye oturur.

Eli ayağı, omuzu yok,
Giysi giyer giysisi yok.

Yastık

Karanlık evde karnı yarık kocakarı yatar.

Karanlık evde karnı yarık kocakarı oturur.

Kumaş

Kaşgar'dan gelen ak taylak,
Boğazlansa da kan çıkmaz.

Yaması var, deliği yok.

Keçe

Kıllı kıllı nesneyi,
Bıraksan yaraşır.
İki yanından uzanıp,
Vursan yaraşır.

Süpürge

Her evde kuşak bağlanmış ihtiyar yaşar.

Her bir evde kuşak kuşanan ihtiyar var.

- 2236 *Ar eşiktin aldında,
Bir beli baylanuu kul catat.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 97)
- Her kapının önünde,
Beli bağlı köle yaşar.
- 2237 *Eşiktin aldında beli baylanuu kul catat.*
(İbraimov, 1985: 194)
- Kapının arkasında beli bağlı köle yaşar.
- 2238 *Karañğı üydö beli buulgan kempir catat.*
(Mukambayev, 2009:258)
- Karanlık evde beli sıkı bağlanmış kocakarı yaşar.
- 2239 *Bosogodo bir kelin belin bügüp oturat.*
(İnv. No.706/207)
- Kapıda bir gelin belini büküp oturur.
- 2240 *Üydö cetim bala bar,
Belinde ceti belbağı bar.*
(İbraimov, 1985: 194)
- Evde yetim çocuk var.
Belinde yedi kemeri var.
- 2241 *Biz yam, biz yam, biz edek
Biz yam sizdey kız edek
Belibizdi bayladı,
Bizdi Kuday aydadı.*
(İbraimov, 1985: 194)
- Biz yam biz yam biz idik,
Biz yam sizin gibi kız idik,
Belimizi bağladı,
Bizi Tanrı kovdu.
- 2242 *Cetimiş ceti butu bar,
Bir başı bar.*
(İbraimov, 1985: 194)
- Yetmiş yedi ayağı var,
Bir başı var.
- 2243 *Kiçinekey sarı kız,
Dünüyögö darı kız.*
(İbraimov, 1985: 195)
- Küçücük sarı kız,
Dünyaya derman kız.
- 2244 *Özün caynatkan,
Bekem baylatkan.
Şiştin başkanı minbeyt,
Koroogo çıksa biyleyt.*
(İbraimov, 1985: 195)
- Kendisini döken,
Sıkı bağlayan.
Şiştin başkasına binmez,
Ağıla çıksa oynar.
- 2245 *Sarı kunandın kuyruğu,
Sılay sılay kırkılát.
Aymalasa künügö
Salıngan buyum cirtilat.*
(İnv. No.706/207)
- Sarı tayın kuyruğu,
Sıvazlanarak kırpılır.
Her gün öpülse
Serilmiş eşyam yırtılır.

Küzgü

- 2246 *Bir adam bir adamga karşı keldi,
Ortosuna bir kesek muz tuş keldi.
Adamın biri ölüü, biri tirüü,
Tirüü aylanıp ölükkö keldi ele,
Aligi ölük aylanıp tura keldi.*
(İbraimov, 1985: 190)

- 2247 *Bir adam bir adamga karşı keldi,*

Ayna

- Bir adam bir adama rast geldi,
Aralarına bir parça buz karşısına geldi.
Adamın biri ölü, biri diri,
Diri dönüp ölü oldu,
Ölü tekrar diriliverdi.

- Bir adam bir adama rast geldi,

- Ortosuna bir kesek taş tuura keldi.
Adamın biri tirüü, biri ölüü,
Tirüü aylanıp ölükkö kelip,
Arkı ölük aylanıp turup keldi.*
(Taygüröñov, 1947: 91)
- 2248 *Caltırayt köñüldü bölöm,
Karasam özümdü köröm.*
(İbraimov, 1985: 190)
- 2249 *Oy tobo munu kaday usta kıldı?
Köröt eken üydö turup tıstagımı,
Kokustan tiyip ketse ölümün deyt,
Ömürün munça nege kıska kıldı?*
(İbraimov, 1985: 190)
- 2250 *Kölöködö körüşmök.*
(İbraimov, 1985: 191)
- 2251 *Kölökösünö körüşmök,
Köldö catıp öbüsmök.*
(İbraimov, 1985: 192)
- 2252 *Tabısmak, tabısmak,
Tay kuyruguna cabısmak.
Kölökösün körüşmök,
Körüp turup öbüsmök.*
(İbraimov, 1985: 191)
- 2253 *Tay tay tabısmak,
Taytaylatıp cabısmak,
Kölökösün körüşmök,
Körüp turup öbüsmök.*
(İbraimov, 1985: 191)
- 2254 *Tap tabısmak, tabısmak,
Tagay-tügöy tabısmak.
Kölökösün çadırıp,
Köldö cüröt tabısmak.*
(İbraimov, 1985: 191)
- 2255 *Tagay tügöy tabısmak,
Köldö catıp öbüsmök,
Catıp alıp öbüsmök.*
(Tokombayeve, 1987: 210)
- 2256 *Tam tam tamenek,
Tamdan çıkkın koyonek,
Külü şaar içinde,
Külüp turgan koyonek.*
(İbraimov, 1985: 191)
- 2257 *Kölögösü kümüşök,*
- Ortasına bir parça taş rast geldi,
Adamın biri ölü, biri diri,
Diri dönüp ölü olur,
Arkada ölü yaşamaya başladı.
- Parıldar hoş eşyam,
Baksam kendimi görürüm.
- Heyhat, bunu hangi usta yaptı?
Görür imiş evde dışımı,
Ansızın uğrasa ölüyorum der,
Ömrünü niye bu kadar kısa yaptı?
- Gölgede görüşmek.
- Gölgesinde görüşmek,
Gölde yatıp öpüşmek.
- Bilmece bildirmece,
Tay kuyruğuna yapısmak.
Gölgesinde görüşmek,
Görüp durup öpüşmek.
- Bil bil bilmece,
Yürütüp yapısmak,
Gölgesinde görüşmek,
Görüp durup öpüşmek.
- Bil bilmece bilmece,
Bul bul bilmece.
Gölgesinde saklanarak
Gölde yürür bilmece.
- Bul bul bilmece,
Gölde öpüşmek,
Kararlaşıp öpüşmek.
- Küçük küçük küçücük,
Damdan çıkan tavşancık,
Gülü şehir içinde,
Gülüp duran tavşancık.
- Gölgesi gümüş gibi,

Kölgö catıp külişöt.
(Mukambayev, 2009: 576)

Göle yatıp gülerler.

2258 *Ay talaada ak sandık carkırayt.*
(İnv. No.706/210)

Issız yerde ak sandık ışıldar.

2259 *Karasa özün köröt,*
Ar cagınan karap turat bir süröt.
(İnv. No.706/210)

Baksa kendini görür,
Her taraftan bakan bir resim.

Stol

Masa

2260 *Özü dört ayak,*
Üstügö çabatı cayat.
(İbraimov, 1985: 195)

Özü dört ayak,
Üstüne yufka yayılır.

2261 *Bir kalpaktın astında,*
Tört bir tuugan catat.
(İnv. No.706/214)

Bir kalpağın altında
Dört kardeş yaşar.

2262 *Bir took tört tukum basıp catat.*
(İnv. No.706/214)

Bir tavuk dört yumurtaya basıp durur.

2263 *Tört bir tuuganda bir kalpak.*
(İnv. No.706/214)

Dört kardeşte bir kalpak.

2264 *Beti cazı, tört burtçuu.*
(İnv. No.706/214)

Yüzü geniş, dört köşeli.

2265 *Kuyruğu çok,*
Butu bar.
(İnv. No.706/214)

Kuyruğu yok,
Ayağı var.

Orunduk

Sandalye

2266 *Tört bir tuugan,*
Bir kalpak kiygen.
At sıyaktuu,
Adamdar mingen.
(İbraimov, 1985: 196)

Dört kardeş,
Bir kalpak giymiş,
At gibi,
İnsanlar binmiş.

2267 *Tört buttun birdey bolup aralığı,*
Birok baspayt,
Tayagıçı bar eç kim tappayt.
(İbraimov, 1985: 196)

Dört ayağın aynı olur aralığı,
Ama yürümez,
Dayağı var, kimse bulamaz.

Boortko

Beşik Bağı

2268 *Aldıma arkan tarttım.*
(İbraimov, 1985: 133)

Önüme urgan çektim.

b.Mutfak Eşyalarıyla İlgili Bilmeceler

Samoor

2269 *Da dese, aarın açkan,
Aarının zaarın çaçkan.
Başında kalkanı bar kup caraşkan.*
(İbraimov, 1985: 196)

2270 *Bazardan alıp kelgen sarı sandık,
Kulpusun on kişilep arañ saldıq.*
(İbraimov, 1985: 196)

2271 *Bazardan alıp kelgen sarı sandık,
Kulpusun on kişilep arañ saldıq.
Kudaanın kudretine ayran kaldık.*
(İnv. No.706/239)

2272 *Bazardan alıp kelgen sarı sandık,
Kulpusun on kişilep arañ saldıq.
Çamındı çaynap, kül çıçkan,
Munusuna ayran kaldık.*
(İbraimov, 1985: 196)

2273 *Bazardan satıp kelgen kobul sandık,
On cigit oozun açıp, kulpu saldıq.
Suu içip, kuu otun cep, kömür taştayt,
Sandıktın önörünö ayran kaldık.*
(İbraimov, 1985: 196)

2274 *Birinen biri biyik turat,
İçinen calın küyüp turat,
Kaalaganda saan bolup,
Uydan beter iyip turat.*
(İbraimov, 1985: 196)

2275 *Kalaada bir buyum bar totu kuştay,
Kanday adam casagan içi bışpay.*
(İbraimov, 1985: 196)

2276 *Karasam bir toodon, bir too biyik,
Koyuptur ortosuna çayan iyip.
Çayandın zaarına çiday albay
Butuna ciberedi siyip siyip.*
(İbraimov, 1985: 196)

2277 *Moynu kooz,
Ortosu booz,
Tübü ilmek,*

Semaver

Da dese, iştahını açan,
Yemeğine zehrini saçan,
Başında kalkanı var pek yakışan.

Pazardan alınan sarı sandık,
Kilidini on kişi zor vurduk.

Pazardan alınan sarı sandık,
Kilidini on kişi zor vurduk,
Tanrı'nın kudretine hayran kaldık.

Pazardan alınan sarı sandık,
Kilidini on kişi zor vurduk,
Talaş çiğneyip, kül saçar,
Buna hayran kaldık.

Pazardan satılan oyuk sandık,
On yiğit ağzını açıp, kilit vurduk,
Su içip, kuru otunu yiyip, kömür atar,
Sandığın hünerine hayran kaldık.

Birinden biri büyüktür,
İçinde alevli ateşi yanar,
İstendiğinde sağılarak
İnek gibi süt verir.

Şehirde bir eşya var papağan gibi,
Hangi insan yapmış içi pişmez.

Baksam bir dağdan, bir dağ büyük,
Koymuş ortasına akrep bükerek,
Akrebın zehrine dayanamaz
Ayağına çıkardı işeyerek.

Boynu süslü,
Ortası gebe,
Dibi çengel,

- Anı akılduu kişi bilmek.*
(İbraimov, 1985: 197)
- 2278 *Cazaganga cazgan,*
Oozunan zaar otun akan.
(İbraimov, 1985: 197)
- 2279 *Oozun akan,*
Calın akan,
Oylogondor
Bat ele tapkan.
(İbraimov, 1985: 197)
- 2280 *Kokon börkü başında,*
Koş kurgunu canında.
(İbraimov, 1985: 197)
- 2281 *zn emes, say emes,*
Suu agadı zırpıldap,
Ortosunda bir nerse
Kızradı kıpıldap.
Kocom börkü başında
akşılardın barısı
Mına oşonun kaşında.
(İbraimov, 1985: 197)
- 2282 *zn emes, say emes,*
Suu da ıgat şırkırap,
Ortosunda nesi bar,
Or krnt carkırap.
(Taygrnv, 1947: 90)
- 2283 *zn cok, sayı cok,*
Suusı ıgat mltldp,
Ortosunda kararıp,
Moru ıgat kalkıldap,
Kooz kalpak kiyip algan cıtlıdap.
(İbraimov, 1985: 197)
- 2284 *zn cok, sayı cok,*
Suusı ıgar mltldp.
Ortosunda kızarıp,
Başı ıgar kılıldap.
Kokon brk başında,
Koş kurgunu kaşında
uu dep ketken bir cumbak.
(İbraimov, 1985: 197)
- 2285 *Sırtı sarı salamat,*
İçi kızıl kıyamet.
(İbraimov, 1985: 197)
- Onu akıllı kişi bilir.
- Yapacağını yapmış,
Ağzından zehirli ateşini saçmış.
- Ağzını açmış,
Alev saçmış,
Düşünenler,
abucak bulmuş.
- Uzun kalpağı başında,
İki heybesi yanında.
- Nehir değil, dere değil,
Su akıyor şırıldayıp,
Arasında bir şey
Kızarıyor kımıldayıp,
Hoca kalpağı başında,
Güzellerin hepsi,
Hep bunun yanında.
- Nehir değil, dere değil,
Su çıkar şırıldayıp,
Ortasında şeyi var,
Çukur görünür parlayıp.
- Nehri yok, deresi yok,
Suyu çıkar ışıldayıp,
Ortasında kararıp
Baca çıkar kımıldayıp,
Süslü kalpak giymiş parıldayıp.
- Nehri yok, deresi yok,
Suyu çıkar ışıldayıp,
Ortasında kızarıp,
Başı çıkar titreyip,
Uzun kalpağı başında,
İki heybesi yanında,
uu denen bir bilmece.
- Sırtı sarı selamet,
İçi kızıl kıyamet.

- 2286 *Sarı beenin kardi carık.*
(Inv. No.706/239)
- 2287 *Tegeregi ot,
Ortosu suu,
Bir azdan soñ
Kötörülüp buu,
Salat çuu.
Tezinen tap
Emne eken bu?*
(İbraimov, 1985: 198)
- 2288 *Töö moyunduu, uy kursaktuu,
Tegeregi bulaktuu, orto ceri çiraktuu.*
(İbraimov, 1985: 198)
- 2289 *Oozunan calın çaçkan,
Tört ayagın teñ baskan.*
(İbraimov, 1985: 198)
- 2290 *Tört ayagın teñdey baskan,
Töpösü töpösünö kup caraşkan,
Ortosuna tilmeç koyup kulduraşkan.*
(İbraimov, 1985: 198)
- 2291 *Top top butun teñdey baskan,
Töpösünö töpösü kup caraşkan,
Ortosuna tilmeç koyup bulduraşkan.*
- 2292 *Orgoçordon ot küyöt,
Isık-Köldön it üröt.*
(İbraimov, 1985: 198)
- 2293 *Çin kuşum, çindi kuşum,
Çin döböğö konu kuşum,
Elge salam berdi kuşum.*
(İbraimov, 1985: 198)
- 2294 *Çin kuşum, çından kuşum,
Çiñ töböğö konu kuşum,
Tumşugunu cerge salıp,
Kalkka selem bergen kuşum.*
(Mukambayev, 2009: .989)
- 2295 *Çin kuşim, çindi kuşim,
Çin tepaga kondi kuşim,
Tumşigin örga karap
Halkka salom berdi kuşim.*
(Inv. No.706/239)
- 2296 *Çin kümüş çindi kümüş,
Çin döböğö konu kümüş,*
- Sarı kırsrağın karnı yarık.
- Etrafi ateş,
Ortası su,
Bir vakit sonra
Yükselir buharı
Atar çığlık,
Çabucak bul,
Ne imiş bu?
- Deve boyunlu, inek göbekli,
Etrafi kaynarca, orta yeri lambalı.
- Ağzından alev saçmış,
Dört ayağını bir basmış.
- Dört ayağını bir basan,
Çenesi tepesine pek yaraşan
Ortasına dilim koyup mırıldayan.
- Top top ayağını bir basan,
Çenesi tepesi pek yaraşan,
Arasına dilim koyup hırıldayan.
- Orgoçor'dan ateş yanar,
Isık Göl'den it havlar.
- Çin kuşum, çin kuşum,
Çin tepeye konu kuşum,
Halka selam verdi kuşum.
- Çin kuşum, çından kuşum,
Çin tepeye konu kuşum,
Gagasını yere salıp,
Halka selam verdi kuşum.
- Çin kuşum, çin kuşum,
Çin tepeye konu kuşum,
Gagasını yere salıp,
Halka selam verdi kuşum.
- Çin gümüş, çin gümüş,
Çin tepeye konu gümüş,

Elge salam berdi kümüş.
(İbraimov, 1985: 198)

2297 *Eki iyninde mederi bar,*
Üstündöğü kalkanı kup caraşkan.
(İbraimov, 1985: 198)

2298 *Eki kulağı bar,*
Tört tuyağı bar,
Mañdayında küyüp turgan çırağı bar,
Ortosunda kaynap turgan bulağı bar.
(İbraimov, 1985: 198)

2299 *Eki kulaktuu,*
Takaluu cılkı sıyaktuu,
Uy kursaktuu.
(İbraimov, 1985: 198)

2300 *Eki toonun arasınan*
Böön çayan küyüp turat.
Küygönünö çıdabay,
Böyrögünön ağıp turat.
(İbraimov, 1985: 199)

2301 *Sapsarı sarayım,*
Aça üyü mulalayım.
(Mukambayev, 2009: 649)

2302 *Ömür ömür ömürdön,*
Öçürönü kömürdön,
Zımpırık degen bir kuş bar,
Cumurtkası temirden.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 114)

Çaynek

2303 *Düñk kempir, düñgelek kempir,*
Kayda barsa aziz kempir.
(İbraimov, 1985: 199)

2304 *Kiçinekey kelinçek.*
Meyman kelse taazim etet,
Küyöösünö kolun beret.
(İbraimov, 1985: 199)

2305 *Kardı karsak,*
Murdu bursak,
Atka minbes,
Cöö cürbös.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 117)

2306 *Tört ayaktuu,*
Temir tuyaktuu,

Halka selam verdi gümüş.

İki omzunda deliğı var,
Üstündeki kalkanı pek yaraşan.

İki kulağı var,
Dört toynağı var,
Alnında yanıp duran lambası var,
Ortasında kaynayıp duran pınarı var.

İki kulaklı,
Nallı yılkı gibi,
Sığır göbekli.

İki dağıın arasından
Örümcek akrep yanar,
Yanışına dayanmaz,
Böbreğinden akar.

Sapsarı sarayım,
Çatal evi minicik.

Ömür ömür ömürden,
Kapağı kömürden,
Zımpırık denilen bir kuş var,
Yumurtası demirden.

Çaydanlık

Tombul ihtiyar, toparlak ihtiyar,
Nereye gitse aziz ihtiyar.

Küçücük gelincik.
Misafir gelse hürmet eder,
Kocasına elini verir.

Karnı delik,
Burnu küçük,
Ata binmez,
Yaya yürümez.

Dört ayaklı,
Demir toynaklı,

*Karmay turgan kulağı bar,
Aga turgan bulağı bar.*
(İnv. No.706/239)

Tutulan kulağı var,
İçimde pınarı var.

2307 *Kiçinekey küçügüm cata kalıp kan kusat.*
(İnv. No.706/243)

Küçük eniğim yatıp kan kusar.

Çöögün

Demlik/Güğüm

2308 *Murdu murtaz,
Kardı kartaz,
Atka minbes,
Cüyöö cürbes.*
(Mukambayev, 2009: 417)

Burnu kalkık,
Karnı şişkin,
Ata binmez,
Yaya yürümez.

2309 *Kazının kızdarı
Gazday bolup oturat,
Tararga çaçı cok,
Tazday bolup oturat.*
(Dor, 1982: 140)

Kadının kızları,
Kaz gibi oturur,
Taramaya saçı yok,
Kel gibi oturur.

2310 *El catsa da Esen Bay çumak catpayt.*
(Dor, 1982: 140)

El uyusa da Esen ağa yatmaz.

Çöögün, Kumgan (Aptava, Köyrö)

Demlik, İbrik

2311 *Cabık üstü,
Oozu eki, tübü bir.*
(İbraimov, 1985: 199)

Kapalı üstü,
Ağzı iki, dibi bir.

2312 *Yaapırım, moynu bir,
Oozu eki, tübü kir.*
(İbraimov, 1985: 199)

Ya pırım, boynu bir,
Ağzı iki, dibi kir.

2313 *Yapir
Üstü kir,
Oozu eki,
Tübü bir.*
(İbraimov, 1985: 199)

Ya pır,
Üstü kir,
Ağzı iki,
Dibi bir.

2314 *Oyopir⁸¹,
Üstü kir,
İki ağzı bir.*
(Mukanbayev, 689)

Ya pır,
Üstü kir
İki ağzı bir.

2315 *Coor,
Üstü kir,
Oozu eki,
Tübü bir.*
(İbraimov, 1985: 199)

Yağır,
Üstü kir
Ağzı iki,
Dibi bir.

⁸¹ Oyopir: Bir şeyi kaldırdığında veya şaşırdığında güvendiğini belirtmek için söylenen ünlem.

- 2316 *Cöö, bir müyüzü ker,
Oozu eki, közü bir.*
(İbraimov, 1985: 199)
- 2317 *Eki oozu bar, bir boosu bar,
Cogolso, kozulu koyluk doosu bar.*
(İbraimov, 1985: 199)
- 2318 *Lök, külge barıp çök.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 113)
- 2319 *Kaşkardan kelgen lök,
Külgö kelip çök.*
(İbraimov, 1985: 199)
- 2320 *Kıtaydan kelgen lök,
Eki közü kök,
Külgö kelip çök.*
(İbraimov, 1985: 199)
- 2321 *Kokondon kelgen koñ karga,
Butu-kolu çok karga.*
(İbraimov, 1985: 200)
- 2322 *Bukardan kelgen boz taylak,
Bozdop turup suu içet.*
(İbraimov, 1985: 200)
- 2323 *İçi bar içegisi çok.*
(İbraimov, 1985: 200)
- 2324 *Kara kempir kakıldayt,
Sööktörü şakıldayt.*
(İbraimov, 1985: 200)
- 2325 *Çoñ enemdin kömöçü,
Küybödü da bışpadı.*
(İbraimov, 1985: 200)
- 2326 *Çuk çuk, çuk terek,
Çuk terekke suu gerek.*
(İbraimov, 1985: 200)
- 2327 *Catsa cambaşı taliyt,
Tursa suusu çuuruyt.*
(İbraimov, 1985: 200)
- 2328 *Eşikke çıgıp ot cebeyt,
Başatka barıp suu içpeyt.*
(İbraimov, 1985: 200)
- 2329 *Murdu mur taz,
Kardı kar taz.*
(İbraimov, 1985: 200)
- Yaya, bir boynuzu koyu,
Ağzı iki, gözü bir.
- İki ağzı var, bir ipi var,
Yok olsa, kuzulu koyunlu kusuru var.
- Lök, küle varıp çök.
- Kaşgar'dan gelen lök,
Küle gelip çök.
- Çin'den gelen lök,
İki gözü gök
Küle gelip çök.
- Hokand'dan gelen parlak karga,
Eli ayağı yok karga.
- Buhara'dan gelen boz taylak,
Bağırıp su içer.
- İçi var, bağırsağı yok.
- Kara kocakarı kıkırdar.
Kemikleri şakırdar.
- Büyük annemin ekmeği,
Yanmadı ve pişmedi.
- Çuk çuk çuk kavak,
Çuk kavağa su gerek.
- Yatsa kalçası uyuşur,
Kalksa suyu bağırır.
- Eşiğe çıkıp ot yemez,
Pınara varıp su içmez.
- Burnu kalkık,
Karnı şiş.

- 2330 *Cöö cürbös,*
Atka minbes.
(İbraimov, 1985: 200)
- 2331 *Murdu bar taz,*
Kardı kara taz.
Cöö cürbös,
Atka minbes.
(İnv. No.706/236)
- 2332 *Kardı karsak,*
Murdu barsak,
Atka minbes,
Cöö cürbös.
(İbraimov, 1985: 200)
- 2333 *Murdu buçuk,*
Kardı katta,
Cöö cürbös,
Atka minbes.
(İbraimov, 1985: 200)
- 2334 *Ot içinde oturgan oyon.*
(İbraimov, 1985: 200)
- 2335 *Ot tegerengen kara küçük.*
(İnv. No.706/237)
- 2336 *Ot başında küybös çanaç.*
(İbraimov, 1985: 200)
- 2337 *Ot başında oyron şalpık.*
(İbraimov, 1985: 200)
- 2338 *Ot boyunda oçoyot,*
Takıyası çoçoyot.
(İbraimov, 1985: 200)
- 2339 *Ot canında döngölök,*
Tura kalıp siygelek.
(İbraimov, 1985: 200)
- 2340 *Uy kursak, tumşugu uzun boto moynok,*
Küyböstön ört-calındı keçet oynop.
(İbraimov, 1985: 201)
- 2341 *Uy kursak tumşugu uzun, boto moynok,*
Küyböstön ört-calındı keçet oynop,
Çalkalap suunu berse içet, kusat,
İsapsız, oyunda çok toyup koymok.
(İbraimov, 1985: 201)
- Yaya yürümez,
Ata binmez.
- Burnu var kel,
Karnı kara kel,
Yayan yürümez
Ata binmez.
- Karnı yarık,
Burnu kalkık,
Ata binmez,
Yaya yürümez.
- Burnu kalkık,
Karnı katlı,
Yaya yürümez,
Ata binmez.
- Ateşin içinde oturan bahadır.
- Ateşin etrafında dolaşan kara enik.
- Ateşin başında yanmaz çanak.
- Ateşin başında korkunç şapırtı.
- Ateşin başında çömelir.
Takkesi dik durur.
- Ateşin yanında tekerlek,
Ayağa kalkıp işeyen.
- İnek karın, burnu uzun deve boyun,
Yanmadan ateşi alevi geçer oynayarak.
- İnek göbek, gagası uzun deve boyun,
Yanmadan ateşi alevi geçer oynayarak
Yayılp suyunu verirse, içer, kusar,
Aklında yok doymak.

2342 *Çakalap suunu berse içet, kusat,
Oyunda çok toypup koymok.*
(İbraimov, 1985: 201)

Kovayla su verse su içer, kusar,
Aklında yok doymak.

2343 *Karoolçunun katını
Kördöy bolup oturat.
Tarayın dese çaçı çok,
Tazday bolup oturat.*
(İbraimov, 1985: 201)

Nöbetçinin kadını,
Kör gibi oturur,
Tarayayım dese saçı yok,
Kel gibi oturur.

2344 *Kardı bar, kaltası çok,
Şoosu bar, dorbosu çok.*
(İbraimov, 1985: 201)

Karnı var, kesesi yok
İpi var , torbası yok

2345 *Kara kempir kakıldayt,
Söktörü şakıldayt.*
(Mıkambayev ve Taştemiroy, 113)

Kara kocakarı kımıldar,
Kemikleri şıkırdar.

2346 *Oozu menen cutat,
Moynu menen kusat.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 116)

Ağzıyla yutar,
Boynuyla kusar.

2347 *Moynu bar, başı çok,
İçi bar, içegisi çok,
Oturguçu bar, butu çok.*
(İnv. No.706/236)

Boynu var, başı yok,
İçi var, bağırsağı yok.
Sandalyesi var, ayağı yok.

2348 *Tekem tik turup suu içet.*
(İnv. No.706/245)

Tekem dik durup su içer.

2349 *Ak tööm asmanga karap suu içet.*
(İnv. No.706/245)

Ak devem gökyüzüne bakıp su içer.

Kumgan

Çaydanlık

2350 *Ot canında dülöy.*
(Tokombayeva, 1987: 211)

Ateşin yanında sağır.

2351 *Kardı bar, kaltası çok,
Şoosu bar, dorbosu çok.*
(Mukambayev, 2009: 1130)

Karnı var, kesesi yok,
Göğsü var, torbası yok.

2352 *Ot canında dönğölök,
Kovo kalıp siygelek.*
(Mukambayev, 2009: 806)

Ateşin yanında tekerlek,
İşeyip bağran.

2353 *Yaapirim, moynu bir,
Oozu eki, tübü kir.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 111)

Ya pirim, boynu bir,
Ağzı iki, dibi kir.

2354 *Karoolçunun ayalı,
Kazıday bolup olturat.
Tararına çaçı çok,*

Bekçinin hanımı,
Kadı gibi oturur,
Taramaya saçı yok,

Tazdat bolup oturat.

(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 111)

Çöögündögü Kaynagan Çay

2355 *Kara küçük abalayt.*

(İnv. No.706/246)

Kara Çaynek

2356 *Bul emne muruyat,
Murdu emne cırıyat,
Oozu turup süylöböyt,
Ottu emne üylöböyt?*

(İbraimov, 1985: 201)

Asma, Çaydoos

2357 *Üçükönün üç uulu,
Üşkü tartıp oturat.
Tentek kara balası,
İyik iyirip oturat.*

(İbraimov, 1985: 201)

Kaşkar Çaydoos

2358 *Başı börktüü,
Tübü körktüü,
Moynu kooz,
İçi booz,
Arkası ilmek.*

Akılduu baldar bilmek.
(İbraimov, 1985: 201)

Çaynek, Piyala

2359 *Atası bükürü koco,
Enesi şapelek ayım.*

(İbraimov, 1985: 202)

2360 *İşten kelsek çögölöşüp taazim kılat,
İшке ketseñ al özünçö
Tördö oturup meyman bolot.*

(İbraimov, 1985: 202)

2361 *Kulundarı sarı ala,
Kuyruktarı toru ala.*

(İbraimov, 1985: 202)

Çımı

2362 *Karçıgam özü cansız kolgo konu,*

Kel olup oturur.

Demlikte Kaynayan Çay

Kara enik havlar.

Kara Çaydanlık

Bu ne biçim şey,
Burnu neden delik,
Ağzı var, konuşmaz,
Ateşi niye üflemez?

Sacayak, Çaydanlık

Üçkön'ün üç oğlu,
Kürek çekip oturur.
Yaramaz kara yavrusu,
İp eğirip oturur.

Kaşgar Çaydanlık

Başı börklü,
Dibi güzel,
Boynu ince,
İçi gebe.
Arkası çengel,
Akıllı çocuklar bilmek.

Çaydanlık, Kâse

Babası Kambur Koca,
Anası avuç hanım.

İşten geldiğimizde diz çöküp hürmet eder,
İşe gittiğinde o kendince
Başköşede oturup misafir olur.

Kulunları sarı ala,
Kuyrukları doru ala.

Fincan

Atmacam kendi cansız ele konu,

*Dem bolso, baydöböldön oozum toldu.
Men özüm karçıgadan aldım demdi,
Cigitter tabışmaktın çeçüüsü kaysı boldu?*
(İbraimov, 1985: 202)

2363 *Karçıgam özü calgız kolgo kondu,
Dem bolso, bay döböldön oozum toldu.
Men özüm karçıgadan aldım demdi,
Tabışmak bul aytilgan kaysı boldu.*
(Taygüröñov, 1947: 92)

2364 *Ezilgen taş,
Çiyilgen taş,
Abakka tüşüp iyilgen taş.*
(İbraimov, 1985: 202)

2365 *Beti güldüü, cıtı çok,
Tamamı çuñkur, butu çok.
Kartayıp kalgan çoñ enem,
Çay içe albayt uşu çok.*
(Inv. No.706/245)

Sır Ayak

2366 *Bizdin üydö bir kilem,
Türdüü tüstüü sır kilem.*
(İbraimov, 1985: 202)

Canayak

2367 *Cupcumuru taş baka,
Söögü bar, calbırak ceyt,
Suu içet, canı çok.*
(İbraimov, 1985: 202)

Çay, Çama

2368 *Suusu içilet, koyusu kalat.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 127)

Aptaba

2369 *Bukardan kelgen boz taylak,
Bozdop turup suu içet.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 109)

Kaşık

2370 *Kiçinekey beçel,
Süñgüp barıp suu içet.*
(İbraimov, 1985: 202)

Nefesi bay döbölün ağzına doldu.
Ben kendim atmacadan aldım nefesi,
Delikanlılar bilmecenin çözümü ne oldu?

Atmacam tek kola kondu,
Nefesi bay döbölün ağzına doldu.
Ben kendim atmacadan aldım istirahat,
Söylenen bu bilmece ne oldu?

Ezilen taş,
Çizilen taş,
Havaya inip eğilen taş.

Üzeri çiçekli, kokusu yok,
Tabanı çukur, ayağı yok.
Kocayıp kalan büyük annem,
Bu yoksa çay içemez.

Boyalı Kâse

Bizim evde bir kilim,
Türlü renkli güzel kilim.

Kulplu Çanak

Yusyuvarlak kaplumbağa,
Kemiği var, yaprak yer.
Su içer, canı yok.

Çay, Tortu

Suyu içilir, koyusu kalır.

İbrik

Buhara'dan gelen boz taylak,
Bağırıp su içer.

Kaşık

Küçücük oturak,
Dalarak su içer.

- 2371 *Comogum comok,
Kuyruğu çomok.*
(İbraimov, 1985: 202)
- 2372 *Başı bartmak,
Uçu börtmök.
Suuga salmak,
Suurup almak,
Suusu tammak,
Sumsayıp kalmak.*
(İbraimov, 1985: 202)
- 2373 *Bir malım bar tamga carmaşıp siyet.*
(İbraimov, 1985: 203)
- 2374 *Ördök köldö,
Kuyruğu sırtta.*
(İbraimov, 1985: 203)
- 2375 *Sudan başka aşı çok,
Tompok kursak böytögöy.*
(İbraimov, 1985: 203)
- 2376 *Topusu bar, başı çok.*
(İbraimov, 1985: 203)
- 2377 *Kula beem kunduga kirse,
Kuyruğu sorok dey tüştü.*
(İbraimov, 1985: 203)
- 2378 *Çöökör atım çögüp ketti,
Kuyruğu sorok etti.*
(İbraimov, 1985: 203)
- 2379 *Carkırağan kaşka baş,
Caralgandan aşka maş.*
(Sadıkulova, 2014: 402)
- 2380 *Carkırağan kaşka baş,
Caralgandan aşka maş.
Kudup tüşöt idişke,
Kuyulganda bışkan aş.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 109-110)
- Suzgu**
- 2381 *Kula beem kudukka kirse,
Kuyruğu sorok dey tüştü.*
(İnv. No.706/233)
- 2382 *Sokur tööm kudukka tüştü,
Sorok etip kuyruğu çıktı.*
(İnv. No.706/233)
- Masalım masal,
Kuyruğu kısa.
- Başı yüksek,
Ucu kabarık,
Suya salmak,
Çekip almak,
Suyu damlamak,
Kaşları çatık kalmak.
- Bir hayvanım var, eve yanaşıp işer.
- Ördek gölde,
Kuyruğu dışarda.
- Sudan başka aşı yok,
Tombul karın semirir.
- Takkesi var, başı yok.
- Kula kısrağım eyerin deliğine girse,
Kuyruğu şak diye düştü
- Alaca atım çöktü,
Kuyruğu şak diye düştü.
- Parlayan akıtmalı baş,
Yapılan yemeğe nohut.
- Parlayan akıtmalı baş,
Yapılan yemeğe nohut.
Fırlayıp düşer çanağa,
Döküldüğünde pişen aş.
- Tahta Kepçe**
- Kula kısrağım kuyuya girse,
Kuyruğu şak diye düştü.
- Kör devem kuyuya düştü,
Şak diye kuyruğu çıktı.

2383 *Kula beem kurk dey tüştü,*
Kuyruğu sorok dey tüştü.
(İnv. No.706/233)

Çömöç

2384 *Çövkör atım çöküp ketse,*
Çoltok kuyruğu sorok etet.
(Mukambayev, 2009: 1072)

2385 *Çöökör atım çögüp ketti,*
Kuyruğu sorok etet.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 117)

2386 *Comogum comok,*
Kuyruğu çolok.
(İnv. No.706/231)

2387 *Suudan başı cok,*
Tompok kursak böytögöy.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 117)

2388 *Topusu bar, başı cok.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 117)

2389 *Ezilgen taş,*
Çiyilgen taş,
Abakka tüşüp
İyilgen taş.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 118)

2390 *Karçığam özü calgız kolgo kondu,*
Dem bolso baydubaldan oozun toldu,
Men özün karçığadan aldım demdi,
Cigitter, tabışmaktın çeçüüsü kaysı boldu?
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 118)

2391 *Ördök köldö,*
Kuyruğu dubaldın kırıñda.
(İnv. No.706/244)

2392 *Ördök köldö,*
Kuyruğu sırtta.
(İnv. No.706/244)

2393 *Kula beenin kulunu,*
Kudukka sorok dey tüştü.
(İnv. No.706/245)

Çöölü-Depkir

2394 *Başı menen kazanga tüşöt,*

Kula kısrağım kurk diye düştü,
Kuyruğu şak diye düştü.

Kepe

Alaca atım çökse,
Kısa kuyruğu şak diye düşer.

Alaca atım çöktü,
Kuyruğu şak diye düşer.

Masalım masal,
Kuyruğu kısa.

Sudan başı yok,
Tombul karın, şirin.

Takkesi var, başı yok.

Ezilen taş,
Çizilen taş,
Havaya inip
Eğilen taş.

Atmacam kendi yalnız ele kondu,
Nefesi bay döbölün ağzına doldu.
Ben kendim atmacadan aldım
Delikanlılar, bilmedenin cevabı ne oldu?

Ördek gölde
Kuyruğu duvarın kenarında.

Ördek gölde,
Kuyruğu dışarıda.

Kula kısrağımın kulunu,
Kuyuya şak diye düştü.

Süzgeç/Kevgir

Başıyla kazana düşer,

Suyugun taştap, koyusun süzöt.
(İbraimov, 1985: 203)

Tuzduk

2395 *Aşkananın kal kızı ıylayt.*
(İbraimov, 1985: 203)

2396 *Oro, oronun içinde şoro.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 115)

2397 *Uzun oroo, içi şoro.*
(Tokombayeva, 1987: 207)

2398 *Ot boyunda pöpölöy semiz.*
(İnv. No.706/241)

2399 *Ot boyunda kal kızalık.*
(İnv. No.706/241)

Kazan

2400 *Kulaktuudan kağılbaz.*
(İbraimov, 1985: 203)

2401 *Kün üstündö kara taş.*
(İbraimov, 1985: 203)

2402 *Özü biröö,
Kulağı törtöö.*
(İbraimov, 1985: 203)

2403 *Kulağı bar, başı çok,
Kursağı bar, çaçı çok.*
(İbraimov, 1985: 203)

2404 *Kara kocokem attan tüştü.*
(İbraimov, 1985: 203)

2405 *Kapkara kursağı bar,
Kereñ kulağı bar.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 110)

2406 *Kapkara kursağı bar,
Ukpagan kulağı bar,
Süylöböğön tili bar.*
(Sadikulova, 2014: 406)

Kazan Kırgıç

2407 *Kaptaldı kaptalday çapkan kara baatır.*
(Sadikulova, 2014: 402)

2408 *Kaptaldı kaptalday çapkan Bayak baatır.*

Suyunu ayıklayıp, koyusunu süzer.

Tuzluk

Mutfağın kel kızı ağlar.

Ambar, ambarın içinde çalılık.

Uzun ambar, içi tuzlak/çorak.

Ateşin kenarında titreyen semiz.

Ateşin kenarında kel kızalık.

Kazan

Kulaklıdan kakılmaz.

Güneşin üstünde kara taş.

Özü bir,
Kulağı dört.

Kulağı var, başı yok,
Kursağı var, saçı yok.

Kara hocacığım attan düştü.

Kapkara kursağı var,
Sağır kulağı var.

Kapkara kursağı var,
Duymayan kulağı var,
Konuşmayan dili var.

Kazanı Kazıma

Yamaç boyunca koşan kara bahadır.

Yamaç boyunca koşan Bayak bahadır.

(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 110)

Kazan, İdiş-Ayak

2409 *Ceñem cerge tüştü,
Baldarı anı kütüştü.*
(İbraimov, 1985: 203)

2410 *Kara katın attan cıgıldı,
Baldarı apakelep çurkadı.*
(İnv. No.706/246)

2411 *Karabay akem attan tüştü,
Baldarı çurkap keldi.*
(İbraimov, 1985: 204)

2412 *Karagul attan cıgıldı,
Kalkı-curtu cıyıldı.*
(İbraimov, 1985: 204)

2413 *Karabay attan cıgıldı,
Çöcölörü cıyıldı.*
(İnv. No.706/246)

2414 *Karabay eke attan cıgıldı,
Kalkının baarı cıyıldı.*
(Mukambayev, 2009: 157)

2415 *Karabay attan tüşö elek,
Eli-curtu cıyılal.*
(Tokombayeva, 1987: 210)

2416 *Kara biye kardañ etti,
Kabargası dardañ etti.*
(İnv. No.706/246)

Kazan, Tulga

2417 *Bir zattın artı küyük,
Bir zattın tüşü küyük.*
(İbraimov, 1985: 204)

2418 *Biröönün tüşü küyük,
Biröönün özü küyük.*
(İbraimov, 1985: 204)

2419 *Biröönün tüşü küyük,
Üçöönün özü küyük.*
(İbraimov, 1985: 204)

2420 *Ölöbay akem ölöy deyt,
Üç uulu üç cagınan cölöym deyt.*
(İbraimov, 1985: 204)

Kazan, Kap-Kacak

Yengem yere düştü,
Çocukları onu tuttu.

Kara kadın attan yığıldı,
Çocukları annelerine koştu.

Karabay amcam attan düştü,
Çocukları koşup geldi.

Karagul attan düştü,
Halkı toplandı.

Karabay attan düştü,
Yavruları toplandı.

Karabay ağam attan düştü,
Halkının hepsi toplandı.

Karabay attan düştü,
Eli yurdu toplanır.

Kara bey/baldız kambur durdu,
Kaburgası kımıldadı.

Kazan, Sacayak

Bir şeyin ardı yanık,
Bir şeyin dөşü yanık.

Birinin dөşü yanık,
Birinin kendi yanık.

Birinin dөşü yanık,
Üçünün kendi yanık.

Ölöbay ağam ölüyorum der,
Üç oğlu üç yanından tutayım der.

2421 *Halabay attan cıgıldı,
Halk elini ciydirdi.*
(Mukambayev, 2009: 993)

Halabay attan yığıldı,
Halkı ahalisi toplandı.

2422 *Kara bay attan cıgıldı,
Halkı curtu cıyıldı.*
(Dor, 1982: 141)

Kara bey attan düştü,
Halkı yurdu toplandı.

2423 *Bir sartın döşü küyük,
Bir sartın köçüğü küyük.*
(İnv. No.706/235)

Bir sartın döşü yanık,
Bir sartın kıcı yanık.

2424 *Bir sartın döşü küyük,
Bir sartın kötü küyük.*
(Dor, 1982: 141)

Bir sartın döşü yanık,
Bir sartın kıcı yanık.

2425 *Bir agayni ölöm deyt,
Üç agayni cölöym deyt.*
(İnv. No.706/235)

Bir biraderi ölüyorum der,
Üç biraderi tutayım der.

2426 *Üç sart bir kalmaktı kötörüüp turat.*
(İnv. No.706/235)

Üç sart bir Kalmuk'u kaldırır.

Kazan, Kaşık

Kazan, Kaşık

2427 *Tuuldu bir kara kuş, bir balapan,
Boşto alıp, ar bir cerge ala çapkan.*
(İbraimov, 1985: 204)

Doğdu bir karakuş, bir palaz,
Boş boş her bir yere koşar.

Kazan, Ot

Kazan, Ateş

2428 *Kara öküzüm karap turat,
Kızıl öküzüm calap turat.*
(İbraimov, 1985: 204)

Kara öküzüm bakıp durur,
Kızıl öküzüm yalayıp durur.

Ot, Kazan

Ateş, Kazan

2429 *Kızıl öküz kara öküzdü calayt.*
(İnv. No.706/230)

Kızıl öküz kara öküzü yalar.

Kazan, Kazanga Cabılğan Nan

Kazan, Kazana Yapıştırılan Ekmek

2430 *Ar cagında cuka too,
Ber cagında cuka too,
Ortosunda cumşak too.*
(İbraimov, 1985: 204)

Öte yanında ince dağ,
Beri yanında ince dağ,
Ortasında yumuşak dağ.

Kazan, Suzgu, Tulga

Kazan, Kepçe, Sacayak.

2431 *Kart kara buka,
Marteke muzoo,
Üyör üyör üç öküz.*

Kart kara boğa,
Cesur buzağı,
Güçlü kuvvetli üç öküz.

(İbraimov, 1985: 204)

Abdeste

2432 *El catat,
Esenbay çunak eç catpayt.*
(İnv. No.706/230)

2433 *Bukardan kelgen lök,
Kelip külgö çök.*
(İnv. No.706/230)

2434 *Ot boyuda oyron şalpık.*
(İnv. No.706/230)

2435 *Kara took kakıldayt,
Kanattarı şakıldayt.*
(İnv. No.706/230)

Ayak Kap

2436 *Oozu kemşik, bütökön boyu teşik.*
(İbraimov, 1985: 190)

2437 *Çiy tübüdü çildir kese.*
(İbraimov, 1985: 190)

Tulga

2438 *Üç butu bar, aksabayt.*
(İbraimov, 1985: 205)

2439 *Üç butu bar,
Balaaday küçü bar.*
(İbraimov, 1985: 205)

2440 *Eki emes, üç but go,
Kötörgönün kaktayt otko.
Küydüm- bıştım debesten,
Tak ortodo turat go.*
(Uzun, 2006: 341)

Tulga, Kazan, Kumgan

2441 *Üçükönün üç uulu,
Üşkü tartıp oturat.
Ayrı sakal atası,
Atka minip oturat.
Togolok kara balası,
Suuga toyboy oturat.*
(İbraimov, 1985: 205)

İbrik-Çaydanlık

El yatar,
Kulaksız Esenbay hiç yatmaz.

Buhara'dan gelen lök,
Gelip küle çök.

Ateşin kıyısında yıkık şalpık.

Kara tavuk kakıldar,
Kanatları şakıldar.

Kap Kacak

Ağzı dişsiz, bütün vücudu delik.

Çiğ dibinde deri kâse.

Sacayak

Üç ayağı var, aksamaz.

Üç ayağı var,
Çocuk kadar gücü var.

İki değil, üç ayak,
Kaldırdığını tutar ateşe,
Yandım piştım demeden
Tam ortaya oturur.

Sacayak, Kazan,İbrik

Üçkön'ün üç oğlu,
Keski çekip oturur.
Çatal sakal babası,
Ata binip oturur.
Toparlık kara yavrusu,
Suya doymayıp oturur.

2442 *Üçükönün üç uulu,
Üçkü tartıp oturat.
Ayrı sakal atası,
Atka minip oturat.
Togolok kara balası.*
(Mukambayev, 2009: 988)

Tulganın Buttarı, Kazan

2443 *Üşkübaydın üç uulu,
Üşkü tartıp olturat.
Andan kalgan bir uulu,
Döñgö çıgıp olturat.*
(İbraimov, 1985: 205)

Tulga, Cılkı, Uy, Koy

2444 *Üç butu bar, aksabayt,
Caagı bar çokşoboyt,
Arkası bar oonaboyt,
Kuyruğu bar şıypanbayt.*
(Mukambayev, 2009: 401)

Aş Takta

2445 *Beles aşıp kelet,
Noygut basıp kelet.*
(İbraimov, 1985: 205)

Übölük

2446 *Belen belen belen at,
Beli coon küröñ at,
Aştan toydon kalbagan,
Aram ölgön küröñ at.*
(İbraimov, 1985: 205)

2447 *Beline ak ton oronot,
Süyrölöndöp togolonot,
Togolonup tonun çoyot,
Zamatta iylep koyot.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 115)

Kol Cuuguç

2448 *Kindigi bassañ bulagı akkan,
Cerde turbayt, kabarin uksañ,
Celkesi ketpeyt temir mıktan.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 110)

Termos

Üçkön'ün üç oğlu,
Keski çekip oturur.
Çatal sakal babası,
Ata binip oturur.
Toparлак kara yavrusu.

Sacayağın Ayakları, Kazan

Üşükbay'ın üç oğlu,
Keski çekip oturur.
Ondan kalan bir oğlu,
Tepeye çıkıp oturur.

Sacayak, Yılkı, Sığır, Koyun

Üç ayağı var aksamaz,
Çenesi var, geviş getirmez,
Kalçası var, ağnamaz,
Kuyruğu var sallamaz.

Mutfak Tahtası

Tepe aşıp gelir,
Noygut'tan yürüyüp gelir.

Oklava

Yiğit yiğit yiğit at,
Beli kalın ala at,
Aştan toydan geri kalmayan
Pis olan yağız at.

Beline ak don sarınır,
Sürünüp yuvarlanır.
Yuvarlanıp elbisesini çeker.
Çabucak yoğurup bırakır.

El Süngeri

Göbeği yürüyen, çeşmesi akan,
Yerde durmaz, haberini duysan,
Ensesi eksilmez demir çividen.

Termos

2449 *Candan demdep kaynatpay,
Enenden içtim kaynak çay.*
(Mukambayev ve Taştımirov, 1971: 111)

Elek, Kalbır

2450 *Ak küçügüm birt birt çıçat.*
(İbraimov, 1985: 205)

2451 *Ala küçügüm bor bor çıçat.*
(İnv. No.706/248)

2452 *Ak ulagım bar,
Ayılda cürüip semiret.*
(İnv. No.706/249)

2453 *Alasa boyu bar,
Arçındagan tonu bar,
Iylasa kar caayt,
Iylabasa ne caayt?*
(İbraimov, 1985: 205)

2454 *Ayakka ötsöm urasıñ,
Biyakka ötsöm urasıñ,
Nandı biröö ceyt,
Meni nege urasıñ?*
(İbraimov, 1985: 206)

2455 *Capcañı idiş,
Birok baarı cırtık.
El ustasın maktasa,
Takır çok kıntık.*
(İbraimov, 1985: 206)

2456 *Kıl kursak,
Cıgaç böyrök,
Kıykaktay söyrök söyrök.*
(Mukambayev, 2009: 817)

2457 *Kıl kursak,
Cıgaç böyrök,
Kıykaktap soyrok soyrok,
Kopşolup koldon kolgo,
Kardınan aşat, tögöt.*
(Mukambayev ve Taştımirov, 1971: 119)

2458 *Ortosu çuñkur tegerek,
Eki kolgo tiyet kezek kezek,
Tınımsız camgır caayt,
Tüp cagıman sebelep.*
(İnv. No.706/249)

Candan demleyip kaynatmaz,
Anamdan içtim kaynak çay.

Elek, Kalbur

Ak eniğim pırt pırt sıçar.

Ala eniğimi bor bor sıçar.

Ak oğlağım var,
Köyde yürüyüp semirir.

Ufacık boyu var,
Alaca elbisesi var,
Ağlarsa kar yağar,
Ağlamazsa, ne yağar?

O yana geçsem vurursun,
Bu yana geçsem vurursun,
Ekmeği birisi yer,
Bana niye vurursun?

Yepyeni kap,
Ama bağı yırtık,
Halk ustasını övse,
Hiçbir kusuru yok.

Kıl karın,
Ağaç böbrek,
Kumaş gibi çeşit çeşit.

Kıl karın,
Ağaç böbrek,
Kumaş gibi çeşit çeşit,
Rendeler elden ele,
Karnından aşar, döker.

Ortası çukur tekerlek,
İki eli değer zaman zaman
Sürekli yağmur yağar
Dibinden sepeler.

- 2459 *Özü bitta, közü miñta.*
Kendi bir tane, gözü bin tane.
- 2460 *Bir özü, bir özündö miñ közü.*
Bir kendi, bir kendinde bin gözü.
- 2461 *Özü bir, közü miñ.*
(Kayırov, 2006: 55)
Özü bir, gözü bin.
- 2462 *Kaptan sugunup,
Kar caadırdı.
Tegirmenden kelgende,
Uy saadırdı.*
Çuvaldan yutup,
Kar yağdırdı,
Değirmenden geldiğinde
İnek sağdırdı.
- 2463 *Capız toodon kar caayt.*
(İnv. No.706/249)
Alçak dağdan kar yağar.
- 2464 *Tak tak etet,
Aldınan suburgan mergen ötöt.*
(İnv. No.706/248)
Tak tak eder,
Altından Suburgan usta geçer.
- 2465 *Tap-tup etet,
Aldınan kerben ötöt.*
(İbraimov, 1985: 206)
Tap tap eder,
Altından kervan geçer.
- 2466 *Tak tak etet,
Taktan kerben ötöt.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 119)
Tak tak eder,
Önünden kervan geçer.
- 2467 *Tapır tupur etet,
Tegiden kerben ötöt.*
(Mukambayev, 2009: 863)
Tapır tupur eder,
Altından kervan geçer.
- 2468 *Tapır tupur etet,
Tübünön kerben ötöt.*
(İnv. No.706/248)
Tapır tupur eder,
Dibinden kervan geçer.
- 2469 *Tupur tupur leek leek,
Tamamı çok leek leek.*
(İnv. No.706/249)
Tıpır tıpır lek lek,
Tabanı yok lek lek.
- 2470 *Kaak kaak etet,
Aldınan kerben ötöt.*
(İnv. No.706/248)
Kak kak eder,
Dibinden kervan geçer.
- 2471 *Zuu zuu baraban,
Zulpusunu taragan,
Kuranını arı okugan,
Kalbırını tokugan.*
(İnv. No.706/233)
Zuu zuu diye varırmış,
Zülfünü tararmış,
Kuranını okurmuş,
Kalburunu dokurmuş.
- 2472 *Kiçinekey tögörök,
Kar caagansın sebelep.*
(İnv. No.706/247)
Küçücük toparlak,
Kar yağar sepeleyerek.

Elek, Un

- 2473 *Tap-tap etet,
Tamani çok lagalak.
Suudan ötüp baratat,
Süyögü çok lagalak.*
(İbraimov, 1985: 206)
- 2474 *Tapır tupur etet,
Tübünön kerben ööt.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 128)
- 2475 *Döbö döbö döbölöyt,
Döböğö camgır sebeleyt.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 129)
- 2476 *Eki toonun arasında,
Ebey-sebey kün caayt.*
(İbraimov, 1985: 206)
- 2477 *Eki toonun arasında,
Ebegeysiz caan caayt.*
(Mukambayev, 2009: 1162)
- 2478 *Kök küçügüm bor bor çıçat.*
(Mukambayev, 2009: 247)

Çaka

- 2479 *Bolso da eki kulagı,
Bir gana iymek tagınat.
Kelatsa suudan cutkanı,
Köbünçö eköo kabilat.*
(İbraimov, 1985: 206)
- 2480 *İyilip turat kulagı,
İçi toyso, salmaktuu kelet bu dagı.
Erteli keç adamga,
Cardam kılar ubagı.*
(İbraimov, 1985: 206)
- 2481 *Eki dos,
Suuga tüspögön künü çok,
Baratıp aç, kelatıp tok.*
(İbraimov, 1985: 206)
- 2482 *Eki cakşı coldoş,
Suuga kirinbegen künü bolbos.*
(İbraimov, 1985: 206)

Elek, Un

- Tap tap eder,
Tabanı yok leylek.
Sudan geçip gider,
Kemiği yok leylek.
- Tapır tupur eder,
Dibinden kervan geçer.
- Tepe tepe tepelenir,
Tepeye yağmur çiseler.
- İki dağın arasına,
Sayısız yağmur yağar.
- İki dağın arasına,
Çok yağmur yağar.
- Gök eniğim birt birt sıçar.

Madeni Kova

- Olsa da iki kulağı,
Yalnız birine küpe takınır.
Gelirse nehirden yuttuğunu
Çoğu zaman ikisi karşılaşır.
- Bükülür kulağı,
İçi doyarsa, ağır gelir.
Gece gündüz insana
Yardım eder vaktinde.
- Eki dost,
Suya girmedikleri gün yok,
Giderken aç, gelirken tok.
- İki iyi yoldaş,
Suya girmedikleri gün olmaz.

Çaka, Apköç

- 2483 *Eki bir tuugan suunun ceegine oynoyt,
Üçünçüsü ceekke cıgılat.*
(Ibraimov, 1985: 206)

Çelek

- 2484 *Ezeli kurçanganın çeçpegen,
İçinen cıtı ketpegen.*
(Ibraimov, 1985: 207)

- 2485 *Ezeli kurçanganın çeçpegen,
İçinen buzuk ketpegen.*
(Mukambayev, 2009: 260)

- 2486 *İçi bar, içegisi çok.*
(Inv. No.706/234)

- 2487 *Koş kulakta carkırak.*
(Dor, 1982: 173)

Güü (Güp)⁸²

- 2488 *Güldür-güldür güldürman,
Güldürmandın kızımın.
Moynum tolo akdana,
Akılmandın kızımın.*
(Ibraimov, 1985: 207)

- 2489 *Güldür-güldür güldürsün,
Moynuñ tolo ak monçok,
Bolotbaydın kızısıñ,
Güldür güp, güldür güp.*
(Ibraimov, 1985: 207)

- 2490 *Güldürman, güldürman,
Güldürmandın kızı sal.
Moynuñ tolgon ak monçok,
Akılduununun kızı sal.*

- 2491 *Salmak menen urduram,
Sarı bala tuuduram.*
(Ibraimov, 1985: 207)

- 2492 *Uzun-uzun uparım,
İçidegi cıparım,
Kara soot karkınım,
İçidegi carkınım.*
(Ibraimov, 1985: 207)

Kova, İki kovalı Sırık

İki kardeş su kenarında oynar,
Üçüncüsü kenara yığılır.

Fıçı

Ezeli kuşağını çözmeyen,
İçinden kokusu gitmeyen.

Ezeli kuşağını çözmeyen,
İçinden kiri gitmeyen.

İçi var, bağırsağı yok.

İki kulakta ışıldak.

Küp

Güldür güldür güldürman,
Güldürmanın kızıyım,
Boynum dolu
Akıllının kızıyım.

Güldür güldür güldürsün,
Boynun dolu ak boncuk,
Polat beyin kızısıñ,
Güldür güp, güldür güp.

Güldürman, güldürman,
Güldürman'ın kızı sal.
Boynu dolu ak boncuk,
Akıllının kızı sal.

Güçlkle vuruyorum,
Sarı çocuk doğururum.

Uzun uzun değneğim,
İçindeki mis kokulum.
Kara zırhlı tulumum,
İçindeki ışıldayanım.

⁸² Ayran ekşitmek için kullanılan alet.

2493 *Uzun terek,
İçi köbök.*
(Mukambayev, 2009: 528)

Çakçoo

2494 *Salmak menen tartat,
Sarısın alıp kaytat.*
(İbraimov, 1985: 208)

2495 *Uzun-uzun ulama,
Uçu menin kolumda.
Sagızganday sayragan
Sabı menin kolumda.*
(İbraimov, 1985: 208)

2496 *Kiçine gana çüldürçök,
Ötügü menen suu keçet.*
(Mukambayev, 2009: 1085)

Maki

2497 *İçip cep iyinge kiret.*
(İbraimov, 1985: 208)

2498 *Kiçinekey say,
İçinde eki bala catat cay.*
(İbraimov, 1985: 208)

Mal Muuzdagan Bıçak

2499 *Kögörtüp maldım,
Kızartıp suurup aldım.*
(İbraimov, 1985: 208)

Tutkuç

2500 *Üy baş sayın kol kurcun.*
(İbraimov, 1985: 208)

2501 *Eki başı muştumday,
Ortosu kılday.*
(İbraimov, 1985: 208)

Kuurguç

2502 *Miñ koydu aralay çapkan,
Çokçoloy baatır.*
(İbraimov, 1985: 208)

Uzun kavak,
İçi oyuk.

Çakçoo⁸³

Ağırlıkla çeker,
Sarısını alıp döner.

Uzun uzun ulama,
Ucu beni elimde
Saksağan gibi şakır
Sapı benim elimde.

Küçücük karıştıran,
Çizmesiyle su geçer.

Çakı

Yiyip içip inine girer.

Küçücük dere,
İçinde iki çocuk yatar.

Hayvanı Kesen Bıçak

Yeşertip batırdım,
Kızartarak çıkarıp aldım.

Kulp

Her başta heybe.

İki başı yumruk kadar,
Ortası kıl kadar.

Hububat Değneği

Bin koyunu süren,
Kambur bahadır.

⁸³ Yoğurdun yağını almak için kullanılan bir tür alet.

Kıl Cuuguç

2503 *Kaptaldı kaptalday çapkan baybarak baatır.*
(İbraimov, 1985: 208)

2504 *Keregede muştay göş.*
(İbraimov, 1985: 208)

2505 *Keregede muştay et.*
(Inv. No.706/233)

2506 *Öyüzgü eldin cılkısı,
Öyüz ıldıy kuyulat.
Büyüzgü eldin cılkısı,
Büyüz ıldıy kuyulat.
Caman tumak boz bala,
Toso albay buyugat.*
(İbraimov, 1985: 208)

Kırgıç

2507 *Eki eegi bar,
Bir teegi bar.*
(İbraimov, 1985: 208)

Dastorkon, Selde

2508 *Süyrömö sürnöt,
Burama parz.*
(İbraimov, 1985: 2089)

Bişkek, Saba

2509 *Bap balpak, başı kalpak,
Suurup almak, suusun kanmak.*
(İbraimov, 1985: 2089)

2510 *Bap balpak,
Başı calpak.
Suurup aldı,
Suusu tamdı.*
(İbraimov, 1985: 2089)

Köökör⁸⁴

2511 *Koçkor müyüz kodogoy,
Başı içke şordogoy.*
(İbraimov, 1985: 2089)

Kumara, Karapa**At Kılından Bulaşık Süngeri**

Her yanı kuşatarak koşan Baybarak bahadır.

Keregede yumruk gibi et.

Keregede yumruk gibi et.

Öte yandaki halkın yılıkısı,
Öte yanın aşağısına akar.
Beri yandaki halkın yılıkısı,
Beri yanın aşağısına akar.
Yaman kalpak, genç çocuk,
Bunları durdurmaz.

Spatula

İki çenesi var,
Bir değneği var.

Sofra, Sarık

Çekilen resim,
Vidalı tüfek.

Bişkek, Saba

Şişman, başı kalpak,
Çekip almak, suyuna kanmak.

Şişman,
Başı yassı,
Çekip aldı,
Suyu damladı.

Deri Kap

Koç boynuz bodur,
Başı ince şiş burun.

Çömlek

⁸⁴ Kıymız için kullanılan ve deve derisinden yapılan kap.

2512 *Soyso kanı cok.*
(İbraimov, 1985: 2089)

Kesilse kanı yok.

2513 *Kaňgır-küňgür ünü bar,
Çıçkan kirçü iyni bar,
Aylanası kızıl car.*
(İbraimov, 1985: 2089)

Paldır küldür sesi var,
Sıçan girecek ini var
Etrafi kızıl yar.

Çekkiç

Yufkayı Delen Alet

2514 *Kiçine katın cer tebet.*
(İbraimov, 1985: 2089)

Küçük kadın yeri çiğner.

Suu Kuyguç

Kap

2515 *Ogoroddu aralasa,
Öziin kaz moyunduu köröt.
Eñkeygen cerge,
Sebelep suunu tögöt.*
(İbraimov, 1985: 2089)

Bahçeyi gezinse,
Kendini kaz boyunlu görür.
Eğimli yere
Sepeleyip suyunu döker.

Suu Kuygan Koro

Su Koyulan ?

2516 *Tekem tik turup suu içet.*
(İbraimov, 1985: 210)

Tekem dik durup su içer.

Supura

Hamur için Sergi

2517 *Cay kilem, cay kilem,
Caya albadım bir kilem.*
(İnv. No.706/233)

Yay kilim, yay kilim,
Yayamadım bir kilim.

Ayakap

Fincan Kutusu

2518 *Çiy tübündö çildir kese.*
(İnv. No.706/234)

Çiğ dibinde çildir kese.

Samın

Sabun

2519 *Üy baş sayın taza bala.*
(İbraimov, 1985: 192)

Her evde temiz çocuk.

2520 *Üy baş sayın boz bala,
İştegen işi köp gana,
Tagıraak aytsak carabayt,
Tazalıktan başkaga.*
(İbraimov, 1985: 192)

Her evde delikanlı,
Yaptığı iş pek çok,
Leğen desek yaramaz,
Temizlikten başka.

2521 *Kurgak cerde bölünböy,
Suu tiygende köbürört.*
(İnv. No.706/377)

Kuru yerde bölünmez,
Su değdiğinde köpürür.

Şakar Samın

2522 *Karalığı kara saydın taşınday,
Katuulugu kak atañdın başınday.*
(İbraimov, 1985: 192)

Alkali Sabun

Karalığı kara nehrin taşı gibi,
Katılığı tıpkı devenin başı gibi.

c.Yakacak ve Aydınlanmada Kullanılan Eşyalarla İlgili Bilmeceleler**Şireñke**

2523 *Kiçine gana dekçe,
İçi tolo mıkça.*
(İbraimov, 1985: 177)

2524 *Kiçine sandıkça,
İçi tolo mıkça.*
(İbraimov, 1985: 177)

2525 *Kiçinekey kutuça,
İçi tolgon bıtıca.*
(Mukambayev, 2009: 276)

2526 *Kiçinekey arık,
İçi tolgon balık.*
(İnv. No.706/226)

2527 *Özü süröt,
Sürsö külöt.*
(İnv. No.706/227)

2528 *Kiçine gana kutuça,
İçi tolo mutuça.
Özü süröt,
Sürsö külöt.*
(İbraimov, 1985: 177)

2529 *Kutuçem kutuçem,
İçi tolo ütüçem.*
(Mukambayev, 2009: 973)

2530 *Bakça bakça,
İçi tolgon akça.*
(İnv. No.706/226)

2531 *Sandıkça, sandıkçanın içinde cık balaça.*
(İbraimov, 1985: 177)

2532 *Tartıp iyseñ calın çıgat.*
(İbraimov, 1985: 177)

Kibrit

Küçücük raf,
İçi dolu çivicik.

Küçücük sandıkçık,
İçi dolu çivicik.

Küçücük kutucuk,
İçi dolu çivicik.

Küçük ark,
İçi dolu balık.

Kendi resim,
Sürtülse güler.

Küçücük kutucuk,
İçi dolu çivicik,
Kendi sürtülür,
Sürtülürse güler.

Kutucuğum, kutucuğum,
İçi dolu parçacık.

Parça parça,
İçi dolu akçe.

Sandıkçık, sandıkçığın içi dolu çocuk.

Çekip bıraksan alev çıkar.

2533 *Sonun saray içinen,
Çığa kelet şart etip.
Kündüz debey tün debey,
Külüp barat cark etip.*
(İbraimov, 1985: 177)

Güzel sarayın içinden
Çıkıp gelir çabucak.
Gündüz demez, gece demez,
Gülüverir ışıldayarak.

2534 *Tatinakay çaş cigit,
Çakırsañ çıgat şart etip,
Karañgi, şooktu ulgabay,
Külüp beret cark etip.*
(İnv. No.706/226)

Yakışıklı genç yiğit,
Çakarsan çıkar çabucak,
Karanlığı, aydınlığı ayırmadan
Gülüverir ışıldayarak.

2535 *Bir kempirdin içinde eliüü bala.*
(İnv. No.706/227)

Bir kocakarımın içinde elli çocuk.

2536 *Çogu çok şam çırak,
Balbildap külöt.*
(İnv. No.706/227)

Közü yok meşale,
Parlayarak güler.

Meş

Soba

2537 *Ömür ömürdün,
Cakkan otu kömürdön.
Asmanga moynun sozgon,
Adamga demin koşkon,
Kızarıp çogu çıkkan,
Oozunan kogu çıkkan.*
(İbraimov, 1985: 166)

Ömür ömürden
Yaktığı ateşi kömürden.
Göge boynunu uzatan,
İnsana rahatlık verir,
Kızarıp közü çıkan,
Ağzından alev çıkan.

2538 *Tört bölök bar, bazası bar,
Kiliti çok darbazası.
Asmanga moynun sozgon,
Adamga demin koşkon.
Kızarıp çogu çıkkan,
Oozunan bogu çıkkan.*
(İbraimov, 1985: 166)

Dört odası var, ambarı var,
Kapısının kilidi yok.
Göge boynunu uzatan,
İnsana rahatlık veren,
Kızarıp közü çıkan,
Ağzından boku çıkan.

2539 *Asmanga moynun sozgon,
Adamga demin koşkon.
Kızarıp çogu çıkkan,
Oozunan tezeği çıkkan.*
(Taygüröñov, 1947: 92)

Göge boynunu uzatan,
İnsana rahatlık veren,
Kızarıp közü çıkan,
Ağzından tezeği çıkan.

2540 *Isık içet, muzdak kusat.*
(İbraimov, 1985: 167)

Sıcak içer, soğuk kusar.

2541 *Araanday oozun açkanda,
İçine kiret tokoçu.
Murdunan tütün burkurap,
İlep tartat kokosu.*
(İnv. No.706/219)

Ağzımı kocaman açtığımda,
İçine girer ekmeği.
Burnundan duman çıkararak,
Çıkar kıvılcımı.

Meş, Kerney

2542 *Kekirtegin sozot,*
Cem berse oozun tozot.
Süylöy turgan tili cok,
Munsuz adamdın küniü cok.
 (İbraimov, 1985: 167)

2543 *Tört ayağı bar,*
Bir tayacağı bar.
 (İbraimov, 1985: 167)

2544 *Uzun unar,*
Kattama kamar,
Çamın çıkar.
 (İbraimov, 1985: 167)

2546 *Alamattan balamat,*
İçi dolu kıyamet.
 (Mukambayev, 2009: 100)

Kerney

2547 *Özü ceñdey, içi köñdöy.*
 (İbraimov, 1985: 167)

2548 *Uzuñ terek, içi köñdöy.*
 (İbraimov, 1985: 167)

2549 *Uzun boyluu kara sart,*
Uzun ıştan caraşat.
 (İnv. No.706/219)

Mor

2550 *İçi kara*
Tışı ak.
 (İbraimov, 1985: 167)

2551 *Uzun bala,*
İçi kara.
 (İbraimov, 1985: 167)

2552 *Uzun boyluu,*
Kara tonduu.
 (İbraimov, 1985: 167)

Maşa

2553 *Ottun ordo çapkan balbak,*
Kurumşu telpek betalay balbak.
 (Dor, 1982: 167)

Soba, Boru

Boğazını uzatır,
 Yem verince ağzını kapar.
 Konuşmaya dili yok,
 Bunsuz insanın günü yok.

Dört ayağı var,
 Bir bastonu var.

Uzun fidan,
 Katlanmış kemer,
 Talaş sıçar.

Alametten felaket,
 İçi dolu kıyamet.

Soba Borusu

Kendi kol gibi, içi boş.

Uzun kavak, içi boş.

Uzun boylu kara sart,
 Uzun don yaraşır.

Soba Borusu

İçi kara,
 Dışı ak.

Uzun çocuk,
 İçi kara.

Uzun boylu,
 Kara gocuklu.

Maşa

Ateşin orada koşan at,
 Eski keçe şapka giyen at.

Meştin Oozu

2554 *Ot boyunda kumgan,
Oozun açıp cumgan.*
(İbraimov, 1985: 167)

Elektr Meşi

2555 *Otunsuz küygön,
Zım menen cürgön,
Tiyip koysoñ,
Kızargıça külgön.*
(İnv. No.706/224)

Ot, Calın

2556 *Calt cult etet,
Calmap cutat.*
(İbraimov, 1985: 173)

2557 *Kadırlap adam kalkalayt,
Kara boordu calmalayt.*
(İbraimov, 1985: 174)

2558 *Kolsuz, butsuz asmanga,
Atırılıp çıgat.*
(İbraimov, 1985: 174)

2559 *Kök çatır,
Astında ak çatır,
Ak çatırdın astında,
Çaar közdüü çal çatır.*
(İbraimov, 1985: 174)

2560 *Külgün köynök,
Kümüş bilerik.*
(İbraimov, 1985: 174)

2561 *Eskirgeni bilinbeyt,
Kızıl cooluk dirildeyt.*
(İbraimov, 1985: 174)

2562 *Kızıl cooluk dirildeyt.
Eskirgeni bilinbeyt.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 104)

2563 *Kızıl at koyup ketken,
Kara at catıp kalgan.*
(İnv. No.706/220)

2564 *Bir padişa özü tömön,
Cogorlogon pekdesi aga tüşkön,
Oñolbogon.*

Sobanın Ağzı

Ateşin üzerinde ibrik,
Ağzını açıp yummuş.

Elektrikli Soba

Odunsuz yanarmış,
Tel ile yürürmüş,
Değersen,
Kızarıncaya kadar gülermiş.

Ateş, Alev

Çat çut eder,
Kapıp yutar.

Hürmetli insanı korur,
Kötü niyetliyi yutar.

Elsiz ayaksız gökyüzüne,
Atılıp çıkar.

Gök çadır,
Altında ak çadır,
Ak çadırın altında
Alaca gözlü kır çadır.

Pembe gömlek,
Gümüş bilezik.

Eskidiği bilinmez,
Kızıl yazma dalgaları.

Kızıl yazma dalgaları,
Eskidiği bilinmez.

Kızıl at bırakılıp gitmiş,
Kara at yatıp kalmış.

Bir padişah kendi aşağıda,
Yuvarlanan takkesi düşmüş,
Düzelmez.

(İnv. No.706/220)

Tütün

2565 *İyri buyru kök keltek.*
(İbraimov, 1985: 174)

2566 *İyri buyru kök altay.*
(İbraimov, 1985: 174)

2567 *Kök atım köktü karay cügüröt.*
Tigi ayıldın buurası,
Bul ayıldın buurası,
Celpildeyt go çuudası.
(İbraimov, 1985: 174)

2568 *Kök atım köktü karay cügüröt.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 105)

2569 *Tigi ayıldın buurası,*
Bul ayıldın buurası,
Celpildeyt go çuudası.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 105)

2570 *Uzaktan uzak,*
Asmanga tuzak.
(İbraimov, 1985: 174)

2571 *Uzaktan uzak,*
Köke tuzak.
(İnv. No.706/222)

2572 *Uzaktan uzak,*
Kököbay tuzak.
(Mukambayev, 2009: 535)

2573 *Ürpök-sörpök ün torpok,*
Baştan çıkkın torpok.
(İbraimov, 1985: 174)

2574 *Uzun uzak,*
Kökö tuzak,
Kımızı cibek,
Kitay cooluk.
(Tokombayeva, 1987: 207)

2575 *Sarı mata,*
Aynekten sozulup çıgat.
(İnv. No.706/222)

Duman

Eğri büğrü mavi değnek.

Eğri büğrü bozkurt.

Boz atım göge doğru koşar,
Öte köyün buğrası,
Bu köyün buğrası,
Titreşir çudası.⁸⁵

Gök atım göge doğru koşar.

Öte köyün buğrası,
Bu köyün buğrası,
Titreşir tüyü.

Uzaktan uzak,
Gökyüzüne tuzak.

Uzaktan uzak,
Göge tuzak.

Uzaktan uzak,
Kököbay'a tuzak.

Kabarık kuburuk toprak,
Başından çıkan toprak.

Uzun uzak,
Göge tuzak,
Kımızı ipek,
Çin mendili.

Sarı kumaş,
Aynadan uzanıp çıkar.

⁸⁵ Çuuda: Uzun deve tüyü.

Tütün, Calın

- 2576 *Uzun uraň,
Kelte kuban.*
(Mukambayev, 2009: 970)

Tütün, Calın, Çok

- 2577 *Uzuň, uzak,
Közgö tuzak,
Celbir kamaş,
Kitay monçok.*
(İbraimov, 1985: 174)

- 2578 *Uzun ulan,
Kelte kulan,
Sedep monçok.*
(İbraimov, 1985: 174)

Tütün, Calın, Kül

- 2579 *Uzun uzak,
Kökkö tuzak,
Altın calbırak,
Batman topurak.*
(İbraimov, 1985: 175)

- 2580 *Uzun ulan,
Ulan calbırak,
Çeyrek topurak.*
(İbraimov, 1985: 175)

Tütün, Tutkuç, Otun, Kazan, Calın, Çok

- 2581 *Uzun uzak,
Kökkö tuzak.
Karagay saadak,
Kaynar bulak,
Calbır çeçek,
Kızıl monçok.*
(İbraimov, 1985: 175)

Tütün, Ot

- 2582 *Cerden çıgıp bir nerse aba aylangan,
Aba aylanıp eç cerge kono albagan.
Ordunan bir acayıp kala berse,
Aga tüşkön bende oňolbolgon.*
(İbraimov, 1985: 175)

Tütün, Çok**Duman, Alev**

Uzun uran,
Kısa karga.

Duman, Alev, Köz

Uzun, uzak,
Göze tuzak,
Dalgalı kamaş,
Çin boncuk.

Uzun oğlan,
Kısa eşek,
Sedef boncuk.

Duman, Alev, Köz

Uzun uzak,
Göge tuzak,
Altın yaprak,
Batman toprak.

Uzun alev,
Oğlan yaprak,
Çeyrek toprak.

Duman, Kulp, Odun, Kazan, Alev, Köz

Uzun uzak,
Göge tuzak.
Kökner sadak,
Kaynar pınar,
Sallanan çiçek,
Kızıl boncuk.

Duman, Ateş

Yerden biter bir şey havada dönermiş,
Havada dönüp hiçbir yere konmaz.
Yerinde kalıverirse,
Ona düşen kul iyileşmez.

Duman, Köz

2583 *Kök koyum çıkıp ketip,
Kızıl koyum catıp kaldı.*
(İbraimov, 1985: 175)

Ot, Kül

2584 *Kızıl at turup ketken,
Kara at catıp kalgan.*
(İbraimov, 1985: 175)

Ot, Calın, Kül

2585 *Uzun ulan,
Ulan calbırak,
Çeyrek topurak.*
(Mukambayev, 2009: 968)

Calın, Çok, Kazan

2586 *Calbır çeçek,
Kızıl monçok,
Kaynar bulak.*
(İbraimov, 1985: 175)

Çok, Calın

2587 *Kızıl monçok,
Calbır çeçek.*
(İbraimov, 1985: 176)

2588 *Uzun uraan,
Sati monçok.*
(İbraimov, 1985: 176)

Ot, Tulga, Kazan

2589 *Bir makuluk caratıldı abal baktan,
Moynuna çyiratmalap çincir takkan.
Alardı bir kara kuş ilemin dep,
İle albay birin biri bu da kaytkan.*
(İbraimov, 1985: 176)

Kerney, Tütün, Uçkun

2590 *Uzun unar,
Kette kemer,
Çımın çıgar.*
(Mukambayev, 2009: 969)

2591 *Uzun unar,
Kattama kamar,*

Boz koyunum çıkıp gider,
Kızıl koyunum yatıp kaldı.

Ateş, Kül

Kızıl at kalkıp gitmiş,
Kara at yatıp kalmış.

Ateş, Alev, Kül

Uzun oğlan,
Sırık yaprak,
Çeyrek toprak.

Alev, Köz, Kazan

Sallanan çiçek,
Kızıl boncuk
Kaynar pınar

Köz, Alev

Kızıl boncuk,
Sallanan çiçek.

Uzun urgan,
Dizili boncuk.

Ateş, Sacayak, Kazan

Bir mahluk yaratıldı evvelden,
Boynuna bükülmüş zincir takan.
Onları bir kara kuş kapayım diye,
Tutamdan birbirine bu da cayan.

Baca, Duman, Kıvılcım

Uzun çalı,
Katlı kemer,
Külü çıkar.

Uzun çalı,
Katlı kemer,

Çamin çigar.

(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 108)

Çok

2592 *Aldım tolo kızıl alma,
Baatır bolsoñ, baarın karma.*
(İbraimov, 1985: 176)

2593 *Aldıñda kızıl anar,
Karmarga adıñ barbı?*
(İbraimov, 1985: 176)

Çok, Balık, Ay

2594 *Otto oloymon,
Suuda sulayman,
Kırda kılayman.*
(İbraimov, 1985: 176)

Oçok, Kazan, Tütün, Çok

2595 *Tübü tüptüü, türtkönü küçtüü,
Baarı kızıl, başı caşıl.*
(İbraimov, 1985: 176)

Kolomto

2596 *Köç ketti,
Kömöç kaldı.*
(İbraimov, 1985: 176)

2597 *Sarı atım turgan cerge çöp çıkpayt.*
(İbraimov, 1985: 176)

Kül

2598 *Aloolongon ot boldu,
Andan kiyin çok boldu.*
(İbraimov, 1985: 177)

2599 *Ot içige şorbo tögüldü.*
(Inv. No.706/220)

Otun

2600 *Erbeygen, serbeygen,
Eşik açık kirbegen.*
(Inv. No.706/220)

Ottuk

2601 *Kiçine бүкür,*

Külü çıkar.

Kor-Köz

Aldım dolu kızıl elma,
Yiğit isen hepsini yakala.

Önümde kızıl nar,
Tutmaya cesaretin var mı?

Köz, Balık, Ay

Ateşte Oloymon,
Suda Süleyman,
Tepede Kılayman.

Ocak, Kazan, Duman, Köz

Dibi kalın, dürtmesi güçlü,
Her yeri kızıl, başı yeşil.

Ocak

Göç gitti,
Pide kaldı.

Sarı atımın durduğu yerde ot bitmez.

Kül

Alevlenip ateş oldu,
Ondan sonra yok oldu.

Ateşin içine çorba döküldü.

Odun

Küçücük, ufacık
Kapıyı açıp girmeyen.

Çakmak

Küçük kambur,

Turgan tükür.
(İbraimov, 1985: 177)

Kalkmış tükürür.

2602 *Kiçine bükür,*
Kan tükür.
(İnv. No.706/228)

Küçük kambur,
Kan tükürür.

Çırak

Gaz Lambası

2604 *Bir baş buudayga üy tolot.*
(İbraimov, 1985: 177)

Bir baş buğdaya ev dolar.

2605 *Bir üy tolgon buuday.*
(İnv. No.706/225)

Bir ev dolu buğday.

2606 *Barmaktay ılay üy şıbayt.*
(İbraimov, 1985: 177)

Parmak kadar kerpiç evi sıvar.

2607 *Başına kiygeni süyrü kalpak,*
Bir kolu bar tübü calpak.
İçkeni may, içegisi pahta,
Boorunda tetigi bar burap tartma,
Abdan kerek bul buyum adamzatka.
(İbraimov, 1985: 177)

Başına giydiği sivri kalpak,
Bir eli var dibi yatık,
İçtiği yağ, bağırsağı pamuk,
Bağrında parçası var vidalı sürgü,
Pek gerekli bu eşya insanoğluna.

2608 *Biröönükün albooçu,*
Karmatıp koysoñ karmooçu.
(İbraimov, 1985: 177)

Birisi yakalayıcı,
Tutup koysan tutucu.

2609 *Cıgaç küyöt birook tütün cok.*
(İbraimov, 1985: 177)

Ağaç yanar, ama duman yok.

2610 *Karañgi üydö sarı kız oturat.*
(İbraimov, 1985: 178)

Karanlık evde sarı kız oturur.

2611 *Korgon,*
Korgondun içinde arkan,
Tiyip koysoñ,
Arkandın astında darıya.
(İbraimov, 1985: 178)

Kale,
Kale içinde urgan,
Değersen
Urganın altında derya.

2612 *Közü köldön,*
Acalı celden.
(İbraimov, 1985: 178)

Gözü gölden,
Eceli yelden.

2613 *Oturuşu özünön çoñ,*
Ortosu töö, moynu içke,
Özü carayt, dalay işke.
(İbraimov, 1985: 178)

Oturuşu kendinden büyük,
Gövdesi deve, boynu ince,
Özü yarar pek çok işe.

2614 *Tördö biröö oturat töröyün dep,*
Közü başı süzülüp ölöyün dep.
(İbraimov, 1985: 178)

Başköşede biri oturur beyim diye,
Uykusu gelip öleyim diye.

2615 *Üy içinde ülpüldök.*
(İbraimov, 1985: 178)

Evin içinde narın.

2617 *Çon atamdın sakalı üygö batpayt.*
(İnv. No.706/225)

Büyükbabamın sakalı eve sığmaz.

2618 *İçet, birook çıçpayt.*
(İnv. No.706/225)

Yer, ama sışmaz.

2619 *Kiçine gana sarı kız,
Bardığına darı kız.*
(İnv. No.706/226)

Küçücük sarı kız,
Her şeye deva kız.

2620 *Kiçinekey sarı kız,
Baarı cokko darı kız.*
(İnv. No.706/226)

Küçücük sarı kız,
Her şeye deva kız.

2621 *Uzun uzun unarım,
Uçudagı cunarım.*
(Tokombayeva, 1987: 210)

Uzun uzun tulumum,
Ucundaki mis kokulum.

Asman Çıracık

Lamba

2622 *Üstündö şapkesi,
Astında papkesi.*
(İnv. No.706/230)

Üstünde şapkası,
Altında gömleği.

Çıraktın Biligi

Lambanın Fitolu

2623 *Bir cılan iyinden çıgıp ot aşagan,
Kuyruğu tömön cakta suu aşagan.
Cılandın tamagı ot, mekeni suu,
Düynödö anday nerse cok, köp caşagan.*
(İbraimov, 1985: 178)

Bir yılan ininden çıkıp ot yemiş,
Kuyruğu aşağıda su içermiş,
Yılanın yemeği ot, mekânı su,
Dünyada böyle şey yok çok yaşayan.

2624 *Bir cılan suu içinde ot aşagan,
Al caydı meken kılğan ar kaçandan.
Ot suunun azabın birdey tarttı,
Bar bele cazığı, oy caratkan?*
(İbraimov, 1985: 178)

Bir yılan su içinde ot yemiş,
O yeri mekân kılmiş her zaman.
Ateş ve suyun azabını aynı çekti,
Vardı mı günahı ey yaradan?

Çıracık, Anın Biligi

Lamba, Fitol

2625 *Bir taşka bir bayterek, bütkön terek,
Başına bir padişah meken etken.
Başında al padişahın altın tacı,
Akırı oşol tacısı tüpkö cetken.*
(İbraimov, 1985: 178)

Bir taşka bir titrek kavak, bitmiş kavak,
Başına bir padişah mekân tutmuş.
Başında o padişahın altın tacı,
Bu tacı sonunda dibe batmış.

Tok

Cereyan

2626 *Közgö taanış bir suu bar,*

Göze tanıdık bir ırmak var,

*Eç bilinbeyt akkanı.
Kanday döo keçse da,
Ölüm bolot tapkanı.*
(İbraimov, 1985: 179)

2627 *Tabı küçtüü özgöçö,
Tügönbögön otun al.*
(Sadikulova, 2014: 402)

Şar

2628 *Suuga çökpöyt,
Suuk da ötpöyt,
Koyo berse uçat,
Karmaptay sızat.*
(İnv. No.706/380)

Elektr Lampası

2629 *Ar bir üydö ot küyöt,
Çogu çok, bar calını,
Özü içte bolso da,
Tıška tiyet carığı.*
(İbraimov, 1985: 179)

2630 *İlinip turat almurut,
Ceşke bolboyt anı urup.
Kündüz keçke uktap catıp,
Keç kirkende közün açat.
Birdey karap baardığına,
Üygö tegiz meerim çaçat.*
(İbraimov, 1985: 179)

2631 *Kündüz keçke uktap catıp,
Keç kirkende közün açat.
Birdey karap bardığına,
Üygö tegiz meerin çaçat.*
(İnv. No.706/229)

2632 *Küygön cıldız,
Kiygeni kiyim,
İçkeni çiyim.*
(İbraimov, 1985: 179)

2633 *Otsuz küygön,
Orun algan üydön.*
(İbraimov, 1985: 179)

2634 *Tışı caltırak,
İçi kaltırak.*
(İbraimov, 1985: 179)

Hiç bilinmez aktığı.
Hangi dev geçse de
Ölüm olur bulduğu.

Sıcaklığı güçlü kendince,
Tükenmeyen odun o.

Cereyan

Suya batmaz,
Soğuk da geçmez,
Salınsa uçar,
Tutulamadan kaçar.

Elektrikli Lamba

Her evde ateş yanar,
Közü yok, var alevi,
Kendi içte olsa da
Dışa verir ışığı.

Takılı durur armut,
Yemek olmaz onu kesip.
Gündüzden akşama kadar uyur
Akşam olduğunda güzünü açar,
Aynı bakar her yere,
Eve eşit merhamet gösterir.

Gündüzden akşama kadar uyuyup,
Akşam olduğunda gözünü açar.
Her yere aynı bakıp,
Eve eşit merhamet gösterir.

Yanan yıldız,
Giydiği elbise,
İçtiği resim.

Ateşsiz yanan,
Yerini almış evden.

Dışı ışıldak,
İçi titrek.

2635 *Kelgen iblis,
Küygön cıldız.
Kiygeni kiyim,
İçkeni çiyim.*
(Inv. No.706/219)

Gelen iblis,
Parlayan yıldız,
Giydiği elbise,
İçtiği resim.

2636 *Ak üylördö ot küyöt,
Çogu çok, bar calını.
Özü içte bolso da
Tıška tiyet carığı.*
(Inv. No.706/228)

Ak evlerde ateş yanar,
Közü yok, var alevi.
Kendi içte olsa da
Dışa çıkar ışığı.

2637 *Ar bir üydö ot küyöt,
Körünböyt anın calını.
Özü içte bolso da
Tıška tiyet carığı.*
(Inv. No.706/228)

Her bir evde ateş yanar,
Görünmez onun alevi.
Kendi içte olsa da
Dışarıya çıkar ışığı.

2638 *İçi köndöy ak çelek,
Kur kurçanat beline.
Kur kurçansa beline,
Kuru tiybeyt etine.*
(Inv. No.706/229)

İçi boş ak kova,
Kuşak kuşanır beline.
Kuşak bağlarsa beline
Kuşağı değmez etine.

Elektr Plitkasi

Elektrikli Ocak

2639 *Ot cakpastan çay kaynatat,
Ölöp kalgan bulbuldu sayratat.*
(İbraimov, 1985: 179)

Ateş yakmadan çay kaynatır,
Ölmüş olan bülbülü şakıtır.

2640 *Otunsuz küygön,
Sım menen cürgön,
Kızargıça külgön.*
(İbraimov, 1985: 179)

Odunsuz yanmış,
Tel ile koşmuş,
Kızarıncaya kadar gülmüş.

Kol Fonarık

El Feneri

2641 *Çıgarsam koldu çöntöktön,
Çındıkta coldu körsötkön.
Koldu salsam çöntökkö,
Körsötpödü eçteke,
Cumduğu munun emne ele,
Koldo bar ele birdeme.*
(İbraimov, 1985: 179)

Çıkarsam eli cepten,
Gerçek yolu gösteren.
Elimi salsam cebe,
Göstermedi hiçbir şey.
Yumduğu bunun nedir,
Elde vardı bir şey.

2642 *Cançuurdu karmap turup,
Kabırgası karkayıp,
Kiygen tondun sırtında
Altın kösü carkırap.*
(Mukambayev, 2009:371)

Dibeği yakalayıp,
Kabırgası sivrilip,
Giydiği elbisenin sırtında
Altın gözü parlayıp.

d. Çiftçilikte Kullanılan Eşyalar

Egin Sapırık

2643 *Şıldırım şirt,
Tizeden kurt.
Kün caayt,
Bulut ötöt.*
(İbraimov, 1985: 148)

Köörük, Ustakana

2644 *Ömür ömür, ömür eken,
Cakkan otu kömür eken,
Caltanbagan calıninan,
Tuugan cumurtkası temir eken.*
(İbraimov, 1985: 160)

Ustakana

2645 *Küş küş küşüldöp,
Ottor carkıldap,
Temirler calıldap,
İştep catkan bir üy bar.*
(İbraimov, 1985: 160)

2646 *Oozu kızıl alamat,
Tübü kızıl kıyamat.
Mıktap tiştep soguşat,
Atasına irahmat.*
(İbraimov, 1985: 160)

Temir

2647 *Otto eriyt,
Oysoñ oyulat,
Oyuñdagıday çoyulat.*
(İbraimov, 1985: 160)

Döşü, Balka

2648 *Biröö şuñkuyup kursagın tosot,
Biröö koygulayt üstökkö bostok.*
(İbraimov, 1985: 160)

Bülöö

Harman Savurma

Şıldırım şirt,
Diz boyu kurt,
Yağmur yağar,
Bulut geçer.

Körük, Demirci Ocağı

Ömür ömür ömür imiş,
Yaktığı ateşi kömür imiş,
Alevinden korkmadan,
Yumurtladığı yumurtası demir imiş.

Demirci Ocağı

Küş küş diye ses çıkarıp,
Ateşler parıldayıp,
Demirler ışıldayıp,
Çalışan bir ev var.

Ağzı kızıl alamet,
Dibi kızıl kıyamet.
Mıhlayıp dişleyip savaşıp,
Atasına rahmet.

Demir

Ateşte erir,
Oyarsan oyulur,
Oyduğun kadar çekilir.

Örs, Çekiç

Birisi sivrilerek karnını tutar,
Birisi vurur, üstüne tekrar tekrar.

Bileği Taşı

Tegirmen

- 2657 *Karaňgı üydö kaman kürküröyt.*
(İbraimov, 1985: 169)
- 2658 *Karaňgı üydün kamani,
Kara taştın tamani.*
(İbraimov, 1985: 169)
- 2659 *Kat kat menin çöntögüm,
Kattayt menin çöntögüm.
Tokson cerden toy kelse,
Toyboyt menin çöntögüm.*
(İbraimov, 1985: 169)
- 2660 *Kat-kat menin şontoyum,
Kattayt menin şontoyum.
Toguz cerden toy kelse,
Toyboyt menin şontoyum.*
(Mukambayev, 2009: 1005)
- 2661 *Toguz töögö cük kelse,
Toybodu takır çöntögüm.*
(İbraimov, 1985: 169)
- 2662 *Toguz caktan toy kelse,
Tolboyt takır bul çöntök.*
(İnv. No.706/200)
- 2663 *Candan çıkkan eki mıktı,
İçine açuulanıp temir tıktı.
Akırında alıp kelip cem taştasa,
Kaardanıp baarı coogun alıp kelip sayga tıktı.*
(İbraimov, 1985: 169)
- 2664 *Candan çıkkan eki mıktı,
İçine açuulanıp temir tıktı.
Akırında alıp kelip cem taştasa,
Kaarlanıp baarı coogun sayga töktü.*
(İnv. No.706/200)
- 2665 *Cügüröt, cügüröt,
Birok kırdan aşa albayt.*
(İbraimov, 1985: 170)
- 2666 *Kaňgır küňgür ünü bar,
Çıçkan kirçü iyni bar,
Aylanası kızıl car.*
(İnv. No.706/201)
- 2667 *Takıraň tašta taka oynoyt,
Taka oynoso ceke oynoyt.*
(İbraimov, 1985: 170)

Değirmen

- Karanlık evde yaban domuzu kükrer.
- Karanlık evin yaban domuzu,
Kara taşın tabanı.
- Kat kat benim cebim,
Katlanır benim cebim,
Doksan yerden yemek gelse,
Doymaz benim cebim.
- Kat kat benim cebim,
Katlanır benim cebim,
Dokuz yerden yemek gelse,
Doymaz benim cebim.
- Dokuz deveye yük yüklense,
Asla doymadı cebim.
- Dokuz taraftan toy gelse,
Asla dolmaz bu cep.
- Yandan çıkan iki meşhur,
İçine sinirlenip demir tıktı.
Sonunda alıp yem fırlatsa,
Kızıp hepsini dereye tıktı.
- Yandan çıkan iki meşhur,
İçine sinirlenip demir tıktı.
Sonunda alıp yem fırlatsa,
Kızıp hepsini ırmağa döktü.
- Koşar, koşar,
Ama tepeden aşamaz.
- Boğuk boğuk sesi var,
Sıçan girecek ini var,
Etrafı kızıl yar.
- Kaygan tašta ökçe oynar,
Ökçe oynasa ayakkabı oynar.

2668 *Suunun başı,
Altın eerdin kaşı,
Munu tapkan adamdın,
Cüzgö cetsin caşı.*
(İbraimov, 1985: 170)

Nehrin başı,
Altın eyerin kaşı,
Bunu bulan insanın,
Yüze varsın yaşı.

2669 *Basalağı basıp catat,
Sugalagı sugunup catat.*
(İbraimov, 1985: 170)

Taşu yürür,
Oburca yemek yer.

2670 *Uçayın dep kanatın irmeyt,
Ce kanattuunun sapatına kirbeyt.*
(İbraimov, 1985: 170)

Uçayım diye kanadını çıkarar,
Ama kuş cinsine girmez.

2671 *Astı taş, üstü taş,
İmen bersin çamçıl baş.*
(Mukambayev, 2009: 1022)

Altı taş, üstü taş,
İman versin çamurlu baş.

2672 *Keşey turgan taştı kördüm.*
(İnv. No.706/200)

Geviş getiren taştı gördüm.

2673 *Cer üstündö eki mıktı,
Bir birine bıçak sıktı,
Kocoyunu keldi ele,
Koydoy ıktı.*
(İnv. No.706/200)

Yer üstünde iki meşhur,
Birbirine bıçak soktu,
Sahibi geldi,
Koyun gibi yanaştı.

2674 *Ayuu akırat,
Cünün kıyat.*
(İnv. No.706/200)

Ayı bağırır,
Yününü keser.

2675 *Kaarlanıp cügürsö,
Kan menen biyge karmatayt.
Keçe kündüz col cürsö,
Garış colu arbıbayt.*
(İnv. No.706/201)

Hiddetlenip koşarsa,
Han ile beyi yakalar.
Gece gündüz yol yürüse,
Bir karış yol gidemez.

Tegirmen, Sümölök

Değirmen, Sümölök

2676 *Gepşep turgan taştı kördüm.
Mitam bışkan aştı kördüm.*
(İbraimov, 1985: 170)

Geviş getiren taştı gördüm,
Mayasız pişen aşu gördüm.

Tegirmendin Taşı

Değirmen Taşı

2677 *Temirden, temirden,
Ortosun çıçkan kemirgen.*
(İbraimov, 1985: 170)

Demirden, demirden,
Arasını sıçan kemiren.

Tegirmendin Noolusu

Değirmenin Oluğu

2678 *Kudayımdın kumganı,*

Tanrı' mın ibriği,

Öydö karap turganı,
A tarabın çañ basıp,
Al emine kılğanı?
(İbraimov, 1985: 170)

Tegirmendin Barası

2679 *Özü iyri koco,
Tebeteyi temir koco,
Üyü suunun boyunda.*
(İbraimov, 1985: 171)

2680 *Bor bor ündüü,
Borçun tayaktuu,
Cügürsö cetpeyt,
Cülün ayaktuu.*
(Inv. No.706/202)

Tegirmendin Ünü, Suu, Taşı, Kaptı Tosuu

2681 *Kün kürküröyt,
Kümön ışkırat,
Azoo urat,
Moynun burat,
Akırkısı alam dep turat.*
(İbraimov, 1985: 171)

Tegirmendin Çakaldığı

2682 *Calama taşta kiyik oynoyt.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 94)

2683 *Calama toodo kiyik sekiret.*
(İbraimov, 1985: 171)

Ak Cubaz

2684 *Suu içine kata saldım, tagin öldöp.*
(İbraimov, 1985: 171)

Tez

2685 *Coor boz at,
Corgo toru at,
Eçikey Murat,
Eki sur at.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 95)

Üstte bakıp duranı,
Bir tarafını toz basıp,
O ne yapmış?

Değirmenin Çarkı

Kendi eğri hoca,
Kalpağı demir hoca,
Evi nehir boyunda.

Bor bor sesli,
İpek değnekli,
Koşsa yetişilmez,
İlik ayaklı.

Değirmenin Sesi, Suyu, Taşı, Kabı

Gök gürüldür,
Hava uğuldar,
Hayvan vurur,
Boynunu bükür,
Yemliği alayım der durur.

Değirmenin Malası

Dik taşta geyik oynar.
Dik dağda geyik sıçrar.

Değirmen Türü

Suyun içine taş saldım, (?).

Mengene

Yağır boz at,
Yorga doru at,
Küçük Murat,
İki kır at.

Eki Ögüz, Omoçtun Tişi, Mala

2686 *Eki tartar,*
Biri cırtar,
Kuyrugun sıypalatar.

Buursun

2687 *Kiçinekey kenentay*
Temir ıştan kıyet ay.
(İbraimov, 1985: 149)

2688 *Kiçinekey ceñil tay,*
Temir ıştan kıyet ay.
(İbraimov, 1985: 149)

2689 *Telpegi tetiri koco,*
Beli bükürü koco.
(Mukambayev, 2009: 827)

2690 *İkiya, ıkiya,*
Belinde kümüş takıya.
(İbraimov, 1985: 149)

2691 *Zuu zuu bargan,*
Zuu zuu kelgen,
Altın adagan,
Temir kadagan.
(İbraimov, 1985: 149)

2692 *Abdıkalık,*
Moyun salık,
Telpegi tetiri koco,
Beli bükürü koco.
(İnv. No.706/171)

Soko

2693 *Kiçinekey buurusun,*
Tegerekti kuursun.
(İbraimov, 1985: 149)

2694 *Soke, soke dese, işin özü bilet.*
At ögüzün parlap aydap,
Artında cürüp kelet.
Boz teriñdi bolboy iylep,
Tasmaday tilip beret.
(İbraimov, 1985: 149)

2695 *Azuuları arsak tersek,*
Cerdin koynun açıp borun köröt.
Özü eçteme içpeyt, cebeyt,

İki Öküz, Saban, Tırpan

İkisi çeker,
Biri yırtar,
Kuyruğunu sallar.

Saban

Küçücük ufak tay,
Demir pantolon giyer ey.

Küçücük çevik at,
Demir pantolon giyer ey.

Şapkası ters hoca,
Beli kambur hoca.

Eğri büğrü,
Belinde gümüş takkesi.

Zuu zuu diye giden,
Zuu zuu diye gelen,
Altın sırik,
Demir saplayan.

Abdülhalik,
Boynu salık,
Şapkası ters hoca,
Beli kambur hoca.

Pulluk

Küçücük saban,
Etrafi sap.

Soke soke dese, işini bilir.
At, öküz çift yapıp sürerek,
Arkasında yürüyüp gelir,
Boz deriyi sepilemeyip,
Kayış gibi diliverir.

Dişleri çarpık çurpuk,
Yerin koynunu açıp bağrını görür.
Kendi hiçbir şey içmez, yemez,

Adamga gana cardam beret.
(İnv. No.706/170)

Sokonun Tişi

2696 *Cer túbündö ay köçöt.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 82)

2697 *Cer astında ay köçöt.*
(İbraimov, 1985: 150)

2698 *Cer astında ay cılat.*
(İnv. No.706/174)

2699 *Cer üstünön ay ketet.*
(İbraimov, 1985: 150)

2700 *Uzun boylu kara sart,
Temir kiyse caraşat.*
(İnv. No.706/171)

Örmök

2701 *Kıl kıyrılıuu bolot,
Eki çekesin ımırıp-cımırıp,
Ura berse bolot.*
(İbraimov, 1985: 150)

2702 *Kıl kibirini kıldırıp,
Kılsa bolot turbaybı.
Cilorunga cıldırıp,
Ursa bolot turbaybı.*
(İbraimov, 1985: 150)

2703 *Kıl-kıbirdı kıla berse bolot,
Eki çetin kımırıp ura berse bolot.*
(İbraimov, 1985: 150)

Orok

2704 *Ak koyumdu uşadım,
[Köçükö] bir muştadım.
Kök koyumdu uşadım,
[Köçükö] bir muştadım.*
(İbraimov, 1985: 150)

2705 *Şıpıp etet,
Şılıp ketet.*
(İbraimov, 1985: 150)

2706 *Kök ögüzüm köl capırıp baratat.*
(İbraimov, 1985: 150)

İnsana yardım eder.

Sabanın Dişi

Yer dibinde ay göçer.

Yer altında ay göçer.

Yer altında ay sürünür.

Yer üstünden ay gider.

Uzun boylu kara sart,
Demir giyse yakışır.

Dokuma Tezgâhı

Kıl uçlu olur,
İki kenarını uyuşturun,
Vursa olur.

Kıl tüyünü dolaştırıp,
Yapsa olurmuş.
Yularını oynatarak
Vursa olurmuş.

Kılı tüyü yapıverse olur,
İki kenarı büküp vururverse olur.

Orak

Ak koyunumu sivriltiltim,
(Kıçını) yumrukladım.
Gök koyunumu sivriltiltim,
(Kıçını) yumrukladım.

Şıp şıp eder,
Keserek gider.

Gök öküzüm, gölü çiğneyerek geliyor.

2707 *Keregede iyri kabak,
Anı taba albagandın dartı tamak.*
(İbraimov, 1985: 150)

Keregede eğri kabak,
Onu bulmayanın derdi yemek.

Orok, Tirmooç, Ayırı

2708 *Biri tokoydu kıyat,
Ekinçisi cıyat,
Üçüncüsü üyöt,
Uşu üçöönün atın kim bilet?*
(İbraimov, 1985: 150)

Orak, Tırmık, Çatal

Biri ormanı keser,
İkincisi toplar,
Üçüncüsü yığar,
Bu üçünün adını kim bilir?

2709 *Biri çöptü kıyat,
Ekinçisi cıyat,
Üçüncüsü üyöt,
Uşu üçöönün atın kim bilet?*
(Sadıkulova, 2014: 392)

Biri otları keser,
İkincisi toplar,
Üçüncüsü yığar,
Bu üçünün adını kim bilir?

Ketmen, Çot

2710 *Asmanga çıksa carkırayt,
Cerge tüşşö takıldayt.*
(İbraimov, 1985: 151)

Çapa

Göge çıksa parıldar,
Yere düşse takırdar.

2711 *Diñ diñ çolok cer kazat.*
(İbraimov, 1985: 151)

Tın tın çolak yer kazar.

2712 *Irgıtat cerdi tiştep,
Tınıgat iştep iştep,
Cönördö cumuşka,
Şap ele iyinge minet.*
(İbraimov, 1985: 151)

Fırlatır yeri dişleyip,
Dinlenir işleyip işleyip,
İşi bitince,
Şıp diye inine girer.

2713 *Esepçi başı bar,
Tokson tört çaşı bar,
Ar birinde ondon,
Biröö gana törtöö,
Bul emne degen nerse?*
(Mukambayev ve Taştımirov, 1971: 139)

Cimri başı var,
Doksan dört yaşı var.
Her birinde onardan,
Birinden ve dördünden,
Bu ne denilen şey?

2714 *Arabam döngölöyt, cer baspayt,
Kańça çatak çıksa da adaşpayt.
Cakşılar cıyılıp kelip akıl salsa,
Eç biröönün akılı canaşpayt.*
(İnv. No.706/302)

Arabam yuvarlanır, yere basmaz,
Ne kadar bela çıksa da şaşırılmaz.
Ahali toplanıp akıl danışsa,
Hiçbirisinin akılı ermez.

Çot, Manca

2715 *On ördök kono kaldı balaganga,
Bolodu seksen segiz sanaganda,*

Çapa, Parmak

On ördek kondu çardağa,
Oldu seksen sekiz sayıldığında,

*Üstünö bir karçıga kono kalsa,
Cetedi adamzattı sanaganga.*
(İnv. No.706/303)

Araa

2716 *Ar etet, gür etet,
Alıp taştayt.*
(İbraimov, 1985: 151)

2717 *Ayakka ötöt çay çay,
Biyakka ötöt çay-çay.
Munu tapkan kişige,
Cüz cıyırma tay tay.*
(İbraimov, 1985: 151)

2718 *Baan baan, baanı bar,
Otuz eki sanı bar.
Munu tapkan kişinin,
Akılinda keni bar.*
(İbraimov, 1985: 151)

2719 *Bir kişi bar,
Miñ tişi bar.*
(İbraimov, 1985: 151)

2720 *Booru tolgon tişi bar,
Cıgaç menen işi bar.*
(İbraimov, 1985: 151)

2721 *Kayçılaş tişteri bar,
Tişterinin mizderi bar.*
(İnv. No.706/300)

Balta

2722 *Eneden artık kötörüp bagat.*
(İnv. No.706/296)

2723 *Baratıp üydü karayt,
Kelatıp tokoydu karayt.*
(İbraimov, 1985: 151)

2724 *Tokoygo baratkada üydü karayt,
Üygö kelatkanda tokoydu karayt.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 137)

2725 *Çiñ bilek, çımur karuusı,
Çoyun baş, calgız azuusu,
Tiştey albayt cügümböy,
Kelse da katuu açuusu.*
(Sadikulova, 2014: 409)

Üstüne bir atmaca konsa,
İnsanoğlu sayısına ulaştı.

Testere-Bıçkı

Gır eder, gür eder,
Alıp atar.

O yana geçer gır gır,
Bu yana geçer gır gır.
Bunu bulan kişiyeye,
Yüz yirmi tay, tay.

Boğum boğum boğumu var,
Otuz iki tanesi var,
Bunu bulan kişinin
Aklında zekilik var.

Bir kişi var,
Bin dişi var.

Bağrı dolu dişi var,
Ağaç ile işi var.

Çapraz dişleri var,
Dişlerinin keskinliği var.

Balta

Anadan daha iyi bakar.

Gider eve bakar,
Gelir ormana bakar.

Ormana giderken eve bakar,
Eve gelirken ormana bakar.

Sağlam bilek, pek kuvvetli,
Demir baş, tek azı dişli,
Dişlemez eğilmeden,
Gelse de yaman öfkesi.

Kürök

2726 İküp iküp iyninen,
Başın cerge kirgizem.
(İnv. No.706/208)

Cıgaç Kürök

2727 *Bileğim içke, alakanım çoñ,*
Bir pud cüktü kötörüp da koyom.
(İbraimov, 1985: 152)

Temir Kürök

2728 *Tişi temir, denesi cıgaç,*
Aynıbastan kızmat kılát.
Cumşasam cerdin içine kirip,
İçegisin da ilip çıgat.
(İbraimov, 1985: 152)

Çalgı

2729 *Bir çıbık menen miñ koy aydadım.*
(İbraimov, 1985: 152)

2730 *Kıñırıkta kın bolboyt,*
Kın bolso da tıgını bolboyt.
(İbraimov, 1985: 152)

2731 *Uzun cıgaçka tuurasınan kılıç aştadım,*
Kılıcımdı kınsız saktadım.
Kök cayıktın tokoyun kördüñörbü?
Bir kündö kıyıp taştadım.
(İbraimov, 1985: 152)

2732 *Temirden iyri casalğan,*
Cıgaç menen saptalğan,
Ösüp turgan çöptördü,
Sol sol kılıp taştagan.
(İnv. No.706/172)

Tırmooç

2733 *Tişi bar, biroq tiştebeyt.*
(İbraimov, 1985: 152)

Çiyne

2734 *Ögüzgö süyrölgön eki cıgaç, çoñ küç,*

Kürek

Vurup, vurup omzundan,
Başını yere sokuyorum.

Tahta Kürek

Bileğim ince, avucum büyük,
Bir pud⁸⁶ yükü kaldırayım da koyayım.

Demir Kürek

Dişi demir, gövdesi ağaç,
Durmadan hizmet eder.
Kullansam yerine içine girip,
Bağırsağımı da takıp çıkarır.

Tırpan

Bir çubukla bin koyunu sürdüm.

Bıçağında kın olmaz,
Kın olsa da tıpası olmaz.

Uzun ağaca kılıç sapladım,
Kılıcımı kınsız sakladım.
Yeşil, geniş ormanı gördünüz mü?
Bir günde kıyıp ayıkladım.

Demirden bükülüp yapılan,
Ağaç ile sap geçirilen,
Büyüyen otları,
Geniş yol açarak ayıklar.

Tırmık

Dişi var ama dişlemez.

Çiyne⁸⁷

Öküze sürülen iki çubuk, büyük güç,

⁸⁶ 16,3 kilogramlık ağırlık birim.

⁸⁷ Ot ve saman taşımak için yapılan, ortası çalı çırpıyla birleştirilen iki uzun direk.

Anı menen alıp kelet ayılga çoñ cük.
(İnv. No.706/174)

Onunla alıp gider köye büyük yük.

e. Giyim ve Elbiselerle İlgili Bilmeceler

Kiyim

2735 *Bar dese, barbas,*
Barsa kelbes.
(İbraimov, 1985: 132)

Kışkı Kiyim

2736 *Caz, küz, cayı dem alat,*
Kışında kızmat kılat.
(İnv. No.706/250)

Ton

2737 *Bor menen aktap öñdögön,*
Paydasın cay körbögön.
Mezgilinde urunup,
Keregin adam köp körgön.
(İbraimov, 1985: 132)

2738 *İçkiñgisi tışkarı, tışgiñgısı içkeri.*
(İbraimov, 1985: 132)

2739 *Cay kiybegen, kış kiygen,*
Suukka kimse terdegen.
Terisi eken bir zattın,
Momun baykuş bir maldın.
(İnv. No.706/259)

Ton Kiyüü

2740 *Cündüümö cünsüzüm.*
(İbraimov, 1985: 132)

Kemsel

2741 *Kıymıldatsa, kıymıldayt,*
Kişiçe eki kolu bar,
Kardı carık oozu açık,
Kiçinekey boyu bar.
(İbraimov, 1985: 132)

Giysi

Git desen, gitmez,
Giderse gelmez.

Kışlık Giyim

Bahar, güz, yazın dinlenir,
Kışın hizmet eder.

Elbise

Tebeşir ile ağartarak renklenmiş,
Faydasını yer görmemiş.
Zamanında kullanılarak
İnsanın ihtiyacını görmüş.

İçi dışında, dışı içinde.

Yazın giyilmeyen, kışın giyilmiş.
Soğukta kimseyi terletmemiş.
Derisi imiş bir eşyanın,
Mülayim miskin bir hayvanın.

Elbise giymek

Tüylüme tüsüzüm.

Palto

Kımıldatsan kımıldar.
İnsan gibi eli var,
Karnı yarık, ağzı açık,
Küçücük boyu var.

Platş

2742 *Moyun berbeyt caanga,
Suuk tartat caanda,
Künüm tiyse ısıq,
Deneñ ketet ısıp,
Kanday kiyim keremet,
Munun coobun kim bilet?*
(İnv. No.706/257)

Köynök

2743 *Butu cok, kolu bar,
Başı cok, iyni bar.*

Kalpak

2744 *Cerdigi ak,
Kiyusu kara,
Aça kayırık,
Tört talaa.*
(İbraimov, 1985: 132)

2745 *Kaptalı tilik,
Dayıma kırgızda bolot,
Cün baskan çokunu minip.*
(İbraimov, 1985: 132)

Tumak

2746 *Kulağı bar, ep kelet,
Kiysem, töp kelet.*
(İbraimov, 1985: 133)

2747 *Tegeregi cün,
Ortoçu çuñkur.*
(İnv. No.706/259)

Şapke

2748 *Tursam koşo turat,
Otursam başka oturur.
Takır cer baspayt,
Aptaptan saktayt.*
(İbraimov, 1985: 133)

Eleçek

2749 *Çıktım çınar başına,
Tüştüm ceñem kaşına.*
(İbraimov, 1985: 133)

Pardösü

Boyun eğmez yağmura,
Soğuğa katlanır cihanda.
Güneşim değse sıcak,
Bedenini ısıtarak gider,
Hangi güzel elbise
Bunun cevabını kim bilir?

Gömlek

Ayağı yok, kolu var,
Başı yok, sırtı var.

Kalpak

Durduğu yer ak,
Kenarı kara,
Çatal kıvrık,
Dört kumaş.

Yanı dilimli,
Daima Kırgızlarda olur,
Yün basan tepeye binerek.

Kışlık Şapka

Kulağı var, cuk oturur,
Giysem tam gelir.

Etrafi yün,
Ortası çukur.

Şapka

Kalksam koşuverir,
Otursam başa oturur.
Çorak yere basmaz,
Güneşten saklanır.

Kadın Kalpağı

Çıktım çınar başına,
Düştüm yenimin kenarına.

Çaçkep

2750 *Tap tap ala çeçek,
Taman ala çeçek,
Boz boolu çeçek,
Moyun ala çeçek.*
(Dor, 1982: 145)

Meeley

2751 *Beş kiçine üyü bar,
Calgız bir eşiği bar.*
(İbraimov, 1985: 133)

2752 *Bir eşiktüü beş bölmö,
Sokmo çatır dubalı,
Beş uylaş bir kiret,
Kelgen kezde ubağı.*
(İnv. No.706/257)

Cooluk

2753 *Kara toonu bir celek,
But çapsa keñ cetet.*
(Uzun, 2006: 339)

Şım

2754 *Zaar menen eki colgo kirdim.*
(İbraimov, 1985: 133)

2755 *Erteñ menen tura kaldım,
Eki ayrılış colgo kire kaldım.*
(İbraimov, 1985: 133)

2756 *Erteñ menen turdum,
Eki ayrılık colgo kirdim.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 122)

2757 *Erteñ menen turdu elen,
Eki ayrılıp col menen.*
(İnv. No.706/258)

2758 *Erte turdum,
Eki ayrı colgo kirdim.*
(Uzun, 2006: 337)

2759 *Erteñ menen tura koydum,
Eki sayga kire koydum.*
(İnv. No.706/257)

2760 *Eki açakey tübü bir,*

Başlık

Tap tap ala çiçek,
Dibi ala çiçek.
Boz ipli çiçek,
Boynu ala çiçek.

Eldiven

Beş küçük evi var,
Yalnız bir kapısı var.

Bir kapılı beş oda,
Örme çatı duvarlı,
Beş uylaş birden girer,
Gelmiş sırası vakti.

Yazma

Kara dağı bir yelek,
Ayak bassan geniş gelir.

Pantolon

Seherde iki yola girdim.

Sabahleyin kalktım,
İki bölünmüş yola girdim.

Sabahleyin kalktım,
İki çatallı yola girdim.

Sabahleyin kalmış idi,
İki bölünmüş yol ile.

Sabah kalktım,
İki çatallı yola girdim.

Sabahleyin kalktım,
İki tarlaya girdim.

İki çatallı, dibi bir,

Böksögö kirse şonu bil.
(İbraimov, 1985: 133)

2761 *Bir zat bar, eki colu bar,
Tuurası kenen uçu tar.
Urunup adam toyloyt,
Ansız cürüügö bolboyt.*
(İbraimov, 1985: 133)

2762 *Tabışmak, tabışmak,
Eki cañı cabışmak.*
(İnv. No.706/257)

Iştan

2763 *Col boyunca barattım,
Eki coldu men taptım,
Eki cak menen men kayttım.*
(İnv. No.706/258)

Belboo

2764 *Kündüzü alkaktay,
Tünküsü cılanday.
Munu kim tapsa,
Akılı dayraday.*
(İnv. No.706/258)

Kızıl Baypak

2765 *Kızıldanat, kızarat,
Butka karay asılat.*
(Mukambayev, 2009: 584)

Ötük

2766 *Kündüz booz, tündö kısır.*
(İbraimov, 1985: 134)

2767 *Kündüz tok,
Tündö aç.*
(İbraimov, 1985: 134)

2768 *Keleşegi teriden,
Bişkegi etten.*
(İnv. No.706/253)

2769 *Karkıra colu kayık,
Turna colu tuyuk.*
(İbraimov, 1985: 134)

2770 *Bosogodo bodoy şalpık,*

Yanına girerse, bunu bil.

Bir şey var, iki yolu var,
Boyu geniş, ucu dar,
Kullana insanı dolaştırır,
Onsuz yürümek olmaz.

Bilmece, bilmece,
İki yanı yapışmak.

Şalvar, Pantolon

Yol boyunca gittim,
İki yolu ben buldum,
İki yanıyla ben geçtim.

Kemer

Gündüz halka gibi,
Geceleyin yılan gibi.
Bunu kim bulursa,
Akılı derya gibi.

Kızıl Çorap

Kızıllaşır, kızarır,
Ayağa doğru asılır.

Çizme

Gündüz hamile, gece kısır.

Gündüz tok,
Gece aç.

Başlığı deriden,
Değneği etten.

Turna yolu açık,
Turna yolu kapalı.

Kapıda bodur sarkık dudak,

Onu tappagan sen şalpık.
(İbraimov, 1985: 134)

Onu bulamazsan sen sarkık dudak.

2771 *Çañ cuguzbay barktaybız,*
Bassak ansız baspaybız,
Cat-catuuga kelgende,
Candan oolak taştaybız.
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 120)

Toz bulaştırmadan bakarız,
Yürüsek onsuz yürümeyiz.
Yatma vakti geldiğinde,
İnsandan uzağa atarız.

2772 *Kerkinin sabı, köndöy sap.*
(İnv. No.706/253)

Keserin sapı, gön gibi sap.

2773 *Azan menen turgan,*
Azap tartıp urgan.
(İnv. No.706/253)

Ezan ile kalkmış,
Azap çekerek vurmuş.

2774 *Saar menen turat,*
Eki ildindi karmap alıp,
Ortosuna urat.
(İnv. No.706/253)

Seherde kalkar,
İki kuşu yakalayıp
Ortasına vurur.

Ötüktün Takası

Çizmenin Ökçesi

2775 *Temir ötük, koncu çok,*
Tigilbeyt eken otu çok,
Kiyilbeyt eken mıgı çok,
Kiyine berbeyt ığı çok.
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 122)

Demir çizme, koncu yok,
Dikilmezmiş otu yok,
Giyilmezmiş çivisi yok,
Giyilmeye hâli yok.

Çokoy

Ayakkabı, Keçe Çizme

2776 *Caş bala bir kiyüügö kumar.*
(İbraimov, 1985: 134)

Çocuk bir giysiye aşık.

2777 *Katuu cerdi ottogon,*
Kayrattuu cerdi suulagan,
Çılbırında teegi bar.
Çaçpay turgan kula atım bar,
Kızıl çiykil caş bala
Bir nersege sugu bar.
(İbraimov, 1985: 134)

Katı yeri otlayan,
Zor yeri sulayan,
Çılbırında değneği var,
Düşürmeyen kula atım var,
Yüzünden kan damlayan çocuk,
Bir şeye meyli var.

2778 *Kirdegeni baykalbayt,*
Kir dep eç kim ayta albayt,
Bir kanca cıl kiyse da,
Bir da cuulup, çaykalbayt,
Keede özünçö çoroyup,
Kurganam dep cay kamdayt.
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 121)

Kirlenmesi görülmez,
Kir diye hiç kimse söylemez.
Birçok yıl giyilse de,
Bir kere yıkanıp salınmaz,
Bazen kendince sarınıp,
Kurunayım diye yer hazırlar.

Çarık

2779 *Baspayt, celbeyt,
Tekireñin cazbayt.*
(Uzun , 337)

2780 *Keregede kedey şalpık.*

2781 *Kat kat ırabatka bardım,
Etek-ceñime tiygizbey kaytıp keldim.*
(Mukambayev, 2009: 1155)

Çarıktın İzi

2782 *İzi bar, kadamı cok.*
(Uzun, 2006: 337)

Maası

2783 *Eki kulaktan aldım,
Tüvüğeçe saldıım,
Turđum da ketip kaldım.*
(Kayıpov, 2005: 217)

2784 *Kıyıtıp çetin koozdop tikken,
Abaltan alim kastarlap kiygen.*
(İnv. No.706/253)

Botinka

2785 *Zaarda tiget,
Keçinde söğöt.*
(İbraimov, 1985: 134)

2786 *Keçke iş kılıp, eç kaçan talbayt,
Tüñküñün es alıp, tañ atkança uktayt.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 120)

Botinka, Galoş

2787 *Basıp cürgöñdö,
Eki egiz balabız.
Tamak içken ubakta,
Stoldun aldına barabız.
Elder uktap catkanda,
Oozgu üydö kalabız.*

Ötük, Maası Kiyüü

2788 *Saar menen turat,
Eki ildindi karmap alıp,
Ortosuga urat.*

Çarık

Yürümez, koşmaz,
Dört nala koşarken yanılmaz.

Keregede züğürt şalpık.

Kat kat hana vardım,
Paçalarım değmeden geri geldim.

Çarık İzi

İzi var, ayağı yok.

Mest

İki kulağından tuttum,
Tüvüğeçe (?) koydum,
Kalktım, gittim.

Bakarak kenarını süsleyerek dikmiş,
Evvelden beri koruyup giymiş.

Potin

Seherde dikilir,
Akşam sökülür.

Akşama kadar çalışıp, hiç yorulmaz,
Geceleyin dinlenip, sabaha kadar uyur.

Bot, Galoş

Basıp yürüdüğünde
İki ikiz çocuğuz.
Yemek vaktinde,
Masanın altına gireriz.
Ahali yatıp uyurken,
Sofada kalırız.

Çizme, Mest Giymek

Seherde kalkar,
İki yakalayıp,
Ortasına vurur.

(İbraimov, 1985: 134)

But Kiyim

2789 *Keçke iş kılıp, eç kaçan talbayt,
Tümküsün es alıp, tañ atkança uktayt.*
(İbraimov, 1985: 134)

2790 *Baylap koyso basıp ketet,
Koyup ciberse catıp kalat.*
(İbraimov, 1985: 134)

2791 *Dayım biz eköbüz ağa-inige okşop basabız,
Tüştö stol aldında, keçinde krovat aldında.*
(İbraimov, 1985: 135)

Ayakkabı

Akşama kadar çalışıp hiç yorulmaz,
Geceleri dinlenip sabaha kadar uyur.

Bağlansa yürüyüp gider,
Çözülse yatıp kalır.

Daima ikimiz ağabey erkek kardeş yürürüz,
Öğleyin masanın altında, akşam karyola altında.

Adamın Butu, But Kiyim

2792 *Keç arık bolot,
Saar semiz bolot.*
(İnv. No.706/252)

Galoş-Kölöç

2793 *Barat barat, oozu açılıp kalat.*
(İbraimov, 1985: 135)

2794 *Barat barat, añırayıp karap kalat.*
(İnv. No.706/251)

2795 *Bara beret, bara beret,
Bir cerge barıp,
Oozun açıp kala beret.*
(İnv. No.706/251)

2796 *Men kıldım tiğişi çok suluu kaşık,
Kiyip körsö köp adamga kup ılayık.*
(İbraimov, 1985: 135)

2797 *Taptap basat, karap turup kalat.*
(İbraimov, 1985: 134)

2798 *İregeni cerdegen,
Törgö basıp kirbegen.*
(Mukambayev ve Taştımırov, 1971: 119)

2799 *Cer turat orop kursap belin buup,
Köçüğü cer aldında bala tuup,
Kün körböy cer tübündö tuup kelet,
Şondo da adam zatka payda beret.*
(İnv. No.706/250)

2800 *Tışı kara körpödöy,*

İnsanın Ayağı, Ayakkabı

Akşam arık olur,
Sabah semiz olur.

Galoş-Deri Galoş

Gider, gider, ağızı açılıp kalır.

Gider, gider, ağızı açılıp kalır.

Gidiverir, gidiverir,
Bir yere gidip,
Ağızını açıp kalıverir.

Ben yaptım dikişsiz hoş bir kaşık,
Giyilirse pek çok insana layık.

Pat pat basar, bakıp durur.

Eşikte oturan,
Baş köşeye girmeyen.

Yerde durup beline kemer bağlayarak,
Kıçı yer altında bala doğurarak,
Güneş görmeden yer dibinde doğar,
Bunda da insanoğluna fayda verir.

Dışı kara deri gibi,

İçi kızıl öpködöy.
(İnv. No.706/251)

İçi kızıl ciğer gibi.

2801 *Çalkasınan sala koydum.*
(İnv. No.706/251)

Arkasından çukur koydum.

2802 *Ukup ukup ala koydum.*
(İnv. No.706/251)

Dürüp, dürüp koydum.

2803 *Cata berme, cata berme,
Salıp alıp kete berme.*
(İnv. No.706/251)

Yatıverme, yatıverme,
Koyup gidiverme.

2804 *Özün menen birge barat,
Ulagada açılıp kalat.*
(İnv. No.706/251)

Seninle birlikte gider,
Eşiğin yanında açılıp kalır.

Kepiç

Deri Ayakkabı

2805 *Tap tap, turup kalat.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 120)

Pat pat, durup kalır.

2806 *Barat, barat,
Oozu açılıp kalat.*
(İnv. No.706/252)

Gider, gider,
Ağız açılıp kalır.

2807 *Kerilip turat,
Keltirip urat.*
(İnv. No.706/252)

Gerilip durur,
Getirip vurur.

2808 *Çaňkasınan cata berdi,
İlip alıp basa berdi.*
(İnv. No.706/252)

Arka üstü yatıverdi,
Takılıp yürüyüverdi.

Topçu

Düğme

2809 *Keregede kekilik muunat.*
(İbraimov, 1985: 135)

Keregede keklik

2810 *Özögü önürgö cetken,
Moyunçu çırık cipten,
Denesi emneden bütkön,
Degele talbayt işten.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 122)

Karnı hünere sahip,
Boyuncuğu çürük ipten,
Vücudu neyden olmuş,
Hiç yorulmaz işten.

Söykö

Küpe

2811 *Kaalgaga kamçı ildim.*
(İbraimov, 1985: 135)

Kapıya kamçı taktım.

2812 *Calama toodo calgız ırgay kaltırayt.*
(İbraimov, 1985: 135)

Düz dağda yalnız kuş kirazı sallanır.

2813 *Kiçinekey kelinçek,*

Küçücük gelincik,

Kündö tebet dekilçek.
(İbraimov, 1985: 135)

Şakek

- 2814 *Cezdemdin üyü cez kırçoo.*
(İbraimov, 1985: 135)
- 2815 *Cezdekemdin üyün cez menen kurçadım.*
(İnv. No.706/261)
- 2816 *Kiçinekey boyu bar,
Keşeneden kuru bar.*
(İbraimov, 1985: 135)
- 2817 *Kaşkardan kelgen buurul at,
Tamani taşka tamani taşka tuurulat.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 124)
- 2818 *Kazık başında kaldırğaç oynoyt.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 124)

Çaçpak

- 2819 *Tamga tayak süyödüm.*
(İbraimov, 1985: 136)

Sayma

- 2820 *Saldım-saldım sal bilekke,
Salıp aldım cürökkö.
Togolok koçkor müyüzün,
Tagınıp aldım cürökkö.*
(İbraimov, 1985: 136)
- 2821 *Uzun Üsön üç kaygak,
Uçu-tübün bilgisiz.
Kızıl, ala küykönök,
Tukumunu bilgisiz.*
(İbraimov, 1985: 136)
- 2822 *Çatır-butur, çiyden kotur.*
(İbraimov, 1985: 136)

Galustuk

- 2823 *Caralıp üç calından,
Caraşkan saga abıdan.*
(İnv. No.706/326)
- 2824 *Şamdagay sergek bolsun dep,
Süyümdüü atım barınan,
Cürsöm da birge sen menen,*

Her gün sallanır salıncak.

Yüzük

- Eniştemin evi bakır kasnak.
- Eniştemin evini bakırla sardım.
- Küçücük boyu var,
Kuşaktan mendili var.
- Kaşgar'dan gelen kır at,
Tabanı taşa parçalanır.
- Kazık başında kaldırğaç oynar.

Püsküllü Saç Süsü

Dama baston dayadım.

Nakış

- Saldım saldım sal bileğe,
Salıp aldım yüreğe.
Yuvarlak koç boynuzunu,
Takınıp aldım yüreğe.
- Uzun Hüseyin yüğrük hızlı.
Ucu bucağı belirsiz.
Kızıl ala şahin,
Yumurtası belirsiz.
- Çıtır pıtır, çiğden ufak.

Kravat

- Olmuş üç yeleden,
Sana pek yaraşan.
- Çevik, dinç olsun diye,
Sevgili atım hepsinden
Yürüsem de seninle beraber,

Aytip berçi gaamımdan?
(İnv. No.706/325)

Tarak

2825 *Ar cumada işi bar,*
Altımış eki tişi bar.
(İbraimov, 1985: 192)

2826 *Karañğı tokoydu,*
Celmoguz tırmalayt.
(İbraimov, 1985: 192)

2827 *Tişi köp, biroq çaynabayt,*
Tişi çok işke carabayt.
Bütüp çakan cumuşun,
Bir çöntöktü paanalayt.
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 124)

Söyleyin kamçısından?

Tarak

Her hafta işi var,
Altmış iki dişi var.

Karanlık ormanı,
Celmoguz tırmalar.

Dişi çok, ama çiğner,
Dişi yok işe yaramaz,
Bitirip az işini
Bir cebe girer.

f. Dikişle İlgili Bilmeceler

İyik

2828 *Cügürüp cürüp booz boldu.*
(İbraimov, 1985: 154)

2829 *Ak küçügüm cügürö cügürö booz boldu.*
(İbraimov, 1985: 153)

2830 *Ak ulagım ayılda cürüp semirdi.*
(İbraimov, 1985: 153)

2831 *Ak ulagım arkanda catıp semiret,*
Kök ulagım köçödö catıp semiret.
(İbraimov, 1985: 153)

2832 *Ak düynödö bir kempir bar calgız ayak,*
Oozuna tiştegeni çiyden tayak.
(Sadikulova, 2014: 404)

2833 *Bazarda bir makuluk bar calgız ayak,*
Oozuna tiştey turgan çiyden tayak.
Çarp eter şapalak menen salıp kalsa,
Cügüröt özün-özü aymay ak.
(İbraimov, 1985: 153)

2834 *Abalda bir kempir bar calgız ayak,*
Murunda şışı bar, özü tayak,

Eğirmen-iğ

Koşup koşup hamile kaldı.

Ak eniğim koşa koşa hamile kaldı.

Ak oğlağım köyde koşarak semirdi.

Ak oğlağım iptey yatıp semirir,
Boz oğlağım sokakta yatıp semirir.

Ak dünyada bir kocakarı var, tek ayak,
Ağzında dişlediği kamıştan dayak.

Pazarda bir mahluk var tek ayak,
Ağzına diş gibi duran kamıştan dayak.
Kamçısıyla çarp ederse,
Koşar kendi kendine.

Evvelden beri bir kocakarı var tek ayak,
Burnunda şışı var, kendi dayak,

- Beti bırış, miñ san kabat kuru bar,
Oylongondun baarı munu tabar.*
(İnv. No.706/299)
- 2835 *Bir kempir bar calgız ayak,
Tiştegeni çiyden tayak.
Şapalakta bolgon sayın semiret,
Belinde kuru miñ seksen kabat.*
(İbraimov, 1985: 153)
- 2836 *Düynödö bir kempir bar calgız ayak,
Oozuna tiştegeni çiyden tayak.
Belinde tokson kabat türmögü bar,
Bir ursam calgız kempir ketet zoolap.
kayadan.* (İnv. No.706/298)
- 2837 *Obodo bir kuş bar calgız ayak,
Tiştegeni çöptön tayak.
Urgan sayın semiret,
Kurçangan sayın teminet.*
(İbraimov, 1985: 154)
- 2838 *Comogum, comok,
Tolgonay comok.*
(İbraimov, 1985: 154)
- 2839 *Aylanıp, aylanıp semirgen iynelik.*
(İnv. No.706/299)
- 2840 *Kiçinekey kelin,
Üy aylanıp boozuyt.*
(İbraimov, 1985: 154)
- 2841 *Kiçinekey kelinçek,
Cügürüp cürüp boozuyt.*
(İbraimov, 1985: 154)
- 2842 *Tegerenip ak üydü,
Appak ulak cügüröt.*
(İbraimov, 1985: 154)
- 2843 *Uçtuu terek ülpüldöyt,
Uçu menin kolumda.*
(İbraimov, 1985: 154)
- 2844 *Ildam ıldam çurkaylı,
İş bütöbü erinsek,
Dep cügüröt tızıldap,
Kiçinekey kelinçek.*
(İbraimov, 1985: 154)
- 2845 *Kiçinekey ceñeçem,
Cügürüp cürüp boozuyt.*
- Yüzü buruşuk, bin kat kemeri var,
Düşünenlerin hepsi bunu bulur!
- Bir ihtiyar var tek ayaklı,
Dişlediğı kamaştan dayak.
Her kamçıda semirir,
Belinde bin seksen kat.
- Dünyada bir ihtiyar var tek ayak,
Ağzında dişlediğı kamaştan dayak.
Belinde doksan kat yumağı var,
Bir vursam, yalnız kocakarı gider
- Havada bir kuş var tek ayak,
Dişlediğı ottan değnek,
Her vuruşta semirir,
Her bağlanışta basılır.
- Meselim, mesel
Dolu mesel.
- Dolanıp dolanıp semiren iğnelik.
- Küçücük gelin,
Evi dolanarak gebe kalır.
- Küçücük gelincik,
Koşa koşa gebe kalır.
- Dolanarak ak evi,
Bembeyaz oğlak koşar.
- Sivri kavak ışıldar,
Ucu benim elimde.
- Çabuk çabuk koşan,
İş bitti mi üşensek
Diye hızla koşar,
Küçücük gelincik.
- Küçücük yengeciğim,
Koşup koşup doğurur.

(Mukambayev, 2009: 392)

- 2846 *Calgız közdüü, calgız buttuu,
Bir kempir bar eñ külük,
Cügürgön sayın cip kürü,
Orolo beret köböyüp.*
(Uzun, 2006: 341)

İyik cana Tüydök

- 2847 *Kiçine gana küçügüm,
Por por çaçat.*
(Mukambayev, 2009: 752)

İyik Cip

- 2848 *Çadıl çadıl çal eke,
Çalıp aldım bilekke.*
(Mukambayev, 2009: 1356)

Orus İyik

- 2849 *Kuu-kuu baragan,
Kuu-kuu kelegen.
Altın menen madagan,
Temir menen kadagan.*
(İbraimov, 1985: 154)

İyne, Uçuk

- 2850 *Denesi temir,
Kuyruğu cip.*
(İbraimov, 1985: 154)

- 2851 *Denesi temir,
Kuyruğu uzun.*
(İbraimov, 1985: 155)

- 2852 *Kiçinekey mañbaş,
Kötörüp çapsa sınbas.*
(İbraimov, 1985: 155)

- 2853 *Cılandan iyri, okton tüz.*
(İbraimov, 1985: 155)

- 2854 *Cılt-cılt etip toktoguz
Calgız közdüü celmoguz.*
(İbraimov, 1985: 155)

- 2855 *Cılt-cılt etet,
Cügürüp ötöt.*
(İbraimov, 1985: 155)

Tek gözlü, tek ayaklı,
Bir kocakarı var en yüğrük.
Koştukça ip sarar,
Dolanıp durur çoğalarak.

Eğirmen ve Yumak

Küçücük eniğim,
Pıt pıt saçar.

İğ

Kımıl kımıl ihtiyar amca,
Çalıp aldım bileğe.

Rus Kirmeni

Kuu kuu diye giden,
Kuu kuu diye gelen.
Altın ile batıran,
Demir ile saplanan.

İğne, İplik Parçası

Vücudu demir,
Kuyruğu ip.

Vücudu demir,
Kuyruğu uzun.

Küçücük mankafa,
Kaldırıp çalınsa kırılmaz.

Yılan eğri, oktan düz.

Fırlayıp yaramaz,
Tek gözlü canavar.

Fırlayıverir,
Yürüyüp geçer.

- 2856 *Cılt etti, ceti cılgadan aşıp ketti.*
(İbraimov, 1985: 155) Fırladı, vadiden aşıp gitti.
- 2857 *Cılt etti, cılgaga tüştü.*
(İbraimov, 1985: 155) Fırladı, vadiye düştü.
- 2858 *Kıtaydan kelet kırk eşek,
Kırıp alar cünü çok.*
(İbraimov, 1985: 155) Çin'den gelir kırk eşek,
Kırpmaya yünü yok.
- 2859 *Kıtaydan kelgen kırk eşek,
Kırıp alar cünü çok,
Orustan kelgen kırk eşek,
Orup alar cünü çok.*
(İnv. No.706/298) Çin'den gelen kırk eşek,
Kırpmaya yünü yok,
Rusya'dan gelen kırk eşek,
Biçmeye yünü yok.
- 2860 *Uşalasıam turbadı,
Teşigin yam tappadı.*
(İbraimov, 1985: 155) Ovuştursam durmadı,
Deligini tam bulmadı.
- 2861 *Şıpıldagan kamçım bar.*
(İbraimov, 1985: 155) Zıplayan kamçım var.
- 2862 *Biröö cüröt iz salıp,
Biröö cüröt kıskarıp.*
(İbraimov, 1985: 155) Biri yürür iz bırakarak,
Biri yürür kısalarak.
- 2863 *Saboom multık şalk etet,
Sabı menin kolumda.
Uzun çıbık solk etet,
Uçu menin kolumda.*
(İbraimov, 1985: 155) Tüfeğim şak eder,
Sapı benim elimde.
Uzun çubuk sallanır,
Ucu benim elimde.
- 2864 *Salpıldagan çıbıktın,
Sabı menin kolumda.
Uzun çıbık solk etet,
Uçu menin kolumda.*
(İbraimov, 1985: 155) Sallanan çubuğun,
Sapı benim elimde,
Uzun çubuk sallanır,
Ucu benim elimde.
- 2865 *Şıp dedi, şıpka çıktı.*
(İbraimov, 1985: 155) Şıp dedi, tavana çıktı.
- 2866 *Alaydan kegen kılıtrık,
Kırıp alar cünü çok.*
(Mukambayev, 2009: 593) Alay'dan gelen kılıtrık,
Kırpmaya yünü yok.
- 2867 *Bir cılañaç baatır bar,
Otton, suudan kaytpagan.
Cibin alsa koluna,
Kişi çok isi cakpagan.*
(Uzun, 2006: 341) Bir çıplak bahadır var,
Ateşten sudan kaçmayan,
İpini aldığına eline,
Bir kişi yok faydasını görmeyen.

Kök, Anın Tiligi

- 2868 *Aradan kelgen altı pil,
Arkasınan kayış til,
Akılduu bolsoñ munu bil.*
(İbraimov, 1985: 155)

Oymok

- 2869 *Kazıqtın başında kaldırğaç oynoyt.*
(İbraimov, 1985: 156)
- 2870 *Kaşkardan kelgen buurul at,
Tamani taşka tuurulat.*
(İbraimov, 1985: 157)
- 2871 *Özü bitta, közü cüzta.*
(İbraimov, 1985: 157)

Oymok, Uçuktuu İyne

- 2872 *Sagızganim şak etet,
Sanı menin kolumda.
Uzun çıbık solk etse,
Uçu menin kolumda.*
(İbraimov, 1985: 157)
- 2873 *Çımçık çaar atım bar,
Çıpıldagan kamçım bar.*
(İbraimov, 1985: 157)

Oymok, İyne, Cip

- 2874 *Uzun çıbık solt etet,
Uçu menen menin kolumda,
Sagızganim şak etet,
Sabı menen kolumda.*
(Taygüröñov, 1947: 92)

Tüydök, İyne

- 2875 *Uzun uzun uygalak,
Uçu menin kolumda,
Sagızgan saygalak,
Sabı menin kolumda.*
(Mukambayev, 2009: 965)

Tigüüçü Maşına

- 2876 *Aş cemaydi Laylikan,
Köş cemaydi Laylikan,
Uzun kilem üstüdö,*

İp ve Parçaları

Yakından gelen altı fil,
Arkasından kayış dil,
Akıllı isen bunu bil.

Yüksük

Kazığın başında kırlangıç oynar.

Kaşgar'dan gelen kır at,
Tabanı taşı çatlatır.

Kendi bir tane, gözü yüz tane.

Yüksük, İplikli İğne

Saksağanım şakır,
Ayağı benim elimde.
Uzun çubuk sallansa
Ucu benim elimde.

Küçük benekli atım var,
Zıplayan kamçım var.

Yüksük, İğne, İp

Uzun çubuk sallanır,
Ucu benim elimde,
Saksağanım şak eder,
Sapı benim elimde.

Yumak, İğne

Uzun uzun sürünen,
Ucu benim elimde,
Saksağan öter,
Sapı benim elimde.

Dikiş Makinesi

Aş yemezdi leylahan,
Et yemezdi leylahan,
Uzun kilimin üstünde,

- Oturadı Laylikan.*
(İbraimov, 1985: 157)
- 2877 *Bir kuşum bar aňgi,*
Kulaktarı baňgi,
Ot cebeyt, suu içpeyt,
Oşonusuna balli.
(İbraimov, 1985: 157)
- 2878 *Bir nerse bar cügüröt, toyboyt,*
Astına kelgendi bir saatta koyboyt.
(İbraimov, 1985: 157)
- 2879 *Cılğanı cılanday,*
Cılma kara kunanday,
Oturganı kişidey,
Ottogonu kulanday.
(İbraimov, 1985: 157)
- 2880 *Kara toogum kakıldayt,*
Kanattarı şakıldayt.
(İbraimov, 1985: 157)
- 2881 *Ok cılanday şıpıldayt,*
Arkanın süyröp tıkıldayt.
Azuusu bar çaynayt,
İlgeri karay aydayt.
(İbraimov, 1985: 157)
- 2882 *Suu içpegen bödönöm,*
Cem cebegen bödönöm,
Türdüü güldün üstündö,
Cörgölögön bödönöm.
(İbraimov, 1985: 157)
- 2883 *Tört buttu kara töö,*
Çurkasa cetkirbeyt.
Altımış adam minse da
Alardı cük debeyt.
(Inv. No.706/302)
- Otururdu leylahan.
- Bir kuşum var hayta,
Kulakları garip,
Ot yemez, su içmez,
Ondan belli.
- Bir şey var koşar, doymaz,
Altına geleni bir saatte bırakmaz.
- Sürünüşü yılan gibi
Tüysüz kara tay gibi,
Oturuşu insan gibi,
Otlaması tay gibi.
- Kara tavuğum kıkırdar,
Kanatları şakırdar.
- Ok yılan gibi sürünür,
İpini çekip tıkırdar,
Azı dişi var çiğner,
İleriye doğru sürer.
- Su içmeyen bildircinim,
Yem yemeyen bildircinim,
Türlü çiçeğin üstünde,
Sürünen bildircinim.
- Dört ayaklı kara deve,
Koşarsa yetişilmez.
Altmış adam binse de
Onlara yük demez.

g. Müzik Aletleri

Balalayka

- 2884 *Diñıldagan ünü bar,*
Çıçkan kirçü iyni bar,

Balalayka

- Tıngırdayan sesi var,
Sıçan girecek ini var,

Aylanası kızıl car.
(İbraimov, 1985: 215)

2885 *Iylayt koldo,*
Termelet poldo.
(İnv. No.706/303)

Baraban

2886 *Koş tayaktap kanday ursañ,*
Dal oşondoy bakırat.
Birok ıylabayt,
Baldardı çakırat.
(İbraimov, 1985: 215)

Dombura

2887 *Bazardan satıp aldım kara argımak,*
Belinde tarıbası bar buunak buunak.
Çuu degende ketti zırlap zırlap.
(İbraimov, 1985: 214)

2888 *Saldırdım eki corgo dañğır colgo,*
On cigit kızmatına carap turdu zorgo-zorgo.
(İbraimov, 1985: 214)

2889 *Par çektim boz at dañğır colgo,*
Aydadım beş poçtoboy ondon solgo,
On cigit kızmat kılát arañ zorgo.
(İnv. No.706/304)

Dutar

2890 *On eki belboo,*
Eki arkan.
Eki kazık,
Bir bakan.
(İbraimov, 1985: 214)

Grammofon

2891 *İzi bar, adamı cok, ayagının,*
Tiybeyt uçı cerge tayagının,
Kolgo urunup, burasa iyri sabın,
Obonun salat eken bayagının.
(İbraimov, 1985: 216)

2892 *Özü düldül,*
Tili bülbül.
(İnv. No.706/313)

2893 *Muzıkant cana al ırçı,*

Etrafi kızıl yar.

Ağlar elde,
Toplar tabanda.

Davul

İki değneği nasıl vurursan,
Tam böyle bağırır,
Fakat ağlamaz.
Çocukları çağırır.

Dombura

Pazardan satın aldım kara argımak,
Belinde kemeri var sıkı sıkı bağlı.
Çu denince gitti titreyerek.

Saldım iki yorgayı düz yola,
On yiğit hizmetine durdu zor bela.

Saldım boz atı düz yola,
Sürdüm beş poçtoboy sağdan sola,
On yiğit hizmet eder güç bela.

Dutar

On iki kemer,
İki urgan,
İki kazık,
Bir sırık.

Gramofon

İzi var adımı yok ayağının,
Değmez ucu bastonunun
Ele dokunup çevrilse eğri sabun
Şarkısını söylemiş eskilerin.

Özü düldül,
Dili bülbül.

O müzisyen ve şarkıcı,

Bolgonu yaşıq, surnayı.
(İnv. No.706/313)

2894 *İynedey calgız ayagı,
Tüp tüz coldo corgoloyt.
Monçoktoy bolup tizilip,
Uçunan sözdör şorgoloyt.*
(İnv. No.706/313)

2895 *Adamdı katıp alıp, kördüm debeyt,
Terisin sıyrısañ da kñ debeyt.
Sööktörü şağırıp barça barça,
Bölünöt bölök bölök acıratsa.*
(İnv. No.706/313)

2896 *Tiybese adam cılbagan,
Tili çok turup ırdagan.
İçegisi bolotton,
İynesi betin tırmagan.
Munun atı kim boldu?
Muzıka tartıp tim boldu.*
(İnv. No.706/313)

Komuz

2897 *İçi içinde, içegisi tışında.*
(İbraimov, 1985: 212)

2898 *Kulağı bar kuyruğunun uçunda,
Kursagı bar soorusunun tuşında.*
(İbraimov, 1985: 213)

2899 *Kursagı bar uçasının tışında,
Kulağı kuyruğunun uçunda,
İçegisi tışında.*
(İbraimov, 1985: 213)

2900 *Üç cerinde cooru bar.
Conunda caydak eeri bar.*
(İbraimov, 1985: 213)

2901 *Dañgır coldo üç corgo.*
(İbraimov, 1985: 213)

2902 *Mamıga üç arkandı bayladım,
Beş kamçılup, bezelentip aydadım.*
(İbraimov, 1985: 213)

2903 *Bir eşek kötördü,
Üç katar kermemdi.
Kermemdi tıtmalap,
Ayta berdim sarmendi.
Başında üç balban,*

Olmuş kutu zurna.

İğne gibi tek yağı,
Dümdüz yolda yürür.
Boncuk gibi dizilerek,
Ucundan sözler dökülür.

İnsanı alır, gördüm demez,
Derisini soysan da cık demez,
Kemikleri şingırdar parça parça,
Bölünür bölük bölük ayrılırsa.

Değmese insan yol gitmeyen,
Dili yok şarkı söyler.
Bağırsağı çelikten,
İğnesi yüzünü tırmalayan.
Bunun adı ne oldu?
Müzık çalıp sessizlik oldu.

Kopuz

İçi içinde, bağırsağı dışında.

Kulağı var kuyruğunun ucunda,
Karnı var sağrısının önünde.

Karnı var kalçasının dışında,
Kulağı kuyruğunun ucunda,
Bağırsağı dışında.

Üç yerinde yarası var,
Sirtında eyersiz eyeri var.

Büyük yolda üç yorga at.

Tüyelerine üç organ bağladım,
Beş kere kamçıluyıp şarkı söylettim.

Bir eşek kaldırdı,
Üç sıra organı,
Organı tırmalayıp,
Söyleyiverdim kavunu.
Başında üç pehlivan,

- Kerişti kermemdi.*
Buudayday oozu bar,
Bulbulum sayray berdi.
(İbraimov, 1985: 213)
- 2904 *Baatır kaşka Mañday Kan,*
Çeçen kaşka Tañday Kan,
Kolgo tüşkön Kerme Arkan.
(İbraimov, 1985: 213)
- 2905 *Uzun terek cıgıldı,*
Uçu menin kolumda,
Bulbuldarı sayrasa,
Tili menin kolumda.
(İbraimov, 1985: 213)
- 2906 *Eki koldu iştetseñ,*
Ündör çıgat termetken.
(İbraimov, 1985: 213)
- 2907 *Üç kıl cibek solk etet,*
Uçu menin kolumda.
Sagızganı şak etet,
Sabı menin kolumda.
(İnv. No.706/306)
- 2908 *Uzun uzun upuldak,*
Uçu menin kolumda,
Sagızganı şakıldak,
Şağı menin kolumda.
(Mukambayev, 2009: 970)
- 2909 *Sagızgandar sayragan,*
Şağı menin kolumda,
Uzun çubuk ulaşkan,
Uçu menin kolumda.
(Mukambayev, 2009: 1079)
- 2910 *Üç corgomdu saldırım cıldır muzga,*
Beş cigit kazmat kılrat arañ zorgo.
(Mukambayev, 2009:1269)
- 2911 *Üç corgo aydadım dañgır colgo,*
On adam işteyt arañ zorgo.
(İnv. No.706/306)
- 2912 *Üç kulun at bayladım dañgır colgo,*
At kazığı kalıptır orto coldo,
Colgo salsam uradı oñgo solgo.
(İnv. No.706/307)
- 2913 *Uzun uzun uzarıp,*
Uçu menin kolumda,
- Gerdiler urganı,
Buğday gibi ağzı var,
Bülbülüm şakıyıverdi.
- Cesur, yiğit Manday Han,
Ozan yiğit Tandıy Han,
Ele düşen kalın urgan.
- Uzun kavak devrildi,
Ucu benim elimde,
Bülbülleri şakısa,
Dili benim elimde.
- İki eli çalıştırırsan,
Sesler çıkar sallanarak.
- Üç tel ipek sallanır,
Ucu benim elimde,
Saksağanı şak eder,
Sapı benim elimde.
- Uzun uzun upuldak,
Ucu benim elimde,
Saksağanı şakıdık,
Dalı benim elimde.
- Saksağanlar şakımış,
Dalı benim elimde,
Uzun çubuk birleşmiş,
Ucu benim elimde.
- Üç yorgamı saldım parlak buza,
Beş delikanlı hizmet eder güçlülkle.
- Üç yorgamı sürdüm düz yola,
On adam çalışır güç bela.
- Üç kulun at bağladım düz yola,
Atın kazığı kaldı orta yolda,
Yola salsam yuvarlandı sağa sola.
- Uzun uzun uzayıp,
Ucu benim elimde,

*Sagızganday sayraşıp,
Çaçı menin kolumda.*
(Dor, 1982: 157)

Saksağan gibi şakıyıp,
Saçı benim elimde.

2914 *Oylop tap, cıgaç dene, cıgaç kursak,
Okton tüz üç colu bar, dilbar cumşak,
Çıgarat bir kumardan çeber bolso,
Beş beşten on azamat ketse çurkap.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 140)

Düşün bul, ağaç gövde, ağaç karın,
Oktan düz üç yolu var, dilber yumuşak,
Keyif verir usta ise
Beşer beşer on adam gider koşarak.

2915 *Üç kulaktuu, kursaktuu,
Ünün uksañ cagımduu.
İçegilüü, moynu uzun,
Köp urunat el munu.*
(İnv. No.706/305)

Üç kulaklı, kursaklı,
Sesini duysan hoş,
Bağırsaklı, boynu uzun,
Halk çok kullanır bunu.

2916 *Bir balban cüröt,
Üy üygö tünöp,
Turmuşka tizgin,
Aalamga tünök.*
(İnv. No.706/305)

Bir pehlivan yürür,
Evden eve geceleyip,
Hayata dizgin,
Âleme tünök.

2917 *Önörstüz, şansız,
Zamana ansız,
Al koldon nazik,
Caralğan cansız.*
(İnv. No.706/305)

Hünersiz, görkemsiz,
Zor zaman onsuz,
O elden ince
Yaratılmış cansız.

2918 *Bir atım bar aşkan corgo,
Taygılbayt da cıgılbayt taştak coldo,
Üç kişi tüşüp turat kazgan orgo,
On kişi iştep turat oñdon solgo.*
(İnv. No.706/305)

Bir atım var hızlı yorga,
Takılmaz da yığılmaz taşlık yolda,
Üç kişi düşer düşer kazılmış çukura,
On kişi çalışır sağdan sola.

2919 *Uzun sarı bulbul çakıldayt,
Çaçı menin kolumda.
Uzun cıgaç solkuldayt,
Uçu menin kolumda.*
(İnv. No.706/307)

Uzun sarı bülbül şakır,
Saçı benim elimde.
Uzun ağaç sallanır,
Ucu benim elimde.

2920 *Par çekti üç boz attı dañgır colgo,
Beş beşten aydap turat ondon solgo,
Tabiyattın işine tañ kalardık,
On kişi kızmat kılat arañ zorgo.*
(İnv. No.706/307)

Saldım üç boz atı düz yola,
Beşer beşer sürer sağdan sola,
Tabiatın işine şaşırdık,
On kişi hizmet eder güç bela.

Komuz, Koldun Mancaları

Kopuz, Elin Parmakları

2921 *Tüpsüz bolgon çoñ colgo,
Aydap aldım on corgo.
Beşöö süylöp kelatsa,
Beşöö biylep kelatat.*

Uçsuz bucaksız uzun yola,
Saldım on yorga.
Beşi konuşarak geliyorsa,
Beşi dans ederek geliyor.

(İbraimov, 1985: 213)

**Komuzdun Üç Kılı, On Manca,
Komuzdun Üç Kulağı**

2922 *Saldırdım üç boz corgo taygak colgo,
On kişi kızmat kılrat zordon-zorgo,
Üç kişi catıp aldı kazgan orgo.*
(İbraimov, 1985: 214)

Komuzdun Üç Kılı, On Manca

2923 *Üç cigit carışat dañgır colgo,
On cigit kızmat kılrat arañ zorgo.*
(İbraimov, 1985: 214)

Komuzdun Üç Kılı, Beş Manca

2924 *Üç atçan kele catat dañgır coldo,
Beş atçan aydap salat oñgo solgo.*
(İbraimov, 1985: 214)

Ooz Komuz

2925 *Sagızganim şak etet,
Şağı mende kalgan cok.
Uzun çıbık solk etet,
Uçu mende kalgan cok.*
(İbraimov, 1985: 214)

2926 *Sagızganim şakıldayt,
Şağı menin kolumda.
Uzun çıbık solkuldayt,
Şogu menin kolumda.*
(İbraimov, 1985: 214)

Temir Komuz

2927 *Temirden iyip casalğan,
Eñ ele nazik, kiçine.
Oozgo salsa ün çıkkan
Keremetpi, ce emne?*
(İnv. No.706/308)

Mandolina

2928 *Kuyruğu kulagının uçunda,
İçegisi sırtında,
İçi arık, sırtı semiz,
Munu tapkan kişinin akılı deñiz.*
(İbraimov, 1985: 215)

**Kopuzun Üç Teli, On Parmak,
Kopuzun Üç Kulağı**

Saldım üç boz yorgayı kaygan yola,
On kişi hizmet eder zor bela,
Üç kişi yattı kazılan yere.

Kopuzun Üç Teli, On Parmak

Üç delikanlı yarışır düz yolda,
On delikanlı hizmet eder güç bela.

Kopuzun Üç Teli, Beş Parmak

Üç atlı geliyor düz yoldan,
Beş atlı sürer sağa sola.

Demir Ağız Kopuzu

Saksağanım şak eder,
Dalı bende yok,
Uzun çubuk sallanır,
Ucu bende yok.

Saksağanım şakırdar,
Dalı benim elimde,
Uzun çubuk sallanır,
Ucu benim elimde.

Demir Kopuz

Demirden bükülüp yapılmış,
En ince, en küçük.
Ağza salınsa ses çıkmış,
Keramet mi, yoksa nedir?

Mandolin

Kuyruğu kulağının ucunda,
Bağırsağı sırtında,
İçi arık, sırtı semiz,
Bunu bulan kişinin aklı deniz.

2929 *Uzun sayda uy mööröyt,
Kısa sayda kız ıylayt.
Kulağı kuyruğunun uçunda,
Kabat kabat içegisi sırtında.*
(İnv. No.706/309)

Uzun derede inek böğürür,
Kısa derede kız ağlar.
Kulağı kuyruğunun ucunda,
Kat kat bağırsağı dışında.

2930 *Çeber koldon casalğan,
Ar kıl zımdar tağılğan,
Oynoktoso corgolop,
Türlüü obon çuburgan.*
(İnv. No.706/309)

Usta elden yapılmış,
Her tür teller takılmış,
Zıplayıp koşarsa,
Türlü nağme dökülmüş.

Kıyak

Keman

2931 *Küymöl bay, küymöl bay,
Üstü başı sarala tüymöl bay,
Eki tokuz on segiz kız aban saldı,
Kanday aban ekenin bilbedim kapırım ay.*
(Mukambayev, 2009: 945)

Sallanan bey, sallanan bey,
Üstü başı sarı düğmeli bey,
İki dokuz on sekiz kız şarkı söyledi,
Hangi nağme olduğunu bilemedim ey.

2932 *Çoyup ketse çoyulma,
Koyup koyso çogulma,
Katar katar tili bar,
Süylöp berse tili bar,
Ünü türkün ar kanday,
Coobun munun bilip al!*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 141)

Gerilse gerilen,
Bırakılsa toplanan,
Sıra sıra dilimi var,
Konuşurse dili var,
Sesi türlü her çeşit,
Cevabını bunun bul!

2933 *Cogorudan kelet küymölüü bay,
Omuroosu carkırayt tüymölüü bay,
Kız menen küyöö birigip ölöñ aytsa,
Buların ne degenin bilbedik ay.*
(İnv. No.706/308)

Yukarıdan gelir kımıldayan bey,
Göğsü parıldar düğmeli bey,
Gelin ile güvey birlikte şarkı söylese
Bunların ne olduğunu bilemedik ey.

2934 *Tegereregin çırmagan,
Kol tiygende ırdagan.*
(İnv. No.706/308)

Top gibi dürülen,
El değdiğinde şarkı söyleyen.

2935 *Sandıkça, booru katar çabak tegiz,
Kalçıldap aga çıgıp biyleyt egiz.
Seksen beş balası bar bulbuldangan,
Kana, dos coobun oylop cardam beriş.*
(İnv. No.706/309)

Sandıkçık, bağı eşit sıralı çubuk,
Ona çıkınca titrer, dans eder,
Seksen beş yavrusu var bülbül den,
Hani dost cevabını bulup yardım et!

Orus Kıyak, Garmon

Rus Kemanı, Akordeon

2936 *Bir şaar bar kapkasının sanı ceti,
Sırdagan tört burçu bar eki bettüü,
Eki ak kuu tili menen süylöşüşöt,
Sayragan bulbul kök toonun beti.*
(İbraimov, 1985: 215)

Bir şehir var, kapısının sayısı yedi,
Boyanmış dört burcu var eki yüzlü,
İki kuğu dilleriyle konuşurlar,
Gök dağın üzerinde bülbül şakımış.

2937 *Cogorudan kelet, tiiymöliü bay,
Omuroo carkıldayt tiiymöliü bay,
Kız menen küyöo birigip ölöñ aytsa,
Buların ne degenin bilbedik ay.*
(lbraimov, 1985: 215)

2938 *Dagı da ciydelüü bay, ciydelüü bay,
Sapsarı omurobu tiiymöliü ay.
Birigip eköo-eköo obon salat,
Kandayın al nersenin bilbedim ay.*
(lbraimov, 1985: 215)

Patefon

2939 *Kebetesi sandıktay,
Burap koyso kişidey.*
(lbraimov, 1985: 216)

2940 *Kalamamdı aylandırıp,
Uçugumdu çıldırdım,
Sandığımın yanında turup,
Kayra kayra ır uktum.*
(lbraimov, 1985: 216)

Ün Plenkası

2941 *Başı çok, ırdayt,
Butu çok, biyleyt.*
(lbraimov, 1985: 216)

Kerney, Surnay

2942 *Uzun sayda uy mööröyt,
Kııska sayda kız mööröyt.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 140)

g.Silahlarla İlgili Bilmeceleler

Kılıç

2943 *Beli kaykı,
Conu kaykı,
Tiygenine salat kaykı.*
(İnv. No.706/293)

2944 *Kuulu kuray içinde,
Kuturgan cılan ışkırat.*
(İnv. No.706/293)

Yukarıdan gelir düğmeli bey,
Göğsü parıldar düğmeli bey,
Gelinle güvey birlikte şarkı söylese,
Bunların ne olduğunu bilemedik ey.

İğdeli bey, iğdeli bey,
Sapsarı göğsü düğmeli ey,
Toplanıp ikisi şarkı söyler,
Ne olduğunu bilemedim ey.

Gramofon

Görünüşü sandık gibi,
Salınışı insan gibi.

Kalemimi çevirip,
İpliğimi oynattım,
Sandığımın yanında durup,
Tekrar tekrar şarkı duydum.

Film

Başı yok, şarkı söyler,
Ayağı yok, dans eder.

Borazan, Zurna

Uzun nehir yatağında inek böğürür,
Kısa nehir yatağında kız böğürür.

Kılıç

Beli eğri,
Sırtı eğri,
Değdiğine verir kaykı.

Kuru kuray otu içinde,
Kuduran yılan ıslık çalar.

2945 *Kara beem kaltırayt,
Kabırgası caltırayt.*
(İbraimov, 1985: 300)

Mıltık

2946 *Altı karış tayakça,
Asınma boosu bar.
Acaldı bürkkön,
Aybattuu oozu bar.*
(İbraimov, 1985: 162)

2947 *Balta urdum terekke.*
(İbraimov, 1985: 162)

2948 *Balta saldıım darakka,
Ünü ketti kayakka?*
(İbraimov, 1985: 162)

2949 *Baskan izi barmaktay,
Bakırgan ünü taylaktay.*
(İbraimov, 1985: 162)

2950 *Beleñ beleñ beleñ at,
Beli coor küröñ at,
Takalasa taybagan,
Toodon teke koybogon.*
(İbraimov, 1985: 162)

2951 *Beleñ-beleñ, beleñ at,
Beli coor küröñ at,
Baskan izi barmaktay,
Bakırganı taylaktay.*
(Kayıpov, 2005: 217)

2952 *Beli bükürü, alıska tükürü.*
(İbraimov, 1985: 162)

2953 *Bükür beemdin kulunu külük.*
(İbraimov, 1985: 162)

2954 *Kumgan, bir közün cumgan.*
(İbraimov, 1985: 162)

2955 *Karañgı üydön tütün çıgat.*
(İbraimov, 1985: 162)

2956 *Oymoktoy cerden ot çıgat.*
(İbraimov, 1985: 163)

2957 *Teñgedey cerge kün tiybeyt.*
(İbraimov, 1985: 163)

2958 *Uzun terek, içi kabak.*

Kara kırsrağım kımıldar,
Kaburgası parıldar.

Tüfek

Altı karış bastoncuk,
Asılmak için ipi var,
Eceli püskürten
Heybetli ağzı var.

Balta vurdum kavağa.

Balta vurdum ağaca,
Sesi gitti ne yana?

Bastığı izi parmak gibi,
Bağırışının sesi taylak gibi.

Yiğit yiğit yiğit at,
Beli yağır konur at,
Nallansa kaymayan,
Dağda teke koymayan.

Yiğit yiğit yiğit at,
Beli yağır konur at,
Bıraktığı izi parmak gibi,
Bağırması taylak gibi.

Beli kambur, uzağa tükürür.

Kambur kırsrağımın kulunu yüğrük.

İbrik, bir gözünü yummuş.

Karanlık evden duman çıkar.

Yüksük kadar yerden ateş çıkar.

Para kadar yere güneş değmez.

Uzun kavak, içi kabak.

(İnv. No.706/289)

2959 *Uzun boyluu kara sart,
Temir iştan caraşat.*
(İbraimov, 1985: 163)

Uzun boylu kara sart,
Demir şalvar yakışır.

2960 *Moynu uzun,
Aça kuyruk,
Ünü coon.*
(İnv. No.706/290)

Boynu uzun,
Çatal kuyruk,
Sesi kalın.

2961 *Attım ele kañk etti,
Ünü anın üygö cetti.*
(İnv. No.706/290)

Attım, çın etti,
Sesi onun evine gitti.

2962 *Een sayda eşek añğırayt.*
(İnv. No.706/291)

Issız nehir yatağında eşek anırır.

2963 *Şırt etti, şırdanga cetti.*
(İbraimov, 1985: 163)

Çıt etti, uzağa gitti.

2964 *Eki kolu boorunda,
Bardık küçü oozunda.*
(İbraimov, 1985: 163)

Eki eli bağrında,
Bütün gücü ağzında.

2965 *Karkırada bir kuş bar,
Cakkan otu kömürdön.*
(İnv. No.706/291)

Turna gibi bir kuş var,
Yaktığı ateşi kömürden.

2966 *Cakkan otu kömürdön,
Çıñıroo degen bir kuş bar.*

Yaktığı ateşi kömürden,
Düdük denen bir kuş var.

2967 *Çöp cebesten semirgen.*
(İnv. No.706/289)

Ot yemeden semirmiş.

2968 *İyil iyil ayıldır,
Cakkan otu kömürdür,
Cumurtkası temirdir.*
(İnv. No.706/289)

Köy, köy, köydür,
Yaktığı ateşi kömürdür,
Yumurtası demirdir.

2969 *Ömür-ömür, ömürdön,
Cakkan otu kömürdön,
Çıñıroo degen bir kuş bar,
Cumurtkası temirden.*
(İbraimov, 1985: 163)

Ömür, ömür ömürden
Yaktığı ateş kömürden,
Düdük denen bir kuş var,
Yumurtası demirden.

2970 *Ömür ömür ömürdön,
Kulağı bar temirden,
Bir koldo bir kuş bar,
Cumurtkası temirden.*
(İnv. No.706/291)

Ömür, ömür ömürden,
Kulağı var demirden,
Bir elde bir kuş var,
Yumurtası demirden.

2971 *Ünü zaar kuşkaç bar,*

Sesi korkunç sığırcık var,

*Cegen cemi kömürdön,
Cumurtkası temirden.*
(İbraimov, 1985: 163)

2972 *Ayıl ayıl ayıldır,
Cakkan otu kömürdür,
Cumurtkası temirdir.*
(İbraimov, 1985: 163)

2973 *Emil-emil, emilden,
Cakkan otu kömürdön,
Şaarda bir kuş bar deyt,
Cumurtkası temirden.*
(İbraimov, 1985: 163)

2974 *Emir-emir, emirden,
At kulağı temirden.
Sımiroo degen bir kuş bar,
Cumurtkası temirden.*
(İbraimov, 1985: 163)

2975 *Uçkanı kuştay,
Karalığı kömürdöy,
Aktığı süttöy,
Cegeni ittey.*
(Kayıpov, 2005: 217)

2976 *Uzun sayda uy böküröt.*
(Mukambayev, 2009: 254)

Mıltık Ogu

2977 *Bakırganı taylaktay,
Tüşkön ceri barmaktay.*
(İbraimov, 1985: 163)

2978 *Kara küçügüm Buhar ketet.*
(İnv. No.706/292)

2979 *Tigen ceri kızıl tazıl kan.*
(İnv. No.706/292)

2980 *Başı bargılala,
Bargan ceri kızıl ala.*
(İbraimov, 1985: 163)

2981 *Cılt etti,
Cılgadan aştı.*
(İbraimov, 1985: 163)

2982 *Zıñ-zıñ ötti bildiñbi?
Zıñgırap öttü bildiñbi?
Kölökösü kümüştöy,*

Yediği yemi kömürden,
Yumurtası demirden.

Kemer, kemer kemerdır,
Yaktığı otu kömürdür,
Yumurtası demirdir.

Emil emil emilden,
Yaktığı ateşi kömürden,
Şehirde bir kuş var derler,
Yumurtası demirden.

Emir emir emirden,
At kulağı demirden,
Sımiro deneni bir kuş var,
Yumurtası demirden.

Uçuşu kuş gibi,
Karalığı kömür gibi,
Aklığı süt gibi,
Yemesi it gibi.

Uzun nehir yatağında sığır böğürür.

Mermi

Bağırışı taylak gibi,
Düştüğü yeri parmak gibi.

Kara eniğim Buhara'ya gider.

Değdiği yeri kızıl kan.

Başı bargılala (?),
Gittiği yer kızıl ala.

Fırlayıverdi,
Vadiden aştı.

Çın çın etti bildin mi?
Çınlayıp geçti bildin mi?
Gölgesi gümüş gibi,

Kölküldöp öttü bildiñbi?
(İbraimov, 1985: 164)

2983 *Kuuragan kuuraydın içinde,
Kuturgan cılan catat.*
(İbraimov, 1985: 164)

2984 *Tap-tap, tap corgo,
Tamamı çok boz corgo,
Celip ketse cetkirbes,
Cerge tüşşö tabılbas.*
(İbraimov, 1985: 164)

2985 *Kiçinekey mederim,
Cer tübüñö ceterim.*
(İnv. No.706/292)

2986 *Tiyip koysoñ çinürğan,
Oydutoonu kıdırğan.*
(İnv. No.706/292)

Mıltıktın Nayı

2987 *Uzun terek, içi kabak.*
(Mukambayev, 2009: 422)

Mıltıktın Oozu

2988 *Teñgedey cerge kün tiybeyt.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 135)

2989 *Tıyınday cerge kün tiybeyt.*
(Tokombayeva, 1987: 210)

Mıltıktın Ünü

2990 *Uzun sayda uy mööröyt.*
(Mukambayev, 2009: 645)

Mıltıktın Sayı

2991 *Cılanday iyri,
Okton tüz.*
(İnv. No.706/291)

Saadak

2992 *Bir kuşum bar, çaar kanat menen uçar,
Tumşugu carık, taş teşer.
Ölüü kuş tiriüü kuştun kanın içer,
Ay carandar kulak salıñ,
Ölüü kuş tiriüü kuştan ıldam uçar.*
(İbraimov, 1985: 164)

Titreyip geçti bildin mi?

Kuru çalılığın içinde,
Kudurmuş yılan yaşar.

Tap tap tap yorga at,
Tabanı yok boz yorga at,
Koşup gitse yetişilmez,
Yere düşse bulunmaz.

Küçücük dayanağım,
Yeryüzüne yeterim.

Değersen bağırmış,
Boşlukta dolaşmış.

Tüfeğin Borusu

Uzun kavak, içi oyuk.

Tüfeğin Ağzı

Para kadar yere ışık girmez.

Para kadar yere ışık girmez.

Tüfeğin Sesi

Uzun nehir yatağında sığır böğürür.

Tüfeğin Çıkıntısı

Yılan gibi eğri,
Oktan düz.

Okluk

Bir kuşum var, alaca kanatla uçar,
Gagası yarık taş deler,
Ölü kuş diri kuşun kanını içer
Ey yarenler kulak verin,
Ölü kuş, diri kuştan hızlı uçar.

Bomba

2993 *Düynödö bir acidaar bar,
Anı oygotkon acal tabar.*
(Inv. No.706/374)

Kapkan

2994 *Kök köçügüm kavagan,
Kötünö kiyiz camagan.*
(Kayıpov, 2005: 217)

2995 *Ay talaaga bir padişah korgon salgan,
Azaptuu menen acalduu şogo bargan.
Kudaydın kudretin karap tursañ,
Adamzat şonusuna ayran kalgan.*
(İbraimov, 1985: 164)

2996 *Kara itim kabagan,
Oozuna kiyiz camagan.*
(İbraimov, 1985: 165)

2997 *Bir itim bar kabaagan,
Oozuna kiyiz camagan.*
(Uzun, 2006: 339)

2998 *Kara küçük kabagan,
Artına kiyiz camagan.*
(İbraimov, 1985: 165)

2999 *Kara itim kabagan,
Artına kiyiz camagan.*
(Inv. No.706/295)

3000 *Caanda bir acidaar bar bugup catkan,
Oygotkon can öz canına kaza tapkan,
Nersege neçen türlüü buyum batkan,
Özü tacaal, birok çeber,
Kara cerge abdan batkan.*
(İbraimov, 1985: 165)

3001 *Capanda bir acidaar bugup catkan,
Nersege ne türlüü sebep,
Anı oygotkon öz canına kaza tapkan.*
(İbraimov, 1985: 165)

3002 *Talaada bir acidaar uktap catkan,
Kim bassa, öz canına acal tapkan,
Oygotposo, cayı-kışı cata beret,
Ayagı çapma bolot cerge batkan.*
(İbraimov, 1985: 165)

Bomba

Dünyada bir ejderha var,
Onu oynatan ecelini bulur.

Kapan

Mavi köpeğim çok havlayan,
Kıçı keçeyle yamalı.

Bozkırda bir padişah kale yapmış,
Eziyetle eceli oraya varmış
Tanrı'nın kudretine bakarsan,
İnsanoğlu böylesine hayran kalmış.

Kara itim kaparmış,
Ağzına keçe yamamış.

Bir itim var kapıveren,
Ağzına keçe yamayan.

Kara eniğim kaparmış,
Sırtına keçe yamamış.

Kara eniğim kaparmış,
Sırtına keçe yamamış.

Cihanda bir ejderha var saklanıp duran,
Uyandıran can kendi canı ölmüş,
Bu nesneye kaç türlü eşya girmiş,
Özü korkunç, ama usta,
Kara yere çok batmış.

Yabanda bir ejderha var saklanıp duran,
Bu nesneye ne çeşit sebep,
Onu oynatanın canı yok olurmuş.

Bozkırda bir ejderha var, uyuyup durur,
Kim saldırsa, ecel onu bulur,
Oynanmasa yaz kış yatıverir,
Ayağı hızlı olur yere batan.

3003 *Talaada börü kördüm,
Bugup catıp payda tapkan.*
(İnv. No.706/295)

Bozkırda kurt gördüm,
Saklanarak fayda verir.

3004 *Cerde catıp altın tapkan.*
(İnv. No.706/295)

Yerde yatıp altın bulmuş.

Mina

Mayın

3005 *Talaada bar acidaar,
Bugup catkan,
Al acidaardı oygotkondor,
Kaza tapkan.*
(Taygüröñov, 1947: 89)

Bozkırda var bir ejderha,
Gizlenip yaşarmış,
O ejderhayı uyandıranlar
Vefat edermiş.

Zambirek

Zemberek (Top)

3006 *Biyçi biröö, eçkisi eköö.*
(İbraimov, 1985: 300)

Dansçısı bir, keçisi iki.

3007 *İçi biröö, içegisi eköö.*
(İbraimov, 1985: 300)

İçi bir, bağırsağı iki.

h. At Koşumları

Eer

Eyer

3008 *Attan egiz,
İtten pas.*
(İbraimov, 1985: 210)

Attan büyük,
İtten küçük.

3009 *Attan biyik,
İtten capız.*
(İnv. No.706/288)

Attan büyük,
İtten küçük.

3010 *İtten ıldıy,
Attan öydö.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 134)

İtten aşağıda,
Attan yüksekte.

3011 *Ayerge kelip çöktü,
Buyerge kelip çöktü,
Bardığına tuura keldi.*
(İbraimov, 1985: 210)

O yere gelip çöktü,
Bu yere gelip çöktü,
Hepsine uygun geldi.

3012 *Uzun ele kestim,
Cogo ele condum.*
(Mukambayev, 2009: 400)

Uzun idi kestim,
Kalın idi yonttum.

3013 *Uzun ele, kesti ele,
Coon ele, condu ele,
Astıga ılayık kıldı ele.*

Uzun idi, kesik idi,
Kalın idi, yontulmuş idi,
Altına uygun gelmiş idi.

(İbraimov, 1985: 210)

3014 *Uzun ele, kıskarttım,
Coon ele, condum,
Alıbay ırakmat kıldı,
Astıga ılayık keldi.*
(İbraimov, 1985: 210)

Uzun idi kısalttım,
Kalın idi yonttum.
Alıbay teşekkür etti,
Altına uygun geldi.

3015 *Kötörüp aldım,
Kuyruğuna saldıım.
Eköönü salañdatıp,
Biröönü tartıp aldım.*
(İnv. No.706/288)

Kaldırıp aldım,
Kuyruğuna saldıım,
İkisini sarkıtıp,
Birisini çekip aldım.

Eer, At

3016 *Oturganı obo cer,
Baskanı bakırçanak.*
(İbraimov, 1985: 210)

Eyer, At

Oturduğu tümsek yer,
Bastığı bakır çanak.

Üzöñgü

3017 *Teptim, terekke çıktım.*
(İbraimov, 1985: 210)

Üzengi

Teptim, ağaca çıktım.

3018 *Taptım teşik,
Mindim beşik.*
(İbraimov, 1985: 210)

Buldum delik,
Bindim beşik.

3019 *Kiçinekey tegerek,
Kötörüp meni ciberet.*
(İnv. No.706/287)

Küçücük toparlak,
Kaldırıp beni atar.

Basmayı

3020 *Töşök seyit töş karmayt.*
(İbraimov, 1985: 210)

Kolan

Döşek Seyit, döş tutar.

3021 *Öz akem töş karmayt.*
(İnv. No.706/285)

Ağabeyim döş tutar.

3022 *Tölök baatır töş karmayt.*
(İnv. No.706/285)

Tölök bahadır döş tutar.

Cügön

3023 *Balcır bulcur baş karmayt.*
(İbraimov, 1985: 210)

Gem

Sallanıp duran başı tutar.

3024 *Boldur boldur baş karmayt.*
(Mukambayev, 2009: 243)

Sallanıp duran başı tutar.

3025 *Çaar ala akem baş karmayt.*
(İnv. No.706/285)

Alaca ağabeyim başı tutar.

3026 *Alistan albır salbır,
Canına kelip karasañ,
Burama temir.*
(İbraimov, 1985: 211)

Cügön, Kömöldürük

3027 *Baldaykesi baş karmayt,
Tölöykösü tüş karmayt.*
(İbraimov, 1985: 211)

3028 *Tölöböy akem tüş karmayt,
Balcır bulcur baş karmayt.*
(Mukambayev, 2009: 190)

3029 *Baldır şaldır akem baş karmayt,
Döölötbök akem tüş karmayt.*
(Mukambayev, 2009: 190)

Cügön, Kuyuşkan, Basmayıl

3030 *Baldır-buldur baş karmayt,
Kudaybergen kuş karmayt,
Tölöbergen tüş karmayt.*
(İbraimov, 1985: 211)

3031 *Barakelde, baş karma,
Kösöö kuyruk, köç karma,
Uzun boo, tüş karma.*
(İbraimov, 1985: 211)

Cügön, Basmayıl, Kuyuşkan

3032 *Babakul akem baş kuçaktayt,
Kurbankul akem kuş kuçaktayt,
Törokul akem tüş kuçaktayt.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 133)

3033 *Baldaykesi baş karmayt,
Tölöykösü tüş karmayt.
Kuday akesi kuş karmayt.*
(İnv. No.706/286)

3034 *Çaar ala agam baş karmayt,
Ortoñçu agam kuş karmayt,
Kiçüü agam tüş karmayt.*
(İnv. No.706/286)

3035 *Çaar ala akem baş karmayt,
Kudaybergen akem kuş karmayt,
Özümdün akem tüş karmayt.*
(İnv. No.706/286)

Uzaktan sallanıp duran,
Yanına gelip baksan,
Vidalı demir.

Gem, Göğüslük

Başlığı baş tutar,
Tölöykösü dөş tutar.

Tölöböy aғam göğsü sarar,
Sallanıp duran başı sarar.

Takır tukur aғabeyim başı tutar,
Devletbey aғabeyim dөşü tutar.

Gem, Kuskun, Kolan

Takır tukur baş tutar,
Tanrı veren kuş tutar,
Tölöveren dөş tutar.

Aferin, başı tut.
Köse kuyruk tut,
Uzun halat, dөşü tut.

Gem, Kolan, Kuskun

Babakul amcam başı kucaklar,
Kurbankul amcam kuşu kucaklar,
Törolul amcam göğsü kucaklar.

Başlığı baş tutar,
Tölöykösü dөş tutar.
Hüda amcası kuş tutar.

Alaca aғabeyim başı tutar,
Ortanca aғabeyim enseyi tutar,
Küçük aғabeyim dөşü tutar.

Alaca aғabeyim başı tutar,
Kudayveren aғabeyim enseyi utar,
Kendi aғabeyim dөşü tutar.

**Cügön, Kömöldürük, Kuyuşkan,
Basmayıl**

- 3036 *Badır budur baş karmayt,
Tölök baatır töş karmayt.
Kuşbek baatır kuş karmayt,
Belek baatır bel karmayt.*
(İbraimov, 1985: 211)

Cügön, Üzöngü

- 3037 *Uzun-uzun uç ele,
Uçu menin kolumda.
Çıyrıçkıtay çıpıngan,
Çaçı menin kolumda.*
(İbraimov, 1985: 211)

Tizgin, Çılbır

- 3038 *Uzun-uzun uç ede,
Uçu menin kolumda.
Çıyrıçkıtay çıpıngan,
Çaçı menin kolumda.*
(Mukambayev, 2009: 1099)

Kuyuşkan

- 3039 *Tap-tap, tabışmak,
Tay kuyruğuna cabışmak.*
(İbraimov, 1985: 211)

- 3040 *Tap tabışmak,
Attın kuyruğuna cabışmak.*
(Dor, 1982: 150)

- 3041 *Tabışmak, tabışmak,
Tay kuyruğuna cabışmak.
Kölösün körüşmök,
Körüp turup öbüsmök.*
(İnv. No.706/287)

- 3042 *Kudaybergen akem kuyruk karmayt.*
(İnv. No.706/287)

- 3043 *Kuttuk seyit kuş karmayt.*
(İbraimov, 1985: 211)

Üzengi, Eyer, Kuyruk, Cal

- 3044 *Teptim teşik,
Mindim beşik,
Arkam kıyak,*

Gem, Göğüslük, Paldım, Kolan

Takır tukur başı tutar,
Tölük bahadır döşü tutar,
Kuşbek bahadır kuşu tutar,
Belek bahadır beli tutar.

Gem, Üzengi

Uzun uzun uç idi,
Ucu benim elimde,
Sığırcık gibi öten,
Saçı benim elimde.

Dizgin, Çılbır

Uzun uzun uç idi,
Ucu benim elimde,
Sığırcık gibi öten,
Saçı benim elimde.

Kuskun (Paldım)

Bil bil bilmece,
Tay kuyruğuna yapışmak.

Bil bilmece,
Atın kuyruğuna yapışmak.

Bilmece, bilmece,
Tay kuyruğuna yapışmak.
Gölgesinde görüşmek,
Görüp öpüşmek.

Kudayveren amcam kuyruğu tutar.

Ulu Seyit kuş yakalar.

Üzengi, Eyer, Kuyruk, Yele

Teptim deşik,
Bindim beşik,
Arkam zırh,

Astım sibak.
(Dor, 1982: 142)

Altım kazık.

3045 *Teptim terek*
Mindim beşik,
Arkam kıyak,
Aldım sibak.
(İnv. No.706/287)

Teptim kavak,
Bindim beşik,
Arkam zırh,
Altım kazık.

Attın Takası, Miktarı

Atın Nalı, Çivisi

3046 *Ant⁸⁸ kıldım, bant kıldım,*
Bir atka 24 cıldız mant kıldım.
(İbraimov, 1985: 212)

Ant kıldım, bant kıldım,
Bir ata 24 yıldız çivi çaktım.

3047 *Ant bant kıldım,*
Cıyırma tört bant kıldım.
(Mukambayev, 2009: 115)

Ant kıldım bant kıldım,
Yirmi dört çivi çaktım.

3048 *Bir atka cıyırma tört cıldız mant kıldım.*
(Mukambayev, 2009: 1311)

Bir ata yirmi dört yıldız çivi çaktım.

3049 *Tört ay, cıyırma tört cıldız.*
(İbraimov, 1985: 212)

Dört ay, yirmi dört yıldız.

3050 *Anti anti aydadı,*
Cüz cıyırma beş cıldızdı,
Anti kurman bayladı.
(İbraimov, 1985: 212)

Anti anti sürdü,
Yüz yirmi beş yıldızı,
Anti (?) kurban bağladı.

3051 *Kerki tamdın colunan,*
Kele catıp tüş kördüm,
Tüşümdö müşkül iş kördüm,
Tüşümdö tört ay, 24 cıldız kördüm.
(İbraimov, 1985: 212)

Keser evin yolundan,
Yatıp düş gördüm,
Düşümde müşkül iş gördüm,
Düşümde dört ay, 24 yıldız gördüm.

3052 *Tört aydı, cıyırma tört cıldız menen bekittim.*
(İbraimov, 1985: 212)

Dört ayı, yirmi dört yıldızla kapadım.

At, Cügön, Taka

At, Gem, Nal

3053 *Temir tiştep uurtuna,*
Temir kiyet butuna.
(İnv. No.706/66)

Demir dişler avurduna,
Demir giyer ayağına.

Kişen

Köstek

3054 *Burum burum, burum korgon,*
Buralışıp turat korgon.
(İbraimov, 1985: 212)

Dönen dönen duvar,
Burulur duvar.

3055 *Burum-burum, burum tokoy,*

Buram buram buram orman,

⁸⁸ Ant Bant: Nala çakılan çiviler için kullanılan örtmece kelime.

Buruluşup kalgan tokoy.
Aptıkayım algan tokoy,
Aykalışıp kalgan tokoy.
 (İbraimov, 1985: 212)

Burulup kalan orman,
 Nefes alan orman.
 Sarmaşıp kalan orman.

3056 *Comogum comok,*
Tolgon ay comok.
Toguz bir kızdın,
Baası ay comok.
Akılduu adam,
Aytkisız comok.
Çeçen bir cigit,
Çeçkisiz comok.
 (İbraimov, 1985: 212)

Masalım masal,
 Dolu ay masal,
 Dokuz kardeş kızın
 Değeri ey masal.
 Akıllı adamın,
 Anlatmadığı masal
 Hatip bir delikanlının
 Çözemediği masal.

g. Çeşitli Eşyalarla İlgili Bilmeceler

Akitaş

3057 *Otko bışsa kak bolot,*
Dubalga süirtsö ak bolot.
 (İbraimov, 1985: 172)

Kireç

Ateşte pişirse sert olur,
 Duvara sürtülse ak olur.

Tsement

3058 *Uuçtasa undan mayda,*
Uyutsa taştan katuu.
 (İbraimov, 1985: 172)

Çimento

Avuçlansa undan ufak,
 Yoğrulsa taştan katı.

Monço

3059 *Adamdın çerin taratat,*
Terdi özünön özü caratat.
Erksizden al küni,
Küzgünü karay karatat.
 (İbraimov, 1985: 172)

Hamam

İnsanın kederini alır,
 Teri kendisi yaratır,
 İstemeyerek o gün,
 Aynaya doğru çevirir.

Döñgölöktün İzi

3060 *Uzun arkan.*
Cıyıp ala albaym.
 (İbraimov, 1985: 173)

Tekerlek İzi

Uzun urgan.
 Toplayamıyorum.

Beşik, Bala

3061 *Takur tukur keerben,*
İçi tolo meerben.
 (Mukambayev, 2009: 470)

Beşik, Çocuk

Takur tukur kervan,
 İçi dolu sevimli.

3062 *Takır tukur tayraban,
İçindeki mayraban.*
(Mukambayev, 2009: 850)

Takır tukur tıkırdayan,
İçindeki sevimli.

3063 *Tak tuk takıldık,
Ortosunda bakıldak.*
(İnv. No.706/107)

Tak tuk takıldık,
Ortasında bakıldak.

3064 *Takır tıkr tıkrçak,
Tıkrçaktın içinde bakırçak,
Bakırçaktın eki kurcun köz azığı bar,
Köçügündö körö sööm kazığı bar.*
(İnv. No.706/107)

Takır tıkr tıkrçak,
Tıkrçağın içinde bağırın,
Bağırının iki heybesinde azığı var,
Kıçında bir karış kazığı var.

3065 *Atadan kalgan nuska,
Ayaktarı kıska,
Arkandarı uzun,
Baylanuu turat kozum.*
(Kayıpov, 2005: 216)

Babadan kalan nasihat,
Ayakları kıska,
Halatları uzun,
Bağlı duruyor kuzum.

Beşik, Emçek

Beşik, Meme

3066 *Mingen atının tört butu bar canı cok.
Soygon koyunun sölü cok, kalı bar.*
(İbraimov, 1985:123)

Bindiği atının dört ayağı var canı yok,
Kestiği koyunun kemiği yok, beni var.

Ene, Emçek, Beşik, Bala

Ana, Meme, Beşik, Bebek

3067 *Süyrü too, süttüü köl,
Caraka cıgaç, catkan koyon.*
(İbraimov, 1985:123)

Yuvarlak dağ, sütlü göl,
Çatlak ağaç, yatan tavşan.

Bala, Beşik, Emçek

Bebek, Beşik, Meme

3068 *Konok keldi alsız,
At bayladım calsız,
Eki koy soyup berdim kansız.*
(İbraimov, 1985:123)

Konuk geldi halsiz,
At bağladım ipsiz,
İki koyun kesip verdim kansız.

3069 *Üyübüzgö elçi keldi,
Süylöp berer alı cok.
Mingeni bir sonun at,
Birok anın canı cok.
Soyuş berdik eki koy,
Eti bar da söögü cok.*
(İbraimov, 1985:123)

Evimize elçi geldi,
Konuşmaya hali yok,
Bindiği güzel bir at,
Ama onun da canı yok,
Kesip verdik iki koyun,
Eti var da kemiği yok.

3070 *Üyübüzgö meynan keldi,
Süylö desek alı cok.
Mingeni bir sonun at,
Birok anın canı cok.
Soyuşu bar eki koy,*

Evimize misafir geldi,
Konuş desek hali yok,
Bindiği güzel bir at,
Ama onun da canı yok,
Kesip verdik iki koyun,

Eti bar da söögü cok.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 60)

Eti var da kemiği yok

Beşik, Bala, Emçek, Şimek

Beşik, Bebek, Meme, Sübek

3071 *Cargan cığaç, catkan koyon,*
Eki köökör azığı, astındaki kazığı.
(İbraimov, 1985:123)

Çatlak ağaç, yatan tavşan,
İki kap azığı, üstündeki kazığı.

3072 *Kıyır-kıyır kıyırçak,*
Ortosunda bakırçak,
Eki tulay azığı,
Ortosunda kazığı.
(İbraimov, 1985:123)

Bağır bağır bağıran,
Ortasında haykıran,
İki torba azığı,
Ortasında kazığı.

3073 *Kıñır kıñır kıñırçak,*
Mingen atı iñırçak,
İçinde bar azığı,
Kuyrugunda bar kazığı.
(Mukambayev, 2009: 596)

Çın çın çingirdak,
Bindiği atı pıtırıcık,
İçinde var azığı,
Kuyruğunda var kazığı.

3074 *Kıtır-kıtır iñırçak,*
Ortosunda bakırçaak.
Eki tulup azığı bar,
Kıdıñdagan kazığı bar.
(İbraimov, 1985: 123)

Kıtır kıtır inleyen,
Ortasında bağıran.
İki tulum azığı var,
Sallanan kazığı var.

3075 *Taka-tuka araba,*
İçinde murava.
Artındağı kazığı,
Eki çanaç azığı.
(İbraimov, 1985: 124)

Taka tuka araba,
İçinde tatlı yemek.
Arkasında kazığı,
İki tulum azığı.

3076 *Baa baa bakırçak,*
Kiçinekey takırçak.
Eki tulup azığı,
Köçügündö kazığı.
(İbraimov, 1985: 124)

Bağır bağır bağıran,
Küçücük tıkrıcık,
İki tulum azığı,
Kıçında kazığı.

3077 *Tapa tupa taarban,*
Uktap caktan meerban,
Eki çanaç azığı,
Artında bar kazığı.
(Mukambayev, 2009: 844)

Takır tukur tıkırdayan,
Uyuyup duran tatlı yemek.
İki tulum azığı,
Arkasında var kazığı.

3078 *Arı too başı taktalık,*
Beri too başı taktalık,
Ortosunda ak balık,
Kötönündö kazığı,
Eki çanaç kazığı.

Öte dağın başı tahtalık,
Beri dağın başı tahtalık,
Ortasında ak balık,
Kıçında kazığı,
İki tulum kazığı.

(İnv. No.706/108)

3079 *Şıldır şıldır çakası,
İçindeki bakası,
Eki azık torsugu,
İçindeki kazığı.*
(İnv. No.706/108)

Şıldır şıldır kovası,
İçindeki kazığı.
İki azık tulumu,
İçindeki kazığı.

3080 *Şıldır şuldur şaka şak,
İçindeki baka bak.
Eki tulup azığı,
Art çağında kazığı.*
(İnv. No.706/108)

Şıldır şuldur şıkırtı,
İçindeki tıkırtı,
İki tulum azığı,
Arka yanında kazığı.

Bala, Emçek, Beşik

3081 *Düynögö bir adam keldi,
Künügö eki koy soyup ceyt.
Koyun eti bar da söögü çok,
Künügö bir at minet,
Atının söögü bar da eti çok.*
(İnv. No.706/107)

Çocuk, Meme, Beşik

Dünyaya bir insan geldi,
Her gün iki koyun kesip yer.
Koyunun eti var da kemiği yok,
Her gün bir ata biner,
Atının kemiği var da eti yok.

Beşik, Bala, Şimek, Emçek

3082 *Arı too başı taktalık,
Beri too başı taktalık,
Ortosunda ak balık, kazığı,
Eki çanaç aazığı.*
(Mukambayev, 2009: 852)

Beşik, Çocuk, Sübek, Meme

Öte dağın başı tahtalık,
Beri dağın başı tahtalık,
Ortasında ak balık, kazığı,
İki tulum azığı.

Emçek, Şimek

3083 *Altay azığı, (köçügündö) kazığı.*
(İbraimov, 1985: 124)

Meme, Sübek

Altay azığı, (kalçasında) kazığı.

3084 *Eki tulup azığı,
Kuu karagay kazığı.*
(İnv. No.706/105)

İki tulum azığı,
Mis otu kazığı.

3085 *Eki tulup azığı,
Kuu karagay kazığı.*
(İbraimov, 1985: 124)

İki tulum azığı,
Mis otu kazığı.

3086 *Eki tulay azığı,
Ortosundo kazığı.*
(Mukambayev, 2009: 937)

İki tulum azığı,
Ortasında kazığı.

Beşiktegi Bala, Emçek

3087 *Tapa tupa taarban,
Uktap catkan meerban,*

Beşikteki Bebek, Meme

Tapa tupa torbacık,
Uyuyup yatan sevimli,

*Eki çanaç azığı,
Başında bar cazdığı.
(İbraimov, 1985:124)*

İki tulum azığı,
Başında var yastığı.

Alabakan

3088 *Eptedim, septedim,
Ak ögüzgö cüktödüm.*

Budaklı Sırık

Zar zor, güçlkle,
Ak öküze yükledim.

Saat

3089 *Altmış at,
On eki kat,
Künü tünü uktabay cat.
(İbraimov, 1985: 191)*

Saat

Altmış at,
On iki kat,
Gece gündüz uyumadan yat.

3090 *Bir üydö kün tün çaşayt 14 adam,
Eç tınımsız eköo emgek kılğan,
Kalganı tañırkaşıp karap kalgan.
(İbraimov, 1985: 191)*

Bir evde gece gündüz 14 adam yaşar,
Dinlenmeden ikisi çalışmış,
Kalanı hayretle bakakalmış.

3091 *Bir enenin on eki uulu bar balban,
Biri bir çapkança,
Ekinçisi altmış çapkan.
(İbraimov, 1985: 191)*

Bir ananın iki pehlivan oğlu var,
Biri bir kere koşunca,
İkincisi altmış kere koşarmış.

3092 *Bu düynödö çığıptır bir tegirmen,
Kün menen birdey cürgön.
Ortosunda kara bir nemesi bar, kıldan içke,
Ay capırım, koluñ sıñır kim iyirgen.
(İbraimov, 1985: 191)*

Bu dünyada çıkmış bir değirmen,
Gün ile aynı zamanda çalışır.
Ortasında kara bir şeyi var, kıldan ince,
Ey tıkrıdayanım, elini kırıp kim bükür?

3093 *Düynögö bütüptür bir tegirmen,
Kün menen birdey cürgön.
İçinde kıldan içke cibi bar,
Kapıray kaday usta munu iygen?
(İbraimov, 1985: 192)*

Dünyada peyda olmuş bir değirmen,
Gün ile aynı zamanda çalışır,
İçinde kıldan ince ipi var,
Vay, hangi usta bunu bükmüş?

3094 *Çığıptır bul düynödö bir tegirmen,
Kün menen birdey çığıp, birdey cürgön.
İçinde kıldan içke cibi bar,
Kapıray, koluñ sıñır, kim iyirgen?
(Taygüröñov, 1947: 91)*

Çıkmış bu dünyada bir değirmen,
Gün ile aynı çıkıp, aynı yürümüş.
İçinde kıldan ince ipi var,
Vay, elin kırılın, kim bükmüş?

3095 *Düynögö boluptur bir tegirmen,
Kün menen koşo batıp, koşo çıkkın.
İçinde kıldan içke cibi da bar,
Kapıray ukmuştıuday kim munu iygen.
(İnv. No.706/215)*

Dünyada varmış bir değirmen,
Güneş ile birlikte batar, doğar,
İçinde kıldan ince ipi var,
Vay bunu kim bükmüş?

3096 *Döndöñgölök bir tegirmen,*

Yusuvarlak bir değirmen,

- Kün menen aydı talaşıp teñ cügürgön,
İçinde kıldan içke bir cibi var,
Kapır ay, kolun sıngır, kim iyirgen?*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 101)
- 3097 *Kolu çok, urup turat,
Butu çok, cürüp turat.*
(İbraimov, 1985: 192)
- 3098 *Özü tegerek, adamga öto kerek.*
(İbraimov, 1985: 192)
- 3099 *El uktasa da,
Esenkul çunak uktabayt.*
(İbraimov, 1985: 192)
- 3100 *Cem cebeyt, suu içbeyt,
Çarçoonu tük bilbeyt.*
(İnv. No.706/215)
- 3101 *Oyu menen aylanıp,
On eki nomer salıngan.
Cuurkan kılıp üstünö,
Aynekten cabuu camıngan,
Özü cansız bolso da
Öto kerek abdan.*
(Taygüröñov, 1947: 92)
- 3102 *Kutuda ustakanası,
Üç cigit bir iş kılğanı,
Carışa iştep caydarı,
Kün tünü çok tınganı,
Buların balka urganı.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 102)
- 3103 *Beri kaşan, biri ıldam,
On eki çoñ punktun,
Birin koyboy kıdırğan,
Baarıbızga eñ kerek,
Mına uşunun kızmatı.*
(İnv. No.706/215)
- 3104 *Özünün dooşu bar,
Künü tünü uktabagan.*
(İnv. No.706/216)
- 3105 *Altın kadagan.*
(İnv. No.706/216)
- 3106 *Tekinden tekke cürgön bir tegirmen,
Al tegirmen aylanasin ot küydürgön,
İçinde bir kara kılday kendiri bar,
Koluñ sıngır al kendirdi kim iyirgen?*
- Güneş ile ayı dolaşıp aynı koşmuş.
İçinde kıldan ince bir ipi var,
Vay, elin kırılınsın, kim bunu bükmüş?
- Eli yok, vurur,
Ayağı yok, yürür.
- Kendi yuvarlak, insana pek gerek.
- Halk uyusa da,
Esenkul kulaksız uyumaz.
- Yem yemez, su içmez,
Yorgunluk hiç bilmez.
- Etrafi dolanıp,
On iki numara koyulmuş.
Yorgan kılıp üstüne,
Aynadan örtü örtülmüş,
Özü cansız olsa da
Pek gereklidir.
- Kutuda imalathanesi,
Üç delikanlı iş yapar,
Yarışıp çalıştıkları yerleri
Gece gündüz yok durmaları,
Bunların çekiç vuruşu.
- Biri üşengeç, bir atık,
On iki büyük maddenin
Birini bırakmadan gezer,
Hepimize en gerekli,
Bunun hizmeti.
- Kendisinin sesi var.
Gece gündüz uyumamış.
- Altın saplanmış.
- Dört nala boşuna yürüyen bir değirmen,
O değirmen dönünce ateş yaktırmış,
İçinde bir kara kıl gibi kendiri var,
Eli kırılınsın o kendiri bükmüş?

(İnv. No.706/217)

3107 *On eki cep cazılğan nomeri bar,
Biri uzun, biri kıska kalemı bar,
Kıskası bir toluk aylanganda
Uzunu 720 aylanuuga çaması bar.*
(İnv. No.706/217)

On iki küçük yazılmış numarası var,
Biri uzun, biri kısa kalemı var,
Kıyası bir tam döndüğünde
Uzunun 720 kere dönmeye gücü var.

3108 *Üç miñ altı cüz colgo,
Altımış ele col turat.*
(İnv. No.706/216)

Üç bin altı yüz yola,
Altmış yol girer.

3109 *Baradan lık lık,
Keledi lık lık.*
(İnv. No.706/216)

Giderdi tık tık,
Gelirdi tık tık.

3110 *Kübür kübür kübürgön,
Kübür ala cügürgön,
Baydın uulu Şadıkan,
Bakan ala cügürgön.*
(İnv. No.706/217)

Fısır fısır fısıldamış,
Fısıldayıp koşarmış,
Zengin oğlu Şadıkan,
Sırık ile koşarmış.

Budilnik

3111 *Cakşı coldoş oylosok,
Taktığı taktap oylotot.
Kaysı maaldı aytsañ da
Oşol maalda oygotot.*
(İnv. No.706/218)

Çalar Saat

İyi yoldaş düşünsek,
Eksiksiz, tam hesap eder.
Hangi zamanı söyleyen de
O zamanda uyandırır.

Atır

3112 *Uzun uzun uparım,
Uçundagı cıparım.*
(İbraimov, 1985: 192)

Koku/Parfüm

Uzun uzun değneğim,
Ucundaki mis kokulum.

Ütü

3113 *Köynöktü kündö sılayt tüptüz kılıp,
Cürögü köödönündö ısıp turup.*
(İbraimov, 1985: 192)

Ütü

Gömleği her gün sıvazlar dümdüz ederek,
Yüreği göğsünde ısınarak.

3114 *Çarkırak calpak tamanı,
Isıtat anı tamağı.
Kaçalık tepsep catsa da
Köynöktün köönü kalabı?*
(İnv. No.706/224)

Parlak, yassı tabanı,
Isıtır onu boğazı.
Ne kadar çignenirse
Gömleğin eskiliği kalır mı?

3115 *Cöpcöököy casalğan,
Isıktı kata alğan,
Eski bırış kıyımderim,
Mına oşentip tazargan.*
(İnv. No.706/224)

Çok basit yapılan,
Sıcağı saklayan,
Eski buruşuk giysilerim,
Bununla öyle temizlenmiş.

3116 *Cöpcönököy casalğan,
Isıktıktı kata alğan,
Bırış-tırış kiyimderim,
Mına oşondon casangan.*
(Sadikulova, 2014: 406)

Şırdak

3117 *Muun-muun munduz,
Mindan arı cıldız.
Abay kiyik terisi,
Altı koçkor müyüzü,
Bul emine boluçı?*
(İbraimov, 1985: 192)

3118 *Üygö çıkkın gülkayır,
Cayı kışı soolubayt.
Tepsese da bul güldü,
Üy eesi takır korubayt.*
(İbraimov, 1985: 192)

Kıçkaç

3119 *Otto oloymon.*
(İnv. No.706/210)

3120 *Ottu oroloy çapkan
Baybarak baadır.*
(İbraimov, 1985: 195)

3121 *Olondop dolu kelgen,
Ot karmayt kolu menen.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 103)

3122 *Kıtaydan kelgen kılkıldak,
Kuyrugunun uçı bılkıldak.*
(İnv. No.706/219)

Kıpçuur

3123 *Tört bölök bar bazası,
Kiliti çok darbazası,
Asmanga moynun sozgon,
Adamga demin koşkon,
Kızarıp çoğu çıkkın,
Oozunan kogu çıkkın.*
(İnv. No.706/230)

3124 *Uzun boyluu kara sart,
Temir ıştan caraşat.*
(İnv. No.706/230)

Pek basit yapılan,
Sıcaklığı tabanına alan,
Buruş buruş elbiselerimi,
Bundan süslenmiş.

Nakışla Süslü Keçe

Boğum boğum munduz,
Bundan sonra yıldız,
Abay geyik derisi,
Altı koç boynuzu,
Bu ne olabilir?

Evde bitmiş hatmi çiçeği,
Yaz kış solmaz.
Ezilse de bu çiçek,
Ev sahibi hiç korumaz.

Kıskaç

Ateşte oloymon.

Ateşi kuşatıp koşturan
Baybarak bahadır.

Tek gözle gelen,
Ateşi tutar eliyle.

Çin'den gelen kılkıldak,
Kuyruğunun ucu bılkıldak.

Maşa

Dört parça var esası,
Kilidi yok kapısının
Gökyüzüne boynunu uzatmış,
İnsana cesaret vermiş,
Kızarıp közü çıkmış,
Ağzından kıvılcım çıkmış.

Uzun boylu kara sarta,
Demir pantolon yakışır.

Kıçkaç, Balık, Depkir

- 3125 *Ottoğu oloyman,
Suudagı sulayman,
Kazandagı kalayman.*
(İbraimov, 1985: 195)

Kıçkaç, Balık

- 3126 *Ot içinde oloymon,
Ottu çimçiyt,
Suu içinde sulayman,
Şardan ırğıyt.*
(İbraimov, 1985: 195)

Sandık, Bosogo, Kulpu

- 3127 *Tördö tört adam oturat törömün dep,
Eşikte eki adam oturat ölömün dep,
Kaptalında bir adam oturat alardı körömün dep.*
(İbraimov, 1985: 195)

Kulpu, Açkıç

- 3128 *Açuuluu kişi açkıday kişen,
Çeçendüü kişi çeçkidey kişen.*
(Mukambayev, 2009: 1052)

Sandık, Kilit

- 3129 *Uzun uzun uçkuluk,
Uzun dayra keçkilik,
Cılañayak baskılık,
Altın menen açkılık.*
- 3130 *Uzuñ-uzun uçkuluk,
Uzun dayra keçkilik,
Balapan menen baskılık,
Altın menen açkılık.*
(Mukambayev, 2009: 974)

Açkıç

- 3131 *Bılık etet, şılık etet,
Çıgara albay esim ketet.*
(Mukambayev, 2009: 1143)

Kerpeten, Balık, Kevgir

- Ateşteki Oloyman,
Sudaki Süleyman,
Kazandaki Kalayman.

Kıskaç, Balık

- Ateş içinde Oloyman,
Ateşi tutar,
Su içinde Süleyman
Çağlayandan fırlar.

Sandık, Eşik, Kilit

- Törde dört adam oturur beyim diye,
Eşikte iki adam oturur öleceğim diye,
Dağ yamacında bir adam oturur
onları göreceğim diye.

Kilit, Anahtar

- Sinirli kişinin açtığı köstek,
Hatip kişinin çözdüğü köstek.

Sandık, Kilit

- Uzun uzun uçkuluk,
Uzun ırmak geçmelik,
Yalınayak yürümelik,
Altın ile açmalık.

- Uzun uzun uçkuluk,
Uzun ırmak geçmelik,
Yavru ile yürümelik,
Altın ile açmalık.

Anahtar

- Kımıldar, oynar,
Çıkarmadan aklım gider.

3132 *Aylanayın beşenem,
Beşeneme işenem.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 98)

Kurban olayım beşenem⁸⁹
Beşeneme güveniyorum.

3133 *Lik lik etet,
Çikkıça esi ketet.*
(İnv. No.706/208)

Lik lik eder,
Çıkınca akli gider.

Çemodan-Çabadan

Bavul-Valiz

3134 *Karañğı üydö kardı carık kempir oturat.*
(İbraimov, 1985: 195)

Karanlık evde karnı yarık kocakarı oturur.

3135 *Tördö cardı carık kempir catat.*
(İnv. No.706/213)

Başköşede karnı yarık kocakarı yatar.



⁸⁹ Beş yaşına basan yılki.

7. YEMEKLER ve İÇECEKLER

a.Yemeklerle İlgili Bilmeceler

Bişkek, Saba, Kımız

3136 *Buramadan sabı bar,
Bulgaarıdan kabı bar.
Aydarkan degen kölü bar,
Anı izdep kelgen eli bar.*
(İbraimov, 1985: 137)

3137 *Buramadan sabı bar,
Bulgaarıdan kabı bar.
Çatır Köldöy kölü bar,
Çardap i er ebi bar.
Erteñ menen bolgondo,
Sagalap i er eli bar.*
(İbraimov, 1985: 137)

3138 *Bulgaarıdan kabı bar,
Buramadan sabı bar,
Çatır Köldöy kölü bar,
Sagalap turgan ali bar.*
(İnv. No.706/265)

3139 *Bulgaarıdan kabı bar,
Bulgarı kaptın içinde,
Adamdın toluk kanı bar,
Akılıñ bolso, azamat,
Oşonu oylop tabıñar!*
(İnv. No.706/265)

3140 *Karapaday kabı bar,
Tokmogunun sabı bar,
Tört ancıluu  ölü bar,
Köykölgön ak kölü bar.*
(İbraimov, 1985: 137)

3141 *Karapaday kabı bar,
Kılıçı mizsiz, sabı bar,
Tört ancıluu  ölü bar,
Köykölgön appak kölü bar.*
(İbraimov, 1985: 137)

3142 *Tört ayaktuu  ölü bar,
Tört ancıluu  ögü bar,*

Bişek⁹⁰, Saba⁹¹, Kımız

Vidadan sapı var,
Deriden kabı var.
Aydarkan denen gölü var,
Onu arayıp gelen eli var.

Vidadan sapı var,
Deriden kabı var,
Çadır göl gibi gölü var,
Zevkle içen evi var.
Sabah olduğunda
Bakıp içen eli var.

Deriden kabı var,
Vidadan sapı var,
Çadır göl gibi gölü var,
Bakıp duran eli var.

Deriden kabı var,
Deri kabın içinde,
İnsanın kanı var.
Aklın varsa babayığit,
Şunu düşünüp bulunuz!

Çömlek gibi kabı var,
Tokmağının sapı var,
Dört ayrı  ölü var,
Uyuklayan ak gölü var.

Çömlek gibi kabı var,
Kılıcı kör, sapı var,
Dört  alılı  ölü var,
Uyuklayan bembeyaz gölü var.

Dört ayaklı  ölü var,
Dört ayrı otu var,

⁹⁰ Kımız karıştırılmak için kullanılan değnek.

⁹¹ İçinde kımız yapılan büyük deri tulum.

Koykoygon appak kolu bar.
(Inv. No.706/265)

Saba, Kımız

3143 *Kara karkınım,
İçindeki carkınım.*
(Ibraimov, 1985: 137)

3144 *Kara saba karkınım,
Başındaki carkınım.
Uzun uzun uparım,
Uçundaki cıparım.*
(Ibraimov, 1985: 137)

3145 *Uzun-uzun uparım,
İçindeki cıparım,
Kara toru karkınım,
İçindeki carkınım.*
(Ibraimov, 1985: 137)

3146 *Uzun uzun uparım,
Ucunda bar cıparım,
Karşı terşi kargıtım,
İçinde bar carkıtım.*
(Mukambayev, 2009: 378)

3147 *Uzun uzun uparım,
Uy cegendey cıparım.
Kark suyu karkınım,
Kar cegendey carkınım.*
(Inv. No.706/264)

3148 *Aydıñ Köl degen köl bar eken,
Andıp içer el bar eken.
Buramadan sabı bar eken,
Bugarıdan kabı bar eken.*
(Inv. No.706/265)

Bışkan Et

3149 *Kızartıp salıp alıp,
Bozortup suurup aldı.*
(Ibraimov, 1985: 138)

Kesme

3150 *Uzununan kesilet,
Suuga salsa ezilet.*
(Ibraimov, 1985: 138)

Güzelce bembeyaz eli var.

Saba, Kımız

Kara tulumum,
İçindeki parlayanım.

Kara güzel tulumum,
Başındaki parlayanım.
Uzun uzun değneğim,
Ucundaki mis kokulum.

Uzun uzun değneğim,
İçindeki mis kokulum,
Kara doru tulumum,
İçindeki parlayanım.

Uzun uzun değneğim,
Ucunda var mis kokulum,
Ötesi berisi tulumum,
İçinde var parlayanım.

Uzun uzun değneğim,
İnek yemiş gibi mis kokulum.
Su dolu tulumum,
Kar yemiş gibi parlayanım.

Aydın Göl denen göl varmış,
Tadıp içen halkı varmış.
Vidadan sapı varmış,
Deriden kabı varmış.

Pişmiş Et

Kızartıp koydu,
Bozartıp çekti.

Erişte

Uzun uzun kesilir,
Suya bırakılsa eğilir.

Çüçbara

- 3151 *Kudam kudukka tüştü,
Kulağı şalpiya tüştü.*
(İbraimov, 1985: 138)

Beş Barmak

- 3152 *Beşilik kolgo alıp,
Cabıla kirip kol salmak.
Ezelten beri kırgızda
Barktalıp cüröt bul tamak.*
(İnv. No.706/268)

Carma

- 3153 *İçseñ tok,
Tura kalsañ cok.*
(İbraimov, 1985: 138)

Sümölök

- 3154 *Mıtan bışkan aştı kördüm.*
(İbraimov, 1985: 138)

Kurut

- 3155 *Süttün süzüp koyuusun,
Kazanga salıp kaynatam,
Eñsep kelgen adamga,
Bir ekiden çaynatam,
Baştıkka salıp, bek katıp,
Caydan kışka caylatam.*
(İbraimov, 1985: 138)

- 3156 *Seki seki seki taş,
Seki taşın üstüdö,
Seksen koydun izi bar.*
(Mukambayev, 2009: 974)

Sarı May

- 3157 *Boz booluu çeçek,
Moynu ala çeçek,
Taptaluu çeçek,
Tamagı al çeçek.*
(İbraimov, 1985: 139)

- 3158 *Özü sarı, bardıgına darı.*

Çüçbara

Dünürüm kuyuya düştü,
Kulağı sallanıp düştü.

Beş Parmak

Beş parça yabayı ele alıp,
Topluca girip el uzatmak.
Ezelden beri Kırgızlarda
Kıymet verilir bu yemeğe.

Carma⁹²

İçersen tok,
Kalkarsan yok.

Sümölük⁹³

Mayasız pişen aşı gördüm.

Kurut

Sütten süzüp koyusunu,
Kazana koyup kaynatırım,
İsteyip gelen kişiye,
Birer ikişer çiğnerim,
Torbaya koyup, sıkıca bağlayıp,
Yazdan kışa saklarım.

Seki seki seki taş,
Seki taşın üstünde,
Seksen koyunun izi var.

Tereyağı

Boz ipli çiçek,
Boynu ala çiçek,
Baygın çiçek,
Boğazı al çiçek.

Kendi sarı, her şeye deva.

⁹² Arpa ve buğdaydan yapılan bir tür çorba.

⁹³ Nevruz bayramında yapılan bir yemek.

(İbraimov, 1985: 139)

3159 *Cük astında borkoldoy semiz.*
(İbraimov, 1985: 139)

Yük altında porsuk gibi semiz.

3160 *Şaybır şaybur borkoldoy baatır,*
Taşka koysoñ erip ketet,
Suuga salsañ toñup kalat.
(İbraimov, 1985: 139)

Şıpır şıpır porsuk bahadır,
Taşa koysan eriyip gider,
Suya salsan donup kalır.

3161 *Şaybır şuybur Özbek baatır,*
Taşka koysoñ erip ketet,
Suuga salsañ toñup kalat.
(Mukambayev, 2009: 1135)

Şıpır şıpır Özbek bahadır,
Taşa koysan eriyip gider,
Suya salsan donup kalır.

May

3162 *Otko salsañ eerip ketet,*
Suuga salsañ toñup ketet.
(Mukambayev, 2009: 1179)

Yağ

Ateşe salsan eriyip gider,
Suya salsan donup gider.

Aştık

3163 *Kaydan çıktıñ?*
Tupuraktuu cerden çıktım.
Tupuragı emnege cukpayt?
Elibizdin sarası.
(İbraimov, 1985: 139)

Tahıl

Nereden çıktın?
Topraklı yerden çıktım.
Toprağa niye batmaz?
Vatanımızın en iyisi.

Un, Elek

3164 *Döbö döbö döbölöyt,*
Döbögö camgır sebeleyt.
(İbraimov, 1985: 139)

Un, Elek

Tepe tepe yığılır,
Tepeye yağmur sepeler.

Kamır

3165 *Albarstı, külbarstı,*
Ak kempirdi coo bastı.
(İbraimov, 1985: 139)

Hamur

Albastı, külbastı,
Ak ihtiyarı düşman bastı.

3166 *Bilk, bilk, bilk semiz,*
Kaburgası çok semiz.
(İbraimov, 1985: 139)

Kımıl kımıl kımıl semiz,
Kaburgası yok semiz.

3167 *Culmalasa cünü çıkpayt,*
Kesse kanı çıkpayt.
(İbraimov, 1985: 139)

Yolunsa yünü çıkmaz,
Kesilse kanı çıkmaz,

3168 *Culmalasa canı çok,*
Muuzdasa kanı çok.
(İbraimov, 1985: 140)

Yakalansa canı yok,
Boğazlansa kanı yok.

3169 *Cım cım, cım kiyiz,*
Cımıldagan ak kiyiz.
(İbrahimov, 1985: 140)

Yanıp sönen keçe,
Parıldayan ak keçe.

3170 *Cumalatsa canı yok,*
Mustasa danı yok.
(Mukambayev, 2009: 411)

Yuvarlansa canı yok,
Boğazlansa bedeni yok.

3171 *Kirintip suuga ayabay,*
Orop koyso baladay,
Intala bolup içi kop,
Dardayıp ketet çıdabay.
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 125)

Suda yıkanır çokça,
Sarınsa çocuk gibi,
İçi şişkin olup
Kocaman olur.

3172 *Ak koyumdu uştağı,*
Köçükkö bir muştağı.
(Inv. No.706/263)

Ak koyunumu ufaladı,
Kıçına bir yumrukladı.

Kömöç

Pide

3173 *Kotur tööm külgö oonayt.*
(İbrahimov, 1985: 140)

Uyuz devam külde ağnar.

3174 *Kotur taylak külgö oonayt.*
(Kayıpov, 2006: 55)

Uyuz taylak külde ağnar.

Kömöç, Kiyik, Töönün İçegisi

Ekmek, Geyik, Devenin Bağırsağı

3175 *Oydo oloñ,*
Kırda kılañ,
Bir kap cılan.
(İbrahimov, 1985: 140)

Ovada olon,
Tepede kılan,
Bir kap yılan.

Nan

Ekmek

3176 *Alav alav alamat,*
İçi kızıl kıyamet,
Öldöp çıksam kurgap çık,
Ya Mustafa Muhammad.
(Dor, 1982: 166)

Alev alev alamet,
İçi kızıl kıyamet,
Islak girsem kuruyup çık,
Ya Mustafa Muhammed.

3177 *Cer cüzündö canduunun,*
Eñ kerektüü zatı bar.
Üç tamgadan kuralgan
Anın kanday atı bar?
(Inv. No.706/271)

Yeryüzünde canlıların,
En gerekli şeyi var.
Üç harften oluşan
Onun nasıl adı var?

Dandırğa Capkan Nan

Tandıra Koyulan Ekmek

3178 *Öldöp ursa, kurgak çıgat.*

Yaş girse, kuru çıkar.

3179 *Öl dep ursa, kuruk çıgat,*

Yaş girse, kuru çıkar,

Ya Mustapa Mukammat.

Ya Mustafa Muhammed.

3180 *Bozortup salam,
Kızartıp alam.*
(İnv. No.706/267)

Bozartıp koyuyorum,
Kızartarak alıyorum.

Kattama-Çabatı

Katmer, Lavaş

3181 *Kan keldi dep,
Kattap kattap tüşök saldim.
Bek keldi dep,
Bettep bettep tüşök saldim.*
(İbraimov, 1985: 140)

Han geldi diye,
Kat kat döşek serdim,
Bey geldi diye,
Üst üste döşek serdim.

3182 *Belden algan bedre saptuu bıçagım,
Kaldan algan gadra saptuu bıçagım,
Kan kelet dep kattap-kattap tüşök salganım.*
(İbraimov, 1985: 140)

Belden kaymaz saplı bıçağım,
Benden sivri saplı bıçağım,
Han gelir diye kat kat döşek serdim.

Boorsok

Boorsok

3183 *Kudam kudukka tüştü,
Kursagı porsoya tüştü,
Eki beti kızara tüştü.*
(İbraimov, 1985: 140)

Dünürüm kuyuya düştü,
Kursagı porsoya düştü.
İki yüzü kızarıp düştü.

Şeker

Şeker

3184 *Ak, birok kar emes,
Tattuu, birok bal emes.*
(İbraimov, 1985: 141)

Ak, ama kar değil,
Tatlı, ama bal değil.

Kant

Kesme Şeker

3185 *Tattuulugu balday,
Appaktığı karday.*
(İbraimov, 1985: 141)

Tatlılığı bal gibi,
Beyazlığı kar gibi.

3186 *Ak birok kar emes,
Tattuu, birok bal emes.*
(İnv. No.706/263)

Ak ama kar değil,
Tatlı ama bal değil.

Kum Şeker

Toz Şeker

3187 *Karasañ karday,
Cep körsön balday,
Caralbayt birok,
Meenetke kanbay.*
(Sadikulova, 2014: 408)

Bakarsan kar gibi,
Yiyiversen bal gibi,
Yaratılmaz ama
Tadına doyulmaz.

Tuz

- 3188 *Altı töögö aş cüktödüm,
Açka cürüp bir içe albay koydum.*
(İbraimov, 1985: 141)
- 3189 *Altı töödö aşım bar,
Aç bolsom da içe albaym.*
(Taygüröñov, 1947: 99)
- 3190 *Altı töödö aşım bar,
Açıksam da cey albadım.
Toguz töödö tonum bar,
Tonumdu da kiye albadım.*
(İbraimov, 1985: 141)
- 3191 *Oozun açsam appak,
Daamın tatsam emes tattak.*
(Mukambayev, 2009: 870)
- 3192 *Astınan karasam, aňgir zeňgir,
Canına barsam, kaptaluu temir.
Oozun açsam appak,
Daamın tatsam emes tattak.*
(İbraimov, 1985: 141)
- 3193 *Bir küçügüm bar,
Aştan, toydon kalbayt.*
(İbraimov, 1985: 141)
- 3194 *Kiçine gana kuu küçük,
Bor bor çıçat.*
(İbraimov, 1985: 141)
- 3195 *Kiçine gana çilatır,
Aştan toydon kalbayt.*
(İnv. No.706/269)
- 3196 *Aşka salsa cogoldu,
Anın daamı oñoldu.*
(İbraimov, 1985: 141)
- 3197 *Eksem, öngüdöy ekin emes,
Kötörsöm, düniyödön ceñil emes.*
(İbraimov, 1985: 141)
- 3198 *Aştan toydon kalbagan ala küçük.*
(İnv. No.706/269)
- 3199 *Açuu çok munday attuu,
Tamakta ötü tattuu.*
(İnv. No.706/269)

Tuz

- Altı deveye erzak yükledim,
Aç yürüyüp bir şey yemedim.
- Altı devede erzakım var,
Aç olsam da yiyemem.
- Altı devede erzakım var,
Acıksam da yemedim.
Dokuz devede elbisem var,
Elbisemi de giymedim.
- Ağzını açsam bembeyaz.
Tadına baksam tatlı değil.
- Altından baksam eğri büğrü,
Yanına varsam demir kapı,
Ağzını açsam bembeyaz.
Tadına baksam tatlı değil.
- Bir eniğim var,
Aştan toydan geri kalmaz.
- Küçücük ak enik,
Şakır şakır sıçar.
- Küçücük yavru,
Aştan toydan geri kalmaz.
- Yemeğe koyulunca yok oldu,
Onun lezzeti tamam oldu.
- Eksem, yetişen ekin değil,
Kaldırsam, dünyadan hafif değil.
- Aştan toydan geri kalmayan ala enik.
- Acısı yok bunun gibi adlı,
Yemekte pek tatlı.

3200 *Borkuldatıp kaynatsa,
Suudan çıgat taş bolup.
Suuga salsa kayra öziin,
Erip ketet aş bolup.*
(Mukambayev ve Taştımirov, 1971: 128)

Fokur fokur kaynatılsa,
Sudan çıkar taş olarak.
Suya salsa tekrar kendini,
Eriyip gider aş olarak.

3201 *Özü suudan alınat,
Suudan korkup calinat.*
(Sadıkulova, 2014: 404)

Özü sudan alınır,
Sudan korkup ateşlenir.

Nasıbay

Ağız Tütünü

3202 *Kiçkine gana sarı kız,
Bardık elge darı kız.*
(İbraimov, 1985: 141)

Küçücük sarı kız,
Bütün halka deva kız.

Taruu Kuuruu

Darı Kavurmak

3203 *Başım dep başın buudurdu,
San cilkını kuudurdu.*
(İbraimov, 1985: 142)

Başım diye başını bağlattı,
Sayısız yılmayı kovaladı.

Karın May

Karın Yağı

3204 *Açıla elek sandıkta,
Bıçıla elek cooluk bar.*
(İbraimov, 1985: 142)

Açılmamış sandıkta,
Kırılmamış yazma var.

3205 *Kat-kat ırabatka bardım,
Etek ceñime,
Kan tiygizbey kaytıp keldim.*
(İbraimov, 1985: 142)

Kat kat hana vardım,
Etek yenime,
Kan değmeden dönüp geldim.

3206 *Kan ake, kayda cayladı?
Kan içige cayladı.
Nemne için cayladı?
Appak için cayladı.*
(İbraimov, 1985: 142)

Han ağa nerede yayladı,
Kan içinde yayladı,
Niçin yayladı?
Aklık için yayladı.

3207 *Kanıkey kan caylayt?
Kan cayloogo caylayt.
Emne için kan çıkpayt?
Appak için kan çıkpayt.*
(İbraimov, 1985: 142)

Kanıkey han (nerede) yayladı?
Han yaylaya yaylar.
Niçin kan çıkmaz?
Aklık için kan çıkmaz.

3208 *Ecekem özü appak,
Kanı içige kıştayt,
Kanı emnege cukpayt?*
(İbraimov, 1985: 142)

Ablacığımın kendi apak,
Kanı içinde kışlar,
Kanı niye çıkmaz?

3209 *Kaydan keldiñ?
Kandan keldim.*

Nereden geldin?
Kandan geldim.

Emne için kan bolgon coksun?
Kudaanın birliğı menen kan bolgon cokmun.
 (İbraimov, 1985: 142)

3210 *Oyağı takta, bıyağı takta,*
Ortosunda gülgünay pahta.
 (İbraimov, 1985: 142)

Karın May, Aştık

3211 *Kaydan çıktın?*
Kanduu caydan çıktım.
Nege cukpayt?
Kalkıbizdın kaadası.
Kaydan çıktın?
Topuraktuu caydan çıktım,
Topuragi nege cukpayt?
Elibizdin sarası.
 (İbraimov, 1985: 142)

İçegi, Karın May

3212 *İyri-muyru kök çibık,*
İylep koygon ak mamık.
 (İbraimov, 1985: 143)

İçegi-Karın

3213 *Atakem aytkan comok,*
Aylana bütkön comok,
Tokoy tolgon comok,
Tolgonup bütkön comok.
 (İbraimov, 1985: 143)

3214 *Tokoy tolgon kiyik,*
Tolgonup catkan kiyik,
Atakem atkan kiyik,
Aylanıp, catkan kiyik.
 (İbraimov, 1985: 143)

3215 *Burum-burum, burum tokoy,*
Buralışıp catkan tokoy.
Abil akem aytkan tokoy,
Aykalışıp catkan tokoy.
 (İbraimov, 1985: 143)

3216 *Kerim-kerim, kerim tokoy,*
Kerilişip kelgen tokoy.
 (İbraimov, 1985: 143)

3217 *İyirdim, iyirdim,*
İyri tamga kiyirdim.

Niçin kanın yok?
 Huda'nın birliğıyle kanım yok.

O yanı tahta, bu yanı tahta,
 Ortasında açık pamuk.

Karın Yağı, Tahl

Nereden çıktın?
 Kanlı yerden çıktım.
 Neye yayılmaz?
 Halkımızın âdeti.
 Nereden çıktın?
 Topraklı yerden çıktım.
 Toprağı neye değmez?
 Halkımızın seçkini.

Bağırsak, Tulum Yağı

Eğri büğrü mavi çubuk,
 Sepilenen ak kuş tüyü.

Bağırsak-Karın

Babacığım söylemiş masal,
 Dönüp bitmiş masal,
 Orman dolmuş masal,
 Dönüp bitmiş masal.

Orman dolu geyik,
 Kıvrılıp yatan geyik,
 Babamın ateş ettiği geyik,
 Dönüp duran geyik.

Kıvrık kıvrık kıvrık orman,
 Kıvrılıp duran orman,
 Abil amcamın söylediği orman,
 Birbirine sarılıp duran orman.

Kerim kerim kerim orman,
 Gerilip gelen orman.

Büktüm, büktüm,
 Eğri eve soktum.

(İbraimov, 1985: 143)

İçegi-Karın, Anı Artuu

- 3218 *Üyürdüm, çüyürdüm,
Üç kamışka kiyirdim,
Üç kamıştan çıkarıp,
Top kamışka kiyirdim,
Top kamıştan çıkarıp,
Çokudan arı bir koydum.*
(İbraimov, 1985: 143)

Böyrök

- 3219 *Kanake kayda kıştayt,
Kan içinde kıştayt,
Nelik için kan çıkbas?*
(Dor, 1982: 169)
- 3220 *Kayda bardın?
Kat kat ırabatka bardım.
Kantip keldiñ?
Etek ceñime ken tiygizbey keldim.*
(Inv. No.706/82)

Böyrök, İç May

- 3221 *Kanake, kayda cayları?
Kan içegi cayladı.
Emne için cayladı,
Appak için cayladı.*
(Inv. No.706/82)

- 3222 *Kanakey kayda kıştayt?
Kan içine kıştayt,
Kanı kaday cukpayt?
Appagınan cukpayt.*
(Mukambayev ve Taştımırov, 1971: 48)

Kuyruk Boor⁹⁴

- 3223 *Biri kara, biri ak,
Başkadan sıyluu bul tamak.
Caykı kelgen konokko,
Casap beriş cakşı salt,
Kaysı tamak boldu eken,
Munun coobun kim tabat?*
(İbraimov, 1985: 144)

Bağırsak, Bağırsağı Temizleme

Evirdim, çevirdim,
Üç kamışa soktum,
Üç kamıştan çıkarıp,
Çok kamışa girdim,
Çok kamıştan çıkarıp,
Tepesinden öteye koydum.

Böbrek

Kanıkey nerede kışlar?
Kan içinde kışlar.
Niçin kan çıkmaz?

Nereye gittin?
Kat kat saraya vardım,
Nasıl geldin?
Elime ayağıma kan değmeden geldim.

Böbrek, İç Yağı

Kanıkey nerede yaylar?
Kan içinde yayladı.
Niçin yayladı?
Apaklık için yayladı.

Kanıkey nerede kışlar?
Kan içinde kışlar.
Kanı niçin çıkmaz?
Ak olduğu için çıkmaz.

Kuyruk Bağır Yemeği

Biri kara, biri ak,
Diğerlerinden muhterem bu yemek,
Yazın gelen misafire
Yapılan hoş âdet,
Hangi yemek olurmuş
Bunun cevabını kim bulur?

⁹⁴ Yemek öncesi koyunun pişmiş kuyruk ve ciğerinden yapılan ikram.

Kekirtek

3224 *Seki-seki, seki taş,
Seki taşın üstündö,
Seksən koydun izi bar.
Munu tapkan adamdın,
Cüz cıyırma caşı bar.*
(İbraimov, 1985: 144)

Toguz Kat

3225 *Kat kat menin çöntögüm,
Kattayt menin çöntögüm,
Toguz cerden toy kelse,
Toyboyt menin çöntögüm.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 128)

Gırtlak

Seki, seki, seki taş,
Seki taşın üstünde,
Seksən koyunun izi var,
Bunu bulan adamın
Yüz yirmi yaşı var.

Kırkbayır

Kat kat benim cebim,
Katlanır benim cebim.
Dokuz yerde toy olsa,
Doymaz benim cebim.

b. İçeceklerle İlgili Bilmeceler**Kımız**

3226 *Appak suusun kandırat,
Açkıl, betiñ albırat.
Aراك dep ayta körbögün,
Darılıkka al carayt.*
(İbraimov, 1985: 136)

3227 *Kızımdın kızıldırmin,
Kırk kızdın enesidirmin.*
(İbraimov, 1985: 136)

3228 *Kırımdan kelgen kızıldırmin,
Kırk kızdın enesidirmin.
A çakadan bu çaka,
Calgız-carım catkan emestirmin,
Cana ele kaytıp kızıldırmin.*
(İbraimov, 1985: 136)

3229 *Kırımdın kızı,
Törömdün kırk kızının enesidirmin.*
(İbraimov, 1985: 136)

3230 *Saap alsa suu çıgat,
İçip alsa meer kanat.*
(İbraimov, 1985: 136)

Kımız

Bembeyaz suyu kandırır,
Ekşidir, yüzünü titretir.
Rakı diye söylemeyin,
Sağlığa yararlıdır.

Kızımın kızıyım,
Kırk kızın anasıyım.

Kırım'dan gelen kızım,
Kırk kızın anasıyım.
O yandan bu yana,
Kimsesiz yatan değilim,
Geri dönen kızım.

Uzağın kızı,
Efendimin kırk kızının anasıyım.

Sağılsa su çıkar,
İçilse muhabbet çoğalır.

Bozo

- 3231 *Eki bışıp, üç tüşöt,
Köp içsen başka küç tüşöt.*
(Inv. No.706/262)

Süt

- 3232 *Suyuk, birok suu emes,
Ak, birok kar emes.*
(Ibraimov, 1985: 138)

- 3233 *Şıldır suyu, suu emes,
İçsañ, suusun kandırat.
Ak bolso da kar emes,
Munu oylop kim tabat?*
(Inv. No.706/270)

Çay, Çama

- 3233 *Suusu içilet,
Koyuusu kalat.*
(Ibraimov, 1985: 138)

- 3234 *İçse tok, tursa çok.*
(Inv. No.706/268)

Ayran

- 3235 *Tatsañ talçık,
Bassañ balçık.*
(Mukambayev, 2009: 856)

Boza

- İki pişip, üç düşer,
Çok içersen, başa iş düşer.

Süt

- Sıvı, fakat su değil,
Ak, fakat kar değil.

- Şıldır sıvı, su değil,
İçsen susuzluğunu giderir.
Ak olsa da kar değil,
Bunu düşünüp kim bulur?

Çay, Çay Çöpü

- Suyu içilir,
Tozu kalır.

- İçsen tok, kalksan yok.

Yoğurt

- Tatsan azık,
Bassan balçık.

8.ULAŞIM ARAÇLARIYLA İLGİLİ BİLMECELER

a. Kara Ulaşım Araçları

Paroboz

3236 *Denesi temir,
Cegeni kömür,
Ayçılık colgo,
Çurkayt ceñil.*
(Sadıkulova, 2014: 408)

Poezd

3237 *Amir amir amircan,
Cakkan otu kömürcan.
Çin ciröö degen kuş bolot,
Eki ayağı temirden.*
(İbraimov, 1985: 144)

3238 *Cürüp ketse, zırıldayt,
Birinçi baskan izinen,
Ekinçi colu cañılbayt.*
(İbraimov, 1985: 144)

3239 *Cürüp ketse, zırıldayt,
Cakın kalsa, çarıldayt.
Birinçi baskan izinen,
Ekinçi colu cañılbayt.*
(İbraimov, 1985: 144)

3240 *Cegeni kömür,
İçkeni suu,
Cürgön colu temir,
Çarçabagan señir.*
(İbraimov, 1985: 144)

3241 *İçkeni suu,
Çıgarganı buu,
Tartkanı cük,
Çarçabayt tük.*
(İbraimov, 1985: 145)

3242 *Katar katar kara nar,
Biri birinen ozbogon.
Kuraştırgandardın kup akıldarı bar,
Botosu çok bozdogon.*
(İbraimov, 1985: 144)

Lokomotif

Bedeni demir,
Yediği kömür,
Aylık yola,
Kolayca koşar.

Tren

Emir emir emircan,
Yaktığı ateşi kömürcan.
Çıgılık denen kuş olur,
İki ayağı demirden.

Yürüyüp gitse zırıldar,
İlk bastığı izinden,
İkinci defa yanılmaz.

Yürüyüp gitse zırıldar,
Yakın olursa gıcırda,
İlk yürüdüğü izinden
İkinci defa yanılmaz.

Yediği kömür,
İçtiği su,
Yürüdüğü yol demir,
Yorulmaz kudretli.

İçtiği su,
Çıkardığı buhar,
Çektiği yük,
Yorulmaz hiç.

Katar katar kara deve,
Birbirini geçmez.
Sıraya koyanların pek çok akli var,
Bozlayan yavrusu yok.

- 3243 *Toguz kara atan,
Birinen biri ozboydu,
Bir botosu cok bozdoynu.*
(Inv. No.706/279)
- 3244 *Belen belen at,
Beldi, toonu bilbegen,
Bul emne degen kurgan at?*
(Inv. No.706/279)
- 3245 *Kaşek cebeyt, çöp cebeyt,
Kara bolup terdebeyt.*
(Ibraimov, 1985: 145)
- 3246 *Kük kük etet,
Küş küş etet,
Küçü toodoy,
Cügü zoodoy.*
(Ibraimov, 1985: 145)
- 3247 *Uzun coldo uy mööröyt.*
(Ibraimov, 1985: 145)
- 3248 *Üylörü bar katar katar,
Çarçabay cüröt, eñ alıs sapar.*
(Sadikulova, 2014: 408)
- 3249 *Buramaluu tulpar at,
Adam zattı kötöröt,
Abdan ildam çurkaar at,
Üylörü bar eñ taza,
Munu oylop kim tabat.*
(Taygürönov, 1947: 89)
- 3250 *Buramaluu tulpar at,
Adam zattı kötöröt,
Abdan ildam çurkaar at,
Üylörü cürsö sanalat,
Munu oylop kim tabat?*
(Inv. No.706/278)
- 3251 *Cülündön ayağı bar,
Baltadan tayağı bar,
Dügürsöñ da cetpeysiñ.*
(Inv. No.706/279)
- 3252 *At emes cügöröt,
Uy emes öküröt.*
(Uzun, 2006: 340)
- 3253 *Kara took kakıldayt,
Kanattarı şakıldayt.*
- Dokuz kara deve,
Birbirini geçemez,
Ağlayan bir potuğu yok.
- Yiğit, yiğit at,
Beli, dağı bilmeyen
Bu ne denen zavallı at?
- Yem yemez, ot yemez,
Kara olup, terlemez.
- Kük kük eder,
Küş küş eder,
Gücü dağ gibi,
Yükü kaya gibi.
- Uzun yolda inek böğürür.
- Evleri var katar katar,
Yorulmadan gider en uzak sefere.
- Vidalı tulpar at,
İnsanoğlunu götürür,
Pek hızlı yüğrük at,
Evleri var tertemiz,
Bunu düşünüp kim bulur?
- Vidalı tulpar at,
İnsanoğlunu götürür,
Pek hızlı yüğrük at,
Evleri yürür sanılır,
Bunu düşünüp kim bulur?
- İlikten ayağı var,
Baltadan sopası var,
Gayret etsen de yetişemezsin.
- At değil, koşar,
Sığır değil, böğürür.
- Kara tavuk kakıldar,
Kanatları şakıldar.

(İnv. No.706/277)

3254 *Baskan izi barmaktay,
Bakırganı taylaktay.*
(İnv. No.706/278)

Bastığı izi parmak gibi,
Bağırması taylak gibi.

3255 *Urabay köçüp cüröt bir suluu şar,
Abaday köpkök meykin aldında bar,
Butu çok, kanatı çok, tartkan at çok,
Coobun aytkılaçı oylop baldar!*
(İnv. No.706/278)

Yıkılmadan göçer bir güzel şehir,
Hava gibi masmavi ova altında var,
Ayağı yok, kanadı yok, sürdüğü at yok,
Düşünüp cevabını söyleyin çocuklar!

3256 *Temirden sokkon colu bar,
Kara altından colu bar,
Alıska çurkar demi bar,
Munu oylop kim tabar?*
(İnv. No.706/279)

Demirden döşeli yolu var,
Kara altından yolu var,
Uzağa koşmaya gücü var,
Bunu düşünüp kim bulur?

Poezd, Kayık

Tren, Kayık

3257 *Bir atım bar, padişahlar mingendey,
Bir atım bar, suuga baştap kirgendey.*
(İbraimov, 1985: 145)

Bir atım var, padişahların bindiği gibi,
Bir atım var, suya batıp girmiş gibi.

Avtomobil

Otobomil

3258 *Ayagının, koluna ceter cetpes tayagının,
Eki ayagin koşultup colgo salıp,
Anın salıp bara catat bayagının.*
(İbraimov, 1985: 145)

Ayağına, eline yeter yetmez değneğinin,
İki ayağını birleştirip yola salıp,
Onu salıp gidiyor.

3259 *Butu oorubayt,
Minse coorubayt.*
(İbraimov, 1985: 145)

Ayağı ağrımaz,
Binse yaralanmaz.

3260 *Mañdayında közü bar,
Boorunda dört butu bar,
Maldan ozup, cer ottoboyt,
Biyliksiz eç toktoboyt,
İçkeni suyuk, kuskani tütün.*
(İbraimov, 1985: 145)

Alnında gözü var,
Bağrında dört ayağı var,
Mal gibi durup otlamaz,
Buyruksuz asla durmaz.
İçtiği sıvı, kustuğu duman.

3261 *Bara bara baratıp,
Barıp colgo tura tur,
Tört butu bar tegerek,
Kişi barsa kişinebes,
Başın iykep ottobos.*
(Taygüröñov, 1947: 90)

Gide gide giderken
Varıp yolda dur,
Dört ayağı var yuvarlak,
İnsan gelse kişnemez,
Başını eğip otlamaz.

3262 *Menin bir atım bar,
Çöp cebeyt, nan cebeyt,
Suu içip, köçödö cügürüp cüröt.*

Benim bir atım var,
Ot yemez, ekmek yemez,
Su içip, sokakta koşar.

(İnv. No.706/274)

Avtobus

- 3263 *Eşiklerin şart açıp,
Emgektenet el taşıp.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 130)

Eki Döngölöktüü Çon Araba

- 3264 *Arbagay urbagay,
Ayıl üygö kirbeyt.*
(Mukambayev, 2009: 970)

Araba

- 3265 *Arbayat tarbayat,
Astı üygö kirbeyt.*
- 3266 *Arbayt arbayt,
Sıra üygö kirbeyt.*
(İnv. No.706/170)
- 3267 *Erbeñ serbeñ etet,
Kırgız üygö kirbeyt ketet.*
(İnv. No.706/169)

- 3268 *Arbiyt arbiyt,
Sıra üygö kirbeyt.*
(Mukambayev, 2009: 1192)

- 3269 *Barat, barat,
Barıp karap turat,
Ot alsa tiştebeyt,
Kişini körsö kişinebeyt.*
(İnv. No.706/169)

- 3270 *Atka cabıssa azabın beret,
Koş koldop karmap artınan celet.
Anın tulkusu cıgaç,
Buttarı bar tegerek.
Kana, kaday adam,
Bul ukmuştun atın bilet?*
(İnv. No.706/168)

- 3271 *Butu cıgaç,
Temir çokoy tartıp alat.
Özü cerde kalsa da,
Kolun atka artıp alat.*

- 3272 *Okşoş okşoş tegerek,
Birin biri cetelep.*

Otobüs

Kapılarını şart diye açıp,
Emekler halkı taşıyıp.

İki Tekerlekli Büyük Araba

Uzun, çıkıntılı,
Köy evine girmez.

Araba

Uzun, çıkıntılı,
Alt tarafı eve girmez.

Uzun, çıkıntılı,
Azı bile eve girmez.

Zayıf, çelimsiz durur,
Kırgız evine girmeden gider.

Taka tuka yürür,
Asla eve girmez.

Gider, gider,
Gidip bakar,
Ot alsa dişlemez,
İnsanı görse kişnemez.

Ata yapıssa azabını verir,
İki eliyle tutarak ardından koşar,
Onun vücudu ağaç,
Ayakları var yuvarlak.
Hadi, hangi insan
Bu acayip şeyin adını kim bilir?

Ayağı tahta,
Demir ayakkabı giyer,
Kendi yerde kalsa da
Elini ata yükler.

Aynı aynı yuvarlak,
Birbirini yedeğe alır.

*Kubalaşıp col tartat,
Artkısı takır cete elek.*
(Sadıkulova, 2014: 409)

Arabann Döngölkötörü

3273 *İzi bar, kadamı cok ayagının
Tiybedi uçı cerge tayagının.
Koldorun aybanga arta taştap,
Anan salat eken bayanın.*
(İbraimov, 1985: 173)

3274 *Tört bir tuugan sapar çeget,
Birin biri kuup cetpeyt.*
(İbraimov, 1985: 173)

3275 *İnisin kuup agası cetpeyt.*
(İbraimov, 1985: 173)

3276 *Agası inisine cetpeyt.*
(Taygüröñov, 1947: 90)

3277 *Kuup cürgönün körösüñ,
Agası dayım inisin.
Çurkaşat eken ukmuştay,
Azamat deysiñ kimisin?*
(İnv. No.706/170)

3278 *Okşoş okşoş tegerek,
Birin biri kubat,
Kuup kuup,
Cete albay turat.*
(İnv. No.706/170)

Trolleybus

3279 *Zımga bekem çırmalıp,
Sımradı col basıp,
Çalbasa da eç nerse,
Çarçabadı kardı açıp.*
(İbraimov, 1985: 146)

3280 *Töböşündö eki sızık,
Bir külük cüröt sızıp,
Altımıştay adamdı,
Alat içine kıtıp.*
(Sadıkulova, 2014: 408)

Velosiped

3281 *Çapsam baspayt,
Tepsem basat.*
(İbraimov, 1985: 146)

Kovalayıp yol alır,
Arkadaki asla varamaz.

Arabann Tekerlekleri

İzi var, adımı yok ayağının,
Değmedi ucu yere bastonunun.
Ellerini hayvana tutarak
Ondan sonra söylemiş hikâyesini.

Dört kardeş yola çıkar,
Birbirlerine yetişemez.

Kardeşini kovalayan ağabeyi yetişemez.

Ağabeyi erkek kardeşine yetişemez.

Kovalayıp yürüdüğünü görürsün,
Daima ağabeyin kardeşini.
Koşarmış mükemmel
Yiğit değilsen kimsin?

Aynı aynı yuvarlak,
Birbirini kovalar,
Kovalayıp, kovalayıp,
Yetişemez.

Trolleybüs

Tele sıkıca sarılarak
Hızlıca yol aldı.
Yemese de hiçbir şey,
Karnı acıkıp yorulmadı.

Tepesinde iki tel,
Bir yüğruk at yürür süzülerek
Altmış kadar insanı,
Alır içine tıkarak.

Bisiklet

Koştursam yürümez,
Tepsem yürür.

3282 *Külüktü çabam, celdirem,
Kamçı urbay katuu teminem,
Cem çöp cebeyt bul buudan,
Suu da içpeyt bir uurtam.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 131)

Yügrük gidenim, hızlı koşanım,
Kamçı vurmada yaman atım,
Ot yem yemez bu yiğit,
Su da içmez bir yudum.

3283 *Atım bar, minsem terdebeyt,
Suu içpeyt da cem cebeyt,
Zıpıldap keede bat cüröt,
Cakşılap kütüünü süyöt,
Kana, munu tamadat?*
(İnv. No.706/275)

Atım var, binsem terlemez,
Su içmez, yem yemez.
Bazen hızlıca koşar,
İyice bakıp tutulur,
Hadi bunu bulun?

Traktor

Traktör

3284 *Tetikteri temirden,
Teep koyso elirgen.*
(İbraimov, 1985: 146)

Parçaları demirden,
Tepse kuduran.

3285 *Teşikteri temirden,
Burap koyso elirgen.*
(İnv. No.706/167)

Delikleri demirden,
Kıstırırsa kuduran.

3286 *Beleñ beleñ, beleñ at,
Beli temir küröñ at.
Zoodon taştan taybagan,
Beker karap turbagan.*
(İbraimov, 1985: 146)

Yiğit yiğit yiğit at,
Beli demir konur at,
Kayadan taştan kaymayan,
Boş durmayan.

3287 *Balban tulpar bakırgan,
Talaanın körkü özü eken,
Emgek balban atı bar,
Küç kayrattın özü eken.
Körgülöçü oylonup,
Bul kandaýça neme eken?*
(Taygüröñov, 1947: 90)

Pehlivan küheylan bağırmiş,
Tarlanın güzeli kendisi imiş,
Pek çalışkan atı var,
Gücün kuvvetin kendisi imiş,
Görün düşünerek,
Bu nasıl bir şey imiş?

3288 *Mından murun bolbogon,
Adam anı öz kolu menen ondogon,
Bul buyumdu miñ cıdarça bolcogon.*
(İnv. No.706/167)

Bundan evvel olmamış,
İnsan onu eliyle düzeltmiş,
Bu alet bin yıllarca beklenmiş.

3289 *Dürkürögön ünü bar,
Ögüzdöy küçü bar.*
(İnv. No.706/167)

Gürüldeyen sesi var,
Öküz gibi gücü var.

3290 *Kayra kayra kuduktan,
Kara koçkul suu cutkan.
Bolboso da til oozu,
Baskan izi unçukkan.*
(İnv. No.706/168)

Tekrar tekrar kuyudan,
Koyu kırmızı su yutmuş.
Olmasa da dili, ağzı,
Bastığı izi konuşmuş.

3291 *Alışıp cer menen
Talıqpay kañtarat.
Cayganday barkıttı,
Artında iz kalat.
Ünü bar kürüldöp,
Munu oylop kim tabat?*
(İnv. No.706/167)

Buldozer

3292 *Maşına koş çoñ döñgölök,
Oturam minip, but cölöp,
Denesi tutaş duga tiş,
Kıymılı sonun bir bölök.
İştesem ayant çetinen,
Çıgaram türmök betinen,
Körsöñ kerek köp colu,
Oylop kör çıksa esiñden.*
(İbraimov, 1985: 146)

3293 *Tişi bolot temirden,
Tiygen cerin kemirgen,
Tüzöp anın dönün,
Tüyşüktün baarın bütürgön.*
(Sadikulova, 2014: 399)

3294 *Tişi bolot temirden,
Tiygen cerin kemirgen,
Tüzöp anın-çönögün,
Tüyşüktün baarın ceñilgen.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 99)

Ekskovator

3295 *Kaz tamanduu,
Cıraf tumşuk,
Alakanduu,
Dıñdı carıp,
Taştı oodarıp,
Alat suzup.*
(Sadikulova, 2014: 409)

b. Deniz Ulaşım Araçları

Keme

3296 *İzdeseñ izi cok,*

Boğuşur yer ile,
Yorulmadan alt üst eder.
Kadife yayar gibi,
Ardında izi kalır.
Sesi var gürüldeyen,
Bunu düşünüp kim bulur?

Buldozer

Araba iki büyük tekerlek,
Binip oturuyorum ayakla destekleyip,
Vücudu bağlı dikili diş,
Güçlü iyi bir parça.
Çalışsam meydanın kenarından,
Çıkıyorum yumak yüzünden,
Görmek gerek pek çok yolu,
Düşünüp

Dişi olur demirden,
Değdiği yeri kemiren,
Düzleyip tepeyi tümseği,
Zahmetli işin hepsini bitiren.

Dişi olur demirden,
Değdiği yeri kemiren,
Düzleyip tepeyi tümseği,
Zahmetli işin hepsini hafifleten.

Kepçe

Kaz ayaklı,
Zürafa burunlu,
Avuçlu,
Toprağı yarıp,
Taşı devirir,
Alır çıkararak.

Gemi

Arasan izi yok,

Muuzdasañ kanı cok.
(İnv. No.706/277)

Parohod

3297 *Bir alp bar döngölöksüz zırıldagan,
Toktolup toskooldukka urunbagan,
İçinde cürgünçülör öz üyündöy,
Şańkıldap şayır cüröt ır ırdagan,
Takalbay bul emne aytçı ıldam!*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 132)

Kayık

3298 *Tumşugu suu cirep cüröt,
Eki kolu şilep cüröt.
Ömür boyu tamak cebeyt,
Bul kandaýça dooran süröt?*
(İnv. No.706/277)

3299 *Bir atım bar padişahlar mingendey,
Bir atım bar suuga baştap kirgendey.*
(İnv. No.706/277)

Boğazlasan kanı yok.

Vapur

Bir yiğit var tekerleksiz yürüyen,
Durup engellere çarpmayan,
İçinde yolcular evlerinde gibi,
Şen şakrak oturur şarkı söyleyip,
Dayanmaz bu nasıl sürat söyle.

Kayık

Gagası suya batarak yürür,
İki kolu süpürerek yürür.
Ömür boyu yemek yemez,
Bu nasıl bir hayat sürer?

Bir atım var padişahların bindiği gibi,
Bir atım var suya girmiş gibi.

c. Hava Ulaşım Araçları

Diricabl

3300 *Kuyruğu bar, kanatı cok,
Tamak içpeyt, kardı tok,
Cürüşünö bolcol cok.*

Samolyot

3301 *Kuş deseñ, kuş emes,
But deseñ, but emes.
Kuştay uçat,
Buttay cügüröt.
Munu kim bilet?*
(İbraimov, 1985: 146)

3302 *Bir kuş bar,
Uçup cürüp elin bakkan,
El süyüp al şumkarın
Kanatına cıldız takkan.*
(İnv. No.706/281)

Zeplin

Kuyruğu var, kanadı yok,
Yemek yemez, karnı tok,
Yürüyüşü tahmin edilemez.

Uçak

Kuş desen, kuş değil,
Ayak desen, ayak değil.
Kuş gibi uçar,
Ayak gibi yürür,
Bunu kim bilir?

Bir kuş var,
Uçarak halkına bakarmış,
Halk sevip o sungurun
Kanadına yıldız takmış.

- 3303 *Bir ataktuu külük bar,
Kep emes aga koktu, car,
Deñizge tuş bolso da,
İmerilbey ketet şar.
Ezeli izin tüşürböyt,
Catsa da cerde kaliñ kar.*
(İbraimov, 1985: 147)
- 3304 *Şaşkalaktap bat uçkan,
Kanatı kara sızılğan,
Sonun kızıl üylörü,
Asman menen kıldırğan.*
(Taygüröñov, 1947: 89)
- 3305 *Uçkul kanat,
Alıs barat.
Paydaluu al,
Köldöy öñü,
Kaltarlanat.*
(Taygüröñov, 1947: 90)
- 3306 *Denesi temir,
Cegeni kömür,
Ayçılık colgo,
Çurkayt ceñil,
Toktolboyt bat,
Coobun kim tabat?*
(İnv. No.706/276)
- 3307 *Kanatı temir, butu celim,
Cürüp cetse, astında kalat baskan ceriñ.*
(İnv. No.706/280)
- 3308 *Kakpayt eken kanatın,
Köz irmebey karadım.
Uçup cürüp uşul kuş,
İçet eken tamagın.*
(İnv. No.706/280)
- 3309 *Sıykırı çok, canı çok,
Sızat köktö talıbayt.
Bakırğanı canda çok,
Balдар, munu taap ayt!*
(İnv. No.706/281)
- 3310 *Döngölögü bar,
Birok izi çok ketet.
Too, tokoy, suu, talaadan,
Toskoolsuz ötöt,
Barar cerine bat ele catat.*
(İnv. No.706/281)
- Meşhur bir yüğrük var,
Dert değil ona vadi, uçurum,
Denize rastlasa da
Yılmaz gider çabucak.
Ezeli izini bırakmaz,
Uzanırsa da yerde kalın kar.
- Çabucak hızlı uçan,
Kanadı kara çizgili,
Güzel kızıl evleri,
Gökyüzünde gezen.
- Hızlı kanat,
Uzağa varır.
Faydalı o,
Yüzü göl gibi
Dalgalanır.
- Vücudu demir,
Yediği kömür,
Aylık yolu,
Kolayca alır,
Durmaz çabuk
Cevabını kim bulur?
- Kanadı demir, ayağı zank,
Yürüse, bastığı yerin altında kalır.
- Çırpırmış kanadını,
Gözümü yummadan baktım.
Uçarak bu kuş,
Yer imiş yemeğini.
- Sihri yok, canı yok,
Süzülür gökte durmadan.
Bağırması cihanda yok,
Çocuklar, bunu bulup söyleyin!
- Tekerleği var,
Ama izi yok gider.
Dağ, orman, nehir, bozkırdan,
Engelsiz geçer,
Hızlıca yerine varır.

3311 *Ak buluttun üstündö,
Ayga cakın cügürgön.*
(Inv. No.706/281)

Ak bulutun üstünde,
Aya yakın yürürmüş.



9.İLETİŞİM ARAÇLARIYLA İLGİLİ BİLMECELER

Kat

3312 *Ayağı çok, cüröt,
Tili çok süylöyt.*
(İbraimov, 1985: 220)

3313 *Butu çok basat,
Oozu çok süylöyt.*
(Uzun, 2006: 338)

Konvert

3314 *Koynuna katıp kabarin,
Körsötöt kayda bararin.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 143)

Telegraf

3315 *Bilbeymin ayaktaarın neme menen,
Bir nerse arkasında calgız kıldan.
Özünün padişaları amir kılsa,
Cer cüzün bir saatta sayran kılğan.*
(İbraimov, 1985: 147)

3316 *Bir cılan cerdin cüzün orop catkan,
Surasañ özü aytadı bir taraptan.
O canım, tapkın munu köp oyloboy,
Çıgadı dep aytıp turmuz, köñül çaktan.*
(İbraimov, 1985: 147)

3317 *Bu düynödö çığıptır boz argımak,
Ket deseñiz ketedi uulap-çuulap,
Kel deseñiz keledi uulap-çuulap.*
(İbraimov, 1985: 147)

3318 *Katar katar kara nar, kardı ozboydu,
Ar zamanda ayagın bir kozgoydu.
Baarın birge tirkegen ak baş atan,
Zamananın tört burçun sap oyloydu.*
(İbraimov, 1985: 147)

3319 *Katar katar kara nar kayda oynodu,
Ar zamandın ayagıñ bir kozgodu.
Baarı birge tirkelgen ak baş atan,
Ay aalamdın tört burçun büt coyloğu.*
(Taygüröñov, 1947: 91)

3320 *Capanda uzun cıgaç,
Üstü temir, astı taş,*

Mektup

Ayağı yok, yürür,
Dili yok, konuşur.

Ayağı yok, yürür,
Ağzı yok, konuşur.

Zarf

Koynuna katıp haberini,
Gösterir nereden geldiğini.

Telgraf

Bilmiyorum ayaklarını neyden,
Bir şey arkasında yalnız kıldan,
Kendisinin padişahları emretse,
Yeryüzünü bir saatte gezermiş.

Bir yılan yeryüzünü dolandır,
Sorsan kendi cevap verir bir yandan,
Ey canım bulun bunu çok düşünmeden,
Çıktı diye söyleyip dururuz.

Bu dünyada zuhur etti boz küheylan,
Git deseniz, gider uğuldayarak,
Gel deseniz, gelir uğuldayarak.

Katar katar kara deve karnı aşmadı,
Her zaman ayağını oynattı
Hepsi birlikte ekleyen ak baş deve,
Zamanının dört tarafını dolaştı.

Katar katar kara deve nerede oynadı,
Her zaman ayağını kımıldattı.
Sonunda bağlı ak başlı deve,
Âlemin dört bir yanını karıştırdı.

Yabanda uzun ağaç,
Üstü demir, altı taş,

- Uçu Samarkan menen kulaktaş.*
(Inv. No.706/283)
- 3321 *Capanga bütkön bir cıgaç,
Üstü temir, astı taş,
Uçu Samarkan, Moskva menen tutumdaş,
Ayağı Frunze menen tanaptaş.*
(Inv. No.706/283)
- 3322 *Capanga bütkön kuu cıgaç,
Astı temir, üstü taş.
Bir butağın karasañ,
Orunbor menen çamalaş.
Bir butağın karasañ,
Masköö menen çamalaş.*
(İbraimov, 1985: 147)
- 3323 *Capanga bütkön kuu cıgaç,
Astı temir, üstü taş.
Bir butağın karasañ,
Cer düynögö çamalaş.
Bir butağın karasañ,
Moskva menen tanaptaş.*
(Inv. No.706/282)
- 3324 *Capanga bütken bir cıgaç,
Üstü temir, astı taş.
Uçu Samarkan menen butaktaş,
Ayağı Bukar menen tanaptaş.*
(İbraimov, 1985: 147)
- 3325 *Capanga bütkön bir cigit,
Üstü temir, astı taş.
Uçu Samarkan menen butaktaş.
Ayağı Bukar men tanaptaş.*
(İbraimov, 1985: 148)
- 3326 *Üstü temir, astı taş,
Ancıyan menen kulaktaş,
Anı bilgen azamat
Bisir menen çamalaş.*
(Inv. No.706/282)
- 3327 *Emne aytarın kim bilet?
Tili çok, kelip til kiret.
Kıskaçça süylöp basılat,
Emnege mınça aşıgat?*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 132)
- Telefon**
- 3328 *Bir kulak, bir oozu bar,*
- Ucu Semerkant ile eş.
- Yabanda bitmiş bir ağaç,
Üstü demir, altı taş,
Ucu Semerkant, Moskova ile birleşik,
Ayağı Frunze'ye bağlı.
- Yabanda bitmiş kuru ağaç,
Altı demir üstü taş,
Bir budağına bakarsan,
Orenberg ile sınırdaş.
Bir budağına bakarsan
Moskova ile sınırdaş.
- Yabanda biten kuru ağaç,
Altı demir, üstü taş,
Bir budağına bakarsan,
Yeryüzü ile sınırdaş.
Bir budağına bakarsan
Moskova ile sınırdaş.
- Yabanda bitmiş bir ağaç,
Üstü demir altı taş.
Ucu Semerkant ile budaktaş,
Ayağı Buhara ile sınırdaş.
- Yabanda yetişmiş bir delikanlı,
Üstü demir, altı taş,
Ucu Semerkant ile budaktaş,
Ayağı Buhara ile sınırdaş.
- Üstü demir, altı taş,
Andican ile eş,
Onu bilen bahadır,
Mısır ile sınırdaş.
- Ne söylediğini kim bilir?
Dili yok, konuşur.
Kısa konuşup yayılır,
Niçin o kadar acele eder?
- Telefon**
- Bir kulağı, bir ağzı var,

*Közü çok, alistan ugat,
Kün tünü tınbay iştep,
Adam üçün kızmat kılat.*
(İnv. No.706/284)

Gözü yok, uzaktan duyar,
Gece gündüz dinlenmeden çalışıp,
İnsan için hizmet kılar.

3329 *Koş baldağın basıp turat,
Kabar kelse şaşıp turat.*
(İbraimov, 1985: 148)

Çift değneğini yürütür,
Haber gelse şaşırır.

3330 *Bul düynödö çığıptır boz argımak,
Ket degende ketişet uuldap-zuuldap.
Kel degende coop beret kayra çuuldap.
uğuldayarak.*
(Taygüröñov, 1947: 91)

Bu dünyada zuhur etmiş boz küheylan,
Git dediğinde gider uğuldayarak
Kel dediğinde cevap verir tekrar

3331 *Uzun boosu bar,
Tayangan tayağı bar,
Aytp berer kabarı bar.*
(Taygüröñov, 1947: 92)

Uzun ipi var,
Dayandığı dayağı var,
Söyleyiverdiği haberi var.

3332 *Kadam alıs cıla albay,
Bir orunda turat da,
Alda kaydan söz taşıp,
Aytp beret kulakka.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 132)

Ayağı uzağa gitmez,
Bir yerde durur da,
Uzaklardan söz taşıyarak,
Söyleyiverir kulağa.

3333 *Kıynalbay baramın şiltep kadam,
Ün çıgarsam, ün çırgargan ünün ugam,
duyarım,
Bu kuraldı okumuştuu oylop tapkan,
Al kural alıstı da cakın kılğan.*
(İnv. No.706/284)

Zorlanmadan ağır yürürüm,
Ses çıkarsam, ses çıkaranın sesini

Bu aleti âlimler düşünüp bulmuş,
O alet uzağı da yakın kılmış.

3334 *Tunuk coldu körsötöt,
Taalayım gül ösöt.
Meerimin çaçıp küniğö,
Mayekteşip süylöşöt.*
(İnv. No.706/284)

Temiz yolu gösterir,
Bozkırında çiçek biter.
Her gün merhametini saçarak,
Söyleşip konuşur.

3335 *Kara kutu kulagın,
Kayra kayra buragın,
Bir dosuña kez kılat,
Bilgizbey cerdin iraagın.*
(İnv. No.706/284)

Kara kutu kulağını,
Tekrar tekrar çevirir,
Bir dostuna rastlar,
Bildirmeden yerin uzağına.

3336 *Şiñgır şiñgır ün salat,
Süylöşüp bütsöñ al kalat,
Munu oylop kim tabat?*
(İnv. No.706/285)

Şingır şingır ses çıkarır,
Konuşsan o bilir,
Bunu düşünüp kim bulur?

Telefon Zımı

Telefon Zili

3337 *İçkeligi kabarçumdın kumurska bel,
İç kalaadan kabar bergen bilişet el.*
(İbraimov, 1985: 148)

Radio

3338 *Tam boorunda cabışıp,
Çoor tartkan kim eken?*
(İbraimov, 1985: 216)

3339 *Kuyrugunu ulaymın,
Kulagıdan buraymın,
Bul aalamdı suraymın.*
(Kayıpov, 2005: 217)

3340 *Tegerek tabak,
Özü süylöp turat.*
(İnv. No.706/310)

3341 *Özü bir kıl,
Sözü miñ kıl.*
(İnv. No.706/310)

3342 *Uzun uzun boosu bar,
Tayangan tayagı bar,
Aytıp berer kabarı bar.*
(İnv. No.706/310)

3343 *A degende eskertken,
Adamı çok küü çertken,
Süylöp, ırdap, biylegen,
Bul emne boldu eken?*
(İnv. No.706/310)

3344 *Tatınakay booru bar,
Turmuşta bir ırçı bar,
Tür kün türkün nerseni,
Taa ay ayıkan çinçil bar.*
(İnv. No.706/311)

3345 *Ir ırdap, çertmek çertip, obon salat,
çalar,
Tetikterin burap koyso toktop kalat.
Bul buyumdu kim oylop tabat?*
(İnv. No.706/311)

3346 *Ir ırdap, küü çertip,
Neçen türdüü obon salat.
Ar kimder üyündö,
Cañılıktan kabar alat.*
(İnv. No.706/311)

3347 *Car başında carganat,
Catıp alıp carganat.*

İnceliği habercimin karınca bel,
İç kaleden haber veren bilen halk.

Radyo

Duvarın bağına yapışıp,
Kaval çalan kim imiş?

Kuyruğunu bağıyorum,
Kulağımı çeviriyorum,
Bu âlemi idare ediyorum.

Yuvarlak tabak,
Özü konuşup durur.

Kendi bir kıl,
Sözü bin tür.

Uzun uzun kemeri var,
Dayandığı dayağı var,
Söyleyeceği haberi var.

Hemen uyarır,
İnsanı yok, nağme çalar,
Konuşup, şarkı söyleyip, dans eder,
Bu ne olmuş?

Hoşça bağı var,
Hayatta bir şarkıcı var,
Gece gündüz türlü şeyleri,
Söyleyen doğrucu var.

Şarkı söyleyip, oyun oynayıp, nağme

Düğmesini çevirince durur,
Bu aleti kim düşünüp bulur?

Şarkı söyleyip, nağme verir,
Kaç türlü müzik çalar.
Kimler evinde,
Yenilikten haber alır?

Yar başında yarasa,
Yatıyor yarasa.

(İnv. No.706/310)

Priemnik

3348 *Bir sandıkça ar tilde,
Süylöyt, ırdıyt, küü çalat.*
(İbraimov, 1985: 216)

3349 *Astı taktay, üstü aktay,
Ortosunda bulbul sayrayt kanat kakpay.*
(İbraimov, 1985: 213)

3350 *Özü kiçine tört burçtuu,
Önörü bar ukmuştuu.*
(İnv. No.706/309)

3351 *Akırın koysom tetigin burap,
Alistı cakın kılrat.
İrdap, biylep, süylögöndörün,
Elesi kaynap aldımında turat.*
(İnv. No.706/310)

3352 *Cansız turup ar tilde,
Süylöyt, ırdıyt, küü çalat.
Sandıkçadan çıkragan,
Bul ukmuştı kim tabat?*
(İnv. No.706/310)

3353 *Üydö sandıkça turat,
Kıynalbay ele koysoñ burap,
Aralabay, körböy turup,
Ugasiñ bergen cañılıktı kurap.*
(İnv. No.706/310)

Televizör

3354 *Oturup köröm düynönü,
Körgözgön sandık bir közdüü.*
(İnv. No.706/312)

3355 *Enebiz eköübüz,
Üydön teatr köröbüz.*
(İnv. No.706/312)

Antenna, Televizör

3356 *Uzun uzun uzun col,
Uzun coldun uçunda,
Menin iyim bar ken.
Köñülümdü kubantıp,*

Radyo Alıcısı

Bir küçük sandık her dilde,
Konuşur, şarkı söyler, müzik çalar.

Altı tahta, üstü tahta,
Ortasında bülbül şakır kanat
çırpmadan.

Kendi küçük, dört köşeli,
Hünéri var pek ünlü.

Yavaşça düğmesini çevirip,
Uzağı yakın kılar.
Şarkı söyleyip, oynayıp konuşanları,
Toplayıp önümde durur.

Cansızdır, her dilde,
Konuşur, şarkı söyler, nağme çalar,
Küçük sandıktan çıkan,
Bu harika şeyi kim bulur?

Evde küçük sandık durur,
Zorlanmadan çevirirsen,
Gezmeden, görmeden,
Verilen yeniliği işitirsin.

Televizyon

Oturup görüyorum dünyayı,
Gösteren sandık tek gözlü.

Anamız, ikimiz,
Evden tiyatro izleriz.

Anten, Televizyon

Uzun uzun uzun yol,
Uzun yolun ucunda,
Benim geniş evim var,
Gönlümü sevindirip,

*Torgoydoy tunbay sayrasa,
Tili menin kolumda.*
(Inv. No.706/312)

Turgay gibi durmadan şakısa,
Dili benim elimde.



10.EĞİTİM-ÖĞRETİM İLE İLGİLİ BİLMECELER

Kitep	Kitap
3357 <i>Çıbır çıbır maydası bar, Adamga köp paydası bar.</i> (Taygüröñov, 1947: 90)	Parça parça ufak boyu var, İnsana çok faydası var.
3358 <i>Kat kat tonu bar, İçi tolo keni bar.</i> (İbraimov, 1985: 217)	Kat kat elbisesi var, İçi dolu cevheri var.
3359 <i>Kat kat calbırağı bar, Çınında cıgaç emes. Tikken tişteri bar, Birok kiyim emes. Til oozu çok turup, Kişi menen süylöşöt. Çındığında kişi emes, Kişige akıl üyrötöt.</i> (İbraimov, 1985: 217)	Kat kat yaprağı var, Hakikatte ağaç değil. Diken dişleri var, Ama giysi değil. Dili, ağzı yoktur, İnsanla konuşur, Hakikatte insan değil, İnsana akıl öğretir.
3360 <i>Kişi menen süylöşöt, Birok kişi emes, Kişige akıl üyrötöt.</i> (İnv. No.706/321)	İnsan ile konuşur, Ama insan değil, İnsana akıl öğretir.
3361 <i>Özü ak, sözü kara.</i> (İbraimov, 1985: 217)	Kendi ak, sözü kara.
3362 <i>Ay talaada bir darıya bar, beti katkan, Betinde betegesi çıgıp catkan, Kor bolbos uşul darıyanın daamın tatkan.</i> (İbraimov, 1985: 217)	Bozkırda bir ırmak var, bahtsız olan, Yüzünde ayrık otu çıkan, Rahatsız olmaz bu ırmağın tadına bakan
3363 <i>Bir kuş bar düynödö bereri köp, Özü cansız, adam menen akıldaş akılı köp.</i> (İbraimov, 1985: 217)	Dünyada bir kuş var faydası çok, Kendi cansız, insanla akıldaş, akılı çok.
3364 <i>Özü süylöböyt, Birok kişige akıl üyrötöt.</i> (İbraimov, 1985: 217)	Kendi konuşmaz, Ama insana akıl öğretir.
3365 <i>Süylöböyt, bardık sırdı aytıp beret, Adamga akıl koşup, bilim beret.</i> (İnv. No.706/319)	Konuşmaz, bütün sırrı söyleyiverir, İnsana akıl öğretilip, ilim verir.
3366 <i>Tam üstüdü terek, Onu kesmekke er kerek.</i> (İbraimov, 1985: 217)	Dam üstünde kavak, Onu kesmeye er gerek.

3367 *Bir terekte miñ bir eki capırak.*
(İnv. No.706/322)

Bir kavakta bin bir iki yaprak.

3368 *Tatınakay sırtı bar,
Türkün türkün nerseni,
Taamay aytat çınçıl al.*
(İbraimov, 1985: 217)

Hoşça bir sırtı var,
Türlü türlü şeyleri,
Dosdoğru söyler.

3369 *Tatınakay sırtı bar,
Turmuşta bir ırçı bar.
Türkün-türkün nerseni,
Taamay aytat çınçıl al.*
(İnv. No.706/315)

Hoşça bir sırtı var,
Hayatta bir şarkıcı var,
Türlü türlü şeyleri,
Dosdoğru söyler.

3370 *Katnama, katnamanı attama.*
(Mukambayev, 2009: 464)

Katmer, katmeri atlama.

3371 *Aşkanada kattama,
Akılıñ bolso attaba.*
(İnv. No.706/319)

Aşhanede katmer,
Aklın varsa atlama.

3372 *Oturup alıp için açam,
Baatırlarça aralaşam,
Ayabagan kızıkka batam,
Ayagina cetkençe şaşam.*
(Sadıkulova, 2014: 407)

Oturup içini açıyorum,
Bahadır gibi karıştırıyorum,
Pek fazla merak ediyorum,
Sonuna varınca şaşırıyorum.

3373 *Alakanday, katar katar büktölgön,
Neçen sansız sözdör aga cüktölgön,
Acıratıp ala bilseñ al sözdü,
Kabarlaşıp oturasıñ ötköndön.*
(Taygüröñov, 1947: 89)

Avuç içi kadar, sıra sıra katlanmış,
Nice kelimeler ona dolmuş,
Ayırıp alabilirsen o sözü,
Haberdar olup oturursun geçmişten.

3374 *Tunuk colu körsötöt,
Taalayıma gül töşöp,
Meerimin çaçıp küñügö,
Mayekteşip süylöşöt.*
(İnv. No.706/319)

Doğru yolu gösterir,
Kısmetimi açarak,
Her gün sevgisini vererek
Söyleşip konuşur.

3375 *Seyitpek akam septüü,
Segiz töögö cüktüü.
Kalam kaştuu,
Kaşka tiştüü.*
(Tokombayeva, 1987: 209)

Seyitbek ağam çeyizli,
Sekiz deveye yüklü,
Kalem kaşlı,
At dişli.

3376 *Özgöçö kat kat,
Özünçö bir zat.
Açpagan adamga,
Sırı da büt cat.
Akıl es alasin,
Karasañ kıldat.
Kana emi kim tabat,
Oylonup azıraak?*

Kendince kat kat,
Kendince bir eşya.
Açmayan insana,
Sırrı da yabancı.
Akıl alırsın,
Bakarsan iyice.
Hadi şimdi kim bulur,
Azıcık düşünerek?

(İnv. No.706/320)

3377 *Özü kiçine, koluma çakan,
Kayda bassam ala basam,
Oturup alıp için açam,
Baatırlarga aralaşam,
Ayabagan kızıkka batam,
Ayagina cetkençe şaşam.*
(İnv. No.706/320)

Kendi küçük, elime ufak,
Nereye gidersem onunla yürüyorum,
Oturup içini açıyorum,
Bahadırlara karışıyorum,
Çok eğleniyorum,
Sonuna gelince şaşırıyorum.

3378 *Söz tizilip monçoktoy,
Kabat kabat töşölgön.
Ar kim anı ardaktap,
Koltuktaşıp kötörgön.*
(İnv. No.706/321)

Kelime dizilip boncuk gibi,
Kat kat döşenmiş.
Her kim onu hürmet ederek
Koltuk altına alıp götürmüş

3379 *Comok comok col menen,
Corgo toktu koy menen,
Kızıl ala boz menen,
Kıymat baba söz menen.*
(İnv. No.706/321)

Mesel mesel yol ile,
Rahvan genç koyun ile
Kızıl benekli boz at ile
Kıymet baba söz ile.

3380 *Sım sım kamıştan başı,
Kümüş eerdin kaşı.
Munu tapkan cigittin,
Cüz cıyırma caşı bar.*
(İnv. No.706/322)

Tel tel kamışın başı,
Gümüş eyerin kaşı.
Bunu bulan yiğidin,
Yüz yirmi yaşı var.

Kiteptin Betindeki Cazuu

Kitap Sayfasındaki Yazı

3381 *Bir koktuda miñ çaar at.*
(İbraimov, 1985: 217)

Bir vadide bin alaca at.

3382 *Bir cılğanın içinde kırk çaar at.*
(İnv. No.706/322)

Bir vadi içinde kırk alaca at.

3383 *Cılğanın içi miñ çaar.*
(İnv. No.706/322)

Vadinin içi bin alaca.

3384 *Cılga tolgon çaar at.*
(İnv. No.706/322)

Vadi dolu alaca at.

3385 *Tokoy tolgon çaar at.*
(Uzun, 2006: 338)

Orman dolu ala at.

3386 *Koktu içinde köp tokoy.*
(İnv. No.706/315)

Vadi içinde pek çok orman.

Depter

Defter

3387 *İçi tamgasız koygon,
Kitep deyin desem,
On eki bettüü, tamgasız,*

İçini harfsiz yapmış,
Kitap kadar desem,
On iki sayfalı, harfsiz,

Oñoy nerseni okuuçum oylon.
(İbraimov, 1985: 218)

3388 *Par par eki par eki,
Barmaktarı on eki,
Kuyrugunda kalı bar,
Munu oylop tabınar!*
(Taygüröñov, 1947: 98)

Doska

3389 *Betine upa süykötöt,
Süyköp catıp üyrötöt.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 143)

Kalem Uç

3390 *Assoloomu aleykum moldo şark,
Eki tutam eki eli başı carık.*
(İbraimov, 1985: 218)

3391 *Asmanda bir kuş bar tumşugu uzun,
Mukamına cetkiret aytkan sözün.*
(İbraimov, 1985: 218)

3392 *Düynödö bir kuş bar tumşugu uzun,
Çıbır ala corgoloyt cerdin cüzün.*
(İbraimov, 1985: 218)

3393 *Suu tübündö bir kuş bar tumşugu uzun,
Sıpat menen keltiret cerdin cüzün.*
(İbraimov, 1985: 218)

3394 *Bir kuş bar tumşugu uzun suuga salat,
Tumşugun suudan tartıp sayma sayat.
Saymada comok da bar, camak da bar,
Körkömdöp sıpat menen elge cayat.*
(İbraimov, 1985: 218)

3395 *Düynödö boluptur bir kuş tumşugu uzun,
Ar dayım taptap baskan muzudun üstün,
Tapkıç bolsoñ taap ber bul kanday kuş,
Kee adam bile albağan baskan izin?*
(İnv. No.706/317)

3396 *Moskvadan kelgen munar kuş,
Butu kolu kınal kuş.
Kara kölgö malınat,
Ak kölgö barıp cazılat.*
(İbraimov, 1985: 218)

3397 *İynedey calgız ayagı,
Tüptüz coldo corgoloyt.*

Kolay nesneyi öğrencim düşünsün.

Var var var iki,
Parmakları on iki,
Kuyrugunda beni var,
Bunu düşünüp bulunuz!

Kara Tahta

Yüzüne pudra sürer,
Sürerek öğretir.

Dolmakalem Ucu

Selamünaleyküm molla şark,
İki tutam iki eli, başı yarık.

Gökte bir kuş var, gagası uzun,
Tatlı söyler söylediği sözünü.

Dünyada bir kuş var, gagası uzun,
Küçük alaca yürür yeryüzüne.

Su dibinde bir kuş var, gagası uzun,
Güzellikler getirir yeryüzüne.

Bir kuş var, uzun gagasını suya salar,
Gagasını sudan çekip nakış işler,
Nakşında masal da var, şiiir de var,
Güzel bir şekilde halka yayılır.

Dünyada varmış bir kuş, gagası uzun,
Her daim tıp tıp buzun üstünde yürür,
Bulabilirsen bul, bu hangi kuş?
Kimi insanlar bulamaz bastığı izini?

Moskova'dan gelen boz kuş,
Eli ayağı kınalı kuş,
Kara göle dalar,
Ak göle varıp yazılır.

İğne gibi tek ayağı,
Dümdüz yolda yürür,

*Monçoktoy bolup tizilip,
Uçunan sözdör şorgoloyt.*
(İbraimov, 1985: 218)

3398 *Kirdi da çıktı,
Közünüin çaşın töktü.*
(İbraimov, 1985: 218)

3399 *Özü tik turat, başı carık.
Közünün çaşı agat zarık zarık.*
(İbraimov, 1985: 218)

3400 *Kayra kayra kuduktan,
Kara koçkul suu cutkan,
Bolbosu da til oožu,
Baskan izi unçukkan.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 142)

3401 *Kuralım sırtı cıgaç, içi bolot,
Karmasam üç mancaga uçu tolot.
Kamıştan muunaginça boyu kelip,
Kara izi akta daana emne bolot?*
(İnv. No.706/317)

3402 *Bizdin üydö bir totu bar tumşugu uzun,
Sıpat menen caza alat cerin cüzün.*
(İnv. No.706/317)

3403 *Mingen atım kara corgo,
Corgolso ketet koldon kolgo.*
(İnv. No.706/317)

3404 *Kuş tumşuk, eki ayrık, kara corgo,
Kolgo alıp oydolotom tuura colgo,
Artında izi kalat takır öçpös,
Ar ubak cürö beret koldon kolgo.*
(İnv. No.706/318)

3405 *Karaloo atım kadandap cüröt,
Art cagın balkıçka batırıp koysoñ,
Ak çañgulga capandap cüröt.*
(İnv. No.706/319)

Okuu, Kitep

3406 *Bir kuş bar düynödö bederi köp,
Özü cansız, adam nenen akıldeşat, akılı köp.*
(İnv. No.706/323)

Avtoruçka

3407 *Tayak sımak, açu tuyak,
Özü çakan, çöntökkö sıyat,*

Boncuk gibi dizilip,
Ucundan sözler akar.

Girdi, çıktı,
Gözünün yaşını döktü.

Kendi dik, başı yarık,
Gözünün yaşı akar damla damla.

Tekrar tekrar kuyudan,
Koyu kırmızı su yutan,
Olmasa da ağzı dili,
Bastığı yeri konuşuran.

Aletimin dışı ağaç, içi çelik,
Tutsam, üç parmağa ucu dolar.
Kamışın boğumunca boyu gelip,
Kara izi beyazlıkta okunaklı ne olur?

Bizim evde bir papağan var, gagası uzun,
Güzellikle ceza alır yeryüzüne.

Bindiğim atım kara yorga,
Yürürse gider elden ele.

Kuş gagası, iki çatal, kara yorga,
Ele alıp oynatırım doğru yola,
Ardında izi kalır tam yitmez,
Her vakit yürüyüverir elden ele.

Karalı atım azametli yürür,
Arka yanını balçığa batırıp bıraksan,
Karlı dağa hareket ederek yürür.

Okumak, Kitap

Bir kuş var dünyada beneği çok,
Kendi cansız, insanla akıl verir, akılı çok.

Dolma Kalem

Değnek gibi çatal toynak,
Özü ufak, cebe sıgar,

*Köp nerseni ar cerge cıyat.
Kızmatı baaluu bilbesek uyat.*
(İbraimov, 1985: 219)

Birçok şeyi her yere yığar,
Hizmeti kıymetli, bilmesek ayıp.

3408 *Kubanamin uşuga,
Kursak başı kutuda,
Kızmatın iştep bütkön soñ,
Katıp koyot butun da.*
(İnv. No.706/323)

Sevinirim buna,
Karnı başı kutuda,
Hizmetini bitirdikten sonra,
Saklayıp koyar ayağını da.

3409 *Kezinde çoñ toyup alıp,
Üç maaldap tamak içpeyt.
Kalpagın alıp dayım,
Cılañbaş çurkup işteyt.*
(İnv. No.706/324)

Vaktinde iyice doyup,
Üç vakit yemek yemez.
Kalpağını alarak daima
Açık baş koşturup çalışır.

Kagaz

3410 *Maga baarida batat,
Cogu da batat.*
(İnv. No.706/315)

Kâğıt

Bana her şey girer,
Hiçbir şey de girer.

Sıya

3411 *İşin baştayt tamçılup,
Tamçısı tagıp kaltırat.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 144)

Mürekkep

İşine başlar damlayarak,
Damlası takılıp kalır.

Okuuçu, Kalem, Kagaz

3412 *Koroom ak, koyum kara,
Özüüm ırçı, tayagım sırçı,
Oylonup kim tapsa,
Al kıyın sınçı.*
(Taygüröñov, 1947: 90)

Öğrenci, Kalem, Kâğıt

Sürüm ak, koyunum kara,
Özüm türkücü, sopam boyacı,
Düşünüp kim bulursa
O usta sınçı.⁹⁵

Kalem, Kagaz

3413 *Minemin kara atımdı kadañdatıp,
Basmaydı karsız cerge kadam basıp.
Butunu balçıkka ilip alıp,
Ketedi kar üstünö kadam basıp.*
(İbraimov, 1985: 219)

Kalem, Kâğıt

Bindiğim kara atımı yürüterek,
Basmazdı karsız yere ayak basarak,
Ayağını balçık bulaşıp,
Giderdi kar üstüne ayak basarak.

Kalem, Kagaz, Mancalar

3414 *Bir at bar oynoktogan,
Taygılbayt corgoloso taygak coldo,
Üç cigit baştap turat arañ zorgo,
Beş cigit tüşüp turat tereñ orgo.*

Kalem, Kâğıt, Parmaklar

Bir at var zıplayıp duran,
Ayağı kaymazdı yürüse kaygan yolda,
Üç delikanlı önde gider güç bela,
Beş delikanlı düşer derin hendeğe.

⁹⁵ Sınçı: Danışman, kâhin, insanların ve hayvanların kalitesini tayin eden, hakikati arayan bilge kişi (Temur, 2014: 27).

(İbraimov, 1985: 219)

3415 *Sıyr mingendin zıyanı bar,
Cöö cürgöndün uyatı bar,
Üç ubaranın bir atı bar.*
(İbraimov, 1985: 219)

Kalam, Kagaz, Cazuu

3416 *Koyum kara, koroom ak,
Koyçum ırçı, tili tak.
Tayagı uçtuu oydolop,
Karmaganda kolgo çak.*
(Uzun, 2006: 339)

3417 *Bir kuş bar muz üsütne basıp ketse izi kalat,
kalır,
Al izi bardık işten kabar salat.*
(İnv. No.706/316)

Kalem, Siya, Tamga, Kagaz

3418 *Tili açakey, sırduu sap,
Unu suuga malınat.
Töldöy berip kara koy,
Cer cüzünö cayılat.*
(İnv. No.706/318)

3419 *Bir kuşum bar suu içinde tumşugu uzun,
Aladı bir zamatta cerdin cüzün,
Basadı eptep septep cıltır muzun.*
(İnv. No.706/318)

Karandaş

3420 *Takır kat bilbeym,
Anı moynuma alam.
Kıla cürgön kesibim,
Kılımdar boyu cazam.*
(İbraimov, 1985: 219)

3421 *Tayagım uçtuu,
Tilim tak.*
(İnv. No.706/316)

Uç

3422 *Carılğan başı,
Tögülgön çaşı.*
(İnv. No.706/323)

Sığıra binenin zararı var,
Yaya yürüyenin utancı var,
Üç avarenin bir atı var.

Kalem, Kâğıt, Yazı

Koyunum kara, ağılım ak,
Çobanım ozan, sözü doğru,
Değneğin ucunu sivriltip,
Tuttuğunda ele yakışır.

Bir kuş var buz üstünde yürüyüp gitse izi
O izi bütün işten haber verir.

Kalem, Mürekkep, Harf, Kâğıt

Dili çatallı, sırlı sap,
Ununu suya batırır.
Döl vererek kara koyun,
Yeryüzüne yayılır.

Bir kuşum var su içinde gagası uzun,
Alırdı bir lahzada yeryüzünü,
Yürüdü ustalıkla parlak buzda.

Kurşun Kalem

Boş yer bilmiyorum,
Bunu kabul ediyorum,
Yaparım işimi,
Yüzyıllar boyu yazıyorum.

Değneğim sivri,
Dilim lekeli.

Kalem Ucu

Yarılmış başı,
Dökülmüş yaşı.

Bor

3423 *Aktan karaga sayganı sayma,
İyne cibi kayda?*
(İbraimov, 1985: 219)

3424 *Özü appak cazilat,
Cer tübünön kazilat.*
(İbraimov, 1985: 219)

Sıya-Çelek

3425 *Bir çöyçöktün içinde,
Adam içpes suu catat.
Karmap kelsem küniğö,
Kolsuz, butsuz corgo içet.
Ak barakta cazuumdu,
Adaşpastan kim çeçet?*
(İbraimov, 1985: 220)

3426 *Caanda bir kuduk bar soolboy catkan,
Bilbeymin oordugu kaç batman,
Betinen betegesi önüp catkan.*
(İbraimov, 1985: 220)

3427 *Kızık kuduk, kızık kuduk,
Turbasa suudan cutun,
Soolun kalat kanday şumduk?*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 144)

Kagaz, Cazuu

3428 *Koroo ak, koy kara.*
(İbraimov, 1985: 220)

Kagaz, Cazuu, Cazuuçu, Kalem Uç

3429 *Koroosu ak, koyu kara.
Koyçusu ırçı, tayagi aç.*
(İbraimov, 1985: 220)

3430 *Koyum kara, koroom ak,
Tayaim uçtuu, tilim tak.*
(İbraimov, 1985: 220)

3431 *Koyum kara, koroom ak,
Koyçum ırçı, tilim tak.
Tayagi uçtuu kolgo çak,
Bul emne oylop tap!*
(İbraimov, 1985: 220)

Tebeşir

Aktan karaya dikilen nakış,
İğnesi, ipi nerede?

Kendi bembeyaz yazılır,
Yerin dibinden kazılır.

Hokka

Bir çanağın içinde,
İnsan içmez su var.
Tutup gelsem her gün,
Elsiz, ayaksız yorga at içet.
Ak kâğıttaki yazımı,
Şaşırmadan kim halleder?

Cihanda bir kuyu var kurumadan duran,
Bilmiyorum ağırlığı kaç batman,
Yüzünden otu bitip duran.

Garip kuyu, garip kuyu,
Durmasa sudan nefes alıp,
Kuruyup kalır bu nasıl bir şey?

Kâğıt, Yazı

Ağıl ak, koyun kara.

Kâğıt, Yazı, Yazıcı, Kalem Ucu

Ağılı ak, koyunu kara,
Çobanı türkücü, değneği çatal.

Koyunum kara, ağılım ak,
Değneğim sivri uçlu, dilim lekeli.

Koyunum kara, ağılım ak,
Çobanım türkücü, dilim lekeli,
Değneği sivri ele tam,
Bu nedir düşünüp bul!

Kalem sap, Sıya Çelek, Kagaz

- 3432 *Aça tuyak tulpardı,
Kök kudugum sugarat.
Appak tüzgö cügürtüp,
Talaa körkün çıgarat.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 144)

Kalem Sap, Uç

- 3433 *Uzundur kızıldır, kiret, çıgat,
Közü közüdön ak çaş agat.
Ubagında ebin bilse,
Adamdı al bagat.*
(İnv. No.706/319)

- 3434 *Tayak sımak, aça tuyak,
Özü çakan, çöntökkö sıyat,
Köp nerseni ar cerge ciyat.
Kızmatı baaluu, bilbesek uyat.*
(İnv. No.706/319)

Ruçka, Sıya Çelek, Kagaz

- 3435 *Aça tuyak tulpardı,
Kök kudugum sugarat.
Appak tüzgö cügürtüp,
Talaa körkün çıgart.*
(İnv. No.706/326)

Gazeta

- 3436 *Daldaygan kagaz aldım,
Sonındukka okuy saldım,
Süylöögö tili cok,
Birok bardığına kanattandım.*
(Taygüröñov, 1947: 90)

- 3437 *Oozu cok, süylöyt,
Butu cok, cüröt.*
(İnv. No.706/315)

Koñguroo

- 3438 *Bıyağı zoo, al cağı zoo,
Ortosunda şıñgır zoo.*
(İbraimov, 1985: 220)
- 3439 *Tegeregi kaşat,
Ortosu bölök döñsö kaşat,
Çıñ zaarın çaçsa iraačka ugulat.*

Dolma Kalem, Hokka, Kâğıt

Çatal tırnaklı küheylanı,
Gök kuyum sular.
Bembeyaz düzlüğe koşturup,
Bozkırı güzel eyler.

Dolma Kalem, Uç

Uzundur, kızıldır, girer, çıkar,
Gözlerinden ak yaş akar.
Vaktini zamanını bilse,
İnsanı o bakar.

Değnek gibi, çatal toynak,
Kendi küçük, cebe sıgar,
Pek çok şeyi her yere toplar.
Hizmeti değerli, bilmezsek ayıp.

Dolma Kalem, Hokka, Kâğıt

Çatal tırnaklı küheylanı,
Gök kuyum sular.
Bembeyaz ovaya koşturup,
Bozkıra güzelliğini verir.

Gazete

Uzunca bir kağıt aldım,
İyice okudum,
Konuşmaya dili yok,
Ama hepsine inandım.

Ağzı yok, konuşur,
Ayağı yok, yürür.

Zil

O yanı kaya, bu yanı kaya,
Ortasında çingırak kaya.

Etrafi tepelik,
Ortası başka tepelik,
Gerçek zehrini saçsa uzaklara duyurur.

(İnv. No.706/324)

3440 *Mektepte bar atagım,
Ceteleseñ basamın.
Tabışım ündüü ugulup,
Tak oyumdu aytamın.
Kerektüü buyum men saga,
Atımdı taap atagın!*
(İnv. No.706/324)

Mektepte var şöhetim,
Tutsan yürürüm,
Sesim sesli duyulup,
Tek düşüncemi söylerim.
Gerekli nesneyim ben sana,
Adımı bulup söyleyin!

3441 *Aylananı cañırtıp,
Tañdayın kağıp til menen
Klasska kir dep çakırat.
Bala çok anı bilbegen.*
(İnv. No.706/324)

Etrafına yankılayarak,
Tadarak dil ile
Sınıfa gir diye çağırır.
Onu bilmeyen çocuk yok.

3442 *Oyogu too, buyağı too.*
(İnv. No.706/324)

O yanı dağ, bu yanı dağ.

3443 *Bıyaga zoo, al cagı zoo,
Ortosunda şingır zoo.*
(İnv. No.706/324)

O yanı kaya, bu yanı kaya,
Ortasında şingır kaya.

Arab Tamgaları

Arap Harfleri

3444 *Biri kem otuz.*
(İbraimov, 1985: 220)

Biri eksik otuz.

3445 *Men aytayın tabışmak bar köp tilde,
Alsañ dağı tügönböy kündö-kündö,
Cüktösöm da oor kelet cüz tört pilge,
Sanasam çıga berbeyt otuz birge.*
(İbraimov, 1985: 221)

Ben söyleyeyim bilmece var çok dilde,
Alsan dahi tükenmez günden güne,
Yüklesem de ağır gelir yüz dört file,
Saysam çıkmaz otuz bire.

“S” Tamgası

S Harfi

3446 *Sende bar, mende çok.
Askarda bar, Alımda çok.
Cerde çok, suuda bar.
Koydo çok, serkede bar.
Samanda bar, çöptö çok.
Eşikte çok, sırtta bar.*
(İbraimov, 1985: 221)

Sende var, bende yok,
Askar'da var, Alım'da yok,
Yerde yok, suda var,
Koyunda yok, serkede (teke) var,
Samanda var, otta yok,
Eşikte yok, sırtta (dışarı) var.

3447 *Suda bar, köldö çok,
Sende bar, mende çok.*
(Taygüröñov, 1947: 99)

Suda var, gölde yok,
Sende var, bende yok.

N Tamgası

N Harfi

3448 *Mende bar, sende da bar
Sen turmak bütkül aalamda çok.
Ormondo bar da, kırdı çok,*

Bende var, sende de var,
Sende değil bütün âlemde yok,
Ormanda var da kırdı yok,

Monçodo bar da, üydö cok.
(İbraimov, 1985: 221)

3449 *Düynödö bar, adamda cok,
İnsanda bar, aalamda cok.*
(Taygüröñov, 1947: 99)

Bilim

3450 *Agını katuu bir dariya agıp catır,
Erikpey özü bargan adam baatır.
Kuduktu kirpik menen kazganga okşop,
Akılım bargan sayın aşıp catır.*
(İbraimov, 1985: 221)

3451 *Özü ceñil özü az,
Asman cerge kabarlaş.*
(İbraimov, 1985: 221)

3452 *Sargaysañ köp kün, cetesiñ çegine,
Eptesem deseñ, kulaysıñ tesinde.*
(İnv. No.706/314)

Bilim Aluu

3453 *Bir suudan men baramın suu almakka,
İdişim kenen emes bir tabakka.
Tabağım tolör tolbos, tolup koybos,
Tüşömün sarsan bolup men abakka.*
(İbraimov, 1985: 221)

3454 *Cılan boor kamçı alıp duldul mindiñ,
Akılıñ bolso bir iş bar oylop bilgin!*

Globus

3455 *Üydö oturup düynönün tört burçun köröt.
görür.*
(İbraimov, 1985: 222)

3456 *Özü togolok, top emes,
Şaarı bar, üyü cok,
Dayrası bar, suusu cok.*
(İbraimov, 1985: 221)

3457 *Özü tegerek,
Eriş arkak çenelet.
Şaar, talaa, köldör,
Too, tokoylor, conunda,
Birok cepceñil,
Okuuçunun kolunda,
Coluktu belener,*

Banyoda var de evde yok.

Dünyada var, adamda yok,
İnsanda var, âlemde yok.

Bilim-Eğitim

Akışı yaman bir ırmak akıp durur,
Üşenmez özü varan insan bahadır.
Kuyuyu kirpikle kazmaya benzeyip,
Aklım gittikçe çoğalır.

Özü hafif özü az,
Gökten, yerden haberdar.

Sabredersen çok gün, varırsın yanına,
Kolayca yapayım dersen, düşersin yanına.

Öğrenim-Tahsil Görme

Bir ırmağa gidiyorum su almaya,
Kap kacağım çok değil bir tabakla,
Tabağım dolar dolmaz, dolup kalmaz,
Düşerim korkarak ben mahpusa.

Kamçı alıp duldül ata bindin,
Aklın varsa bir iş var düşünüp bil!

Yerküre

Evde oturarak dünyanın dört köşesini

Kendi yuvarlak, top değil,
Şehri var, evi yok,
Irmağı var, suyu yok.

Kendi yuvarlak,
İplik ölçülür,
Şehir, bozkır, göller,
Dağ, ormanlar sırtında,
Ama pek hafif,
Öğrencinin kolunda,
Rastlarsınız,

Munday sonunga?

(İnv. No.706/325)

- 3458 *Forması darbız sinduu toptogolok,
Cer betin denesine tekış oronot.
Mugalim tüşündürsö türlüü ölkönü,
Okuuçu kuntun koyup, köönü tolot.
Calgız but, ke imi cer, suu bul buyumdu,
Caltanbay kaysı bala taba koyot?*
(İnv. No.706/326)

Karta

- 3459 *Suusu bar, içüügö bolboyt,
Colu bar, cürüügö bolboyt,
Şaarı bar, basuuga bolboyt.*
(İbraimov, 1985: 222)
- 3460 *Keliptir bul diynödö tört közü bar,
Kiyingen ala şayı tört kızı bar,
Surasañ emne ekenin karap turup,
Asingan coo-caraktuu segizi bar.*
(Taygüröñov, 1947: 91)
- 3461 *Toosu bar, badalı cok,
Şaarı bar, adamı cok,
Çölü bar, kumu cok,
Kölü bar, suusu cok.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 144)
- 3462 *Eli cok, ölkölörü bar,
Suusu cok, köldörü bar,
Tamdarı cok şaarları bar,
Munu emne dep baamdadıñar?*
(İnv. No.706/325)

Beş Degen Baa

- 3463 *Özü bir san kızıkıtrat,
Aluuga baldar oylonup turat.
Küçü bilet, albayt surap,
Kim alsa anı, köñülü mat,
Bul kaday san, oylonup tap?*
(İnv. No.706/314)

Sumka, Kitep, Cazuu

- 3464 *Kömürköydön kabı bar,
Köz monçoğu dagı bar.
Anı özdöştürgön kişinin
Ar nersededen bağı bar.
İşin baştayt takçılup,
Tamçısı tagın kaltırat.*

Bunun gibi güzele?

Biçimi karpuz gibi tostoparlak,
Yeryüzünü vücuduna sarar.
Öğretmen anlatsa türlü ülkeyi,
Öğrenci dikkatle bakıp,
Tek bacak, kimi yer, nehir bu nesneyi
Çekinmeden hangi bala bulur?

Harita

Suyu var, içmek olmaz,
Yolu var yürümek olmaz,
Şehri var, basmak olmaz.

Gelmiş bu dünyada dört gözü var,
İpek ala elbiseli dört kızı var,
Sorsan ne olduğunu bakarak,
Astığı silahından sekiz tane var.

Dağı var, çalılığı yok,
Şehri var, insanı yok,
Çölü var, kumu yok,
Gölü var, suyu yok.

Halkı yok, ülkeleri var,
Suyu yok, gölleri var,
Evleri yok, şehirleri var,
Bunu ne diye anlarsınız?

Beş Puan (Not)

Özü bir sayıyı ilgilendirir,
Alan çocuklar düşünüp durur.
Zor olur, kimse istemez,
Kim alırsa onu, üzülür,
Bu hangi sayı, düşünüp bul?

Çanta, Kitap, Yazı

Kutudan kabı var,
Nazar boncuğu dahi var,
Onu öğrenen kişinin
Her şeyden kısmeti var.
İşine başlar takılarak,
Damlasını döküp bırakır.

(İnv. No.706/323)

Öçürgüç

3465 *Tegiz ıkkan ak karga,
Kıyalap biröö baskanda,
Oñ bolboso tüşkön iz,
Oñdoyun dep baştayt iş.*
(İnv. No.706/325)

Sızgıç

3466 *Çañgıl col catat ak karda,
Boyloto tüptüz baskanga.*
(İnv. No.706/325)

İri Portfel

3467 *Kulpusun salıp oozuna,
Kulaktan karmap kolum,
Çakan cügün kötörüp,
Tüşömün mektep colun.*
(İnv. No.706/325)

Maşinka

3468 *Kırk toguz bir depede kırka tetik,
İşteşet tili barday şart şart etip,
Başkarat çeber candar biylep cüüp,
Cük cüktöp suluu zatka birden terip.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 137)

Silgi

Eşit uçan ak karga,
Biri tepeye yürüdüğünde,
İyi olmasa düşen iz,
Düzelteyim diye başlar iş.

Cetvel

Bulanık yol yatar ak karda,
Boylu boyunca dümdüz yürür.

Büyük Çanta

Kulpunu salıp ağzına,
Kulağından tutar elim,
Ufak yükünü kaldırıp,
Düşerim mektep yoluna.

Daktilo

Kırk dokuz bir tepede bir sıra parça,
İşler dilleri şart şart edip,
Yöneten usta kimseler emredip,
Yük yükler güzel nesneye aniden toplayıp.



11. OYUNLARLA İLGİLİ BİLMECELER

Ordo: Tompoy, Aşık

- 3469 *Bir koroodo kırk koydu bir börü kırıp catat,
Kaptalına kars etip urup catat.*
(Kayıpov, 2005: 217)

Toguz Korgool

- 3470 *Bizdin ayıl eki ayıl,
Öyüz büyüz konuşkan.
Üy-bülöbüz barabar,
Üy başına toguzdan.
Eki çara boorsok,
Baarımızdı toyguzgan.*
(İbraimov, 1985: 234)
- 3471 *Toguz tabak et cedim,
Esebine cetpedim,
Karap turup aldırdım,
Kazınaga saldırdım.*
(İbraimov, 1985: 234)
- 3472 *Tölgösü birööndö az, birööndö artat,
Azı ziyan, artkanı olcoluu dep,
Toguzdap eki caktan colgo tartat,
Al tölgö ayagında açık aytat.*
(İbraimov, 1985: 234)
- 3473 *Toguzdap eki caktan colgo tartat,
Tölgösü birööndö az, birööndö artat,
Azı ziyan, artkanı olcoluu dep,
Al tölgö ayagında açık aytat.*
(İnv. No.706/335)

- 3474 *Eki ayçık köl atası bar,
On segiz sarañ enesi bar,
Cüz altımış segiz balası bar.*
(İbraimov, 1985: 234)

- 3475 *Eki atası bar,
On segiz enesi bar,
Bir cüz altımış eki balası bar.*
(İbraimov, 1985: 234)

- 3476 *Eki çukur atası bar,
On segiz çukur enesi bar,
Cüz altımış eki balası bar,*

Ordo: Tompoy, Aşık

- Bir ağılda kırk koyunu bir kurt kırıyor,
Yanına tak edip vuruyor.

Dokuz Korgol

- Bizim köy, iki köy,
Öteye beriye konuşan.
Ailemizle beraber
Her ev dokuzardan.
İki çanak pişi,
Hepimizi doyurmuş.
- Dokuz tabak et yedim,
Hesabımı bilemedim,
Bakarak aldırdım,
Kazana saldırdım.
- İşareti birinin azalır, birinin artar,
Azı ziyan, artanı ganimet diye,
Dokuzlayıp iki yandan yola çıkar,
O işaret sonunda doğru söyler.
- Dokuzlar iki yandan yola çıkar,
Taşı birinin azalır, birinin artar,
Azı ziyan, artanı ganimet diye,
O işaret sonunda doğru söyler.
- İki ayçalı babası var,
On sekiz cimri anası var,
Yüz altmış sekiz yavrusu var.
- İki babası var,
On sekiz anası var,
Yüz altmış iki yavrusu var.
- İki çukur babası var,
On sekiz çukur anası var,
Yüz altmış iki yavrusu var,

*Oynogondu bilbegen osoldorum,
Emi munu kandayça tavasînar?*
(Kayıpov, 2005: 217)

3477 *Eki abası bar,
Toguz atası bar,
On eki enesi bar,
Altımış eki balası bar.*
(İnv. No.706/334)

Çatıraş

3478 *Meni meni, meni bar,
Otuz eki sanı bar,
Anı tapkan adamdın,
Akılinda keni bar.*
(İbraimov, 1985: 235)

Ordo

3479 *Koroolop tegeregin çiyip koygon,
İçine bir top koydu cayıp koygon,
Koroonu teñdep turup ortosuna,
Citirip bir kazıktı kagıp koygon,
Koylordu bir karışkır aydap çıgat,
Kaltırbay bir da birin oşol boydon.*
(İbraimov, 1985: 235)

Ak Çölmök

3480 *Taptım, tamanıma bastım.*
(İbraimov, 1985: 235)

3481 *Ay tiygende oynoybuz,
Bir zattı izdep cokatoybuz,
Kolgo tiyse kokustan,
Can talaşıp korgoybuz.*
(İnv. No.706/333)

Top

3482 *Tiyse kelet,
Tiybese ketet,
Birok anı kuusa cetet.*
(İbraimov, 1985: 235)

3483 *Şamalday çapçañ,
Sekiret çapsañ.
Iylabayt takır,
Bul emne tapsañ?*

Oynamasını bilmeyen rezillerim,
Şimdi bunu nasıl bulacaksınız?

İki amcası var,
Dokuz babası var,
On iki anası var,
Altmış iki yavrusu var.

Satranç

Beni, beni, beni var,
Otuz iki sayısı var,
Onu bulan insanın,
Aklında zekilik var.

Ordo Oyunu

Ağılın etrafını çizmiş,
İçine bir sürü koyunu koymuş,
Ağılı ortasına eşit dağıtmış,
Sivriltip bir kazığı çakmış,
Koyunları bir kurt sürüp çıkarmış,
Kaldırmadan bunların hepsini.

Ak Çölmek⁹⁶

Buldum, ayağıma bastım.

Ey dendiğinde oynarız,
Bir şeyi arayıp yoklarız.
Aniden ele değerse,
Can havliyle saklarız.

Top

Değse gelir,
Değmese gider,
Ama onu kovsa varır.

Rüzgâr gibi hızlı,
Seker vurursan,
Ağlamaz hiç,
Bu nedir bulun?

⁹⁶ Gençler tarafından karanlıkta oynanan oyun.

(İnv. No.706/335)
 3484 *Kursagı toltura cel,
 Kança ursañ dın debegen er.*
 (İnv. No.706/335)

Karnı dolu yel,
 Ne kadar vursan da ağzını açmayan er.

3485 *Böyrökkö, töşkö,
 Başka közgö,
 Tepkilep munu urgulayt,
 Tak tüyülüp bul çurkayt.*
 (İnv. No.706/336)

Böbreğe, döşe,
 Ayrıca göze,
 Teperek bunu döver,
 Bu toparlanıp koşar.

Top Oynoo

Top Oynamak

3486 *Baldar oynoyt çuruldap,
 Kaç kaç deşip duuldap,
 Eki cakka bölünöt,
 Tapkıla çegi bir münöt.*
 (İnv. No.706/336)

Çocuklar oynar bağıra çağıra,
 Kaç kaç derler gürültü yaparak
 İki yana bölünür,
 Bir dakikada bulun!

3487 *Tomolok nerse turat,
 Baldar körsö ayabay urat.
 Ança urguday emne bolgon,
 Kursagı çerdeyip emnege tolgon?*
 (İnv. No.706/336)

Toparlık nesne durur,
 Çocuklar görse, sert vururlar,
 Bir karış kadar ne olmuş,
 Karnı kabarıp ne dolmuş?

Karta

İskambil Kâğıdı

3488 *Bir acayıp iş kördüm dört közü bar,
 Atlas, şayı kıygen dört kızı bar,
 Carak-cabdık salıngan segizi bar,
 Erkek, urgaaçısın bilbeymin on altı bar.*
 (İbraimov, 1985: 235)

Bir acayıp şey gördüm dört gözü var,
 Atlas kumaş giyen dört kızı var,
 Silahlarını kuşanan sekizi var,
 Erkek kadın olduğunu bilmediğim on altı var.

3489 *Bir acayıp iş kördüm dört közü bar,
 Atlas, şayı kıygen dört kızı bar,
 Carak-cabdık salıngan segizi bar,
 Erkek, urgaaçısın bilbeymin cıyrma bar.*
 (İbraimov, 1985: 236)

Bir acayıp şey gördüm dört gözü var,
 Atlas ipek giyen dört kızı var,
 Silahlarını kuşanan sekizi var,
 Erkek kadın olduğunu bilmediğim yirmi var.

3490 *Acayıp bir nersenin dört közü bar,
 Atılas, şayıga bölöngön dört kızı bar.
 Andan başkasın,
 Erkek- urgaçı ekenin acırata albaybız.*
 (İbraimov, 1985: 236)

Acayıp bir şeyin dört gözü var,
 Atlas ipek giyen dört kızı var,
 Onlardan başkasının,
 Erkek kadın olduğunu bilemedik.

3491 *Keliptir bul düynögö dört közü bar,
 Kiyingeni atlas, şayı dört kızı bar.
 Surasañ neberesi cıyrma altı,
 Asıngan coo caragı segizi bar.*
 (İbraimov, 1985: 236)

Gelmiş bu dünyaya dört gözü var,
 Giydiği ipek elbise, dört kızı var,
 Sorarsan torunu yirmi altı,
 Astığı silahlardan sekiz tane var.

Kuurçak

3492 *Ak çatır,
Ak çatırdın içinde,
Agala köynök kız catır.*
(İbraimov, 1985: 236)

3493 *Karkıram, karkıram,
Kazday bolup oturat.
Eki kolun kuşurup,
Kızday bolup olturat.*
(İnv. No.706/334)

3494 *On beş kızdın enesi,
On beşte caştı kelinçek.*
(İnv. No.706/334)

3495 *Ala bula alaça,
Kiçinekey kudaça.*
(İnv. No.706/337)

Bilyard

3496 *On dört corgosu bar,
Eki moldosu bar.
Altı teşigi bar,
Açık turgan eşiği bar.*
(İbraimov, 1985: 236)

3497 *Tört burçtuu, tört burçtuu,
Altı eşiktüü,
On altı corgosu bar,
Eki kamçısı bar,
Munu oylop kim tabar?*
(Taygüröñov, 1947: 98)

Kukla, Oyuncak Bebek

Ak çadır,
Ak çadırın içinde,
Aklı karalı entarili kız yatar.

Turnam, turnam,
Kaz gibi olup oturur.
Eki elini kavuşturunarak,
Kız gibi olup oturur.

On beş kızın anası,
On beş yaşında gelincik.

Alaca bulaca,
Küçücük dünürçük.

Bilardo

On dört rahvan atı var,
İki hocası var,
Altı deliği var,
Açık duran kapısı var.

Dört köşeli, dört köşeli,
Altı kapılı,
On altı rahvan atı var,
İki kamçısı var,
Bunu düşünüp kim bulur?

12. ÇEŞİTLİ BİLMECELER

Kan

- 3498 *Cer cüzündö canduunun,
Eñ kerektüü zati bar.
Üç tamgadan kuralgan,
Anın kanday atı bar?*
(İbraimov, 1985: 51)

- 3499 *Üç tamgadan kuralgan,
Anın kanday atı bar?*
(Sadıkulova, 2014: 384)

Kuyuşkan, Küzgülü, Baka

- 3500 *Tabışmak, tabışmak,
Tay kuyruguna cabışmak.
Kölöködö körüşmök,
Köldö catıp öbüşmök.*
(Inv. No.706/34)

- 3501 *Astı taş,
Üstü taş,
Ortosunda
Mambetaalı çuñkur köz.*
(Inv. No.706/34)

- 3502 *Astı zaran,
Üstü zaran,
Ortosuda
Gayıbnazar garan.*
(Inv. No.706/35)

Kuş Sütü

- 3503 *Sende çok, mende çok,
Señir toodo çok.
Otto çok, taşta çok,
Kıpçakta çok.*
(İbraimov, 1985: 70)

Cumurтка

- 3504 *Ay talaada ak sandık,
Oozu murdu çok sandık.*
(İbraimov, 1985: 70)

- 3505 *Ay talaada ak otoo,
Oozu-murdu çok otoo.*
(İbraimov, 1985: 70)

Kan

- Yeryüzünde canlıların,
En gerekli şeyi var.
Üç harften oluşmuş,
Onun nasıl adı var?

- Üç harften oluşmuş,
Onun nasıl adı var?

Paldım, Ayna, Kurbağa

- Bilmece, bildirmece,
Tay kuyruğuna yapışmak.
Gölgede görüşmek,
Gölde yatıp öpüşmek.

- Altı taş,
Üstü taş,
Ortasında
Mehmet Ali çukur göz.

- Altı zaran,
Üstü zaran,
Ortasında
Gayıbnazar.

Kuş Sütü

- Sende yok, bende yok,
Dağ sırtında yok,
Ateşte yok, taşta yok,
Kıpçak'ta yok.

Yumurta

- İssız yerde ak sandık,
Ağzı burnu yok sandık.

- İssız yerde ak otağ,
Ağzı burnu yok otağ.

- 3506 *Ay talaada ak örgöö,
Oozu-murdu çok örgöö.*
(İnv. No.706/272)
- 3507 *Ak ootoom oozu pütük.*
(İbraimov, 1985: 70)
- 3508 *Alda kaday ak sandık,
Eç tetigi çok sandık.
Açılğanda bul sandık,
İçinen çıgat bir candık.*
(İbraimov, 1985: 70)
- 3509 *Aldı dağı ak taş,
Üstü dağı ak taş,
Deği tuş tarabı taş,
Birok ortosunda bışkan aş.*
(İbraimov, 1985: 70)
- 3510 *Bir kümböz bar eşigi çok,
İçinde altını bar, zegeri çok.
Kümüşü bar, ustası çok.*
(İbraimov, 1985: 70)
- 3511 *Bışırsañ aş bolor,
Bışırbasañ kuş bolor.*
(İbraimov, 1985: 70)
- 3512 *Kazık üstünö kar turbas.*
(İbraimov, 1985: 70)
- 3513 *Kazıktın tübündö kar toktoboyt.*
(İbraimov, 1985: 70)
- 3514 *Kanıkey kayda kıştayt,
Kan içine kıştayt,
Kanı emne için cukpayt,
Kanı appak için cukpayt.*
(İbraimov, 1985: 70)
- 3515 *Bir piyalada eki başka suu turat.*
(İbraimov, 1985: 70)
- 3516 *Kudaydın kudreti bir turat,
Bir çöyçöktö eki türlüü suu turat.*
(İbraimov, 1985: 71)
- 3517 *Bir çımının içinde,
Eki türdüü suu bar,
Biri-birine koşulbayt.*
(İbraimov, 1985: 71)
- Issız yerde ak çadır,
Ağzı burnu yok çadır.
- Ak otağımın ağzı kapalı.
- Bilinmeyen ak sandık,
Hiç deliği yok sandık,
Açıldığında bu sandık,
İçinden çıkar bir varlık.
- Altı da ak taş,
Üstü de ak taş,
Dahi her yanı taş,
Ama ortasında pişmiş aş.
- Bir türbe var, kapısı yok,
İçinde altını var, kuyumcusu yok,
Gümüşü var, ustası yok.
- Pişirirsen aş olur,
Pişirmezsene kuş olur.
- Kazık üstüne kar durmaz.
- Kazığın dibinde kar durmaz.
- Kanıkey nerede kışlar?
Kan içinde kışlar.
Kanı niçin çıkmaz?
Kanı ak olduğu için çıkmaz.
- Bir çanakta iki türlü su durur.
- Tanrı'nın kudreti gibi durur,
Bir çanakta iki türlü su durur.
- Bir çanağın içinde,
İki türlü su var,
Birbirine karışmaz.

- 3518 *Kudaydın kudreti bu turat,
Bir çınıda eki türdüü suu turat.
Otko töksö muz bolot,
Cerge töksö suu bolot.*
(İbraimov, 1985: 71)
- 3519 *Cartısı sarı, cartısı ak.*
(İbraimov, 1985: 71)
- 3520 *Arı too, beri too,
Ortosunda sarı too.*
(İbraimov, 1985: 71)
- 3521 *Üstü takta, astı takta,
Orto ceri sarı pahta.*
(İbraimov, 1985: 71)
- 3522 *Kutusun kup keltirip kuruptur,
İçinde eki türdüü süt turuptur.*
(İbraimov, 1985: 71)
- 3523 *Kup keliştirip kuyuptur,
Ayrarı, sütü uyuptur.*
(Inv. No.706/273)
- 3524 *Özü sopu zaar kız,
Katınıdır nikesiz,
Balası alalrı, arambı?*
(İbraimov, 1985: 71)
- 3525 *Aktan ak, aklın bolso tap,
Sarınan sarı sanan bolsa tap.*
(Dor, 1982: 164)
- 3526 *Çiy túbünde çini çaynek.*
(Dor, 1982: 164)
- 3527 *Çiy túbündö altı çöyçök.*
(İbraimov, 1985: 71)
- 3528 *Çiy túbündö çınar terek.*
(İbraimov, 1985: 71)
- 3529 *Túbündö çınar çöyçök.
Çiy túbündö çıldır kese.*
(Mukambayev, 2009: 487)
- 3530 *Çiy túbündö çıldır kese.
Tabalbagan cindi kese.*
(Inv. No.706/273)
- 3531 *Kiçine gana ak örgöö,
Cılçık-teşigi çok.*
(İbraimov, 1985: 71)
- Allah'ın kudreti gibi durur,
Bir çanağın içinde iki türlü su durur.
Ateşe dökülse buz olur,
Yere dökse su olur.
- Yarısı sarı, yarısı ak.
- Ötesi dağ berisi dağ,
Ortasında sarı dağ.
- Üstü tahta, altı tahta,
Orta yeri sarı pamuk.
- Kutusunu güzel kurmuş,
İçinde iki türlü süt durmuş.
- Pek güzelleştirip bırakır,
Ayrarı, sütü çalkalar.
- Kendi sofı asabı kız,
Hanımdır nikâhsız,
Yavrusu helal mi, haram mı?
- Aktan ak, aklın varsa bul,
Sarıdan sarı, fikrin varsa bul.
- Çiğ dibinde çini demlik.
- Çiğ dibinde altı bardak.
- Çiğ dibinde çınar bardak.
- Dibinde çınar bardak.
Çiğ dibinde ak kâse.
- Çiğ dibinde ak kâse,
Bulunmayan cinli kâse.
- Sadece küçük ak ev,
Deligi deşigi yok.

3532 *Eşiği da, teşiği da çok.*
(İbraimov, 1985: 71)

Eşiği de deşiği de yok.

3533 *Kanımdın kalpagında tigişi çok.*
(İnv. No.706/274)

Hanımın kalpağında dikiş yok.

3534 *Appaktan appak,
Akılıñ bolso munu tap.
Sapsarıdan sapsarı,
Sanaañ bolso munu tap.*
(İnv. No.706/273)

Apaktan apak,
Aklın varsa bunu bul,
Sapsarıdan sapsarı
İdrakin varsa bunu bul.

Uya

Kuş Yuvası

3535 *Çiy tübündö çımurala çöyçök.*
(İbraimov, 1985: 69)

Çiğ dibinde çamur çömlek.

3536 *Çiy tübündö çuñkur çöyçök.*
(İbraimov, 1985: 69)

Çiğ dibinde çukur çömlek.

Buuday Sapırık

Buğday savurma

3537 *Şıldırım şirt,
Tizeden kurt,
Kün caayt,
Bulut ötöt.*
(Mukambayev, 2009: 1142)

Hışırdayan çirt,
Dizden kurt,
Yağmur yağar,
Bulut geçer.

3538 *Terek,
Teregi sayın putak,
Putagı sayın uya,
Uyası sayın torım.*
(Dor, 1982: 138)

Kavak,
Her kavakta budak,
Her budakta yuva,
Her yuvada yumurta.

3539 *Darak,
Daragı sayın putak,
Putagı sayın uya,
Uyası ayın torım.*
(Dor, 1982: 138)

Ağaç,
Her ağaçta budak,
Her budakta yuva,
Her yuvada yumurta.

Çana

Kızak

3540 *Toru taydı cetelep,
Toogo çıgam entelep,
Toodon ırgıp men minem,
Tiptik ıldıy celdirem.*

Doru tayı yedeğe alarak
Dağa çıkarım nefes nefese kalarak,
Dağdan fırlayıp ben biniyorum,
Yokuş aşağıya koşturuyorum.

3541 *Üzöngünü bekem taap,
Tiginden oozup ketem dep,
Irgıp minip ceerdege,
Oozun koyo bergende,*

Üzengini sıkıca tutup,
Ötesinden zapt edeyim diye
Atlayıp kızıl ata,
Dizgini bırakıldığında

*Ayaz böğüp, cel cetpeyt,
Ak kardi çapçıp celgende.
Kaşaytıp birok tık urat,
Kara cerge kelgende.*
(Inv. No.706/336)

Semafor

3542 *Adamday akılman,
Tartipke salgan,
Kangı katı kelatsa da
Toktotup kalgan,
Alik algan kişidey,
Kayra colgo salgan.*
(Inv. No.706/281)

Egin Basuu

3543 *Döñ cerdi tegizdep çaptım,
Dömpöytüp cıgaç çaçtım,
Atka çirkep taş kulattım,
Cıgaçım saman boldu,
Coldoşum şamal boldu,
Samanım şuru boldu,
Şuruga kabım toldu.*

3544 *A degende beline kur taktı,
Ar kayda çaçılıp cattu.
Anan intımakka keldi,
Bir orunga çogulup,
Berekelerin bizge berdi.*
(Inv. No.706/166)

Ürön

3545 *Kezeği kelgende bir uuç taştap,
Küzündö alam kaptap.*

Eki At, Üç Tiştüü Soko, Eki Tutkası, Eki Kol

3546 *Eköö aydayt, cetöo kolu menen kazat.*

Ustara

3547 *Bir balta menen miñ karagay kıydım.*
(Ibraimov, 1985: 152)

3548 *Bir çıbık menen miñ koy aydadım.*
(Inv. No.706/293)

*Ayaz işlemeyip, yel yetişmez,
Ak karı eşeleyerek koştduğunda.
Kudurup ama durur,
Kara yere geldiğinde.*

İşaret Verme Aleti

*İnsan gibi akıllı,
Düzen vermiş,
Hangi vesika geliyorsa da
Durdurmuş,
Selam alan insan gibi,
Tekrar yola salmış.*

Ekin Biçmek

*Tepelik yeri düzleyip kestim,
Yığıp ağaç saçtım,
Ata yükleyip taş indirdim,
Ağacım saman oldu,
Yoldaşım rüzgâr oldu,
Samanım mercan oldu,
Merceanla kâsem doldu.*

*Önce beline kemer taktı,
Her yere dağıldı.
Sonra birlik oldu.
Bir yere toplanarak
Bereketini bize verdi.*

Tohum

*Sırası geldiğinde bir avuç savurarak,
Güz zamanı alırım çuvala doldurarak.*

İki At, Üç Dişli Saban, İki Sapı, İki Kol

İkisi sürer, yedisi eliyle kazar.

Ustura

Bir baltayla bin köknar kestim.

Bir çubuk ile bin koyunu sürdüm.

3549 *Miñ koydu bir şapalak menen aydadım.*
(İnv. No.706/293)

Bin koyunu bir kamçı ile sürdüm.

3550 *Miñ koydu aralay çapkan çekçekey baatır.*
(İnv. No.706/294)

Bin koyunu kesen iri gözlü bahadır.

3551 *Kiçine kana çiletir,
Töştün otun kulattı.*
(İbraimov, 1985: 152)

Küçücük çiletir,
Dağ eteğinin odununu devirdi.

3552 *Kiçigine çiladır,
Toodun otu kuladır.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 136)

Küçücük çiladır,
Dağdan odun yıkar.

3553 *Tiygen ceri caltırayt.*
(İbraimov, 1985: 152)

Değdiği yeri parlatır.

3554 *Kiçine gana munurup,
Beeri-çakşı tüşürüp.*
(Mukambayev, 2009: 650)

Küçücük boğumlanıp,
Oraya buraya düşürüp.

3555 *Kiçikine çıdaptır,
Çiday albay cügürüp,
Toodon otun kulaptır.*
(Mukambayev, 2009: 1092)

Küçücük çıdap,
Dayanamadan yürüyüp,
Dağdan odun yıkar.

3556 *Kıtaydan kelgen çiladır,
Çiday albay cügürüp,
Toodon otun kuladır.*
(İnv. No.706/294)

Çin'den gelen çiladır,
Dayanamayıp koşar,
Dağdan odun yıkar.

Bıçaktın Kını, Kayrak

Bıçağın Kını, Bileği

3557 *Kırgoolu kızıl eken,
Kuyruğu uzun eken,
Sagızganı sayda eken,
Coor atı kayda eken?*
(İbraimov, 1985: 152)

Sülünü kızıl imiş,
Kuyruğu uzun imiş,
Saksağanı çayda imiş
Yaralı atı nerede imiş?

3558 *Atañdın albirıdan salbırı,
Eneñdin açkıçıdan cumguçu.*
(Mukambayev, 2009: 411)

Babanda sallanan, kımıldayan,
Ananım anahtarını yutan.

Bıçak

Bıçak

3559 *İçip cep, iyinge kiret.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 137)

İçip yer, inine girer.

3560 *Nandı da keset,
Etti da keset,
Maydı da keset.*
(İnv. No.706/296)

Ekmeği de keser,
Eti de keser,
Yağı da keser.

3561 *Bar eken calgız azuusu,
Caman eken açuusu,
Meyli nandı, meyli etti,
Karmap turup tiştetçi,
Taştayt eken maydalap,
Tiştebeyt eken kaytalap.*
(İnv. No.706/297)

Maki

3562 *Bir çıbık menen miñ koydu aydadım.*
(Mukambayev, 2009: 737)

3563 *Kiçinekey say,
İçinde eki bala catat cay.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 139)

Balka

3564 *Bolso dağı cıgaç moyun,
Baatırdın başı çoyun.
Bir koysom küm cam kılát,
Salmaktap sakaday boyun.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 137)

Mık

3565 *Südürötkünü bilbeseñ, özü kiçine,
Kelleside kette sellesi bar, onu tapçı?*
(Mukambayev, 2009: 830)

3566 *Butum menen tik tursam,
Balka menen başka ursañ,
Kokuy debey, ıylabay,
Citip ketem kıynabay.*
(İnv. No.706/301)

Kayçı

3567 *Tap, tappastan karap turup kalat.*
(İbraimov, 1985: 153)

3568 *Keregege iliniüü, asil kızga bililüü.*
(İbraimov, 1985: 153)

3569 *Uçu uçtuu,
Ortosuna mık kagılğan.*
(İnv. No.706/300)

3570 *Eki azuu, eki caağı bar,
Kezdemege şığı bar.
Kol aldına kelgende,*

Varmış tek azısı,
Yaman imiş öfkesi,
İster ekmeği, isterse eti,
Yakalayıp dişler,
Fırlatırmış ufalayarak,
Dişlemez imiş tekrarlayarak.

Çakı

Bir çubuk ile bin koyunu öteye sürdüm.

Küçücük dere,
İçinde iki çocuk yatar.

Çekiç

Olsa da ağaç boyun,
Yiğidin başı demir.
Bir vursam paramparça eder,
Vücudu halsizleşir.

Çivi

Çekildiğini bilmesen, kendi küçücük,
Kafasında kocaman sarığı var, onu bull!

Ayağım ile dikilsem,
Çekiç ile başa vursan,
Vah etmez, ağlamaz,
Yitip giderim eziyet etmeden.

Makas

Bul, bulamazsan bakıp dur.

Keregeye asılı, asil kıza malum.

Ucu sivri,
Ortasına çivi çakılmış.

İki azı dişi, iki çenesi var,
Kumaştan süsü var.
Elin altına geldiğinde

Kınaptap çalma ığı bar.
(Inv. No.706/301)

Cip İyre Turgan Çıgırık

3571 *Ayagı too, buyagı too,*
Orto ceri şıñgır zoo.
(İbraimov, 1985: 153)

3572 *O cagı zoo, bu cagı zoo,*
Orto ceri şıñgır zoo.
(İbraimov, 1985: 153)

Pahta İyre Turgan Çıgırık

3573 *Uzun terek cıgılsa,*
Uçu menin kolumda.
Bulbul ake sayrasa,
Tili menin kolumda.
(İbraimov, 1985: 153)

3574 *Uzun terek ülpüldöyt,*
Uçu menin kolumda.
Sagızgandar şakıldayt,
Şağı menin kolumda.
(İbraimov, 1985: 153)

3575 *Uzun terek cıgılsa,*
Uçu menin kolumda.
Bolbulegi sayrasa,
Tili menin kolumda.
(Mukambayev, 2009: 243)

Baypak, Meeley, Cooluk Soguuçu Şiş Temir (Sihek)

3576 *Tört moldo,*
Cılañaç işteyt coldo.

Soku, Sokbilek

3577 *Açalakka cumalak,*
Ayrı tomolok,
Coon ele conduk,
Uzun ele kestik,
Bütün cerin teştik,
Kuday ırahmat kıldı,
[Köçükkö] çak kıldı.
(İbraimov, 1985: 156)

3578 *Karsa kursa atası,*
Üñüröygön enesi,

Dikkat edilecek kemendi var.

Makara

O yanı dağ bu yanı dağ,
Orta yeri şıngır kaya.

O yanı dağ, bu yanı dağ,
Orta yeri şıngır kaya.

Pamuk Eğiren Makara

Uzun ağaç devrilsen,
Ucu benim elimde.
Bülbül amca şakısa,
Dili benim elimde.

Uzun ağaç hışırda,
Ucu benim elimde,
Saksağanlar şakır,
Dalı benim elimde.

Uzun ağaç yıkılsa,
Ucu benim elimde.
Bülbülü şakısa,
Dili benim elimde.

Çorap, Eldiven, Başörtüsü

Dört molla,
Çıplak çalışır yolda.

Havan, Havan Eli

Açalak toparlak,
İki yuvarlak,
Kalın idi biçtik,
Uzun idi kestik,
Bütün yerini deştik,
Tanrı rahmet etti,
Kıçına tam geldi.

Uzun boylu babası,
Kambur anası,

Mayda çuyda balası.
(İbraimov, 1985: 156)

3579 *Üñürököygö teñirekey.*
(İbraimov, 1985: 156)

3580 *Biröö şuñkuyup kursağın tosot,
Biröö koygulayt üstökkö bostok.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 112)

3581 *Botoluu töö kezet.*
(Mukambayev, 2009: 250)

Soku, Aştık, Sokbilek

3582 *Uñkur çuñkul enesi,
Ubak sarı baldarı,
Urmak eken atası.*
(İbraimov, 1985: 157)

3583 *Uñkur uñkur enesi bar,
Ubak sarı balası bar,
Açuulu kak baş atası bar.*
(İbraimov, 1985: 157)

Sokul, Taruu

3584 *Uñkul çuñkul enesi,
Ubak sarı balası.*
(Tokombayeva, 1987: 211)

Tez

3585 *Coor boz at.*
(İbraimov, 1985: 158)

3586 *Coor boz at,
Corgo toru at.
Epcigey Murat,
Eki sur at.*
(Mukambayev, 2009: 1172)

3587 *Coor boz at,
Corgo sur at.
Ecigey Murat,
Eçki surat.*
(İbraimov, 1985: 158)

Talkuu

3588 *Açalakta cumalak,
Ayrı butka kumalak.*
(İbraimov, 1985: 158)

Ufak tefek yavrusu.

Kambura yapışan.

Biri sivriltilip karnını kapatır,
Biri tekrar vurur üstüne

Potuklu deve gezer.

Havan, Hububat, Havan Eli

Çukur çukur anası,
Ufak sarı yavruları,
Vurmak imiş babası.

Çukur çukur anası var,
Ufak sarı yavrusu var,
Asabi, kurnaz babası var.

Havan, Darı

Çukur çukur anası,
Ufak sarı yavrusu.

Mengene

Yağır boz at.

Yağır boz at,
Yorga doru at.
Küçük Murat,
İki gök kır at.

Yağır boz at,
Yorga gök kır at.
Küçük Murat,
Keçi surat.

Tokmak

Çatallıda yuvarlak,
İki ayağa toparlak.

Taraza

3589 *A too, bu too,*
Ortosunda sañgil too.
(İbraimov, 1985: 158)

3590 *O too, bu too,*
Ortosuda señgil too.
(Mukambayev, 2009: 796)

3591 *Ay eköo, cıldız üçöö.*
(İbraimov, 1985: 158)

3592 *Eki tamanı bar,*
Altı ayagı bar,
Bir tayagı bar.
(Inv. No.706/173)

3593 *Altı butu bar,*
Belinde kuyruğu bar.
(İbraimov, 1985: 158)

3594 *Altı ayagı,*
Eki tuyagı.
(İbraimov, 1985: 158)

3595 *Altı ayagı bar,*
Eki tuyagı bar,
Bir tayagı bar.
(İbraimov, 1985: 158)

3596 *Altı ayagı bar,*
Eki başı bar,
Bir kuyruğu bar.
(Inv. No.706/173)

3597 *Tört ayagı bar,*
Eki tabagı bar,
Bir tayagı bar.
(Sadıkulova, 2014: 393)

3598 *Bu ayılda buyruğu,*
Ol ayılda buyruğu,
Ortosunda kuyruğu.
(İbraimov, 1985: 158)

3599 *Bir tayagı bar,*
Tört ayagı bar.
Orto cerinde kuyruğu bar,
Özü aytçu buyruğu bar.
(İbraimov, 1985: 158)

3600 *Taldan tayagı bar,*

Terazi

O dağ, bu dağ,
Arasında ağır taş.

O dağ, bu dağ,
Arasında ağır taş.

Ay iki, yıldız üç.

İki tabanı var,
Altı ayağı var,
Bir dayağı var.

Altı ayağı var,
Belinde kuyruğu var.

Altı ayağı,
İki toynağı.

Altı ayağı var,
İki toynağı var,
Bir bastonu var.

Altı ayağı var,
İki başı var,
Bir kuyruğu var.

Dört ayağı var,
İki tabağı var,
Bir sopası var.

Bu köyde kaderi,
O köyde kaderi,
Ortasında kuyruğu.

Bir dayağı var,
Dört ayağı var,
Orta yerinde kuyruğu var,
Kendi buyruğu var.

Sögütten bastonu var,

Temirden tuyuğı bar.
(İbraimov, 1985: 159)

Demirden toynağı var.

3602 *Özü bitta, butu altıta.*
(İbraimov, 1985: 159)

Kendi bir tane, ayağı altı tane.

3603 *Kep aytuuga tili cok,
Tildüülördön bat süylöyt.
Köönüñdöğü calpıñdı,
Caşırbastan tak süylöyt.*
(İbraimov, 1985: 159)

Söz söylemeye dili yok,
Dili olanlardan hızlı konuşur.
Gönlündeki her şeyi,
Gizlemeden tam konuşur.

3604 *Gep aytuuga tili cok,
Dildüülördön bat süylöyt.*
(Mukambayev, 2009: 371)

Söz söylemeye dili yok,
Dillilerden hızlı konuşur.

3605 *Kudayımdın buyruğu,
Töböşündö kuyruğu,
Altoo bolot ayağı,
Eköo bolot tuyuğı.*
(İnv. No.706/173)

Tanrı'ın buyruğu,
Tepesinde kuyruğu,
Altı olur ayağı,
İki olur toynağı.

Eki Ögüz, Omoçtun Tişi, Mala

İki Öküz, Sabanın Dişi, Mala

3606 *Eki tartar,
Biri cırtar,
Kuyrugun sıypalatar.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 82)

İkisi çeker,
Biri yırtar,
Kuyruğunu sıvazlar.

Konki

Paten

3607 *Zergerler otko taptagan,
Cügürböşön baspagan.*

Kuyumcular ateşle düzlemiş,
Koşmazsan yürümemiş.

3608 *Tepsetip düynö kümüşün,
Koş atıma attanam.*
(Mukambayev ve Taştemiroy, 1971: 131)

Çiğneyip dünya gümüşünü
Çift atıma atlıyorum.

3609 *Cazında katıluu,
Kışında kadırılıu.*
(İnv. No.706/275)

Baharda gizli,
Kışın kıymetli.

Konki, Meeley-Lıca

Paten, Eldiven

3610 *Alar cansız, birook törtöo,
Eköo butta, eköo koldo.
Toguz ay baspay,
Kış tüşköndö bolot corgo.*
(İnv. No.706/276)

Onlar cansız, ama dördü,
İkisi ayakta, ikisi elde.
Dokuz ay yürümez,
Kış geldiğinde olur yorga.

3611 *Cem, çöp cebes atım bar,
Cayda karış basa albayt.*

Yem, ot yemez atım var,
Yazın bir karış yürümez.

*Kış kelgende buulugup,
Üydö ısılap cata albayt.*
(Inv. No.706/276)

3612 *Kasabaluu karlardan,
Biyik tooluu carlardan,
Kete berem sekirip,
Ukmuş eken dedirtip,
Birok da özön, suulardan,
Ötö albaymın keçirip.*
(Inv. No.706/276)

Svetafor

3613 *Ötö baalu bir zat bar,
Süylögöndü bilbegen.
Kızıl, çaşıl közdörün,
İreti menen irmegen.*
(Sadikulova, 2014: 409)

Şiretkiç

3614 *Temirge tursa tiygizip,
Teşip ketet küygüzüp.*
(Sadikulova, 2014: 409)

Suu Çaçkış Maşına

3615 *Momunday sonun nerse bar,
Murutu tütün eki tal.
Çurkap ketip baratat,
Murutu menen suu çaçat.*
(Inv. No.706/209)

Uyku

3616 *Menin bir miymanım bar,
Erte ketip keç kelet.*
(Kayıpov, 2006: 55)

3617 *Baldan tattuu, pahtadan cumşak.*
(İbraimov, 1985: 126)

3618 *Baldan tattuu, pahtadan cumşak,
Bazarga alıp barıp satsa,
Bir tıyındık baası cok.*
(İbraimov, 1985:126)

3619 *Baldan tattuu,
Taştan katuu,
Satsañ albayt,
Surasañ berbeyt.*

Kış geldiğinde kuvvetlenip,
Evde ısınıp yatmaz.

Yıgın karlardan,
Ulu dağlı yarlardan,
Gidiyorum sekerek,
Harika imiş dedirterek,
Ama derelerden, nehirlerden,
Pek geçemiyorum.

Trafik Lambası

Pek kıymetli bir kimse var,
Konuştuğunu bilmeyen.
Kızıl, yeşil gözlerini,
Sırayla yuman.

Kaynak, Lehim

Demire dokunarak,
Deşer yakarak.

Su Dağıtan Makine (?)

İşte böyle güzel bir nesne var,
Bıyığı iki dal,
Hızlı koşup varır,
Bıyığıyla su saçar.

Uyku

Benim bir misafirim var,
Sabah gidip, akşam gelir.

Baldan tatlı, pamuktan yumuşak.

Baldan tatlı, pamuktan yumuşak,
Pazara varıp satılsa,
Bir kuruluk değeri yok.

Baldan tatlı,
Taştan katı,
Satarsan almaz,
İstesen verilmez.

(İbrahimov, 1985: 126)

3620 *Bazarda satılбайt,
Tarazada tartılбайt.
Özü aselden şirin,
Cese bolboyt.*
(İbrahimov, 1985: 126)

Pazardan satılmaz,
Terazide tartılmaz,
Kendi baldan tatlı,
Yenilmez.

3621 *Kiçinekey mık,
Eldin baarın cık.*
(İbrahimov, 1985: 126)

Küçücük mık,
Halkın hepsinde çok.

3622 *Kiçinekey mati, kan koconu cığıştı.*
(İbrahimov, 1985: 126)

Küçücük, hükümdarı yıktı.

3623 *Kiçinekey mitti, kara döönü çıktı.*
(Mukambayev, 2009: 1315)

Ufacık tefecik, kara devi yıktı.

3624 *Tüydüm, törgö taştadım.*
(İbrahimov, 1985: 126)

Düğümledim, yaylaya attım.

3625 *Özümdö bar,
Esimde çok.*
(Inv. No.706/142)

Bende var,
Aklımda yok.

3626 *Özü ölük, düynönü kıldırat.*
(Inv. No.706/142)

Kendi ölü, dünyayı dolaşır.

Koyulgan At

3627 *Caratkanga cabışkan.*
(İbrahimov, 1985: 127)

Bırakılan/Defnedilen At

Yaradan'a yapışan.

3628 *Caralganda cabışkan,
Ölgüçö kaçpagan.*
(İbrahimov, 1985: 127)

Yaradan'a yapışan,
Ölünceye kadar kaçmayan.

Mürzö

3629 *Kirgen iz bar,
Çıkkın iz çok.*
(İbrahimov, 1985: 128)

Mezar

Girdiği izi var,
Çıktığı izi yok.

Kördün Oozu

3630 *Tokumday cerge kün tiybeyt.*
(İbrahimov, 1985: 128)

Mezarın Ağzı

Tohum kadar yer güneş görmez.

3631 *Şırdaktay cerge kün tiybeyt.*
(Inv. No.706/144)

Keçe kadar yere güneş değmez.

Atçan Kişi

3632 *Altı ayağı bar,*

Atlı

Altı ayağı var,

*Eki başı bar,
Bir kuyruğu bar.*
(İbraimov, 1985: 130)

Adamdın Sürötü

3633 *Adamça tikteyt,
Adamday özü,
İrmelbeyt közü*
(İbraimov, 1985: 129)

3634 *Karasañ söz aldıñdan ketpeyt,
Birok, özün körgöngö cetpeyt.*
(Inv. No.706/135)

3635 *Biri cılmayıp, biri mostoyot,
Tamdın boorunan.
Birok cansızday, kıymılsız,
Uşuga boorum oorugan.*
(İbraimov, 1985: 130)

Kölökö

3636 *Bassa basat,
Catsa catat,
Kömsö kömülböyt,
Karañgıda körünböyt.*
(İbraimov, 1985: 36)

3637 *Bassam basat,
Catsam catat,
Çapsam çabilbayt,
Kömsö kömülböyt,
Karañgıda körünböyt.*
(Sadıkulova, 2014: 383)

3638 *Çapsam çabilbayt,
Kömsöm kömülböyt.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 71)

3638 *Bassañ basat,
Tursañ turat,
Otursañ oturat.*
(İbraimov, 1985:36)

3639 *Bassañ basat,
Özüñön kalbayt,
Tursañ turat,
Özgögö barbayt.*
(Uzun, 2006: 339)

3640 *Bassañ basat,*

İki başı var,
Bir kuyruğu var.

İnsan Resmi

İnsan gibi bakar,
İnsan gibi özü,
Kapanmaz gözü.

Baksan sözün önünden gitmez,
Ama kendisini görene yetişmez.

Biri gülümser, biri somurtur,
Duvarın üzerinden.
Ama cansız gibi, hareketsiz,
Bu yüreğimi sızlatır.

Gölge

Yürüse yürür,
Yatsa yatar,
Gömse gömülmez,
Karanlıkta görülmez.

Yürüsem, yürür,
Yatsam, yatar,
Kessem, kesilmez,
Gömsem gömülmez,
Karanlıkta görülmez.

Kessem, kesilmez,
Gömsem gömülmez.

Yürürsen, yürür,
Durursan, durur,
Oturursan, oturur.

Yürürsen, yürür,
Senden geri kalmaz,
Durursan, durur,
Başka yere gitmez.

Yürürsen yürür,

- Özündön kalbayt,
Süylöşö kelseñ
Ün çigara albayt.*
(İnv. No.706/139)
- 3641 *Bassam basat,
Tursam turat.
Tündö emes,
Kündüzü çigat.*
(İnv. No.706/138)
- 3642 *Bassañ basat,
Özündön kalbayt,
Tursañ turat,
Başkaga barbayt.*
(İnv. No.706/140)
- 3643 *Bassam basat,
Tursam turat,
Koşo kulayt,
Ketsem kulap.*
(İnv. No.706/140)
- 3644 *Cügürsöm cetpeyt,
Kubalasang ketpeyt.*
(İnv. No.706/138)
- 3645 *Cügürsöñ cügüröt,
Kübünsöñ koşo kübünöt,
Karañğı tüşsö daynı cok,
Kayda cüröt bul tünöp?*
(İnv. No.706/140)
- 3646 *Carık cerden canaşat,
Karañğı cerden adaşat.*
(İbraimov, 1985: 36)
- 3647 *Carıkta cabışıp ketpeyt,
Karañgıda kıykırsam kelbeyt.*
(İnv. No.706/140)
- 3648 *Cürö beret, cok bolboyt.*
(İbraimov, 1985: 36)
- 3649 *Kömsö kömülbös.*
(İbraimov, 1985: 36)
- 3650 *Toogo çıktım, cazını kördüm.
Ayrılbagan baleeni kördüm.*
(İbraimov, 1985: 36)
- 3651 *Menin bir tonum bar,
Balka menen ursa da ayrılbayt,*
- Senden geri kalmaz,
Konuşsan
Ses çıkarmaz.
- Yürürsem yürür,
Durursam durur,
Gece değil,
Gündüz çıkar.
- Yürürsen yürür,
Senden geri kalmaz,
Durursan durur,
Başka yere gitmez.
- Yürüsem, yürür,
Dursam durur,
Beraber yuvarlanır,
Gitsem takip eder.
- Yürüsem yetişilmez,
Kovalasam gitmez.
- Yürürsen yürür,
Fısıldasan birlikte fısıldar,
Karanlık çökse kaybolur,
Nerede yürür bu?
- Aydınlık yerde yanaşır,
Karanlık yerde yolunu şaşırır.
- Aydınlıkta yapışıp gitmez,
Karanlıkta haykırsam gelmez.
- Yürüyüverir, yok olmaz.
- Gömseniz gömülmez.
- Dağa çıktım, ovayı gördüm,
Ayrılmayan yavrusunu gördüm.
- Benim bir elbisem var,
Çekiç ile vursanız da ayrılmaz.

- Taş menen ursa da ayrılбайt.*
(İbraimov, 1985: 36)
- 3652 *Çapsa çabilбайt,*
Kesse kesilбайt.
(İbraimov, 1985: 36)
- 3653 *Çapsa carılbas,*
Kömsö kömülbös.
(İnv. No.706/139)
- 3654 *Çapsaň çaba albaysıñ,*
Kaçsaň kutulbaysıñ.
(İnv. No.706/140)
- 3655 *Otko küybös,*
Suuga akpas.
(İnv. No.706/139)
- 3656 *Alañ-alañ, alañ ayak,*
Cete albaymın calañ ayak.
(İbraimov, 1985: 36)
- 3657 *Altın ayak, kümüş ayak,*
Cügürüp cetpes cilañ ayak.
(İnv. No.706/140)
- 3658 *Çapsaň da cogolboyt,*
Keltekeseñ da cogolboyt.
(İnv. No.706/140)
- 3659 *Zoodon taştan taybagan,*
Baltalasa ölbögön,
Özümdön sire kalbagan.
(İnv. No.706/138)
- 3660 *Bir caman çapanım bar,*
Taştan taşa südürösöm cırtılбайt.
(Mukambayev, 2009: 829)
- 3661 *Geçkeeri birge cüröt özüm menen.*
(Mukambayev, 2009: 1234)
- 3662 *Geçkeeri birge cüröt özüm menen.*
Boyunda canı çok turup,
Bassaň başat adamca,
Bakırsaň da unçukpayt,
Baarınan kızık tamaşa,
Oysuz sözsüz tili çok,
Oylop munu tapkıla.
(Taygüröñov, 1947: 98)
- 3663 *Apakem tuuganday,*
- Taş ile vursanız da ayrılmaz.
- Vursanız vurulmaz,
Kesseniz kesilmez.
- Vursan yarılmaz,
Gömsen gömülmez.
- Vursan kıramazsın,
Kaçsan da kurtulamazsın.
- Ateşte yanmaz,
Suda akmaz.
- Tembel tembel tembel ayak,
Yetişemediğim tek ayak.
- Altın ayak, gümüş ayak,
Koşup yetişilmez yalın ayak.
- Vursan da yok olmaz,
Pataklasan da yok olmaz.
- Kayadan taştan kaymayan,
Baltalansa ölmeyen,
Benden asla geri kalmayan.
- Bir yaman kaftanım var,
Taştan taşa sürüklesem yırtılmaz.
- Akşama kadar benimle yürür.
- Akşama kadar benimle yürür.
Vücutunda canı yok,
Yürürsen yürür insan gibi,
Bağırsan da konuşmaz,
Hepsinden garip şaka,
Fikirsiz sözsüz dili yok,
Düşünüp bunu bulun!
- Anneciğim doğduğumda,

- Kara kementay kılıp berdi ele,
Alige cırta albaym.
(İnv. No.706/138)*
- Kara elbise yapıp verdi,
Henüz yırtamadım.
- 3664 *Adat bolup ezelden,
Canduudan cansız törölgön,
Al cansızga can salgan,
Munday ukmuş kim körgön?
(İnv. No.706/138)*
- Ezelden âdet olup
Canlıdan cansız doğmuş,
O cansıza can veren,
Böyle ünlüyü kim görmüş?
- 3665 *Beşimde uzarat,
Tüştö kıskarat.
(İnv. No.706/138)*
- Akşama doğru uzar,
Gece kısalır.
- 3666 *Erteli keç uzarat,
Tüştö kıskarat.
(İnv. No.706/139)*
- Sabah akşam uzar,
Gece kısalır.
- 3667 *İregeni cerdegen,
Törgö basıp kelbegen.
(İnv. No.706/139)*
- Eşiğin yanında oturan,
Başköşeye yürüyüp gelmeyen.
- 3668 *Öböyün desem öptürböyt,
Kuusam cetkirbeyt.
Erteñ menen kelet,
Keç kelbeyt.
(İnv. No.706/139)*
- Öpeyim desem öptürmez,
Kovalasam yakalanmaz,
Sabahleyin gelir,
Akşam gelmez.
- 3669 *Ar dayım birge baskanda,
Acırap kalat catkanda.
(İnv. No.706/139)*
- Her daim beraber yürüdüğünde
Ayrı düşer yattığında.
- 3670 *Aştan toydon kalbagan ala küçük.
(İnv. No.706/140)*
- Aştan toydan geri kalmayan ala enik.
- 3671 *Suu tübündö ay köçöt.
(İnv. No.706/140)*
- Su dibinde ay göçer.
- 3672 *Agası inisine cete albayt.
(İnv. No.706/141)*
- Ağabeyi kardeşine yetişemez.
- 3673 *Baykasam bir nerse bar ötü külük,
Artınan cete albaysıñ kuup cürüp,
Cetse da karmoogo çok mümkünçülük.
(İnv. No.706/140)*
- Baksam bir şey var pek hızlı,
Ardından yetişemezsin kovalayarak
Yetişsen de tutmaya imkân yok.
- 3674 *Turganımda oylonup,
Koşo turat tolgonup,
Kün şaşkede, beşimde,
Menden ketet çoñ bulup,
Acırabayt kuusan da,
Aytçı baçım oylonup?
(İnv. No.706/141)*
- Kalktığında düşünerek,
Birlikte dolanarak,
Sabah, akşamüstü,
Benden gider büyüyerek,
Ayrılmaz kovsan da
Hemen söyle düşünerek?

3675 *Suuga salsam boylobo it,
Suudan çıksam cogolboyt.*
(İnv. No.706/141)

Kol, Tarak, Eleçek

3676 *Zuu zuu zuurakan,
Zulpu çaçın taragan.
Galbırını tokugan.*
(İnv. No.706/234)

Buttun İzi

3677 *Kete beret, kala beret.*
(İnv. No.706/136)

Sugarılğan Cer

3678 *Karadan ele çapanım,
Tunuk boyok iyirip
Emi çaşıldan casap catamın.*
(İnv. No.706/167)

Tögöröktün Tört Burçu

3679 *Törtöönünü dört cerde orunu bar.*
(İnv. No.706/14)

Kibritin Kabındaki Resim

3680 *Biri cööçön,
Biri tööçön.
Aylanası kara bak,
Munu kimder taba alat?*
(İnv. No.706/227)

3681 *Eki tööçön,
Bir cööçön,
Aylanası kara bak,
Munu oylop tap!*
(İnv. No.706/227)

Napsi

3682 *Kızıl kuyruk kekilik,
Kırdan kırğa sekirip,
Tagdırdan acal kelgende,
Tamga kirip bekinip,
Kutula almaymın şekildik.*
(İnv. No.706/135)

Suya salsam batmaz it,
Sudan çıksam yok olmaz.

El, Tarak, Sarık

Zuu zuu diye varmış,
Züluf saçını taramış,
Kalburunu dokumuş.

Ayak İzi

Gidiverir, kalıverir.

Sulanan Yer

Karadan kaftanımı,
Saf boya ile toplayıp,
Şimdi yeşilden yapıyorum

Dünyanın Dört Ciheti

Dördünün dört yerde yeri var.

Kibrit Kabındaki Resim

Biri civciv,
Biri deveçik,
Etrafindaki kara bağ,
Bunu kimler bulur?

İki deveçik,
Bir civcivçik,
Etrafindaki kara bağ,
Bunu düşünüp bul!

Nefis

Kızıl kuyruk keklik,
Tepeden tepeye sekerek,
Kaderden ecel geldiğinde
Eve girip saklanarak,
Kurtulamam gibi.

Naspay

- 3683 *Kiçine gana sarı kız,
Düniyögö darı kız.
(İnv. No.706/377)*

Bazar

- 3684 *Tam üstündö sandık,
Tamaşadan kaldık.
(İbraimov, 1985: 297)*

- 3685 *Bir tüp terek,
Bardık elge kerek.
(İnv. No.706/197)*

Düköndögü Buyumdar

- 3686 *Sarı zapasta bir saray,
Sırtı biröö içi cüz.
Al saraydın içinde,
Almaday bolgon tolgon kız.
Akça bergen adamdar,
Al kız menen aralaşıp cata tur!
Bul berbegen adakezdememdar,
Közü sokur, köñülü tüz.
Oşo azır kız bolso da,
Katın bolor keler küz.
(İbraimov, 1985:297)*

Tıyn

- 3687 *Kılım padişadan çıkkanıma kırk cıl boldu,
Ar küni carım menen catıp çıgam,
Birok dağı ele kızmın.
(İbraimov, 1985:297)*

- 3688 *Betinde atı,
Betinde caşı,
Al gana tügül,
Betinde baası.
(Sadikulova, 2014: 405)*

- 3689 *Kiçinekey müdürük,
Tegerek elge cügürük.
(Mukambayev, 2009: 653)*

Akça

- 3690 *Tündösü tüşüñdö körösüñ,
Kündüz peşinen cürösüñ,
Munu bil,*

Çiğnenen Tütün

- Küçücük sarı kız,
Dünyaya derman kız.

Pazar

- Dam üstünde sandık,
Eğlenceden kaldık.

- Bir küme kavak,
Hepsi halka gerek.

Dükkândaki Mallar

- Sarı renkli bir saray,
Dışı bir, içi yüz.
O sarayın içinde
Elma gibi olan olgun kız,
Para veren insanlar,
O kız ile dolaşıp yatarlar.
Para vermeyen insanlar,
Gözü kör, iyi niyetli.
O şimdi kız olsa da,
Kadın olur gelecek güz.

Para

- Cihan padişahından doğalı kırk yıl oldu,
Her gün yârim ile yatarım,
Ama hâlâ kızmın.

- Yüzünde adı,
Yüzünde yaşı,
Sadece o değil,
Yüzünde kıymeti.

- Küçücük toparlak,
Yuvarlak halka yüğrüklik.

Para

- Geceleyin rüyada görürsün,
Gündüz peşinden yürürsün,
Bunu bil,

Bilbeseñ, açkadan ölösüñ.
(Kayıpov, 2005: 217)

3691 *Kiçinekey miñ taş,
Kötörüp ursa sınbas.*
(İnv. No.706/381)

Bir Som

3692 *Men eneden calgız kızımın,
Aldımdan bir erkek başa ötkönü,
Bir keçe carsız catkanım çok,
Hakız kızımın.*
(İbraimov, 1985: 297)

Metr

3693 *Özü ölçöp öz boyun,
Cazıp alğan booruna,
Cakşı bilet kızmatın,
Karmay bilseñ koluna.*
(Sadıkulova, 2014: 405)

Temir

3694 *Otto eriyt,
Oysoñ oyulat,
Oyuñdagıday çoyulat.*
(Sadıkulova, 2014: 406)

Şar

3695 *Suuga çökpöyt,
Suuk da ötpöyt.
Koyo berse uçat,
Karmatpay sızat.*
(İbraimov, 1985: 298)

Sal

3696 *Top top leglek,
Toponu çok leglek.
Suudan ötkön leglek,
Söğü çok leglek.*
(İbraimov, 1985: 298)

Uşakçı

3697 *Aralaştırıp aytkanın uksañ, abdan tattuu,
Birden taldap tüşünsöñ, uudan açuu.*

Bilemezsen açlıktan ölürsün.

Küçücük bin taş,
Kaldırıp vurulsa kırılmaz.

Bir Som

Ben anamın tek kızıyım,
Önümden erkek geçerse,
Bir akşam yalnız yatmam,
Utanmaz kızım.

Metre

Kendi ölçer boyunu
Yazar böğrüne,
İyi bilir hizmetini,
Tutabilirsen eline.

Demir

Ateşte erir,
Oysan oyulur,
Oyulup gerilir.

Balon

Suya batmaz,
Soğuk da geçmez.
Bıraksan uçar,
Yakalanmadan kaçar.

Sal

Küme küme leylek,
Tozu yok leylek.
Sudan geçen leylek,
Kemiği yok leylek.

Dedikoducu

Kulak verip dediğini dinlersen, pek tatlı,
Dikkatli düşünsen, zehirden acı.

Kino

- 3698 *Köşögö çakan,
Köp nerse batkan.
Nurdan tüşkön süröt,
Sansız eles beret.
Üydön çıkkan el,
Düynö cüzün köröt.*
(İbraimov, 1985: 298)

Fotoapparat

- 3699 *Bir adamdı on adam kılam dese,
Başınan oylop cürüp kamın cese,
Bir adamdı on adam kıl at eken,
Körünö sandık alıp özü kelse.*
(İbraimov, 1985: 298)

Termometr

- 3700 *Cıluuda toogo çıgat,
Suukta oygo cılat.
Melüündö orto cerde turat,
Baskan colun çotko urat.*
(İbraimov, 1985: 299)

- 3701 *Aynekke catıp bir çürek,
Körüp öt deyt möltüröp,
Aptapta boyu uzarat,
Ayazda boyu kıskarat.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 163)

- 3702 *Bir kural bar, eñ cönököy, eñ kızık,
Kötörülöt bolso ısık,
Oşonun atın körsötkön,
Ortosunda bar sızık.*
(İnv. No.706/379)

Mikroskop

- 3703 *Tekşerüügö paydaluu,
Aynekçesi bar dagı.
Ayneginen karasañ,
Kiçineni çoñoytkon.
Koluma alıp karasam
Turat anday bolboston,
Kanday nerse boldu eken,
Taba albadım oylosom.*
(İbraimov, 1985: 299)

- 3704 *Tekşerüügö paydaluu,*

Sinema

Küçük perdeye,
Çok şey girmiş.
Işıktan olan resim,
Sayısız yüz gösterir.
Evden çıkan halk,
Dünyayı görür.

Kamera

Bir insanı on insan yapayım dese,
Düşünüp hazırlansa,
Bir insanı on insan edermiş,
Görünen sandığı alıp kendi gelirse.

Termometre

Sıcakta dağa çıkar,
Soğukta ovaya iner.
Ilıklıkta orta yerde durur,
Yürüdüğü yoluna balta vurur.

Camda yaşar bir ördek,
Görüp geç der ışıldayarak,
Sıcakta boyu uzar,
Ayazda boyu kısalır.

Bir alet var, pek basit, pek garip,
Sıcak olursa kaldırır,
Bunu adını gösteren,
Ortasında var çizgisi.

Mikroskop

Araştırmaya yarayan,
Camı bile var,
Camından bakarsan,
Küçüğü büyütürmüş.
Elime alıp baksam,
Öyle görünmez,
Nasıl bir şey olduğunu,
Düşündüm bulamadım.

Araştırmaya yarayan,

*Aynekçesi bar dagı,
Anısı menen karasañ,
Kiçinesin çoñoytkon.
Koluma alıp karasam
Turat anday bolboston,
Kanday kural boldu eken,
Tabalbadım oylosom.*

(Taygüröñov, 1947: 89)

3705 *Özü tegerek aynek,
Közgö körünbögöndü çoñoytup beret,
Özgöçö zoologiya sabagında,
Ar bir okuuçuga kerek.
Munday paydaluu nerseni,
Oylogondor baarı bilet.*

(Inv. No.706/377)

Elektor

3706 *Ak örgöödö küyöt,
Çogu çok bar calın.
Özü işte bolso da
Tıška beret carıgın.*

(Taygüröñov, 1947: 89)

3707 *Kılday içke colu bar,
Tügönbögön otu bar,
Tabı küçtüü özgöçö,
Tügönbögön otun al.*

(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 109)

Zım Karagay

3708 *Capanda bütkön kuu cıgaç,
Astı temir, üstü taş,
Bir butağın karasañ,
Cer diynögö çamalaş.
Bir butağın karasañ,
Moskva menen tanaptaş.*

(Taygüröñov, 1947: 91)

Sçet

3709 *Arabam döñgölöyt, cer baspayt,
Kañça, kañça çatak çıksa,
Cakşılar cıyılıp, kep, akıl salsa,
Eç biröödön akılı canaşbayt.*

(İbraimov, 1985:299)

3710 *On ördök kono kaldı balaganga,
Bolodu seksen segiz sanaganga,*

Aynası bile var,
Onunla bakarsan,
Küçüğü büyüten,
Elime alıp baksam,
Öyle görünmez,
Nasıl bir alet olduğunu,
Düşündüm bulamadım.

Kendi yuvarlak ayna,
Göze görünmeyeni büyütür,
Özellikle zooloji dersinde,
Her bir öğrenciye gerekli.
Bunun gibi faydalı nesneyi
Düşünenlerin hepsi bilir.

Elektrik

Ak çadırda yanar,
Közü yok var ateşi,
Kendi içte olsa da
Dışarı verir ışığını.

Kıl gibi ince yolu var,
Tükenmeyen ateşi var,
Sıcaklığı güçlü kendince
Tükenmeyen odun o.

Elektrik Direği

Yabanda bitmiş kuru ağaç,
Altı demir, üstü taş,
Bir budağına bakarsan,
Yeryüzü ile denk,
Bir budağına bakarsan,
Moskova ile eş.

Hesap

Arabam yuvarlanır, ayağı yere basmaz,
Ne kadar kavga çıkarsa
İyiler toplanıp, söz söyleyip akıl verse,
Hiç birinden akıl almaz.

On ördek kondu çadırın içine,
Olurdu seksen sekiz sayıya.

*Üstünö beş karçıga kono kalsa,
Cetedi adamzaat sanaganga.*
(İbraimov, 1985: 299)

Sçetçik

3711 *Ak örgöögö koşuna,
Aş alsa örgöö oozuna,
Özüñçö turup aylanat,
Aylansa turat al sanap.*
(İnv. No.706/378)

Batareya

3712 *Kaburgası çoyundan,
Katar kartar koyulgan,
Birdeme eelep üyümdü,
Kubalap çıktı tütüñdü.*
(İnv. No.706/374)

Söz

3713 *Alañ-alañ, alañ ayak,
Cete albadım calañ ayak.*
(İbraimov, 1985: 300)

Separator

3714 *Barbı, cokpu tişteri,
Suyuk tamak içkeni,
Ekige ılgap içkenin,
Kuunat taza işmerim.*
(İnv. No.706/378)

Tayak

3715 *Attagan ceri atanday,
Baskan ceri barmaktay.*
(İbraimov, 1985: 300)

3716 *Barat, barat,
Tegerek ordu kalat.*
(İbraimov, 1985: 300)

3717 *Cürüp barat oymok,
Oymoktoy izi kalat.*
(İbraimov, 1985: 300)

3718 *Bara beret, bara beret,
Teñgedey cerdi ala beret.*

3719 *Tık tık etet,*

Üstüne atmaca konsa,
Hesap ederdi insanoğlu.

Sayaç, Hesap Makinesi

Ak obaya komşu,
Aş alsa oba ağzına,
Kendince döner,
Dönerse o sayar.

Pil

Kaburgası demirden,
Sıra sıra koyulan,
Bir şey işgal eder evimi,
Peşinden çıktı dumanı.

Söz

Tembel tembel tembel ayak,
Yetişemediğim yalın ayak.

Süt Makinesi

Var mı, yok mu dişleri,
Sulu yemek yediği,
İkiye ayırıp yemeğini,
Sevinir temiz beceriklim.

Değnek, Baston

Adımladığı yeri deve kadar,
Bastığı yer parmak kadar.

Gider, gider,
Yuvarlak yerde kalır.

Yürüyüp gider yüksük,
Yüzük kadar izi kalır.

Gidiverir, gidiverir,
Pul kadar yeri aliverir.

Tık tık eder,

Tıyınday cerdi basat.
(İbraimov, 1985: 300)

3720 *Cansız, cardamı bar.*
(İnv. No.706/379)

Koyçunun Tayağı

3721 *Kırğa kılıç kattım.*
(İbraimov, 1985: 300)

3722 *Kırğa çılım kattım.*
(İbraimov, 1985: 300)

3723 *Zaar ketet tık tık,
Keç kelet tık tık.*
(İbraimov, 1985: 300)

Tayakçan Kişi

3724 *Bir adamın üç butu bar.*
(İbraimov, 1985: 301)

Tayak, Tutkuç, Kise, Beldemçi

3725 *Kulduku kulaç, küñdükü kürök,
Atakemdiki ebelekten cumalak,
Enekemdiki albıraktan salbırak.*
(İbraimov, 1985: 301)

Köpürö

3726 *Colgo salgan töşök,
Munu bilbegen eşek.*
(İbraimov, 1985:301)

3727 *Coldo töşök,
Munu tappagan eşek.*
(İnv. No.706/199)

3728 *Col boyunda coor eşek.*
(İnv. No.706/199)

Col

3729 *Bir uçu bosogogo beylelüü cip,
Türdüm türdüm türelvadım,
Bir uçu kayakta eken, bilelvadım.*
(Kayıpov, 2006: 53)

3730 *Uzun uzun uz ketti,
Uzun boyluu kız ketti.*

Para kadar yere basar.

Cansız, yardım eder.

Çobanın Çomağı

Tepeye kılıç sakladım.

Tepeye nargile sakladım.

Sabah gider tık tık,
Akşam gelir tık tık.

Bastonlu Kişi

Bir adamın üç ayağı var.

Baston, Sap, Kese, Kadın Giysisi

Kölesi kulaç, cariyesi kürek,
Babamınki kımıldayandan yumak,
Anamınki sallanandan titreyen.

Köprü

Yola salınan döşek,
Bunu bilmeyen eşek.

Yolda döşek,
Bunu bulamayan eşek.

Yol boyunda yağır eşek.

Yol

Bir ucu kapıya bağlı ip,
Dürdüm dürdüm düremedim,
Bir ucu neredeymiş bilemedim.

Uzun uzun uz gitti,
Uzun boylu kız gitti.

- (İbraimov, 1985: 301)
- 3731 *Uzun uzun uz ketet,
Kölökösü çok ketet.*
(İbraimov, 1985: 301)
- 3732 *Uzun uzun üç kayak,
Uçu tübün kim bilet?*
(İbraimov, 1985: 301)
- 3733 *Uzun uzun uçayık,
Ucu tübün kim bilet?*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 93)
- 3734 *Uzun uzun uzunlama,
Uçu menin kolumda.*
(Mukambayev, 2009: 965)
- 3735 *Appak tayagım,
Atkan sayın ketet.*
(İbraimov, 1985: 301)
- 3736 *Acırık körsö tiştebes atım,
Aygırdı körsö kişenebes atım.*
(İbraimov, 1985: 301)
- 3737 *Uzun terek, sayası çok.*
(İbraimov, 1985: 301)
- 3738 *Özü uzun, kölökösü çok.*
(İbraimov, 1985: 301)
- 3739 *Uzun uzun uz terek,
Kölökösü çok terek.*
(İbraimov, 1985: 301)
- 3740 *Munan attım Buharga,
Murдум tiydi şaarga.*
(İbraimov, 1985: 301)
- 3741 *Mınan attım baarga,
Uçu ketti şaarga.*
(Mukambayev, 2009: 172)
- 3742 *Terseñ terilbeyt,
Cıysañ cıyılbayt.*
(İbraimov, 1985: 302)
- 3743 *Uzun uzun uç ketti,
Uçun tapkan bar beken?
Mayşarak degen kuş ketti,
Mayagin tapkan bar beken?*
(İbraimov, 1985: 302)
- Uzun uzun uz gider,
Gölgesi olmadan gider.
- Uzun uzun üç kayak,
Ucunu dibini kim bilir?
- Uzun uzun hızlı uçuşan,
Ucunu dibini kim bilir?
- Uzun uzun uzunlama,
Ucu benim elimde.
- Bembeyaz değneğim,
Her attığım gider.
- Ot görse dişlemez atım,
Aygırı görse kişnemez atım.
- Uzun kavak, gölgesi yok.
- Kendi uzun, gölgesi yok.
- Uzun uzun uz kavak,
Gölgesi yok kavak.
- Buradan attım Buhara'ya
Burnum değdi şehre.
- Buradan attım Buhara'ya,
Ucu gitti şehre.
- Toplasan, toplanmaz,
Yığsan, yığılmaz.
- Uzun uzun uç gitti,
Ucunu bulan var mı ki?
Mayşarak denilen kuş gitti,
İzini bulan var mı ki?

3744 *Bir uçu bosogogo baylanuu cip,
Türdüm, türdüm, türalbadım,
Bir uçu kayakta eken, bilalbadım.*
(Kayıpov, 2005: 215)

Bir ucu eşiğe bağlanmış ip,
Sardım, sardım, saramadım,
Bir ucu neredeymiş bulamadım.

3745 *Uzargandan uzargan terek,
Şaktuu putaktuu terek,
Başına çıkkın can çok,
Başkasını bilbeseñ da,
Şunu bilişñ kerek!*
(Kayıpov, 2005: 216)

Uzamış da uzamış kavak ağacı,
Dallı budaklı kavak ağacı.
Başına çıkan kimsek yok,
Başkasını bilmesen de
Bunu bilmen gerek!

3746 *Öydö bolsom, asmanga ceter elem,
Tilim bolso, düynödögü sözdördü aytıp berer elem.*
(İnv. No.706/198)

Yükselsem, gökyüzüne ulaşırdım,
Konuşsam, dünyadaki sözleri söyledim

Col, Cılan

3747 *Uzun uzun çımıyan,
Uçunu taap bolobu?
Çıbır ala tooktun,
Tukumunu taap bolobu?*
(Mukambayev, 2009: 1097)

Yol, Yılan

Uzun uzun incecik,
Ucunu bulan olur mu?
Küçük ala tavuğun,
Yumurtasını bulan olur mu?

Col, Köpölök

3748 *Uzun uzun uçkayak,
Uçu tübün kim bilet?
Kiçine gana köynönök,
Tukumunu kim bilet?*
(İnv. No.706/199)

Yol, Kelebek

Uzun uzun uçuşan,
Ucun dibini kim bilir?
Küçücük kımıldayan,
Yavrusunu kim bilir?

Çiy, Köpölök

3749 *Uzun uzun ebelek,
Anın tuu başına kim çıgat?
Kızıl kızıl köpölök,
Cumurtkasın kim tabat?*
(İbraimov, 1985: 302)

Çiy, Kelebek

Uzun uzun ebelek,
Onun tepesine kim çıkar?
Kızıl kızıl kelebek,
Yumurtasını kim bulur?

Karakçı

3750 *Süylöböyt, kadam şiltebeyt,
İçpeyt, cebeyt, iştebeyt.
Kaykayıp koroo kaytarat,
Mokoço takır tiştebeyt.*
(İnv. No.706/136)

Soyguncu

Konuşmaz, yürümez,
Yemez, içmez, çalışmaz,
Kibirlice sürü güder,
Hayalet gibi asla dişlemez.

Cañırık

3751 *Men kıykırsam çokudan,
Al zañğırayt koktudan.*

Yankı

Ben haykırırsam tepeden,
O çınlar vadiden.

*Özü tügül, izi çok,
Bul emne dep çoçusam.*
(İbraimov, 1985: 302)

Kendi değil, izi bile yok,
Korkarsam bu ne diye.

3752 *Ünü canı çok.*
(İbraimov, 1985: 302)

Sesi, canı yok.

3753 *Tili çok, süylöyt,
Ü deseñ, ü deyt.*
(İbraimov, 1985: 302)

Dili yok, konuşur,
Ü desen ü der.

Futbol Tobu

Futbol Topu

3754 *Koruy, koruy iyre teptim,
Koroosuna kiyre teptim.*
(Sadikulova, 2014: 406)

Çevirip çevirip teptim,
Avlusuna yine teptim.

Köz Aynek

Gözlük

3755 *Kulaktarga carmaşıp,
Köz menen közü candaşıp,
Minip alat murundu,
Kim bilet mınday buyumdu?*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 121)

Kulaklara yapışarak,
İki göze yanaşarak,
Binip alır burnu,
Kim bilir böyle nesneyi?

3756 *Çenep turup bir aspap,
Satıp aldım özümö.
Eger körböy baratsam,
Cardam beret közümö.*
(İnv. No.706/254)

Ölçüp bir alet,
Satın aldım kendime,
Eğer göremezsem,
Yardım eder gözüme.

3757 *Kıymıldasan, biyleyt neçen,
Kündüzü dayım meni menen.*
(İnv. No.706/254)

Kımıldarsan, dans eder,
Gündüzleyin daima benimle.

Kol Çatır

Şemsiye

3758 *Caysam tündük cabuu,
Cıysam tayak baalu,
Çakan üy dubalı çok,
Urunbayt ubağı çok.*
(Sadikulova, 2014: 407)

Yaysam tünlük örtüsünü,
Toplasam dayak değerli,
Kulübenin duvarı yok,
İşe yaramadığı vakit yok.

3759 *Çakan üy dubalı çok,
Urunbayt ubağı çok.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 121)

Kulübenin duvarı yok,
İşe yaramadığı vakit yok.

3760 *Kıyktuu köynök kiygen asıl tayak,
Kötörsöm, tamçı tamçı etek cayat.
Köz çaşın tabiygattın, ce aptabın,
Özünö tosüp alat meni ayap.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 121)

Kıvrık gömlek giymiş asil dayak,
Kaldırsam, damla damla eteğini yayar.
Tabiatın gözyaşını veya sıcaklığını
Kendi önler bana acıyarak.

Tüş

- 3761 *Sarı at minip sal keçtim,
Sarı tovar ton pıçtım.*
(Dor, 1982: 170)

Betti Cuu

- 3762 *Gepseñ gepseñ,
Gepseñge suudu sepseñ.*
(Mukambayev, 2009: 1234)

Isım

- 3763 *Ayalda bar, erde bar,
Asmanda bar, cerde bar,
Sende bar, mende bar,
Bul nimne taap al!*
(Kayıpov, 2005: 216)

- 3764 *Caratkandan cabıışkan.*
(Inv. No.706/136)

Kündölük

- 3765 *Özüm menen bir cüröt,
Özüm tüşçü tarazam.
Bilimdi bilesiñ,
Bir kolgo alıp karasan.*
(Inv. No.706/327)

Somke

- 3766 *Takça bakça,
İçi tolgon akça.*
(Mukambayev, 2009: 853)

- 3767 *Çeneliüü buyum caşırım,
Klasska kirsem açılam.
Mektepten üygö kaytkanda,
Kötörüügö şaşılam.
Atagıla oy baldar,
Taap alıp atnan?*
(Inv. No.706/327)

Geografiyalık Karta

- 3768 *Suusu bar, içüügö bolboyt,
Kölü bar, keçüügö bolboyt,
Colu bar, cürüügö bolboyt,
Ceri bar, aydoogo bolboyt.*

Düş

Sarı ata binip sel geçtim,
Sarı ceket elbise biçtim.

Yüz Yıkama

Düz düz ova,
Düz ovaya suyu dökseñ.

İsim

Kadında var, erkekte var,
Gökte var, yerde var,
Sende var, bende var,
Bu nedir bul!

Yaradan'dan yapışmış.

Günlük, Hatırat

Benimle bir yaşar,
Benim hayali terazim.
İlmi bilirsin,
Eline alıp bakarsan.

Çanta

Tekçe tekçe,
İçi dolu akçe.

Köşeli eşyamı saklarım,
Sınıfa girsem açarım.
Okuldan eve döndüğümde,
Taşımaya acele ederim.
Hadi ey çocuklar,
Adımı bulun?

Harita

Suyu var, içilmez,
Gölü var, geçilmez,
Yolu var, yürünmez,
Yeri var, ekilmez.

(Taygüröñov, 1947: 90)

Napreç

3769 *Kapalañ-peşkul, kardı carık eşkul.*
(Mukambayev, 2009: 451)

Ala Tamak

3770 *Tap-taalay çeçek,
Tamaktarı agalay çeçek.*
(Mukambayev, 2009: 76)

3771 *Buuk buun buunay çeçek,
Tap tap tabanay çeçek.*
(Mukambayev, 2009: 268)

Tañılçak,

3772 *Cük aldında borboldoy semiz.*
(Mukambayev, 2009: 247)

Mal Muuzdoo

3773 *Bitir bitir bitiratıp,
Kögörtüp turup cığıp aldım,
Kızartıp turup suurup aldım.*
(Mukambayev, 2009: 276)

Ukuruk- Çalma

3774 *Uzun uzun uparım,
Uçundagı cevelek.*
(Mukambayev, 2009: 386)

3775 *Uzunu bari,
Uçundagı celegi.*
(İnv. No.706/293)

Oroo

3776 *Congon sayın coonuyt,
Kesken sayın uzarat.*
(Mukambayev, 2009: 404)

Tersken

3777 *Kalaam menen kazamın,
Arkan menen tañamın.*
(Mukambayev, 2009: 439)

Giysi, Yorgan Koyulan Çuval

Kederli peşkul, karnı yarık eşkul

Takı⁹⁷

Talihli çiçek,
Gerdanı alaca çiçek.

Boğum, boğum, boğumlu çiçek,
Talihli çiçek.

Balya, Deste

Yük altında şişman.

Hayvan Boğazlama

Tıpır tıpır tıpırdatıp,
Gövertip aldım,
Kızartıp yoldum.

Kement

Uzun uzun uparım,
Ucundaki cevelek.

Uzunluğu var,
Ucundaki yeleşgi.

Şerit, Kundak Bezleri

Her yontulan kalınlaşır,
Her kesilen uzar.

Bitki-Ot

Kazık ile kazarım,
Urgan ile bağlarım.

⁹⁷ Bayanların göğüslerine taktıkları, değerli taşlarla süslenmiş takı.

Tüzdük

- 3778 *Her bala, her bala,
Her üydögü kel bala.*
(Mukambayev, 2009: 996)

Cabılğan Nan

- 3779 *Öldöp ursa, kuruk çıgat.*
(Mukambayev, 2009: 710)

Paşakana

- 3780 *Özü üydöy, moynu kılday.*
(Mukambayev, 2009: 734)

Dastorkon, Selde

- 3781 *Süyrömö sürnöt,
Burama parız.*
(Mukambayev ve Taştemirow, 1971: 123)

Köökör

- 3782 *Koçkor müyüz kodogoy,
Başı içke şordogoy.*
(Mukambayev, 2009: 1132)

Cıgaç Kebiş

- 3783 *Şibege tumşuk,
Üç emçek.*
(Mukambayev, 2009: 1170)

Tooktun salaudoolorunun cayılıp ketişi

- 3784 *Kımınday bolgon bulçuñ et,
Külkü külkü dep koyso kere karış uzarat.*
(Mukambayev, 2009: 1298)

Çalır

- 3785 *Cerden çıgat maylanıp,
Ak sallasın baylanıp.*
(Tokombayeva, 1987: 211)

Koñguroo

- 3786 *Oyogu too, bıyağı too,
Orto ceri zıñgır too.*
(Tokombayeva, 1987: 210)

Ova

Her çocuk, her çocuk,
Her evdeki kel çocuk.

Pişirilen Ekmek

Islak konulsa kuru çıkar.

Cibinlik

Kendi ev kadar, boynu kıl kadar.

Sofra, Sarık

Serme sünnet,
Delme farz.

Matara

Koç boynuz cüce,
Başı içerde gözü yaşlı.

Ağaç Kabuğu

Bız gaga,
Üç meme.

Tavuğun Çingiraklarının Salışı

Küçücük olan kaslı et,
Külü külü diye koysa bir karış uzar.

Sinir Otu

Yerden çıkar yağlanarak,
Ak kemerini bağlayarak.

Çan

O yanı dağ, bu yanı dağ,
Orta yeri çınlayan dağ.

İz

- 3787 *Kaçsa tülkü aldıga,
Kaptırat eken artına,
Kaydan bilet tülkü anın
Kerektigin añçıga.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 57)

Atası

- 3788 *Akılıñ bolso, andap bil,
Esiñ bolso eptep bil,
Enendin sindisinin cezdesi kim?*
(Taygüröñov, 1947: 98)

Ayaldın Töröö Mөөnötü

- 3789 *Toguz ay, toguz kün,
Toguz saat, toguz münöt.*
(İnv. No.706/133)

Bilim, Ürkör, Ay

- 3790 *Cahanda bir kuduk bar, tübü teñiz,
Bir top ak kuu uçadı biri semiz,
Sanasam keyde ceti, keyde segiz.*
(İnv. No.706/314)

Kurcun

- 3791 *Saparga barsam, moynuma minet,
Üydö tursa ızattaym,
Bul çoñ biydi kim bilet?*
(İnv. No.706/376)

Paketa

- 3792 *Boroondoy küüstün çertikilep,
Ot butu aba tepkilep,
Bötölkö dene, iyne baş,
Adeptüü cayga sekiret.*
(İnv. No.706/377)

Çıncır

- 3793 *Bir ayım bar,
Keçesi eşikti karayt,
Kündüzü üydü karayt.*
(İnv. No.706/379)

İz

Kaçsa tilki önüne,
Isırmış arkasından,
Nereden bilir tilki onun,
Gerekliliğini avcıya.

Babası

Aklın varsa, anlayıp bil,
Zekân varsa bulup bil,
Ananın kız kardeşinin eniştesi kim?

Kadının Doğum Vakti

Dokuz ay, dokuz gün,
Dokuz saat, dokuz dakika.

Bilim, Ülker, Ay

Cihanda bir kuyu var, dibi deniz,
Bir küme ak kuğu uçtu biri semiz,
Saysam bazen yedi, bazen sekiz.

Heybe, hurç

Sefere çıksam, boynuma biner,
Evde dursa, hürmetteyim,
Bu büyük beyi kim bilir?

Paket

Boran gibi nağme çalarak,
Ateş ayağı havayı tekmeleyerek,
Cam vücut, iğne baş,
Edepli yere seker.

Zincir

Bir ayım var,
Geceleyin kapıya bakar,
Gündüzleyin eve bakar.

Tabışmak

- 3794 *Bardım, çok eken,
Ayttım, keleyin dedi,
Kelse kelip kalar ele,
Kelgen için kelgen çok.*
(İnv. No.706/380)

Tarp

- 3795 *Barkı çok ölüptür,
Kunan çaap koyuptur.*
(İnv. No.706/380)

Uy Aktoocu Tşyotka

- 3796 *Tal talı bar dür etme,
İmanın sırnın tülötmö.*
(Mukambayev, 2009: 948)
- 3797 *Tal talı bar dür etme,
Tamanın sırnın tülötmö,
Kaçalık çaçpay ünömdö,
Barı bir al tügönmö.*
(Mukambayev ve Taştemirov, 1971: 95)

Dürbü-Turnabay

- 3798 *Alıstı cakın kılam kolgo alsam,
Körömün ne da bolso türü salsam,
Kaltırap körö albadım közüm menen,
Adaşıp kala berem tartıp alsam.*
(İbraimov, 1985: 164)
- 3799 *Alıstı cakın kılal,
Cakındı alıs kılal,
Kaalaganday körö alasıñ,
Köz aldıña çağıldırat.*
(İbraimov, 1985: 164)
- 3800 *Kasiyeti közündö,
Közün ulap közümö,
Alıstağı nerseni,
Cakındatan özümö.*
(İnv. No.706/375)

Papiros

- 3801 *Başına kızıl calın topu kiyip,
Sorgondo kurgak sütü turat iyip,
Akırın bilgizbesten ornoy beret,
Ömürdün motoruna uusu tiyip.*

Bilmece

Vardım, yokmuş,
Söyledim, geleyim dedi,
Gelince kalır idi,
Geldiği için gelmedi.

Ceset, Leş

Değeri yok ölmüş,
At sürerek bırakılmış.

Fırça

Dalı dalı var, şaşırma,
İmanın sırnını söyleme.

İpi ipi var, şaşırma,
Tabanının sırnını verme,
Ne kadar sesi yoksa da
Hepsi birden tükenen.

Dürbün

Uzağı yakın kılayım diye elime aldığımda,
Görürüm ne olsa incelediğimde,
Titretsem göremedim gözümle,
Şaşıp kalırım çekip alsam.

Uzağı yakın kılar,
Yakını uzak kılar,
İstedliğini görürsün,
Gözünün önüne getir.

Hüneri gözünde,
Gözünü ekleyip gözüme,
Uzaktaki nesneyi,
Yakın kılar özüne.

Sigara/Sigara Kâğıdı

Başına kızıl alevli topu giyip,
Emildiğinde kuru sütü çıkıp,
Yavaşça belli etmeden
Ömre zehrini verir.

(İbrahimov, 1985: 180)

3802 *Argez, moynu bir kez,
Çakırsa kelbes,
Piyada cürbös.*
(İbrahimov, 1985: 180)

Bürküt Saluu

3803 *Toodon tokum ırgıttım.*

Mıltıktı Atuu

3804 *Sagızganıım şak etti,
Şağı menin kolumda.*
(Inv. No.706/291)

Her vakit boynu bir arşın,
Çağrılrsa gelmez,
Yayan yürümez.

Kartal Uçurmak

Dağdan yumurta attım.

Silah/Tüfek Atmak

Saksağanım şak etti,
Dalı benim elimde.



13. SORU CEVAP BİLMECELERİ

3805 *Akıl kayda,
Kubat kayda,
Uyat kayda?*

- *Akıl başta,
Kubat sööktö,
Uyat közdö.*
(İbraimov, 1985: 236)

Akıl nerede,
Kuvvet nerede,
Ayıp nerede?

- Akıl başta,
- Kuvvet kemikte,
- Ayıp gözde.

3806 *Ala-Toonun boorunda,
At oynotkon kim eken?
- Cılkıcı.*
(İbraimov, 1985: 236)

Ala Dağın bağrında,
At oynatan kim imiş?
- Yılkıcı.

3807 *Altın tondun cakasın,
Tek kayırtkan kim eken?
Altın kazık kaktırıp,
Bek baylatkan kim eken?
- Bürkütçü.*
(İbraimov, 1985: 236)

Altın elbisenin yakasını,
Kıvıran kim imiş?
Altın kazık çaktırıp,
Sıkı bağlayan kim imiş?
- Kartalcı.

3808 *Kötörümdüünün kötörümdüüsü kaysı?
- El.*
(İbraimov, 1985: 237)

Dayanıklının dayanıklısı kim?
- Halk.

3809 *Tattuunun tattuuusu emne?
- Tattuunun tattuuusu can.*
(İbraimov, 1985: 237)

Tatlının tatlısı nedir?
- Tatlının tatlısı can.

3810 *Açuunun açusu emne?
- Açuunun açuusu acal.*
(İnv. No.706/338)

Acının acısı nedir?
- Acının acısı ecel.

3811 *Şirinden şirin emne şirin?
Katuudan katuu emne katuu?
Oordon oor emne oor?*

- *Şirinden şirin car şirin,
Katuudan katuu çokçuluk katuu,
Oordon oor tört tülük mal oor.*
(İbraimov, 1985: 237)

Şirinden şirin ne şirin?
Katıdan katı ne katı?
Ağırdan ağır ne ağır?

- Şirinden şirin yar şirin,
Katıdan katı yoksulluk katı,
Ağırdan ağır dört hayvan ağır.

3812 *Ayaktın oozu kaysı?
Tübü kaysı?
- Oozu bismilla, түbü alloakpar.*
(İbraimov, 1985: 237)

Ayağın ağzı nerede?
Dibi nerede?
- Ağzı Bismillah, dibi Allahu Ekber.

3813 *Cerdin eesi kim?
- Döbö.*

Yerin sahibi kim?
- Tepe.

Suunun eesi kim?

- *Bulak.*

Keptin eesi kim?

- *Kulak.*

(İbraimov, 1985: 237)

3814 *Cumşaktın cumşığı emne?*

- *Kebez.*

Katuunun katuusu emne?

- *Taş.*

Açuunun açuusu emne?

- *Caman söz.*

Açuu menen tattuuunu birdey bergen kim eken?

- *Tuz.*

(İbraimov, 1985: 237)

3815 *Suunun atası kim?*

Coldun atası kim?

Sözdün atası kim?

- *Suu atası bulak,*

Col atası tuyak,

Söz atası kulak.

(İbraimov, 1985: 237)

3816 *Suunun atası kim?*

- *Bulak.*

(İbraimov, 1985: 238)

3817 *Soonun atası kim?*

- *Can.*

Sözdün atası kim?

- *Kulak.*

Coldun atası kim?

- *Tuyak.*

(İbraimov, 1985: 238)

3818 *Düynödö kim berekelüü?*

- *Cer.*

Emne otsuz küyöt?

- *Kün.*

Kezekteşip carık bergen emne?

- *Kün, Ay.*

Asman, cerdi bürkögön küñürt nuru ne bolot?

- *Bulut.*

Meerimi menen nur berip, cılıtıp turgan ne bolot?

- *Kün.*

(İbraimov, 1985: 238)

3819 *Düynödö emne külük?*

- *Oy.*

(İbraimov, 1985: 238)

Suyun sahibi kim?

- Pınar.

Sözün sahibi kim?

- Kulak.

Yumuşağın yumuşağı nedir?

- Pamuk.

Katının katısı nedir?

- Taş.

Acının acısı nedir?

- Kötü söz.

Acı ile tatlıyı aynı veren kim imiş?

- Tuz.

Irmağın babası kim?

Yolun babası kim?

Sözün babası kim?

- Suyun babası pınar,

Yolun babası toynak,

Sözün babası kulak.

Suyun babası kim?

- Pınar.

Sağlığın babası kim?

- Can.

Sözün babası kim?

- Kulak.

Yolun babası kim?

- Toynak.

Dünyada kim bereketli?

- Yer.

Ne ateşsiz yanar?

- Güneş.

Nöbetleşip ışık veren ne?

- Güneş, ay.

Göğü, yeri kaplayan loş nur ne olur?

- Bulut.

Merhameti ile nur verip, ısıtan ne olabilir?

- Güneş.

Dünyada ne hızlı?

- Düşünce.

3820 *Düynödö emne kızık?*

- *Turmuş.*

Düynödö emne külük?

- *Kıyal (sanaa).*

Düynödö emne küçtüü?

- *İlim.*

Düynödö emne şirin?

- *Tüş (can).*

Düynödö emne tattuu?

- *Uyku.*

Düynödö baarınan emne semiz?

- *Baarınan semiz cer.*

(İbraimov, 1985: 238)

3821 *Emnede kaymak çok?*

- *Kara suuda kaymak çok.*

Emnede tamır çok?

- *Taşta tamır çok.*

Emnede köpürö çok?

- *Köldö köpürö çok.*

Emnede tiröoç çok?

- *Asmanda tiröoç çok.*

Emnede can çok?

- *Döñgöçtö can çok.*

Emnede til çok?

- *Balıkta til çok.*

Emnede kan çok?

- *Çöptö kan çok.*

Emnede öt çok?

- *Cılkıda öt çok.*

Emnede süt çok?

- *Kuşta süt çok.*

Emnede tük çok?

- *Cılanda tük çok.*

Emnede kın çok?

- *Kıñırıkta kın çok.*

Emnede sır çok?

- *İñürçakta sır çok.*

(İbraimov, 1985: 239)

3822 *Arkaygan kara too ölobü?*

- *Betin tuman baskanı.*

Tiyip turgan kün ölobü?

- *Betin bulut çalganı.*

Kaldaygan kara cer ölobü?

- *Kar astında kalganı.*

Akkan suu ölobü?

- *Muz astında kalganı.*

Dünyada ne eğlenceli?

- Hayat.

Dünyada ne hızlı?

- Düşünce.

Dünyada ne güçlü?

- İlim.

Dünyada ne şirin?

- Rüya.

Dünyada ne tatlı?

- Uykü.

Dünyada her şeyden ne şişman?

- Her şeyden şişman yer.

Neyde kaymak yok?

- Kara nehirde kaymak yok.

Neyde kök yok?

- Taşta kök yok.

Neyde köprü yok?

- Gölde köprü yok.

Neyde destek yok?

- Gökyüzünde destek yok.

Neyde can yok?

- Kütükte can yok.

Neyde dil yok?

- Balıkta dil yok.

Neyde kan yok?

- Otta kan yok.

Neyde öd yok?

- Yılkıda öd yok.

Neyde süt yok?

- Kuşta süt yok.

Neyde tüy yok?

- Yılanda tüy yok.

Neyde kın yok?

- Mutfak bıçağında kın yok.⁹⁸

Neyde boya yok?

- Semerde boya yok.

Göge yükselen kara dağ ölür mü?

- Üzerini sis basanı.

Parlayan güneş ölür mü?

- Üzerini bulut kaplayanı.

Kabaran kara yer ölür mü?

- Kar altında kalanı.

Akan nehir ölür mü?

- Buz altında kalanı.

⁹⁸ Bu bilmece atasözü olarak da kullanılmaktadır (Yudahin, 2011: 455).

(İbraimov, 1985: 239)

3823 *Çekildektin túbündö çekildetken kim eken?**- İyikçi.**Asman menen cerdin ortosu kaçça?**- Kaş, kabak.**Tögöröktün túbündö töküldötkön kim eken?**- Kırmançı.**Kim süylöböy okutat?**- Kitep.**Kara toonun boorunda karap catkan kim eken?**- Sayatçı.*

(İbraimov, 1985: 239)

3824 *Kap oozu kiyiz,**Karga oozu müyüz,**Koy balası şişek,**Anı tappagan kişi eşek.**- Kap oozu kiyiz emey emne,**Karga oozu müyüz emey emne,**Koy balası şişek emey emne,**Anı tappagan kişi eşek emey emne.*

(İbraimov, 1985: 240)

3825 *Muun-muun munduz,**Muun ala kunduz.**Aba kiyik terisi,**Altı koçkor müyüzü.**Kap ooz kiyiz,**Karga oozu müyüz,**Koy balası şişek.**Anı tappagan eşek.*

(İnv. No.706/340)

*- Muun-muun munduz**Munduz emey emne?**Muun ala kunduz,**Kunduz emey emne?**Aba kiyik terisi**Terisi emey emne?**Altı koçkor müyüzü**Müyüzü emey emne?**Kap oozu kiyiz**Kiyiz emey emne?**Karga oozu müyüz**Müyüz emey emne?**Koy balası şişek,**Şişek emey emne?**Anı tappagan**Eşek emey emne?*

(İnv. No.706/340)

Süsen çiçeğinin dibinde ip eğiren kim?

- Eğirmenci.

Gök ile yerin arası ne kadar?

- Kaş, göz kapağı.

Çemberin dibinde döktüren kim imiş?

- Harmancı.

Kim konuşmadan okutur?

- Kitap.

Kara dağın bağrında duran kim imiş?

- Kuş avlayan avcı.

Çuval ağzı keçe,

Karga ağzı boynuz,

Koyun yavrusu,

Onu bulamayan kişi eşek.

*- Çuval ağzı keçe değilse nedir,**Karga ağzı boynuz değilse nedir,**Koyun yavrusu koç değilse nedir,**Onu bulamayan kişi eşek değilse nedir.*

Boğum boğum boğumlu,

Boğumu ala kunduz.

Alageyik derisi,

Altı koç boynuzu.

Karga ağzı keçe,

Karga ağzı boynuz,

Koy yavrusu koç.

Onu bulamayan eşek?

*- Boğum boğum boğumlu,**Boğumlu değilse nedir?**Boğum ala kunduz,**Kunduz değilse nedir?**Aba geyik derisi,**Derisi değilse nedir?**Altı koç boynuzu,**Boynuz değilse nedir?**Çuval ağız keçe,**Keçe değilse nedir?**Karga ağzı boynuz,**Boynuz değilse nedir?**Koyun yavrusu koç,**Koç değilse nedir?**Onu bulamayan,**Eşek değil de nedir?*

3826 *Asmandan biyik emne?*

- *Asmandan biyik tekeber.*

Suudan tereñ emne?

- *Suudan tereñ okuu.*

Okton külük emne?

- *Okton külük sanaa.*

Uudan açuu emne?

- *Uudan açuu çokçuluk.*

Kardan muzdak emne?

- *Kardan muzdak kalgan köñül.*

Otton ısıq emne?

- *Otton ısıq can.*

Kazana degen emne?

- *Köpçülük kalk.*

Mülk degen emne?

- *Kadır-köñülü kalbagan söök.*

Er egiz degen emne?

- *Birin biri sıylagan,*

Eli-curtuna paydası tiygen ayal-erkek.

Emgektüü calgız degen emne?

- *Biri birinen acıraşıp kalgan ayal-erkek.*

(İbraimov, 1985: 241)

3827 *Kanat emneden bolot?*

- *Cakşı sanagan aga-ini, söök-tamır.*

Manat emneden bolot?

- *Manat koydun cününön bolot.*

Sanat kaydan çıgat?

- *Nuskaluu kariyalardan çıgat.*

(İbraimov, 1985: 242)

3828 *Bir kariyadan bir cigit suroo surayt:*

Eköö menen kandaysız?

- *Eköö üçöö boldu.*

- *(Butka tayak koşulganı)*

Alıs menen kandaysız?

- *Alıs dağı alıstap arı ketti deyt.*

- *(Közü körböy kalganı).*

Cakın menen kandaysız?

- *Kündö üç ubak karsıladaşabız.*

- *(Tiş menen caaktın tamak çaynaganı).*

Kabarçı menen kandaysız?

- *Nez kara bolgon darttaybız.*

- *(Kulaktın ukpaganı).*

(İbraimov, 1985: 242)

3829 *Col uzununu ne bolot?*

Çöp uzununu ne bolot?

Gökyüzünden büyük ne?

- *Gökyüzünden büyük kibir.*

Nehirden derin ne?

- *Nehirden derin okumak.*

Oktan hızlı ne?

- *Oktan hızlı düşünce.*

Zehirden acı ne?

- *Zehirden acı yoksulluk.*

Kardan buz gibi olan nedir?

- *Kardan buz gibi kırılan gönül.*

Ateşten sıcak ne?

- *Ateşten sıcak can.*

Kazana denilen ne?

- *Kalabalık halk.*

Mülk denilen ne?

- *Sevgisi bitmeyen akraba.*

Er denilen kim?

- *Birbirine hürmet eden,*

Vatanına halkına faydası dokunan kadın erkek.

Garip yalnız denilen ne?

- *Birbirinden ayrılan kadın erkek.*

Kanat neyden olur?

- *Birbirini sevip sayan ağabey-kardeş, akraba-dost.*

Al çuha neyden olur?

- *Al çuha koyun yününden olur.*

Nasihat kimden çıkar?

- *Ağzı nasihatlı ihtiyarlardan çıkar.*

Bir ihtiyara bir delikanlı soru sorar:

İkisi ile nasılsınız?

- *İkisi üç tane oldu.*

- *(Ayağa değnek desteği).*

Uzak ile nasılsınız?

- *Uzak dahi uzaklaşıp öteye gitti der.*

- *Gözün görmez oluşu.*

Yakın ile nasılsınız?

- *Her gün üç kere dövüşüyoruz.*

- *Diş ile çenenin yemeği çiğnemesi.*

Haberci ile nasılsınız?

- *Dalgınlık derdindeyiz.*

- *Kulağın duymaması.*

Yolun uzununu ne olur?

Otun uzununu ne olur?

*Eldin çoñu kim bolot?
Toktoboston aguuçu,
Suunun çoñu ne bolot?
Oñoy uşul nerseni,
Kana tapçı sen oylop!*

*- Col uzunı kıyaadır,
Çöp uzunı mıyadır.
Eldin çoñu kariya,
Toktoboston aguuçu
Suunun çoñu dariya.
Kana aytçı tabışmak,
Oozuñ mintip cabılmak.
(İbraimov, 1985: 242)*

3830 *Dolononun top butak,
Takıldatkan kim boldu?
Eki cıgaç boorunan,
Eptey turgan kim boldu?
Cartı cıgaç boorunan,
Carıp algan kim boldu?
Ak camınçı camınıp,
Kerige çıkkan kim boldu?
Ala-Toonun boorunan,
At oynotkon kim boldu?
Kara toonun boorunan,
Kazan askan kim boldu?*

*- Dolononun top butak,
Takıldatkan tokmokçu.
Eki cıgaç boorunan,
Eptey turgan komuzçu.
Karagay menen ırgaydın
Başın buugan tündükçü.
Cartı cıgaç boorunan,
Carıp algan çelekçi.
Ak camınçı camınıp,
Kerige çıkkan cılkıçı.
Ala-Toonun booruna,
At oynotkon mergençi.
Kara-Toonun booruna,
Kazan askan sayatçı.
Tabışmagıñ taptımbı?
Oozuñdu captımbı?
(İbraimov, 1985: 243)*

3831 *Kuu karagay başınan,
Kuulap ötkön kim boldu?*

Halkın büyüğü ne olur?
Durmadan akan,
Irmağın büyüğü ne olur?
Bu kolay şeyleri,
Düşünüp hadi bul!

*- Yolun uzunı yokuştur.
Otun uzunı mıyadır.⁹⁹
Halkın büyüğü ihtiyar,
Durmadan akan
Irmağın büyüğü deniz,
Hadi söyle bilmece,
Ağzını böyle kapamak.*

Alıç ağacının budaklarını,
Tıkırtıdan kimdir?
İki ağacın bağrından,
Ustaca duran kimdir?
Yarım ağacın bağrından
Parçalayan kimdir?
Ak örtüye sarınıp,
Gövdeye çıkan kimdir?
Ala dağın bağrından
At oynatan kimdir?
Kara dağın bağrından
Yemek pişiren kimdir?

*- Alıç ağacının budaklarını,
Tıkırdatan tokmakçı,
İki ağacın bağrından,
Yapan kopuzcu.
Çam ile kuş kirazının,
Başını bağlayan tünlükçü,
Yarım ağacın bağrından,
Parçalayan kovacı.
Ak örtüye sarınıp,
Gövdeye çıkan yılmıkçı.
Ala dağın bağrına,
At oynatan avcı,
Kara dağın bağrına,
Yemek pişiren kuş avcısı,
Bilmeceni buldun mu?
Ağzını kapattım mı?*

Kuru köknar başından
Kovulup giden kim?

⁹⁹ Mıya: Sarı çiçekli acı bir otun ismidir.

*Caş karagay başınan,
 Calap ötkön kim boldu?
 Caştı kuunu aralap,
 Surap ötkön kim boldu?
 Kara-Toonun boorunan,
 Kaptalday köçkön kim boldu?
 Kara çoku başınan,
 At oynotkon kim boldu?
 Eki cıgaç boorunan,
 Eptep algan kim boldu?
 Calgız cıgaç boorunan,
 Camap algan kim boldu?
 Uzun saya cıgaçtın,
 Uçun kesken kim boldu?
 Eki kırga konorbu,
 Emki aytkan sözündü,
 Eptebey tapsam bolobu?
 Calgız kırga konorbu,
 Cañkı aytkan sözündü,
 Camabay tapsam bolobu?*

*- Kuu karagay başınan,
 Surap ötkön Almambet.
 Kuunu caştı aralap,
 Calap ötkön Almambet.
 Caş karagay başınan
 Caştı kuunu aralap,
 Surap ötkön Almambet.
 Kara-Toonun boorunan,
 Kaptalday köçkön cılkıçı.
 Kara çoku başınan,
 At oynotkon bürkütçü.
 Eki cıgaç boorunan,
 Eptep algan eerçi.
 Calgız cıgaç başınan,
 Camap algan komuzçu.
 Akını elem ırçının,
 Ar cıyındın içinde,
 Sen öñdöngön baldardı,
 Albarstı baskanday kılçu elem.
 Torusu elem cılkının,
 Torgoyu elem ırçının,
 Ceerdesi elem cılkının.
 (İbraimov, 1985: 244)*

3832 *Sözdün başı emne?
 Suunun başı kaysı?
 Coldun başı emne?
 Kündün batışı menen çığışı neçe kündük col?
 Asman menen cerdin ortosu neçe kündük col?*

*Taze köknar başından
 Yalayıp giden kim?
 Genç kuğuyu gezdirip,
 Sorup giden kim?
 Kara dağın bağıında,
 Yamaç boyunca göçen kim?
 Kara tepenin başında
 At oynatan kim?
 İki ağacın bağıından,
 Uсталıkla alan kim?
 Tek ağacın bağıından
 Yamayıp alan kim?
 Uzun gölgeli ağacın,
 Ucunu kesen kim?
 İki tepeye konar mı?
 Şimdi söylediğın sözünü,
 Zorlukla bulsam olur mu?
 Yalnız tepeye konar mı?
 Yeni söylediğın sözünü,
 Yamamadan bulsam olur mu?*

*- Kuru köknar başından,
 Geçip giden Almambet.
 Kuruyu yaşı dolaşıp,
 Yalayıp giden Almambet.
 Taze köknar başından,
 Genç kuğuyu gezdirip,
 Sorup giden Almambet.
 Kara dağın bağıından,
 Göçüp giden yilkıcı.
 Kara tepenin zirvesinden,
 At oynatan kartalcı.
 İki ağacın bağıından,
 Uсталıkla alan eyerci.
 Tek ağacın bağıından,
 Yamayıp alan kopuzcu.
 Ozanı idim türkücünün,
 Her kalabalığın içinde,
 Senin büyüttüğün çocukları,
 Alkarası basmış gibi idim.
 Doru atı idim yilkının,
 Tarla kuşu idim şairin,
 Al atı idim yilkının.*

*Sözün başı nedir?
 Irmağın başı nedir?
 Yolun başı nedir?
 Güneşin batışıyla doğuşu kaç günlük yol?
 Gök ile yerin arası kaç günlük yol?*

Kalp menen çındın ortosu neçe kündük col?

- Sözdün başı kulak.
Suunun başı bulak.
Coldun başı kıya.
Kündün çığışı menen batışının
Ortosu bir kündük col,
Erteñ menen çığıp, keçinde batat.
Asman menen cerdin ortosu
Kaş menen kabaktın ortosunday.
Kalp menen çındın ortosu tört eli;
Köz menen körgön çın,
Kulak menen ukkan kalp.
(İbraimov, 1985: 246)

3833 *Töböñdögü tört cıldız,
Batar ceri kayda eken?
Tört avliya, bir aziz,
Catar ceri kayda eken?
Peşeneñde beş cıldız.
Batar ceri kayda eken?
Beş avliya, bir aziz,
Catar ceri kayda eken?*

- Töböñdögü tört cıldız,
Batar ceri kıbıla.
Tört avliya bir aziz,
Catar ceri Medine.
Beşeneñde beş cıldız,
Batar ceri kıbıla.
Beş avliya bir aziz,
Catar ceri Medine.
(İbraimov, 1985: 246)

3834 *Bir degen emne?
- Bir degen bir kudaydın atı.
Eki degen emne?
- Eki kişi erikpeyt.
Üç degen emne?
- Üç buttalğan at ketpeyt.
Tört degen emne?
- Törölüü curt buzulbayt.
Beş degen emne?
- Beş kol tiygen oñolboyt.
Altı degen emne?
- Azoo tayga cük artpayt.
Ceti degen emne?
- Cetigen cıldız batpayt.
Segiz degen emne?
-Serkelüü koygo köz artpayt.*

Yalan ile gerçeğin arası kaç günlük yol?

- Sözüñ başı kulak.
Irmağın başı pınar.
Yolun başı yokuş.
Güneşin doğuşu ile batışının arası,
Bir günlük yol,
Sabah doğar, akşam batar,
Gök ile yerin arası,
Kaş ile göz kapaklarının arası kadar.
Yalan ile gerçeğin arası dört el,
Göz ile görülen gerçek,
Kulak ile duyulan yalan.

Tependeki dört yıldız,
Battığı yeri neresi imiş?
Dört evliya, bir aziz
Yattığı yeri neresi imiş?
Alındaki dört yıldız,
Battığı yeri neresi imiş?
Beş evliya bir aziz,
Yattığı yeri neresi imiş?

- Tependeki dört yıldız,
Battığı yer kıble.
Dört evliya bir aziz,
Yattığı yer Medine.
Alındaki beş yıldız,
Battığı yer kıble.
Beş evliya bir aziz,
Yattığı yer Medine.

Bir denilen nedir?
- Bir denilen bir Allah'ın adı.
İki denilen nedir?
- İki kişi sıkılmaz.
Üç denilen nedir?
-Üç ayağı bağlanan at gitmez.
Dört denilen nedir?
- Beyli yurt bozulmaz.
Beş denilen nedir?
- Beş el degen düzelmez.
Altı denilen nedir?
- Azgın taya yük yüklenmez.
Yedi denilen nedir?
- Ülker yıldız kaymaz.
Sekiz denilen nedir?
- Tekeli koyuna göz dikilmez.

Toguz degen emne?

- *Toybogon bay tomayakka köz artat.*
(Inv. No.706/343)

3835 *Bir degen emne?*

- *Bir Kudaanı bilmek.*

Eki degen emne?

- *Ekiz kız cogolboyt.*

Üç degen emne?

- *Üç buttalğan at alıs ketpeyt.*

Tört degen emne?

- *Törösüz curt bolboyt.*

Beş degen emne?

- *Beyli caman cigit oñolboyt.*

Altı degen emne?

- *Aga tuugansız kişi bolboyt.*

Ceti degen emne?

- *Cetim kız oñolboyt.*

Segiz degen emne?

- *Sereksiz koy suu içpeyt.*

Toguz degen emne?

- *Torko.*

On degen emne?

- *Oymok.*

On bir degen emne?

- *Kara comok.*

(Inv. No.706/345)

3836 *Taşın alıp salbagan,*

Suuda bütün bar beken.

- *Isık-Köl.*

(İbraimov, 1985: 247)

3837 *Booruna ketmen çappagan,*

Toodo bütün bar beken?

- *Berik taş ata.*

(İbraimov, 1985: 247)

3838 *Temingisin ter kılбай,*

Corgo mingen bar beken?

- *Baba ömür.*

(İbraimov, 1985: 247)

3839 *Eşik başı türgöndön,*

Eñip alğan bar beken?

Cılkı başı törgöndön,

Cılkı tiygen bar beken?

- *Er Manas.*

(İbraimov, 1985: 247)

3840 *Talasta eki korgon saldırıp,*

Dokuz denilen nedir?

- Doymayan zengin fakire bakmaz.

Bir denilen nedir?

- Bir Allah'ı bilmek.

İki denilen nedir?

- İki kız kaybolmaz.

Üç denilen nedir?

- Üç ayağı bağlanan at uzağa gitmez.

Dört denilen nedir?

- Beysiz yurt olmaz.

Beş denilen nedir?

- Niyeti kötü yiğit düzelmez.

Altı denilen nedir?

- Ağabey kardeşsiz kişi olmaz.

Yedi denilen nedir?

- Yetim kız düzelmez.

Sekiz denilen nedir?

- Tekesiz koyun su içmez.

Dokuz denilen nedir?

- İpek kumaş.

On denilen nedir?

- Yüksük.

On bir denilen nedir?

- Kara destan.

Taşını alıp koymadan,

Irmakta biten var mı ki?

- Isık Göl.

Bağrına çapa vurmadañ,

Dağda çıkan var mı ki?

- Berik Taş Ata.

Üzengisini toplamadañ,

Rahvan ata binen var mı ki?

-Baba Ömür.

Her kapıyı hızlıca

Kapıp alan var mı ki?

Her yılkıyı hızlıca

Çalan var mı ki?

- Er Manas.

Talas'ta iki kaleye saldırıp

- Duulap ötkön kim eken?*
- *Manas.*
(İnv. No.706/340)
- 3841 *Murun tuulup, kiyin kalgan emne?*
- *Kulak.*
(İnv. No.706/340)
- 3842 *Adam kaysı ayda az süylöyt?*
- *Febralda.*
(İnv. No.706/340)
- 3843 *Karagandın tübündö,
Kakıldatkan kim boldu?*
- *Kazıkçı.*
(İnv. No.706/343)
- 3844 *Dolononun tübündö,
Tokuldatkan kim boldu?*
- *Tokomokçu.*
(İnv. No.706/343)
- 3845 *Kızıl cılan baylanıp,
Kımız bergen kim eken?
Sarı cılan baylanıp,
Saamal bergen kim eken?
Köpölöktü kuş kılıp,
Köl kıdırgan kim eken?
Carganattı at kılıp,
Car kıdırgan kim eken?
Kumurskanı koy kılıp,
Kumga caygan kim eken?*
- *Şaytan.*
(İnv. No.706/343)
- 3846 *Eki it alışa ketti,
Kimdir biröo çurkap cetti.
Taşka tiyip, soyul sındı,
Küülönüp çapkanda itti.
Mına dep kayra bastı,
Kaysı itti cıga çaptı?*
- *Taştı.*
(İnv. No.706/344)
- Yaşayan kim imiş?
- *Manas.*
- Önce doğup, sona kalan nedir?
- *Kulak.*
- İnsan hangi ayda az konuşur?
- *Şubatta.*
- Çalılığın dibinde
Ses çıkaran kim?
- *Kazıkçı.*
- Kumaşın dibinde,
Tokurdatan kim?
- *Tokmakçı.*
- Kızıl yılan bağlanıp,
Kımız veren kim imiş?
Sarı yılan bağlanıp,
Kımız veren kim imiş?
Kelebeği kuş kılıp,
Göl gezdiren kim imiş?
Yarasayı at kılıp,
Yar gezdiren kim imiş?
Karıncayı koyun kılıp,
Kuma yayan kim imiş?
- *Şeytan.*
- İki it kavga etti,
Hangisi koşarak gitti,
Taşa değip, sopa kırıldı,
Hızlanıp koştuğunda
Bu diye tekrar bastı
Hangi iti uzaklaştırdı?
- *Taşı.*

14. TEKERLEMELİ BİLMECELER

3847 *Bir üydö ceti kan.*

1. *Cuurkan.*
 2. *Kapkan.*
 3. *Bakan.*
 4. *Kuyuşkan.*
 5. *Talkan.*
 6. *Arkan.*
 7. *Çıçkan.*
- (İbraimov, 1985: 251)

Bir evde yedi han.

1. *Yorgan.*
2. *Kapan.*
3. *Sırık.*
4. *Kuskun.*
5. *Kavut.*
6. *Urgan.*
7. *Sıçan.*

3848 *Bir üydö ceti kan.*

1. *Bakan.*
 2. *Çıçkan.*
 3. *Arkan.*
 4. *Kapkan.*
 5. *Kalkan.*
 6. *Cuurkan.*
 7. *Kumgan.*
- (İnv. No.706/361)

Bir evde yedi han.

1. *Sırık.*
2. *Sıçan.*
3. *Urgan.*
4. *Kapan.*
5. *Kalkan.*
6. *Yorgan.*
7. *İbrik.*

3849 *Düynödö tört nerse cok.*
- Asmandın türkügü cok,
Ağın suunun kapkağı cok,
Körpönün ceñi cok,
Aş bıçaktın kını cok.
 (İbraimov, 1985: 251)

Dünyada dört şey yok.
 - Gökyüzünün desteği yok,
 Akan nehrin kapağı yok,
 Yorganın yeni yok,
 Mutfak bıçağının kını yok.

3850 *Bu düynödö törtöo cok.*
-Köldö köpürük,
Asmanda tükürük,
Cuurkanda ceñ,
Ölgöndö can cok.
 (Mukambayev, 2009: 932)

Bu dünyada dördü yok,
 - Gölde köprü,
 Gökte direk,
 Yorganda yen,
 Ölüde can yok.

3851 *Düynödö tört nerse cok.*
-Aş bıçaktın kını cok.
Asmandın türkügü cok,
Azıdın kapkağı cok,
Körpönün cakası cok.
 (İnv. No.706/358)

Dünyada dört şey yok?
 - Mutfak bıçağının kını yok.
 Gökyüzünün direği yok,
 Akan nehrin kapağı yok,
 Yorganın yeni yok.

3852 *Düynödö tört nerse cok.*
-Köldö köpürü cok,
Asmanda tiröoç cok,
Taşta tamır cok,
Cuurkanda ceñi cok.
 (İnv. No.706/358)

Dünyada dört şey yok?
 - Gölde köprü yok,
 Gökyüzünün direği yok,
 Taşta kök yok,
 Yorganın yeni yok.

3853 *Düynödö tört nerse cok.*
 - *Tooktun kindigi cok,*
Deñizdin kapkagi cok,
Körpönün ceñi cok,
Asmandın tirööçü cok.
 (İbraimov, 1985: 251)

Dünyada dört şey yok.
 - Tavuğun göbeği yok,
 Denizin kapağı yok,
 Yorganın yeni yok,
 Gökyüzünün direği yok.

3854 *Bu düynödö törtöö cok.*
 - *Ölüktö can cok*
Cuurkanda ceñ cok,
Iñırçakta sır cok,
Köldö köpürö cok.
 (İbraimov, 1985: 251)

Bu dünyada dördü yok.
 - Ölüde can yok,
 Yorganda yen yok,
 Semerde boya yok,
 Gölde köprü yok.

3855 *Bul düynödö beşöö cok.*
 - *Taşta tamır cok,*
Tamda kırçoo cok,
Akkuuda süt cok,
Asmanda tirööç cok,
Aybanda til cok.
 (İbraimov, 1985: 251)

Bu dünyada beşi yok.
 - Taşta kök yok,
 Damda keçe ip yok,
 Kuğuda süt yok,
 Gökyüzünde direk yok,
 Hayvanda dil yok.

3856 *Bul düynödö beşöö cok.*
 - *Köldö köpürö cok,*
Köktö şati cok,
Cuurkanda ceñ cok,
Iñırçakta sır cok,
Kiñırakta kır cok.
 (İbraimov, 1985: 251)

Bu dünyada beşi yok.
 - Gölde köprü yok,
 Gökte merdiven yok,
 Yorganda yen yok,
 Semerde boya yok,
 Bıçakta kın yok.

3857 *Bul düynödö altoo cok.*
 - *Köktö tirööç cok,*
Köldö köpürö cok,
Cerde kırçoo cok,
Kuşta emçek cok,
Cılanda but cok,
Cılkıda öt cok.
 (İbraimov, 1985: 252)

Bu dünyada altısı yok.
 -Gökte direk yok,
 Gölde köprü yok,
 Yerde keçe ip yok,
 Kuşta meme yok,
 Yılanda ayak yok,
 Yılkıda öd yok.

3858 *Cer üstündö cetöö cok.*
 - *Asmanda tirööç cok,*
Köldö köpürö cok,
Taşta tamır cok,
Balıkta til cok,
Kurtta but cok,
Suuda öñ cok,
Tögünçüdö bet cok.
 (İbraimov, 1985: 252)

Yeryüzünde yedisi yok.
 -Gökyüzünde destek yok,
 Gölde köprü yok,
 Taşta kök yok,
 Balıkta dil yok,
 Kurtta ayak yok,
 Irmakta renk yok,
 Yalancıda yüz yok.

3859 *Cer üstündö cetöö cok.*

Yeryüzünde yedisi yok.

- Köldö köpürö cok,
 Köktö tirööç cok,
 Bödönö talga konboyt,
 Uy oonabyt,
 Cılkı keşşebeyt,
 Kıñırakta kın cok,
 İñırçakta sır cok.
 (İnv. No.706/360)

- Gölde köprü yok,
 Gökte direk yok,
 Bıldırcın dala konmaz.
 İnek ağnamaz,
 Yılkı geviş getirmez,
 Bıçakta kın yok,
 Semerde boya yok.

3860 *Bu düynödö segiz cok.*
 - Cuurkanda ceñ cok,
 Kıñırakta kın cok,
 İñırçakta sır cok,
 Köldö köpürö cok,
 Köktö tirööç cok,
 Taşta tamır tüp cok,
 Balıkta til cok,
 Toodo kır cok.
 (İbraimov, 1985: 252)

Bu dünyada sekiz şey yok.
 - Yorganda yen yok,
 Bıçakta kın yok,
 Semerde boya yok,
 Gölde köprü yok,
 Gökte destek yok,
 Taşta kök yok,
 Balıkta dil yok,
 Dağda kır yok.

3861 *Cer üstündö toguz cok:*
 - Köldö köpürö cok,
 Köktö tirööç cok,
 Kuşta süt cok,
 Cılkıda öt cok,
 Cuurkanda ceñ cok,
 Toodo kırçoo cok,
 Kuşta tomogo cok,
 Kıñırakta kın cok,
 İñırçakta sır cok.
 (İbraimov, 1985: 252)

Yeryüzünde dokuz şey yok:
 - Gölde köprü yok,
 Gökte destek yok,
 Kuşta süt yok,
 Yılkıda öd yok,
 Yorganda yen yok,
 Dağda kuşak yok,
 Kuşta başlık yok,
 Bıçakta kenar yok,
 Semerde boya yok.

3862 “Bir, eki, üç, dört, beş, altı, ceti, segiz, toguz deym”. *Toguz küni toguz çanaç cuurat, toguz koy soyup bereyin, tapsañ al seniki, tappasañ meniki deyt özünün calçısının ayalına kızıkkan bay. Tabışmaktı ayalına cana elge aytat. Kee biri 1 degen bit, 2 degen emgek, 3 degen üşkü, 4 degen tölgö, 5 degen belgi, 6 degen arkar, 7 degen ceeren, 8 degen serke, 9 degen torko deşet. Kariyalar munu ayalına aytat. Bayga aytam degen eköo talaşıp catkanda, konok kelip kalat. Konok men aytam deyt. Ertesi azanda bay candırmagın uguuga keldi.*

Konok:

— *Bir deymin bir kudaanın atı deymin. Eki deymin eki kişi bir töşöktö catsa toñbos deymin. Üç deymin üç buttagan at eki cakka ketpes deymin. Dört deymin törölüü cigit curtunan azbas deymin. Beş deymin kayberen... eki cakka ketpes deymin. Altı deymin altı atanga cük artsam muñbasmin deymin. Ceti deymin cetisinen togoboy cese bilbes deymin. Segiz deymin kündö semiz at minsem erikpesmin deymin. Toguz deymin toguz küni toguz çanaç cuurat içip, 9 kara koy soyup cep tapkan tabışmagımdır deymin.*

(İbraimov, 1985: 253)

3862 Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz diyorum. Dokuz günü dokuz tulum yoğurt, dokuz koyun kesip vereyim, bulursan seninki, bulmazsan benimki der kendi işçisinin karısına ilgilenen zengin. Bilmeceyi karısına ve halka sorar. Kimisi 1 denilen bit, 2 denilen iş, 3 denilen

çapa, 4 denilen fal, 5 denilen iz, 6 denilen arkar, 7 denilen ceylan, 8 denilen teke, 9 denilen ipek kumaş der. İhtiyarlar, bunu karısına söylerler. Zengine söyleyeyim ikisi tartıştığında oraya konuk olurlar. Konuk ben söyleyeyim der. Tan vaktinde zengin, cevabımı dinler:

Konuk:

-Bir dediğim bir Tanrı'nın adı, iki kişi bir döşekte yatsa donmaz dediğim. Üç dediğim üç ayağı bağlanan at iki yana gitmez dediğim. Dört dediğim Bey yiğit yurdundan ayrılmaz dediğim. Beş dediğim dağ keçisi iki yana gitmez dediğim. Altı deveye yük yüklesem yorgun düşmez dediğim. Yedi dediğim yedisinden doymadan yiyemez dediğim. Sekiz dediğim her gün semiz ata binsem sıkılmam dediğim. Dokuz dediğim dokuz gün dokuz tulum yoğurt yiyip, dokuz kara koyun kesip yiyerek bulunan bilmecemdir.

3863 Bir, eki, üç, dört, beş, altı, ceti, segiz, toguz nerse.

-Bir degen bilimdüü kişi kur kalbayt.

Eki degen eki kişi col cürsö erikpeyt.

Üç degen üç buttaluu at cogolboyt.

Tört degen törölüü curt buzulbayt.

Beş degen beş kol tiygen oñolboyt.

Altı degen azoo tayga cük artpayt.

Ceti degen cergelüü curt buzulbayt.

Segiz degen serkelüü koygo köz ötpöyt.

Toguz degen toybogon bay tomayaktan ümüt etet.

(İbraimov, 1985: 253)

3864 Bir iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz şey.

-Bir denilen bilgili kişi başarısız olmaz.

İki denilen iki kişi yol yürüse canları sıkılmaz.

Üç denilen üç ayağı bağlanan at kaybolmaz.

Dört denilen beyli yurt bozulmaz.

Beş denilen beş el degen düzelmez.

Altı denilen azgın taya yük yüklenmez.

Yedi denilen akrabalı yurt bozulmaz.

Sekiz denilen tekeli koyun ölmez.

Dokuz denilen doymayan zengin yoksuldan ümit eder.

3865 Bir, eki, üç, dört, beş, altı, ceti, segiz, toguz, on, on bir.

-Biriñ bilek, ekiñ elek, üçün üşkü, törtüñ töşök, beşiñ beşik, altıñ aşık, cetiñ cemiş, segiziñ serke, toguzuñ torpok, onuñ oymok, on biriñ kara comok.

(İbraimov, 1985: 254)

3865 Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, on bir.

- Bir havaneli, iki elek, üç burgu, dört döşek, beş beşik, altı aşık, yedi yemiş, sekiz teke, dokuz toprak, on yüksük, on bir kara masal.

3866 Bir, eki, üç, dört, beş, altı, ceti, segiz, toguz, on, on bir nerse?

- Biröö degen bülöö, eköö degen ögöö, üçöö degen üşkü, törtöö degen tölgö, beşöö degen beşik, altoo degen aşık, cetöö degen celke, segiz degen serke, toguz degen torko, on degen oymok, on bir degen cumbak

(İbraimov, 1985: 254)

3866 Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, on bir şey?

- Bir denilen bileği, iki denilen eğe, üç denilen burgu, dört denilen fal, beş denilen beşik, altı denilen aşık, yedi denilen ense, sekiz denilen teke, dokuz denilen ipek kumaş, on denilen yüksük, on bir denilen bilmece.

3867 *Bir, eki, üç, dört, beş, altı, ceti, segiz, toguz, on, on bir.*

- *Bir degen bir Kudaanı bilmek, eki degen egiz kız cogolboyt, üç degen üç buttagan at alıs ketpeyt, dört degen törösüz kişi bolboyt, beş degen beyli caman oñolboyt, altı degen aga-tuugansız kişi bolboyt, segiz degen serkesiz koy suu keçpeyt, toguz degen torko, on degen oymok, on bir degen on bir kara comok.*

(İbraimov, 1985: 254)

3867 Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, on bir.

-Bir denilen bir Tanrı'yı bilmek, iki denilen ikiz kız kaybolmaz, üç denilen üç ayağı bağlanan at uzağa gitmez, dört denilen beysiz kişi olmaz, beş denilen karakteri kötü düzelmez, altı denilen hısım akrabasız kişi olmaz, sekiz denilen tekesiz koyun ırmak geçemez, dokuz denilen ipek kumaş, on denilen yüksük, on bir denilen on bir kara masal.

3868 *1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 degen emne?*

1 degen bilimdin atı.

2 degen eki kişi cürsö erikpeyt.

3 degen üç buttagan at alıs ketpeyt.

4 degen törölüü curt buzulbayt.

5 degen belgilegen maliñ cogolboyt.

6 degen altı töögö cügüñdü artıp alsañ çarçabaysıñ.

7 degen ceñesi bar kızga çañ cukpayt.

8 degen serkesi cok koy suu keçpeyt.

9 degen toygo kelgen kur ketpeyt.

10 degen oymogu cok iş bütpöyt.

(İbraimov, 1985: 254)

3868 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 denen nedir?

1 denilen bilimin adı.

2 denilen iki kişi yürürse canları sıkılmaz.

3 denilen kişi üç ayağı bağlanan at uzağa gitmez.

4 denilen beyli yurt bozulmaz.

5 denilen işaretlenen malın kaybolmaz.

6 denilen altı deveye yükünü yüklersen yorulmazsın.

7 denilen yengesi olan kız kurnaz olur.

8 denilen tekesi olmayan koyun ırmak geçemez.

9 denilen toya gelen kuşak bağlamaz.

10 denilen yüksüğü olmayan iş bitmez.

3869 *1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 caman?*

1 caman bilgizbey cegen bit caman.

2 caman eletpey çapkan coo caman.

3 caman ürböy kapkan it caman.

4 caman törösü cok curt caman.

5 caman beli singan at caman.

6 caman atası ölgön uul caman.

7 caman cetim kalgan kız caman.
 8 caman serkesi çok koy caman.
 9 caman torgo tüşkön kuş caman.
 10 caman oymoksuz saygan iş caman.
 (İbraimov, 1985: 255)

- 3869 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ne kötü?
 1 kötü bilmeden yenen bit kötü.
 2 kötü yakından gelen düşman kötü.
 3 kötü ürümeden kapan it kötü.
 4 kötü beyi olmayan yurt kötü.
 5 kötü beli kırılan at kötü.
 6 kötü babası ölen oğul kötü.
 7 kötü yetim kalan kız kötü.
 8 kötü tekesi olmayan koyun kötü.
 9 kötü ağa düşen kuş kötü.
 10 kötü yüksüksüz yapılan iş kötü.

- 3870 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ?
 Bir degeniñ bir almanın özüdür,
 Eki degeniñ eneliüü bala erikpes,
 Üç degeniñ üç buttap koygon at cılbas,
 Dört degeniñ törölüü el bi baybas,
 Beş degeniñ beşikte bala muzdabas.
 Altı degeniñ ataluu bala ar cerge barsa kor bolbos.
 Ceti degeniñ cetigen cıldız.
 Segiz degeniñ serkelüü koygo köz tiybes.
 Toguz degeniñ kedeydin ayalına köz artkan bay oñbos.
 (Inv. No.706/358)

- 3870 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 nedir?
 Bir denilen bir elmanın kendisidir,
 İki denilen analı çocuk üşenmez.
 Üç denilen üç ayağı bağlanan at yol almaz.
 Dört denilen beyli el zengin olur.
 Beş denilen beşikteki çocuk üşümez.
 Altı denilen babası olan çocuk her yere varsa sıkıntı çekmez.
 Yedi denilen ülker yıldızı.
 Sekiz denilen tekeli koyuna nazar değmez.
 Dokuz denilen fakirin hanımına göz diken zenginin bahtı gülmez.

- 3871 15, 25, 30, 40 degen emne?
 - On beş it,
 Cıyırma beş tülkü,
 Otuz karışkır,
 Kırk colbors.
 (İbraimov, 1985:128)

15, 25, 30, 40 nedir?
 - On beş it,
 Yirmi beş tilki,
 Otuz kurt,
 Kırk kaplan.

3872 *10, 20, 30, 40, 60, 70 degen emne?*

- *On koyon,
Cıyırma cılan,
Otuz tülkü,
Kırk kılıç,
Altmış arkan,
Cetmiş cumurtka.*
(İbraimov, 1985:128)

10, 20, 30, 40, 60, 70 denen nedir?

- On tavşan,
Yirmi yılan,
Otuz tilki,
Kırk kılıç.
Altmış urgan,
Yetmiş yumurta.





15. BİLMECELİ PROBLEMLER

3873 *Altmış araba,
Ar arabada altmış kap,
Ar kapta altmıştan alma,
Kaça bolot?
- Eki cüz on altı miñ.
(İbraimov, 1985: 247)*

Altmış araba,
Her arabada altmış kap,
Her kapta altmışar elma,
Ne kadar olur?
- İki yüz on altı bin.

3874 *Eki segiz, on altı.
Cana segiz, cana altı.
Baarı kaç?
- Otuz.
(İbraimov, 1985: 255)*

İki sekiz, on altı,
Ve bir sekiz, bir altı,
Hepsi kaç?
- Otuz.

3875 *Biröönün otuz koyu bar ele. Oşonu üç balasına bölüp beriştin akılın tappadı. On koyu birden, on koyu ekiden, on koyu üçtön tuudu. Enesin balasınan acıratpay, balasın enesinen acıratpay turup, üç uuluna kandayça teñ bölüp berüügö bolot?*

Candırmağı:

*Birinçi balasına: 3 kozuluudan 3- baarı 12 tuyak
2 kozuluudan 4- baarı 12 tuyak
1 kozuluudan 3- baarı 6 tuyak*

*Ekinç balasına: 3 kozuluudan 4- baarı 16 tuyak
2 kozuluudan 2- baarı 6 tuyak
1 kozuluudan 4- baarı 8 tuyak*

*Üçünçü balasına: 3 kozuluudan 3- baarı 12 tuyak
2 kozuluudan 4- baarı 12 tuyak
1 kozuluudan 3- baarı 6 tuyak
Bardığı 30 tuyak*

(İbraimov, 1985: 247)

3875 Birinin otuz koyunu vardı. Onları üç oğluna bölüştürüp vermeye akıl erdiremedi. On koyunu birer, on koyunu ikişer, on koyunu üçer yavruladı. Anasını çocuğundan ayırmadan, çocuğunu anasından ayırmadan, üç oğluna nasıl eşit bölüştürmüş oldu?

Cevabı:

Birinci oğluna : 3 kuzuludan 3 tane, hepsi 12 hayvan.
2 kuzuludan 4 tane, hepsi 12 hayvan.
1 kuzuludan 3 tane, hepsi 6 hayvan.

İkinci oğluna : 3 kuzuludan 4 tane, hepsi 16 hayvan.
2 kuzuludan 2 tane, hepsi 6 hayvan.
1 kuzuludan 4 tane, hepsi 8 hayvan.

Üçüncü oğluna : 3 kuzuludan 3 tane, hepsi 12 hayvan.
2 kuzuludan 4 tane, hepsi 12 hayvan.
1 kuzuludan 3 tane, hepsi 6 hayvan.

Hepsi 30 hayvan.

3876 *Cañgız kaz öydö uçup kele catat, bir top kaz ıldıy uçup kele catat. Cañgız kaz “assolom alekim cüz kaz” dedi. Anda bir top kaz ayttı “biz cüz emespiz, bizdey bir bolso, anan carım bolso, anan dağı carım bolso anda seni menen cüz bolobuz” dedi. Bul kazdar kaçça?*

— *Otuz altı kaz.*

(İbraimov, 1985: 247)

3877 *Tek bir kaz yukarıda uçup geliyor, bir küme kaz aşağıda uçup geliyor. Tek kaz “Selamünaleyküm” yüz kaz dedi. O anda yüz kaz “Biz yüz kaz değiliz, bizim gibi bir olsa, onun yarısı olsa, onun dahi yarısı olsa, o zaman seninle birlikte yüz oluruz” dedi. Bu kazlar kaç tane? -Otuz altı kaz.*

3878 *Kırk tabak, kırk tabaktın ar kaysısında kırk kuyruktan, ar kuyrukta kırk bıçaktan kaçça bıçak bolot.*

- *Altmış dört miñ.*

3878 *Kırk tabak, kırk tabağın her yerinde kırk kuyruktan, her kuyrukta kırk bıçaktan kaç tane bıçak olur?*

- *Altmış dört bin.*

(İbraimov, 1985: 248)

3879 *Eşekterdi, töölördü, cilkıardı, uylardı bazarga aydap kele catat elem. Bardığı otuz tuyak boluçu. Bazarga kelgende töönü bir somdon, cilkını otuz tıyından, uydu cıyırma tıyından, eşekti beş tıyından sattım. Baarın satıp bütköndön kiyin talaaga çıgıp, akçamdı sanasam, otuz teñge boluptur. Malım da otuz, teñgem da otuz. Kaçça eşek, kaçça töö, kaçça cilkı, kaçça uy satkan bolomun?*

- *3 töö, 20 eşek, 6 cilkı, 1 uy*

(İbraimov, 1985: 248)

3880 *Eşekleri, develeri, yılmaları, inekleri pazara sürüp geliyordum. Hepsi otuz hayvan idi. Pazara geldiğimde deveyi bir somdan, yılmayı otuz kuruştan, ineği yirmi kuruştan, eşeği beş kuruştan sattım. Hepsini satıp bitirdikten sonra kıra çıkıp akçemi saysam, otuz tenge vardı. Malım da otuz, tengem de otuz. Kaç eşek, kaç deve, kaç yılm, kaç inek satmış oldum?*

- *3 deve, 20 eşek, 6 yılm, 1 inek.*

3881 *Bir kızdı bir cigit ala kaçıp kele catsa, coldon cıyırma karakçı çıgıp, cigitti öltürüp kızdı tartıp almakçı bolot. Oşondo kız minday deyt: “Siler munu öltürgöndö cıyırmañar teñ albaysıñar. Oşonduktan men silerdi da, bul cigitimdi da katarga turguzam da, başınan sanap cıyırma birinçinardi ata berem» deyt. Karakçılar makul boluşat. Oşondo kız cigitin aman alıp kalat. Cigitti kız kaçançı kılıp turguzgan?*

- *Cigit on birinçi bolup turgan.*

(İbraimov, 1985: 248)

3881 *Bir kızdı bir delikanlı kaçırıp gidiyor, yolda yirmi eşkıya çıkıp, delikanlıyı öldürüp kızdı çekip almak ister. O sırada kız şöyle der: “Sizler bunu öldürdüğünüzde yirminiz de eşit alamayacaksınız. O yüzden sizleri de bu delikanlıyı da sıraya dizeyim ve baştan sayarak yirmi birincileri atayım” der. Eşküyalar kabul ederler. O zaman kız, delikanlısını sağ salım alır. Delikanlıyı kız kaçınca sırada durdurur?*

- *Delikanlı on birincidir.*

3882 *Top çımçık, top çırpık.*

Top serçe, top çırpı,

*Top çımçık top çırpıkka ekiden konso,
Artıp kalat bir çırpık.
Top çımçık top çırpıkka birden konso,
Artıp kalat bir çımçık.
Kańça çımçık? Kańça çırpık?
- Tört çımçık, üç çırpık.
(İbraimov, 1985: 249)*

Top serçe top çırpıya ikişerden konsa,
Artıp kalır bir çırpı.
Top serçe top çırpıya birerden konsa,
Artıp kalır bir serçe.
Kaç serçe? Kaç çırpı?
-Dört serçe, üç çırpı.

3883 *Üç mışık olturat.
Karama karşıısında ekiden mışık.
Bardık mışıktar kańça?
-Üç mışık.
(İbraimov, 1985: 249)*

Üç kedi oturur.
Karşılarında ikişer kedi.
Bütün kediler kaç tane?
-Üç kedi.

3884 *Üydün dört burçunda dört mışık.
Ar birinin karşıısında birden mışık.
Baarı birikse, kańça mışık?
- Tört mışık.
(İbraimov, 1985: 249)*

Evin dört köşesinde dört kedi,
Her birinin karşıısında birer kedi,
Hepsi toplansa, kaç tane kedi?
- Dört kedi.

3885 *Bir kişi karışkır, kozu, çöp alıp kele catıp bir çoñ suuga kez boldu. Köpürödön biröön gana arañ alıp ötü alat. Karışkırdı alıp ketse, kozu çöptü cep koyot. Aytor, bir-birden suunun arki öyüzünö alıp ötüp, biri-birin cedirbey aman saktaş kerek. Bul üçün kanday col tabuuga bolot?*

— *Birinçide kozunu alıp ötüp, ekinçide çöptü ala baruu kerek. Anan kozunu kayra ala kelip, karışkırdı ötkörüü kerek. Oşondon kiyin kayra kelip, kozunu alıp ketüügö tiyiş. Oşentip baarı aman kalat.
(İbraimov, 1985: 249)*

3885 Bir kişi kurt, kuzu, ot alıp giderken bir büyük ırmağa rast geldi. Köprüden sadece birini alıp geçmesi gerekir. Kurdu alıp gitse, kuzu otu yer. Kısaca ırmağın arka tarafına geçip, birbirini yedirmeden sağ salimce korumak gerek. Bunun için nasıl bir yol bulur?

- İlk olarak kuzuyu alarak geçip, ikinci olarak otu alıp varmak gerek. Sonra kuzuyu tekrar alıp gelerek, kurdu geçirmek gerek. Ondan sonra geri gelip kuzuyu alıp gitmek lazım. Böylece hepsi sağ kalır.

3886 *Kiçine araldan ört çıktı. Ortosunda koylor ottop catat. Tegeregi suu. Şamal bir cakka karay bet algan. Koylordu kantip kutkaruu kerek?
- Ört cetkençe ortosunan dağı bir ot koyuu kerek. Küyüp bütkön cakka koylordu aydoo kerek.*

3887 Küçük bir adada yangın çıktı. Ortasında koyunlar otluyor. Etrafi su. Rüzgâr bir tarafa doğru esiyor. Koyunları nasıl kurtarmak gerek?

- Yangın yeterince olunca arasından bir ot koymak gerek. Sönen tarafa koyunları sürmek gerek.
(İbraimov, 1985: 249)

3888 *Akılıñ bolso ańdap bil,
Esiñ bolso estep bil.*

Akılın varsa anlayıp bil,
Zekân varsa düşünüp bil,

Eneñdin siñdisinin cezdesi kim?

- Öz atası.

(İbraimov, 1985: 250)

Ananın kız kardeşinin eniştesi kim?

-Babası.

3889 *Akılıñ bolso aňdap bil,
Esiñ bolso eptep bil.
Eneñdin siñdisinin cezdesinin,
Balasının enesi kim?*

- Enem

(İnv. No.706/343)

Aklın varsa anlayıp bil,
Zekân varsa algılayıp bil,
Ananın kız kardeşinin eniştesinin,
Çocuğunun anası kim?

- Anam.

3890 *Bir kişinin artına bir kız uçkaşyp kele catat ele. Biröo kelip kızdan kimdin kızı bolosuñ dep suradı. Anda kız tömөndөгүçө coop berdi: “Bu cigit can enemdin can denesi, akılımdın bir daanası, Bu cigittin enesi, menin enemdin kayın enesi” dedi. Bul kimdin kızı bolot?*

- Kızı bolomun.

(İbraimov, 1985: 250)

3890 Bir kişinin ardına bir kız takılıp geliyor idi. Birisi gelip kızdan kimin kızıydın diye sorar. O zaman kız “ Bu delikanlı benim can anamın can tanesi, aklımın bir bilgisi, bu delikanlının anası, benim anamın kaynanası” dedi. Bu kimin kızı olur?

- Kızı olurum.

3891 *Eki ata, eki bala üç alma taap aldı. Al almaları bölböstön birden cep aldı. Kanday kılıp ceşti? Bular kimder?*

- Çoñ ata, ata, nebere; neberesi eköönün teñ balası.

(İnv. No.706/349)

3891 İki baba, iki çocuk üç elma buldu. O elmaları bölmeden hepsini yediler. Nasıl yediler? Bunlar kimler?

- Dede, baba, torun, ikisinin aynı çocuğu.

3892 *Kazı katını menen müftü kızı menen keldi. Üç alma berdim. Birden cetti. Baarı kaç kişi?*

- Üç kişi.

(İnv. No.706/349)

3892 Kadı hanımı ile müftü kızı birlikte geldi. Üç elma verdim. Hepsi yetti. Hepsi kaç kişi?

- Üç kişi.

3893 *Menin enemdin kayın enesi, bul cigittin men can denesi, bul cigit menin başımdın tar denesi.*

Cigit kızga emne bolot?

- Atası

(İnv. No.706/355)

3893 Benim anamın kaynanası, bu delikanlının ben can tanesi, bu delikanlı benim başımın dar tanesi. Delikanlı kızın neyi olur?

- Babası

3894 *Bul cigittin enesi,
Menin enemdin kaynanesi,
Men bolomun bul cigittin,
Cürök boor erkesi.*

Bu delikanlının anası,
Benim anamın kaynanası,
Ben oluyorum bu delikanlının,
Yüreğinin sahibi.

- *Kız.*
(İbraimov, 1985: 250)
- 3895 *Canımdın can enesi,
Küyübüzüdüün kaynenesi kim bolot?*
- *Öz enensi.*
(İnv. No.706/356)
- 3896 *Atañdın kulağı,
Enendin kulağı,
Enendin erinin kulağı kaçta?*
- *Atası cana enesi, bardık kulak tört.*
(İnv. No.706/356)
- 3897 *Eneñdin siñdisinin cezdesinin balası kim bolot?*
- *Özüm.*
(İbraimov, 1985: 250)
- 3897 *Ananın kızını kardeşinin eniştesinin çocuğı kim olur?*
- *Özüm.*
- 3898 *Biröö kaşındağı balasın surasa,
Bayımdın inisi,
Atamdın balası,
Özümdün bir tuugan ceenim.*
- *Enesi, balası.*
(İbraimov, 1985: 250)
- 3899 *Bir mezigilde bir köpüröödön üç adam ötöt: biri basıp, eköö baspay, eköö körüp, biröö körböy.*
- *Koş boyluu ayal, kötörgön balası bar.*
(İbraimov, 1985: 250)
- 3899 *Bir vakit bir köprüden üç adam geçer: Biri yürür, ikisi yürümez, ikisi görüp, birisi görmez.*
- *İki canlı kadın, taşıdığı çocuğı var.*
- 3900 *Ey dosum Kerim,
Eki alma megin.
Üçööbüzgö bölgün,
Carımın sen cegin.
Birok eskerterim,
Biröönü kespegin!*
- *Bir almanı Kerim ala,
Biröönü bölüp bizge beret.*
(İnv. No.706/356)
- *Kız.*
- Canımın can anası
Güveyimizin kaynanası kim olur?
- *Öz anası*
- Babanın kulağı,
Ananın kulağı,
Ananın kocasının kulağı kaç tane?
- *Atası ve anası, tüm kulak dört.*
- Birisi yanındaki çocuğına sorsa,
Beyimin erkek kardeşi,
Babamın çocuğı,
Öz kardeşimin yeğeni.
- *Anası, çocuğı.*
- Ey dostum Kerim,
İki elma yiyelim.
Üçümüze bölmüş.
Yarısını sen ye.
Ama uyarırım,
Birini kesme.
- *Bir elmayı Kerim alır,
Birini bölüp bize verir.*



SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk Dünyası bilmece sorma geleneği içinde yer alan Kırgız Türklerinin bilmecelerini esas alan bu çalışmada, bilmece kavramı ve çeşitli kaynaklarda bulunan tanımlar, Kırgız bilmecelerinin araştırılması çerçevesinde bilmecelerin derlenmesi ve yayımlanması, bilmecelerin sınıflandırılması, bilmecelerin sahip olduğu yapı, muhteva özellikleri, bilmece türünün diğer sözlü edebiyat türleriyle ilişkisi, bilmecelerin mitolojiyle alakası, Sovyet dönemindeki folklor politikalarının Kırgız bilmecelerine etkisi ve bilmece sorma geleneği üzerinde inceleme yapılmıştır. Yapılan incelemenin neticesinde elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Kırgız Türklerinde bilmece türü için tap- fiil kökünden türetilmiş olan “tabışmak” terimi işletilmektedir. Bu terimin yanında bazı bölgelerde bilmece türünü karşılamada “cumbak” kelimesinin kullanıldığı da tespit edilmiştir. Fakat “cumbak” teriminin, oldukça dar bir çevrede kullanıldığını söylemek mümkündür. Bilmece türünü açıklamak ve türün hususiyetlerini ortaya koymak amacıyla muhtelif araştırmacılar tarafından birçok tanım yapılmıştır. Yapılan tanımlar dikkate alındığında, çoğunluğunun birbirini tekrar eden veya benzer ölçütler yardımıyla oluşturulduğu görülmüştür. Diğer yandan Kırgız araştırmacılar tarafından yapılan bazı tanımların, Rus folkloristlerinin yaptığı tanımların etkisinde olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde yayımlanan eserlerde sıklıkla atıfta bulunulması sebebiyle K. İbraimov’un tanımının genel kabul gördüğü söylenebilir.

Kırgız Türklerinin bilmece geleneği hakkında yapılan araştırmalar, Sovyetler Birliği döneminde başlamıştır. Her ne kadar Çarlık Rusya döneminde Kırgız folkloruna yönelik dikkate değer çalışmalar yapılmış olsa da, bu çalışmalar bilmece türü ile ilgili olmamış, çoğunlukla Manas destanı temelinde gelişmiştir. Sovyetler Birliği döneminde ise 1920’li yıllardan itibaren rejimin politik gayeleri ekseninde ülkenin dört bir yanında folklor merkezleri kurulmak suretiyle oldukça kapsamlı derleme faaliyetleri başlatılmıştır. Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nde sürdürülen derleme faaliyetleri neticesinde Kırgız halk edebiyatının her türüne ait hayli zengin sayıda eser yazıya geçirilmiştir. Elde edilen folklor materyalleri arasında bilmece metinleri de bulunmaktadır. Bu dönemde

yapılan derleme çalışmalarında K. Miftakov, I. Abdır Rahmanov, C. Camgırçiyev, Ö. Manayev, S. Kempirov, N. Botoyev, S. Sooronbayev gibi isimlerin önemli katkıları olmuştur. Özellikle Kayum Miftakov ve İbrayım Abdır Rahmanov, gerek Manas destanının muhtelif destancılardan derlenmesinde gerekse diğer sözlü edebiyat ürünlerini yazıya aktarılmasında önemli rol oynamışlardır. Bu dönemde tespit edilen folklor materyallerinin ekseriyeti, Kırgız İlimler Akademisi El Yazmaları bölümünde bulunmaktadır.

Yapılan çalışmalar gözden geçirildiği takdirde, Kırgız Türklerinin bilmeceleri ile ilgili çalışmaların son derece az olduğu anlaşılmaktadır. Bunda yerli veya yabancı araştırmacıların ilgisinin genellikle Kırgız destancılık geleneği, özellikle Manas destanına yönelik olmasıyla açıklanabilir. Kırgız halk edebiyatının diğer türlerini esas alan çalışmaların Manas araştırmalarının gölgesinde kaldığını söylemek mümkündür. Kırgız bilmeceleri ilk olarak gramer ve ders kitaplarında ve bazı antolojilerde yayımlanır. Fakat bu eserler, kimisinde bazı tanım, tasnif, muhteva yönünden birtakım bilgiler bulunmakla beraber, bilmece metinlerinin neşrinden ibarettir. Ayrıca M. İ. Bogdanova, T. Bayciyev, S. Musayev, A. Taygüröñov vb. isimlerin çalışmaları bulunsa da, bu çalışmaların türün özelliklerini, problemlerini irdeleyen, geniş kapsamlı çalışmalar olduğu söylenemez. Kırgız bilmecelerinin en geniş biçimde yer aldığı çalışmalar, C. Mukambayev, C. Taştemiroy ve K. İbraimov tarafından 1971 ve 1985 yılında yayımlanır. Özellikle İbraimov'un 2002 yılında tekrar yayımladığı antolojisi oldukça zengin bilmece metinlerini ihtiva etmesi bakımından oldukça değerlidir. Kırgız Türklerinin bilmecelerini bilimsel anlamda ele alan yegâne çalışma, T. Abdırakunov'a aittir. Bu bakımdan bilmece türünü esas alan yayınların yeterli seviyede olmadığı, türün bütün özelliklerini inceleyen araştırmaların sınırlı olduğu söylenebilir.

Kırgız Türklerinin bilmeceleri, manzum ve mensur yapıdadır. Manzum yapıdaki bilmecelerin oldukça fazla olmasına rağmen, mensur bilmecelerin de az olduğu söylenemez. Değişik kafiye örgülerine sahip olan bilmeceler, türün karakteristik özelliklerini taşırlar. Aynı zamanda edebî sanatlar açısından son derece zengin olan bilmecelerde, benzetme ve mecaz ağırlıktadır. Diğer yandan tezat, kişileştirme, mübalağa sanatları yoluyla oluşturulan bilmeceler de hayli fazladır.

Bilmece türünün genel hususiyetlerinden biri de diğer halk edebiyatı türleri arasında bulunmasıdır. Bilmeceler de sahip olduğu işlev bakımından bazı halk edebiyatı ürünleri içinde kendisine yer bulmuş yahut bazı sözlü edebiyat ürünleri içinde bilmecelerden yararlanmak suretiyle bilmece örneklerine yer verilmiştir. Özellikle masalarda bilmecelere oldukça sık rastlanmaktadır. “Bir kızga Üç Aşık”, “Baarınan Kaysınısı Çoñ”, “Süylöbös Han”, “Akılduu Kız”, “Akılduu Kız menen Zulum Han”, “Gülkayır Gülgö ne Kıldı”, “Gül Gülayırğa Ne Kıldı?”, “Ceyrençe Çeçen menen Akıl Karaçaç” gibi masalarda bilmece veya bilmecelere yakın ifadeler bulunmaktadır. Tıpkı masalarda olduğu gibi destanlarda da bilmecelere başvurulduğu, kahramanların macerası sırasında bilmecelerden yararlanıldığı tespit edilmiştir. Diğer yandan bazı atasözleri ve bilmeceler arasında oldukça yakın bir ilişki vardır. Öyle ki bazı metinlerin hem atasözü hem de bilmece olarak yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Kimi zaman bilmeceler, cevaplarıyla tek bir metin hâline gelip atasözü olarak kullanılmıştır. Bazı bilmece metinleri ise tekerleme türüne oldukça yakın bir karaktere sahiptir. Bilmecelerin yoğun bir şekilde kullanıldığı yerlerden biri de akın aytışlarıdır. Akınların birbirlerini çeşitli konular üzerinden sınıadıkları, yeteneklerini ölçtükleri aytışların bir bölümünde bilmecelerden yararlanılmıştır. Anadolu âşık karşılaşmalarındaki muamma bölümüne tekabül eden “Tabışmaktuu aytış”lara, meşhur akınların karşılaşmalarında rastlamak mümkündür. Özellikle “Eseaman ile Çoñdu Akının Aytışı”, “Talım Kız ile Köböğ’ün Aytışı”, “Barpı ile Ceñicok’un aytışı” bilinen muamma örnekleridir.

Kırgız Türklerinin mitolojik dünya görüşü ve temelini bu görüşten alan geleneksel inançlarının izleri hakkında bilmeceler önemli veriler sunmaktadır. Türk topluluklarının inanç ve uygulamalarında genellikle ateş, ağaç, su ve çeşitli hayvanlar etrafında teşekkül eden ve kült seviyesine ulaşmış inanışların kalıntıları bilmecelerde bulunmaktadır. Diğer yandan çeşitli araştırmacılar, bilmecelerin kökenini tabu inancıyla ilişkilendirilmektedir. Tabu inancının izleri, bilmecelerde de tespit edilmiştir. Aynı şekilde mitik varlık olarak kabul edilen albarstı ve celmoguz da bilmecelerde tespit edilmiştir.

Kırgız Türklerinin yaşadığı tarihi hadiseler, birtakım siyasi, iktisadi ve kültürel değişiklikler, sözlü edebiyat ürünlerinde takip edilebilmektedir. Kırgız bilmecelerinin muhtevası da, Kırgız Türklerinin yaslandığı kültürel dünyayı aksettirmektedir. Diğer bir ifadeyle, tespit edilen bilmeceler dikkate alındığında, göçebe hayat tarzına mensup, kara

ikliminin hüküm sürdüğü coğrafyada yaşayan Kırgızların hayatlarını yansıttığını söylemek mümkündür. Bilmecelerin muhtevası, dinî inançlar, halk ekonomisi, yemek kültürü, giyim-kuşam kültürü, eğlence kültürü açısından incelendiği takdirde göçebe hayat tarzını işaret eden birçok unsura rastlanmaktadır. Diğer yandan Sovyetler Birliği döneminde yaygınlaşmaya başlayan yerleşik hayat tarzına ve buna bağlı oluşan unsurlara da tesadüf edilmektedir.

Sovyet yönetimi, tahakkümü altında tuttuğu ve farklı kimliklerden meydana gelen toplulukları, Sovyet kimliği etrafında birleştirmek amacıyla folklor disiplininin mümkün olduğunca yararlanmaya çalışmıştır. Özellikle Türk topluluklarının millî kimliklerini şekillendiren sözlü edebiyat ürünleri, söz konusu politikanın ideolojik bakış açısı dâhilinde derlenmiş ve tahlil edilmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda rejimin liderlerini, sosyalist düzeni, komünist partiyi öven ürünlerin bulunduğu bir Sovyet folkloru teşkil edilmiş, yeni unsurları ihtiva eden ve Sovyet rejimini kutsallaştıran yapay folklor ürünleri icat edilmiştir.

Sovyet yönetiminin takip ettiği folklor politikasının tezahürlerini, Kırgız Türklerinin bir sözlü edebiyat türü olan bilmecelerde tespit edilmektedir. Sovyet döneminde bilmecelerle alakalı yapılan çalışmalarda, rejimin birtakım müdahalelerine rastlanmaktadır. Uçak, tren, radyo gibi modern teknik ve aletler ile SSCB, Kremlin gibi ideolojik mahiyetteki bilmeceler, 1940'lı yıllardan itibaren bilmece antolojilerinde görülmeye başlanır. Bu durum, folklor ürünlerinin toplum hayatında vuku bulan değişikliklerin, yeni unsurların folklor ürünlerine yansması olarak düşünülse de, verilen bilmece metinlerinin kaynak bilgisinin bulunmaması ve bazı bilmecelerin Sovyet değer ve kabullerini yansıtması nedeniyle söz konusu bilmecelerin Sovyet rejiminin amaçları için yaratılmış yapay ürünleri olduğu düşüncesini doğurur. Bu bilmeceler, geleneksel formda yaratılmakla birlikte muhtevası rejimin kabul ve değerlerini aksettiren ideolojik bilmecelerdir. Diğer yandan bilmece metinlerinin neşrinde bir tür sansür söz konusudur. Farklı muhtevaya sahip bilmecelerin yayımlanmasına karşılık, din ve dinî unsurlarla alakalı metinlerin 1985 yılına kadar herhangi bir eserde yayımlanmadığı tespit edilmiştir. Uygulanan sansür politikasının Sovyet döneminde yoğun bir şekilde sürdürülen ateizm politikasına dayandığını söylemek mümkündür. Böyle bir politikanın sonucu olarak, toplumun dinî inançlarını aksettiren bilmecelerin de yayımlanmasına müsaade edilmemiş, çok geç bir tarihte, nispeten liberal politikaların geçerli olduğu bir dönemde yayımlanmasına izin verildiği anlaşılmaktadır.

Bundan dolayı bu dönemde yayımlanan eserlerdeki ideolojik ve propaganda esasına metinlerin tespit edilmesi son derece önem arz etmektedir.

Sözlü kültür geleneğinin hâkim olduğu devirlerde çeşitli zaman ve ortamlarda aktarılan bilmeceler, günümüz Kırgız Türkleri arasında unutulmuş durumdadır. Eski dönemlerde genellikle uzun kış gecelerinde, her yaş grubundan insanın iştirak ettiği, belli kuralara dayanan bir oyun şeklinde oynanan bilmeceler, eğlendirme, hoşça vakit geçirme ve değerler aktarımı gibi işlevlere sahip olmuştur. Fakat değişen hayat tarzı ve kitle haberleşme araçlarının gelişimi neticesinde farklı eğlence, vakit geçirme nesnelere yaygınlaşması gibi sebeplerden dolayı sözlü kültür ortamında yaratılan ve yaşatılan bilmece sorma geleneği de etkilemiştir. Diğer yandan sözlü kültür ortamındaki yerini kaybetmeye başlayan bilmecelerin elektronik kültür ortamında taşındığı anlaşılmaktadır. İnternet ve video paylaşım sitelerinde, sosyal ağ olarak ifade edilen yeni iletişim mekânlarında bilmece metinlerine ve bilmece oyununun elektronik ortamdaki türüne rastlanmaktadır. Farklı ortamlara taşınan bilmecelerin, gelenek içindeki birtakım özelliklerini kaybetmesine rağmen, elektronik kültür ortamında da eğlendirme, değerler aktarımı gibi işlevlere sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Kuman-Kıpçak Türklerinden kalan en önemli eserlerinin başında şüphesiz Codex Cumanicus gelmektedir. Türk bilmecelerinin ilk örneklerini ihtiva etmesi bakımından söz konusu eser, Türk halk edebiyatının en değerli kaynakları arasında bulunmaktadır. Fransiskan tarikatına mensup rahipler tarafından yazılan Codex Cumanicus adlı eserde, Kuman Türkleri arasından derlenmiş 47 bilmeceye yer verilmiştir. Eserdeki bilmeceler üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde, bu bilmecelerin diğer Türk boylarına ait bilmeceler arasında bazı varyantlarına rastlanmaktadır. Özellikle Avusturyalı Türkolog A. Tietze'nin bu konu hakkında çalışmaları, başarılı sonuçlar vermiştir. Bu çalışmada da Codex Cumanicus adlı eserde yer alan bilmecelerin, Kırgız bilmeceleri arasında 14 varyantı tespit edilmiştir. Buna göre 13. yüzyılın sonu ile 14. yüzyılın başında kaleme alındığı düşünülen Codex Cumanicus'taki bilmecelerin bazı varyantları, Kırgız bilmeceleri arasında yaşamaktadır.

Çalışmamızda çeşitli kaynaklarda bulunan bilmeceler, tek bir eserde bir araya getirilmiş, böylelikle diğer Türk boylarına ait bilmeceler ile mukayeseye zemin hazırlanmıştır. Kırgız

bilmecelelerini esas alan ve SSCB döneminde yayımlanan eserlerin, bağımsızlık sonrasında da hiçbir değişiklik yapılmadan, tekrar neşredildiği anlaşılmaktadır. Buna göre geçmiş dönemde yaratılan ideolojik bilmecelelerin günümüz folklor kitaplarında da yer aldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla Türk dünyası folklor araştırmalarında daha sağlıklı sonuçlar elde edilebilmesi için, günümüz folklor kitaplarında yer alan sahte folklor ürünlerinin dikkate alınarak incelemelerin yapılması gerekmektedir. Ayrıca Türk dünyası bilmece sorma geleneğinin genel karakterini belirleyebilmek ve Türk toplulukları arasındaki müşterek bilmece metinlerini tespit edilebilmek için öncelikle her Türk boyuna ait bilmecelelerin ayrı ayrı neşredilmesi ve daha sonra bu eserlerin esas alındığı karşılaştırılmalı çalışmaların yapılması gerekmektedir.



KAYNAKLAR

- Abdirakunov, T. (1972). “Kırgız Tabısmaktarının Klassifikatsiyası”. *Ala-Too No:8*, 158-160.
- Abdirakunov, T. (1973). *Kırgız Tabısmaktarı*. Frunze.
- Abduldayev, E. İ. (1984). *Kırgız Tilinin Tüshündürmö Sözdüğü. I. Tom*. Frunze.
- Acıpayamlı, O. (1978). *Halkbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Aça, M. (2003). Orta Asya’da Uluslaşma Süreci ve Türkiyat Araştırmalarında Rus İlminskiy ve Ardıllarının Rolü. *Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite*. İstanbul: Gündoğan Yay., 29-83.
- Akman, E. (2008). *Sovyetler Birliği Dönemi'nde Azerbaycan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1953)*. Ankara: Platin Yay.
- Akmataliyev, A. (2004a). Emgek Irları, *Kırgız Adabiyatının Tarihi*, Bişkek: Şam Basması., 29-61.
- Akmataliyev, A. (2004b). *Kırgız Adabiyatı Enstiklopediyalık Okuu Kuralı*. Bişkek.
- Akmataliyev, A. (2004c). *Kırgız Baldar Adabiyatının Antologiyası, Red. A. Akmataliyev, Şam Basması*, Bişkek: Şam Basması, 9-10.
- Alimov, U. (2010). *Kırgız Aytışları*.Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Almasy, G. V. (1995). Kahraman Manas’ın Oğlu Semetey ile Vedalaşması. (Ed. F. Türkmen) *Manas Destanı Üzerine İncelemeler: Çeviriler I*, Ankara : TDK Yay. 37-42.
- Arabayuulu, E. (1924). *Kırgız Alipbesi*. Taşkent.
- Artıkbayev, K. (2013). *XX.Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi*. (Çev.M. Dıykanbayeva,) Ankara: Bengü Yay.
- Artun, E. (2014). *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü*. İstanbul: Karahan Kitabevi Yay.
- Bada, G. (1999). *Türkmen Matalları (Bilmeceleri) (Ses Bilgisi ve Şekil Bilgisi İncelemesi-Metin ve Çeviri)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Başgöz, İ. (1974). Türk Bilmecelerinin Fonksiyonları. (Çev. A. Alpay,) *Folklor Doğru Dergisi*. (37), 29-38.
- Başgöz, İ. (1992). Giriş. *Sibiryadan Bir Masal Anası*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 1-39.
- Başgöz, İ. ve A. Tietze, (1999). *Türk Halkının Bilmeceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Baycigitov, K. (1985). *Kırgız Mifleri, Ulamıştarı cana Legendaları*. Frunze: İlim Basması.
- Baycigitov, K. (2004). *Legenda. Kırgız Adabiyatının Tarihi, I.Tom*. Bişkek.
- Bayhodcoyev, C. (1973). Comoktor, *Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihünün Oçerki*, Frunze: İlim Basması, 245-284.
- Bektenov, Z. (1992). *Zamandaştarım Cönündö Eskerüü: Adabiy Eskerüülör*. Bişkek: Adabiyat Basması.
- Bektenov, Z. ve T. Bayciyev (1993). *Kırgız Adabiyatı: Orto Mekteptin IX. Klassı Üçün Hrestomatiya Okuu Kitebi*. Bişkek, 81-85.
- Bektenov, Z. ve Musin, Y. (1978). *Kırgızdın Eldik Oyundarı*. Frunze: Kırgızstan Basması.

- Bennigsen, A. (2002). Milli Türk Destanları Buhranı, 1951-1952: Mahalli Milliyetçilik mi, Beynelmillecilik mi? *Türkbilig* (4), 61-70.
- Bogdanova, M. (1943). Kırgız Folkloru. *Kırgız Adabiyatının Oçerkeri*. Frunze: Kırgızmambas, 3-124.
- Boratav, P. N. (1953). Bilmece. *Türk Ansiklopedisi*.
- Boratav, P. N. (1999). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 9.Baskı.
- Boratav, P. N. ve Başgöz, İ. (1974). “Türk Halk Bilmeceleri”, (Çev. V. Aydınoglu), *Folklorla Doğru* (37), 2-13.
- Botoyarov, K. (2004). Süyüü Irları. *Kırgız Adabiyatının Tarihi*. Bişkek: Şam Basması. s. 191-206.
- Cusupov, K. ve Bakaşova, C. (2014). *Baladar Cörölgösü*. Bişkek.
- Çağatay, S. (1944). Codex Cumanicus Sözlüğünün Basılışı Dolayısıyla, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (5), 759-772.
- Çelebioğlu, A. ve Öksüz, Y. (1995). *Türk Bilmeceleri Hazinesi*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Çeribaş, M. (2011). *Kırgız Destancılık Geleneği ve Er Soltonoy Destanı*. Ankara: TKAE.
- Çeribaş, M. (2012). *Kırgız Türklerinde Manasçılık Geleneği ve Manasçılar*. Ankara: TKAE Yay.
- Çeribaş, M. (2013). Kırgız Türklerinin Mitlerinde Efsanelerinde Olağanüstü Varlıklar, Bu Varlıklara Dair Anlatmalar ve İnanmalar”, *Bengü Bitig Dursun Yıldırım Armağanı*, Öncü Kitap, 173-180.
- Çeribaş, M. (2014). Kırgız Halk Müziği ve Ezgi Kültürü, *I. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 12-13 Kasım 2014, Nevşehir*, 360-375.
- Çeribaş, M. (2017). Sovyetler Birliği Politikaları ve Halk Bilimi Çalışmaları. *Halk Bilimi El Kitabı*, Motif Vakfı Yay, 103-123.
- Çobanoğlu, Ö. (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yay.
- Çoruhlu, Y. (2006). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Dıykanbayeva, A. (2004). *Kırgız Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metin)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dıykanbayeva, M. (2016). *Kırgızlarda Atalar Kültü*. Konya: Kömen Yay.
- Dilek, İ. (2007). Sibiry Türklerinde Ateşle İlgili İnançlar, Törenler ve Bazı Efsaneler” *Bilig*, Güz, (43), 33-54.
- Dilek, İ. (2013). *Türk Mitoloji Sözlüğü*. Ankara : Gazi Kitabevi.
- Dor, R. (1982). Tabışmak Ou L'apprentissage De La Reflexion: La devinette chez les Kirghiz du Pamir afghan. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 129-186.
- Duncanayev, A. (1998). *Kırgız El Tabışmaktarının Sintaksistik Tüzülüğü*. Bişkek.
- Duymaz, A. (2002). *İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler*. Ankara: Akçağ Yay.
- Egemberdiyeva, C. (2004). Tarihiy Irlar. *Kırgız Adabiyatının Tarihi*, Bişkek: Şam Basması, 585-604.
- Elçin, Ş. (1983). *Türk Bilmeceleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

- Erdem, E. (2010). *Elektronik Medya ve Yeni Bir Medya Olarak Sosyal Ağlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ergun, M. (2002). *Kopuz Sarını: Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneği Akın ve Cıravlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Ergun, P. (2012). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: AKM Yay.
- Erşahin, S. (1999). Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülâhazalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 393-438.
- Fidan, S. (2017). *Aşıklık Geleneği ve Medya Endüstrisi: Geleneksel Müziğin Medyadaki Serüveni*. Ankara: Grafiker Yay.
- Gabain, A.V. (1979) Codex Cumanicus'un Dili, *Tarihi Türk Şiveleri*, (Çev. M. Akalın). Ankara: Sevinç Matbaası, 73-118.
- Georges, R. ve Dundes, A. (1974). Bilmecenin Yapısal Bir Tanımına Doğru. (Çev. A. Göksel) *Folklorla Doğru Dergisi*, 87-96.
- Günay, U. (2008). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Güner, G. (2016). *Kuman Bilmeceleri Üzerine Notlar*, İstanbul: Kesit Yay.
- Güngör, E. (2013). *Bozkırda Bir Ceditçi: Kırgızistan'ın Rehberi Moldoke İşenaali Arabayev*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay.
- Güngör, E. (2018). *Repressiya: Kırgızistan'da Siyasi Baskı ve Yokediliş*. Ankara: Bengü Yay.
- Güngör, N. ve İ. Ozanoğlu. (1939). *Kastamonu Bilmeceleri*. İzmir.
- Harva, U. (2014). *Altay Panteonu: Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*. (Çev. Ö. Suveren). İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayç
- Husainova, Z. (1981). *Özbök Topışmoklar*. Taşkent: Gafur Gulam Nomidagi Adabiyet ve Sanat Neşriyatı.
- İbrahim, D. ve V. Türk (2016). *Kazakistan'da Kızıl Kıtık (1929-1933)*. İstanbul: Bilge Kültür, Sanat Yay.
- İbraimov, K. (1985). *Tabışmaktar*. Frunze: İlim Basması.
- İbraimov, K. (1987). *Ibrayım Abdırahmanov*. Frunze: İlim Basması.
- İşık, U. (2007). *Medya Bağımlılığı Teorisi Doğrultusunda İnternet Kullanımın Etkileri ve İnternet Bağımlılığı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- İçel, H. (2005). *Batı Türklerinin Dörtlüklerden Kurulu Bilmeceleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- İçel, H. (2010) Türk Bilmecelerinin Yapısı. Ankara: Akçağ Yay.
- İnan, A. (1998a). Al Ruhü Hakkında. *Makaleler ve İncelemeler I*, Ankara: TTK Yay., 259-267.
- İnan, A. (1998b). Börü, Kurt ve Yok, Hayır Kelimeleri Üzerine. *Makaleler ve İncelemeler I.Cilt* Ankara: TTK Yay. s. 625-627.
- İnan, A. (1998c). Türk Rivayetlerinde Bozkurt, *Makaleler ve İncelemeler I* Ankara: TTK Yay., 69-75.

- İnan, A. (1998). Codex Cumanicus Bilmecelerine Dair, *Makaleler ve İncelemeler I* Ankara: TTK Yay., 353-358.
- İnayet, A. (2010). *Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi Yalınmaz Celmoğuz*. İstanbul: Bilge Kültür Snat Yay.
- İnternet: Кыргыз маданият борбору <http://kmb3.kloop.asia/2009/12/28/tabyshtmaktar> (Erişim Tarihi: 20.01.2018).
- İnternet: Tyup. net <http://tyup.net/page/tabyshtmaktar> (Erişim Tarihi: 20.01.2018).
- İnternet: Super. kg./ Табышмактар <https://www.super.kg/superstan/index.php?showtopic=57926> (Erişim Tarihi: 20.01.2018).
- İnternet: Facebook, <https://www.facebook.com/groups/389097544478713/> (Erişim Tarihi: 25.12.2017)
- İrisov, P. (1972). *Baldarga Arnalgan Eldik Oozeki Çıgarmalardın Ülgülörünön*. Frunze: İlim Basması.
- İsmailova, G. (2005). *Kırgız Mizahı ve Mizah Tipleri*. İzmir: İrfan Kültür ve Eğitim Merkezi.
- İşenbayevna, B. T. (2006). *Kırgız Tabışmaktarındağı Tekstik Kıyıtma Oy (Podtektst)*. Bişkek: Dissertadsiya.
- Jirmunskiy, V. M. (2011). *Türk Kahramanlık Destanları I-II Bölüm*. (Çev. M. İsmail ve H. A. Erol). Ankara: TDK Yay.
- Kabak, T. (2016). Beslenme ve Mutfak Ekseninde Somut Kültürel Unsurlar, M. Aça (Editör). *Halk Bilimi El Kitabı*. Konya: Kömen Yay., 383-390.
- Kalenderoğlu, İ. (2011). *Sovyet Dönemi Türkmen Folkloru: Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1954)*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- Karabayev, B. (1972). Eldik Murastar-Elge. *Sovettik Kırgızstan 20 Yanvar*.
- Karadavut, Z. (2006). Kırgız Bilmeceleri. *Prof.Dr. Saim Sakaoğlu'na 67. Yıl Armağanı*, 242-276.
- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Perşembe Kitapları.
- Kaya, D. (2001). Bilmese. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*. Ankara: AKM Yay.
- Kayıpov, S. (2005). Yüzyıllardır Devam Eden Söz Sanatı. *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi-Kırgız Edebiyatı*, Cilt 31, Ankara: Kültür akanlığı Yay. 13-24.
- Kayıpov, S. (2006). *Cılga Bergis Carım Kün (Ce Sanat İrdan Sardıkkın Oylor)*. Bişkek, 51-55.
- Kebekova, B. (1973). Mif cana Legenda. *Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihünün Oçerki*, Frunze, 68-83.
- Kebekova, B. (2001). *Kırgız Elinin Kaada-Salt Irları*. Bişkek: Şam Basması.
- Khazanov, A. M. (2015). *Göçebe ve Dış Dünya*. (Çev. Ö. Suveren) İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yay.
- Kıdırbayeva, R. (2004). Sanat. Nasıyat Irları. *Kırgız Adabiyatının Tarihi* Bişkek: Şam Basması, 214-231.

- Kıdırbayeva, R. ve Asanaliyev, K. (2004). *Kırgız Adabiy İliminin Teriminde Sözdüğü*. Bişkek.
- Kırgız İlimder Akademiyası Kol Cazmalar Fondu, İnv.No: 198.
- Kırgız İlimder Akademiyası Kol Cazmalar Fondu, İnv.No: 5228.
- Kırgız İlimder Akademiyası Kol Cazmalar Fondu İnv.No: 5241.
- Kırgız İlimder Akademiyası Kol Cazmalar Fondu İnv.No: 5251.
- Kırgız İlimder Akademiyası Kol Cazmalar Fondu İnv.No: 5254.
- Kırgız İlimder Akademiyası Kol Cazmalar Fondu İnv.No: 5259.
- Koca, E. ve Koca, A. (2015). Kırgız Sözlü Geleneğinde Çocuk Folkloru ve Tabışmaktar. *II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Koçar, Ç. (1991). Türkistan Halk Edebiyatında Bilmece Türü, *Türkistan İle İlgili Makaleler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 136-176.
- Komisyon. (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yay.
- Komisyon. (2004). *Bul Kim Al Emne*. Bişkek.
- Kowalski, T. (1979). Bilmece. *İslam Ansiklopedisi* (5.Baskı), MEB Yay., 615-616.
- Koyçumanov, C. (2001). *Makal-Lakaptar*. Bişkek: Şam.
- Koz, S. (1977). Bilmece. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul: Dergah Yay.
- KSE. (1980). *Tabışmak*. Kırgız Sovet Enstiklopediyası, Frunze, 502-503.
- KTS. (2010). Kırgız Tilinin Sözdüğü, Haz. A. Akmataliyev vd. Bişkek: Avrasya Press.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2016). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*. Konya: Kömen Yay.
- Lvova vd. (2013). *Güney Sibiryaya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri-Simge ve Ritüel* (Cilt III). Konya: Kömen Yay.
- Mukasov. M. (2004). Din İrları, *Kırgız Adabiyatının Tarihi*, Bişkek: Şam Basması, 316-351.
- Mahmud, K. (2013). *Divânü Lûgati-t Türk* (Çev. B. Atalay) TDK Yay.
- Mambetakun, M. (2014). *Manas Eposunun Varyantları cana Manasçılık*. Bişkek.
- Mamirov, M. (1958). *Pamirdik Kırgızdardın Eldik Oozeki Çıgarmalarının Ülgülörünön*. İnv. No: 2066.
- ME. (1995). *Manas Enstiklopediyası* Cilt I-II. Tom, Bişkek.
- Miftakov, K. (1921). *Kırgız Kalk Adabiyatının Cıynoo Coldoru*. Kırgız İlimder Akademiyası Kol Cazmalar Fondu, İnv.No: 150(361).
- Mukambayev, C. (2009). *Kırgız Tilinin Diyalektologiyalık Sözdüğü*. Red.K.Konkobayev. Bişkek.: Girne Amerikan Üniversitesi Türk Araştırma ve Tanıtım Merkezi Yay.
- Mukambayev, C. ve C. Taştemirov (1971). *Kırgız El Tabışmaktarı, Canılmaçtarı, Kalptarı*. Frunze.
- Mukasov, M. (2004). Din İrları. *Kırgız Adabiyatının Tarihi*. Bişkek: Şam Basması, 316-350.
- Murataliyev, M. (1962). “Tabışmaktar cana Anın Manisi. *Mugalimder Gazetası*, 5 İyun.
- Musayev, S. (2004). Epikalık Canr, *Kırgız Adabiyatının Tarihi*, Bişkek: Şam Basması, 463-479.
- Musayev, S. (2004). Manastaanuu İliminin Kalıptanışı cana Önüğü, *Kırgız Adabiyatının Tarihi* (Cilt VII. Tom, Bişkek: Şam Basması.

- Nuriahmetova, A. (2015). Kırgız Sözlükçülüğü Açısından Yudahin'nin Çalışmaları. *International Journal of Social Science*(38), 351-358.
- Nurlanbek, M. (2008) *Kırgız Türkçesindeki Deyimler (Aktarma-İnceleme)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Obozkanov, A. (2004). Terme Irları. *Kırgız Adabiyatının Tarihi*. Bişkek: Şam Basması, 231-235.
- Oinas, F. J. (1978). The Political Uses and Themes of Folklore in the Soviet Union, *Folklore, Nationalism, Politics* , 77-96.
- Oinas, F. (1993). Rusya'da Folklor Faaliyetleri. (Çev. U. Günay), *Milli Folklor*, 3-13.
- Ong, W. J. (2013). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi*. İstanbul: Metis Yay.
- Orozbekov, S. (2017). *Manas Sagımbay Orozbekov Variantı Boyunca* (Red. Naciye Ata Yıldız, Akt. Abdrasul İsakov, Bakıt İmanak Sagınbekov, Güldana Bargıbay Murzakulova, İbrahim Türkhan, Mirlanbek Nurmatov), Cilt III, İstanbul: TDBB Yay.
- Orozobaev, M. (2014). *Kırgızcadaki İslam Öncesi Geleneksel İnanç ve İnanışlarla İlgili Söz Varlığı*. Ankara: TDK Yay.
- Orozobayev, M. (2018). *Kırgız Kültüründe Aşık Kemiği ve Kırgızcadaki Aşık Oyunlarıyla İlgili Söz Varlığı*. Ankara: TKAE Yay.
- Orozobekova, C. (2004). Cañılmaçtar, *Kırgız Adabiyatının Tarihi*, Bişkek: Şam Basması, 287-291.
- Orozobekova, C. (2004). Alkış, *Kırgız Adabiyatının Tarihi*, I.Tom. Bişkek: Şam Basması, 292-303.
- Orozobekova, C. (2004). Tabışmaktar, *Kırgız Adabiyatının Tarihi* (s. 252-273). Bişkek: Şam Basması.
- Orozova, G. (1998). *Baldar Folkloru*. Bişkek: El Adabiyatı Seriyası. 20.Tom. Şam Basması.
- Osmonov, A. (1973). *Kırgız El Oyundarı*. Frunze: Kırgızstan Basması.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi* (Cilt 2). Ankara: TTK Yay.
- Ömürbay, M. (2011). Celmoguzdar, *Kırgızdar*. V Tom, Bişkek: Biyiktik Basması, 299-300.
- Ömürbay, M. (2011). Kırgız Eldik Adabiyatı Cönündö. (Ed. K. İmanaliyev, ve K. Cusupov), *Kırgızdar*. Cilt V.Tom, Bişkek, 269 -290.
- Özdemir, N. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*. Ankara : Akçağ Yay.
- Özdemir, N. (2015). *Medya, Kültür ve Edebiyat* (3. baskı). Ankara: Grafiker Yay.
- Özkan, İ. (1989) *Abdurrahman Han Destanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Özkan, İ. (1993). Türkmenistan'daki Adak Yerleri ve Bu Yerlerle İlgili İnançlar", *Türk Kültürü*, Yıl: XXXI, (368), 730-740.
- Özkan, İ. (1995). Manas Destanının Türk Destanları İçindeki Yeri ve Önemi, *100. Yıl Üniversitesi I. Manas Bilgi Şöleni*, 12-13 Ekim 1995, Van, 43-49.
- Özkan, İ. (1996). Türk Dünyasında Nasreddin Hoca, *V. Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri Nasreddin Hoca Özel Oturumu*, I. Cilt, Ankara, 195-200.
- Özkan, İ. (1998).Türk Boylarının Sözlü Edebiyatındaki Nımah/Comok/Cumbak/Yomak Anlatım Türü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi. *Türk Dili* (556), 368-378.

- Özkan, İ. (2007). Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Çalışmaları, *Bengü İzler*, Ankara: Pegem A Yay., 165-175.
- Özkan, İ. (2009). Halk Edebiyatı ve Millî Kimlik. (Ed. M. Çağatay Özdemir), *Türk Kimliği*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 240-253.
- Panchenko A.(2007). "Lenin Kültü ve Sovyet Folkloru" (Çev.Selcan Gürçayır), *Folklorun Sahtesi: Fakelore*, Ankara: Geleneksel Yay. 137-166.
- Rısbayev, C . B. A (2012). Eldik Baldar Folkloru. *Kırgız Adabiyatının Antologiyası*, Frunze, 67-80.
- Polat, K. (2008). *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar* . İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yay.
- Roux, J. P. (2000). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (A. Kazancıgil, L. Arslan, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Roux, J. P. (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (A. Kazancıgil, Çev.) İstanbul: Kabalıcı.
- Roux, J. P. (2015). *Eski Türk Mitolojisi*. Ankara: Bilgesu.
- Roy, O. (2009). *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*. (Çev. M. Moralı,) İstanbul: Metis Yay.
- Sadıkulova, A. (2014). *Makaldar Cana Lakaptar*. Bişkek.
- Sagınbekov, B. (2007) *Kırgızistan'da Ürkün Olayı ve Kırgız Şiirindeki Akisleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıpbekov, R. (2012). Folklor Taanuu İliminin Kalıptanışı cana Önüğü. *Kırgız Adabiyatının Tarihi VIII*. Tom. Bişkek, 11-22.
- Sokolov, Y. (1973). "Bilmeceler" (çev. Uğur Sarı), *Folklor Doğru*. (38), 13-16.
- Şeriyeve, C. ve M. Muratov (1994). *Kırgız Adabiyat Terimlerinden Tüştüdürmö Sözdüğü*. Bişkek.
- Şimşek, E. (2003). "Bilmeceler" *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi*, III.Cilt,Ankara: AKM Yay.
- Tabışmaktar*. (1981). Bişkek: Çogultkan: Caki Taştemirow, İntentar No:706 (5344), Kırgız İlimder Akademiyası Kol Cazmalar Fondu.
- Tabışmaktar (2001). *Kırgızdar*, Bişkek: Biyiktik Basması, VI. Tom. 289-292.
- Tanayev, T. (1998). *Kırgız Folklorundadı Lirakalık Canrlar*, I. Kitep. Oş.
- Tanayev, T. (1999). *Epikalık Canrlar*, II. Kitep. Oş.
- Tarçın, G. (2015) Çukurova Bilmece Sorma Geleneği ve Çukurova Bilmeceleri (Adana-Osmaniye). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşlıova, M. (2006) "Elektronik Cönk Kavramı ve Türk Halkbiliminin Değeri Bilinmeyen Kaynakları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz, Sayı 5, Ankara, 89-112.
- Taştemirov, C. (1973). İrim cana Darımdar, *Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki* Frunze: İlim Basması, 51-67.
- Taştemirov, C. (1973). Tabışmaktar, *Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki*, Frunze: İlim Basması, 151-170.
- Taygüröñov, A. (1947). *Kırgızdın Sovettik Folkloru*. Frunze.

- Telemişyevna, K. C. (2013). *M.İ. Bogdanova-Kırgız Adabiyatının İzildöoçüsü*, Dissertadiya. Bişkek: C.BalasagunAtındaki Kırgız Uluttuk Üniversitesi.
- Temur, N. (2009). Bir Sovyet Ürünü: Manas'ın Kurama Varyantı. *Türkbilig*(17), 133-145.
- Temur, N. (2011). *Folklor ve İdeoloji: Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları 1917-1958*. Ankara: TKAE Yay.
- Temur, N. (2014). *Kırgız Türklerinde Sınçılık Geleneği ve Kırgız Sınçıları*. Ankara: TDK Yay.
- Tezel, N. (1969) *Türk Halk Bilmeceleri*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Tietze, A. (1966). *The Koman Riddles and Turcic Folklore*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Tietze, A. (1981). Çok Cevaplı Bir Türk Bilmecesinin Tahlili. (çev.D. Yıldırım) *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*, 75-91.
- Tınbek. (1925). *Semeteydin Bir Bölüm*. (hz. İ. Arabayuulu) Moskova: Kırgız İlim Komissiyası.
- Tokombayeva, A. (1973). Kırgız El Oozeki Çıgarmaçılığın Cıyno Cana İzildöo Tarihi, *Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihünün Oçerki*, Frunze: İlim Basması, 16-33.
- Tokombayeva, A. (1973). Kırgız Epostoru, *Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihünün Oçerki*, Frunze: İlim Basması, 285-295.
- Tokombayeva, A. (1974). *Kırgız Elinin Süyüü Irları*. Frunze.
- Tokombayeva, A. (1987). *Cergetaldık Kırgızdardın El Oozeki Çıgarmaları*. Frunze: İlim Basması.
- Tokombayeva, A. (1991). *Kayum Miftakov*. Frunze: İlim Basması.
- Tokombayeva, A. ve B. Kebekova, (2010). *Kırgız El Comoktoru*. Bişkek.
- Toktogaziyev, C. (1972). Tabışmaktardın Cıynagı Tuurasında. *Kırgızstan Madaniyatı*, 7 Sentyabr.
- Tryjarski, E. (2012). *Türkler ve Ölüm*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Tryjarski, E. (2016). Türk Dünyasında Köpek Etnolinguistik Bir Çalışma. *Türkler ve Doğa* İstanbul: Kitabevi Yay, 101-134.
- Türkyılmaz, D. (2007). *Türk Dünyasında Bilmeceler*. Ankara: Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkyılmaz, D. (2009). Masal Bilmeceler İlişkisi Bağlamında Türk Masallarında Bilmeceler Unsurları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, (10)(10), 155-163.
- Usupbekov, Ş. (1982). *Kırgız Makal-Lakaptarı*. Frunze.
- Uzun, G. (2006). *Doğu Türkistan Kırgızlarından Derlenmiş Metinler (Gramer-Metin-İndeks)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yeşildal, Ü. Y. (2015). *Er Töştük Destanı (İnceleme-Metin)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, D. (1998). *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yay.
- Yıldırım, S. (2015) Türkistan'dan Anadolu'ya Bir Tip ve Bir Masalın Seyahati: Jalmavız Kempirden Congalaz Karısına, *Turkish Studies-International Periodical for*

- the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/12 Summer, p.1261-274.*
- Yıldız, N. (1995). *Manas Destanı (W.Radloff) ve Kırgız Kültürü ile ilgili Tespit ve Tarihler*. Ankara: TDK Yay.
- Yıldız, N. (2010). “Türk Destanlarında Kötü Huyulu Devler”. *Milli Folklor*, (22)(86), s.41-51.
- Yılmaz, G. (2014). Sibiryâ Türk Halklarının Dillerinde Ayı İle İlgili Örtmece Söz ve İfadeler, *Türkoloji Tartışmaları: Başarı ve Zaaflarıyla Çağdaş Türkoloji* Warsav, s. 312-326.
- Yılmaz, M. (1994). *Kırgız Halk Masalları (Motif İndex ve Tercüme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yudahin, K. (1985). *Kırgızsko –Russkiy Slovar*, . Frunze: Glavnaya Redaktsiya Kirgizskoy Sovetskoy Ensiklopedii, Frunze.
- Yudahin, K. (2011). *Kırgız Sözlüğü*. (A. Taymas, Çev.) Ankara: TDK Yay.
- Zakirov, S. (1972). *Kırgız Elinin Makal Lakaptarı*. Frunze: Mektep.
- Zakirov, S. (1973). Süyüü Irları, *Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihının Oçerki*, Frunze: İlim Basması, 107-119.



ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ŞİMŞEK, Serdar
 Uyuğu : TC
 Doğum tarihi ve yeri : 30.06.1988-İSVİÇRE
 Medeni hali : Evli
 Telefon : 0551 405 43 30
 Faks :-
 e-mail : serdarsimsek2009@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi	2012
Lisans	Gazi Üniversitesi	2010
Lise	Süleyman Çelebi Lisesi	2006

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014-2018	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	Arş.Gör.

Yabancı Dil

İngilizce

Yayımlar:

ŞİMŞEK, S. (2015). “Er Soltonoy Destanındaki Kadın Kahramanlar Üzerine Bir Değerlendirme”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/12 Summer, p. 1051-1066.

ŞİMŞEK, S. (2018). “Kırgız Bilmecelerinde Sovyet İdeolojisinin Etkileri”, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 2018, Yıl:6, Sayı:12, s. 441-459.

ŞİMŞEK, S. (2018). “Kayum Miftakov’un Kırgız Halk Edebiyatını Derleme Yöntemleri Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 62, s. 147-162.

Bildiriler:

ŞİMŞEK, S. (2017). “Kırgızlarda Pir İnancı ve Köpeğin Piri Kumayık”, *Küresel Rekabet Koşullarında Eğitim ve Bilimin Güncel Meseleleri» Konulu Uluslararası Bilimsel Konferans Bildirileri*, Türkistan, s. 96-100.





GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR...

